ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

ANUARI
DE LA
BIBLIOTECA BALMES

MCMXXV

VOLUM I

BIBLIOTECA BALMES
DURAN I BAS, 11
BARCELONA

Es propietat de la BIBLIOTECA BALMES.

Nihil obstat. Francesc Faura, CANONGE LECTORAL.

Imprimatur. — Barcelona, 20 d'abril de 1925. EL VICARI GENERAL, Pasqual Llópez. Per manament de S. Sria. Llic. Salvador Carreras. SECRETARI CANC.

IHS

A L'EMM. SENYOR

CARDENAL VIDAL I BARRAQUER

ARQUEBISBE DE TARRAGONA
PRIMAT DE LES ESPANYES

I

ALS ALTRES PRELATS

DE LA PROVINCIA ECLESIASTICA TARRACONENSE

LA

BIBLIOTECA BALMES

OFEREIX AQUEST

ANUARI DE CIENCIES SAGRADES

EN TESTIMONI
DE FIDELITAT A LA DOCTRINA REVELADA
I D'OBEDIENCIA AL PASTORAL GUIATGE
DE L'ESGLESIA CATOLICA

BARCELONA

FESTA PATRONAL DE LA MARE DE DÉU DE MONTSERRAT

XXVII D'ABRIL DE MCMXXV

ANY SANT

BREU APOSTOLIC DEL SANT PARE
BENET XV
A
FOMENT DE PIETAT CATALANA

Extat Barcinone, jam inde ab anno MDCCCCXIII pium opus vulgo appellatum Foment de Pietat Catalana, frugiferum ad finem erectum fovendae pietatis inter homines cujusque conditionis tum verbo, tum praelo impressis scriptis. Plures Sacerdotes, communem vitam agentes, operi adlaborant, et tum religiosos libros in vulgus effundere, tum Sacras Missiones agere, tum spirituales exercitationes habere student. Nunc autem cum hodiernus pii Instituti Moderator enixas Nobis preces adhibuerit ut Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis ac Sociis Operis ejusdem, nonnullas indulgentias, ac privilegia largiri de Apostolica benignitate dignemur, Nos, inspectis etiam amplissimis sufragiis tam Episcopi Barcinonensium quam S. R. E. Cardinalis Archiepiscopi Tarraconensium, optatis his annuendum ultro libenterque existimavimus. Quare de Omnipotentis Dei misericordia ac BB. Petri et Pauli Apostolorum ejus auctoritate confisi, omnibus et singulis praesentibus et futuris Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis et Sociis pii Operis apellati Foment de Pietat Catalana, die quo primum in idem Opus cooptentur, si vere poenitentes et confessi Sanctissimum Eucharistiae Sacramentum sumpserint, *plenariam;* et quotannis die festo Virginis a Monteserrato, coelestis enunciati operis Patronae, si item admissorum confessione expiati ac coelestibus recreati epulis, propriam Operis Ecclesiam, si habeant, secus quamvis sacram Aedem, a medietate diei praecedentis ad mediam usque noctem ejusdem festi visitent, ibique pro Christianorum Principum concordia, haeresum extirpatione,

peccatorum conversione ac Sanctae Matris Ecclesiae exaltatione pias ad Deum preces effundant, quo die injuncta pietatis opera impleant, etiam *plenariam* omnium peccatorum suorum Indulgentiam et remissionem misericorditer in Domino concedimus. Insuper iisdem Moderatoribus, Collaboratoribus, Patronis et Sociis, quoties quamvis eleemosynam in pii operis emolumentum conferant, de numero poenalium in forma Ecclesiae solita *trecentos dies* expungimus. Sacerdotibus autem, qui ex officio enunciato pio Instituto adlaborant, facultatem concedimus benedicendi Cruces, Crucifixos, Sacra Numismata, Coronas precatorias et parvas D. N. J. C., Deiparae Virginis et Sanctorum ex metallo statuas, eisque applicandi indulgentias, quae continentur in elenco edito die V mensis Septembris anno MDCCCCXIV, non exclusis, quod ad coronas precatorias, indulgentiis quae a Sancta Birgitta appellantur, itemque illis Cruciferorum Patrum; simulque veniam facimus benedicendi atque imponendi consuetis ritu ac formula, quatuor scapularia S. Cordis Jesu, B. M. Virginis a Monte Carmelo, Immaculatae Conceptionis, et Septem Dolorum B. M. Virginis. Sacerdotibus vero in domibus Instituti vitam communem agentibus largimur, ut pro interiori respectivae domus Sacello, altaris personalis privilegio, quater in hebdomada gaudeant. Denique Sacras Missiones, quas Institutum instruit ac fovet, peculiaribus gratiis ac privilegiis augere et decorare volentes, Apostolica Nostra auctoritate, praesentium vi, decernimus, ut Missionarii in dictis Sacris expeditionibus operam navantes, facultate polleant benedicendi etiam publice Cruces, Crucifixos, Sacra Numismata, Coronas precatorias et parvas statuas, eisque applicandi indulgentias omnes, quas supra numeravimus: pariterque queant quatuor dicta scapularia benedicere atque imponere, etiam adhibita formula generali, et cum dispensatione adscribendi nomina alicui confraternitati. Ad haec Missionariis dictis veniam largimur impertiendi in fine concionum benedictionem Apostolicam cum Crucifixo et sub Crucis unico signo, cum *plenaria* addita indulgentia ab iis fidelibus lucranda, qui saltem quinque e dictis concionibus audierint. Tandem fidelibus omnibus ad communiones generales ab ipsis Missionariis, intra respectivam Missionem instructas, confluentibus, *plenariam* omnium peccatorum suorum indulgentiam et

remissionem misericorditer in Domino tribuimus. Porro largimur Rectoribus, Collaboratoribus, Patronis, Sociis et fidelibus supradictis liceat plenariis hisce ac partialibus indulgentiis functorum vita labes poenasque expiare, si malint. Contrariis non obstantibus constitutionibus et ordinationibus Apostolicis, ceterisque omnibus in contrarium facientibus quibuscumque. Praesentibus perpetuo valituris. Volumus autem, ut praesentium Litterarum transumptis, seu exemplis, etiam impressis, manu alicujus Notarii publici subscriptis, ac sigillo personae in ecclesiastica dignitate constitutae munitis, eadem prorsus fides adhibeatur quae adhiberentur ipsis praesentibus si forent exhibitae vel ostensae. Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub anulo Piscatoris, die VI m. Augusti, anno MCMXXI Pontificatus Nostri septimo.

P. CARD. GASPARRI

a Secretis Status.

LA BIBLIOTECA BALMES I LES SEVES PUBLICACIONS. INTRODUCCIÓ PEL P. IGNASI CASAÑOVAS, S. J.

Hem posat davant de tot el Breu Pontifici concedit per Benet XV al *Foment de Pietat Catalana*, perquè ell dóna a la *Biblioteca Balmes*, com a totes les seccions del *Foment*, el caràcter d'institució religiosa i eclesiàstica, que volem conservar sempre com essencial, i posem com un segell al principi d'aquest ANUARI. Després d'això, fet el senyal de la creu, i demanant a l'avençada que Déu hi faci més que nosaltres, anem a escriure quatre planes d'introducció per dir lo que és la *Biblioteca Balmes*, i lo que volen ésser les seves publicacions.

I. LA BIBLIOTECA BALMES

La *Biblioteca Balmes* és un centre d'estudis religiosos que *Foment de Pietat Catalana* va creure necessari constituir per ajut dels seus redactors, per preparar nous apòstols de la pietat, i per contribuir amb el seu esforç a l'elevació del nostre poble, agermanant la religió i la cultura. Una biblioteca no és sinó un instrument; però és un instrument necessari, tant per la nodrició intellectual dels homes formats que han de produir obres d'eficàcia, com per la generació i formació dels qui ho seran demà. Un geni podrà suplir, sempre amb dificultat, l'eficiència dels instruments de treball; un poble mai no podrà suplir-la.

El llibre té un caràcter espiritual essencialíssim, i, en certa manera, fins una dignitat sagrada. *Biblia* o llibres, com per dret propi, anomenem el tresor de la nostra revelació. Els més alts secrets de l'eternal sabiduria Sant Joan els veié tancats i segellats en el llibre de la vida. Les antigues catedrals i monestirs miraven les seves biblioteques com el lloc més sagrat, fora del temple, i posaven damunt l'altar cada nou volum que hi entrava, com per donar-li certa consagració. Dels escriptoris eclesiàstics sortiren tots els codis que són glòria de la humanitat, i l'escriba, en acabar-los, els dedicava a Déu amb fórmules gairebé litúrgiques. Tot lo qual demostra que el caràcter més típic d'una biblioteca és que sigui santa pel seu contingut i pel fi que es proposa.

Per altra part podem ben dir que la cultura religiosa, objectivament,

és la més ampla i la més fonda de totes les cultures. Deien els antics que totes les ciències eren com criades o esclaves de la teologia: lo qual no sols s'ha d'entendre d'una jerarquia de dignitat, sinó també d'una estructuració veritablement científica, que té de posar Déu com pedra angular prou valenta per aguantar tot l'edifici científic, i fora del qual en va buscarà altra solera ferma i eterna. Les ciències religioses són les que troben la causa primera i darrera de totes les coses, el principi i la fi, l'alfa i l'omega. D'aquí els hi ve el seu caràcter fonamental, i també la seva complexitat i riquesa, perquè tenen contactes i ramificacions amb tota mena de cultura.

D'aquí naixien tristes consideracions d'altra mena, quan hom mirava la realitat. Barcelona, que es va enriquint de biblioteques per la cultura general, i fins per les diferents professions científiques i literàries, es quedava orfe d'una biblioteca religiosa, de fàcil accés per tothom, i ben proveïda de llibres i revistes modernes, com si no sentís els més alts impulsos de l'esperit, o no tingués esma i daler de seguir-los. Fóra possible que entre les joventuts que pugen, plenes d'ideals, no hi hagués una aristocràcia, dalerosa de trobar la llum en la seva font més pura? Quin ram de coneixements hi ha que ofereixi un objecte més transcendental, més acomodat a totes les especulacions de la intel·ligència, i més lligat amb la universalitat dels humans coneixements, que les ciències religioses? No res menys són comptades les persones que volen estudiar científicament la religió. Gran part dels homes de cultura, i més els de cultura superficial, es creuen tenir una reserva de dubtes i de dificultats que els donen dret a retopar les veritats religioses; però no els menteu cap obligació de desfer aquells núvols amb un estudi directe i positiu. Paral·lelament trobarem catòlics militants, i potser apologistes, que diran de tort i de dret que la religió no té conflictes científics, però no els feu passar d'aquesta afirmació general baixant fins a la convicció i demostració plenament racional i científica. Val a dir, doncs, que els estudis religiosos són de viva actualitat, i que és pecat greu de la nostra civilització cristiana, no tenir prou centres culturals dedicats expressament al conreu de las ciències religioses, per no quedar-nos desarmats davant dels qui es diuen savis, i que en nom de la ciència es creuen amb el dret d'ignorar o d'impugnar els problemes més transcendentals del temps i de l'eternitat.

Si més no, tenim els nostres sacerdots, ara més que mai desitjosos d'una sòlida cultura, i ara més que mai reduïts a una misèria econòmica que els deixa assedegats i famolencs. Si el pare de família té buida la taula i el calaix, com podrà llescar als seus fills el pa de vida? L'Església ha donat disposicions especialíssimes per proporcionar als seus sacerdots i als qui aspiren a dignitat tan alta, una cultura sòlida i copiosa, però també una cultura pura i incorrupta. Hi ha bassals enllotats, hi ha cisternes foradades que no poden aguantar l'aigua sanitosa. Tals són la major part dels centres cultu-

rals que crea la vida moderna oficial i corporativa, massa exclusivament preocupada pels interessos purament temporals. Es clar que no hi ha biblioteca que no obri la seva secció religiosa; però gairebé sempre és amb un caràcter d'indiferentisme purament històric, i per tant amb barreges i deformacions avergonyidores i sovint corruptores. Allí els llibres essencials o bé no es troben, o bé s'hi troben voltats de males companyies: lo qual és un deshonor per la religió catòlica, i un perill pels catòlics que tenen necessitat de buscar allí les seves lectures.

Aquestes raons justifiquen a bastament l'esforç extraordinari fet pel *Foment de Pietat Catalana,* creant la *Biblioteca Balmes* d'estudis religiosos. Afegim que, amb una mena de prodigi que estem molt avesats a veure en les coses de Déu, i molt particularment a casa nostra, hem anat més de pressa i més enllà de lo que esperàvem. La *Biblioteca Balmes* ha nascut gran i cepada. Després de dos anys de vida, podem dir que, en el seu ram, és ja la primera de les biblioteques públiques de la nostra terra, no sols pel material d'estudi que ofereix generosament, sinó també per la comoditat de treball, i per la pau espiritual del seu recés.

Una biblioteca útil i educadora no es pot fer per al·luvió de llibres que vénen a la ventura, o es compren sense altre criteri que el de gastar diners i omplir prestatges. La *Biblioteca Balmes* ha tingut des del primer moment un ideal ben definit: ha volgut ésser una biblioteca d'estudi veritablemente científic. No refusem el llibre elemental, el llibre de divulgació científica; però no volem que la nostra biblioteca sigui un dipòsit de manuals per sortir del pas en improvisacions parlades o escrites, a què tanta tirada té la vanitat presumptuosa dels escriptors i lectors dels nostres dies. Anem preferentment als llibres fonamentals de cada ciència, als llibres que en diem fonts d'estudi, a les grans col·leccions que són com laboratoris pels especialistes que volen avençar en els seus coneixements. Per això preferim una obra viva, a una de pura curiositat històrica, a una preciositat bibliogràfica, o raritat de bibliòfil; i amem amb més predilecció un llibre mestre, que no pas cent volums decoratius.

El mateix criteri emprem en les revistes. En cada ram de ciència religiosa triem les tres o quatre de més valor mundial, i deixem per altres llocs més avinents la multitud de revistetes de propaganda, escrites amb altres fins nobilíssims. Res no hi fa que els nostres llibres i revistes, per la major part siguin com caixes tancades, i que a primera vista sembli que havia de ser més copiós el fruit que podia collir-se d'altra mena de lectures. Tenim el nostre ideal, i l'ideal ha d'imperar i definir totes les coses, quan es presenta amb totes les resplendors d'una gran conveniència i necessitat.

Les raons del nostre criteri són dues principalment. La primera és la pobresa dels qui treballen en les ciències religioses; pobresa gloriosa moral-

ment, però que els priva dels més preciosos instruments de treball. Els instruments de cultura fonamental sempre han estat eines cares, i encara ho són avui d'una manera particular. Com és possible que els professors dels nostres seminaris, els escriptors de les nostres revistes, els recercadors dels nostres arxius, tinguin aquell *apparatus* bibliogràfic que es necessita per elaborar científicament les seves idees i troballes? I ja que ni ells ho tenen, ni l'Església els ho pot donar, perquè és tan pobra com ells, ni l'Estat se'n preocupa, perquè té altres cabòries, és necessari que vingui la caritat individual a complir aquesta obra de misericòrdia espiritual. La *Biblioteca Balmes,* com tot lo del *Foment de Pietat Catalana,* és ben sabut que viu de caritat, i és una refutació vivent dels qui pensen i diuen que només la política pot organitzar grans obres.

La segona raó ve de l'estat particular de la nostra cultura. Es més passiva que no pas activa, rep molt i dóna poc, consumeix i no produeix; i la cultura no és genuïna, no és personal, no té vida i sabor propis, fins que entra de ple en el període generador. Certament que l'ofici de produir originalment serà sempre de pocs esperits selectes, i que la cultura d'un poble es gradua pel nivell que assoleix receptivament l'estol més nombrós; però també és cert que aquesta ascensió dels molts a una esfera culta no es fa sinó quan els pocs escollits pugen més enlaire fins al regne de la ciència pròpiament tal. Pocs d'aquests que n'hi hagin, fan més per la cultura general que no pas totes les propagandes que en diuen d'extensió científica.

Un altre caire del nostre estat cultural és la tendència massa exclusivament literària, contra la qual molts esperits assenyats senten la necessitat de reaccionar. Creiem que la nostra cultura pateix un enfit de literatura, i la religiosa encara més. L'afany nobilíssim de restaurar i ennoblir la llengua, ha fet que es posés més esment en lo formal que en lo essencial, donant patent d'escriptor al qui sap dir paraules, encara que no hagi de dir coses ben pensades i madurades. Les modes que corren han ajudat força aquesta tendència. Es busca més la impressió que el coneixement, la imatge de la cosa abans que la cosa mateixa, la decoració més que la raó. Les facultats literàries troben aquí un esplai il·limitat, mentre les facultats científiques es queden en vaga. Fàcilment passen per obres plenes, bombolles irisades de tots colors, sense substancia a dins.

L'educació que es dóna, o cadascú es pren per si mateix, porta al mateix resultat. Un jove sent desvetllar-se dintre seu el daler de la cultura, i busca assedegadament llibres i revistes. Què troba? Novel·les, poesies, impressions estètiques. Si quelcom es toca de més substancial, és gairebé sempre per decorar-ho, per il·luminar-ho, més que per esbrinar-ho i enfondir-ho. La literatura és de mena presumptuosa, i sent un gran afany de fer seves totes les coses, com per enjoiar-se amb les plomes de tothom. D'aquí resulten escrits

molt vaporosos i de gran to, però sense substància, sense precisió de cap mena. En aquest sentit la literatura molt sovint és la mort de les idees i de l'esperit científic.

Per tot el món deu córrer aquesta fantasia; però aquí, on tota cultura vital, per llei indeclinable, comença en una restauració lingüística, és molt més forta la temptació d'aturar-se en els afalacs de les formes externes. Tot lo que és formació elemental i superior, és a dir, lo que va a donar idees clares de les coses i preparar el desplegament científic dels esperits, està divorciat d'aquesta cultura literària, que es fa senyora i majora de tot. L'amor triomfa: la bella Raquel s'emporta les adoracions, mentre la fecunda Lia queda arreconada.

Per les nostres vies culturals es passeja aparatosament la vanitat presumptuosa, tan propícia a la lloança desenfrenda, com al despreci desvergonyit i sarcàstic. Res de més contrari a l'esperit verament científic, i sobretot a la dignitat de les coses i persones sagrades. D'unes i altres ha estat i serà sempre pròpia la vertadera humilitat intellectual, que mai no es paga de si mateixa, ni sap despreciar a ningú; que diu amb simplicitat lo que sent, i escolta amb docilitat els altres; que ama la paraula clara i senzilla, i fuig de l'enfarfec i de les inflades parleries; que viu més a pler en la quietud i penombra de l'estudi, que no pas en l'esclat sorollós dels pòrtics i sinagogues; que estima més el saber que no pas la fama de la ciència, i el treball amagat més que la pública llagoteria.

Indubtablement ha fomentat molt aquesta desgràcia el zel restaurador que impulsa i, en certa manera, obliga a tothom a fer de tot. En aquest apostolat universal, no queda més remei que proveir-se d'idees generals i saber-les manipular amb els reactius literaris, per decorar la festa d'aquí i anar tot seguit a fer la festa d'un altre barri. Un sacerdot ja difunt, de belles qualitats espirituals, deia que tota l'actuació cultural nostra tenia més d'art que de ciència, més d'artifici que d'art vertader; i que principalment consistia en saber usar bé la capsa de polvos i els potets de les essències. Sortosament la reacció és començada. Tenim centres d'estudi molt ben orientats en diferents rams, i sovint apunten aquí i allà publicacions serioses amb propòsits d'honestedat científica i literària. Deixant de banda l'*Institut d'Estudis Catalans* que amb les seves meritíssimes publicacions ja forma escola, dins el camp de les ciències sagrades, tenim revistes com *Estudis Franciscans, Vida Cristiana* i *La Paraula Cristiana;* anuaris com l'*Analecta Montserratensia;* llibres com l'*Episcopologi,* del doctor Puig; la gran obra litúrgica de Mossèn Gudiol que s'està imprimint; el *Liber Pontificalis* del P. March, a punt de sortir, i altres obres de mèrit doctrinal ben obirador, com les del doctor Isidre Gomà, Canonge de Tarragona. Nosaltres ens arrenglerem en el darrer lloc d'aquesta fila, amb l'ideal d'ajudar a la dignitat de la ciència religiosa,

que té d'ésser la més alta, la més respectada, la més contrària a tota hipocresia d'oripells i cosmètics.

Aquestes consideracions deixen ben definit el concepte i caràcter de la *Biblioteca Balmes*: és una biblioteca d'estudi, és un centre de treball sòlid i d'investigació original. No és lloc d'esbarjo, no és una de les que es diuen biblioteques populars, i per lo mateix no cal buscar-hi en ella el concurs de multituds, sinó la intimitat saborosa dels escollits. Tot respira aquest aire de selecció: la sala de treball quieta i recollida, les taules individuals ben agençades, la llum zenital dolça i amablement difusa, el silenci més camperol que ciutadà, els prestatges curulls oferts a la lliure activitat dels treballadors, i sobretot aquella Verge Montserratina, alta i serena *sedes sapientiae*, que presideix voltada dels sants doctors i mestres de la santedat, i el bust alabastrí de Balmes, que escruta profundament la veritat i el sentit de totes les coses amb aquella mirada d'àngel que és una de les seves característiques personals.

Una biblioteca de l'aire que acabem d'exposar és certament necessària i convenient tant a la religió com a la pàtria; lo que es pot dubtar és si té l'ambient propici, si hi ha un nucli d'esperits selectes que sentin aquesta necessitat i conveniència, si l'instrument que creem trobarà mans prou fines i hàbils per utilizar-lo. Desgraciadament el dubte no és temerari; però deliberadament no volem pensar-hi gaire, no tant per defugir l'amargor d'una possible resolució negativa, com perquè creiem tenir raons superiors a les més pessimistes presumpcions. Creiem que els instruments d'estudi han d'ésser anteriors als homes; que els savis no vindran mai, si no tenen els mitjans que demana la ciència; que és cas més vergonyós i tràgic que els esperits enyorin els llibres, que no pas que els llibres esperin els esperits. Les biblioteques esperen indefinidament el savi que vindrà, el savi no pot esperar indefinidament les biblioteques. La paràbola evangèlica ens ensenya d'escampar generosament la llavor fins pels pedregals i ermots, per tal que la bona terra rebi el seu gra de sement que fruitarà cent per u. Llibre que una sola vegada donarà un bri de llum a un esperit que l'haurà de menester, baldament sigui centúries enllà, podem dir que és llibre útil, i que és molt bona missió la seva d'esperar anys i anys que el vinguin a buscar.

Per ser enterament sincers, creiem que sí, que creem un instrument superior a la tècnica que té actualment la nostra ciència religiosa, i que fóra més acomodada a la cultura mitja dels nostres treballadors una biblioteca de divulgació, de compendis, anuaris i manuals, canalitzats de les fonts que queden amagades allà lluny en el misteri inaccessible de les altes muntanyes. Ja hem dit que no refusàvem pas aquesta cultura de segon grau, de tercer o de quart; però si aquí ens aturàvem, no creuríem servir com cal els alts interessos de la ciència religiosa, consolidant-los en el *statu quo*. La ciència demana sempre pujar amunt; millor dit, de vertadera ciència no se'n té sinó

arribant a les fonts originals. Es doncs, necessari impulsar els estudis cada dia més enllà i desvetllar en els esperits nous dalers, posant-los davant dels ulls els fruits meravellosos d'una terra de promissió que encara s'ha de conquerir.

Hem de dir un mot del nom gloriós que bateja la nostra biblioteca. En el nom de Balmes hi trobem ensems aquell prestigi august i aquell sentiment nostrat que han de tenir els qui prenem pels nostres patrons. Balmes representa, il·lumina i escalfa tots els nostres ideals: religió i ciència, contemplació i acció, efusió ciutadana i recolliment sacerdotal. Amb lo qual intentem també honorar aquest home extraordinari, vident i profeta providencial, enviat per Déu a la nostra pàtria per ensenyar-li els camins de la vertadera vida, i voldríem promoure una més viva influència de les seves idees en la nostra gent que el té massa oblidat.

Finalment, per dir tot lo que tenim al cor respecte de la nostra *Biblioteca Balmes,* hem volgut crear-la i fer-la créixer al bell cor del *Foment de Pietat Catalana,* és a dir, al centre d'una casa consagrada tota a la devoció, pels llibres que publica, per la vida sacerdotal que en ella es viu, i sobretot per la presència real de Jesús sagramentat, que del sagrari estant la presideix i la governa, per fer pública professió d'una veritat essencial a la ciència religiosa, i és, la necessitat absoluta que té d'agermanar-se amb la santedat, no solament en teoria, sinó en el viure pràctic dels qui es dediquen als estudis religiosos. La història de l'Església diu que els grans savis han estat grans Sants; i de Balmes, que hem pres com a patró i titular d'aquesta biblioteca, podem dir en tota veritat, que és tan admirable per la seva vida com per la seva doctrina, per la seva virtut com per la seva ciència. Inversament s'ha d'afirmar que els doctors catòlics moltes vegades, per manca de vida espiritual, no solament veuen estèrils els seus treballs d'adoctrinament dels altres, sinó que ells mateixos no avencen com deurien en el coneixement de les veritats religioses.

En lo sobrenatural, i en general en tota mena de veritats que tenen transcendència en la vida humana, es realitza una mena de pragmatisme en què l'acció il·lumina la intel·ligència, i la vida és llum, segons la frase de Sant Joan; és a dir, no arribem a entendre bé sinó allò que abans hem practicat. Jesucrist va ensenyar-nos que la revelació baixa de més bon grat a les ànimes senzilles, que a les que presumeixen d'alta sabiduria i prudència; i l'experiència confirma que les ànimes santes tenen claredats, que en va buscaríem en altres especulacions humanes. Per això l'Apòstol mana al seu deixeble que primer pensi en la seva pròpia vida que en la doctrina que té d'ensenyar als altres: *attende tibi et doctrinae.* I Sant Tomàs escriu: *Prius vita quam doctrina, vita enim ducit ad scientiam veritatis* (1). El Dr. Gomà, que

(1) *Comm. in Matth.,* 5, 4.

comenta bellament aquestes paraules de l'Angèlic, les redueix a la següent fórmula: "viure la veritat fins a fer de la vida i de la veritat com la matèria i la forma de la nostra activitat" (2). Heus aquí el nostre ideal.

II. Publicacions de la Biblioteca Balmes

Mai no hem pensat que la *Biblioteca Balmes* hagués d'ésser només un dipòsit de llibres escrits per altres, sinó que, filla com és d'una casa inspirada per l'esperit apostòlic, naturalment havia de llençar-se a l'apostolat, que té molt camp per córrer dins l'esfera científico-religiosa. Un centre d'estudi, un laboratori de ciències religioses, necessàriament té d'anar a la producció, oferint als treballadors mitjans de publicar les seves elucubracions. Un estudi estèril fóra enterament balder, o millor dit, fóra imposible que tingués llarga durada, i moriria pel tedi o per la golafreria, dues terribles malalties de l'esperit. La nodrició és per l'acció i per la producció, no per la concupiscència; i cal saber que també hi ha concupiscències espirituals, xorques i occidores. Les millors obres que seran fruit de la biblioteca probablement ella mateixa les ignorarà, perquè cada treballador se les emportarà a casa seva, i amb tota justícia les presentarà com collita del seu hort. Així ha de ser, i d'això n'estarem molt joiosos; emperò volem dir que la *Biblioteca Balmes* ha de tenir també publicacions pròpies que surtin amb el seu nom. Aquestes seran de dues menes: periòdiques i eventuals; la principal de les primeres és l'Anuari que avui comencem.

El caràcter d'un anuari científic no és pas el mateix d'una revista. Sembla demanar una més gran solidesa en la matèria, més amplitud en l'exposició, quelcom més personal en la investigació i abast dels estudis. L'avant-projecte d'un anuari científic, que, ara fa dos anys, dirigíem a la gent d'estudi, ha tingut d'adaptar-se a la realitat, i no podrà tenir per ara l'estructura total i orgànica que proposàvem. Acceptem les coses tal com són, amb l'esperança d'arribar un dia a l'ideal. Mentrestant, estarem joiosos que els qui treballin seriosament, sàpiguen que tindran on publicar els seus estudis. Cada dia creix el nucli de joves sacerdots que s'han perfeccionat en centres d'alta cultura eclesiàstica, i senten la necessitat d'especialitzar-se en algun ram de les ciències sagrades. A aquests més particularment oferim el nostre anuari, a veure si entre tots destruïm aquella amarga queixa: que no cal trencar-se el cap estudiant i escrivint, perquè després hom no sap on publicar els treballs que han costat tants sacrificis. Els treballs que per la seva vàlua i la seva extensió no càpiguen a l'anuari, seran publicats separadament formant

(2) *Santo Tomás de Aquino*, pàg. 67.

una biblioteca de lo que en dèiem obres eventuals, per no estar subjectes a temps ni forma determinada, i aquestes seran les més sòlides i definitives.

Aquí també desitjaríem que pogués haver-hi alguna coordinació. Encara que cada treballador ha d'ésser amo de si mateix, i tirar per on el porten els seus estudis, aficions o competència, indubtablement que necessita, com l'aire per respirar, un ambient de comprensió i simpatia, un renovellament de forces i estímuls, i fins una collaboració amb altres treballadors experimentats. Així com la solitud crea el pessimisme tètric i malastruc, la bona companyia eixampla el cor i multiplica les energies. El nostre caràcter individualista necessita encara més el foment de la concòrdia i intercanvi de treball.

Inspirada per aquest esperit de germanor, la *Biblioteca Balmes* ha reunit ja dues comissions d'especialistes: la d'estudis bíblics i la d'estudis d'història eclesiàstica. De quiscuna direm aquí dues paraules, deixant per la Crònica la recensió més especificada dels seus actes.

Tot Catalunya coneix ja l'*Obra del Sant Evangeli,* per l'esclat que ha tingut l'any 1924 amb les seves publicacions. Dues edicions pulquèrrimes i baratíssimes del llibre de la vida que han arribat als 36,000 exemplars; dues vides de Nostre Senyor Jesucrist i altres treballs evangèlics, han donat la impressió d'una institució sòlida i ben orientada. Cal saber que això que es veu part enfora només és la capçada de l'arbre esponerós, carregada de flors i de fruits que enamoren; però les arrels que li han donat vida són més fondes i vénen de més lluny. Aquestes arrels són la Comissió tècnica, que quietament començà la seva tasca l'any 1921, i d'aleshores ençà no ha parat el seu treball d'organització interna i d'externa producció. A hores d'ara té ja congregats tots els qui a Catalunya tenen un títol bíblic dels que l'Església reconeix com a oficials per a la provisió de càrrecs que diuen relació amb l'ensenyament i explicació de la Sagrada Escriptura, i compta amb la collaboració d'altres persones eclesiàstiques de reconeguda competència en els mateixos estudis. Fora d'altres reunions parcials, se n'han celebrat dues de plenàries en la *Biblioteca Balmes,* amb plena unitat de criteri i concòrdia de voluntats, i d'elles n'ha nascut la versió de tot el Nou Testament, segons normes vertaderament científiques i vertaderament apostòliques, perquè la paraula de Déu arribi al poble amb l'esperit que demana la Santa Església. El treball del doctor Pere Ginebra que obre la sèrie d'aquest anuari explica clarament el criteri d'aquesta comissió.

Amb el mateix esperit s'ha reunit una comissió d'arxivers catedralicis i altres recercadors de la nostra història eclesiàstica. Entre nosaltres regna principalment la monografia i el document aïllat, i tothom veu com fóra més fàcil la feina, i sobretot més profitosa, si, deixant la monografia per les aficions o aptituds particulars, fos possible estructurar la recerca dels docu-

ments, i treballar-hi conjuntament segons un mètode uniformat. Aquest fou el sentir de tots els reunits, els quals donaren ja una delineació de conjunt, i concretaren algun punt essencial en què esmerçar ja des d'ara l'activitat.

Farem ara un breu ressenyament de les obres particulars en què ha treballat i treballa la *Biblioteca Balmes,* i que o ja són publicades, o estan en curs d'immediata publicació.

Havent pres per titular de la nostra biblioteca el nom gloriós de Balmes, considerem com una obligació filial el retre-li tot l'honor que es mereix. Científicament quedava tot per fer, tant en les seves obres com en la seva vida. Aquesta, després d'haver estat improvisada tumultuàriament l'any de la seva mort, 1848, va quedar estancada i gairebé oblidada. Les obres balmesianes, disperses en la seva major part per fulletons i revistes, jeien abandonades i semiperdudes, poc menys que si fossin cosa inèdita. Nosaltres hem vist aquí un ideal religiós, científic i patriòtic que omplia totes les nostres aspiracions, i ens hem proposat refer la vida i les obres de Balmes amb tanta perfecció com sigui possible.

Aquest mateix any la *Biblioteca Balmes,* fent un esforç literari i econòmic que sabran apreciar els intel·ligents, aixeca al seu patró el monument més digne de la seva glòria, que és una edició de les seves *Obres Completes* en 33 volums. S'han recollit tots els materials, s'han buscat totes les edicions típiques, s'ha corregit el text, s'han aplegat totes les notícies bibliogràfiques, cada treball porta el seu pròleg o nota crítica i el seu sumari, s'ha afegit encara un volum sencer d'efemèrides i índexs de tota mena, i estampant-ho tot amb pulcritud i elegància, oferim a Balmes i al seu poble un monument literari, si no digne de la seva glòria, almenys que porta tots els miraments, tots els afalacs i tots els sacrificis del nostre amor.

Darrera les *Obres Completes de Balmes* vindrà, si a Déu plau, la seva *Vida.* Hem començat per recollir dalerosament l'epistolari, que és el fonament més sòlid de la cronologia, i la font més autèntica, íntima i saborosa dels fets. El resultat ha estat un aplec de més de 300 cartes que formen el primer volum de les *Obres Completes.* La *Vida* tindrà tres o quatre vegades més de documentació, perquè ultra les cartes escrites per Balmes, portarà les rebudes per ell, l'epistolari del seu germà, i tota la documentació personal, començant per l'arbre genealògic de la família, fet pel mateix Balmes, i acabant en l'historial de les seves relíquies i del seu sepulcre: total 740 documents que formaran un gran volum en quart de prop de 800 planes, ja totalment imprès. Aquest volum no serà sinó l'apèndix documental de la *Vida* de Balmes, en la qual s'han recollit totes les notícies que poden donar caràcter als esdeveniments extraordinaris en què va intervenir, i sobretot s'ha penetrat en les idees i doctrines escampades en els seus escrits, que són la vertadera vida

espiritual de l'ànima balmesiana. Conjecturem que l'obra total formarà tres grans volums en quart de 700 a 800 planes.

Un altre nom venerat omple la breu història de la nostra institució, i més encara els nostres cors: el nom del gran Patriarca doctor Josep Torras i Bages. Tot ens parla d'ell a casa nostra: mobles del seu ús familiar; la ploma amb què firmà el seu testament espiritual a l'hora de la mort; apuntaments íntims d'escriptor, de Bisbe, i fins de la seva vida espiritual; instruments de penitència; i sobretot aquell doble esperit d'amor a Déu i a la Pàtria, que, en pujar-se'n al cel, com un altre Eliseu, va deixar com herència a la seva fillada. Podem bé considerar-lo com el nostre fundador, no solament pel seu consell i benedicció amorosíssima que acompanyà els nostres primers passos, sinó també per haver-nos fet hereus de les seves *Obres Completes,* que, ja en vida seva, començàrem de publicar. Vuit grans volums tenim ja arrenglerats, i aviat sortirà el novè que acabarà la col·lecció dels escrits destinats al públic pel seu autor.

Però queden altres tresors insospitats. Tots savíem com complia el doctor Torras el seu deure pontifical de predicar, meravellosament gloriós en el mateix llit de la seva agonia. No havia faltat una ànima enamorada que li seguia els passos tant com li era possible, per escoltar les seves paraules de vida, les quals, en sortint del sermó, estargia a cop calent en el paper per conservar-les i escampar-les en bé dels qui no podien sentir-lo. Estàvem ordenant aquest sermonari, quan d'una manera providencial s'ha trobat un tresor insospitat, que són les notes o sinopsis que feia sempre el gran Bisbe abans de pujar a la trona. Hi són a centenars, i amb elles i els ressenyaments que dèiem abans podrem formar un altre volum, que serà el desè, que ens donarà el sermonari del doctor Torras gairebé per duplicat, o sigui, segons el pla que ell havia concebut en la seva taula d'estudi, i segons el desplegament que li inspirava l'escalf sagrat de la predicació.

Amb això tindrem lo que podríem dir-ne el magisteri públic del doctor Torras; però restava encara el seu magisteri particular, amb què per mitjà de cartes individuals dirigia amics de tota mena, o aconsellava els qui li demanaven parer, des de les més altes autoritats eclesiàstiques i civils, fins les humils religioses amagades a l'ombra del claustre. Aquest tresor, en certa manera, és més preciós que els escrits públics, perquè, essent tan ric com aquells de doctrina, ens dóna molt més copiosament la seva ànima, expandida amb dolces efusions de més intimitat. Estem ben persuadits que el doctor Torras no serà plenament conegut, fins que es publiqui el seu epistolari. Heus aquí, doncs, la nova tasca que ens hem proposat i que tenim ja gairebé complida en la seva preparació: publicar l'*Epistolari* com a continuació de les *Obres Completes* del doctor Torras i Bages. Hi ha hagut, i encara hi ha dificultats de gran ponderació en aquesta feina. La més gran, essent i tot impor-

tantíssima, no ha pas vingut del treball fadigós d'arreplegar tantes fulles disperses i escampades per totes bandes, sinó de l'enorme i espantosa transcendència de certs documents que esglaia de tocar, i que si la prudència aconsellarà potser recaptar, gairebé com cosa sagrada, serà d'un goig immens pensar que s'han pogut salvar per fer un dia l'història vertadera i total del gran Mestre. Mentrestant és una joia poder veure de costat les *Obres Completes* de Balmes i del doctor Torras, els dos homes més essencials en la vida espiritual de la nova Catalunya.

L'any 1924 ha ressonat llargament en la *Biblioteca Balmes* el nom d'un home extraordinari, gairebé oblidat de l'actual generació, però digníssim de presidir tota la nostra cultura, pel mèrit excepcional que va tenir en el seu temps: parlem de don Josep Finestres i de Monsalvo. Pel mes de maig el qui escriu aquestes consideracions va donar en la nostra biblioteca una sèrie de cinc conferències, presentant En Finestres com centre d'un fort renaixement cultural que tingué Catalunya en el segle XVIII^{è}. Allò no eren pas averanys de coses incertes, ni conjectures de crític aficionat a inventar, sinó resum d'una correspondència importantíssima arreplegada amb grans fadics i major amor, per on passa tota la història científica i literària d'aquell segle tan interessant com desconegut. Amb el text d'aquelles conferències, escoltades per grans estols de la nostra intel·lectualitat, amb els estudis biogràfics d'En Finestres escrits per don Ramon Llàtzer de Dou i el jesuïta P. Llucià Gallissà; amb la col·lecció de prop de 2,000 cartes d'En Finestres i dels seus deixebles, es formarà una sèrie de volums amb el títol de *Documents per la cultura del segle* XVIII^{è}, fruit del treball de la *Biblioteca Balmes.* Així seran tres els grans homes que haurem honorat amb el nostre esforç. Això hauria d'ésser el començament d'una sèrie d'estudis que hauria de seguir en gran escala, escrivint les vides dels homes representatius de Catalunya, fins a treure'ns la taca d'oblidadissos i ingrats amb els nostres pares.

El món cristià, ara que sent necessitats extraordinàries en lo més fonamental del seu ésser, té els ulls posats en la Verge Maria, Mare de Déu, dispensadora de totes les gràcies. Es cosa sabuda que la Santa Església, abans de definir dogmàticament aquest consolador i excel·lentíssim privilegi marià, ha demanat a la ciència sagrada que fonamenti en la revelació i en la tradició el sentiment del poble fidel, i que d'Espanya han estat triats tres savis per redactar sengles tesis en aquest sentit. Dos d'aquests homes escollits, el doctor Isidre Gomà, Ardiaca de la Seu de Tarragona, i el P. Josep M.ª Bover, professor de Sagrada Escriptura en el Col·legi Màxim de Sant Ignasi de Sarrià, són membres de la Comissió tècnica de l'*Obra del Sant Evangeli.* La *Biblioteca Balmes* mirarà com un ideal poder oferir a la Verge Santíssima la publicació d'aquests estudis tècnics, i ajudar els nostres sa-

cerdots amb una teorització fonda i segura del gran privilegi. Mentrestant estem joiosos d'haver contribuït a la tasca, encara que molt humilment, espigolant en el camp ubèrrim dels nostres goigs populars, per seguir el fil de la tradició cristiana. Sigui aquesta la nostra senzilla presentalla, com un pom de flors boscanes posades a l'altar de la Mare de Déu de Montserrat en la nostra festa patronal, perquè ens sigui mitjancera de totes les gràcies.

Es ja acabat el *Diccionari litúrgic* del P. Braun, traduït pel doctor A. Griera, i ben aviat donarem *Sagraments i Sagramentals* del mateix autor. Finalment, en el mateix punt que enviem a la impremta aquestes ratlles, el doctor Alfons M.ª Ribó, Canonge de la nostra Seu barcelonina, llença el primer dels seus *Opuscles dogmàtics*, titulat *La renovació integral de l'home per Crist,* ple de ciència teològica i de sobrietat cristiana i catalana. Déu el faci fructificar i prepari el camí a la sèrie que vindrà tot seguit.

ESTUDIS BÍBLICS

L'EDICIÓ CATALANA DEL NOU TESTAMENT,

PEL DR. PERE GINEBRA, PREV., DE FOMENT DE PIETAT CATALANA

Publicada la segona edició catalana del Sant Evangeli, i en premsa ja la traducció del Nou Testament, creiem avinent el donar, en aquesta Revista, una breu ressenya del caràcter d'aquestes versions i dels principis crítics que les han informades.

Una versió catalana dels Sants Evangelis que, sens ostentar l'"aparatós bagatge" d'una edició crítica, estés al corrent dels postulats de la ciència, era de molt temps esperada; i un cop satisfeta en lo possible aquesta legítima necessitat, se'ns ha demanat la publicació de tot el Nou Testament. Atesa la importància de l'Obra que havem empresa, i la seva extraordinària acceptació, exposarem quin és el criteri que ha inspirat la revisió i anotació del llibre *El Sant Evangeli i Fets dels Apòstols* ja publicat i quines són les regles de crítica, generals o particulars, que majorment han informat la versió de tot el Nou Testament que està imprimint-se.

En principi, nosaltres hem cregut sempre que una traducció perfecta dels Llibres Sants és cosa quelcom difícil i delicada. Aquests Llibres, essent paraula de Déu, "escrits per inspiració de l'Esperit Sant", haurien de llegir-se, en lo possible, en la mateixa llengua en què foren escrits i d'ésser entesos amb clara percepció del seu sentit. Si per posar-los en mans del poble és indispensable una traducció, creiem que aquesta ha de saber interpretar fidelment el sentit de l'original, i reproduir íntegrament tots els seus matisos. Ha d'ésser una traducció aciençada i ungida d'una sentida pietat. No poden comparar-se, de cap manera, els Llibres Sants amb els clàssics i profans.

Mes, perquè la versió reuneixi tan belles condicions, el traductor ha de conèixer el *sentit* del text no sols el gramatical, sinó el real, especialment *psicològic;* i a més a més, ha d'atenir-se estrictament a les normes prefixades per l'Església. Altrament, com sigui que les nostres versions del Sant Evangeli i del Nou Testament són fetes directament de la *Vulgata llatina,* direm també els motius pels quals havem preferit el text llatí al text grec; és a dir, parlarem del seu valor *jurídic* en quant és el Còdex oficial de l'Església i del seu valor *crític,* o de conformitat al text original.

El sentit del text. — Podríem indicar aquí les condicions que ha de re-

unir tota traducció acurada, segons els principis de la ciència; per a procedir immediatament a la indicació de les particularitats de la versió dels Llibres Sagrats. Mes la índole d'aquesta breu ressenya no ens permet sinó recordar d'entre els principis de crítica, els que tenen una major i més immediata aplicació a la versió dels Llibres Sants. Parlarem, doncs, breument del sentit del text, gramatical i real, i de l'estil que, atenent al de l'autor, correspon naturalment a la versió.

El sentit gramatical. — En tota versió, per a ésser acurada, no basta a un traductor el tenir un coneixement escolàstic, superficial, de la llengua que s'ha de traduir, sinó que li és indispensable un domini més o menys perfet. Un bon traductor no en té prou de conèixer el sentit usual d'una paraula, com tampoc li basta saber distingir els diferents sentits gramaticals que entren en una frase; sinó que ha d'entendre bé la sintaxi de la llengua que s'ha de traduir. La versió verbal de les paraules en el mateix ordre en què estan collocades no ens donaria pas, mantes vegades, un sentit propi, ni tan sols un sentit clar. Aquest principi de crítica té una immediata aplicació en varis passatges de la Vulgata.

Citem-ne un exemple: En Sant Lluc XXIII, 55, llegim: "Subsecutae autem mulieres, quae cum eo venerant de Galilaea..." les quals paraules en la ment de l'autor no signifiquen que les dones qui seguiren a Josep, fossin vingudes amb ell de Galilea; sinó que, seguiren a *Josep* les dones qui eren vingudes amb *Jesús* des de Galilea.

Sens dubte, hi ha frases en la Vulgata que no tenen, en realitat, el sentit que semblen donar, sinó el sentit de l'original que servilment tradueixen. Sobre aquest punt, significats comentaristes i traductors han sofert lamentables equivocacions, donant al text interpretacions inexactes.

Per a la intelligència *lingüística* d'un text és indispensable el compenetrar-se bé del geni de la llengua. Hi ha maneres de dir pròpies d'un poble que són impròpies d'un altre. Per a expressar una idea concreta, recordar un principi devingut axioma, formular un proverbi, hi ha en cada poble certes frases, que podríem dir-ne *estereotipades*, les quals, per lo mateix que són ben pròpies i característiques d'aquell poble, no poden traduir-se amb facilitat, si no és mitjançant un proverbi o una frase literalment distints. Aquesta regla de crítica val sobretot en tractar-se de traduir a les nostres llengües les frases orientals dels hagiògrafs.

Així, per exemple, llegim: "Quan faràs un dinar o un sopar, no vulguis cridar tos amics..." (Lluc XIV, 12). Lo qual en la ment de l'autor no vol dir que en tot convit s'hagin d'excloure els amics, sinó que no s'han de convidar *únicament* els amics. A aquest ordre pertanyen les frases: *fills del segle, fills de la llum,* significant els *seguidors* del món i els de Jesús; *filii nuptiarum* que vol dir els *amics de l'espòs* i no els *fills de les bodes,* etc.

Per altra part, trobem en la Vulgata paraules que no corresponen a la lletra sinó al sentit de l'original, però que traduïdes directament del grec, tindrien en la nostra llengua una expressió més natural. Així la paraula llatina *paterfamilias* respon al terme grec οἰκοδεσπότης que, verbalment, no significa pare de famílies, sinó amo de la casa.

El sentit real. — Deixant de banda el sentit *típic,* que es troba sovint en la Bíblia, i fixant-nos només en el sentit *real,* diem que no arriba a ésser suficient la intel·ligència del sentit gramatical o lingüístic d'un text, sinó que és indispensable la intel·ligència real i objectiva. La versió perfecta no és aquella que tramet només el sentit gramatical d'un text, sinó la que sap reproduir el sentit real que volgué donar-li l'autor. És lo que alguns anomenen el sentit *psicològic,* el qual no és sinó un aspecte del sentit *real.*

Aquest sentit psicològic és més d'atendre que el gramatical, sobretot quan l'autor no té riquesa de lèxic per a expressar les seves idees. En aquest cas, un traductor no podrà mai expressar el sentit íntegre d'un text si no abarca bé tot el pensament de l'autor, si no sap a bastament quins són els sentiments que ell hauria volgut inculcar en l'ànim dels seus lectors. Hi ha modismes que, traduïts verbalment, no expressarien pas tota la idea de l'autor. Així, no basta saber l'etimologia d'una paraula, sinó que és necessari abarcar el sentit que ella té en aquell lloc determinat.

Per a atènyer el sentit psicològic d'un autor, encara no n'hi ha prou, a vegades, de saber quina era la seva formació o cultura filològica, sinó que convé conèixer el cúmul de circumstàncies que influïren en l'escriptura del seu llibre, i la impressió o estat d'ànim en què va escriure'l. Com més es conegui la vida i cultura d'un autor, i l'ambient en el qual desplegà la seva activitat, més bé es podran traduir les seves idees i conceptes.

Del mateix Evangeli podríem citar-ne alguns exemples. La paraula *Jueus,* que etimològicament designa els descendents de Judà, en S. Joan sol significar l'element oficial de la nació teocràtica com hostil a Jesús. La paraula hebrea *Rabbo,* que etimològicament vol dir *Gran,* en el decurs del temps fou sinònima de *Senyor,* fins que, més tard, vingué a ésser un títol distintiu dels *Doctors de la Llei.* Sant Lluc li dóna constantment el sentit de *Mestre.*

L'estil de l'autor. — Cada autor té el seu estil, és a dir, la seva manera pròpia i especial de dir. Per lo qual el traductor ha d'espigolar bé quines subtils diversitats pren el significat general d'una expressió, a còpies de discernir la manera d'escriure pròpia d'un autor. L'atènyer bé aquest sentit peculiar és condició indispensable a la versió exacta del text (1).

(1) L. Fonck, en les seves explicacions sobre Metodologia, en les aules del Pontifici Institut Bíblic de Roma; curs de 1914-1915. De les seves lliçons havem tretes algunes idees del present article. Vegi's la seva obra: *Il Metodo del lavoro scientifico.* Versione dal tedesco del Sac. U. Manucci. Roma, 1909. — Llegeixi's també: *Études de Critique et de Philologie du Nouveau Testament,* de E. Jacquier, París, 1920.

Tampoc seria possible el determinar amb precisió el sentit d'un text si no es coneixia bé el seu *gènere literari*. En les descripcions narratives no és lo mateix el contar un fet històric que una llegenda; proposar una paràbola que una allegoria. Als orientals els era plaent el manifestar les seves idees per mitjà de semblances, valent-se de paràboles i allegories, les quals eren proposades d'una manera tan vívida que la llur fórmula de narració no es distingia pas de la dels fets històrics.

Les ciències auxiliars. —Havem dit que les circumstàncies de lloc i temps en què viu un autor, l'ambient religiós, polític i social dins el qual es mou i exposa les seves idees, poden influir poderosament en la manera d'expressar-se. Essent així, és imprescindible al traductor el coneixement de les ciències auxiliars. Tractant-se dels Llibres Sants, l'Església recomana que per a la versió es tingui molt en compte la *naturalesa* d'aquests llibres; i que per a la llur anotació i comentaris ens valguem de les *ciències auxiliars,* com són la Teologia, la Patrística, la Geografia i Arqueologia Bíbliques. I és ben llógica aquesta recomanació de l'Església docent; puix aquests llibres per la llur naturalesa es diferencien de tot altre llibre; són inspirats, foren escrits fa ja molts segles, de cap d'ells es conserva el manuscrit original; algunes de les seves descripcions tenen un aspecte local, suposen en els oients o lectors immediats uns coneixements històrics i geogràfics que nosaltres no posseïm, unes lleis i costums que nosaltres ignorem; la llengua en què estan escrits no és ja una llengua viva o no és la que es parla ara, o ni tan solament la que parlaven els clàssics d'aquell temps (1'); finalment, l'ambient en què ens trobem tampoc és aquell en el qual vivien els lectors immediats; l'ambient en què foren escrits aquests llibres. Això solament ja demostra que, demés dels coneixements filològics de les llengües originals i de les seves traduccions, es requereix el d'aquelles ciències auxiliars sense les quals difícilment podríem percebre bé el sentit genuí de l'autor, especialment en els llocs obscurs i difícils.

Per lo qual, avui no és pas possible prescindir del avenços de la crítica moderna, especialment ortodoxa; per tal d'evitar que "les interpretacions inexactes i els vells errors segueixin ocupant el seu lloc hereditari, a desgrat de la decisiva demostració contrària dels doctes".

Recordem sobre això la gran Encíclica *Providentissimus Deus,* del Papa Lleó XIII, donada a Roma el 18 de novembre de 1893; i el Motu Proprio de Sa Santedat Pius XI, *Bibliorum scientiam,* del mes d'abril de 1924. Tots els Pontífexs, especialment els d'aquests últims anys, han recomanat i quasi exigit una preparació científica especial per a poder tractar sobre aquesta classe d'estudis. Benet XV, en la seva carta al President del Pontifici Insti-

(1') Poden consultar-se sobre aquest punt les distintes gramàtiques que es són publicades sobre el grec del Nou Testament.

tut Bíblic, amb motiu de l'aniversari de l'Encíclica *Providentissimus Deus*, exposà prou clarament amb quina modernitat de ciències auxiliars s'ha de tractar, reivindicar i promoure l'estudi de l'Escriptura.

L'estil en la versió. — Es una regla de crítica, mai prou seguida, que en tota versió l'estil millor és el que més s'acomoda a l'estil de l'autor. Aquest principi és de tota importància en parlar dels Llibres Sants. A ésser possible, hauríem de traduir-los amb aquell mateix llenguatge amb què foren inspirats, per tal de reproduir tota la unció, sobrietat i senzillesa de l'original.

"L'estil erudit, diu L. Fonck, ha pres certa fama de dificultós i difícil". Així, usar-lo en la versió d'un llibre inspirat en el qual es manifesta una extraordinària senzillesa en el llenguatge, no exempta de certa pobresa de lèxic, creiem que revelaria una pruïja infantil de manifestar dots d'escriptor.

De conseqüent, pot dir-se que la millor traducció dels Llibres Sants és aquella que sap unir a una interpretació exacta del text, una espontània simplicitat, que s'adigui amb el geni de la llengua en la qual es tradueix. En altres paraules, lo que majorment es requereix és *propietat de llenguatge* i *claredat d'exposició*. Aquests dos requisits exigeixen que, defugint tota recerca de lèxic i construcció, escollim discretament les paraules usuals, les més significatives i concretes (i a ésser possible les més elegants), fent-ne una justa distribució, acomodant-les gramaticalment a les frases i períodes. L'estil usual, segons el mateix autor, comporta perfectament la selecció de paraules ben sonants, evitant les ordinàries i trivials.

Heus aquí exposats breument els principis més generals, en els quals creiem que ha d'inspirar-se tota versió, especialment la dels Llibres Sants.

LA VERSIÓ S'ÉS FETA DE LA VULGATA

La versió catalana dels Sants Evangelis i la que està imprimint-se del Nou Testament ha estat feta directament de la Vulgata. Parlem, doncs, breument dels motius que ens han mogut a preferir la Vulgata als textos grecs o originals.

La Vulgata llatina de Sant Jeroni, edició clementina, és de fet la *versió oficial* de l'Església. Es també d'un valor crític excepcional, tal vegada superior al de qualsevol dels altres textos, llatins o grecs, en particular. I en dir això no parlem de les edicions crítiques del text grec que s'han publicat en aquests últims anys; ni deixem de reconèixer que alguns entusiastes del text de la Vulgata, s'han excedit tal vegada en les llurs apreciacions sobre el valor crític de la mateixa.

I. *La Vulgata llatina és el text adoptat per l'Església.* — En el Concili Tridentí (sess. IV), després d'haver declarat quins eren els llibres que

havien d'ésser tinguts com a sagrats i canònics, es decretà que la versió de la Vulgata fos tinguda com *autèntica* per a tota lectura i discussió pública.

Diu el decret: "Insuper eadem sacrosancta Synodus considerans, non parum utilitatis accedere posse ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus, quae circumferuntur sacrorum librorum, quaenam pro authentica habenda sit, innotescat: statuit et declarat, ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro authentica habeatur, et quod nemo illam reiicere quovis praetextu audeat vel praesumat".

La Vulgata, doncs, fou entre els textos llatins que existien dels Llibres Sants, el declarat *autèntic*. No vol dir això que els altres quedessin *reprovats*, aquells singularment que, essent catòlics, poden ajudar a la intel·ligència del text de la Vulgata; vol dir només que, guardant silenci sobre el valor dels altres, aquest fou declarat *autèntic*. Lo que ara a nosaltres interessa és saber si aquesta *autenticitat* és simultàniament *crítica* i *jurídica*. Que el decret del Concili atorga a la Vulgata autenticitat *jurídica* ningú no hi ha qui pugui negar-ho. Ella és, manifestament, declarada fidedigna, fins a tal punt que en cap lectura i discussió pública pugui ésser refusada la seva força provativa. Es, doncs, per un decret solemne de l'Església docent, que la Vulgata té la prerrogativa o privilegi d'ésser declarada autèntica amb preferència a tota altra versió.

Mes, aquest decret li atorga també, i simultàniament, autenticitat *crítica?* Autenticitat *crítica,* tractant-se d'una versió, vol dir que està conforme amb l'original. Es això, precisament, el que volgué declarar el Concili Tridentí? Heus aquí el punt culminant de la qüestió nostra.

Si els Pares i Teòlegs que assistiren al Concili, haguessin cregut que la Vulgata discrepava del text original, o bé que contenia molts errors, mai no li haurien atorgat públicament autoritat *jurídica*. Si declararen autèntic el text de la Vulgata amb *preferència* a tot altre, és que li reconeixien, almenys en general, aquestes dues qualitats: *conformitat amb l'original* i *immunitat d'error*.

Aquesta aprovació oficial, tan clara i solemne de l'Església, reunida en Concili Ecumènic universal, ha estat per a nosaltres un motiu més que suficient perquè la primera edició catalana que publiqués l'Obra del Sant Evangeli, fos feta *directament* de la Vulgata. I no es digui pas que en això s'hagi seguit una norma anticientífica, sinó tot al contrari; puix gran i molt gran és el valor crític de la Vulgata, tal volta superior al de tot altre text en particular, grec o llatí. I en dir això ens referim especialment a l'edició clementina, baldament no sigui una reproducció ben exacta de la Vulgata jeronimiana, tal com sortí de les mans del Sant Doctor. Semblantment en fer menció d'algunes paraules de Sant Jeroni que fan referència al seu text,

entenem que aquestes paraules són dites més pròpiament dels Evangelis que de tot el Nou Testament. I, per últim, que en parlar del valor crític de la Vulgata per damunt de tot altre còdex llatí, tenim en compte el nombre i la qualitat dels elements de l'antiga Itala que el Doctor Màxim pogué creure oportú retocar o deixar com estaven.

II. *El valor crític de la Vulgata.* — En intentar la traducció dels Llibres Sants, sigui del llatí sigui dels textos grecs, ens trobem sempre en la dificultat que es tracta de llibres que foren escrits ja fa molts segles, i que cap d'ells no és arribat fins a nosaltres tal com fou escrit o traduït, si no és per mitjá de vàries recensions o transcripcions.

Concretant-nos al Nou Testament, direm que la Vulgata és la que millor representa, en general, el text primitiu (2). La Vulgata de Sant Jeroni representa l'esforç que féu el doctor Màxim de confrontar l'antiga llatina, o *la Itala,* amb els còdexs grecs més antics i més autoritzats. El mateix Sant Jeroni, referint-se als Evangelis diu en la Carta dedicatòria *Ad Damasum,* que va fer la seva revisió segons els còdexs grecs més antics: "Codicum graecorum emendata conlatione sed veterum" (3).

Afirma aquí el doctor Màxim que féu la correcció dels textos llatins, de l'antiga llatina, amb els còdexs *grecs,* i que aquests eren *antics.* Diguem, doncs, quins foren els còdexs grecs i llatins dels quals es serví per a la confecció de la seva Vulgata, quin valor crític tenien. Els filòlegs qui han estudiat profundament aquesta qüestió donen com a cert que aquests còdexs grecs pertanyen almenys, al segle tercer; i que la Vulgata de Sant Jeroni concorda principalment amb la família del còdex *vaticà* (B) amb admirables coincidències amb el *sinaític;* amb la particularitat que, quan s'aparta d'aquest còdex, la Vulgata és tota singular, representant (segons totes les probabilitats) uns còdexs *més antics* que tots *els coneguts* (4).

Lo qual posa en evidència la suma utilitat de la Vulgata per a la crítica del Nou Testament.

Quant a la recensió llatina que el Doctor Màxim volgué corregir i fins a quin punt l'esmenà, no hi ha dades ben suficients per a afirmar-ho amb tota certesa. Fa pocs anys, va prevaler l'opinió que Sant Jeroni havia adoptat la recensió que està continguda en el còdex brixià (f); però més tard, notables

(2) El valor crític de la Vulgata és major per lo que es refereix al Nou que a l'Antic Testament.

(3) "Con tali parole protestava il S. Dottore d'esser passato sopra a tutti quei codici recenti della recensione antiochena, ch'erano allora i più communi; significava d'essere andato direttamente a codici del III secolo almeno, a codici anteriori (almeno per il testo) ad ogni recensione, a codici quindi che più di tutti avevano probabilità di accostarsi agli autografi sacri e più puro riprodurne il primitivo tenore. L'esame diretto dei documenti e le conclusioni della moderna critica confermano pienamente le affermazioni della lettera a papa Damaso. (A. Vaccari, S. Girolamo, studi e schizzi: pàg. 59. Roma, 1921).

(4) Explicacions del P. Vaccari, S. J., Professor del P. I. B. de Roma.

filòlegs han conjecturat que era el còdex brixià el que exhibia quasi literalment el text de la Vulgata jeronimiana, encara que barrejat amb lliçons derivades de la versió gòtica; i que el text emprat per Sant Jeroni era, en realitat, mol afí al còdex veronense (b). Un i altre extrem d'aquesta suposició semblen confirmar-se per documents posteriors, especialment per un còdex bilingüe llatí-gòtic trobat a Egipte, el cual concorda extraordinàriament amb el còdex brixià i amb el còdex anconità de la Vulgata; per lo qual, avui, alguns crítics eminents s'inclinen a creure que el text d'aquesta versió es deriva de la del còdex veronense, que és un dels millors.

Fins a quin punt esmenà Sant Jeroni l'antiga versió llatina, ho diu ell mateix en la seva carta al Papa Sant Damas. A fi que les seves lliçons no discrepessin molt de la lliçó corrent, féu la seva revisió de manera que, corregint solament lo que semblava canviar el sentit, deixà lo restant que quedés com estava (5).

Amb lo qual la Vulgata llatina de Sant Jeroni té un *valor crític* superior a tota altra versió particular (6). Puix no solament té el de les millors recensions de l'antiga *Itala,* i el dels còdexs grecs més importants (que són els de la família del vaticà, sinó que té també el valor crític d'altres còdexs més antics, que avui ja no existeixen. No és, doncs, de meravellar que digui de la Vulgata el gran Papa Sixte V: "Tanta per se est Vulgatae editionis auctoritas, tamque excellens praestantia, ut *maiorem desiderare penitus inane videatur*". I en el Prefaci al lector, en l'edició Clementina, trobem: "Facile fieri posse credendum est, ut maiores nostri, qui ex Hebraeis, et Graecis Latina fecerunt, copiam *meliorum et emendatiorum* librorum habuerint, quam ii, qui post illorum aetatem ad nos pervenerunt" (7).

Heus aquí, doncs, el valor crític del text de la Vulgata, superior tal vegada al de tot altre text particular; i heus aquí també un dels motius pels quals l'hem adoptat en la nostra primera versió, amb preferència al text grec (8).

La Vulgata cotejada amb els textos grecs. — L'edició catalana del Sant Evangeli, així com la del Nou Testament, baldament siguin fetes directa-

(5) Tan verídica és aquesta afirmació que veiem, entre altres exemples, el d'una mateixa paraula grega «ἀρχιερεὺς» traduïda en Sant Mateu i Sant Lluc per "princeps sacerdotum", en Sant Marc quasi sempre per "summus sacerdos", i en Sant Joan per "pontifex", amb lo qual es dóna a entendre que els evangelis foren traduïts, almenys, per tres autors diferents, i que se'n conservà la traducció.

(6) Almenys, en lo que és realment versió feta pel Doctor Màxim.

(7) Vegi's sobre aquest punt l'interessant fascicle núm. 2 del *Lateranum, De recognitione principiorum criticae textus novi Testamenti sec. Adolfum de Harnack,* publicat pel P. Miquel Hetzenauer, Consultor de la Comissió Bíblica.

(8) Recordi's lo que es diu en el Prefaci de la ed. Clem. "Quare non immerito Catholica Ecclesia sanctum Hieronymum... ita celebrat, ut iam difficile non sit illorum omnium damnare iudicium, qui vel tam eximii doctoris lucubrationibus non acquiesqunt, vel etiam meliora, aut certe paria, praestare se posse confidunt".

ment de la Vulgata, havien d'ésser confrontades, i ho han estat, amb els textos grecs, dits originals.

El decret del Concili Tridentí referent a l'autenticitat de la Vulgata, no és un decret dogmàtic, sinó *disciplinar*. Davant el conflicte provocat per la multitud de versions existents, fetes en llengua llatina i popular, i davant la incertesa de molts homes d'estudi, sobre quin text s'havia de preferir com a fidedigne, fou quan el Concili decretà que el de la Vulgata era autèntic. Amb les quals paraules la força del decret podríem dir que és només *negativa* respecte de les altres edicions distintes de la Vulgata, a les quals es deixa la seva valor i disposició primitives, mentre que a aquesta se li confereix el privilegi de tenir virtut provativa.

Aquest privilegi, doncs, no consisteix en declarar-la *més conforme* al text original que tota altra edició *llavors existent,* o que podia existir; ni tampoc en declarar que està exempta d'errors en cada una de les seves frases, si no és en quant a la *substància.* Els mateixos Pares i Doctors que assistiren al Concili Tridentí reconegueren i confessaren que la Vulgata no responia del tot, exactament, al text original.

De lo qual es dedueix que la *immunitat d'error* que el Concili vindica per a la Vulgata es restringeix a les coses *de fe i costums.* Si altra cosa no, ho demostraria prou clarament el mateix fi que el Concili es proposava, que era el de posar terme als dubtes i discussions que arreu es suscitaven, amb motiu de les versions distintes del text sagrat; qüestions que versaven sobre coses de fe i costums.

Altrament, podríem dir que la Vulgata, per la seva gloriosa història, semblava merèixer aquesta aprovació oficial de l'Església; ja que, com diu el decret: "*longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est*". De manera que tenia a favor seu el fonament teològic de la infallibilitat de l'Església, la qual no pot aprovar cap error. Mes, per la mateixa raó que la infallibilitat de l'Església solament s'estén a les coses *de fe i costums,* fins aquí només arriba la *immunitat d'error* en la Vulgata.

Per lo demés, cal advertir aquí, que no són *objecte* del decret del Concili els textos originals grec i hebreu, ni les antigues versions orientals (que el decret no ateny ni, molt menys, refusa), com tampoc les traduccions en llengua vulgar, sinó que el decret es refereix, pròpiament, a les versions llatines.

Això que acabem de dir, justifica plenament el que, en les nostres traduccions, el text llatí de la Vulgata sigui confrontat amb els textos grecs segons les millors edicions crítiques.

"EL SANT EVANGELI" EDITAT PER FOMENT

La traducció catalana dels Sants Evangelis i Fets dels Apòstols editada per l'Obra del Sant Evangeli establerta a Foment de Pietat Catalana, és la que a l'any 1912 publicà el Dr. Marià Serra i Esturí. Si bé és veritat que no era aquesta l'única traducció catalana que existia d'aquests Llibres Sants, no obstant, era la única traducció que de tots aquests llibres s'havia fet en aquests últims anys, i reunia, al nostre entendre, les més excellents d'aquestes qualitats que acabem de ponderar. Era feta directament de la Vulgata, reproduïa fidelment el sentit de l'original, i unia a la propietat d'expressió una espontània simplicitat. La seva aparició havia estat saludada com un veritable esdeveniment pels homes més eminents d'aquell temps.

Un d'ells, el virtuós sacerdot i conegut classicista, Dr. Miquel Costa i Llobera, ressenyant aquesta traducció (9), li reconeixia especialment dues qualitats: fidelitat a l'original i fluïdesa de dicció. Els nostres lectors ens permetran que transcriguem les seves mateixes paraules, subratllant-ne algunes, pel valor que elles tenen. "Aquesta versió, diu ell, es presenta amb una senzillesa ben agradosa i verament evangèlica. La traducció té el mèrit d'ésser *lo més literal possible*".

I referent al llenguatge, diu: "Sense deixar d'ésser popular i ben assequible, és triat, digne i pur dins la gama del català corrent. La frase flueix suau i humil, com escau a tota efusió del bàlsam evangèlic. Entenem que el Rev. Serra i Esturí *ha sabut atènyer aquell punt d'equilibri entre el llenguatge literari i el vulgar que és tan difícil d'aconseguir com és indispensable en llibres d'aquesta classe*".

A més a més, aquesta traducció dels Sants Evangelis era avalada amb una importantíssima "Exhortació al piadós lector", del gran Bisbe Torras i Bages, en la qual el savi Prelat fa constar que l'objecte de la versió "no és un *exercici literari,* ni tampoc un treball *exegètic,* sinó que és el de voler acostar l'esperit a Déu, fent que l'Evangeli *sigui viscut*". Aquestes paraules del gran Bisbe, home tan eminent per la seva virtut com per la seva ciència, revelen prou bé quin és l'esperit de l'Església sobre aquest punt, i quin és el criteri que ha d'inspirar tota versió popular dels Llibres Sants, especialment del sagrat Evangeli. Heus aquí un altre dels motius pels quals Foment de Pietat Catalana ha cregut convenient adoptar, per a la reedició del Sant Evangeli, una traducccció que reunia tan belles condicions.

La revisió d'aquest llibre. — En encarregar-se l'Obra del Sant Evan-

(9) Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana. Tom. VII. (1912-1913).

geli d'editar novament la traducció publicada l'any 1912, cregué convenient revisar-la i anotar-la.

La revisió, quant a la forma, consistí en lleugers retocs gramaticals que no desfiguressin l'estil, i en acomodar-lo a les normes ortogràfiques avui més vigents. L'estil es conservà, per les raons susdites, especialment per la seva fluïdesa, i per haver sabut atènyer aquell punt d'equilibri que, segons la frase del nostre gran Mestre, és tan difícil d'obtenir com indispensable en llibres d'aquesta naturalesa.

Quant al fons, la revisió pot dir-se que fou quelcom més important, confrontant la versió del llatí amb els textos originals grecs i augmentant les seves notes. Creguérem que una cosa i altra eren més o menys imprescindibles.

El confrontar-la amb els textos originals. — Baldament la Vulgata estigui conforme, com havem dit, als textos originals quant a la substància, no per això pot dir-se que el seu text llatí estigui totalment exempt d'error. Els mateixos teòlegs qui assistiren al Concili Tridentí manifestaren després que el decret del Concili referent a la *immunitat* de la Vulgata atenyia només les coses de fe i costums. En lo demés, podia haver-hi (reconeixien que hi havia) errors o inexactituds. L'autenticitat *crítica* que li havien atorgada no significava pas que la Vulgata concordés fidelment, en tots els seus punts, amb el sentit de l'original que ella volia traduir. No solament això, sinó que els mateixos teòlegs no vacil·laren a dir que els passatges en els quals el sentit del text, grec o hebreu, no concordava o no era ben expressat en la Vulgata (per deficiències, naturalment, en la versió), podien ésser aclarats segons el text original. Una tal aclaració fins i tot podria fer-se, no cal dir, àdhuc tractant-se de l'edició esmenada de Climent VIII, considerada com el còdex oficial de l'Església.

No entrarem aquí en un estudi profund sobre la història de la Vulgata, és a dir, sobre les distintes vicissituds que el seu text ha pogut experimentar abans i després del Concili; però farem avinent que, ultra les glosses i interpolacions que s'han descobert en ella, trobem ja en la carta dedicatòria al Papa Sant Damas, que el Doctor Màxim deixa entreveure la utilitat de confrontar el seu text amb l'original, per ço com la seva revisió no fou tan absoluta com podia ésser. En la vulgata jeronimiana es dóna el cas fins i tot que una mateixa paraula grega, en llocs paral·lels i en textos importants, sigui traduïda de distinta manera. Citem, per exemple, la paraula ἐπιούσιον traduïda *supersubstantialem* en Sant Mateu VI, 11 i *quotidianum* en Sant Lluc, XI, 3.

Els millors filòlegs i comentaristes, amb tot i reconèixer l'extraordinària preparació de Sant Jeroni per a la versió dels Llibres Sants, observen encara en la seva versió, àdhuc els Evangelis, algunes deficiències; les quals

es manifesten principalment en els llocs en què el Doctor Màxim havia de traduir del text grec una frase que no era pròpia d'aquesta llengua, sinó que representava més aviat un hebraisme o aramaisme.

Es innegable que en varis passatges dels Evangelis, especialment en els primers capítols de Sant Lluc, s'observen particularitats lingüístiques que no són pròpies de la llengua llatina, ni tampoc responen a modismes de la llengua clàssica grega, sinó que revelen manifestament una índole semítica (10). En el grec bíblic, certament, es troben veritables *aramaismes* no solament en l'ús dels noms i pronoms, sinó també en el dels verbs i preposicions; els quals han passat del text grec al llatí de la Vulgata.

Així en l'Evangeli trobem frases doblement semítiques como *filii nuptiarum,* del grec οἱ υἱοὶ τοῦ νυμφῶνος, per significar, no els fills de la cambra nupcial sinó els amics de l'espòs (Mc. II, 19); *Filius pacis,* del grec υἱὸς εἰρήνης, fill de la pau, en lloc de l'adjectiu *pacífic* (Lluc X, 6), etc., alguns mots que traduïts verbalment ens donarien un sentit distint del que tenen en realitat; com la paraula *verbum,* versió del grec ῥῆμα que correspon a la paraula hebrea *dabar,* la qual paraula pot significar *verbum aut factum,* i, si es tradueix *verbum,* no té sentit. Així en Lluc II, 15, llegim: "Videamus hoc *verbum* quod factum est; en Lluc I, 37: quia non erit impossibile apud Deum omne *verbum*", etc., on la paraula *verbum* està en lloc de *res gesta, aut gerenda;* ço és, que es tracta d'un *fet* i no d'una *paraula.* A vegades trobem usat el positiu en lloc del comparatiu: "*Bonum est* tibi debilem introire in vitam, *quàm* duas manus habentem mitti in ignem inextinguibilem", versió verbal del grec καλὸν ἐστίν...ἤ, etc. (Mc. IX, 42; repetida aquesta fórmula en el v. 44). També trobem l'expressió: *et non odit,* en llocs on el mot *odit* no pot significar realment odiar o voler mal, sinó estimar menys una cosa que una altra. Així en Lluc XIV, 26 llegim: "Si quis venit ad me et *non odit* patrem et matrem, etc.". Compari's amb el passatge paral·lel de Mat. X, 37: "Qui amat patrem et matrem *plus quam me*", etc. Els hebreus per expressar una diversa intensitat d'acció en sentit restrictiu, sovint es valien d'un verb aparentment contrari per remarcar d'una faisó més viva el contrast que volien manifestar. Aquest costum ja els feia donar al verb el sentit exacte de lo que volien dir.

Així, doncs, és "un subsidi important per a la intel·ligència del text, diu Fonck, el comparar-lo amb els llocs paral·lels, verbals o reals, del mateix autor i contemporani". I Sant Jeroni avisa al prudent lector "ut non superstitiosis acquiescat interpretationibus... sed consideret priora, media et sequentia et nectat sibi universa quae scripta sunt" (in Matth. XXIV, 13. Migne *P L* 26, 193).

Hem indicat al principi, que no era suficient el posseir un coneixement superficial de la llengua de la qual ha de fer-se la versió, sinó que era indis-

(10) Vegeu la "Gramática de la lengua griega", pel P. Josep M.ª Bover (en col·laboració), pàgs. 182 i ss.

pensable el compendre bé els diferents sentits gramaticals d'una frase o construcció. L'índole de la present ressenya no ens permet estudiar amb detenció tots aquests punts. Bastarà, però, que en posem un exemple. En els Evangelis trobem sovint la construcció *ut adimpleretur* que certs autors tradueixen verbalment en tots els casos: *a fi que es complís,* com si realment es tractés sempre d'una oració final. Això indica que els tals autors no han confrontat la Vulgata amb el text grec, o si ho han fet, han desconegut les diverses significacions de la preposició ἵνα que la Vulgata tradueix per *ut.* Aquesta conjunció ἵνα que abans era una partícula relativa local (equivalent a *ubi, quo*) en el Nou Testament la veiem usada no solament: *de consilio et fine actionis* seu eventus, diu Zorell (11), sinó que vàries vegades *indicat consilium Dei aliquem eventum liberasque hominum actiones praevidentis, permitentis, ordinantis, etc.* I transcriu com a mostra la mateixa frase de Sant Mateu, I, 22, II, 15, etc.: Τοῦτο δὲ ὅλον γέγονεν ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ, etc.

Hi ha passatges en els Evangelis en els quals la fórmula de transcriput *adimpleretur,* responent al grec ἵνα πληρωθῇ, no pot tenir de cap manera un sentit final. Entre els molts exemples que podríem citar dels quatre evangelistes, transcrivim el de Sant Joan, XVII, 12, que diu: "Pater... quos dedisti mihi, custodivi; et nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, *ut Scriptura impleatur*". Es evident que Judas es va *perdre,* no *a fi que es complís* l'Escriptura, sinó *complint-se* en ell l'Escriptura.

Una prova ben convincent que la conjunció *ut,* traducció de ἵνα, no pot tenir sempre un sentit final, la trobem en la Carta als Romans V, 20: "*Lex autem subintravit ut abundaret delictum*". La llei mosaica no fou donada per Déu *a fi que* abundés el pecat, sinó que, donada la llei, i essent transgredida, abundà el pecat. Vegi's lo que diu Sant Joan Crisòstom sobre aquesta conjunció, comentant aquest passatge (12).

Una cosa és que existeixi una veritable finalitat de part de Déu, i altra que existeixi de part del protagonista qui verifica l'acció que està prevista o profetitzada.

Ni ens sap convèncer la raó que donarien alguns que el sentit de la frase és *final* per ço com el fi de l'hagiògraf era *apologètic.* La profecia té, al nostre entendre, un valor apologètic més gran quan el protagonista de l'acció profetitzada verifica aquesta acció ignorant que en ell es compleixi un vaticini, que no pas quan es determina a realitzar-la a fi que no quedi sense compliment lo que d'ell estava profetitzat. En altres termes: qui coneix realment la profecia

(11) *Novi Testamenti Lexicon Graecum,* pàg. 263-265, París, 1911.

(12) Τὸ δὲ, Ἵνα, ἐνταῦθα οὐκ αἰτιολογίας πάλιν, ἀλλ' ἐκβάσεώς ἐστιν. Es a dir: "Illud vero, *Ut,* hic non causam indicat, sed eventum. Non enim ideo data est, ut abundaret, sed ut minueret et tolleret peccatum; contrarium enim evenit, non ex naturae lege, sed ex accipientium ignavia". (M. G. 60, 478).

i en fa avinent el seu valor apologètic, no és el qui verifica l'acció sinó l'evangelista qui la descriu.

Per últim, en la revisió del llibre esmentat, hem procurat tenir en compte les conclusions de la crítica moderna, evitant que algunes interpretacions inexactes segueixin ocupant el lloc de costum. Així, per exemple, hem modificat la traducció del passatge de Sant Lluc II, 49, on diu: "Nesciebatis quia *in his quae Patris mei sunt,* (ἐν τοῖς τοῦ πατρός μου) oportet me esse?" Aquesta frase es veu ordinàriament traduïda: "No sabíeu que convé que jo sigui *en les coses* del meu Pare?" Es a dir, en els *negocis* del Pare celestial. Nosaltres creiem que una tal versió és tècnicament, filològicament, inadmissible (13). Per lo qual hem traduït: "¿No sabíeu que convé que jo estigui *en la casa* de mon Pare?"

Per tot lo qual hem cregut indispensable cotejar el text llatí de la Vulgata amb els originals grecs; i en les frases on ens ha semblat notar-hi alguna deficiència de traducció, trametre, més aviat que el sentit gramatical de les paraules, el sentit real i veritable.

L'anotació del text. — De conformitat al cànon 1391 del Codi de Dret Canònic, manant que "les versions de les Sagrades Escriptures no siguin impreses en llengua vulgar, si no són aprovades per la Seu Apostòlica, o editades sota la vigilància dels Bisbes i amb notes extretes principalment dels Sants Pares de l'Església i de doctes escriptors catòlics" (14), hem procurat que fos anotada aquesta edició catalana dels Sant Evangelis.

Les notes tendeixen a illustrar els textos que, a la majoria dels lectors, podrien semblar obscurs, sigui considerats en si mateixos sigui en relació amb altres parallels. N'hi ha de caràcter crític i de caràcter apologètic. Les primeres són com el resum de l'exegesi filològica i dogmàtica del text; les altres tenen per objecte l'educació espiritual i escripturística dels fidels, atenent a les normes tradicionals de l'Església.

Algunes notes crítiques hi eren indispensables, puix que, àdhuc en els Evangelis hi ha passatges obscurs i difícils; dificultats d'ordre cronològic, geogràfic, històric, etc. I no és de meravellar. Sant Mateu escrivint el seu Evangeli a Palestina i destinant-lo als jueus; San Marc a Roma, i a instàncies dels fidels d'aquesta església; Sant Lluc gentil, adreçant-se als ètnics cristians; i

(13) Tenim davant els ulls un estudi interessantíssim del Rev. P. J. O'Rourke, S. J., Professor de grec bíblic en el Pontifici Institut Bíblic de Roma, en el qual, després de transcriure 49 exemples, escollits d'entre autors grecs i llatins, i després de posar nombroses cites de com tradueixen aquest lloc o parallels els textos hebreu, copte i siríac, acaba amb aquestes tan clares i expressives paraules: "*Nullum exemplum hucusque repertum est locutionis* «εἶναι ἐν τοῖς τινὸς» cum significatione: versari in negotiis alicuius".

(14) Versiones sacrarum Scripturarum in linguam vernaculam typis imprimi nequeunt, nisi sint a Sede apostolica probatae, aut nisi edantur sub vigilantia Episcoporum et cum adnotationibus praecipue excerptis ex sanctis Ecclesiae Patribus atque ex doctis catholicisque scriptoribus.

Sant Joan suposant als seus lectors instruïts en la lectura dels Sinòptics, es proposen finalitats distintes que es trasllueixen sovint en la relació d'uns mateixos episodis. Així, p. ex., mentre Sant Mateu seguint, en general, un ordre sistemàtic, agrupa els fets que li serveixen millor per a convèncer els jueus de la Messianitat de Jesús, Sant Lluc, seguint un ordre més cronològic, no posa cap discurs adreçat directament a ells, sinó que discretament va escollint lo que pot demostrar la universalitat de la redempció obrada per Jesucrist.

Heusací la diversitat de descripció que s'observa en ells, el valor de certes partícules, de certes fórmules de transició, les semblances i diferències tan inesperades en una mateixa perícopa, etc., que fan difícilment conciliable la narració sintètica d'un hagiògraf amb la descripció detallada d'un altre, i no permeten, a vegades, establir una veritable, diguem-ne satisfactòria, cronologia dels fets evangèlics (15).

En l'*anotació* del text, hem tingut un especial interès en precisar el sentit de l'original en els llocs obscurs de més importància, i que no són clarament traduïts del text grec per la Vulgata. Així, en Sant Joan XXI, 15-17, fem observar la perfecta gradació que hi ha en el text grec referent a la potestat concedida a Simó Pere; remarcant el diferent sentit de les paraules ἀρνία i προβάτιά, traduïdes per un mateix mot en el text llatí (16).

Les notes de caràcter apologètic van destinades a posar de relleu l'excel·lència de la doctrina de Jesús per damunt de tota altra doctrina, la diferència de perfecció que hi ha entre l'antiga i la nova Aliança, i per últim demostrar el procés seguit per Jesús en la fundació de la seva Església.

Com a principi general, ens hem abstingut de posar-hi llargues notes, concretant-nos a les estrictament necessàries. No hem volgut, però, caure en l'extrem oposat, deixant d'incloure les que hem cregut imprescindibles per a la intel·ligència del text. Finalment, hem procurat consultar en les seves mateixes fonts les cites que hi posem, per tal d'obtenir d'elles una major valor i exactitud.

El Prefaci i l'Index. — Aquesta edició conté, com la primera, l'*Exhortació al piadós lector* del Bisbe Torras i Bages; la *Carta-Pròleg* amb què avala aquesta nova edició el Cardenal Arquebisbe de Tarragona, donant compte de l'obra d'apostolat que amb ella comença; i la *Introducció,* en la qual s'exposa breument el significat de la paraula Evangeli, la naturalesa i autenticitat dels

(15) Citem com exemples: les paraules del Centurió de Cafarnaüm (Mat. VIII, 5-8; i Lluc VII, 1-7), la presència de Judas en el Sant Sopar (Mat. XXVI, 21-30; Marc XIV, 18-36; Lluc XXII, 15-31; Joan XIII, 18-36), i les aparicions de Jesús ressuscitat (Mat. XXVIII, Marc XVI, Lluc XXIV i Joan XX), etc.

(16) Vegi's l'edició crítica (sisena) d'Eberhard Nestle, pàg. 296, Stuttgart, 1921; la tercera edició crítica de F. Brandscheid, pàgina 602. Henr. J. Vogels, Düsseldorf, 1922, té πρόβατά, advertint la variant προβάτιά que presenten alguns còdexs.

llibres que l'integren, i juntament amb algunes dades biogràfiques dels respectius autors, les diverses circumstàncies que acompanyaren la redacció de cada un dels llibres que conté el volum, ço és, els quatre Evangelis i els Fets dels Apòstols.

L'índex és el que flueix naturalment del text, dividit en capítols (segons el sistema tradicional) i en paragràfs dintre cada capítol. Uns i altres estan continguts dins un pla general que comprèn en els Evangelis: la Infantesa de Jesús, la Vida Pública, i la Vida Pacient i Triomfant; i en els Fets dels Apòstols: l'Església naixent, el seu pas dels Jueus als Gentils, i el seu Establiment i Propagació entre la Gentilitat. Finalment s'hi ha posat un índex dels Evangelis de les Dominiques de l'any, i el de les seves principals Festivitats.

LA PRÒXIMA EDICIÓ DEL NOU TESTAMENT

Els principis crítics que han informat la revisió i anotació del Sant Evangeli i els Fets dels Apòstols, i el criteri que en elles s'ha seguit, pot dir-se que, suficientment ampliats, regularan la pròxima edició de tot el Nou Testament. Havem procurat tenir en compte els principals estudis recentment publicats sobre crítica i filologia del Nou Testament, i els principis de crítica textual que han seguit els més competents autors, entre ells J. Vogels en la seva Introducció a la Crítica Textual del N. T.

La traducció s'és feta directament de la Vulgata, tenint davant les edicions d'Hetzenauer, Gramàtica i Nestle; essent confrontada amb el text crític del N. T. Per a la distinció de paràgrafs s'ha atès primerament a l'argument, i en segon lloc a la divisió tradicional en capítols, fent constar l'una i l'altra.

Referent a les notes, s'ha procurat que guardessin relació amb la importància de l'argument, intensificant, allà on hi ha majors dificultats, les de caràcter crític o exegètic. Acompanyen l'edició una Introducció general a les Cartes de Sant Pau, i algunes particulars als altres hagiògrafs; un índex de matèries, i alguns mapes i plànols.

Per últim, atenent principalment al fi d'aquests llibres sagrats que és abans que tot l'educació espiritual i la santificació dels fidels, hem procurat juntament amb l'exactitud científica i la claredat d'exposició, que la nostra traducció reunís totes aquelles condicions i qualitats que reclama la naturalesa d'aquests Llibres, i que tan clarament prescriuen les normes dictades per l'Església.

DE EVANGELIO REGNI DEI. DISSERTACIÓ INAUGURAL DEL CURS DE 1924-1925 EN EL SEMINARI DE VICH, PEL DR. PERE POUS, PROFESSOR DE SAGRADA ESCRIPTURA

"Bibliorum scientiam quanti Ecclesia Dei perpetuo fecerit, vel scripta testantur, a christianae religionis primordiis usque adhuc, ad fidem docendam tuendamque edita. Libris enim sacris, altero divinae revelationis fonte, haud secus ac traditis sine scripto doctrinis, quicquid de Deo, de Christo hominum redemptore, de nativa Ecclesiae constitutione deque morum disciplina scimus, innititur id omne ac fulcitur. Quamobrem rei biblicae studia tanto plus viguerunt, quanto oportuit acrius aut veritatem inlustrare aut errores inimice infesteque in Christi divinitatem inque Ecclesiam prolatos refellere; acatholicis autem et rationalistis eo usque temeritatis audaciaeque progressis, ut ipsam Scripturae Sanctae auctoritatem atque ab errore immunitatem appeterent, iam nostris necesse fuit, magna sanae eruditionis copia instructis, in certamen descendere, ut divinum caelestis sapientiae donum a falsae scientiae commentis defenderent".

His equidem verbis Sanctissimus Dominus noster Pius Papa XI, quem Deus secundum catholici orbis optata diu incolumem sospitemque servet, brevissime quidem at simul sapientissime studiorum biblicorum praestantiam atque utilitatem, imo vel necessitatem, pro omni quidem, potissimum vero pro hodierno tempore, manifestavit, non tantum ut suam cum proximis praesertim Decessoribus in hac re consensionem ostenderet, sed etiam et quam maxime ut illorum sapientissimorum Pontificum hortamentis et iussis praescripta et incitamenta nova adderet, quae temporum conditio postulat, ad uberiores solidioresque utilitates ex his studiis capessendas: quod quidem fecit in suo *Motu proprio* "de disciplinae Biblicae magisteriis" diei 27 m. aprilis huius anni, ubi verba illa citata ab initio leguntur.

Iamvero inter multiplices quae de re biblica agitari solent quaestiones, quibus id quod asserit Summus Pontifex confirmatum appareat, una est quam nunc breviter pertractandam assumo, utpote maxime accommodatam huic sollemni studiorum instaurationi; quaestio scilicet de significatione et ambitu *Evangelii Regni Dei* in praedicatione Christi.

Mihi adsit, simul cum venia vestra, auditores omnes, divinum auxilium quod ferventer adprecor.

Nota certe sunt omnibus verba quibus evangelistae ministerium praedicationis Christi proposuere. Initium huius praedicationis narratur a S. Marco hisce verbis: "Venit Iesus in Galilaeam, praedicans Evangelium regni Dei et dicens: quoniam impletum est tempus, et appropinquavit regnum Dei: poenitemini, et credite Evangelio" (*Mc.* 1, 14 sq.). Paulo brevius idem scribit S. Matthaeus: "Exinde coepit Iesus praedicare, et dicere: poenitentiam agite: appropinquavit enim regnum caelorum" (*Matt.* 4, 17). Iisdem verbis iam Iohannes Baptista proximitatem adventus Messiae adnuntiaverat, uti narrat idem S. Matthaeus initio capitis tertii. Et ab eodem evangelista ita haud multo post veluti in compendium redigitur tota praedicatio Christi: "Et circuibat Iesus totam Galilaeam, docens in synagogis eorum, et praedicans evangelium regni" (*Matt.* 4, 23). Imo et ipse Christus, iuxta S. Lucam, idipsum declaravit veluti suae missionis obiectum: "Quia et aliis civitatibus oportet me evangelizare regnum Dei; quia ideo missus sum" (*Lc.* 4, 43). Constat pariter Christum saepe de regno caelorum disseruisse, ut apparet ex Evangelio, maxime in parabolis illis quibus veram significationem huius regni explicare intendebat.

Quaeritur ergo quid sub hoc nomine "*regnum Dei*" vel "*regnum caelorum*" intelligendum sit iuxta mentem Domini et evangelistarum. Alia est enim significatio quae his vocibus tribuitur a catholicis communiter, alia vero prorsus diversa quae ab acatholicis propugnatur. Ex his enim aliqui, uti Dillmann, Weiss, etc., admittunt utique doctrinam de regno caelorum constituere veluti centrum tum Veteris tum Novi Testamenti, asserunt tamen in descriptione huius regni, prout a prophetis praenuntiabatur, nihil aliud contineri nisi mala praesentia finienda esse, bona autem cuiuslibet generis esse feliciter obventura; et sic eliminant ex vaticiniis totum id quod eventum aliquod historicum vitae Christi portenderet, itemque ex vita Christi ea expungunt vel perverse intelligunt, quae adimpletionem vaticiniorum supponerent. Alia via procedit Alfredus Loisy, quem sequuntur generatim modernistae. Hic admittit doctrinam de regno caelorum esse substantialem omnino in Evangelio; existimat tamen hoc regnum unice in ultimo Christi adventu incipiendum esse, supponens praeterea Iesum erroribus eschatologicis plane imbutum fuisse.

Contra hos omnes et similes errores oportet rectam habere notionem de regno Dei prouti tum in Veteri Testamento, tum praesertim a Christo praedicatum fuit.

Tametsi verum sit voces has "*regnum Dei*" vel "*regnum caelorum*" vix inveniri in scriptis sacris Veteris Foederis, certum tamen est ideam per has voces expressam satis communem esse in iisdem textibus fere omnibus. Deus enim saepissime exhibetur non solum ut Rex et Dominus universalis et aeternus, sed et ut Rex specialis populi electi, cui non mere leges et praecepta con-

tulit ordinis religiosi et moralis, sed et constitutionem omnem politicam et socialem tradidit, exercens simul ius regiae dignitatis et auctoritatis per vicarios suos, duces vel reges populi. — Cum regnum Dei, neque in mundo propter rebellionem hominis peccantis, neque in ipso populo israelitico propter duritiam et nequitiam huius populi, debito modo obtineretur, divina revelatio verum regnum Dei promittebat futurum, cuius primum erat veluti umbra vel figura.

En ideo vaticinia messianica Veteris Foederis, ubi Messias proponitur Rex a Deo constitutus, arctissime cum Deo coniunctus, utpote legatus, imo verus Filius Dei, qui omnes homines cunctasque gentes divinae potestati subiiceret, eisque viam ac normam recte vivendi praescriberet; eiusque regnum aeternum exhibetur et universale, simul ac spirituale, quippe quod erit regnum scientiae Dei, iustitiae ac sanctitatis et pacis, quod propterea erit profecto praeclara et insignis manifestatio gloriae Domini, in cuius laudem totum cedet, quia erit regnum iustitiae contra peccatum et regnum salutis vel liberationis ab effectibus peccati.

Hoc regnum praedicebatur a Messia condendum per passionem ipsius qua iustitia et salus pararetur, et per praedicationem quae omnibus offerretur. Sic Messiae sanguine foedus novum sanciendum erat, foedus universale, foedus pacis, foedus sempiternum utpote verae desponsationis; non timoris et servitutis ut antiquum, sed amoris et gratiae. Per praedicationem vero lex foederis erat promulganda, ut omnes qui id expeterent, adscisci possent in hoc Foedus, quod differt ab Antiquo, non solum extrinsece ratione extensionis et durationis, sed etiam intrinsece ratione vis et efficaciae tum sacrificii, tum sacramentorum, tum legis perfectioris, tum sanctionis aeternae. Propagandum dicebatur regnum messianicum imprimis per ipsum eius fundatorem, Messiam, ideo missum ut evangelizaret pauperibus, iuxta vaticinium Isaiae (49, 1-6; 51, 16; 61, 1-3); et deinde per alios ab eo missos, non tantum ad filios Israel, sed et ad gentes: propagandum, non vi et strepitu armorum, sed praedicatione verbi, et communicatione gratiae Spiritus Sancti diffundendum, inter obstacula multa quae evangelio regni opponerentur.

Haec igitur omnia, et alia levioris momenti, includebantur in sic dicto "*evangelio regni Dei* vel *regni caelorum*", quod penes omnes israelitas in scriptis sacris versatos familiare esse debuit, et de facto fuit, uti constat ex scriptis iudaeorum paulo ante vel post Christum editis, ex quibus etiam patet vehementem tunc fuisse exspectationem Messiae eiusque regni. Quod item potest confirmari ex multis textibus ipsius Novi Testamenti, ubi Christus, "oriens ex alto, visitasse dicitur populum suum per viscera misericordiae suae" (*Lc.* 1, 78); exspectatur et salutatur ut rex Israel (cf. *Matt.* 2, 2 sq.; *Ioh.* 1, 49; 6, 15; 12, 13. *Lc.* 19, 38, etc.); eiusque regnum ab ipsis is-

realitis vocatur *regnum coelorum* (*Matt.* 18, 1; 20, 21), vel *regnum Dei* (*Lc.* 14, 15; 17, 20. V. *Mc.* 15, 43), vel etiam simpliciter *regnum* (*Act.* 1, 6). Patet tamen ibidem qualitates huius regni ac praecipue eius spiritualitatem fuisse sensim sine sensu transformatas et interpretatas a iudaeis secundum eorum opiniones carnales et terrenas, quibus Christus, verus et supremus Magister, caelestem veri regni Dei imaginem constanter opposuit.

Qui attente legat Evangelium facile perspiciet laetum nuntium regni Dei constituere veluti fundamentum et centrum totius praedicationis Christi. Ipse de semetipso dixit ad adnuntiandum hoc regnum missum fuisse, ad adducendos scilicet homines ope praesertim praedicationis miraculis confirmatae ut crederent Evangelio suo, omnesque credentes coadunandos in suo regno. Inde est quod ipsum nomen εὐαγγέλιον, quod etymologice designat nuntium bonum vel laetum, iam ab Isaia (40, 9; 52, 7; 60, 6; 61, 1) adhibebatur de laeta adnuntiatione beneficiorum messianorum, atque eodem sensu potissimum usurpatur in libris sacris Novi Foederis, et passim apud Sanctos Patres. Omnes quidem intelligimus nunc per Evangelium laetum nuntium de regno Dei, de Messia, de salute messiana, de doctrina et beneficiis Christi Domini. Advertendum est enim in sacris Litteris Evangelium numquam dici de libro scripto, qui usus vocis ad tempora posteriora pertinet, licet fundetur in illa significatione principali et communi.

Ast quid continebat laetus ille nuntius seu *evangelium regni* a Christo praedicatum? Nomina quibus vocari solet regnum istud sunt praesertim haec duo: *regnum caelorum,* quod 32 vicibus invenitur penes S. Matthaeum, et *regnum Dei,* iuxta denominationem communem penes alios evangelistas. Existimarunt aliqui differentiam adesse inter utrumque nomen, ita ut per primum Christus voluerit exprimere oppositionem verae ideae regni spiritualis contra terrenam exspectationem iudaeorum, quasi diceret, ut vult Maldonado (in Matt. 3, 2): "Vos terrenum exspectatis regnum, ego caeleste appropinquare confirmo". Imo nomen hoc "regnum caelorum" a Weiss, Holtzmann et aliis rationalistis explicatur tamquam excogitatum et adinventum ab evangelista Matthaeo ad mitigandam deceptionem iudaeorum, postquam per ruinam nationis ipsorum, omnis spes adventus regni Dei super terram, evanuerat. Dicendum tamen est talem opinionem non posse provenire nisi ex ignorantia modi loquendi iudaeorum. Saepe enim iudaei, propter venerationem nominis Dei, hoc nomen substituunt per "caelum" quod consideratur ut eius sedes propria et honorifica; et sic *regnum caelorum* idem est ac *regnum Dei*: illud magis intelligibile penes iudaeos pro quibus scripsit S. Matthaeus, istud vero penes ethnicochristianos, pro quibus scripserunt alii evangelistae.

Posita hac identitate inter *regnum caelorum* et *regnum Dei,* veniamus iam ad explicationem veri conceptus huius regni prout praedicabatur a Christo. Nullatenus unum elementum solum habet regnum istud, sed multiplex,

ut clare colligitur ex ipsis textibus evangelicis, maxime ex parabolis quae incipiunt verbis illis: "assimilatum est regnum caelorum", vel "simile est" aut "simile erit regnum caelorum", quae evidenter de hoc regno agunt. Textus ergo illi collective sumpti exprimunt per regnum istud "ipsam dominationem Dei inter homines, adnuntiatam tamen et procuratam per Christum Messiam, et externe patentem in Ecclesia, quae inter multas difficultates crescens et sese extendens, ad triumphum tandem perveniet in secundo Christo adventu, tunc enim gloriosum et perpetuum statum obtinebit".

Ut haec omnia bene intelligantur, attendatur oportet conceptus quem iudaei ad quos Christus adloquebatur, habebant de regno Dei. Vidimus iam eos agnovisse Deum ut dirigentem et gubernantem populum suum per vicarios suos vel legatos divina auctoritate pollentes. Regnum tamen illud regnum messianicum portendebat, de quo simul cum veris ideis, quas notavimus, falsae etiam aliquae facile admittebantur a iudaeis. Christus igitur ad auditores iudaeos de regno Dei alloquens, nomen istud adhibebat in significatione ab iis accepta, exclusis tamen falsis illis admixtionibus quas terrena interpretatio iudaeorum vero conceptui adiunxerat. Clare semetipsum profitebatur Messiam a prophetis praedictum, itemque adnuntiavit proximitatem, imo et praesentiam regni messianici quod prophetae vaticinati fuerant. Indolem eius spiritualem indicavit dicens: "Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto non potest introire in regnum Dei" (*Ioh.* 3, 5): exigit ergo novam quamdam nativitatem, seu naturam spiritualem. Simile quid eruitur ex aliis textibus, uti: "Nisi conversi fueritis et efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum caelorum" (*Matth.* 18, 3). Conditio requisita ut quis in hoc regnum ingrediatur ea est, ut supremum Dei dominum revera agnoscatur: "Non omnis qui dicit mihi: Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; sed qui facit voluntatem Patris mei, qui in caelis est, ipse intrabit in regnum caelorum" (*Matth.* 7, 21).

Haec vero divina dominatio non tantum in singulis hominibus patere debebat, sed et in societate religiosa ab ipso Christo fundata, seu in Ecclesia, cuius ipse Christus, verus Filius Dei, est caput invisibile, visibile autem Petrus eiusque successores. Haec societas merito etiam regnum Dei dicitur, quia a Christo Filio Dei fundata ut nos ducat in beatitudinem caelestem, iuxta constitutionem et leges ipsius Christi est regenda, atque uti verum regnum messianicum fuerat a prophetis praenuntiata.

Regnum caelorum Ecclesia Dei dicitur, tum quia originem habet caelestem, de caelo enim descendit rex et fundator huius regni; tum etiam quia perfectam in caelo consummationem habebit, in sede scilicet beatorum, ubi Christus cum suis regnabit in aeternum. Hoc tamen regnum beatitudinis "in quo pax summa erit", suam habet periodum seu phasim praeparatoriam, quae "praesentis temporis Ecclesia dicitur, in qua quia mali cum bonis et reprobi

cum electis admixti sunt", iuxta notas phrases S. Gregorii Magni, iam ex hoc tempus militantis Ecclesiae recte dicitur, quae tamen praecursoria est regni triumphantis. Haec quidem Ecclesia, seu hoc regnum, propagatum quidem ab hominibus, et ex hominibus constans, extendi debet per universum mundum, complectens omnes populos et perdurans usque ad consummationem saeculi, quando, pro filiis huius regni, militia et tristitia temporalis vertetur in gaudium sempiternum; mercedem enim laborum accipient vitam aeternam, seu intrabunt in gaudium vel gloriam Domini et recumbent cum eo velut in convivio perpetuo, prouti dicitur in Evangelio.

Complacita benignitate Christus saepe de hoc regno in sua duplici phasi, praeparationis et consummationis, disserebat cum discipulis suis, praesertim in parabolis illis quibus regnum istud dilucidare sibi proposuit. Ex Evangelio clare apparet non bona terrestria, sed caelestia in hoc regno esse exquirenda, non esse dimicandum contra potestates huius saeculi qua tales, sed contra spirituales inimicos, ac praecipue contra "serpentem illum antiquum, qui est homicida a principio", et contra eius emissarios, mundum scilicet "in maligno positum" et carnem "quae concupiscit adversus spiritum". Sic adversus falsas iudaeorum opiniones insistebat Christus in natura spirituali regni a se promissi, simul etiam ostendens completam omnis mali eliminationem non in prima regni phasi esse quaerendam, sed in secunda, post finale iudicium. Instruxit pariter discipulos, et per eos nos omnes, circa conditiones requisitas in membris huius regni ut veram vitam participent: vigilandum et orandum esse; fidelitatem et prudentiam esse servandas, ut decet servos; abnegationem, patientiam et ipsius regis sequelam cordi habendas esse. Ipse demum Rex in Evangelio revelare voluit divitias Cordis sui, eius misericordiam, suavitatem, caritatem qua maior esse non potest, ut "sanctissimi Cordis eius virtutibus induti et affectibus inflammati, et imagini bonitatis eius conformes et suae redemptionis, ac consequenter sui regni, mereamur esse participes".

En igitur quodnam sit *evangelium regni* a Christo praedicatum et a prophetis praedictum. Et en pariter *evangelium regni,* quod et nos praedicare debemus, et ad quod penitius et intimius cognoscendum vergere debent studia nostra. Est enim regnum Dei "illud Dei consilium beneficientissimum hominibus et gloriae Dei maxime consentaneum, quo ea providit generi humano quibus singuli ad supernaturalem Dei unionem possint pertingere" (Knabenb.)

Iamvero inter haec a Deo provisa pro salute nostra est etiam "consolatio Scripturarum". Curandum propterea est, ut iam hortabatur Tridentina Synodus", ne caelestis hic thesaurus penitus neglectus iaceat". Habemus enim in sacris Litteris, ut verbis utar S. Petri (2 *Ep.* 1, 19) "firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes quasi lucernae lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat et lucifer oriatur in cordibus vestris". Ideo scribebat S. Hieronymus: "Regnum caelorum praedicatio Evangelii est, et notitia

Scripturarum, quae ducit ad vitam" (Hom. in Dom. 6 p. Epiph.); et in alio loco: "Ignoratio Scripturarum, ignoratio Christi est" (Prol. in Isaiam). Propterea iam in antiquo iure canonico (Dist 38 c. 4) dicebatur: "Ignorantia, mater omnium errorum, maxime in sacerdotibus Dei vitanda est, qui docendi officium in populis susceperunt. Sciant igitur sacerdotes Scripturas sanctas". Omnibus autem notum est quantopere in novo Jure et a Pontificibus nostri temporis studia biblica commendentur et praescribantur. "Scripturae Sacrae usus, iuxta Benedictum XV (Encycl. "Spiritus Paracl."), in universam Theologiae influat disciplinam eiusque prope sit anima". Simile quid iam dixerant Leo XIII et Pius X, et de eadem re recentia verba Summi Pontificis Pii XI attulimus vel ab initio huius orationis.

Nec putetur antea non ita fuisse existimatum. Clarus P. Maldonado, professor Theologiae saeculo XVI, agens "de ratione studendi Theologiae" (ad finem 3 vol. Operum Theol.), haec dicebat: "Cum Scriptura Sacra omnis Theologiae fons sit et uberrimum seminarium, unde melius nostra omnia... studia quam ex eius locupletissimis thesauris inchoentur? Ego quidem, addebat, eos qui, praetermissis Litteris sacris, nescio quibus in libris omnem vim ingenii sui seque ipsos consumunt, theologos esse non judico; qui vero et minoris temporis partem et postremam divinis Litteris impendunt, nominentur sane theologi si volunt, certe imprudentes et praeposteros theologos appellabo". Et merito quidem haec dicebat, nosque ea repetere possumus, praesertim cum audierimus ipsos Romanos Pontifices idipsum propter necessitates nostri potissimum temporis praescripsisse. Si biblica igitur studia, simul cum reliquis quae formationem ecclesiasticam constituunt, debito modo peragimus, tunc erimus, ut vult Christus, veluti "scriba doctus in regno caelorum, qui similis homini patrifamilias profert de thesauro suo nova et vetera" (*Matth.* 13, 52).

Velit igitur Deus "largiri nobis exiguis mancipiis suis tempus et horam commorandi in uberrimis pascuis Scripturarum, quae nostrae carissimae deliciae sunt, et erunt, donec dies aeternitatis illucescat et umbra mortalitatis inclinetur" (Imit. Xti.). Caelesti benedictione confortati studia nostra toto animi affectu iterum aggrediamur, sanctorum sacerdotum exemplis incitati atque intercessione adiuti, "ad divini nominis laudem, mentis nostrae sanctificationem, salutem animarum et sanctae Ecclesiae decorem". Sic certe et nos pro viribus conabimur ut adveniat regnum Dei, quod Christus ipse prae omnibus aliis postulare et quaerere nos edocuit. Ita et cum Pontifice possumus "in spem erigi, futurum, ut sacri istius piacularisque anni cursus sic ad regnum Dei proferendum pacemque inter homines conciliandam conferat ut, *pax Christi in regno Christi* opinione citius affulgeat".

Vici, 1 octobr. 1924.

L'AUTENTICITAT MARIANA DEL "MAGNIFICAT", PEL P. JOAN VILAR, S. J.,

BIBLIOTECARI DE L'INSTITUT BÍBLIC PONTIFICI DE ROMA

Nihil est satis cautum, nihil satis munitum haereticis.

(MALDONADO, *in Jn.*, I, 3)

Es cert que la qüestió de l'autenticitat mariana del *Magnificat* no té pas la importància que avui dia tenen altres problemes de crítica textual i literària entorn dels Sants Evangelis; amb tot això ha estat fortament contrastada donant ocasió a una literatura ben abundosa (1).

(1) Nota dels principals estudis fets entorn a l'autenticitat mariana del *Magnificat* Els autors heterodoxos són senyalats amb*:

*A. Loisy, *a. Les Évangiles synoptiques,* en: L'Enseignement biblique, 1883, p. 35, 36; *b. L'origine du Magnificat,* en: Revue d'histoire et de littérature religieuses, 1897, p. 424-432; *c.* 1901, p. 286; *d.* 1903, p. 288-289; *e.* Les *Évangiles Synoptiques* (Ceffons, 1907).

G. Morin, O. S. B., *Deux passages inédits du* "De Psalmodiae bono" *de S. Niceta* (s. IV-V), en: Revue Biblique, 6 (1897), 282-288 cf. nota 2ª.

A. Durand, S. J., *a. L'origine du Magnificat,* en: Revue Biblique, 7 (1898), 74-77; *b. L'Enfance de Jesus-Christ* (Paris, Beauchesne, 1908).

*A. Harnack, *Das Magnificat der Elisabeth,* en: Sitzungsberrichte der königlich preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1900, p. 538-556. — J. Weiss en féu recensió en Theologische Rundschau, 4 (1901) 159.

*J. Hillmann, *Die Kindheitensgeschichte Jesu nach Lukas kritisch untersuch,* en: Jahrbücher für protestantische Theologie, 17 (1891), 192-261.

*L. Conrady, *Die Quelle der kanonischen Kindheitsgeschichte Jesu* (Göttingen, Vandenhäcke, 1900), 48-51.

*D. Völter, *a. Die Apokalypse des Zacharias im Evangelium des Lukas,* en: Theologisch Tijdschrift, 30 (1896), 224-269; *b. Die Geburt des Täufers Johannes und Jesu nach Lukas,* en: Teylers theologisch Tijdschrift, 8, p. 289-334.

[C. A. Kneller, S. J.], *Das Magnificat der hl. Elisabeth nebst einigen Bemerkungen zuseiner Entdekung,* en: Stimmen aus Maria-Laach, 59 (1900, 2), 237-244.

*A. Hilgenfeld, *Die Geburts und Kindheitesgeschichte Jesu,* Luc. I, 5-II, 52, en: Zeitschrift für wissenschaftliche Theologie, 44 (1901), 177-235, 313-317

O. Bardenhewer, *Ist Elisabeth die Sängerin des Magnificat?,* en: Biblische Studien, 4 (1901), 189-200.

V. Zapletal, O. P., en: Revue Biblique, 10 (1901), 632-633.

[L. Fonck, S. J.], en: La Civiltà Cattolica, s. 18, IV (1901), 207-209.

M. Lepin, *a. Le Magnificat doit-il être attribué a Marie où à Élisabeth?,* en: L'Université Catholique, 39 (1902), 213-242; *b. L'origine du Magnificat. Réponse aux nouvelles observations de M. Loisy* — 43 (1903), 290-296.

Efectivament, en 1893, Loisy proposà hipotèticament que Sant Lluc no havia pas posat en boca de Maria el càntic del *Magnificat*, sinó més aviat en la d'Elisabet. La publicació del tractat De Psalmodiae bono de Sant Nicetas, bisbe de Remesiana de Dàcia (400?), feta segons el manuscrit vaticà de Dom G. Morin, O. S. B. (2), donà a Loisy nova ocasió, o

*F. Spitta, *a. Das Magnificat, ein Psalm der Maria und nicht der Elisabeth*, en: Theologische Abhandlungen. Eine Festgabe zum 17 mai 1902 für H. J. Holtzmann (Tübingen u. Leipzig, 1902), 61-94; *b. Zur Diskussion über das Magnificat*, en: Monatschrift für Gottesdienst und kirchliche Kunst, 1902, p. 157 ss.
*F. Köstlin, *a. Das Magnificat Lc. I*, 46-55, *Lobgesang der Maria oder Elisabeth?*, en: Zeitschrift für neutestamentliche Wissenschaft, 3 (1902), 142-145; *b. Magnificat*, en: Realencyclopädie für protestantische Theologie und Kirche (Herzog-Hanck, 3) XII.
N. Nilles, S. J., *Betreffs der Frage über die Sängerin des Magnificat*, en: Zeitschrift für katholische Theologie, 27 (1903), 375-376.
P. Ledeuze, *De l'origine du Magnificat et son attribution dans le troisième Évangile à Marie ou à Elisabeth*, en: Revue d'Histoire écclesiastique, 4 (1903), 623-644.
*F. Spitta, *Die chronologischen Notizen und die Hymnen in Lc i und 2*, en: Zeitschrift Journal of theological Studies, 7 (1905-6), 449-453.
E. Polidori, S. J., *I nostri quattro Evangeli. Studio apologetico — 5º Vangelo di S. Luca*, en: La Civiltà Cattolica, 1906. 2, 36-43.
F. Jubaru, S. J., *Le Magnificat expressions réelle de l'âme de Marit. Rapport lu au Congrès Marial romain de décembre de* 1904 (Rome, 1905). Cf. La Civiltà Cattolica 1905, 2, p. 208-211.
*C. F. Burkitt, *Who spoke the Magnificat?*, en: The Journal of theol. Studies, 7 (1905-6), 220-227.
E. Jacquier, *Histoire des livres du Nouveau Testament*, II (Paris, Lecoffre, 1905).
*I. H. Bernard, *The Magnificat*, en: The Expositor, s. 7ª, III (1907), 193-206.
G. S. Hitchcock, S. J., *The Magnificat, its author and meaning*, en: The American Catholic Quarterly Review, 32 (1907), 623-640.
*W. Steinführer, *Das Magnificat Luc.* 1 *identisch mit Ps.* 103. *Ein sprachwissenschaftlich Beleg* (Neubrandenburg, 1908).
J. Schäfer, *Magnificat*, en: Heliand, I, 10-16, 35-39.
*C. W. Emmet, *Should the Magnificat be ascribed to Elisabeth?*, en: The Expositor, s. 7ª VIII (1909), 521-529.
S. Perret, O. P. *Le Magnificat*, en: Revue Thomiste, 19 (1911), 565-590.
*J. G. Machen, *The Hymns of the first chapters of Luke*, en: The Princeton theological Review, 1912, 1-38.
A. Brassac, **Manuel biblique*, III (Paris, 1913-14), 305-309.
L. Méchineau, S. J., *Gli evangeli secondo S. Marco e S. Luca giusta le risposte della Comissione Biblica: Risposta quarta. L'attribuzione del Magnificat a Maria*, en: La Civiltà Cattolica, 252 (1913. 2), 33-47.
A. Cellini, *Il Magnificat. Riflessioni critiche ed esegetiche sopra il cantico della Beata Vergine* (Luc. 1, 46-55), en: La Scuola Cattolica, s. V, v. 11 (1916), 325-341, 413-425, 527-538.
P. Ginebra, *El càntic del Magnificat o l'Evangeli de Maria*, en: Vida Cristiana, a. 5 (1917-18), 347-351.
M. J. Lagrange, O. P., *Évangile selon saint Luc* (Paris, 1921).
H. Simón, C. Ss. R., *Praelectiones biblicae*, NT, I, 2 (Taurini, 1924).

(2) *a.* G. Morin, O. S. B. *Deux passages inédits du* "De psalmodiae bono" *de saint Niceta (IVe-Ve siècle)*, en Revue Biblique 6 (1897), 282-2886; *b. Le* "De psalmodiae bono" *de l'évêque saint Niceta: rédaction primitive, d'après le ms. Vatic.* 5729, en Revue Bénédictine 14 (1897), 385-397; *c.* A. E. Burn, *Niceta of Remesiana: his Life and Works* (Cambridge, Univ. Press, 1905), cf. C. H. Turner, *Niceta and Ambrosiaster*, en

més ben dit, pretext de regirar la qüestió exposant els arguments interns i externs en un article titulat "L'origine du Magnificat", firmat amb el seudònim de Francesc Jacobé (3). Aleshores ell indicava com probable la sospita que l'Evangelista havia atribuït aquest himne a Santa Elisabet amb la senzilla fórmula καὶ εἶπεν, *I digué;* després, emperò, trobant-se ésser vaga aquella fórmula, era estat afegit el subjecte determinatiu de la persona, Elisabet en uns manuscrits, i en altres Maria. L'any 1901, donant un pas endavant, donà lo que era una antiga sospita seva com cosa gairebé certa; i finalment, en *Les Evangiles synoptiques* (1907, [3]), ho pren per demostrat escrivint: "Ayant rendu hommage au Christ et à sa mère, Elisabeth se reprend, et l'Esperit lui dicte un cantique de louange pour Dieu. C'est le *Magnificat*"... Per bé que més endavant hi dedica una digressió de crítica textual i literària (4). A França, Loisy havia portada la qüestió al camp de la crítica textual i exegètica; en canvi, a Alemanya, Hillman i Harnack la feien un punt concret de la composició literària de la història de la infància de Jesús segons el tercer Evangeli.

Començada la discussió en aquest doble sentit, ben aviat hi prengueren part catòlics, protestants i racionalistes, tant en pro com en contra de l'autenticitat mariana del *Magnificat,* produint-se interessants monografies crítiques i exegètiques, penetrant aquesta qüestió àdhuc en els mateixos diccionaris enciclopèdics generals vinguts darrerament, com en són mostra l'Enciclopedia Espasa i The catholic Encyclopedia, resultant, com era natural, d'aital polèmica molt més aclarit aquest punt. Emperò a fi que cap d'aquells catòlics, els quals — com molt bé diu Maldonado (5) —: "Molles... sunt et nimis familiariter cum haereticis gerunt inimicitias", enlluernats potser del renom que es dóna a certs autors en realitat sofístics i verament malèvols, o bé seduïts de la pruïja de novetat i d'una il·lusió d'alta crítica, es desviés del bon camí; la Santa Seu Apostòlica, per mitjà

The Journal of Theological Studies 7 (1906), 203-219; C. H. Turner, *Niceta of Remesiana II. Introduction and text of* "De psalmodiae bono", en The Journal of Theol. Studies 24 (1923) 225-252 [citaré els textos seguint aquesta edició]. — Cf. l'edició en Migne, PL 68, 371-376.

(3) El modernista Loisy emprava els pseudònims Jacques Simon, Jean Lataix, François Jacobé, Jean Delaroschelle. — "Les articles publiés dans cette *Revue* [*d'Histoire et de Littérature religieuses*] sous les noms de... François Jacobé..., ont été écrits par la redacteur de la présente chronique", Alfr. Loisy, en Revue d'Histoire et de Littérature religieuses, 1901, 278. — Aquest era un dels artificis dels modernistes per aparentar colla "Sed iam — escrivia Pius X — ad artificia haec pertinent, quibus modernistae merces sumas vendunt... Libros, ephemerides, commentaria suo vel alieno nomine edunt. Unus aliquando idemque scriptor multiplici nomine utitur, ut simulata auctorum multitudine incauti decipiantur". Cf. Encicl. *Pascendi* 8. set. 1907: *Acta. A. Sedis* 40 (1907) 638, 639.

(4) Pàg. 298, 302-306 A la pàg. 295 usa la fòrmula, 46. Et elle dit: | "Mon âme glorifie le Seigneur".

(5) Ioannis | Maldonati | Andalvsii | Societatis |Jesv | theologi | commentariorvm | in qvattvor | Evangelistas | Tomvs II. | ón Lvcam et Joannem | ... Mvssiponti, | ... M. D. XCVII, col. 514: In Joan. 1, 45.

de la Comissió Pontifícia de Re Biblica, dictà el criteri catòlic que s'havia de tenir entorn a l'atribució del *Magnificat* amb la resposta de 26 de juny de 1912 (6) que fa:

Els raríssims i prou singulars documents en els quals el càntic del *Magnificat* és atribuït no pas a la benaventurada Verge Maria sinó a Elisabet poden i deuen prevaler d'alguna manera contra del testimoni concordant de gairebé tots els còdexs tant del text original grec com de les versions i contra la interpretació que exigeixen necessàriament no menys el context que l'esperit de la mateixa Verge i la constant tradició de l'Església?

R. Negativament.

Amb això i a fi d'observar aquell sapientíssim i filial precepte de Sant Ignasi de Loyola (7) que els bons cristians havem d'ésser promptes per "lloar tots els preceptes de l'Església essent sempre amatents a cercar raons com defensar-los i no pas com impugnar-los", al contrari del que veiem fer als heretges; aprofitarà un breu comentari d'aquella resposta, que serveixi a il·lustrar la nostra fe i acréixer la nostra pietat envers la Mare de Déu, la qual sent pronunciada del celebrant al cantar l'evangeli de la Visitació, la confessió de l'Església: *Et ait Maria*: *Magnificat anima mea Dominum.*

A. *Crítica externa*

Primer de tot, diu la resposta de la Comissió Bíblica que els raríssims i prou singulars documents que atribueixen el *Magnificat* no pas a Maria sinó ans bé a Elisabet no han de prevaler de cap manera en contra: 1. del consentiment de gairebé tots els manuscrits, així del text original grec com de les versions, i 2. de la constant tradició de l'Església.

1. Els manuscrits. Per cert que fins ara tres manuscrits de la versió llatina anterior a Sant Jeroni solament s'han trobat que portessin la variant *et ait Elisabeth,* que són el cod. a *Vercellensis* (de Vercelli) (8). s. IV?, b *Veronensis* (de Verona) (9), s. V? (IV-VI), 1 *Rehdigeranus* (de

(6) *Acta Apostolicae Sedis* 4 (1912) 463.

(7) *Exercicis Espirituals* (tr. cat. Ll. Vidal, S. J.), Barcelona, 1913: Regles a guardar pel sentit verdader que en l'Església Militant ens cal tenir, 9.ª

(8) Card. A Gasquet O. S. B., *Codex Vercellensis iamdudum ab Irico et Bianchino bis editus denuo cum manuscripto collatus,* p. II (Romae, Pustet, 1914), p. 7.ª, en: Collectanea biblica latina III. Cf. ML 12, 507.

(9) E. S. Buchanan, *The four Gospels from the Codex Veronensis* (*b*). (Oxford, Clarendon Press, 1911) 109b, en: Old latin biblical texts: No VI — Cf ML 12, 508.

Breslau) (10), s. VII?, i encara respecte d'aquest últim cal advertir l'anotació posada a la reproducció paleogràfica feta del Dr. Vogels al v. 46: *et ait elisabeth*] vocem, cum frustra eradere tentasset, linea ducta delevit corr(ector), deinde m(anus) 2. scripsit supra lineam *maria* (11).

En canvi els quatre mil i més manuscrits del text grec fins ara coneguts porten tots la lectura tradicional καὶ εἶπεν Μαριάμ. Per sospesar el valor de la tradició manuscrita en favor de la lectura tradicional, que volen rebutjar algnus crítics, cal afegir encara els milers de codis qui ens han trameses les versions del NT, siríaques, armènies, coptes, etiòpiques, aràbigues, georgianes, i principalment les llatines prejeronianes i la Vulgata. I com si fos poc encara, cal també afegir-hi altres tants milers de llibres litúrgics derivats de les mateixes i que representen el testimoni vivent de totes les esglésies que se'n servien pels divinals oficis, majorment de les vespres de cada jorn.

A fi d'apreciar convenientment el tecnicisme dels heterodoxes recordeu la llur posició respecte del deuterocanònic de Sant Marc (16, 9-20). Loisy, Harnack, etc., en neguen l'autenticitat perquè aquells dotze versets manquen en els cod. Sinaític i Vaticà (12); emperò aquí aquella raó no els impressiona mica.

Els susdits crítics fan gran fressa demanant l'explicació de la variant que porten els codis a b l*. Sembla estrany que tan insignes crítics encallin en una pedreta. Com si no estiguessin prou fets a trobar-se amb molt més grosses dificultats d'aquesta mena. Primer de tot tenint tan fort pes de testimonis en favor de la lectura tradicional *et ait Maria,* no ens fa cap falta tenir una raó apodíctica que expliqui la variant *Elisabeth.* Segonament es pot dir que aquesta lectura ve d'una distracció de copista, el qual tenint el pensament amb Elisabet que parlava en els versets anteriors, li vingué espontàniament a la ploma el seu nom. En tercer lloc potser que en alguns ma-

(10) H. J. Vogels, *Codex Rehdigeranus (Die vier Evangelien nach der lateinischen Hanhschrift, R.* 169 *der Stadtbibliotek Breslau)* (Rom[a], Pustet, 1913), p. 163[d], en Collectanea biblica latina, II.

(11) Falsifiquen el testimoni aquells autors — com A. Souter *Novum Testamentum graece* (Oxonii Clarendon [1910]) — qui als mss. *a b l** fan representar el consentiment de la tradició manuscrita de la Latina vetus; com sia que els cod. *Brixianus* [cf. Wordsworth-White I 312] *Corbeiensis* [cf. Blanchini, *Evangeliarium quadruplex* (Romae, 1749) XII], *Monacensis* [cf. White, *The four Gospels from the Munich ms.* (q)... (Oxford, 1888): Old-latin biblical texts: No. III, p. 74[b]], *Palatinus* [cf. C. Tischendorf, *Evangelium Palatinum* (Lipsiae, 1847) 240[b]], *Gatianus* [cf. J. M. Heer, *Evangelium Gatianum* (Friburgi Br., 1910) 93], *Aureus* [cf. I. Belsheim, *Codex Aureus* (Christianiae, 1878) 195[a]], *Bezae* [cf. *Codex Bezae Cantabrigiensis* II (Cantabrigiae, 1899) f. 186], *Sangallensis* [cf. H. Rettig,... *Codex Sangallensis* (Turici, 1836) 199], *Foroiuliensis* [cf. Blanchini II; append.], anteriors a la Vulgata, i els que usaven Tertulià (*De anima,* 27), St. Ambròs (*Exposit. evLc.* II, 26) i St. Agustí (*De consensu Evang.*)... testifiquen clarament la lliçó *et ait Maria.*

(12) Cf. J. Vilar, S. J. *Autenticidad del final del Evangelio según San Marcos,* XVI, 9-20, en: Razón y Fe, 53 (1919. 1), 183-196, 352-366.

nuscrits hi hagués solament καὶ εἶπεν = *et ait,* provinent d'una omissió visual fàcil d'entendre's on trobava escrit el copista ΚΑΙΕΙΠΕΝΜΑΡΙΑΜΜΕΓΑΛΥΝΕΙ = ETAITMARIAMAGNIFICAT, i després s'hi substituís falsament *Elisabeth,* per ésser ella la que parlava en els versets precedents. També hi ha qui suposa que sigui intencionat el canvi de *Maria* amb *Elisabeth,* per creure's que aquell verset "quia respexit humilitatem ancillae suae..." desdeia de la Mare de Déu (12). Finalment pot ben ésser que objectivament la causa d'aquella variant sia estada una de tantes causes d'errors en l'escriptura antiga de què parlen els manuals de paleografia i crítica textual (13), que potser no endevinem prou bé quina fos aquí. Per lo qual, sia qualsevulla la causa del canviament de *Maria* en *Elisabet,* críticament no podem fer-ne més cas que per a notar-lo en l'aparell crític de costum en les edicions tècniques. I això es veu que han fet els editors del NT, que fins ara cap d'ells ha compromesa la seva autoritat científica adoptant la variant *et ait Elisabeth,* per bé que per altra part sembli que la tinguin per tan certa. Més encara; el mateix Loisy en "Les livres du NT" (Paris, 1922), p. 415, segueix la lectura tradicional "Et [Marie] dit". Deixem, doncs, aquest punt amb aquesta reflexió: com es comprèn que tres manuscrits de l'antiga versió llatina (que, pròpiament parlant, fan només que un testimoni de la rama corrompuda que motivà la revisió damasiana) representin la veritable lectura *et ait Elisabeth* provinent de l'original contra milers de mss. del text grec i de les nombroses versions del mateix, que totes duen: *et ait Maria?* Qui, fins ara, ha donat satisfactòria explicació d'un fenomen crític semblant?

2. E l s e s c r i p t o r s e c l e s i à s t i c s. En tota l'amplíssima col·lecció d'escrits d'autors eclesiàstics en favor de la seva tesi, Loisy, Harnack..., fins ara no han trobat més que el testimoni d'Orígenes, de Sant Ireneu, de Sant Ciril Jerosolimità i de Sant Nicetas, bisbe de Ramasiana. Això vol dir que els altres pares i escriptors eclesiàstics de l'Orient i Occident són testimonis de la lectura tradicional *et ait Maria.* Aquesta senzilla indicació és ella sola l'apologia de la lectura tradicional i una poderosíssima refutació de la idea heterodoxa rebutjada de la Comissió Bíblica. Per això, fins suposant que fossin realment contràries a l'autenticitat mariana del *Magnificat* les autoritats patrístiques al·legades, no podrien formar suficient raó per a preferir-les al greu pes del testimoni amplíssim que resulta dels altres escriptors eclesiàstics que representen les esglésies gregues, siríaques, armènies, cop-

(13) Cf. J. W. Burgon — E. Miller, *The causes of the corruption of the traditional text of the holy Gospels* (London, G. Bell, 1896); E. Jacquier, *Le Nouveau Testament dans l'Église chrétienne,* II (Paris, Lecoffe, 1913), 313 ss. — Si teniu paciència, poseu-vos a resseguir les variants del text grec amb l'edició gran de H. von Soden, *Die Schriften des Neuen Testaments,* II (Göttingen, Ruprecht, 1913), i del llatí amb la de J. Wordsworth-H. J. White, *Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi latine secundum editionem sancti Hieronymi* (Oxonii Clarendon, 1889 ss.), i veureu les curiositats i rareses que s'hi troben.

tes, llatines... Testimoni per testimoni val incomparablement més l'autoritat de centenars de testimonis que no pas de quatre o cinc, mentre no es provi evidentment el contrari, que teòricament bé pot dar-se aqueix cas, si els pocs testimonis reuneixen condicions excepcionals.

Cal examinar per tal el valor dels textos adduïts dels antimarians. Comencem, doncs, pel més important, que és el de Sant Nicetas, bisbe de Remesiana de Dàcia (s. IV). El text del seu opuscle "De psalmodiae bono (= De utilitate hymnorum)" era estat publicat d'En Migne, P L, 68, 372-376, segons l'edició de Dom Ll. d'Achery, O. S. B. Un altre benedictí, Dom G. Morin, l'any 1897 parlà de dos fragments inèdits trobats al ms. Vatic. 5729, i, segons aquest còdex, publicà tot el text, el qual fou novament editat d'A. E. Burn (1905) i de C. H. Turner (1923). Després de tanta diligència es pot dir prou fixat el text del famós *De psalmodiae bono*. És clar amb això que no està bé rebutjar-ne l'autoritat ni dubtar de l'autenticitat, mentre noves troballes de mss. no ens facin veure altra cosa. Pertocant a la qüestió que tractem, s'han fet cèlebres dos fragments, que tots els partidaris de la lliçó *et ait Elisabeth* invoquen com a decisius. El Sant Bisbe, tot parlant "de hymnorum et laudum ministerio" a fi que "iam pleniore fiducio hymnorum ministerium fideliter impleamus", va resseguint els càntics principals del VT, i després afegeix alguns mots sobre els del NT. I certament un hom resta sorprès de no trobar-hi citat el *Magnificat* clarament, com tampoc el "Nunc dimittis", i en tot cas, si hi cita el *Magnificat,* sembla atribuir-lo a Santa Elisabet. Heus ací les seves paraules (14):

"Ergo in euangelio inuenies primum Zacchariam, patrem magni Iohannis, post longum illud silentium in hymnis uoce prophetasse nec Helisabeth, diu, sterelis edito de repromissione filio Deum de ipsa anima magnificare cessauit. nato in terris Christo laudem sonuit et exercitus angelorum, gloriam referens in excelsis Deo et in terram pacem hominibus bonae voluntatis adnuntians. pueri in templo osanna David filio clamaverunt... ipse Dominus... ut hymnorum ministerium gratissimum conprobaret, cum discipulis hymno dicto exivit in monte Oliveti..." I tal volta més clara és encara aquella expressió de més avall (15): "...cum Helisabeth Dominum anima nostra magnificat".

Realment tals expressions semblen revelar el pensament del Sant Bisbe de Remasiana. I, per això, la primera solució a la dificultat treta de les seves paraules sia simplement concedir que Sant Nicetas és un testimoni de la lectura excepcional *et ait Elisabeth*. Ara, que no hi ha cap motiu pel qual el seu testimoni sia en aqueix cas preferible al pes d'autoritat dels restants escriptors eclesiàstics. Cal, demés, advertir: 1. que Sant Nicetas, com ho

(14) Ed. Turner, en J Th S 24, 238.
(15) Ed. Turner, en J Th S 24, 239.

he notat, tampoc cita el "Nunc dimittis"; 2. que fa al·lusió a l'himne de la cena (et hymno dicto) sense que els Evangelistes el portin; 3. que no diu positivament *et ait Elisabeth* ni té altra frase explícita equivalent; 4. que les paraules de Sant Nicetas es poden entendre sense molta violència del sentit natural, referint-se als vv. 41, 42, 43, 44 i 45 amb fraseologia acomodada al v. 46 a sintetitzar la idea d'agraïment i lloança. Com tot el restant de la tradició patrística és francament en favor de la lectura *ait Maria*, és més reverent i just salvar el pensament del sant Bisbe de Dàcia, si els seus mots ho comporten d'alguna manera.

Es també citat en aquesta qüestió un famós text d'Orígenes:

"Invenitur beata Maria, sicut in aliquantis exemplaribus reperimus, prophetare. Non enim ignoramus, quod secundum aliquos codices et *haec verba* Elisabeth vaticinetur" (In Lc hom. 7) (16).

Aquestes paraules addueixen els crítics com a prova que Orígenes atribuïa el *Magnificat* a Santa Elisabet (17). Orígenes comenta en aquesta homilia setena la perícope Lc 1, 39-45 anterior a la del *Magnificat*, que ni de nom el menciona per tota ella. Si no m'enganyo, l'Exegeta d'Alexandria es refereix a què les paraules: "Benedicta tu inter mulieres, et benedictus fructus ventris tui" (Lc 1, 42[b]), eren posades, segons alguns manuscrits, en boca de Maria, per comptes d'Elisabet. I així és natural i entenedor l'ús dels adjectius aliquantis i alios. Perquè si s'entén el mot "aliquantis" de Maria, vol dir que en lloc d'Elisabet — com s'ha de llegir — alguns manuscrits porten falsament *Maria*, en canvi altres (alios = els altres?) duen *Elisabeth*, com cal. Si suposem que les susdites paraules s'han d'entendre del *Magnificat*, dic primerament que "haec verba", no comprenc com se poden referir al *Magnificat*, que no ha estat nomenat per res encara, ni se'n parla per tota l'homilia; demés, crec que, en tot cas, hauria d'ésser invertit l'ús dels

(16) Cf. C. Delarue, O. S. B., *Origenis Opera omnia*, III (Parisiis, 1740), 940.[a]; C. H. E. Lommatzsch, *Origenis Opera omnia* V (Berolini, 1835), 108: MG. 13, 1817 = ML. 26, 247. — Grotius en *Annotata ad Ss. Euangelia*: *Sive Criticorum Sacrorum Tomus VI* (Londini, J. Flesher, M. DC. LX), 1165, 40 escriu "Si rectè Originem [*manca la cita*] intelligo, hic dicit in quibusdam codicibus omissum *Mariae* nomen, ac proinde à quibusdam creditum hoc carmen esse Elisabetae: quos refellit & librorum & interpretum & veterum qui verbis hinc depromptis utuntur auctoritas". Sembla que Grotius no ha expressat prou bé el pensament d'Orígenes. Copien el mateix pensament J. Hill, *Novum Testamentum graecum*, ed. L. Kuster (Lipsiae, 1723, 2) 124[b] i Blanchini, en ML. 12, 508 (*a*).

(17) J. J. Wetsten, *NT graece* I (Amstlodami, 1751), 653; C. F. Matthaei *Evangelium secundum Lucam graece et latine* (Rigae, 1786), 62: S. M. A. Scholz, *Novum Testamentum graece*, I (Lipsiae, 1830), 206; S. P. Tregelles, *The greek New Testament* (London, Bagster 1857-79), 221; C. Tischendorf *Novum Testamentum graece* [ed. 8. m.] I (Lipsiae Giescke u. Devrient, 1869), 420 = "cdd. ap. Or int 3,940"; B. F. Westcott — F. J. A. Hort *The New Testament*. Text (London Macmillan, 1890), Appendix (L. 1896) 52; F. Blass, *Euangelium secundum Lucam* (Lipsiae, Teubner, 1897) 4; J. Wordsworth — H. J. White, *Nouum Testamentum D[i] N[i] I[u] Ch[i] Latine secundum editionem s[i] Hieronymi* I (Oxonii, Clarendon, 1889-98), 312; J. Vogels, *Novum Testamentum graece et latine* I (Düsseldorf Schwan, 1922). 150: "Orig[lat]"; Durand, en: RB 7 (1898) 75 diu "il est certain qu'Origène l'a connue".

adjectius "aliquantis" i "alios" que voldria dir que en *uns quants* manuscriats pronuncia el *Magnificat* Elisabet, i en els altres Maria, lo qual concorda amb la tradició manuscrita. Tan pocs devien ésser els manuscrits de la variant que menciona l'Exegeta que no se n'ha conservat cap; mentre que tots els altres porten el *textus receptus* (18). En confirmació que la interpretació proposada dels mots, comunament adduïts com testimonis de la lectura *et ait Elisabeth,* siga justa i natural, convé notar que Orígenes a l'acabament de la mateixa homilia escriu: "Super quibus et beata Maria magnificat Dominum Jesum. Magnificat autem anima Dominum, spiritus Deum. Quae quam habeant interpretationem, si concesserit Dominus, ut in ecclesiam congregemur... quaremus, ventilabimus, disseremus, in Christo Jesu: cui est gloria..." on solament un obstinat gosarà negar que hi hagi allusió manifesta, per no dir cita clara, de la lectura καὶ εἶπεν Μαριάμ.

Com si no tinguéssim prou clar el pensament de l'Exegeta d'Alexandria, passem a la següent homilia vuitena, tota ella dedicada a comentar la que anomena παρθενικὴν προφητείαν, profecia virginal: "Veiem, doncs, el vaticini virginal: Magnifica l'ànima meva al Senyor". Poc després: "...qua ratione nunc Maria loquitur, magnificat anima mea Dominum?" I vers la meitat: "Anima itaque Mariae primum magnificat Dominum, et postea exultat in Deo". I cap a la fi torna: "Respexit autem Deus in humilitatem beatae Mariae, propterea fecit illi magna qui potens est".

D'aquests textos explícits i de tot el context de l'homilia vuitena juntament amb la discussió de les paraules citades de l'homilia setena que generalment són adduïdes en les edicions crítiques del text del NT, i en els autors que tracten la qüestió; em sembla deduir-se que, tècnicament, de cap manera pot citar-se el nom d'Orígenes com a testimoni de la lectura *et ait Elisabeth,* ni tan sols restringint el sentit als mots "Non enim ignoramus, quod secundum alios codices, et haec verba Elisabeth vaticinetur", indicant que ell conegués i donés fe de l'existència de manuscrits amb aquella lectura *et ait Elisabeth* (18').

(18) L'editor de l'homilia en Migne, PG. 13, 1817 = PL. 26, 247 hi posa aquesta nota, que confirma la meva interpretació: "Innuit, opinor, verba subsequentis versiculi 45 καὶ μακαρία... in aliquantis sui aevi exemplaribus ex Mariae Virginis persona, non Elisabeth dici. Nulla vero nunc ejus lectionis vola aut vestigium superest", Amb la sola diferència de que el context em porta més aviat a pensar en el v. 42 "I amb gran veu exclamà i digué: Beneita tu entre les dones i beneit el fruit de ton ventre"; o bé en el v. 41b "i queda Maria [*pro* Elisabet] plena...", puix sobre els vv. 41 i 42 versa principalment el comentari que segueix.

(18') El discurs fet em sembla que val, fins seguint la lectura tradicional del fragment Origenià llatinitzat, resumint-lo, per Sant Jeroni. Però cal esmentar la lectura més versímil proposada d'En Teodor Zahn. [ ] = interpolació, < > = omissió. "Poteris hoc credere, si simile quid etiam de salvatore cognoveris: Invenitur <enim et> Maria [sicut in aliquantis exemplaribus reperimus] <ante partum domini> prophetare. [Non enim ignoramus, quod secundum alios codices et haec verba Elizabeth vaticinetur]. Spiritu igitur sancto tunc repleta est, quando coepit in utero habere salvatorem... Cf. Th. Zahn, *Das*

Venim ara a Sant Ireneu, bisbe de Lyon. És citat dels crítics del NT i dels autors que toquen la present qüestió, aquell pas *Adversus haereses,* l. IV, c. 12: "*Sed et Maria ait*: *Magnificat...*" on els mss. de Clermont i de Voss i un de la versió armènia (19) llegeixen *Elisabeth*. Reconeix Loisy que Sant Ireneu sembla atribuir el càntic a Maria Santíssima; i per bé que ell gairebé no gosa dir-ho, sembla que el força l'evidència del text. Al l. III, c. 11, n. 1, on la lectura del text és neta sense cap variant, diu senzillament: "Propter quod exultans Maria, clamabat pro Ecclesia prophetans: Magnificat anima mea Dominum, et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo. Assumsit enim Israel puerum suum, reminisci misericordiae suae, quem admodum locutus est ad patres nostros, Abrahae et semini ejus in aeternum": Així llegeixen les edicions de Massuet, Stieren, Wigan Harvey (20). Per lo qual no és gens dubtós el pensament del sant Bisbe de Lyon. Encara més: les mateixes edicions concorden totes en donar la lectura *Sed et Maria ait*: *Magnificat...* i solament en l'anotació crítica indiquen — com tècnicament ho devien fer — la variant Elisabeth dels Cod. *Claromontanus* i *Vossius,* volent dir amb això que la lectura resultant del text crític de "Adversus haereses" en aquest lloc és M a r i a, i que això, segons la tradició manuscrita del mateix, representa la redacció original, i per tant el pensament del sant Autor. Més interessant per nosaltres és l'obra de Sanday i Turner sobre el NT de St. Ireneu (21): doncs bé, donen al text la lectura *et Maria ait* i al marge senyalen la variant "Elisabeth" dels cd. CV. Per consegüent, és fer-li una injustícia adduint-lo com testimoni contrari a la tradició eclesiàstica, i simultàniament una falsificació grollera del text mateix; de manera que solament són justos i verídics aquells crítics que anoten la variant dels cd. *C* i *V*. I per ço m'estranya que els mateixos escriptors, com Knabenbauer, que mantenen contra dels modernistes i racionalistes i protestants la lectura tradicional, admeten la dificultat treta de Sant Ireneu, com l'altra d'Orígenes. Serà potser que no han confrontades les cites examinant el valor de la dificultat?

Molt més desgraciat és el paper que fa aquell que v o l trobar un testimoni de la lectura *et ait Elisabeth* en Sant Ciril de Jerusalem. Aquest sub-

Evangelium des Lucas (Leipzig, Deichert, 1913), 745-751, Excursus III: D i e S ä n g e r i n d e s M a g n i f i c a t ; — *Die Predigten des Origenes über das Evangelium des Lucas,* en: N e u e K i r c h l i c h e Z e i t s c h r i f t, 22 (1911), 253-268.

(19) R. Massuet, O. S. B., *Sancti Irenaei episcopali Lugdunensis et martyris... Contra haereses* I (Venetiis MDCCXXXIV) IV, 7: p. 235ª = MIGNE, PG 7 991; A. Stieren *Apparatus ad opera Si. Irenaei ep. Lugdunensis.* II (Lipsiae Weigel, 1853), IV, 7. 1: p. 578; W. Wigan Harvey *Si. Irenaei ep Lugdunensis Libros quinque Adversos haereses* edidit... II (Cantabrigiae, Typ Academicis, 1857) IV, 12: p 163 Sobre la lectura de la versió armena vegi's E. Ter-Minassiantz *Hat Irenäus Lc. 1, 46 Μαριάμ oder 'Ελισάβετ gelesen?,* en Z e i t s c h r i f t f ü r n e u t e s t a m e n t l i c h e W i s s e n s c h a f t, 7 (1906), 191-192.

(20) Massuet, III, 10. 2: p. 185 = MG 7, 873 = Stieren, p. 455; Wigan Harvey III, 11. 1: p. 38.

(21) W. Sanday - C. H. Turner, *Nouum Testamentum sancti Irenaei episcopi Lugdunensis...* (Oxford, Clarendon Press 1923), p. 50

tilíssim savi obre les Catecheses. La XVII, "De Spiritu Sancto" II, li proporciona un text evident. Escolteu-lo: "Hic Spiritus Sanctus in Elizabeth efficaciam suam prodidit: non enim solum virgines novit, sed etiam conjuges, modo legitimum conjugium sit: Et repleta est Spiritu Sancto Elizabeth et prophetavit, aitque de suo Domino praeclara ancilla: Et unde mihi hoc, ut veniat ad me mater Domini mei?, seipsam enim Elizabeth beatam praedicavit..." (22). Qui ho diria! Però l'anglicà Barns hi veu que la disposició de les frases indica que Sant Ciril Jerosalimità coneixia i acceptava la lliçó; *et ait Elisabeth*. Certament, però, la gent de seny no sap capir en les paraules de Sant Ciril res més que el sentit natural de les mateixes; que són una glossa de l'expressió interrogativo-admirativa: "I d'on em ve açò", que bellament comenten els nostres clàssics Toledo, Maldonado, Salmerón, Barradas, J. d'Estella, seguint les glosses dels Sants Pares Ambròs, Orígenes, Beda, Gregori, Teofilacte, Eutimi. "Nihil est in me meriti, propter quod debuerim tanto honore affici, sed ex summa, et admirabili Dei beneficentia hoc est" (Tol.) (21'). Aital sentit admiratiu d'aquella frase, ben conegut de la parla familiar, amb molt bona raó donà motiu a Sant Ciril de Jerusalem per suposar verdadera aquella causal que hi afegí, "seipsam enim Elisabeth beatam praedicavit", per tal com qui rep la visita d'una persona d'alta dignitat no solament se'n reconeix indigne, mes també se'n sent benaurat i amb honra. I aquella era precisament l'obra de l'Esperit Sant en Elisabet, il·luminar-la de forma que en aquella joveneta senzilla i modesta, cosina seva, que venia a visitar-la no veiés sols la humil i graciosa donzella, sinó més que tot "la mare del seu Senyor", i per això se sentia tan indigna i feliça que esclatà en aquells crits de joia i lloança: "Beneita tu entre les dones i beneit el fruit del teu ventre... I benaventurada la creienta que hi haurà compliment per les coses que li són dites de part del Senyor" (Lc 1,42 b, 45). Amb això es veu sobradament que en les paraules de Sant Ciril adduïdes de Barns no és lícit veure-hi cap al·lusió al v. 48^{b}. Més encara: si són complets els índexs de la Sagrada Escriptura en les obres de Sant Ciril segons l'edició de Dom Touttée, en resulta que no s'hi troba cap dels versets del *Magnificat* (Lc 1,46-55). D'aquestes planeres reflexions em sembla deduir-se que el portar aquesta autoritat de Sant Ciril de Jerusalem, és bon tros més impertinent, i per tant els qui procedeixen de tal forma, amb bona raó deuen ésser tarats com gent o bé lleugera, o de mala fe, o ignorant d'allò que tracta, i potser de tot plegat alhora.

(22) A. A. Touttée, O. S. B. *Sancti Cyrilli Archiepiscopi Hierosolymitani opera* (Parisiis MDCCXX), 267 = MG 33, 977.

(21') Card. Fr. Toledo, S. J. *Commentarii in prima XII Capita... Euangelii secundum Lucam* (Romae, 1600), 115.

Després de donada satisfacció a les raons que porten els contraris de la lectura tradicional *et ait Maria*, donem un esguard enrera, i veurem en resum que com veres dificultats resten solament els mss. a b l * de la Itala i el text de San Nicetas (22'); i per tant fer més cas dels qui estimen més aquest migrat testimoni que el magnífic de la restant tradició manuscrita, patrística i litúrgica (22") i de l'ensenyament eclesiàstic amb el dels comentaristes clàssics, no tant és irracional i anticientífic com ridícul i sobretot no gens catòlic. Hem trobats els nostres crítics mentiders i mestres falsos introduents de sectes de perdició (23), i aquesta és una bona mostra de com s'és verificada en ells aquella dita de Sant Pau (24) que els aplicà Pius X (25): "vanejaren en sos discursos..., dient ésser savis s'entontiren".

B. *Crítica interna*

Fins ací els elements que tractàvem eren — es pot dir — del domini comú: ara però hem d'entrar a un camp on els nostres crítics deixen esplaiar llur pensa, i per tant allí tot o gairebé tot és subjectiu, i amb això la demostració en el sentit amb què la presenten esdevé molt més difícil i fins a cert punt impossible. Per això convé fixar de primer les posicions que prenen i els punts de vista sota els quals els heterodoxos consideren el *Magnificat*.

Aqueix càntic — diuen uns — no pogué ésser pronunciat de Maria en la seva visita a sa cosina, perquè no escau una resposta lírica en una conversa familiar. Demés, tampoc diu bé amb la reserva pròpia de Maria.

Altres consideren el context del diàleg entre les dues parentes i troben que la Verge no respon pas res a la mateixa Elisabet i sobre el fill d'aquesta (25'), cosa que surt fora de l'estil de l'evangeli de la Infància, d'on es pot

(22') Per ço enfada el desvergonyiment de Loisy en gosar escriure "La leçon *et ait Elisabeth*, étant donnée sa grande diffusion dans toute l'Église dès le temps d'Origène et auparavant..." Cf. L'Université Catholique, 39 (1902) 277-228.

(22") Köstlin, en: Zeitschrift f. ntl. Wissenschaft, 3 (1902) 142 ss., vol trobar l'*et ait Elisabeth* en la Litúrgia grega, perquè en les matines, passades les invocacions de la Ssma. Trinitat, el diaca convida a alabar a la Verge Maria, i el cor entona el *Magnificat*, alternant amb antífones marianes; d'on es veu que aqueix càntic — segons la Litúrgia grega — no és de Maria, sinó d'Elisabet. Estranya lògica! Això és com dir: és de nit perquè fa sol. La prova és més estranya encara. Köstlin vol parlar de la Litúrgia grega, i porta textos de la Litúrgia eslava i de data posterior, com li contestà N. Nilles en: Zeitschrift f. kath. Theol. 27 (1903) 375-376.

(23) Cf. Apc. 2, 2; 2 Ptr. 2, 1.

(24) Rm. 1, 21-22.

(25) Encícl. *Pascendi*: ASS 40 (1907) 624.

(25') Molt més desgraciat és el paper que fa Maria; que, no essent seu el *Magnificat*, resta muda en tota la narració, com bé notà el P. Zapletal, en: RB, 10 (1901) 632; de manera que suposada la lliçó *et ait Elisabeth* s'inverteix la dificultat amb molta més força. Doncs mireu, el silenci de Maria encara fa gràcia a Burkitt, i en pren un nou argument tret de St. Ignasi *Ad Magnes*. § 8, Λόγος [= Christus] ἀπὸ Σιγῆς [= Maria] προελθών, *Verbum a Silentio progrediens*. [Les edicions de Lightfoot (London, 1889 2) i Funk-Diekamp tenen altra lectura]. Cf. *The Journal of Theol. Studies*, 7 (1905-6) 227.

deduir que tal volta Maria entonà aquest himne eucarístic (per bé que no com cosa seva) en una reunió cristiana on els fidels celebraven llurs àgapes, i Sant Lluc trobant-lo escaient l'inclogué en l'episodi de la Visitació.

També hi veuen en el *Magnificat* l'himne de l'estèril, que essent afavorida amb infant, en dóna gràcies a Jahwé; perquè és innegable la retirança del *Magnificat* de Maria (Lc 1,46-55) amb l'*Exsultavit* d'Anna (1 Sm 12,1-10), i d'ací es veu com el *Magnificat* és més propi d'Isabel que de Maria; i això fou lo que entengueren els qui o bé determinaren el subjecte de *ait* en Elisabet, o be canviaren Maria amb Elisabet.

N'hi ha que suposen que és càntic precristià d'origen judaic. Una mare hebrea celebra la victoriosa tornada de son fill de lluitar contra dels enemics del poble de Déu: a l'Evangelista semblant-li que encaixava bé amb la narració, l'admeté en son evangeli.

Donar plena satisfacció i per separat a les dificultats que l'heterodòxia present troba en la crítica interna del *Magnificat* ens portaria massa lluny a qüestions de crítica textual comparades amb altres indrets del V i NT, que seria enutjós. I per altra banda ni tampoc s'ho val, perquè els punts difícils per ells, on ensopeguen els heretges d'ara, impliquen la negació o formal o virtual de dogmes, com són la maternitat divina de la Verge Maria, la inerrància, autenticitat i historicitat dels Llibres Sagrats, la doctrina catòlica sobre la composició dels Evangelis sinòptics i singularment del de la Infància de Jesu Crist; i d'aquí és que es fa totalment impossible una discussió directa. Refutar p. ex. totes les inexactituds, errors i heretgies que traspuen, poc se'n falta per a poder dir amb veritat de totes les ratlles de cada plana dels escrits de Loisy, fóra tasca de regirar el dogma catòlic i fins els fonaments de la filosofia cristiana. Col·locats en el llur punt de vista teològic i fins filosòfic, molt sovint es troba natural i lògic llur discurs: però d'ella precisament arrenca la primera i fonamental dificultat. Escolteu què en deia el Sant Pare Pius X en l'encíclica *Pascendi* (25):

"Tota ibi per apriorismum res agitur: et quidem per apriorismum haeresibus scatentem... Verumtamen qui eos audiat de suis exercitationibus circa sacros libros affirmantes, unde tot ibi incongrue notata datum est deprehendere, credet fere nullum ante ipsos hominum eosdem libros volutasse, neque hos infinitam propemodum Doctorum multitudinem quaquaversus rimatam esse, ingenio plane et eruditione et sanctitudine vitae longe illis praestantiorem".

I en el decret del Sant Ofici *Lamentabili* prop. 12 (cf. pr. 3, 9, 19, 57, ss.):

"Exegeta, si velit utiliter studiis biblicis incumbere, imprimis quamlibet praeconceptam opinionem de supernaturali origine Scripturae sacrae seponere

(26) ASS 40 (1907) 624, 625; 470 s.

debet, eamque non aliter interpretari quam cetera documenta mere humana".

Si d'un fragment de Demòstenes o Luther tinguéssim una comprovant manuscrita i literària com, mercè de Déu, tenim de l'autenticitat mariana del *Magnificat*, fora escarnit de tothom i per sempre més desacreditat aquell crític que prengués la posició de Loisy, Harnack...

Per això em sembla més avinent indicar breument que el *Magnificat*: 1. no diu bé en boca de Santa Elisabet; i 2. pel contrari el context demana ésser atribuït a Maria Santíssima.

1. *El Magnificat* i Santa Elisabet. Efectivament, si llegim la perícope Lc 1, 39-56 suposant al v. 46 la lectura καὶ εἶπεν 'Ελισάβετ; primer de tot sorprèn la redundància d'aquestes paraules, puix del v. 42 fins al v. 45 no parla sinó Santa Elisabet, i en tot cas era més natural dir solament καὶ εἶπεν = i digué = i afegí, com es llegeix en diferents indrets del mateix Sant Lluc: p. ex. 4,23. 24; 12,18, etc. Dir que si el tercer Evangelista volia atribuir el *Magnificat* a Nostra Senyora havia de fer ús de la partícula adversativa δέ en comptes de la copulativa καί: és no dir res, perquè en el tercer evangeli trobareu bona pila d'exemples on es verifica el mateix: v. gr. 12,42; 13,32; 14,22.23. També d'ordre estilístic és allò que afegeixen alguns que la lectura: 'Mansit autem Maria cum illa', en lloc de dir cum Elisabeth (v. 56[a]) suposa que la persona immediata antecedent és Elisabet, i de conseqüent que ella és la que diu el càntic. Com sien tan flexibles les modalitats d'estil, és molt difícil fer-ne un argument contra el fet positiu de la immensa tradició manuscrita que porta la lectura certa. Si la tradició manuscrita i literària en fos dubtosa, admeto molt bé que l'estudi estilístic i filològic ens podria servir d'ajuda a decantar-nos a reconèixer la lectura Maria o bé Elisabet. I n'hi ha prou amb aquestes reflexions per veure la insubsistència de aquestes dificultats.

En segon lloc, tenim que Elisabet fou plena de l'Esperit Sant; i en alta veu digué 'Beneita tu entre les dones, i beneit el fruit del teu ventre. I d'on a mi açò que la mare del meu Senyor vingui a mi?... I benaventurada la creienta, perquè hi haurà compliment per a les coses que li són dites de part del Senyor' (Lc 1,41-43[a], 45). Ara bé, creurem més versemblant que Elisabet, la qual es meravellava que se'n vingués per casa seva la mare del seu Senyor, sobtadament canvii de to, i oblidada de les excel·lències de Maria que suara predicava, gosi proclamar que 'de des d'ara em beneiran totes les generacions? Cert que si tinguéssim el text de l'episodi de la Visitació esbocinat, com sovint es troba la crítica textual, podria esdevenir pel nostre cas una de dues hipòtesis: l'una que, tenint tots els elements d'ara, solament es degués triar un ordre adequat a la versemblança de les situacions personals; i l'altra que mancant-ne algun el tingués de reconstruir. Tal és, p. ex. el cas dels crítics qui de les cites que troben en un autor en reconstrueixen el text

conegut o emprat d'ell, com ho han fet Sanday i Turner respecte de St. Ireneu, per bé que tractant-se dels evangelis, de text ben fixat, és molt fàcil aquesta tasca servint-se del textus receptus: exemple de la segona hipòtesi pot ésser l'hemistiqui de Lc 1,46[a] 'Et ait Maria' que manca en el ms. de Deer (27). No crec que si algun crític assenyat es trobava amb una d'aquestes hipòtesis i comprenia bé la significació contextual dels elements que tractava d'ordenar o reconstruir, s'equivoqués posant en llavis de Santa Elisabet i no en els de Maria Santíssima el *Magnificat*. Amb això no vull pas dir que el context d'aquest càntic no pogués aplicar-se de cap manera a Santa Elisabet; que certament bons motius tenia també la mare del Precursor d'exalçar els beneficis de Jahwé envers la seva serventa. L'únic que vull dir és que el *Magnificat* enquadrat en el bellíssim episodi de les dues cosines relatat de Sant Lluc escau incomparablement millor en llavis de la Mare del Messias que en els de la del seu Precursor. De forma que no tenint la guia segura i certa de la tradició manuscrita sobre l'autenticitat, estilísticament i exegètica hauríem de preferir atribuir-lo a Maria més aviat que a Elisabet. Parlar del paral·lelisme que esdevindria amb el *Benedictus* de Zacarias, si també el *Magnificat* fos d'Elisabet, és una vel·leïtat apriorística; però en tot cas si l'Evangelista hagués pensat en aital paral·lelisme, sembla que era més natural col·locar el *Magnificat* després del v. 57. 58, o bé 24. 25.

2. *El Magnificat i* la Verge Maria. En canvi, quin bell encís trobem en les paraules del primer himne del NT entonat de la Donzella que havia trobada gràcia davant del Senyor en aquell moment sublim en el qual l'altíssim misteri de l'Encarnació i Redempció era revelat de l'Esperit Sant a Santa Elisabet, i es pot dir sentit de l'Infant Precursor que exultava dins el si de la seva mare. Els qui tenen el bon gust de llegir aquells amplíssims comentaris plens de bon seny i de sobirana teologia i de pietat dolcíssima, fets dels Sants Pares i d'aquells grans mestres en la intel·ligència de les divines Escriptures gairebé oblidats de bona part dels presents escripturaires, n'assaboreixen els sentits teològics i místics que conté. De segur que si els contradictors del *Magnificat*, com marià, tinguessin la dignitat de voler llegir Benzone, Toledo, Estella, Maldonado, Salmerón... ben bé d'una altra manera pensarien, sentirien i escriurien del *Magnificat*. Les Escriptures regirades sense capir-ne tot el sentit i sense entendre'n les relacions teològiques que importen, són un llibre tancat, més aviat apte a inflar els cors i capgirar les testes.

Dels comentaris amplíssims, i, aquells sí, verament científics, dels autors ara indicats se'n treu una plena intel·ligència de la íntima connexió entre les diferentes perícopes de l'Evangeli de la Infància i els versets del *Magnificat*,

(27) J. Stuart, *The Book of Deer* (Edimburg, 1869) 29.

entre ell i l'esperit i economia del VT. I aqueix càntic conté un encís especial perquè les al·lusions que la inspirada Poetessa hi fa tant a la teologia cristològica i soterològica, com a les glorioses tradicions del seu poble escollit trameses en les santes Escriptures i d'Ella amb trets vivíssims meravellosament compendiades; es presenten, a l'estil poètic delicadament i bellament esfumades, però ensems pures i brillantes com la rogenta claror de l'alba, i són també una resposta delicadíssima indirecta a les benaurances fetes per sa cosina.

Maria que venia encesa de cara del camí que cuitadament havia fet i molt més encesa de cor per causa del Verb etern que en son si portava, entrant a casa de sa cosina i saludant-la, el fill d'Elisabet saltà dins el si de sa mare, i aquesta fou plena de l'Esperit Sant i esclatà amb aquelles profètiques aclamacions 'Beneita tu entre les dones i beneit el fruit del teu ventre... Mare del meu Senyor... Benaurada la creienta, que hi haurà compliment per les coses que li són estades dites de part del Senyor' (Lc 1,42, 43, 45): Ella que portava encara dins l'ànima el dolç ressò de les paraules de l'àngel Gabriel 'Déu te salve, plena de gràcia... No temis, Maria, puix has trobada gràcia davant de Déu, concebràs en tes entranyes, i infantaràs un fill... Déu Senyor li donarà el tron de David el seu pare; i regnarà eternalment sobre la casa de Jacob, i no hi haurà fi del seu regne... L'Esperit Sant vindrà sobre tu, i la virtut de l'Altíssim t'aombrarà: per ço el Sant que naixerà de tu serà anomenat fill de Déu (Lc. 1,28, 30, 31, 32, 33, 35); no pot contenir clos dintre son pit el doll de lloances que brolla d'una doble deu, coneixement de la potència i misericòrdia sobirana de Déu i coneixement de sa petitesa i sublimació excelsa per obra del mateix Déu i a sa cosina — transportada per la revelació de tan altíssims misteris — respon d'una manera indirecta, ben pròpia d'un sentiment intens, magnificant Déu i alegrant-se de les obres fetes de sa misericòrdia en la seva serventa, la qual per això serà aclamada benaventurada per totes les generacions; Elisabet li profetitzà el compliment de les divines promeses, i Maria amb un esguard igualment profètic i d'una extensió amplíssima en fa una síntesi pel passat i en mostra la història pel temps venidor: 'Ha fetes en mi grandeses el Poderós... i la seva misericòrdia de generació en generació... Ell ha feta forçor en son braç. Ell acollí a Israel, servent seu, per a remembrar sa misericòrdia, com parlà als nostres pares, Abraham i a la sement seva pels segles. (Lc. 1,49, 50, 54, 55). Certament que guardant la correspondència entre les idees soteriològiques que conté el *Magnificat* amb els altíssims misteris obrats en la Verge de Nazaret, escau admirablement en llavis de la mateixa, no tant en els d'Elisabet, de tal faisó que el sol anàlisi intern exegètic i filològic del c. I. de l'evangelista Sant Lluc, ens portaria a llegir-hi *Maria* més aviat que *Elisabet* concordant amb la tradició manuscrita i literària.

Troben alguns dels qui cerquen raons en contra de la lectura tradicional, que no és de pensar que Maria improvisés aqueix càntic. Emperò, deuen saber que aquesta no és dificultat particular d'aquesta perícope, i que si ella fos d'algun pes contra l'autenticitat mariana del *Magnificat*, també ho fóra contra tants altres fragments de les divines Escriptures. Demés l'Església no vol pas dir que la Mare del Messias pronunciés davant de la Mare del Precursor el càntic del *Magnificat* verbalment com Sant Lluc ens l'ha tramès; basta entendre que l'Evangelista ha recontat el fet històric de la visita de les dues cosines amb la circumstància igualment històrica del cant del *Magnificat* reproduït d'ell amb els mateixos pensaments per bé que no pas amb les paraules mateixes, ni mateixa forma poètica d'ara (28). Per altra banda cal també fer esment que els qui coneixen prou bé la psicologia de la gent oriental noten que entre ells tota emoció vehement de goig o de dolor molt sovint els fa prorrompre en cantars, que de vegades fins són immediatament recollits i conservats.

Altres amb la neguitosa pruïja de contradir l'ensenyament eclesiàstic mouen una altra dificultat observant que l'estructura del *Magnificat* és pròpia d'un salm eminentment judaic, per l'estil dels anomenats Salms de Salomó, d'on es veu que aquest càntic no pot ésser atribuït de cap manera a Maria. Valga'ns Déu! Si fos el cas contrari, és a dir, que hi abundessin els elements cristians, tot seria exclamar-se i blasmar la mà atrevida de generacions posteriors que gosà retocar el text de l'Evangeli amb una tan gran falsificació. De la nostra part, observem també que més aviat fóra estrany que esdevingués el cas contrari que un himne de la naturalesa del *Magnificat* no respirés tot ell l'aire de la pietat israelítica que la Mare del Messias havia beguda en les Sagrades Escriptures i en les tradicions familiars del poble escollit. Amb això crec que la pseudo-crítica més aviat confirma que desvirtua l'autenticitat mariana del *Magnificat*, puix li escau tan rebé el caràcter hebraic que s'hi sent; i certament que si es tractava d'una composició no històrica sinó literària creuríem molt ben encertada la invenció, i ajustada al cànon aristotèlic del κατὰ τὸ εἰκὸς ἢ τὸ ἀναγκαῖον.

La plena comparació de pensaments i fraseologia emprada de la sobirana Autora del *Magnificat* per expressar-los amb els textes parallels del VT reclamaria un amplíssim estudi exegètic i filològic més propi de un article independent que d'un punt incidental de la present discussió. Per aquesta raó m'hauré d'acontentar amb la indicació dels elements paleotestamentaris del *Magnificat*, aplegats del P. Patrizi (29) i que oportunament declaren els ex-

(28) Cf. A. Durand, S. J., *L'Enfance de Jésus-Christ* (Paris, Beauchesne, 1908) 135 ss., L. Murillo, S. J., *Jesucristo y la Iglesia Romana*, I, 1 (Madrid, Fortanet, 1898) 86 ss.

(29) F. X. Patrizi, S. J., *De evangeliis* (Friburgi Br., Herder, 1853) 110-111.

positors, particularment Sant Bonaventura. A fi de no deixar al lector la molèstia de verificar per ell mateix les citacions, posaré seguidament el text grec amb el text de la Vulgata i dels LXX (30).

Comparació del *Magnificat* amb el Vell Testament

Lc. 1, 46-55.

46b Μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν κύριον,
Magnificat anima mea Dominum:
Ps. 33, 4. Magnificate Dominum mecum. — *68, 31*^{b}. Magnificabo eum (Deum). — *Sir. 43, 35*^{b}. Quis magnificabit (μεγαλύνει) eum (Dominum) sicut est ab initio? — *Sap. 19, 9*^{b}. Magnificantes (αἰνοῦντές σε, κύριε) te, Domine, qui liberasti illos.

47 καὶ ἠγαλλίασεν τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τῷ θεῷ τῷ σωτῆρί μου,
et exsultavit spiritus meus in Deo salutari meo.
1 Sm. 2, 1. exsultabit (ἐστερεώθη) cor meum in (ἐν) Domino... in Deo meo. — *Ps. 9, 3.* Exsultabo in (ἐν) te [Domine]. — *9, 16 (15*^{b}*).* Exsultabo in (ἐπί) salutari (τ. σωτηρίῳ) tuo. — *12, 6*^{b}. Exsultabit cor meum in (ἐν) salutari (τ. σωτηρίῳ) tuo. — *20, 2*^{b}. Super (ἐπί) salutare (τ. σωτηρίῳ) tuum exsultabit vehementer. — *34, 9.* Anima mea exsultabit in (ἐπὶ) Domino... super salutari suo. — *Is. 61, 10.* Exsultabit anima mea (ἡ ψυχή μου) in (ἐπί) Deo (τ. κυρίῳ) meo (*om* LXX). — *Zch. 10, 7*^{b}. Exsultabit (χαρεῖται) cor meum in (ἐπί) Domino. = T] *Hab. 3, 18.* Ego autem in Domino gaudebo (ἀγαλλιάσομαι), et exsultabo (χαρήσομαι) in

(30) El text grec del *Magnificat* és segons l'edició catòlica de H. J. Vogels *Novum Testamentum graece et latine* (Düsseldorf, Schwann, 1922, [2]), suficientment tècnica perquè degui substituir a qualsevol altra que no sia catòlica. El text dels LXX és el de V. Loch, *Vetus Testamentum graece iuxta LXX interpretes* (Ratisbonae, 1886, [3]).

Valor de les sigles:

Sw = H. B. Swet, *The Old Testament in greck according to the Septuagint* (Cambridge, 1901-5, [3]).

T = Francisci Toleti (-do) e Societate Iesu S. R. E. Presbyteri Card. ...*Commentaria in prima XII capita... Evangelii secundum Lucam...* (Romae, M. D. C.).

N = E. Nestle, *Novum Testamentum graece et latine* (Stuttgart, 1921, [6]).

Kn = Knabenbauer, S. J., *Evangelium secundum Lucam* (Parisiis, 1905, [2]).

M = Maldonado, S. J., *In Lucam.*

W-W = J. Wordsworth - H. J. White, *Nouum Testamentum Latine Secundum Editionem Sancti Hieronymi Ad Codicum Manuscriptorum Fidem...* Ed. minor (Oxonii, 1911).

Deo Jesu meo (yisch^{e}'i(y) = τ. σωτῆρί μου < *Sir.* [Peschit. Sin (Lewis)] mahyân(y) = *vivificatore meo*).

48 ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ.

Quia respexit humilitatem ancillae suae:

Gn. 29, 32^b. Vidit Dominus humilitatem meam. — *Dt. 26, 7^b.* Respexit (εἶδε: *Sw.* ἴδεν) humilitatem nostram. — *1 Sm. 1, 11.* Si respiciens videris (ἐπιβλέπων ἐπιβλέψῃς) afflictionem (τ. ταπείνωσιν) famulae tuae (τ. δούλης σου). — *Jdth. 6, 19 (15).* Respice (ἐλέησον) ad nostram humilitatem, et faciem sanctorum tuorum attende (ἐπίβλεψον). — *Ps. 9, 14.* Vide humilitatem meam = *24, 18* — *30, 8.* Respexisti (επεῖδες) humilitatem meam. — *118. 153.* Vide humilitatem meam = N] *112, 6.* Et humilia respicit (ἐφορῶν).

48^{b} Ἰδοῦ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσίν με πασαι αἱ γενεαί,

ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.

Gn. 30, 13^b. Beatam... me dicent (*Sw.* μακαρίζουσι) mulieres. — *Prv. 31, 28.* Surrexerunt filii eius, et beatissimam praedicaverunt (ἐπλούτησαν). — *Cnt. 6, 8^b.* Viderunt eam filiae, et beatissimam praedicaverunt (μακαριοῦσιν). — *Mal. 3, 12.* Beatos vos dicent (μακαριοῦσιν) omnes gentes. — Cf. <*Lc. 1, 45; 11, 27.*

49 ὅτι ἐποίησέν μοι μεγάλα,

Quia fecit mihi magna.

Dt. 10, 21. Fecit tibi (ἐν σοί) haec magnalia (τὰ μεγάλα). — *2 Sm. 7, 23* [Ut] faceret... eis (*om* LXX) magnalia (τοῦ ποίῆσαι μεγαλωσύνην). — *Ps. 125, 2^b. 3.* Magnificavit Dominus facere cum eis. — Magnificavit Dominus facere nobiscum. = Kn.] *Ps. 70, 18^c. 19.* Potentiam tuam.

49^{b} ὁ δυνατός,

qui potens est:

Jdth. 11, 8 (6)^b. Tu (Holofernes) solus bonus et potens es in omni regno eius, et disciplina tua omnibus provinciis praedicatur (*LXX* σὺ μόνος ἀγαθὸς ἐν πάσῃ βασιλείᾳ, καὶ δυνατὸς ἐν ἐπιστήμῃ, καὶ θαυμαστὸς ἐν στρατεύμασι πολέμου). — *Jb. 36, 5.* Deus (ὁ κύριος) potens non abiicit (+ τ. ἄκακον), cum et ipse sit potens (δυνατὸς ἰσχύι καρδίας). — *Ps. 23, 8^b.* Dominus fortis et potens; Dominus potens in proelio. — *88, 9.* Domine Deus virtutum (τ. δυνάμεων) quis similis tibi? potens (δυνατός) es Domine.

49c καὶ ἅγιον τὸ ὄνομα αὐτοῦ,

et sanctum nomen eius.

Ps. 98, 3ᵇ. [Nomen tuum] terribile et sanctum est — *110, 9ᵇ*. Sanctum et terribile nomen eius — *Is. 57, 15ᵇ*. Et sanctum nomen eius in excelso et in sancto habitans (LXX ἅγιος ἐν ἁγίοις ὄνομα αὐτῷ, ὕψιστος ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος). — Cf. <*Apc. 3, 7ᵇ* ὁ ἅγιος.

50 καὶ τὸ ἔλεος αὐτοῦ εἰς γενεὰς καὶ γενεὰς τοῖς φοβουμένοις αὐτόν.

Et misericordia eius a progenie in progenies timentibus eum.

Ps. 88, 2. Misericordias Domini (σου, Κύριε) in aeternum cantabo. In generationem et generationem (εἰς γενεὰν καὶ γενεάν) annuntiabo veritatem tuam in ore meo. — *99, 5 (4)*. In aeternum misericordia eius (τ. ἔλεος αὐτοῦ) [Domini], et usque in generationem et generationem (ἕως γενεὰς καὶ γενεάς) veritas eius. — *102, 17. 13ᵇ*. Misericordia autem Domini ab aeterno, et usque in aeternum super timentes eum (ἐπὶ τ. φοβουμένους αὐτόν). — Misertur est (οἰκτείρησεν) Dominus timentibus se (τ. φοβουμένους αὐτόν). = Kn.] *Dt. 7, 9*. [Dominus est] custodiens... misericordiam diligentibus se (τ. ἀγαπῶσιν αὐτόν)... in mille generationes (εἰς χιλίας γενεάς). — *Is. 51, 8ᵇ*. Iustitia [*Hebr. LXX* salus] mea in generationes generationum (εἰς γ. γενεῶν).

51 Ἐποίησεν κράτος ἐν βραχίονι αὐτοῦ,

Fecit potentiam in brachio suo:

1 Par. 29, 12. Tu dominaris omnium, in manu tua virtus et potentia (δυναστεία). = *2 Par. 20, 6ᵇ*. — *Ps. 88, 11ᵇ. 14*. In brachio (ἐν τῷ βραχίονι) virtutis tuae dispersisti inimicos tuos. — Tuum brachium cum potentia (μετὰ δυναστείας). — [*89, 11*. Quis novit potestatem (τ. κράτος) irae tuae?] — *117, 15ᵇ. 16ᵇ*. [Vulg. *16*]. Dextera Domini fecit virtutem (ἐποίησεν δύναμιν) [Sw. *16ᵇ*]. — *Sap. 11, 22* [Sw. *21ᵇ*]. Et virtuti (κράτει) brachii tui quis resistet? — *16, 16*. Per fortitudinem (ἐν ἰσχύι) brachii tui flagellati sunt. — *Is. 40. 10*. Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, et brachium eius dominabitur. — *51, 9*. Consurge, consurge [LXX + Ἰερουσαλήμ?] induere fortitudinem brachium Domini. = T] *Dt. 5, 15ᵇ*. Memento quod... eduxerit te inde [ex Aegypto] Dominus Deus tuus in manu forti et brachio extento [ἐν βραχίονι ὑψηλῷ] = *7, 19* = cf. *Ps. 77* = M] In *Psalmis*

passim *70, 18^b*. Donec annuntiem brachium tuum generationi omni, quae ventura est. — *76, 16*. Redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph. — *Is. 63, 5^b*. Et salvavit mihi brachium meum (LXX καὶ ἐρρύσατο αὐτοὺς ὁ βραχίων μου).

51^b διεσκόρπισεν ὑπερηφάνους διανοίᾳ καρδίας αὐτῶν·

dispersit superbos mente cordis sui.

Ib. 12, 17. Adducit consiliarios in stultum finem [*LXX ?*]. — *26, 12^b*. Prudentia eius percussit superbum [*LXX ?*]. — *40, 6. 7*. Disperge superbos (ἀπόστειλον ἀγγέλους) in furore tuo, et respiciens omnem arrogantem humilia (πάντα [Sw. πᾶν] ὑβριστὴν ταπείνωσον). — Respice cunctos superbos, et confunde eos (ὑπερήφανον δὲ σβέσον). — *Ps. 32, 10*. Dominus dissipat consilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, et reprobat consilia principum. — *88, 11*. Tu humiliasti sicut vulneratum, superbum: in brachio virtutis tuae dispersisti (διεσκόρπισας) inimicos tuos = N] *2 Sm. 22, 28^b*. Oculis tuis excelsos humiliabis (ὀφθαλμοὺς ἐπὶ μετεώρων ταπεινώσεις). — T] *Ib. 5, 12*. Qui dissipat cogitatio. nes malignorum. — *Is. 8, 10*. Inite consilium, et dissipabitur. — *2 Sm. 15, 31^b. 34^b*. Infatua (διασκέδασον) quaeso, Domine, consilium Achitophel. — Dissipabis (διασκεδάσεις) *c. A.*

52 καθεῖλεν δυνάστας ἀπὸ θρόνων καὶ ὕψωσεν ταπεινούς,

deposuit potentes de sede, et exaltavit humiles.

1 Sm. 2, 4, 7. 8. Arcus fortium superatus est, et infirmi accincti sunt robore. — Dominus pauperem facit et ditat, humiliat et sublevat (ἀνυψοῖ). — Suscitat de pulvere egenum et de stercore elevat pauperen ut sedeat cum principibus et solium gloriae teneat. — *Ps. 17, 28*. Populum humilem (ταπεινόν) salvum facies. — *112, (6.) 7. 8*. Humilia (τ. ταπεινὰ ἐφορῶν) respicit. — Suscitans a terra inopem, et de stercore erigens pauperem. — Ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui. = *137, 6*. — *Sir. 10, 17* (Sw. *14*). Sedes ducum superborum destruxit Deus (θρόνους ἀρχόντων καθεῖλεν ὁ κύριος), et sedere fecit mites pro eis. = T] *Dt. 7, 1^b*. Et deleverit gentes multas coram te... septem gentes multo maioris numeri quam tu es, et robustiores te. — *Ps. 134, 10*. Percussit gentes multas: et occidit reges fortes. — M] *1 Sm. 16, 13. 14*. [Samuel] unxit eum [David] in medio fratrum eius: et directus est Spiritus Domini a die illa in David... ...Spiritus autem Domini recessit a Saul. — *Dn. 2, 21*. Transfert regna atque constituit. — *Ps. 106, 40*. Effussa est contemptio

super principes, et errare fecit eos in invio et non in via. — *Jb.* *12, 18.* Balteum regum dissolvit, et praecingit fune renes eorum = N] *5, 11.* Qui ponit humiles in sublime (ταπεινοὺς εἰς ὕψος). — *Ps.* *146, 6.* Suscipiens mansuetos Dominus: humilians autem peccatores usque ad terram. — = W-W] *74, 8*[b]. Hunc humiliat, et hunc exaltat (ὑψοῖ) — *75, 7* (?) = N] *Ez.* *21, 31* (?).

53 πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλεν κενούς.

Esurientes implevit bonis: in divites dimisit inanes.

1 Sm. *2, 5. 7.* Repleti prius, pro panibus se locaverunt (ἠλαττώθησαν): et famelici (πεινῶντες) saturati sunt. — Dominus pauperem facit (πτωχίζει) et ditat (πλουτίζει), humiliat et sublevat. — *Ps.* *33, 11.* Divites eguerunt et esurierunt (ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν) — T] *106, 5. 9.* Esurientes et sitientes: anima eorum in ipsis defecit. — Quia satiavit animam inanem (κενήν): et animam esurientem satiavit bonis (πεινῶσαν ἐνέπλησεν ἀγαθῶν) — *Dt.* *8, 3. 7. 9.* Aflixit te penuria. — Dominus... introducet te in terram bonam. — Ubi absque ulla penuria comedes panem tuum. et rerum omnium abundantia perfrueris.

54 Ἀντελάβετο Ἰσραὴλ παιδὸς αὐτοῦ.

Suscepit Israel puerum suum.

Is. *41, 8. 9.* Et tu Israel serve meus (παῖς μου), Jacob quem elegi. semen Abraham amici mei: — In quo apprehendi te (ἀντελαβόμην) ab extremis terrae. — *42, 1.* Ecce servus meus ([LXX + Ἰακὼβ] ὁ παῖς μου), suscipiam eum (ἀντιλήψομαι αὐτοῦ) = M] *Ps.* *26, 10*[b]. Dominus autem assumpsit me. — *3, 6.* Exsurrexi, quia Dominus suscepit me (ἀντιλήψεταί μου). — *17, 17. 36.* Et accepit me (ἔλαβέ με): et assumpsit me de aquis multis. — Et dextera tua suscepit me (ἀντελάβετό μου). — *62, 9*[b]. Me suscepit (ἐμοῦ ἀντελάβετο) dextera tua. — *72, 24*[b]. Cum gloria suscepisti me (προσελάβου με) — *117, 13*[b]. Et Dominus suscepit me. — *118, 116.* Suscipe me secundum eloquium tuum. — *146, 9.* Pupillum et viduam suscipiet. — *146, 6.* Suscipiens mansuetos Dominus. — *Hos.* *11, 16*[b]. Quia puer (νήπιος) Israel, et dilexi eum.

54[b] μνησθῆναι ἐλέους,

recordatus misericordiae suae.

Ex. *2, 24*[b]. Ac recordatus est (ἐμνήσθη) foederis quod pepigit cum Abraham, Isaac et Jacob. — *6, 5*[b]. Et recordatus sum pacti mei. —*Lv.* *26, 42.* Et recordabor foederis (mei quod pepigi cum *om*

LXX) Jacob, et [LXX + foederis] Isaac, et [+ foederis] Abraham [+ recordabor]. — *2 Par. 6, 42*[b]. Memento misericordiarum (μνήσθητι τὰ ἐλέη) David servi tui. — *Ps. 97, 3*. Recordatus est misericordiae suae (τ. ἐλέους αὐτοῦ, [+ τῷ Ἰακώβ]). — *Mich. 7, 20*. Dabis... misericordiam Abraham; quae (καθότι) iurasti patribus a diebus antiquis. — *Hab. 3, 2*[c]. Misericordiae recordaberis) = M]. *Esth. 10, (12)*. Recordatus est Dominus populi sui. — *Ps. 102, 14*[b]. Recordatus est quoniam pulvis sumus. — *Ir. 2, 2*. Recordatus sum tui. — *Dn. 14, 37*. Recordatus est mei Deus.

55 καθὼς ἐλάλησεν πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν, τῷ Ἀβραὰμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ.
Sicut locutus est ad patres nostros, Abraham, et semini eius.

Gn. 17, 19[b]. Et ait Deus ad Abraham:... et constituam pactum meum illi in foedus sempiternum, et semini eius post eum = M] *Gn. 12, (1), 3*[b]. Dixit Dominus ad Abram:... atque in te benedicentur universae cognationes terrae. — *15, 4*. Sermo Domini factus est ad eum [Abram], dicens: Non erit hic heres tuus; sed qui egredietur de utero tuo... Et ait illi: Suspice coelum, et numera stellas, si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. — *18, 18*[b]. Et benedicendae sint in illo [Abraham] omnes nationes terrae. — *26, 3*[b] *4*. Complens iuramentum quod spopondi Abraham patri tuo. Et multiplicabo semen tuum [Isaac] sicut stellas coeli... et benedicentur in semine tuo omnes gentes terrae. — *28, 13. 14*[b]. Vidit [Jacob] Dominum... dicentem sibi: Ego sum Dominus Deus Abraham patris tui, et Deus Isaac... Eritque semen tuum quasi pulvis terrae... et benedicentur in te et in semine tuo cunctae tribus terrae. — *Ps. 131, 11*. Iuravit Dominus David veritatem... de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.

55[b] εἰς τὸν αἰῶνα.
in saecula.

Gn. 17, 19[b]. In foedus sempiternum (αἰώνιον).

Però vet aquí que d'aqueix mateix paraHelisme Hillmann i altres quants en treuen una dificultat contra l'autenticitat mariana; perquè pensen que no pogué ésser composat de la Verge de Nazaret, sinó d'un molt versat amb els llibres del VT. A lo qual respon Knabenbauer: 1. que no tots els fragments molt sovint adduïts són pròpiament paraHels, per ésser massa dèbil la retirança; 2. bona part de les expressions són fórmules òbvies i naturals de semblants sentiments, així és que no suposen neccesàriament una aHusió a in-

drets determinats del VT, basta fer reflexió a la coincidència no gens rara que dos escriptors expressen cert concepte d'una forma tan semblant, que un estilista en diria còpia o derivació l'un escrit de l'altre sense que hi hagi hagut possibilitat per ésser composició simultàniament o mútuament desconeguda; 3. cap dificultat podem trobar, ans bé és natural, que la Mare de Déu conegués i sabés de memòria el càntic d'Anna, mare de Samuel, com altres càntics i peces escollides del VT, i estés feta a lloar Déu amb aquelles fórmules inspirades i dictades de Déu als profetes per a tal fi. Si hem conegudes persones que posseïen tal domini de la Sagrada Escriptura o del Kempis que el seu parlar en conferències espirituals semblava un teixit dels pensaments i mots d'aquells llibres, i fins improvisadament podien resoldre bon nombre de dificultats remetent als capítols i versets que feien al cas sens errar-ne cap; quina raó hi ha per a negar-ho de la Mare de Déu? És això un cas psicològic tan conegut i ordinari en tota mena de literatura bíblica, patrística, ascètica i profana, que fa maravella com se'n pren un argument formal contra l'autenticitat mariana del *Magnificat*.

A fi de completar un pensament insinuat abans, cal advertir que Sant Lluc no féu una ficció literària de l'evangeli de la Infància — per l'estil dels evangelis apòcrifs — sinó que en composà una narració verament h i s t ò r i c a , en la qual es dóna compte dels esdeveniments tal com en s u b s t à n c i a es verificaren, i això no priva ans suposa que en la forma literària definitiva, donada a la narració segons tenim en el text del tercer evangeli, l'autor hi deixà estampada la seva personalitat estilística i fins lingüística. Sabem, perquè ens ho diu el mateix Evangelista, en el pròleg (Lc. 1, 1-4), que escrigué després d'haver-se informat acuradament (ἀκριβῶς) servint-se de les narracions, notes i apuntacions trameses (παρέδοσαν) dels que foren testimonis oculars (αὐτόπται) de les coses succeïdes. I particularment respecte de l'evangeli de la Infància és ben de pensar que els deixebles en demanarien informació a la mateixa Mare de Déu, als veïns de Betlem, Jerusalem, Nazaret, Yutta (o Hebron)... de les tradicions i records que segurament es conservaven de la infantesa de Jesús: i tot allò recollit de primer en forma de notes o memòries (ὑπομνήματα) servirien de font per a teixir l'anomenat Evangeli de la Infància (Mt. 1,18-2 = Lc. 1-2). Aquesta fou particular providència de Déu de fer-nos conservar aquelles notícies de Jesús Infant que havien d'ésser profitoses pel nostre adoctrinament i exemple.

Cal cloure aquests escolis a la resposta de la Comissió Bíblica sobre l'autenticitat mariana del *Magnificat*, treient-ne en síntesi les conclusions que segueixen:

1) tenim que, exceptuats els mss. a b l* de la v e t u s llatina, tota la tradició manuscrita reconeguda de la crítica ortodoxa i heterodoxa en les edicions del NT grec i de les versions;

2) el testimoni uniforme dels Sants pares, doctors i escriptors eclesiàstics del temps de Tertul·lià (*De anima* 26) ençà, acceptat sense controvèrsia d'innombrables exegetes;

3) la veu de l'Església en la Litúrgia, repetida sense intermitència des de la més llunyana antigor, pels seus ministres en la celebració dels divinals oficis;

4) el mateix examen intern del text i context tan escaient amb la lectura tradicional;

5) la mateixa mesquinesa dels recursos emprats de l'heretgia per impugnar l'ensenyament catòlic traspassat dels escriptors eclesiàstics a l'esplèndid estol de comentaristes clàssics glòria de l'Església de temps enllà evidencien l'afirmació necessària, incondicional, explícita i certa que tant la ciència crítica com el magisteri eclesiàstic molt racionalment proclama el Magnificat *Canticum beatae Mariae Virginis.*

Pontifici Institut Bíblic, Roma, febrer 1925.

EL TEMPLE EFESIÀ D'ARTEMIS I LA PRIMERA CARTA A TIMOTEU, PEL DR. BARTOMEU PASCUAL, LECTORAL DE MALLORCA I RECTOR DEL SEMINARI

(1 Tim. III, 14; IV, 1 i Act. XIX, 23-40)

OBSERVACIONS PRÈVIES

Contraposició, no absorció. — El grup efesià de les cartes de St. Pau. — Els reflexos de l'actualitat circumstant en les metàfores paulines. — Noves consideracions a favor de l'autenticitat de les Pastorals.

I. — La Història i la sana Teologia expliquen com les circumstàncies adverses, per divinal providència, han influït prou vegades en el desplegament de la doctrina i de la disciplina de l'Església, sens menyscapte, ni mudances, ni confusions, ni augments en ço que és intangible per tal com és dipòsit o institució divina. I no cal dir que el nostre estudi, jatsia tingui quelcom de comparatiu, no participa però d'aquest criteri més o menys heterodoxe, amb què molts d'historiadors de les religions comparades miren avui l'Església; posat que no és ací afirmada l'absorció de principis estranys, ans al contrari la contraposició d'elements propis i independents.

II. — Per a apreciar justament els perfils doctrinals amb totes les direccions llurs i matisos, l'exegesi no pot acontentar-se amb l'isolat estudi de l'escrit i de les immediates pertinències d'ell; ans ha d'ampliar l'observació i agrupar les vàries obres cronològicament i topogràfica també, en virtut de les relacions qui les uneixen amb aquells grans centres damunt els quals i des dels quals fou l'activitat dels autors exercitada. Efeso és així una ciutat providencialíssima en la literatura neotestamentària. En el tombant del primer segle, damunt aquesta metròpoli asiàtica i entorn d'ella, volant ben enlaire, s'obira el grup dels escrits joanins; abans però que Sant Joan, havia estat allà l'Apòstol de les Gents i allà es mou també una sèrie dels seus escrits, els quals escrits per ço com a Efeso es dirigeixen o des d'Efeso, o a ciutats sufragànies, designarem ací amb el títol de *grup efesià* dins l'epistolari de

Sant Pau. Efeso, el *lumen Asiae,* és també un punt lluminós per l'exegesi bíblica.

III. — Qui conegui quelcom de psicologia paulina, sap prou com en l'ànima del gran Apòstol en meravellosa unió s'harmonitzaven la concentració i fermesa de la seva vida interior potentíssima, i la fina i delicada percepció de les realitats externes i actuals, d'aquelles majorment que en alguna manera pertanyien a l'orde religiós, social i ciutadà. Es així que la figura del gran Apòstol, més que la d'un qualsevol altre escriptor, apar revelada en les seves cartes, i això fins i tot per les metàfores que va prenent de tots els ambients que travessa o en què es troben els seus destinataris, entre els quals mentalment ell se persona; i a voltes de tal manera, que per elles ens és llegut inferir una situació precisa i fins i tot posar la data a una epístola. No acumularé exemples. Observem com un de tants casos d'aquesta impressionabilitat paulina (i l'allego perquè no sol allegar-se, mereixedor com n'és), el de la figura del soldat de Crist en la carta als efesians, VI, 11-17. No sé llegir aquesta perícopa sens que em vingui a la memòria el soldat pretorià qui en els dies de la data, acompanyava l'Apòstol constituït en *custodia militari,* i sense pensar que els ulls de Sant Pau qui va dictar-la, es devien fixar en ell com els d'un pintor en l'exemplar qui està a sa completa disposició, al descriure i aplicar puntualment de dalt a baix els detalls de la imatge amb una conseqüència poc comuna ben cert en les metàfores paulines. — Bé és ver però que no hi ha paritat en tots els ordes. Pels encisadors misteris de les religions paganes del món grec sentia l'Apòstol una aversió profunda i del tot irreductible; i aquesta aversió va prevenir la natural espontaneïtat de son estil i respecte d'ells imposà en son llenguatge i en les seves imatges aquella norma d'abstenció austeríssima amb què més tard el sant Abat de Claraval refusava en la imatgeria dels temples la *mira deformis formositas ac formosa deformitas* de les simbòliques profanitats. Així i tot però, fins en aquest orde, cal reconèixer en diversos llocs de les epístoles de Sant Pau qualques lleugeres i discretíssimes allusions, que podem endevinar aidats de la història antiga i en particular del llibre dels Fets dels Apòstols.

IV. — Es així que, confrontant aquest llibre amb l'epistolari paulinià, brollarà de tant en tant la nova llum qui aclareixi llocs obscurs, com i també la força qui corrobori l'argument tradicional de l'autenticitat d'ambdós escrits.

Talment sembla esdevenir amb el textos consignats en el començ d'aquest treball que encapçalem amb el títol "El temple efesià d'Artemis i la primera carta a Timoteu", perquè intentem mostrar, sense pretenir ésser apodíctics ni exclusius, que la situació religiosa d'Efeso amb son temple de Diana es deixa sentir en alguna manera: 1.er En la metàfora de la Casa de Déu (I Tim. III, 15). — 2.^{n} En el càntic religiós inserit al final del capi-

tol III (I Tim. III, 16). — 3.er En lo avençat i complet de l'organització corporativa de l'Església d'Efeso.

I creiem que si el lector pot dissentir en el primer punt i en el tercer, concordarà almenys en el segon, vista la simple confrontació del text de l'himne amb el llibre dels Fets.

I

LA METÀFORA DE LA CASA DEL DÉU VIU COLUMNA I SOSTENIMENT DE LA VERITAT

Peculiar oportunitat de la metàfora del temple. — Especial relleu amb què sobresurt en el grup d'epístoles efesianes. — Altre segell efesià en el detall de la columna. — La visió de la gran assemblea jeràrquico-litúrgica: temple viu.

L'activitat de l'Apòstol, avenint-se sempre amb les necessitats i circumstàncies del lloc, hagué de dirigir-se a Efeso contra la superstició d'Artemis, qui des d'aquell centre dominava a manera de religió universal, irradiant damunt tot el món conegut, fins a lo més lluny de l'Orient en el seu temple de Suna, fins als confins de l'Occident en els temples d'Ibèria.

Del temple efesià d'aquesta deessa, tal com era en els dies de Sant Pau, tenim en la literatura llatina dos documents coetanis principals: el text tècnic de Vitruvi i el de Plini, de més variada i lleugera erudició. Es fixen aquests dos autors exclusivament en la part exterior de l'edifici, que és la que devia veure Sant Pau al travessar les vies sacres qui conduïen al temple i fins i tot al mirar dins la seva mà endurida pel treball la moneda columnària en què cobrava el jornal (Act. XX, 24) per a subvenir a les seves pròpies necessitats i a les dels que l'acompanyaven.

Vitruvi en el llibre terç, capítol primer, de la seva obra (*De archit. Libri X*), enumera i descriu amb exemples els diferents tipus escollits per a la construcció de temples a Grècia i a Roma, des del senzill *in antis* amb dues columnes només, fins al dypterus i l'hypaethrus amb la doble renglera de columnes qui s'estén al llarg de les quatre parets de la cella: "Dypteros autem octostylos et pronao et porticu, sed circa aedem duplices habet ordines columnarum, uti est aedes Quirini dorica et Ephesiae Dianae jonica, a Ctesiphonte constituta". — Plini en el llibre XXXVI, cap. 21 de la seva Història (*Nat. Hist. Libri*), ens diu que: "Universo templo longitudo est CCCCXXV pedum, latitudo ducentorum viginti, columnae centum viginti septem a singulis regibus factae, sexaginta pedum altitudine, ex his triginta

sex caelatae, una a Scopa..." — L'aspecte, doncs, que oferia el temple, d'onsevulla que es mirés, era el d'una *grandiosa i nobilissima columnata* i la impressió que produïa és la que expressa el mateix Plini a l'entrar a parlar d'ell d'aqueixa tan espontània faisó: "Graecae magnificentiae vera admiratio".

Bé és veritat però que Sant Pau no la compartia: per contra, enfront aquell monument s'alçava més viva dins son esperit i amb major coratgia exposava ell en les seves predicacions la doctrina consoladora de la nova edificació espiritual del Déu vivent i vertader, que és l'Església de Jesucrist, prenent-la de les paraules del diví Mestre (Math. XVI, 18), desenrotllant però més i més la bella metàfora, afegint-li perfils que, com esdevenia sempre a l'Apòstol, li subministraven les impressions i circumstàncies del lloc i del moment, per tal de donar una més exacta idea de la venturosa realitat substitutiva als fidels efesians; els quals, a l'abandonar la superstició i el temple d'Artemis i al veure's constrets a morar en la ciutat qui era la νεωκόρος, experimentarien una temptació consemblant a la que sofrien els destinataris de la Carta als Hebreus, davant les esplendors del culte judaic en el magnificent temple herodià.

I una prova convincent que així esdevenia, és que aquesta metàfora del temple espiritual, molt tènue i escassa en les altres epístoles, es troba molt marcada i completa en les cartes del *grup efesià,* com se suposa, amb les oscil·lacions que tenen sempre les imatges al reflectir-se sobre les aigües mogudes de l'elocució paulina. Els textos clàssics d'ella són en la carta *ad Ephesios, II,* 20-22; en la carta escrita d'Efeso estant, *I ad Cor. III,* 9-17; i en la carta que estem ara examinant, escrita al Bisbe d'Efeso, *I ad Tim. III,* 15.

Diu aquest darrer text: "Això t'escric, esperant arribar a tu ben tost; mes, si tardés, per tal que sàpigues com t'has de portar en la *casa de Déu,* que és l'Església del Déu vivent, *columna i basament* de la veritat".

Casa de Déu: οἶκος és el mot qui és ací emprat i ναός i derivats d'οἶκος promiscuament els qui són emprats en els altres dos textos; mes el context identifica la imatge, i en aquest com en aquells, tenim la metàfora del Temple sant de Déu; per altra banda, οἶκος en el Nou Testament (Luc. XI, 51), en els Setanta, i en els clàssics i tot, (Eurípides Ph. v. 1373) significa el temple i fins i tot la mateixa ναός.

Columna i basament de la veritat, és una aposició qui ens completa la metàfora del temple columnat i qui per si sola duu ja imprès altre segell de la localitat efesiana. La columna és, a la veritat, el motiu inspirador de belles comparacions en dos llocs de l'Apocalipsi i en altres dos de les cartes de Sant Pau: el perfil és lleuger en la pintura de l'àngel qui davalla del cel (Apoc. X, 1); i més complet en la del cristià vencedor "qui serà posat com columna en el temple de Déu" (Apoc. III, 12); ràpid però ben fort en Sant

Pau quan amb una sola paraula, diguem amb un sol cop de son cisell vehement, escultura la imatge dels tres apòstols columnes, στῦλοι, a l'entrada de l'epístola als Gàlates (II, 9). Ara bé, tots aquests textos pertanyen al grup d'escrits que anomenem efesians, inclosa també la carta darrerament allegada, la qual, per anar dirigida als Gàlates del Nord, degué ésser escrita en la ciutat d'Efeso, tal com digueren ja antiquíssims autors i sostenen avui no pocs dels exegetes més prestigiosos. (Cfr. Lagrange: *Epître aux Gal.* p. XXVII; Steimman; *Die Briefe an die Thess. und Galater,* p. 67, etc.).

Es així que cal concloure, dient que la "columna" apar com element d'ornamentació literària, propi i peculiar del grup d'escrits efesians, entre tots els dels Nou Testament. El fet no pot ésser casual, i demana una explicació raonable. Per trobar-la, què més avinent que fitar el nostre esguard envers el temple d'Artemis, qui tan esplèndidament es reflecteix amb sa columnata en el susdit text de Plini, i que tan fortament devia ferir els ulls i el cor de Sant Pau i Sant Joan, autors de tals escrits i organitzadors de les primeres cristianitats asiàtiques?

Més encara. Per tal d'interpretar millor aquest detall en la perícopa que estudiem de la carta a Timoteu, gairebé ens sentim temptats de reforçar la metàfora i extremar l'antítesi, contraposant la ***columna i basament de la veritat,*** a les columnes qui en la pronau del temple efesià sostenien el gran frontó esculturat amb els relleus representatius de la mentida mitològica, perenne i públic ensenyament dels falsos misteris de Diana.

Pero, mirem ja el conjunt. Quan Sant Pau té els ulls girats envers la ciutat d'Efeso, la idea del temple és per ell cosa molt principal, i no l'expressa amb dues pinzellades ni la tanca dins un sol verset. Sobre els sis capítols de la primera carta a Timoteu, amb aquests detalls i amb molts d'altres de les variades prescripcions disciplinars qui semblen una anticipació del Codi de Dret Canònic, sorgeix vigorosament perfilat quelcom qui depassa els límits de la comunitat efesiana, i que tapa i eclipsa les magnificències del temple d'Artemis, quelcom capaç d'animar, i així ho intentava Sant Pau, al poc animós Timoteu: és la visió de l'Església universal amb els fidels d'un i altre sexe qui preguen ***in omni loco,*** amb les comunitats de les vídues i de les diaconesses, amb els diaques, amb els preveres-bisbes, amb el bisbe delegat de l'Apòstol, amb l'Apòstol i Doctor de les Gents, amb el sacrifici de Crist "qui s'ha donat en redempció per a tots"; i dins aquesta assemblea jeràrquica i litúrgica qui constitueix el temple espiritual del Déu vivent, la columna i sosteniment de la veritat, molt més grandiós que el temple columnat d'aquella deessa morta i de ficció el culte de la qual semblava afectar universalitat, se sent la veu de la lliçó, de l'exhortació i de la doctrina, i si s'alça el carismàtic anunciant l'apostasia en els novíssims temps, també ressona unànime l'aclamació del gran misteri de pietat, l'himne

valent, apologètic i dogmàtic propi de l'Església efesiana. — D'ell anem a tractar en el capítol següent.

II

L'HIMNE ARTEMISIÀ DE L'ESGLÉSIA EFESIANA

La litúrgia del temple de Diana. — La himnologia en el grup efesià de les cartes paulines. — Taula comparativa de l'himne de la I a Timoteu i de la perícopa efesiana dels Fets dels Apòstols.

Dogmàtic, litúrgic, apologètic, antiartemisià. Sia'ns permès acumular a desgrat nostre tants de qualificatius per a expressar de bon principi i en poques paraules, el caràcter d'aquest bellíssim himne de l'Església d'Efeso, consignat en la primera de les Pastorals. Mes ací totes les nostres observacions han de convergir vers l'últim concepte que subratllem amb la paraula: *antiartemisià*.

El temple d'Artemis d'Efeso, així com per la seva fàbrica i ornamentació era, segons la susdita frase de Plini, "Graecae magnificentiae vera admiratio", ho era també per la pompa del culte idolàtric. La seva litúrgia en moltes de les solemnitats de l'any, majorment però en el mes primaveral d'Artemis consagrat a la deessa, esclatava damunt tota la ciutat en solemnes processons i càntics i aclamacions religioses populars.

Aquests actes per força havien de suscitar en l'esperit de Sant Pau i dels fidels efesians l'anhel d'una contraposició i d'una major solemnitat en les assemblees litúrgiques cristianes; i aquesta necessitat vivament experimentada determinà, entre altres coses, un notable desplegament en l'himnari sagrat d'aquella Església, apareixent ben aviat al costat dels salms i himnes de l'Antic Testament, molts d'altres himnes i càntics cristians de nova o similar factura.

Així havia d'ésser, i així fou en realitat. Amb la metròpoli efesiana estan relacionades les intenses notes litúrgiques i himnològiques de l'Apocalipsi escrit pel vellet d'Efeso i les de la carta de Plini, governador de la veïna Bitínia; però la nota pristina i principal està en les epístoles de Sant Pau i cabalment en les del *grup efesià*, les quals ofereixen en aquest sentit una marcada singularitat dins tot l'epistolari paulinià. I si no, observi's l'expressa i curosa prescripció de la carta a Efeso, V, 18-20, repetida en la dels Colossenses, III, 15-16, els dos versets de la qual contenen tota una filoso-

fia i codi de música sacra, quant és a la lletra, a l'esperit i a la interpretació; llegeixin-se no ja la sèrie de petites doxologies, ans encara el grandiós himne a la gràcia de Déu de tres estrofes i harmonies de vers altern, amb què comença l'epístola als Efesians; i noti's com són al·legats i intercalats textos de càntics cristians en Efes. V, 14, i en I Timot. III, 16.

En aquest darrer càntic qui és d'una plenitud dogmàtica meravellosa, es troben manifestament contraposades l'aclamació cristiana a l'acostumada aclamació de Diana, i la teologia de l'Evangeli a la teologia artemisiana: a aquesta doctrina que ensenyaven d'ofici els θεολόγοι i els ἱεροκήρυκες del temple, mencionats en les inscripcions lapidàries ara de poc descobertes, doctrina qui surava en l'ambient religiós de la ciutat νεωκόρος, que inspirava les sorolloses aclamacions de la multitud i que amb tanta d'oportunitat utilitzaven en els seus discursos l'interessat Demètrius i l'hàbil i eloqüent γραμματεύς de la noble ciutat.

I com a prova ben clara adduïm la següent sinopsi, on els textos mateixos del nostre himne, vers per vers, i altres escollits de tals discursos i aclamacions, senzillament confrontats, es relacionen i caracteritzen.

I Tim. III, 16	*Act. Apost. XIX,* 23-40
ὁμολογουμένως.	φωνὴ ἐγένετο μία ἐκ πάντων. v. 34.
"Ut omnes fatentur unanimiter" Zorell: *Lexic.*—No és, doncs, el simple ***manifeste*** de la Vulgata, ans duu el concepte introductori d'una pública i solemne confessió de lo que segueix.	No és estrany, ja que era, com veurem, una aclamació litúrgica molt coneguda i clamorosament pronunciada, ***ekrason,*** en aquell tumulte.
Μέγα ἐστὶν τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον:	Μεγάλη ἡ Ἄρτεμις Ἐφεσίων: v. 28 i 34.
Ací tenim el principi de l'himne cristià, o per ventura una aclamació litúrgica qui va sola, o alternant amb l'himne. La contraposició a l'epiclesi litúrgica pagana fa pensar això darrer. No és estrany que, essent el	Ramsay i Cobern sembla que dedueixen de les inscripcions que aqueixa era una invocació litúrgica usadíssima. Això mateix creiem que es dedueix del context del relat dels Fets; puix que apar en ells com una excla-

mega un qualificatiu artemisià tan típic i tan repetit, la comunitat cristiana volgués protestar d'ell vindicant i afirmant la veritable grandesa per a Crist i la seva Església.

ὃς ἐφανερώθη ἐν σαρκὶ ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι.

Noteu els termes *sarkí* i *pneúmati* en llur oposició a obra de mans i a pedra caiguda del cel, com també la idea de prova i manifestació clara, contraposada a la de superstició gratuita i no justificable. També relacionem el *pneuma* amb el *theoí,* entenent el primer en el sentit de vertadera divinitat que és el que li donen Zorell, Belser, etc., etc.

ὤφθη ἀγγέλοις.
ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν.
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ.

Crist en el cel, en la terra, i en mig de totes les nacions és ja conegut i adorat. Heus ací la universalitat màxima qui es sobreposa victoriosament a la del culte artemisià.

mació unànime dels argenters, i després de tot el poble, exclamació única que dura dues hores i és suscitada per la presència d'un jueu. En aqueixa perícopa dels Fets el *mega* sona unes cinc vegades. Nombrosos són els documents extrabíblics on es troba. Vegeu molts d'ells citats, amb transcripció dels principals, en Wikenhauser, *Die Apostelgeschichte und ihr Geschichtswert,* pp. 364-65.

Ὅτι οὐκ εἰσὶν θεοὶ οἱ διὰ χειρῶν γινόμενοι. v. 26.

Amb aquestes paraules que posa en boca de St. Pau, Demètrius resumeix tota la predicació de l'Apòstol, en quant anava dirigida contra el culte idolàtric d'Artemis.

ἣν ὅλη Ἀσία καὶ οἰκουμένη σέβεται v. 27.

Aquestes paraules expressen el concepte de religió artemisiana universal, tal com la ponderen sovint els autors antics mencionant els seus temples des del de Susa fins als d'Ibèria. Una llista d'ells es pot veure en Souter: Diana. *Dictionary of the Apost. Church.* — Cfr. Wikenhauser, *Die Apostelgeschichte,* etc.

ἀνελήμφθη ἐν δόξῃ.

Es ací extremada l'oposició entre *anelemphthe* i *diopetous*. El dogma de Crist, "recollit a lo alt amb glòria", contrasta amb la creença supersticiosa de la imatge de Diana, caiguda del cel. Aquest vers final d'estrofa és sumament artístic, valent, apologètic i oportú: desvia els ulls dels temples de la terra, per ço que esguardin més amunt; i ressona com el *sursum corda!* envers el temple més magnífic dels cels, on viu el Crist i gloriosament regna. Així es tanca l'himne cristològic, aquest petit Credo que comença en el Naixement i aparició en carn i acaba, amb nota autènticament lucana i per tant paulina, en la gloriosa Ascensió del Senyor. — Cfr. Luc. XXIV, 50-53; Act. I, 4-12, amb el sol verset de Marc. XVI, 19.

'Αρτέμιδος καὶ τοῦ διοπετοῦς. v. 35.

L'estàtua d'Artemis davallant o caient dels cels *agalma diopetes* (Zorell, *Lexicon, in verbo*). Deixem la lliçó de la Vulgata *Jovisque prolis*, la qual no està apoiada per cap manuscrit grec i suprimeix el concepte cabdal que precisament volem fer ressaltar. Era creença que l'estàtua d'Artemis del temple efesià, substitutiva d'algun aeròlit, havia davallat del cel. Sobre el culte d'aquestes imatges o pedres caigudes, vegi's Huby, *Christus*, p. 441, en ço qui atany a la religió grega en general; en ço qui atany al culte de Diana, són de notar els versos d'Eurípides, adduïts per Wikenhauser en l'obra ja esmentada.

Examinada aquesta taula comparativa, on els textos de les dues perícopes efesianes s'acoblen sense violències ni recerques, creiem que serà tingut per justificat l'epígraf d'"Himne antiartemisià", si no apodícticament, però sí com a fonamentada i probabilíssima congruència.

I si així fos, tindríem una nova raó interna de l'autenticitat de les Pastorals; perquè, segons que havem vist, la primera a Timoteu, en aquest lloc, resulta ben saturada de l'ambient efesià, incrustada retrospectivament en el Llibre dels Fets, unida a la memòria d'un importantíssim esdeveniment en la vida de l'Apòstol.

Qui sap si aquest himne, dogmàtic, apologètic, antiartemisià, precisament fou compost i es cantava per a commemorar un tan gloriós esdeveniment en la predicació de l'Apòstol i en els orígens d'aquella seva església, contestant així perennalment a aquella gran cridòria idolàtrica de l'ἔννομος ἐκκλησία aplegada en el teatre?

Així seria un himne de valentia, i de valentia en aquestes cartes donava lliçons al tímid Timoteu el valentíssim Sant Pau.

III

EL CONJUNT JERÀRQUICO-DISCIPLINAR DE L'ESGLÉSIA D'EFESO

Organització notable del temple d'Artemis. — Necessitat d'una prompta i completa organització de l'Església d'Efeso. — Objectivitat del quadre que ofereix la I a Timoteu.

Vasta era l'organització del temple de Diana d'Efeso. Una abella simbòlica duen gravada moltes de les monedes sacres que han trobat els sol·lícits i pacients excavadors de les seves runes. Sense deconsiderar l'explicació general que dóna Ramsay, veient en ella significada la mateixa divinitat artemisiana, ens apar versemblant la insinuació d'un altre arqueòleg, Cobern, qui diu si aquesta figura seria precisament l'emblema de la rica i singularíssima organització, a la qual ara ens referim. En efecte, els noms de μελίσσαι abelles afanyoses, que duen les sacerdotesses d'un dels tres ordes i el corresponent de ἐσσῆνοι amb què és denominada una classe dels sacerdots, donen fermança d'aquesta interpretació i, en consonància amb antigues metàfores clàssiques, ens fan imaginar el temple d'Efeso com el gran rusc on ordenadament i jeràrquica es despleguen els múltiples ministeris rituals. Són gairebé en nombre de vint els qualificatius qui apareixen en les inscripcions de bell nou descobertes, per a designar les diferents classes i oficis de les persones qui, a cents i fins i tot a mils, com algú ha dit, estaven consagrades al servei del temple. No anem ara a transcriure'ls: acontentem-nos de dir que hi havia allà ministres i sacerdots de diversos graus, els quals tenien damunt ells un Suprem Sacerdot; i que hi havia també per a les dones nombrosos ministeris i tres distints ordes sacerdotals regits per una qui era apel·lada la Suprema Sacerdotessa. Aquesta organització complexa i aparatosa es manifestava adés en el servei quotidià, adés principalment en les solemnitats processionals.

En mig d'unes tals circumstàncies, Sant Pau, amb son temperament eminentment pràctic i ordenador, en la gran urbs efesiana es degué sentir estimulat i fins i tot obligat a oposar, molt aviat, organització cristiana a organització idolàtrica, tant més que allà tenia nombrosos fidels d'un i altre sexe convertits durant el trienni de son fecund apostolat. Així s'explica que la jerarquia tingués allà, ja d'un bon principi, una implantació completa i un marcat desplegament corporatiu, i també que hi hagués una major ampliació disciplinar de ministeris subsidiaris per a més utilitzar les dones en el servei de la comunitat.

La primera carta a Timoteu suposa aquesta situació. Els qui són en altres epístoles perfils isolats i dispersos, en aqueixa es troben agrupats i completats amb altres de nous. Ella ens presenta a Efeso els bisbes-preveres. els diaques, les diaconesses, les vídues del servei oficial de l'Església: els bisbes-preveres formen ja πρεσβυτήριον (IV, 14), corporació honorable i desitjable (III, 1), espècie de consell per l'Apòstol o pel seu bisbe delegat (V, 17; IV, 14): al costat de l'orde dels diaques qui, admesos després d'ésser provats (III, 10), amb els seus bons serveis van fent mèrits i adquirint el καλὸν βαθμόν (III, 13) per a un més alt càrrec, hi ha no solament l'institut de les diaconesses (III, 11) ans també l'institut de les vídues (V, 9), allistades en catàleg oficial (καταλεγέσθω) per a públics ministeris; tot això previngut i reglamentat amb les llistes qualificadores (III, 2-7; 8-10; 11; V, 9-10), no ja a manera de document constitutiu de cosa nova, ans bé regulatiu de lo que allà existia i s'havia experimentat (V, 11-15) quasi durant un desenni, des dels anys 55-57) de la primera estada de l'Apòstol, plasmador i organitzador d'aquella noble església.

En suma: per les especials circumstàncies i necessitats experimentades enfront l'organització artemisiana, creiem explicar amb nou raonament i raonament ben probable, aqueixa qui s'anomena prematuritat del conjunt jeràrquico-disciplinar de l'Església d'Efeso, tal com és revelada en la primera a Timoteu; conjunt que efectivament té quelcom de singular i d'impressionant en la literatura neotestamentària, i que ha estat motiu perquè els racionalistes, creient-ho del tot inexplicable en el segle primer, hagin retardada la data de la carta, negant per consegüent la seva autenticitat paulina i la de les altres pastorals.

CONCLUSIÓ

Al terminar aquest ràpid estudi que hauríem d'haver ampliat més reposadament, sia'ns permès fer notar que no havem seguit en ell un procediment aprioristic. Havem partit de l'observació d'una sèrie de fets històrics i de realitats literàries del Nou Testament, les quals totes coincideixen i són marcades del segell efesià; per ço dins aquesta localitat havem cercat una raó psicològica qui congruentment les expliqui, apuntant cap al temple d'Efeso qui tan viva impressió causava en tots i que molt fonda, i molt dolorosa també, l'havia de causar en l'ànima apostòlica i cristiana.

Puix que ens movem en un terreny que sembla inexplorat i és de crítica interna, no havem tinguda la pretensió d'ésser apodíctics ni exclusius. Creiem, però, que el capítol qui es refereix a l'himne antiartemisià està suficientment justificat i que corrobora i tot els temes connexes dels capítols

primer i tercer; per manera que, si cada un d'aquests pogués semblar tènue i feble, major consistència tindrà el *funiculus triplex,* en què tots es relacionen. Serveixi aquest *funiculus,* si quelcom val, per a relligar la nostra epístola i les altres pastorals a la tesi tradicional de la seva autenticitat paulina.

Març, 1925.

BIBLIOGRAFIA

Per tal de no recarregar ni interrompre el text amb massa notes, han estat suprimides les cites; posem, però, ací d'una vegada i per orde alfabètic la llista de les principals obres que s'han utilitzat, per a complement, en aquest estudi.

Belser: Die Briefe des Apostels Paulus an Timotheus und Titus, 1907. — *Bernardi (Divi)*: Opera omnia: Apologia ad Gulielmum Abbat. — *Beurlier*: Diane (D. B. Vigouroux). — *Cobern*: The new archeological discoveries, 1917. — *Fermin Didot*: Collecció de clàssics grecs i llatins. — *Forget*: Diaconeses (D. Th. Cat.). — *Huby*: Christus. — *Maier*: Die hauptprobleme der Pastoralbriefe Paulus, 1920. — *Hagen*: Lex. Biblic, 1907. — *Meinetz*: Die Pastoral Briefe, 1916. — *Michiells*: Evêques. D. Apol. — *Perrault*: Les dix livres d'Architecture de Vitruve... avec de notes et figures, 1684. — *Ramsay W. M.*: Diana of the Ephesians; Religion of the Grece (D. B. H.). — *Souter*: Diana. (D. A. Gh. H.). — *Vigouroux*: Le N. T. et les découvertes archéologiques, 1896. — *Vogels*: Novum Testamentum graece, 1922. — *Wikenhauser*: Die Apostelgeschichte und ihr Geschichtswert, 1921. — *Zahn*: Apostelgeschichte, 1921. — *Zorell*: N. T. Lexicon graecum 1911.

DE DONO LINGUARUM. DISQUISITIO HISTORICO-EXEGETICA QUAM PRO OBTINENDO LECTORATU GENERALI COMPOSUIT

P. JOSEP TREPAT I TREPAT, O. F. M.

BIBLIOGRAPHIA

Tractatum confeci exegeseos et Traditionis; ideo apparatum auctorum qui a Tridentino usque nos scripserunt omisi; qui tamen in eorum sententias investigare desiderat, citatas inveniet, praesertim protestantes, in opere:

Theod. Simon: Die Psychologie des Ap. Paulus: Göttingen, 1897, p. 114-115.

Post ipsum scripserunt de glossolalia:

Lombard, E.: De la glossolalie chez les premiers chrétiens et les phenomènes similaires: Lausanne, 1910.

Mosiman: Das Zungenreden geschichtl. u. psychologisch untersucht, Tübingen, 1911.

Cf. tractatus: *Lesêtre*: Don de Langues, in Diction. de la Bible, v. IV, p. 74 sq.

Robertson, A. Gift of Tongues, Dict. of the Bible, by Hastings; v. IV, ed. 3, p. 793 sq.

Fonck, L.: Charisma, Lexicon Bib., Hagen: v. I, 848 sq., Paris, 1905.

Corluy: Langues dans la primitive Eglise, Dict. Apol. de la foi cath. ed. 3, p. 1785-800; 4 ed. v. II p. 1810-19.

Seisenberger: Charismen, Wetzer's u. Welte's Kirchenlex. ed. 2. v. III, p. 81 sq.

Prat, Fr. X.: La Théologie de S. Paul v. I, ed. 7, Paris, 1920, p. 150-57; 502-503.

Cf. etiam, Revue Biblique, 1898, p. 329 sq. (Vigouroux); et Biblische Zeitschrift, 1924, p. 269 sq. (B. Hänsler).

De charismatis et charismaticis, relate ad glossolaliam, cf.

Gunkel: Die Wirkungen d. Hl. Geistes... Göttingen, 1888; ed 3, 1909.

Reinhard. W.: Das Wirken d. Hl. Geistes... Freiburg, 1919.

Cellini, can. *Ad.*: Carismi e carismatici nel cristianesimo primitivo, in periodico *Scuola catolica* a. 47 (1919); v. I, p. 105 sq. 219 sq. 300 sq. 446 sq. 490 sq.

Maréchaux, B.: Les charismes du S. Esprit, Paris, 1921.
Moran, W.: Charismatic ministry in the primitive Church; in Ir. Theol. Quart. 1922, p. 48-55; 101-111
Bösenberg, Fr.: Die Gaben u. Kräfte d. Hl. Geistes; bib. Studie über 1 Kor. 12-14. Leipzig, 1922.
Eichler, F.: Die Geistesgaben nach der Schrift; Berlin, 1922.

INTRODUCTIO

Status quaestionis.

In prima Pentecoste christiana, Spiritus s. de coelo descendens replevit discipulos Christi simul in Coenaculo congregatos, qui statim " coeperunt loqui aliis linguis magnalia Dei ": quibusdam e plebe accurrente demirantibus prodigium, quibusdam autem eos ludibrio afficientibus quasi vino ferventes.

Huiusmodi dissensus in iis qui phaenomenon considerant, fluxu temporis renovatus est; et dum catholici illud simpliciter miraculum et Dei donum appellant, acatholici quam plurimi id negant, naturali, diverso tamen, modo rem explicantes; quinimmo inter ipsos catholicos non una semper, quoad puncta secundaria viguit sententia; sed et quo ad substantiam rei longius aequo recenter processerunt nonnulli.

Nostrum non est, iuxta limites disquisitioni praefixos, sententias acatholicorum recensere, ne dicam refellere; nec integrum elenchum opinionum inter catholicos vigentium conficere; tamen ut oportunitas tractatus commendetur, iuvabit obiter notare theorias parum fundatas nonnullorum, tum plebis tum scriptorum hagiographiae et exegeseos. Ex eo quod plures sancti ad praedicandum dono linguarum instructi apparuerint (1), voluerunt etiam pro apostolis identice intelligendum esse (2), item in primis statuerunt theoretice possibile fuisse Apostolis aramaica lingua loquentibus, omnes audientes propriam intelligere (3); paulatim id revera accidisse, littera textus s. reiecta admittebant (4).

Immo dolendum, paucos exegetas catholicos ad placita acatholicorum, alia tamen via, recenter accessisse, vel sententias fundamento privatas ad-

(1) Cf. vg. *Breviarium Romano-Seraphicum*, de S. Franc. Solano, 13 Iulii; Laurentio a Brundusio, 22 Iulii; Franc. Xaverio, 3 Decembris etc.
(2) *Gaume*, Traité du St. Esprit, ed. 2. Paris, 1864, pag. 197; 215.
(3) Cui opinioni vulgi iam alludebat Greg. Naz. (v. infra n.° 4).
(4) *Ernaldus Bonavallensis* (v. infra n.° 34); *Hergenröther-Belet*, Histoire de l'Eglise, ed. 2, v. I p. 175, Paris, 1901, ut probabilem admittit.

mississe, e. g. hypothesin linguae primigeniae, e radicibus verborum omnibus linguis communibus efformatae, quam facile auditores omnes intelligere potuerint (5), vel in Act. 2 agi de linguis peregrinis, non vero in Act. 10. 11; 19; nec 1 Cor. 12-14 (6).

Exemplum huismodi exegeseos typicum habes ea quae A. Cellini nuper scripsit in periodico *Scuola catolica*, a. 1920 (l. c.). Auctor, traditis notionibus de charismatis, proprias ideas sic evolvit (p. 449 sq.): 1) glossolali sermo non ex solis interiectionibus constabat, sed vocibus sensum et ideas exprimentibus. — 2) verbis glossolali, tamquam personae vehementer commotae, comitabantur gestus vividi semper vel fere semper. — 3) denique, saepe nec ipse nec adstantes sensum intelligebant. — 4) Sed quare non intelligebatur oratio glossolali? Volunt plures auctores veteres et recentes hoc evenisse quia glossolalus utebatur *idiomate peregrino sibi aliisque ignoto*; non videtur tamen hoc admittendum, nam a) repugnat admittere in coetu v. g. graeco-hebraico, improvise glossolalum erumpere idiomate persico vel syro; ad quid si huismodi idioma erat sibi aliisque ignotum? — Non sunt multiplicanda miracula absque necessitate, nec in s. Scriptura; ideoque loco dicendi "*parlare idiomi stranieri*" melius diceres "*parlare lingue strane*", "*il glossolalo... usava un linguaggio di nuovo conio, in altri termini, un modo d'esprimersi affato nuovo, peregrino ed inusitato*" ib. p. 452-3. — b) In 1° textu de glossolalia, Mc. 16, 17, non dicitur "loquentur linguis "*alienis*" sed "*novis*"; gr. καινός non idem valet ac ξενός "straniero, forastiero"; sed opponitur τῷ παλαίῳ, et aequivalet τῷ νεῷ. — Paulus quinquies (1 Cor. 14, 2, 4, 13, 14, 27.) dicit "loqui lingua", quod inepte significaret locutionem in linguis peregrinis; insuper comparat glossolaliam sermoni facto lingua ignota (1 Cor. 14, 10-11.), sed si comparat, sunt res diversae. Ergo si glossolalus non intelligebatur, hoc pendet unice a suo statu psychico, quo conscientiam sui, partim saltem, amittebat, voces proferebat auditas quidem, non autem intellectas a praesentibus: "il glossolalo... pur parlando nella lingua comune, esprimeva però in maniera per nulla comune, dei sensi altissimi, arcani, misteriosi, e naturalmente incomprensibili, i quali nondimeno sarebbero stati compresi, a Dio piacendo, mediante la spiegazione di chi aveva il dono d'interpretarli". — 5) Triplex casus narratur in Act. 2; 10-11; 19: casus Hierusolymitanus, Caesariensis, Ephesinus. In casu Ephesino nec insinuat quidem Lc. discipulos locutos fuisse linguis peregrinis; item dic de Caesariensi; Petrus utique eum cum Act. 2 identificat, sed solum quoad donationem Spiritus s.; casus Hierusolymitanus quaedam specialia prae se fert,

(5) *Bisping*, Erklärung d. 1. und 2 Briefes an d. Kor., ed. 3, Münster, 1883; *Kaulen*, Die Sprachverwirrung zu Babel, c. 19, Mainz, 1861.

(6) *Felten*, Die Apostelgeschichte... p. 76, Freiburg, 1892; *Belser*, Theol. Quartalschrif, 1895, p. 8 sq.; *Copieters*, De Historia textus Act. Apost., p. 113 sq. Lovanii, 1902.

nam dicitur, Act. 2, 4 λαλεῖν ἑτέραις γλώσσαις, quod etsi fere omnes intelligunt de linguis peregrinis, posset etiam simpliciter significare "parlare un linguaggio insolito, strano" ib. p. 496. Tamen "propendo" ad sententiam quae admittit revera apostolos tunc locutos fuisse linguis peregrinis: in Hierusalem tale prodigium decebat ob multigenam plebem, non vero Corinthi, Caesareae, Ephesi. 6) Glossolalia igitur posset definire: "... tutti o quasi tutti convengono nel riconoscere que la glossolalia consisteva in una sovrabundanza di vitalità spirituale, onde restava più o meno arrestata la funzione normale de la mente; in un assorbimento del pensiero abituale, quasi perduto in una specie di contemplazione inconsciente, acompagnata o seguita da gesticulazione tanto animata, da rassembrare le mosse di un uomo trasportato dall'estro poetico, ovvero quello di un uomo farneticante".

Hucusque theoria Cellini quae, ut paucis dicam, reducit glossolaliam ad phaenomenon pathologicum; et si logice auctor processisset vix in ea quidquam supernaturale remaneret.

Quae cum ita sint apud ipsos catholicos, abs re non videtur quaestionem et historice et exegetice perpendere; quo probe noscamus quid sententia maiorum, quid Scriptura ipsa de dono linguarum tradiderit.

Notiones praeviae de charismatis

I. Χάρις et χάρισμα. — Quoniam de dono supernaturali — ut probabitur — agimus; nonnulla de hiusmodi donis praemittenda sunt. Vox technica, iam usu sacra, ad Dei dono designanda est *gratia*, χάρις: quae tamen in libris sacris plures praebet sensus: pro venustate corporis, ps. 44, 3., sermonis Eccli. 21, 19.; benevolentia qua quis gaudet apud Deum Gn. 6, 8, Lc. 2, 40; vel apud homines 2 Sam. 15, 20. — Sensus praecipuus, in S. Paulo frequens, est pro "dono Dei homini concesso spontanee in ordine ad aeternam salutem". Cf. Rom. 3, 24; 5, 20; 2 Cor. 12, 9; Gal. 2, 21; Eph. 1, 6, etc.

Theologice haec gratia definitur "donum Dei supernaturale ac indebitum, concessum homini ad animae sanctificationem salutemque aeternam". Quoad nostrum obiectum, distinguitur in gratiam "*gratum facientem*" et "*gratis datam*" prout datur ad utilitatem directam individui recipientis vel totius Communitatis fidelium. In hac distinctione, gratia "*gratis data*" nomen proprium accepit iam a S. Paulo, sc. χάρισμα (etsi aliquando equivaleat gratiae in sensu priori, v. g. 1 Cor. 7, 7; Rom. 1, 11; 9, 4), et definitur "*gratia extraordinaria alicui in aliorum utilitatem data*" (7), vel "*eximiae*

(7) *Zorell*, Lexicon Graecum N. T. h. v.

facultates quibus quidam Christiani excellunt civitatique christianae prosunt" (8).

Donum linguarum esse *charisma* in ultimo sensu, omnes admittunt, et infra patebit.

Haec doctrina communis est inter theologos: cf. *Albertus Knoll a Bulsano,* Theologia Dogmatica, ed. 7. Taurinensis, 1883; v. IV, p. 6 sq.; *Hurter,* Theol. Dogm., ed. 9, Oeniponte, 1896, v. III, p. 5-10; cf. etiam *S. Thomam,* 1. 2.ae q. 111. a. 1; *S. Bonav.* in II Sent. d. 26 [Opera Omnia, II, 629-49]; *Montaigne,* De Gratia... in *Migne,* Cursus Theol. v. 10, p. 11-29; 45-52.

II. *Charismatum effusio in Ecclesia primitiva; quare postea evanuerunt*

"Spiritus Dei ferebatur" super primos fideles eos dirigens, illuminans, atque dona sua mira largitate in eos profundens. De quo tum biblica tum ecclesiastica testimonia testantur. Sic, in Actibus Apostolorum, Evangelium Spiritus s. vocatis, videmus Spiritum, quem Iesus discipulis promiserat, replentem eos 4, 8, 31; 6, 3-5, 10, 55; 11, 24; corpus Ecclesiae vivificantem 9, 31; 13, 52; ministros seligentem 13, 2, 4; ipsis suggerentem quid in dubiis agendum 8, 29; 10, 23; 11, 12; 15, 28; 19, 21; 20, 23; praesentiam suam clare manifestantem 2, 10, 11, 19, 1-7: immo apostoli ipsi conscientiam habebant se a Spiritu s. duci 5, 1 sq.; 15, 28.—Quo ad testimonia ecclesiastica, unicus audiatur Eusebius, qui in sua *Hist. Eccles. saepius memorat* christifideles variis charismatis ornatos: de Quadrato, ib. 3, 37; de Polycarpo, 4, 15; de S. Justino, 4, 18 γραφεῖ ὥς ὅτι μέχρι καὶ αὐτοῦ χαρίσματα προφητικὰ διέλαμπεν (cf. *Iust.* Dial. c. Trph. 7, 39, 82); de Polycrate, 5, 24: τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι πάντα πολιτευσάμενον; de S. Irenaeo, 5, 7 (cf. infra n. 1 eius verba).

Quaenam ratio huius mirae primaevae proffusionis, et quare nunc non amplius dantur? Respondeo breviter cum S. Gregorio M. "Haec necessaria in exordio Ecclesiae fuerunt. Ut enim fides cresceret miraculis fuerat nutrienda, quia et nos cum arbusta plantamus, tamdiu eis aquam infundimus quousque ea in terra coaluisse videamus; et si semel radicem fixerint in rigando cessamus" (cf. infra, n. 28). — Cum S. Ioanne Chrys. "Cur igitur subducta est et ex hominibus sublata nunc illa gratia?... Stolidiores erant tum temporis homines, non ita pridem ab idolis abducti, ac porro crassior et stupidior mens illorum erat, omnibusque corporalibus intenti erant et addicti, nequedum incorporea dona illis in mentem venerant, neque noverant

(8) *Grimm,* Lexicon graeco-latinum h. v.

quid esset gratia spiritualis, quaeque sola fide percipitur: idcirco signa fiebant..." (cf. n. 6).

Aliqui exegetae magis determinant: id fuerit a) ob defectum perfectae organisationis hierarchiae; b) ne fideles ethnico-christiani inter tot adversitates deficerent et redirent ad mysteria gentilica (quibus alludit Paulus 1 Cor. 12, 2); c) et ne iudaeo-christiani reverterentur ad splendidum cultum Templi.

Sed hae rationes simul indicant quare sensim evanescebant, quia sc. causae illae non amplius urgebant: sic s. III iam Origenes fatetur suo tempore vestigia tantum charismatum remanere; et s. IV S. Chrysostomus refellit obiectiones circa totalem defectum signorum; item postea Augustinus (cf. eorum verba nn. 6, 19).

De tota hac quaestione cf. *Novatianum*, presb. romanum (a. 257?) in suo libro *De Trinitate*, c. XXIX, Migne P. L., 3, 972.

Textus

Adhibui et *C. Tischendorf*, Novum Testamentum graece, ed. 8 critica maior, Leipzig, 1869-72; collatam cum *Eb. Nestle*, N. T. graece, ed. 7. Stuttgart, 1908; *H. Vogels*, N. T. graece, Düsseldorf, 1920; sed notandum has editiones nullam divergentiam alicuius momenti dare quoad textus in thesi praecipue discutiendos nempe Act. 2, 1-13; 10, 44-47 (11, 15-17); 19, 5-6; 1 Cor. 12, 10, 28, 30; 13, 1, 8; 14; item Mc. 16, 17, cuius tamen authentiam negat Tisch., Nestle dubiam relinquit.

PARS PRIMA: HISTORICA

Quid de glossolalia doceat Traditio:

I) Patres et Scriptores graeci veteres.
II) Patres et Scriptores latini veteres.
III) Scholastici usque ad Tridentinum.
IV) Compendium Traditionis.

Antequam glossolaliam exegetice discutiamus, primum in ea aspectum iuvabit explorare, nempe quomodo decursu temporis intellecta fuerit, sed praesertim aevo apostolico proximioris: ubi procedendum erit duplici via,

analytica, synthetica, ut ex singulari cuiusque auctoris examine ad iudicium complexivum pertingere possimus.

Ex Patribus et veteribus, quos invenire potui omnes notavi; ex scholasticis, praecipuos quos de hac re egisse investigavi: alii plures coaevi et recentiores ab illis pendere solent. Post tridentinos autem auctores qui Act. vel 1 Cor. interpretati sunt, numerare ne dicam resumere, nemo facile potuerit: nec necessarium erat, nam quid Traditio docuerit, in Patribus et antiquis potissimum est quaerendum, non in recentioribus.

Textum latinum exhibeo ut in *Migne,* Pat. Lat.; itemque versionem ex graeco, ut in Patr. Graeca; in quo secundo casu paginae respondent ipsi textui graeco: singuli scriptores in respectiva Patrologia latina vel graeca quaerendi sunt; ideo sufficiet scribere M(igne) cum numero *crassiore* voluminis, *minore* columnae.

Unicuique auctori subnectitur eius sententiae brevis indicator, quo facile apparet quid ex textibus transscriptis erui potest: Linguae peregrinae, si PP. interpretantur de vero idiomate, ipsi loquenti prius ignoto. — Act. 2 = 1 Cor. 12-14 si phaenomenon glossolaliae pro identico substantialiter habetur in utroque scripto. — Miraculum *oris* vel *auditus,* ut notetur utrum revera apostoli ipsi locuti fuerint linguis alienis, vel ipsis unica aramaica lingua loquentibus, audientes diversarum gentium propriam intelligerent, latinam Romani, arabicam arabes, etc. — Amant PP. opponere confusioni linguarum in Babel, unionem ipsarum in Pentecoste: quod signo inversionis > expressi.

Caetera patent.

I. PATRES ET SCRIPTORES GRAECI VETERES

1. *Irenaeus, S.* (post 180; 203?)

Adv. Haer, III, 12, 1: M. 7, 892: Post citatum Joelem, 2, 28, addit: "Deus igitur qui per prophetam promisit missurum se Spiritum suum in humanum genus, ipse et misit ei; et ipse Deus a Petro anuntiatur suam promissionem adimplesse".

Adv. Haer, III, 17, 2: M. ib. 929-30: "Quem [Spiritum] et descendisse Lucas ait post ascensum Domini super discipulos in Pentecoste, habentem potestatem omnium gentium ad introitum vitae et adapertionem N. Testamenti: unde et omnibus linguis conspirantes, hymnum dicebant Deo, Spiritu ad unitatem redigente distantes tribus, et primitias omnium gentium offerente Patri".

Adv. Haer. V, 6, 1: M. ib. 1137: "...Apostolus ait "sapientiam loquimur inter perfectos [1 Cor. 2, 6]", perfectos dicens eos qui perceperunt Spiritum Dei, et omnibus linguis locuntur per Spiritum Dei, quemadmodum et ipse loquebatur. Quemadmodum et multos audi[vi]mus fratres in Ecclesia, prophetica habentes charismata, et per Spiritum universis linguis loquentes, et absconsa hominum in manifestum producentes ad utilitatem... Καθὼς καὶ πολλῶν ἀκούομεν ἀδελφῶν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, προφητικὰ χαρίσματα ἐχόντων καὶ παντοδαπαῖς λαλούντων διὰ τοῦ Πνεύματος γλώσσαις..." [Quem textum tradit Euseb. *Hist. Ec.* V, 7: M. 20, 448; quoad sensum praesentis ἀκούομεν cf. L. Fonck. op. c. p. 839, contra illos qui de re praeterita agere Irenaeum contendunt].

1. Linguae peregrinae. — 2. donum Sp. sancti. — 3. signum unitatis gentium. — 4. suo tempore dabatur adhuc glossolalia.

2. *Origenes* (254-5).

Contra Cels. I, 46: M. 11, 745: "...Quin etiamnum apud Christianos *nonnulla* supersunt illius Sp. sancti, qui columbae specie apparuit *vestigia*".

Contra Cels. VII, 8: M. ib. 1432-3: "Signa autem Sp. sancti exstiterunt sub initium praedicationis Iesu, plura post eius assumptionem, postea pauciora. Huius tamen vestigia (ἴχνη) etiamnum sunt apud paucos, quorum animae doctrina Christiana agendique ratione huic doctrinae consentanea purgatae sunt".

In Gen. 11, 7: M. 12, 112: "...malitiae indicium confusio linguarum. virtutis vero indicium quando erat omnium credentium cor et anima una". — *In Exod. hom.* XIII, 2: M. ib 388: citans 1 Cor. 13, 1, addit: "Ita ergo loqui linguis, et interpretari ex alia in aliam linguam, aeris oblatio est". — *Ex fragment. in Proverb.*: M. 13, 25: "...noli autem mirari si modo non reperiatur sapiens secundum Deum. Pleraque enim eximia charismata defecerunt ut nulla plane vel rara admodum reperiantur". — *In Rom.* 1, 13: M. 14, 860: "Requirendum nunc est quomodo Apostolus Graecis et barbaris, sapientibus et insipientibus debitor est. Quid enim ab ipsis acceperat unde eis debitor fieret? Arbitror diversis quidem gentibus inde eum effectum esse debitorem, quod omnium gentium linguis eloqui accepit per gratiam Sp. sancti, sicut et ipse dicit: "omnium vestrum magis linguis loquor" [1 Cor 14, 18]. — Quia ergo linguarum notitiam non pro se quis, sed pro his quibus praedicandum est accipit, debitor omnibus illis efficitur quorum accepit a Deo linguae notitiam".

1. Linguae peregrinae. — 2. ad praedicandum. — 3. donum Sp. s. — Pentecotes > Babelis. — 5. suo tempore adhuc vestigia inveniebantur charismatum. — 6. Act. 2 = 1 Cor. 12-14.

3. *Cyrillus Hierusolymitanus, S.* (386).

Catechesis, 14, 7: M. 33, 832: "Et quis iste est [Chtus.], quodve eius resurgentis signum? Evidenter in consequentibus, in ipsa prophetici contextus serie dicit: "quia tunc convertam super populos linguam" [Soph. 3, 9], siquidem post resurrectionem misso Sp. sancto data est gratia linguarum "ut serviant Dno. sub iugum unum" [Soph. 3, 10].

Catech. 17, 16: M. 33, 988-9: — ad Act. 2, 4: "Galilaeus Petrus et Andreas vel persicè vel medicè loquebatur. Ioannes caeterique apostoli quavis lingua loquebantur, iis qui ex [variis] gentibus erant;... Tot insumuntur anni ut per Grammaticam et alias artes Graece solummodo recte loqui addiscatur... At Sp. sanctus simul multas docuit linguas quas illi homines toto tempore [aetatis] non noverunt. Hoc vere sapientia magna est, hoc virtus divina. Quae institui comparatio potest, inter illam eorum post multum tempus imperitiam; hancque repentem, multiplicem ac inauditam linguarum se exserentem vim?"

1. Linguae peregrinae. — 2. donum Sp. sancti. — 3. signum unitatis gentium.

4. *Gregorius Nazianzenus, S.* (390).

Orat. 41, 15-16: M. 36, 449, 452; n. 15: "At vero linguis externis, non autem vernaculis apostoli loquebantur, singularique miraculo sermo ab his qui non didicerant, proferebatur; signumque illud infidelibus erat, non fidelibus, ut infidelium accusator esset, sicut scriptum est: "quoniam in aliis linguis et in labiis aliis loquor populo huic, nec sic exaudient me, dicit Dominus" [Isai. 28, 11]. Audiebant autem. Verum hic paululum consiste, atque ambige quomodo distinguenda sit oratio. Textus enim nonnullam ambiguitatem habet, interpunctione dirimendam. *Utrum* enim audiebant sua quisque dialecto, ita ut v. gr. vox quidem una emitteretur, multae autem audirentur, sic videlicet pulsato ac perstrepente aere, pluribusque vocibus, et ut magis perspicue dicam ex una voce effectis: *an* potius in hoc verbo *audiebant* punctum statuendum est; atque haec verba, *loquentes suis linguis*, cum his quae secuntur iungenda sunt, ut sic legatur, *loquentes linguis*, propriis sc. audientium, h. e. *externis*: qui etiam sensus mihi magis arridet. Nam *in primo* quidem *sensu*, eorum potius qui audiebant quam qui verba faciebant, hoc miraculum fuerit; *in isto* autem, eorum qui loquebantur; utpote qui etiam temulentiae insimulabantur, haud dubie quia ipsi Spiritus operatione novum quoddam miraculum circa voces designabant". — in n. 16: "...quamquam autem laudabilis quoque fuit vetus illa linguarum divisio [Gen. 11]...; laudabilior tamen est ea quae nunc insigni miraculo patratur. Ab uno enim Spiritu in multos diffusa, ad unum concentum rursus connectitur".

1. Linguae peregrinae. — 2. *ex solo textu* posset admitti *miraculum auditus;* tamen praefert miraculum oris. — 3. Pentecostes > Babelis. — 4. ad correptionem infidelium.

5. *Gregorius Nyssenus, S.* (post 394).

Oratio de Sp. sancto: M. 46, 698: "Illi ergo Parthos, Medos et Elamitas, ac reliquas gentes alloquebantur, ad quarumlibet earum linguas voces suas pro libitu accommodantes. At ego, ut inquit Apostolus [1 Cor. 14, 19] malo, sensu meo, quinque verba loqui in Ecclesia, ut aliis etiam prosim, quam decem millia verborum in lingua. Verum tunc quidem multum profuit, apostolorum vocem aliarum gentium linguis aptari, ne praeconum linguam ignorantibus Evangelii promulgatio incassum fieret; nunc autem quoniam una eademque lingua utimur, igneam debemus Spiritus linguam exquirere..."

1. Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. ad praedicandum. — 4. miraculum oris.

6. *Ioannes Chrysostomus, S.* (407).

Quod Chr. sit Deus, 7: M. 48, 822: "Et quomodo illos omnes [populos], dicet quispiàm, attraxerunt apostoli? Qui nonnisi unam linguam habebat, nempe iudaicam, quomodo Scytham, indum et Sauromatam docere potuit? Accepto nempe per Sp. sanctum linguarum multarum dono". Iudaeos vero, dicit, hoc prodigium non attraxisse, sec. quod scribit Isai. 28, 11.

De Pentec., hom. 1, 4: M. 50, 459-60: "Cur igitur dicet aliquis, nunc signa non fiunt? Hic mihi vos animum diligenter attendite; a multis enim et frequenter et semper hanc mihi propositam audio quaestionem: quare tum linguis loquebantur omnes qui baptizabantur, iam vero non item [gr. νὺν δὲ οὐκέτι]? Discamus prius quid sit loqui linguis, ac deinde causam dicemus. Quid igitur est loqui linguis? Qui baptizabatur, statim lingua loquebatur Indorum, Aegyptiorum... ac vir unus multas linguas assumebat; et isti nunc si baptizati tum fuissent, statim illos diversis linguis loquentes audisses... Cur igitur subducta est, et ex hominibus sublata nunc illa gratia?... Stolidiores erant tum temporis homines, non ita pridem ab idolis abducti, ac porro crassior et stupidior mens illorum erat, omnibusque corporalibus intenti erant et addicti, nequedum incorporea illis dona in mentem venerant, neque noverant quid esset gratia spiritualis, quaeque sola fide percipitur; idcirco signa fiebant... At illi tum non credebant nisi signum accepissent; propterea signata tamquam pignus quoddam fidei, qua credebant, illis dabantur. Itaque non ut fidelibus sed ut infidelibus dabantur signa, ut fierent fideles; sic etiam ait Paulus [1 Cor. 14, 22]..."

De Pentec., hom. 2, 2: M. 50, 467: "In specie linguarum Sp. sanctus advenit, singulis orbis terrarum regiones docendas distribuit;... Cum (enim)

olim homines superbia elati turrim exstruere voluerint quae ad coelum usque pertingeret, et invecta divisione linguarum pravam illorum editionem et concordiam dissiparet Deus, idcirco nunc quoque in specie ignearum linguarum ad eos advolat Sp. sanctus ut per illum orbem terrarum divisum coniungat".

De utilit. lect. Scriptur., 4: M. 51, 92: Iterum explicat, ut supra [*hom.* 1, 4, *de Pentec.*] quare charismata evanuerunt; et addit: "Qui enim unicam a natura linguam habebat, beneficio gratiae variis ac differentibus linguis loquebatur; ac videre erat hominem, numero quidem unum, varium autem donis, ac diversa possidentem ora, diversasque linguas".

In I Cor. hom. 29; 35; 36: M. 61, 239; 295; 305.

—*hom.* 29: "Quid ergo tunc contingebat? Si quis baptizaretur linguis statim loquebatur, et non linguis tantum, sed etiam multi prophetabant, quidam vero alias multas virtutes exhibebant... baptizati statim Spiritum accipiebant, Spiritum vero non videbant, invisibilis cum sit; dabat gratia sensile quoddam argumentum illius operationis; aliusque Persica, alius Romana... lingua loquebatur; et hoc externis [τοῖς ἔξωθεν] notum faciebat Sp. sanctum in ipso loquente esse... Quia enim apostoli hoc primum signum acceperunt, fideles quoque acceperunt linguarum donum; neque hoc solum, sed et alia plurima. Nam et mortuos multi suscitabant et daemonia pellebant... Magis autem quam alia omnia apud illos erat donum linguarum".

—*hom.* 35: "Cur ergo ante alia [charismata] illud [linguarum] acceperant apostoli? Quia per omnes orbis partes pervasuri erant; et sicut in tempore quo facta est turris, lingua quae erat una dividebatur in multas; ita nunc quae erant multae saepe ibant ad unum hominem..."

—*hom.* 36: In 1 Cor. 14, 22: "In signum h. e. ad stupefaciendum, non adeo autem ad instituendum". "Neque infidelibus utile quid est lingua: unum enim est eius opus ac munus, obstupefacere solum ac conturbare" "...est enim eis solum in signum, h. e. tantummodo ut obstupescant".

1. Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. ad praedicandum. — 4. donum Spir. sancti. — 5. signum eius praesentiae. — 6. Pentecostes > Babelis. — 7. scopus glossolaliae "obstupefacere solum ac conturbare" infideles (9). — 8. miraculum oris.

7. *Constitutiones apostolicae* (s. IV-V, sed potius initio V) (10) M. P. G. 1 (inter opera dubia S. Clem. Romani).

Lib. VIII, 1: M. 1, 1061-5: "Deus et Salvator noster I. C. ...ait de charismatibus, quae ipse per Spiritum dedit: signa autem eos qui credi-

(9) Semel tamen "ut convertantur".

(10) Cf. *O. Bardenhewer*, Patrologia: versio hispanica P. Solà S. I.: Barcelona, 1910. p. 360.

derint haec sequentur... [Mc. 16, 17-18]. Quae charismata seu dona prius quidem nobis apostolis tradita sunt, qui omni creaturae praedicaturi eramus Evangelium; postea vero necessario iis qui per nos crediderunt, praebentur, non ad utilitatem ea operantium, sed ad infidelium assensionem, ut quibus non persuasit sermo, hos virtus signorum flectat et pudore afficiat. Signa enim non nobis fidelibus eduntur, sed infidelibus... Non ergo necesse est ut omnis fidelis... linguis loquatur, sed is qui charismate dignatus est propter aliquam causam utilem ad salutem infidelium qui saepe non sermonum [M. legit sermonem] demonstratione, sed signorum operatione commoventur, quippe digni sunt salute [gr. ἀξίων ὄντων σωτηρίας = ii qui digni sunt salute], non enim omnes impii miraculis convertuntur... Si (enim) detur ut nullus amplius sit infidelis, superflua deinceps erit omnis signorum operatio".

1. ad praedicandum. — 2. ut infideles pudore afficiat, quo medio convertantur.

8. *Cyrillus Alexandrinus, S.* (444).

Glaphyrorum in Gen. l. 2: M. 69, 80: "... iratus est eis qui turrim aedificabant Deus et in multas eos linguas divisit... Caeterum in Chto. varietas linguarum bonum signum erat". — alludens ad Act. 2, 4: "Quid vero loquebantur? Suppeditante ipsis Spiritu aditum ad superna et ascensum in coelos in Christo per fidem, omniumque per universum orbem terrarum linguarum sive populorum sive gentium in unitatem concursum in Spiritu... Quocirca varietas quidem linguarum in turri signum erat dissipationis ac profugationis in omnes gentes; in Christo vero signum concursus in unitatem per Spiritum et accesus ad coelum".

Comment. in Ioël proph. 35: M. 71, 377: alludens ad Act. 2: "Prophetabant igitur quavis lingua loquentes, quod ipsum quoque a Deo sanctorum voce praedictum fuerat. Scriptum est enim" [Isai. 28, 11]...

—*in epist. I Cor.* 14: M. 74, 888: "Et hi quidem ignotis sibi antea linguis loquebantur, et intelligebant interpretantes, quamquam nullum eorum vocabulorum usum haberent".

—ib. c. 892: "...quia insperatum prorsusque divinum munus erat, alienis posse linguis Hebraeos homines loqui, ne quis existimaret Apostolum inconsulte definire vanum quid esse quod alioquin Spiritus operatione donatum erat, rem admittens, ait: "volo quidem omnes linguis loqui" [1 Cor. 14, 5].

1. Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. miraculum oris. — 4. donum Sp. sancti. — 5. Pentecostes > Babelis.

9. *Theodoretus* (458).

In 1 *Cor.* 12-14: M. 82, 320, etc.: "Olim iis qui divinam praedicationem susceperant, et salutari baptismate digni erant habiti, evidenter dabatur spiritalis gratiae operatio. Et alii quidem variis linguis loquebantur quas neque secundum naturam norant, nec ab aliis didicerant... Divinis autem Apostolis gratia Spiritus linguarum cognitionem dederat, quoniam, cum essent omnium gentium doctores constituti, oportebat eos scire omnium voces, ut unicuique per propriam vocem evangelicam praedicationem afferrent".

—ad 1 Cor. 12, 10 *alii datur interpretatio sermonum*. M. ib. 325: "Erat hoc quoque spiritale donum. Saepe enim homo qui linguam Graecam solam noverat, alio lingua Scythica vel Thracica disserente, afferebat auditoribus interpretationem".

—ib. c. 337: "Datum est [donum linguarum] praedicatoribus propter diversas hominum voces, ut qui ad indos veniebant, illorum usi lingua divinam afferrent praedicationem; et cum Persis rursus disserentes et cum Scythis et Romanis et Aegyptiis, singulorum linguis usi, evangelicam doctrinam praedicarent". — ib. c. 341: ad 1 Cor. 14, 15: "S p i r i t u m donum appellat; m e n t e m autem declarationem eorum quae dicuntur". — ad v. 22; ib. c. 345: "...infidelem enim admiratione afficit linguarum diversitas".

1. Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. miraculum oris. — 4. ad praedicandum. — 5. in admirationem infidelium. — 6. donum Sp. sancti.

10. *Basilius de Seleucia* (c. 459): Or. 37, 1. M. 85, 389: (Eius tamen 40 λόγοι, vel orationes, dubii habentur cf. O. Barden. op. c. p. 548-9).

—"Pleni(enim) sunt, fr., mellis Scripturarum favi... ut industriis absque labore lice[a]t expressum inde virtutis temetum in proprias animas derivare ac recondere; temetum... quo apostolorum chorus repletus est, quando rorem Spiritus coelo defluentem sua quisque linguâ excipiens, collectarum nationum auribus oris virtutem impertiebatur, unicam cuiusque vocem ad omnium nationum audiendi sensum conformante gratia. Adeo ut orationis flumen ore profusum aptum modificatumque ad cuiusque aures accideret, Spiritu vocem transformante pro cuiusque audientis lingua vernacula".

1. donum Sp. 1. — 2 —miraculum *auditûs*.

11. *Oecumenius* (c. 600); hucusque credebatur e s. x; sub eius nomine vulgati sunt duo Commentarii in *Act. Apost.* et 1 *Cor.* [M. 118]; spurios tamen esse dicunt patrologi, cf. O. Bardenhew. op. c. p. 587; quis vero sit auctor, quo tempore sint conscripti et an sint *catena anonyma* nequit adhuc asseri.

—*In Act. Apost.* 2, 4: M. 118, 64: "... erant enim scitae brevesque sententiae [αποφθέγματα γὰρ ἦσαν] quas linguis variis [διαφόροις] proferebant". — "Religiosi vero admirabantur, cum illos Galilaeos esse cognoscerent, et tamen patriis ipsorum linguis loquerentur. Verum apostoli quidem noverant quae dicerent, nempe quod magnifica Dei: quibus autem linguis ea loquerentur non noverant nisi viri religiosi qui audiebant, puta Scytha fortassis aut Indus, quod Scythica aut Indorum lingua apostoli loquerentur".

—*ad Act.* 19 *sq.*: M. ib. c. 248: "Hunc [Spiritum] non videbant, nam invisibilis est, sensibile tamen illius efficaciae argumentum dabat gratia. Et unus quidem Persarum lingua protinus loquebatur, alter autem Romanorum, tertius vero Indorum et alius similiter alia quadam: idque externis propalabat Spiritum in eo esse qui loquebatur".

—*In* 1 *Cor.* 14, 22: *M. ib. c.* 853: "signum autem non semper docet aut utile est; imo interdum et frequentur nocet, ut in progressu dicit, ubi ait: "nonne dicent vos insanire?".

1. Linguae peregrinae. — 2. signum praesentiae Sp. sancti. — 3. in poenam infidelium.

12. *Ioannes Damascenus, S.* (c. 754).

— *In* 1 *Cor.* 12-14: M. 95, 664: "...Ecclesia [Corinthiorum] scindebatur cum illi qui loquebantur linguis obtrectarent aliis qui prophetiae donum obtinuerant. Nam quia illud primum apostolis datum fuerat in die Pentecostes, ideo qui eo ornati erant valde gloriabantur". — 1 Cor. 14, 22 (M. ib. c. 6, 85): "linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus" hoc est ad stuporem, non ad institutionem."

1. Act. 2 = 1. Cor. 12-14. — 2. in stuporem infidelium, "non ad institutionem".

13. Theophylactus (c. 1107).

In 1 *Cor.* 12-14: M. 124, 709: "Quia vero is [Sp. sanctus] invisibilis erat, sensibile signum dabatur operationis ipsius, atque aut linguis loquebantur, aut prophetabant, aut miracula edebant". — 1 Cor. 13, 1: M. ib. c. 725: "Angelorum linguis, inquit, non quod angeli linguas habebant, sed ut quiddam, quod humanis linguis excellentius esset, indicaret, sic dixit..." — Ad 14, 14: M. ib. c. 740: "...nonnulli apud veteres, donum orationis in lingua accipientes, sonabant quidem Persarum aut Romanorum voce, mens vero eorum ignorabat quid diceretur". — Ad. 14, 22: M. ib. c. 744: "...signum autem terret quidem, non docet vero prorsus neque iuvat, quandoque et saepe nocet... Quocirca, ut summatim dicam lingua est in signum infidelium, h. e. ut admirationem moveat tantum".

1. Linguae peregrinae. — 2. ad orandum. — 3. signum praesentiae Sp. sancti. — 4. in admirationem infidelium.

II. PATRES ET VETERES SCRIPTORES LATINI

14. *Tertullianus* (c. 240) *Adv. Marc.* 5, 8: M. 2. 490.

Simul citat Ioel 2, 28 sq. Isai. 28, 11, et 1 Cor. 12-14. — Quo ad Isai. 28, 11, scribit: "Quod, etsi in Lege scriptum esset, commemorat in aliis linguis et in aliis locuturum Creatorem cum hac commemoratione charisma linguarum confirmat, nec hic potest videri alienum charisma Creatoris praedicatione confirmasse."

1. Ex citatione complexa Ioëlis, Isai. 1 Cor. 12-14, cum loquitur de glossolalia, evidenter supponit: Ac. 2 = 1 Cor. 12-14.

15. *Cyprianus, S.* (a. 258): Inter eius opera spuria habetur libellus "*de Rebaptismate*", certe contrarius suis theoriis, compositus tamen inter 255-258 (cf. O. Bardenhewer op. c. p. 206).

"*Liber de Rebapt. VI*": M. 3, 1238: "postremo die Pentecostes supervenit Sp. sanctus voluntate Dei quidem, non sua sponte coelo lapsus, sed ad hoc ipsum munus effusum sedet super unumquemque eorum...

1. simpliciter Dei donum.

16. *Philastrius, S.* (ante 397): *Liber de haeresibus, CIV*, M. 12, 1217-19

"Tamen omnem scientiam linguarum, quae ante duo millia annorum et septingentos annos, offendentes amiserant homines, sub Apostolis rursum post ascensionem suam Dominus per Sp. sanctum, sine quodam labore credentibus conferebat, sicut scriptum est in Actibus Apostolorum. [c. 2] Angelicae enim virtutis est linguas scire omnium hominum; per fidem autem Christi, sine labore, linguarum omnium credentibus subministratur scientia; sicut legimus docente divino Sp. apostolos atque gentes itidem credentes tunc temporis in Christum Dominum Salvatorem, sine labore linguarum omnium donatam scientiam praedicasse; ut sub Petro et Paulo et aliis factum est, cum docerent gentes venisse Spiritum Dei a Deo et linguis multis eos potuisse eloqui, ut audientes homines mirarentur de gentibus quod tantarum linguarum et ipsi per fidem Christi, scientiam haberent sine doctrina concessam".

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris. — 3. donum Sp. sancti. — 4. Pentecostes > Babelis. — 5. in admirationem iudaeorum circa gentium fidem.

17. α) *Ambrosius, S.* (397). *De Trinitate* VI: M. 17, 515.
β) (*Ambrosiaster*: (s. IV): *in* 1 *Cor.* 14: M. 17, 253).

De Trin. VI: "Iste est [Sp.] qui die Pentecostes super apostolos des-

cendens, diversas eis impertitus est linguas et gratias, sancti Ioël prophetae vaticinium complens".

—*Ambrosiaster in* 1 *Cor.* 12, 28, [M. 17, 250] "ut donum sit Dei multas linguas scire". v. 30 "*numquid omnes linguis locuntur*" "non utique, nisi qui accipit donum in hac re".

—M. ib. c. 253, ad c. 14, v. 2. "Hoc est quod dicit, quia qui loquitur incognita lingua, Deo loquitur, quia ipse omnia novit; homines vero nesciunt, ideoque nullus ex hac re profectus" Ad v. 4 "... per id, enim, quod forte solus scit quod loquitur, se solum aedificat; nam qui prophetat omnem plebem aedificat, dum intelligitur ab omnibus quid loquatur".

—ad v. 5^b "... quia si interpretari poterit, non erit minor, quia Ecclesiam aedificat: hoc enim maius est quod omnibus prodest".

—v. 14 "...manifestum est ignorare animum nostrum, si linguam loquatur quam nescit; sicut adsolent latini homines graece cantare, oblectati sono verborum, nescientes tamen quid dicant. Spiritus autem qui datur in baptismo, scit quid oret animus".

—v. 22. "Hoc est, velamine incognitae linguae obscurati sunt sermones Dei; ne videantur a perfidis, ut cum audiantur incognitae linguae, signum sit quia propter perfidiam factum est, ne audiens intelligat".

—v. 24-25 "...cum enim intelligit et intelligitur [sc. infidelis aut idiota]... pervidet veram esse et venerandam religionem in qua nihil fucatum, nihil in tenebris videt geri, sicut apud paganos, quibus velantur ne quae sacra vocant perspicientes, variis se vanitatibus cernant illudi". Econtra: "si(enim) nullus sit qui intelligat, aut a quo ipse discutiatur, potest dicere seductionem esse quamdam et vanitatem, quae ideo linguis canitur, quia pudoris est, si reveletur".

α) 1. linguae peregrinae. — 2. donum Sp. sancti.

β) S. linguae peregrinae. — 2. donum Dei. — 3. in poenam infidelium.

18. *Hieronymus, S.* (420).

Ad Marcellam (epist. 41, alias 54): M. 22, 474.

Dicit promissiones Chti. de mittendo Sp. sancto, Pentecoste impletas esse; et addit "Sp. sanctum descendisse, linguasque credentium esse divisas, ita ut unusquisque omnium gentium sermone loqueretur".

—ad Hedibiam (epist. 120, alias 150): M. 22, 993-4.

"...die autem Pentecostes, eis [Apostolis] amplius repromissum est, ut... praedicaturi multis gentibus, acciperent genera liguarum; ut iam tunc nosceretur, qui apostolorum quibus deberent gentibus nuntiare. Denique Apost. Paulus qui de Ierusalem usque ad Illiricum praedicavit, et inde per Romam ad Hispaniam ire festinat, gratias agit Deo quod cunctis Apostolis

magis linguis loquatur. Qui enim multis gentibus anuntiaturus erat, multarum linguarum acceperat gratiam". "...profectus apostolicus est ut qui primo remittendorum peccatorum gratiam acceperant, postea acciperent operationes virtutum, et cuncta donationum genera; ...et, quod magis necessarium erat, diversitatem linguarum omnium gentium: ut anuntiaturi Christum nullo indigerent interprete".

1. Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. ad praedicandum. — 4. Donum Dei.

19. *Augustinus, S.* (430).

In Ioan. Tract. 6. 10: M. 35, 1429.

Ad gentes Apostoli missi sunt, si ad gentes, ad omnes linguas. Hoc significavit Sp. sanctus divisus in linguis, unitus in columba... In columba unitas, in linguis gentium societas. Aliquando enim et linguae per [Gen. 11.] superbiam discordaverunt, et tunc sunt factae linguae ex una multae... Si superbia fecit diversitates linguarum, humilitas Christi congregavit diversitates linguarum" Cf. etiam in ps. 54, 10 sq. M. 36, 636; serm. 271 (de Pentec.) M. 38, 1246.

—*Sermo.* 175, 3: M. 38, 946. — Alludens ad Lc. 24, 49 et Act. 2: "Venit ergo et promissio ipsius, venit Sp. sanctus, implevit discípulos, coeperunt loqui linguis omnium gentium: signum in illis procedebat unitatis. Loquebatur enim tunc unus homo omnibus linguis: quia locutura erat unitas Ecclesiae in omnibus linguis. Expaverunt qui audiebant. Noverant enim homines idiotas fuisse, unius tantum linguae; et mirabantur ac stupebant, quod unius linguae homines, vel ut multum duarum, linguis omnium gentium loquerentur."

Cf. etiam In Ioan, tract. 39, 5: M. 35, 1683; In epist. Ioan., tract. 2, 3: M. 35, 1991; serm. 80, 5: M. 38, 497; serm. 266, 2: M. 38, 1225.

In ps. 147, 19: M. 37, 1929: "Lege Actus Apostolorum... quomodo linguis omnium locuti sunt in quos venit Sp. sanctus... Quare modo cui datur Sp. sanctus non loquitur omnibus linguis? Hoc enim tunc erat indicium venientis in homines Spiritus sancti, ut linguis omnium loquerentur... tunc enim nondum erat Ecclesia per terrarum orbem diffusa, ut membra Christi in omnibus gentibus loquerentur. Tunc implebatur in uno quod praenuntiabatur in omnibus. Iam totum corpus Christi loquitur omnium linguis; et quibus nondum loquitur, loquetur... Si corpus Christi iam omnium linguis loquitur, et ego in omnibus linguis sum: mea est graeca, mea est syra, m. e. hebraea, m. e. omnium gentium, quia in unitate sum omnium gentium". Cf. etiam In epist. Ioan, tract. 6, 10: M. 35, 2025; in ps. 18, 10: M. 36, 161; s. 87, 7: M. 38, 535; serm. 99, 10: M. ib. 601; serm. 271, M. ib. c. 1246,

serm. 352, 2: M. 39, 1550; De Civ. Dei 18, 49: M. 41, 612; c. litter. Petiliani 2, 32: M. 43, 284.

In ps. 130, 5: M. 37, 1706. "At ubi vidit [Simon magus] per manus impositionem Apostolorum et per orationes eorum Deum dare fidelibus Sp. sanctum; et quia tunc per miraculum demonstrabatur adventus Sp. sancti, ut linguis loquerentur, quas non didicerant, omnes super quos veniebat Sp. sanctus (nec ideo modo non datur Sp. sanctus, quia linguis non locuntur qui credunt. Ideo enim tunc oportebat ut linguis loquerentur, ut significarent omnes linguas Christo credituras. Ubi impletum est quod significabatur, miraculum ablatum est): cum ergo hoc videret Simon voluit talia facere, non talis esse..."

Sermo 267, 2: M. 38, 1229: [serm. 267-71 omnes agunt de Pentec., in 270 tamen nihil ad rem nostram invenitur: M. 37, 1229-1246].

"Omnes qui aderant [Act. 2], unam linguam didicerant. Venit Sp. sanctus, impleti sunt, coeperunt loqui linguis variis omnium gentium, quas non noverant nec didicerant; sed docebat ille qui venerat... Et tunc hoc erat signum, quicumque accipiebat Sp. sanctum, subito impletus Spiritu, linguis omnium loquebatur; non illi solum centum et viginti. Docent nos Litterae ipsae [cf. Act. 10; 11; 19], postea crediderunt homines, baptizati sunt, acceperunt Sp. sanctum, linguis omnium gentium locuti sunt" ib. cap. 3. "Numquid modo, fratres, non datur Sp. sanctus?... Datur et modo. Quare ergo nemo loquitur linguis omnium gentium, sicut loquebatur qui tunc Sp. sancto implebatur? Quare? Quia quod illud significabat, impletum est... Nam quod illa Ecclesia parva linguis omnium gentium loquebatur, quid est nisi quod Ecclesia ista magna a solis ortu usque ad occasum, linguis omnium gentium loquebatur, quid est nisi quod Ecclesia ista magna a solis ortu usque ad occasum, linguis omnium gentium loquitur? Modo impletur quod promittebatur". — *Serm.* 268, 1: "Praesentiam suam [Sp. s.] unde docuit, unde monstravit? Linguis omnium gentium locuti-sunt omnes. ...Quid ergo, singuli in quos venit Sp. sanctus, singulis linguis omnium gentium sunt locuti, illi alia lingua, et illi alia et quasi diviserunt inter se linguas omnium gentium? Non sic: sed unusquisque homo, unus homo linguis omnium gentium loquebatur...; unitas Ecclesiae in linguis omnium gentium".

—*In Serm,* 269, 1.

"Quid enim aliud Sp. sanctus praenuntiabat in linguis omnium gentium, quas donabat eis, qui unam tantum suae gentis linguam didicerant (quod indicium praesentiae suae tunc esse voluit), nisi omnes gentes Evangelio credituras...? Cur ergo nunc neque apud nos neque apud illos [schismaticos] quisquam loquitur linguis omnium gentium (quod tunc erat adventus sui indicium) nisi quia nunc impletur quod tunc significabatur?"

Et nunc ecce quomodo mentem Augustini interpretabatur eius extractator:

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris. — 3. donum Sp. sancti. — 4. signum eius praesentiae. — 5. Pentecostes > Babelis. — 6. speciatim designat unitatem futuram omnium gentium, quae in Chto. credent omnes.

20. *Eugyppius,* abbas Africanus (post. 511) in suo "Thesauro, [c. 124] excerpto ex operibus d. Augustini: M. 62, 749-50.

"...si qua societas Spiritus, propter hanc societatem, illi in quos primitus venit, linguis omnium gentium sunt locuti, quia sicut per linguas constat [=consotiatior est (editor)] societas generis humani, sic oportebat per linguas omnium gentium significari istam societatem filiorum Dei et membrorum Christi futuram in omnibus gentibus. Ut quemadmodum tunc ille apparebat accepisse Sp. sanctum qui loquebatur linguis omnium gentium: ita nunc ille se agnoscat accepisse Sp. sanctum qui tenetur in vinculo pacis Ecclesiae..." Ergo:

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris. — 3. signum praesentiae Sp. sancti. — 4. ad designandam futuram omnium gentium in Chto. unitatem.

21. *Paulinus Nolanus, S.* (431).

—*Poëma* 27, v. 60-71; 100-06: M. 61, 649-650.

"Hoc sollemne [Pascha] dies sequitur; septem numeramus
Hebdomadas, et lux populis festiva recurrit,
Qua sanctus quondam coelo demissus ab alto
Spiritus ignito divisit lumine linguas,
Unus et ipse Deus diversa per ora cucurrit,
Omnigenasque uno sonuit tunc ore loquelas,
omnibus ignotas tribuens expromere voces,
Quisque suam ut gentem peregrino agnosceret ore,
Externamque suo sentiret in ore loquelam.
Barbarus ipse sibi non notis nota canebat,
(11) Verba suis aliena loquens: sed in omnibus unum
Voce Deum varia laudabat spiritus unus".
... ...

(11) "*Verba suis aliena loquens*". "insinuat unum eumdenque loquentem uno idiomate, a diversis intellectum atque si singulorum idiomate loquerentur; de qua re varia Patrum sententia. Vide Baronium: An. Eccles. I a. 34 Chti, n.° 1242".

Sic. Rosveydus: in Appendice ad opera S. Paulini: M. 61, 923.

Ad quod potest responderi: 1) Baronius omnino contrarium asserit "...sic (enim) linguarum donum accepisse constat apostolos, ut quisque eorum linguis omnibus loqueren-

Ut lyricas facili modulatus pectine chordas
Dividuis eadem cecinit praeconia linguis,
Incutiens varias humana per organa voces.
Talis ubi lectas implevit crapula mentes,
Ructavere sacras ieiuno gutture laudes
Ebria corda Deo; quis me miseratus, ab isto
Flumine potabit, quod sobriat ebrietate..."

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris (probabilius). — 3. ad praedicandum et ad orandum. — 4. donum Sp. sancti.

22. *Leo Magnus, S.* (461): *Sermo* 75 (al. 73), 2 (in Pentec.): M. 54, 401. —Ad Act. 2. 1-4, provocans: "O quam velox est sermo sapientiae, et ubi Deus magister est, quam cito discitur quod docetur! Non est adhibita interpretatio ad audiendum, non consuetudo ad usum, non tempus ad studium, sed spirante ubi voluit Spiritu veritatis [Ioa. 3, 8] propriae singularum gentium voces factae sunt in Ecclesiae ore communes".

"Quamvis... nec dubium sit in illo omnium humanarum vocum exultante concentu, maiestatem Sp. sancti fuisse praesentem..."

1. Linguae peregrinae. — 2. donum. Sp. s. — 3. et signum praesentiae eius. — 4. miraculum oris.

23. [*Prosperus Aquitanus, S.* (463)]; eius nomine vulgatus fuit liber cui titulus "*De vocatione omnium gentium*"; eum tamen non esse auctorem hodie ut certum habetur (cf. O. Bardenhewer, op. c. 529-30); sed medio s. V fuisse compositum etiam admittitur.

—In dicto opere, *Lib. II, c.* 14 (M. 51, 699), scribitur: "...unam illorum populorum loquelam notis sibi invicem significationem consonantem, septuaginta et duarum linguarum varietate confudit [Gen. 11];... In isto autem opere providentiae Dei praeordinabantur miracula gratiae Christianae quae omnem hanc dispersionem in illum aedificationis erat coaptatura compagem, in qua omne genu flectitur Deo et omnis lingua confiteatur quia Iesus in gloria Dei Patris est". [Phil. p. 2, 10-11.]

—ib. c. 16: M. ib. c. 703. "Quandoquidem in die Quinquagesimo ab illo Pascha, in quo se hostia Deo verus Agnus obtulerat, cum apostoli et qui

tur, non (ut aliqui (*) existimarunt) uno ex illis una lingua loquente, omnes qui audirent licet essent diversarum linguarum, intelligerent". Ann Eccl. I, p. 216, Romae, 1588. 2) Nequit loqui de "sententia varia PP." cum solus Greg. Naz. eam nominet, quin admittat. 3) Paulinus ipse in v. 65-69 miraculum oris clare exprimit; unde, meo iudicio, v. 70 aliter ac Rosweyd. facit, debet interpretari: sc. α) vel "*verba* SUIS i. e. *verbis*, aliena." vel β) "*verba* SUIS i. e. suae genti, populo, *aliena*". In utroque casu est miraculum oris; haec interpretatio e vv. praecedentibus unica commendatur.

(*) Verba haec absque ratione transferrentur ad PP.; certius est Bar. aliquibus scholasticis alludere, qui revera talia dixerunt; ut infra patebit.

cum eis unanimes erant, repleti Sp. sancto linguis omnium gentium loquerentur, conveniebat excita [=excitata] miraculo diversi generis hominum multitudo".

1. Linguae peregrinae. — 2. Pentecostes > Babelis. — 3. miraculum oris.

24. *Maximus Taurinensis, S.* (post 465).

—*Sermo* 48 (I De Pentec.): M. 57. 632.

"Acceperunt ergo apostoli per Sp. sanctum diversitatem linguarum; sed unus Deus est, quem locuntur. Et ob hoc ceperunt varietatem linguarum ut diversitas Gentium sermone multimodo fidei disceret unitatem."

—*Sermo* 49 (II de Pentec.); M. ib. 634.

—ad Act. 2, 4: "Varietas ista linguarum Divinitatis anuntiat unitatem. Diversus quidem et multiplex sermo prodibat a singulis, sed unus in omnibus loquebatur. Sonat Hebraeus linguam quam aute non didicit, ut possit fidem, quam ignorabat audire gentilis. Nec mirum, carissimi, si apostolis suis Christus per Sp. sanctum linguarum notitiam dedit... credamus, quia et Deo omnia sunt possibilia, et necesse erat ut novam fidem, nova loquendi miracula confirmarent".

—*Sermo* 50 (III de Pentec.): M. ib. 635-6.

"Loquebantur (ergo) apostoli per unum Sp. variis linguis ut in unam Christi fidem gentium varietas conveniret". "...quis haec alius ageret nisi Deus ut... vir Galilaeus arcana coeli non solum decore graeci romanique sermonis, sed etiam stridulo murmure gementique conatu auribus barbaris loqueretur? Olim namque cum coelum ire contendens turrem sibi construeret humana praesumptio, nec (12) contumax haberet conatus effectum, unius sermonis consortium immissa subito linguarum varietate, divisum est... Nunc vero ubi Deus homini ad coelum parat ascensum, praeconibus tantae gratiae cunctarum datur peritia linguarum, ne cuius hominem tam magnum Dei possit latere promissum... Unde manifestum est, carissimi, omnipotentis Dei Filium, qui universarum varietate linguarum aeternae salutis mysterium voluit praedicari non unius tantum iudaei populi sed omnium venisse hominum Redemptorem".

—*Sermo* 51 (IV de Pentec.): M. ib. 636.

"Parthi (enim) et Medi, vel Elamitae et caeterae, sicut lectum est, nationes, propriis apud Iudaeam audiunt linguis Dei magnalia et vitae suae remedia praedicari".

—*Sermo* 53 (V de Pentec.): M. ib. 638.

"Quanti illud, fratres, miraculi fuit, quod hebraeus homo subito erum-

(12) Legendum *ne?*

pens in verba non sua de magnalibus Dei instruebat Graecum, docebat Romanum, alloquebatur Aegyptium, atque omnes barbaras nationes propriis earum linguis informabat ad fidem!"

—*Sermo 77* (s. de S. Cypriano IV): M. ib. 687.

"Hoc namque musto repleti sancti Apostoli, sicut ait Scriptura [Act. 2 (4), 13] alienis linguis Dei magnalia loquebantur. In quo facto pariter ebrii esse videbantur et sobrii: ebrii enim putabantur, quod in iis loquela praeter naturam alte personabat; sobrii erant quod iuxta consuetudinem mentis Deum devotione laudabant. Quod quidem non elatione aliqua aut impudentia contingit, ut viri sancti peregrino sermone loquerentur, sed providentia Divinitatis factum est: ut quia ad magnificandum Deum una loquela non sufficit, per plures linguas mentis devotio solveretur".

1. Linguae peregrinae. — 2.miraculum oris. — 3. ad praedicandum et ad orandum. — 4. donum Sp. sancti. — 5. Pentecostes > Babelis. — 6. denotat futuram gentium sub Chto. unitatem.

25. *Ennodii, episc. Ticinensis.* (521, iuxta Migne).

"Carminum" L. I c. 13, hymnus IV (de Pentec.): M. 63, 328.

". . . . .
Infundit ecce Spiritus
Et ora rursus instruit.
Intrat veterno pectora
Eviscerata nubilo.
In hac apostolis die
Dum verba Verbum dividit,
Sermone mundi praepotens
Et corda mundi contulit.
Summi feratur laudibus
Homo, habet ora gentium
Thrax, Gallus, Indus unus est.
Quod blanda ludit Graecia,
Quod saevit atrox barbarum
Stridor Canopi murmuris,
Quod lingua latrat Parthica
Pectus replevit hospitum".

1. Linguae peregrinae. — 2. donum Sp. s. — 3. miraculum oris.

26. *Fulgentius Ruspensis, S.* (533): *Sermo* VIII, de Pentec.: M. 65, 743.

"Omnibus linguis locuti sunt. Sic quippe tunc Deo placuit sancti Sp. significare praesentiam, ut qui eum accepisset, omnibus linguis loqueretur".

"...Neque enim etiam nunc non datur Sp. sanctus, et tamen qui eum accipiunt non loquuntur linguis omnibus, quo evidenti miraculo se illo tempore demonstrabat... Tunc etiam unus homo poterat Sp. sanctum accipiens, linguis omnibus loqui, nunc sancto Spiritu congregata ipsa unitas Ecclesiae linguis omnibus loquitur... quid enim aliud tunc Deus significavit per Spiritus sancti praesentiam, nisi Ecclesiam suam omnibus linguis locuturam?"

1. Linguae peregrinae. — 2. signum praesentiae Sp. s. — 3. signum unitatis futurae gentium.

27. *Cassiodorus* (570): *Expos, in ps.* 54, 10: *M.* 70, 387-8 [in textu M. est ps. 54, v. 9].

—*ps.* 54, 10: Praecipita, Dñe, divide linguas eorum: "Sicut in turri illa factum est [Gen. 11] quam metu recentis diluvii in altum homines extendere tentaverunt, ubi primo linguarum facta confusa divisio. Ante enim mundus Hebraeis tantum, sicut putamus, sermonibus utebatur. Sed specialiter mente condendum est, quia iratus linguas divisit, propitius autem in suis apostolis adunavit: ibi ne superflua vota complerent, hic ut universae gentes per propriam linguam praedicationem veritatis agnoscerent".

1. Linguae peregrinae. — 2. ad praedicandum. — 3. Pentecostes > Babelis.

28. *Gregorius Magnus, S.* (604).

—*Hom. in Evang.* 29, 4: M. 76, 1215.

—(ad Mc. 16, 17-18): "numquidnam, fr. mei, quia ista signa non facitis, minime creditis? Sed haec necessaria in exordio Ecclesiae fuerunt. Ut enim fides cresceret miraculis fuerat nutrienda, quia et nos cum arbusta plantamus, tamdiu eis aquam infundimus, quousque ea in terra coaluisse [vetus lectio convaluisse] videamus; et si semel radicem fixerint, in rigando cessamus".

—*Homil. in Evang.* 30, 4: M. ib. 1222.

"Audistis etenim [alludit ad praelectionem Act. 2] quia Sp. sanctus super discipulos in igneis linguis apparuit, omniumque linguarum scientiam dedit. Quid, scilicet, hoc miraculo designans, nisi quod sancta Ecclesia, eodem Spiritu repleta, omnium gentium erat voce locutura? Qui vero contra Deum turrim aedificare conati sunt communionem unius linguae perdiderunt [Gen. 11]; in his autem qui Deum humiliter metuebant linguae omnes unitae sunt".

—*hom.* 30, 9: M. ib. 1226: "Certe qui in uno conclavi pro Iudaeorum metu residebant, nativitatis suae singuli linguam noverant, et tamen nec ea ipsa linguâ quam noverant aperte Christum loqui praesumebant. Venit Spiritus et in ore eos per diversitatem linguarum docuit, in mente autem ex

auctoritate roboravit. Coeperunt et in aliena Christum eloqui, qui de Illo prius et in sua lingua loqui metuebant".

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris. — 3. donum Sp. s. — 4. Pentecostes > Babelis. — 5. notat unitatem futuram gentium sub Christo.

29. *Isidorus Hispalensis, S.* (636).

—*Etymol.* l. VII. c. III: M. 82, 270.

"Propterea autem diversarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur fidelium eruditioni populorum".

—*De fide Cath.* l. I, c. 60: M. 83, 496: "Quia apostoli Sp. sancto repleti, linguis universarum gentium locuti sunt magnalia Dei, et hoc ante praenuntiatum est, dicente Psalmista: "non sunt loquelae"..." [ps. 18, 4].

—*De eccles. offic. l. I, c.* 34: M. 83, 769: "...descendente Sp. sancto super eos [apostolos] inflamati sunt ita ut linguis omnium gentium Dei magnalia loquerentur".

—*Sent. l.* 1, *c.* 24: M. 83, 591-2: "Quod nunc Ecclesia non ea miracula facit quae sub apostolis faciebat, ea causa est quia tunc oportebat mundum miraculis credere, nunc vero iam credentem oportet bonis operibus coruscare..." "Scriptum est enim: "linguae in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus". Ecce signum non est fidelibus necessarium qui iam crediderunt, sed infidelibus ut convertantur".

1. Linguae peregrinae. — 2. ad praedicandum. — 3. donum Sp. s.. — 4. ad conversionem infidelium.

III. SCRIPTORES, PATRIBUS RECENTIORES, USQUE AD CONCILIUM TRIDENTINUM, 1563

30. *Beda, Venerabilis, S.* (735).

—*In Act Apost.* 2: M. 92, 947: "...Unitatem linguarum quam superbia Babylonis disperserat, humilitas Ecclesiae recolligit..." "Quaeritur in hoc loco quomodo unusquisque audiebat lingua sua loquentes eos magnalia Dei: *utrum* ii qui loquebantur diversis sermonibus uniuscuiusque linguae hoc quod dicebatur proferebant, i. e. ut unusquisque eorum nunc hac, nunc alia lingua loquens, sic per omnes curreret, *an* in eo potius erat mirabile, quod sermo eorum qui loquebantur qualibet lingua fuisset pronuntiatus, unicuique audienti, secundum suam linguam intelligebatur, ut v. gr. unoquoque apostolo in Ecclesia docente (necesse enim erat tacentibus reliquis unum loqui, et sermonem unum ad auditum omnium pervenire), ipse sermo hanc in se

vim haberet, ut, cum diversarum gentium auditores essent, unusquisque secundum linguam suam illius ipsius unius sermonis qui ab apostolo fuerat pronuntiatus, susciperet auditum et caperet intellectum. *Nisi forte* secundum hoc magis videbatur audientium esse miraculum quam loquentium".

—"*Retractationes in Act. Apost.*", ad eumdem textum: M. ib. 999-1000. "Scio me reprehensum a quibusdam, quod hanc sententiam duobus modis posse intelligi dixerim, vel potius qualiter intelligenda sit quaesierim. Quibus breviter respondeo quod omne quidquid de eadem sententia in praecedenti meo volumine scripsi, non hoc ex proprio sensu protuli, sed ex verbis sancti et irreprehensibilis per omnia magistri, h. e. Gregorii Nazianzeni assumpsi...; ...quaeritur utrum videlicet sermo apostolorum tantam habuerit virtutem ut ab omnibus qui diversas linguas noverant, auditus aequaliter possit intelligi, an vero quicumque eorum loquebatur; necesse enim erat in conventu tantae multitudinis, tacentibus caeteris, interim sermonem proferre doctrinae, ipse qui loquebatur primo Hebraeis, hebraice fecerit sermonem, nescientibus caeteris quid diceret. Deinde Graecis, graece, ignorantibus et exspectantibus caeteris. Deinde Parthis... *Non autem errasse reor illum, si quis utrumque fieri posse credat,* et apostolos videlicet in Sp. sancto omnium gentium linguas intelligere ac loqui potuisse, et ipsorum quoque verba maiore miraculo quacumque lingua essent edita, ab omnibus qui audiebant aeque potuissent cognosci".

1. agitur de linguis peregrinis. — 2. aequi probabile est miraculum *oris,* et *auditus* [tamen errat, si hanc credit esse sententiam Greg. Naz., cum revera primam expresse praeferat]. — 3. Pentecostes > Babelis.

31. *Haymo de Halberstadt* (853).

—*Expos. in* 1 *Cor.* 12, 10: M. 117, 578: ""alii [dantur] genera linguarum" i. e. varietates sermonum, ut apostolis et credentibus in exordio fidei" [i. e. uti habetur Act. 2, etc.].

—*ad* 13, 1: M. ib. 581: ""si linguis hominum loquar" septuaginta sc. duabus, quae divisae in aedificatione turris..."

—*ad* 14, 14: M. ib. 589: "Manifestum est, ignorare animum nostrum sive intellectum, si lingua loquatur quod nescit; sicut assolent Latini homines graece cantare, oblectati sono verborum, nescientes tamen quid dicant. Quae cantilena sine fructu intelligentiae est, quam non habere potest qui ignorat quae loquatur". Haec verba sunt ex Ambrosiastro; cf. supra n. 17.

1. Linguae peregrinae. — Act. 2 = 1 Cor. 12-14.'—'Pentecostes > Babelis.

32. *Hugo de Sto. Victore* (1141).

Quaestiones in epist. Pauli: q. 123: M. 175, 537. —*ad* 1 *Cor.* 14, 2: "Quaeritur quid sit loqui lingua? — Solutio. Alii dicunt quod loqui lingua est loqui parabolice; alii lingua incognita".

1. Linguae peregrinae; vel simpliciter, emphaticè loqui.

33. *Bernardus Clarav. S.* (1153).

—*In festo Pentec.* ser. 1: M. 183, 323-4: "Venit tunc super discipulos [Spiritus] in linguis igneis, ut linguis omnium gentium verba ignea loquerentur, et legem igneam linguae igneae praedicarent... Denique si dicere opus est, nobis ista manifestatio potius quam apostolis facta est. Ad quid enim illis necessariae linguae gentium, nisi ad conversionem gentilium?"

1. Linguae peregrinae. — 2. ad praedicandum. — 3. donum Sp. sancti.

34. *Ernaldus, abbas Bonavallensis* (post 1156).

—*De operib. Chti. cardinalibus,* XII: M. 189, 1675-76.

"Post cuius Ascensionem in coelos [sc. Dni], Sp. sanctus visibiliter super apostolos in linguis igneis apparuit, et ad instar prioris saeculi [Gen. 11] universitatem fidelium unius labii esse voluit, ut quorum erat cor unum et anima una, una esset et lingua, nec posset impedire intellectum credentium aliqua diversitas verborum; sed evangelica doctrina propria lingua prolata ad omnem auditum eamdem efficentiam obtineret, ut Graecis et barbaris omnibusque gentibus verbum Evangelii sic esset intelligibile ac si in eorum auribus linguae in qua nati erant idiomata resonarent. Aderant Medi et Elamitae, Mesopotameni et arabes. Hi omnes, dum Hebraea lingua apostoli praedicarent, locutio iudaica enuntiationis suae articulos cursu consueto evolvens, nullo exponebatur interprete, sed verbo eorum, per Sp. sanctum, inerat virtus et gratia, ut habitantes Pontum et Asiam, suam esse dicerent linguam, quam audiebant, quasi primitivae linguae libertas, ad antiquitatis reversa originem, confusionis contumeliam evasisset".

1. Linguae peregrinae; sed: 2. miraculum fuit in *auditu* plebis, non in *ore* apostolorum. — 3. donum Sp. s.

35. *Petrus Lombardus* (1164): *Collactanea in epist. Paulinas*: M. 191-192; in 1 Cor. 12-14: M. 191, 1649-73.

—1 Cor. 12, 28: "ecce donum Dei est multas scire linguas". — 1 Cor. 14, 2: "qui loquitur lingua, incognita et peregrina". — 1 Cor. 14, 22: ""in signum infidelibus" ad fidem novitate miraculi movendis"; sed paulo inferius transcribit verba Ambrosiastri ad h. l. cf. supra n. 17.

1. Linguae peregrinae. — 2. donum Dei. — 3. ob perfidiam infidelium, sed tamen ordinatur ad eorum conversionem.

36. *Thomas Aquinatensis, S.* (1274).

—*Summa Theologica.* 2, 2.ae, *q.* 176, *art.* 1.

—ad "Sed contra": "... non erat conveniens ut qui mittebantur ad alios instruendos [sc. apostoli ad gentes], indigerent ab aliis instrui qualiter aliis loquerentur, vel qualiter quae alii loquebantur intelligerent... Et ideo necessarium fuit ut super hoc eis divinitûs provideretur per donum linguarum".

—"Resp. ad 1": "...Paulus et alii apostoli fuerunt instructi divinitus in linguis omnium gentium, quantum requirebatur ad fidei doctrinam..."

—"resp. ad 2": "...quamvis utrumque fieri potuisset, sc. quod per unam linguam loquentes ab omnibus intelligerentur, aut quod omnibus loquerentur; tamen convenientiùs fuit quod ipsi omnibus linguis loquerentur: ...si autem omnes unam eorum linguam intellexissent, hoc vel fuisset per scientiam illorum qui eos loquentes intelligerent: vel fuisset quasi quaedam illusio dum aliorum verba aliter ad aliorum aures perferrentur quam ipsi ea proferrent".

—resp. ad 3: "Christus non est usus linguis, quia uni soli genti praedicaturus erat, sc. iudaeis".

Summa c. gentiles, l. III c. 155: "...quia igitur illi qui a Deo revelationem accipiunt, secundum ordinem divinitùs institutum aliquos instruere debent, necessarium fuit ut etiam his gratia locutionis daretur, secundum quod exigeret utilitas eorum qui erant instruendi. Unde dicitur: [Is. 50, 4] Dominus dedit mihi linguam eruditam...; et Dms. discipulis dicit: [Lc. 21, 15] ego dabo vobis os et sapientiam... Unde et propter hoc etiam, quando oportuit per paucos virtutem fidei in diversis gentibus praedicari, instructi sunt quidam divinitûs ut linguis variis loquerentur, sicut dicitur. [Act. 2, 4] repleti sicut omnes..."

—*in* 1 *Cor.* 12, 10 alii (dantur) genera linguarum: "ut sc. posit loqui diversis linguis ut intelligatur ab omnibus; sicut de apostolis legitur Act. 2".

—*v.* 28... genera linguarum: "Ne sc. propter varietatem idiomatum evangelica doctrina impediretur". — *ad* 13, 8... "sive linguae cessabunt": "...Est ergo intelligendum quantum ad donum linguarum, quo sancti aliqui in primitiva ecclesia linguis variis loquebantur ut dicitur Act. 2. — In futura enim gloria, quilibet quamlibet linguam intelliget. Unde non erit necessarium variis linguis loqui, nam etiam a primordio generis humani ut dicitur Gen. 11: U n u s e r a t sermo..." — ad 14, 2 "qui enim loquitur lingua": "...sciendum est quod in ecclesia primitiva pauci erant quibus imminebat fidem Chti. praedicare per mundum, ideo Dnus., ut commodiùs et pluribus verbum Dei anuntiarent, dedit eis donum linguarum, quibus omnibus praedicarent, non quod una lingua loquentes ab omnibus intelligerentur, ut quidam volunt, sed ad litteram, quod linguis diversarum gentium, immo omnium loquerentur... Quod ergo dicitur hic loqui lingua, vult Apostolus

intelligi lingua ignota, et non explanata: sicut si lingua Theutonica loquatur quis alicui Gallico, et non exponat, hic loquitur lingua. Vel etiam si loquatur visiones tantum et non exponat, loquitur lingua". — ad v. 6: "*si venero...*" "hoc dupliciter potest intelligi sc. vel lingua ignota, vel, ad litteram, quibuscumque signis non intellectis". — v. 22 "linguae in signum sunt... infidelibus" "ut convertantur".

1. Linguae peregrinae; vel visiones seu quaecumque signa non intellecta (13). — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. etsi theoretice fuit possibile miraculum auditûs, tamen de facto absolutè fuit mirac. oris. — 4. ad praedicandum. — 5. donum Dei. — 6. Pentecostes > Babelis. — 7. ad conversionem infidelium.

37. *Bonaventura, S.* (1274).

—*Sentent. l. I, d.* 16. *q. II* (Opera omnia, ed. Quaracchi, I, 281).

"Quaerentes signa per haec manuducuntur ad intelligibilia; et propter tales utilis est missio [Sp. sancti] visibilis... Patet (etiam) quare modo non datur sive mittitur visibiliter; quia iam manuducti sumus ad fidem, unde sicut cessaverunt miracula, ita exteriora signa". — In S a p. 1, 7 "scientiam habet vocis": "i. e. omnium locutionum et linguarum... Glossa: "diversarum linguarum a Sp. sancto "ut patet Actuum secundo". — Op. o. v. VI, p. 114.

—*Coll. in Ioa.*, V; ib. p. 542: "...Spiritus divinus animam gratificans dat ei *sensum* devotionis, verbum aedificationis, et motum bonae operationis... de secundo: Actuum secundo "Repleti sunt omnes Sp. s. et coeperunt loqui variis linguis..."

1. Linguae peregrinae. — 2. ad praedicandum? "verbum aedificationis". — 3. donum Dei. — 4. signum praesentiae Sp. sancti.

38. *Petrus Aureolus* (1322).

"*Compendium s. litt. totius div. Script.*", ed. Philibertus Seeboeck, Quaracchi, 1896; p. 267 definit gratiam linguarum "scire sc. diversa idiomata".

39. *Hervaeus Natalis* (1323).

—*In* 1 *Cor.* 12-14: M. 181, 938-72. — *ad* 1 *Cor.* 12, 8 (M. ib. 943): "alii (dantur) genera linguarum" ut multis loquatur linguis, sicut Graeca, Latina et Hebraea". — *ad* 12, 28 (M. ib. 951): "..."genera linguarum", i. e. scientiam loquendi linguis variis per donum gratiae". — *ad* 13, 1 (M. ib. 952): "si ego, inquit loquar linguis omnium hominum et angelorum, i. e.

(13) Haec duplex explicatio vix inter se conciliatur; forsitan ex methodo qua scriptores M. Aevi varias opiniones etiam diversas congerebant quin de earum harmonia curarent. Cf. *Mélanges Thomistes,* Paris, 1924, in tractatu confecto a Lemonnyer.

si mihi per gratiam datum sit ut sciam loqui sicut omnes homines qui sunt in terra..." — ad 14, 14, eadem dicit ac Ambrosiaster cf. supra n. 17. — ad 14. 21-22 (M. ib. 966), post citatum Isai. 28, 11: "Hoc est aliis linguis et aliis labiis loqui, propter illam varietatem linguarum quae per Apostolos in die Pentecostes sonuit". "Linguae (igitur) datae sunt in signum, i. e. ut sint signum invisibilis praesentiae Dei, quia infideles per miraculum linguarum potentiam Dei, qui eis praedicatur, adesse praesentem intelligunt".

Et saepius repetit tales conceptus in toto hoc tractatu. (1 Cor. 12-14)

1. Linguae peregrinae. —'2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. donum gratiae. — 4. signum praesentiae Dei.

40. *Lyranus, Nicolaus* (1340).

—"*Biblia sacra... et Nic. Syrani postillae...*", v. VI, Venetiis, 1588. — *ad Act. Apost.* 2, 4: "Secundum quod dicit hic glossa, Apostoli non solum loquebantur et intelligebant omnia idiomata, sed ipsis loquentibus in uno idiomate quodcunque esset illud, omnes audientes quantumcumque essent diversorum idiomatum, intelligebant quilibet idioma proprium virtute divina hoc faciente. Sicut enim per rebellionem ad Deum divisae sunt linguae, ita per infusionem Sp. sancti sunt unitae", op. cit. f. 167. — Et ad 2, 3 dixerat: "Ad signandum signo visibili exteriùs, invisibilem gratiam Sp. sancti receptam interiùs... et loquentes in omnibus linguis ad publicationem Evangelii" ib. f. 166 v.

—*in* 1 *Cor* 12-14: serviliter sequitur S. Thomam: vg. quoad 12, 28, 13, 8; 14, 2 fere eisdem verbis idem exprimit: cf. supra S. Thomam n. 36.

—*Ad* 1 *Cor.* 12, 7: "Ad talem vero utilitatem [sc. salutem alienam] requiritur facultas loquendi et operandi, quae datur per donum gratiae, utpote per donum linguarum, ut possit aliquis fidem praedicare gentibus diversorum idiomatum; et per fidem miraculorum ad fidem confirmandam". f. 52. cf. Thomam 1, 2.^{ae}, q. 111, a. 4 (de quo supra, *Introd.*).

—1 *Cor.* 14, 21-22: "Donum autem linguarum et d. prophetiae ordinantur ad conversionem infidelium..." — sunt linguae in signum infidelibus: "...ut praedicatores evangelii intelligi possint ab omnibus singularum linguarum, et sic converti ad fidem Christi", ib. f. 56.

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum *oris et auditûs*. — 3. ad praedicandum. — 4. donum Dei vel Sp. s. — 5. Pentecostes > Babelis. — 6. ad conversionem infidelium. — 7. Act. 2 = 1 Cor. 12-14.

41. *Caietanus* (Thomas de Vio, Card. Caie.) (1534).

—*In S. Thom.* 2, 2.^{ae}, q. 176, a. 1; cf. supra n. 36: "...quinque motiva unde donum linguarum oportuit in primitiva Ecclesia esse: 1^{m} ex universali officio docendi illorum Chti. discipulorum; 2^{m} ex unitate nationis

eorumdem..." "...de dono linguarum hic dicitur quod fuit perfectum ad finem qui erat conversio gentium..."

—*In* 1 *Cor.* 13, 1: "Non dicit hominum Asiae aut Europae aut Africae, sed absolute hominum ut comprehendat omnia humanarum linguarum genera".

—*Ad* 14, 1: "Et scito ex eodem tractatu [c. 14] quod de ratione doni linguarum, nec erat intelligi ab aliis, nec etiam intelligi ab ipso loquente verba quae donum porrigebat, sed, accipiens donum linguarum movebatur a Sp. sancto ad loquendum magnalia Dei prout Sp. s. dabat ei loqui; nec solum movebatur lingua ad proferendum illa verba, sed simul movebatur a Sp. sancto affectus loquentis in Deum motu cuiusdam devotionis ad laudandum Deum. Haec omnia ex textu [c. 14] habentur". Sed sequitur: "Nec ex his accipias quod Apostoli loquentes linguis non intelligebant quae dicebant; quoniam Apostoli... et donum interpretandi simul habebant: quoniam ad hoc datae sunt illis linguae, ut non egerent interprete praedicantes diversarum linguarum hominibus".

1. Linguae peregrinae. — 2. miraculum oris. — 3. ad praedicandum (et etiam ad orandum). — 4. donum Sp. sancti. — 5. ad conversionem gentium.

CONCLUSIO PRIMAE PARTIS

Compendium traditionis

Oportet notare, in extractandis Patribus et antiquis scriptoribus, non solum eorum sententias inveniri ubi disertis verbis rem directe investigant, sed saepe et communiùs quaestiones indirecte, vel alio scopo, methodo, pertractant: unde etiam in contextu, in modo citandi, ex via indirecta, inquiri et expromi debent eorum opiniones; tamen, quamvis hac methodo usus sim, mihi videor non ultra limites processisse, sed moderate conclusiones accepi quae directè aut indirectè (certe tamen) ex ipsorum verbis defluere videntur.

Quae ad glossolaliam videbantur pertinere, ad octo puncta reduxi, sc.

1. "Linguae peregrinae. — 2. Act. 2 = 1 Cor. 12-14. — 3. miraculum α) *oris* vel β) *auditûs.* — 4. ad α) praedicandum (vel β) orandum). — 5. donum Sp. sancti. — 6. signum α) eius praesentiae, vel β etiam *unitatis* futurae gentium sub Christo. — 7. Pentecosten esse antitypon et oppositum (>) Babelis. — 8. linguas esse in signum infidelibus sc. a) ad eorum conversionem; b) stuporem; c) vel ad poenam.

(Quae explicanda erant, in prologo huius IIae Partis, notata habes).

Iam vero ex quadraginta scriptoribus quos hic recensui, sic quo ad diversa puncta distributio fieri debet:

1. *Tenent agi de "Linguis peregrinis"*: *Omnes illi Patres et scriptores recensiti;* solus Hugo a Sto. Vict. admittit, secundo loco, agi de "*locutione emphatica*"; item 2.° loco, D. Thomas de visione non explanata, vel quocumque signo non intellecto. Ergo omnino dicenda est interpretatio traditionalis.

2. *Pro identitate phenomeni glossolaliae in Act.* 2 *et* 1 *Cor.* 12-14: Orig., Greg. Niss., Chrys., Cyr. Alex., Theodoretus, Ioa. Dam. — Tert., Hieron., Haymo Halb., Thom., Herv., Lyr. — Cum nullus sit qui huic interpretationi adversetur, iure merito etiam communis Patrum dicenda erit.

3. a) *Glossolaliae prodigium locum habuit in* ore *apostolorum et discipulorum,* iuxta Orig., Gerg. Naz. (hanc praefert), Greg. Niss., Chrys., Cyr. Alex., Theodoretum. — Philastrius, Aug., Eugyp., Paulin. Nol. (probabiliùs), Leo M., Prosp. Aquit., Max. Taur., Ennodius, Greg. M. — Beda 1°, Thom. Lyran. 1°, Caiet.

3b. Dissentiunt tamen, et prodigium ponunt *in auditû* plebis: (Greg. Naz. nominat), Basilius de Seleucia, Beda 2° [aequiprobabiliorem dicit], Ernald. abb., Lyr 2°.

Notandum: ex his quatuor, Greg. Naz., cum hanc solum nominet, et contrariam sententiam amplectatur, nequit pro ipsa citari; opera ista Bas. de Seleucia dubia habentur; Beda errat sententiam hanc Greg. Nazianzeno tribuendo; Lyr, ambas admittit: Ergo solus Ernaldus, ab., ut strictè defensor huius sententiae afferri potest.

—Est ergo sententia moraliter unanimis Patrum et veterum doctorum prodigium fuisse in *ore apostolico* et discipulorum qui cum eis erant in Pentecoste.

4. α) Donum linguarum datum esse "*ad praedicandum*" ut sc. apostolis facilior via pateret ad instruendas gentes diversae linguae, *asserunt aut supponunt* clarè: Orig., Greg. Niss., Chrys., Const. Apost., Theodoretus, — Hieron., Paul. Nol. 1°, Max. Taur. 1°, Cassiod., Isid. Hisp., S. Bern., Thom. Lyr., Caiet 1°. — Et videtur etiam Bonav. — 4 β) Pauci, sc., Theophilactus Paul. Nol. 2°, Max. Taur 2°, et Caietanus 2° de "oratione ad Deum" explicant. — Fatendum est ergo vulgatissimam fuisse primam sententiam.

5. Glossalaliam esse *donum supernaturale,* a (Deo vel) Sp. s. concessum, (non quid naturale vg. emotionem psychologicam, enthusiasmum mysticum, etc, ut recentes negatores adinvenerunt), unanimis est sententia Patrum et veterum scriptorum: Iren., Orig. Cyr. Hier., Chrys., Cyr. Alex., Theodoretus — ps. Cyp., Philastrius, Ambrosiaster., Hieron., Aug. Paul. Nol., Leo M., Max. Taur., Ernod., Greg. M., Isid. Hisp. — S. Bern., Pet. Lomb., Thom. Bonav. Hervaeus, Lyr. Caiet., Illud. Hug. a S. Vict. 2° "de locutione emphatica", stricte loquendo, posset haberi ut mere naturale.

6. *Finem* apologeticum, pro demonstratione *praesentiae* Sp. sancti inter ipsos fideles, affirmant plurimi: Chrys., ps. Oecum. — Aug. Eugyp., Leo M., Theophilactus, Fulg. Rusp., Bonav. Hervaeus — Simul vident finem symbolicum *unitatis* futurae gentium sub Christo: Aug., Eugyp., Fulg. Rusp.; cum Iren. Cyr. Hier., Max. Taur. Greg. M., qui tacent de primo.

7. In Pentecoste vident saepissime Patres antitypon Babelis: Orig., Greg. Naz., Chrys., Cyr. Alex. — Philastrius, Aug., Prosp. Aquit., Max. Taur., Cassiod., Greg. M. — Beda, Haymo Halb., Thoma, Lyr.

8. Differunt praesertim in interpretatione 1 Cor. 14, 22 "linguae sunt in signum infidelibus" sumentes *signum,* in *bonum* vel *malum* infidelium. α) *esse ad* eorum *conversionem* admittunt: Chrys 1°, Const. Apost., Isid. Hisp., Pet. Lomb. Thom. Lyr. Caiet. β) ad eorum admirationem vel stuporem: Chrys 2°, Theodoretus, Ioa. Dam., Theophilactus. c) ad correptionem vel poenam: Greg. Naz., ps. Oec., Ambrosiaster.

Nequit ergo loqui de sententia unanimi, nec simpliciter communi.

ERGO:

Sententia *unanimis* Patrum est 1) glossolaliam consistere in locutione in linguis peregrinis, 2) phaenomenum Act. 2. identicum substantialiter 1 Cor. 12-14, 3) prodigium fuisse *oris,* non auditûs; 4) esse donum supernaturale a Sp. s. concessum.

Sententia *vulgatissima* est tale charisma 5) datum fuisse ad praedicandum; et *sat comuniter* docet quoad ipsos fideles glossolaliam esse 6) signum demonstrativum praesentiae Sp. s., vel symbolum universalitatis Ecclesiae; atque 7) Pentecosten esse antitypon Babelis; quoad infideles vero 8) *dissentiunt* omnino utrum in eorum poenam vel bonum datum fuerit.

ΒΑΠΤΙΖΕΙΝ (ΕΣΘΑΙ) ΕΙΣ ΤΙΝΑ Υ ΕΙΣ ΤΟ ̓ΟΝΟΜΑ ΤΙΝΟΣ

DISERTACIÓN PRESENTADA EN EL PONTIFICIO INSTITUTO BÍBLICO
DE ROMA POR EL RDO. DR. D. ELOY REÑÉ Y ORÓ, PBRO.

En la descripción del mensaje de evangelizar a todas las gentes, confiado a sus Apóstoles por el divino Maestro, San Mateo trae estas palabras: βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (1). Esta fórmula tan solemne, llamada vulgarmente del bautismo, ocurre sólo en este lugar; pero en el Nuevo Testamento existen, además, otras varias, que tienen con ella gran semejanza. Así, en los Actos, leemos que los que entraban al seno de la Iglesia, se bautizaban ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ (2) o bien εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ (3); y en San Pablo damos con modismos como βαπτίζεσθαι εἰς τὸ ὄνομα Παύλου (4), εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν (5), εἰς Χριστόν (6), εἰς τὸν Μωϋσῆν (7), εἰς ἓν σῶμα (8), etc. Semejante colección de frases origina grandes dificultades. De ellas nos han dejado elocuentes testimonios los siglos pasados. Ya *San Cipriano* no vió trazas de conciliar los pasajes de Actos con Mt. 28, 19, sino admitiendo en la era apostólica una doble práctica de administrar el bautismo; y así, mientras hubiera bastado en el caso de un judío bautizar con la fórmula *en el nombre de Jesús*, para los gentiles habría sido indispensable usar la fórmula trinitaria (9). Más tarde, debió sentir fuerte embarazo también *San Ambrosio*, cuando para deshacerse de él no hallaba modo mejor que dar esta solución: "Qui Unum dixit Trinitatem signavit. Si Christum dicas et Deum Patrem, a quo unctus est Filius, et ipsum, qui unctus est, Filium et Spiritum Sanctum, quo unctus est designasti" (10). A juicio, pues, también de este Santo Doctor, en los Actos se haría mención, lo mismo que en Mt., 28, 19, de una verdadera fór-

(1) Mt., 28, 19.
(2) Act., 2, 38; 10, 48.
(3) Act., 8, 16; 19, 5.
(4) 1 Cor., 1, 13.
(5) Rom., 6, 3.
(6) Gal., 3, 27.
(7) 1 Cor., 10, 2.
(8) 1 Cor., 12, 13.
(9) *S. Cipriano*, epist. 73, 17. *P. L.*, 3, 1165.
(10) *S. Ambrosio*, l. 1 de Spiritu Sancto, 3, 44. *P. L.*, 16, 743.

mula ritual del bautismo, la cual habría sido válida por contener implícitamente enunciadas las Tres Divinas Personas. No mejoró la inteligencia de dichos pasajes durante toda la edad media, en que, o siguieron repitiéndose las soluciones antiguas, o bien se proponían otras apenas diferentes. *Santo Tomás,* por ejemplo, con otros muchos, enseñaba que los Apóstoles habrían bautizado alguna vez, por especial privilegio, en el solo nombre de Jesús "ut nomen Christi redderetur venerabile" (11).

Posteriormente, tomando estos textos por su cuenta, la exégesis protestante, en vez de dilucidarlos, los oscurecía más, afirmando que en los Actos no sólo se trata de una fórmula ritual, sino de la única usada en el bautismo administrado en los centros cristianos más antiguos, de suerte que debe reputarse la fórmula trinitaria de Mt., 28, 19, como hechura de época más reciente.

Pero, a partir del siglo diez y seis, se inició en el campo católico una corriente, que ha ido ganando cada día más terreno, según la cual no se debe ver en manera alguna en el libro de los Hechos una fórmula ritual del bautismo. En esta sentencia comulgan hoy día también varios críticos heterodoxos, fundados en motivos de índole lingüística. Sin embargo, existe aún entre éstos y aquéllos alguna diversidad, respecto de la fórmula, en la apreciación de Mt., 28, 19.

La verdadera dificultad está en desentrañar el preciso sentido gramatical de las frases. Nosotros, naturalmente, no vamos a limitar la atención a los pasajes de Actos y Mt., 28, 19, sino que abarcaremos la íntegra fraseología citada al principio. Afortunadamente, en la actualidad se cuenta para resolver esta cuestión con algún recurso más de los que disponían los críticos antiguos, merced a descubrimientos recientes. La solución que nos satisface a nosotros y que trataremos de justificar con el presente estudio, contiénese en estas dos afirmaciones: a) las fórmulas citadas son de un valor muy semejante y no antinómico; y b) es muy probable que en ninguna de ellas ha de verse descrita, a lo menos directamente, la fórmula ritual del bautismo, sino sólo diversos modismos referentes a la naturaleza o eficacia de dicho rito sacro.

Para proceder con algún orden dividiremos el estudio en cuatro artículos: 1. Significado del verbo βαπτίζειν. — 2. βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τινὰ. — 3. βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τὸ ὄνομα τινὸς. — 4. Explanación doctrinal.

(11) *S. Tomás,* 3 p., q. 66, a. 6. Cf. también *Alejandro de Ales,* p. 4, q. 13, ad 8; *Cayetano,* p. 3, q. 66, ad 6, etc.

1. *Significación del verbo* βαπτίζειν

Comenzamos por el análisis de βαπτίζειν, por entender que del valor de este verbo depende en gran parte el de las íntegras frases que nos proponemos descifrar. Morfológicamente considerado, βαπτίζειν es la forma intensiva o frecuentativa de βάπτειν, aunque de hecho no se conservan ejemplos de un tal carácter intensivo o frecuentativo. En los clásicos, donde ocurre a menudo, se emplea siempre como sinónimo de la forma simple βάπτειν y, por lo tanto, con el significado de sumergir(se), anegar(se), hundir(se), etc. Alguna vez se toma también en sentido figurado, pero, sin que desaparezca nunca la idea radical (12). *La Versión de los LXX* también lo usa, aunque muy raramente; sólo en cuatro pasajes, pudiéndose de ellos concluir con toda probabilidad que βαπτίζειν conservaba aún su primitivo valor, pues, en Is. 21, 4, se toma metafóricamente por abrumar: ἡ ανομία με βαπτίζει; en Eccli. 34, 30, significa una purificación legal consistente en un baño: βαπτιζόμενος ἀπὸ νεκροῦ καὶ πάλιν ἁπτόμενος αὐτοῦ, τί ὠφέλησεν τῷ λουτρῷ αὐτοῦ; y en IV Reg. 5, 14 es precisamente traducción del hebreo *tabal* (sumergir(se): καὶ κατέβη Ναιμὰν καὶ ἐβαπτίσατο ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Y también puede deducirse que otro significado más general de lavar(se), purificar(se) se había asociado ya al etimológico y originario, como se desprende ya, en parte, del citado Eccli: 34, 30, pero, en especial de Judith, 12, 7: ἐβαπτίζετο ἐν τῇ παρεμβολῇ ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, en donde muy probablemente se habla de una simple loción sin verdadera inmersión o baño.

Pero a nosotros interesa, sobre todo, averiguar el uso de βαπτίζειν en el Nuevo Testamento. En éste hallamos empleadas, por vez primera, a más de la forma verbal, las nominales como βαπτισμός, βάπτισμα, y, refiriéndose a la obra del Precursor, el apelativo βαπτιστής, registrándose en una u otra de dichas formas, como un centenar de veces. Pero, sobre el valor que βαπτίζειν tenga en estos casos del Nuevo Testamento, hay diversidad de pareceres.

Robinson (13), por ejemplo, opina que en los Evangelios y, en general, en el Nuevo Testamento, el sentido de una mera ablución ritual, el cual ya aparecería en la versión alejandrina, ha reemplazado ya por completo al primitivo de inmersión; y así en el Nuevo Testamento *bautizar* sería sinónimo de *lavar* o *purificar*. Funda su opinión en Mc. 7, 4, de donde aparece que el judaísmo en tiempo de Nuestro Señor usaba βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ

(12) Vid. *Stephanus*, Thesaurus linguae graecae, s. v. βαπτίζειν, donde se citan varios ejemplos.

(13) *Robinson*, In the Name, en The Journal of Theol. Studies, v. 7 (1906), pp. 186-202.

ξεστῶν καὶ χαλκίων y que los fariseos ἀπ' ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίσωνται οὐκ ἐσθίουσιν; y en Lc. 11, 38, donde se refiere que el Fariseo que invitó a su mesa al Señor, ἐθαύμασεν ὅτι οὐ πρῶτον ἐβαπτίσθη πρὸ τοῦ ἀρίστου. En tales textos, dice, es manifiesto que βαπτίζειν significa purificar o lavar; y su empleo, máxime en el caso del Fariseo, no se explica si la idea etimológica de inmersión no hubiera sido subrogada definitivamente en el lenguaje de entonces por la de un mero ceremonial lavatorio.

Chase (14), en cambio, defiende una teoría enteramente contraria, que es como el polo opuesto de la precedente. Según este autor βαπτίζειν en el Nuevo Testamento incluiría siempre el significado de *inmersión* (y propone la idea de traducir el término original en nuestras versiones, en vez de transcribirlo). Los pasajes de Mc. 7, 4 y Lc. 11, 38, a su juicio, no sólo no probarían nada en contrario, sino que, bien entendidos, confirmarían el uso etimológico.

Hay una tercera sentencia propia de aquellos autores que consideran βαπτίζειν, a lo menos en la mayoría de los casos, como un *término meramente* técnico para designar el rito del bautismo.

Pero ninguna de estas tres opiniones parece justa, aunque en todas puede haber algún elemento verdadero. Las dos primeras adolecen de radicalismo, y la última, desatendiendo el ambiente e ideas dominantes de cuando fueron redactados los libros sagrados, tiene en cuenta únicamente las concepciones de hoy día. Nosotros en este asunto optamos por un término medio; por una parte, admitimos la existencia de casos en que βαπτίζειν signifique simplemente *lavar* o *purificar*, los cuales son muy raros, y, por otra, que realmente muchas veces, la primera impresión recibida sea de hallarnos ante un *vocablo meramente técnico;* pero, considerándolo todo detenidamente, en la mayoría de los ejemplos creemos que se ha de reconocer, a lo menos como concomitante, el valor de *inmersión*.

βαπτίζειν = *lavar*.—Primeramente debe verse este significado en Mc. 7, 4, no obstante lo propuesto en contra por *Chase*, quien supone que, al limpiarse los vasos y demás utensilios, eran introducidos en el agua (15). Se haría así, sin duda, muy a menudo, pero el autor sagrado en este lugar atiende sólo a señalar el acto de la loción. Otro testimonio todavía más evidente de este uso, se halla — y en esto convenimos de nuevo con *Robinson* — en Lc. 11, 38. *Chase* niégalo de nuevo (16), basándose en las hipótesis, o que Lucas haya ignorado la costumbre judaica de lavarse sólo las manos antes de las comidas, o que, escribiendo su evangelio para el mundo pagano, haya

(14) *Chase,* The Lord's command to baptise, en la misma revista, v. 6 (1905), pp. 481-521; v. 8 (1907, pp. 161-184.
(15) V. 8, p. 178.
(16) V. 8, p. 179.

querido reflejar en este caso la costumbre entre ellos existente de bañarse antes de sentarse a la mesa. Pero lo primero es manifiestamente fútil, y lo segundo es también de ningún valor: pues, a más de que no se prueba haber sido general entre los gentiles el tal baño, es enteramente arbitrario suponer que haya tenido lugar la mentada preocupación en el autor sagrado. Habría una tercera prueba manifiesta del uso de que hablamos, Mc. 7, 4, si constara de la genuinidad de la lección βαπτίσωνται; pero varios códices exhiben la variante ῥαντίσωνται. De todos modos, una posterior inclusión de βαπτίσωνται en un contexto que pide el sentido de lavar, vale algo para probar que este significado no fué del todo ajeno a nuestro verbo (17).

Ocurre asimismo βαπτίζειν con sentido de mera loción en un papiro del siglo III de nuestra era: λουσάμενος καὶ βαπτισάμενος (18).

βαπτίζειν = *sumergir.* — Pero, fuera de los pasajes examinados, βαπτίζειν ocurre en el Nuevo Testamento, en general, describiendo el rito llamado por antonomasia bautismo, ora el del Precursor, ora el de los discípulos de Jesús durante el ministerio público, ora, en fin, el bautismo cristiano. Pues bien, en todos estos casos, aunque no siempre con la misma evidencia, envuelve la idea de inmersión. Le compete esta idea, ante todo, en las narraciones de la obra del Bautista. En efecto; ya *Josefo,* hablando del bautismo de Juan, lo llama βαπτισμός y βάπτισις (19), con cuyas palabras él manifiestamente designa una inmersión en el agua, ya que en sus obras emplea el vocablo βαπτίζειν siempre con sentido de verdadera inmersión, propia o figuradamente (20). Pero dicho sentido resalta también en el mismo texto sacro. En efecto; en éste muéstrase al Precursor, bautizando en la corriente del Jordán (Mt. 3, 5, 13, etc.); o en lugar de mucha agua (Jo. 3, 22 s.); luego en Mc. 1, 9 se dice que el Señor ἐβαπτίσθη εἰς τὸν Ἰορδάνην ὑπὸ Ἰωάνου, frase apropiadísima para describir el momento de penetrar en las aguas; y en el mismo contexto, por fin, y en Mt. 3, 16 contemplamos al mismo Jesús, así que ha sido bautizado, *ascendiendo* de aquellas aguas: βαπτισθεὶς δὲ ὁ Ἰησοῦς εὐθὺς ἀνέβη ἀπὸ τοῦ ὕδατος. De este cuadro es fuerza concluir que βαπτίζειν tiene sentido real de inmersión, de suerte que no puede negarse sin desfigurar notablemente el íntegro relato.

En estas descripciones de la obra del Bautista se ofrece un pequeño problema de fraseología. Acaece que βαπτίζειν se construye unas veces con εἰς y

(17) Tal vez también equivale a lavar meramente en Heb., 9, 10: ἐπὶ βρώμασιν καὶ πόμασιν καὶ διαφόροις βαπτισμοῖς.

(18) P. Lond., 121, 441. Véase en *Moulton-Milligan,* Vocabulary of Greek Testament, s. v. βαπτίζω.

(19) Así en Ant. Jud., 18, 5, 2.

(20) Así en Ant. Jud., 15, 3, 3: βαροῦντες ἀεὶ καὶ βαπτίζοντες ὡς ἐν παιδιᾷ νηχόμενον οὐκ ἀνῆκαν, ἕως καὶ παντάπασιν ἀποπνίξαι; en 10, 9, 4: βεβαπτισμένον εἰς ἀναισθησίαν καὶ ὕπνον ὑπὸ τῆς μέθης; y en Bel. Jud., 4, 3, 3: ὃ δὴ καὶ δίχα τῆς στάσεως ὕστερον ἐβάπτισεν τὴν πόλιν.

otras con ἐν o con solo dativo sin preposición. En sentir de *Robinson*, influído de su opinión ya expuesta, aquí no habría sino diversos modos de expresar el instrumento; en todos los casos se hablaría de lavar por medio de, o con agua, etc. *Chase*, al contrario, cree que así εἰς como ἐν en estos textos tienen un valor local. Nosotros creemos muy justificado esto último, pues, por una parte, en la literatura clásica — como *Robinson* mismo concede — βαπτίζειν se usa indistintamente con εἰς y con ἐν, significando inmersión, y, por otra, queda demostrado que tal es el sentido que tiene en estas páginas. La conclusión emitida para el caso del bautismo del Precursor, puede extenderse también a aquellos en que βαπτίζειν describe el bautismo conferido por los discípulos del Salvador, pues el bautismo de éstos en nada se diferenció, a lo menos en cuanto a la forma externa, del administrado por el Bautista.

Pero de estos últimos pasajes e igualmente de aquellos donde se hace mención del bautismo cristiano, alguien nos podría objetar con la tercera sentencia, arriba expuesta, que todo se explica perfectamente considerando βαπτίζειν como un término meramente técnico (21). A raíz de la institución del Sacramento del bautismo cristiano, βαπτίζειν en el lenguaje eclesiástico habría sido reservado para describir el rito bautismal bajo la *formalidad de rito sacro*, prescindiéndose en absoluto del valor *real* que en otros tiempos hubiera tenido. De hecho, en todos estos casos se emplea simpre solo, sin ir acompañado de término alguno, lo que no se explicara si incluyese el sentido real de inmersión.

Esta objeción, aunque no queremos negarle toda apariencia de verdad, la conceptuamos de muy escaso valor. Se funda, como ya antes fué insinuado, en el concepto del bautismo dominante en la actualidad, transportándose la significación actual del verbo *bautizar* al βαπτίζειν de los libros sagrados. Debemos conceder y concedemos que al presente, y ya desde muy antiguo, así en latín como, en general, en todas las lenguas occidentales en que ha sido incorporado, el verbo *bautizar* no tiene más valor que el técnico para designar el rito mediante el cual ingresamos en la comunidad de los fieles, y no despierta en nosotros necesariamente la idea de inmersión — a lo más despierta la de purificación —; pero en el mundo cristiano de los primeros tiempos y, por ende, para los redactores del sagrado texto, no fué así. Como se observaba en el cumplimiento de muchas purificaciones prescritas en la Ley de Moisés y, sobre todo, en el bautismo de los prosélitos y en el administrado por el Bautista, el bautismo cristiano en los albores de la Iglesia tenía lugar, por regla general, mediante una inmersión en el agua. Aquellos cristianos a todas horas estaban presenciando la administración del bautismo, o en corriente de abundante agua, o bien en recipientes capaces de

(21) Esta opinión la hemos leído en varios comentarios al Nuevo Testamento y en algún artículo de enciclopedia.

contener uno o más cuerpos humanos; a más de que todos se acordarían del día, en que ellos se sumergieran en dichas aguas, recibiendo en su seno el estado nuevo, que tanto apreciaban.

Una manifiesta alusión a esta costumbre general puede verse en Rom. 6, 4 y Col. 2, 12, en donde el bautismo cristiano aparece como una *sepultura*, en que somos enterrados con Cristo. Otro testimonio de la misma está en la Διδαχή (22), documento de a fines del primer siglo o principios del segundo. En este documento, en efecto, se prescribe que el bautismo sea administrado en alguna corriente de agua y que se recurra al bautismo por infusión, sólo en el caso de no ser posible el anterior procedimiento. También alude a la práctica por inmersión *S. Bernabé* con estas palabras: Ἡμεῖς μὲν καταβαίνομεν εἰς τὸ ὕδωρ γέμοντες ἁμαρτιῶν καὶ ῥύπου, καὶ ἀναβαίνομεν καρποφοροῦντες ἐν τῇ καρδίᾳ τὸν φόβον... (23).

Es un hecho, por lo demás, éste, casi unánimemente admitido por los autores. Pues bien, tal práctica de bautismo, con que los primeros cristianos estaban tan familiarizados, debe ser atendida por quien trata de averiguar el valor de βαπτίζειν. Si de hecho βαπτίζειν correspondía al acto de una inmersión, ¿por qué no había de representarla en la mente de quien esto sabía y veía palpablemente? Sin duda aquellos cristianos tenían y veneraban el bautismo como un rito sacro; pero un rito sacro, al fin y al cabo, que consistía en una inmersión: y por lo tanto, al pronunciar ellos βαπτίζειν, o los correspondientes substantivos, necesariamente pensaban en ella, a la manera que en ella pensarían los clásicos, cuando describían el hundimiento de un navío o algo análogo. Si no siempre se refería explícitamente el término en que tenía lugar la inmersión, es porque no hacía falta, porque se sobreentendía, pues todos, en oyendo βαπτίζειν o βάπτισμα, ya sabían que se trataba de inmersión en el agua, y, así, para ellos equivalía a βαπτίζειν εἰς τὸ ὕδωρ. De aquí que en algunas versiones antiguas se traduzca el verbo βαπτίζειν por un vocablo que significa sumergir, v. gr., en la siriaca y en la etiópica. De modo semejante en las biblias alemanas modernas se vierte por *taufen*.

Como confirmación, además, de que en el Nuevo Testamento no había caído en desuso el sentido de inmersión de βαπτίζειν, pueden citarse Mc. 10, 38: δύνασθε τὸ βάπτισμα ὃ ἐγὼ βαπτίζομαι, βαπτισθῆναι; y Lc. 12, 50: βάπτισμα ἔχω βαπτισθῆναι, καὶ πῶς συνέχομαι ἕως ὅτου τελεσθῇ. Aquí el Señor habla de calamidades enormes, las de su Pasión dolorosa, las cuales le anegaron a modo de un torrente de aguas. No se explica cómo hayan podido conservarnos los evangelistas estas expresiones si βαπτίζειν hubiera perdido ya en el lenguaje contemporáneo el valor de inmersión.

(22) Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστολῶν, 7, 1. *Funk*, Patres Apostolici, 1, 16.
(23) Epistula Barnabae, 11, 11. *P. G.*, 2, 760.

Hallamos también el sentido de inmersión en un papiro del siglo cuarto ἀπὸ νεναυαγηκ(ότος) πλοίου ἀπὸ πάκτωνος βεβαπτισμ(ένου) (24).

De estas breves anotaciones resulta claro que en el lenguaje neotestamentario βαπτίζειν seguía usándose con sentido etimológico, no siendo obstáculo para ello el que este verbo se vaya reservando para designar el rito del bautismo. El carácter meramente técnico que hoy tiene en el lenguaje eclesiástico el verbo *bautizar,* fuélo adquiriendo sin duda a medida que el rito por inmersión iba cayendo en desuso.

2. βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τινὰ (τὶ).

Visto el verdadero carácter de βαπτίζειν, vamos a emprender ya el examen de sus particulares construcciones, adelantadas en el prólogo. A poco, se descubren en las mismas dos formas características o tipos diversos: a) βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τινὰ (τὶ) y b) βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τὸ ὄνομα τινός. De ambas trataremos separadamente, empezando por la primera.

Esta locución, ante todo, recurre en los pasajes siguientes: Rom. 6, 3 s.: ἢ ἀγνοεῖτε ὅτι ὅσοι ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ ἐβαπτίσθημεν; συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον. Gal. 3, 27.: ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. I Cor. 10, 1 sig.: οἱ πατέρες ἡμῶν πάνες ὑπὸ τὴν νεφέλην ἦσαν καὶ πάντες διὰ τῆς θαλάσσης διῆλθον, καὶ πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσαντο ἐν τῇ νεφέλῃ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ. I Cor. 12, 13: ἐν ἐπὶ πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἓν σῶμα ἐβαπτίσθημεν.

Quien en estos ejemplos atendiese únicamente a la forma externa de la frase, no tardaría en concluir que nuestra fórmula no discrepa de la muy ordinaria en los clásicos βαπτίζειν (εσθαι) εἰς..., la cual se halla también en el Nuevo Testamento: βαπτίζεσθαι εἰς Ἰορδάνην; pero, en realidad, no se puede disimular en ella un sello y colorido peculiares, pues, mientras en los clásicos βαπτίζειν εἰς rige siempre un objeto, que es muy apropiado para determinar en el verbo el sentido de inmersión, aquí el tal objeto, o es una persona, v. gr. Χριστός, o un substantivo de cosa de bien diversa índole: θάνατος, σῶμα, etc. Debido a esta particularidad, ha llamado poderosamente la atención de los intérpretes y de los críticos, disputándose aún acerca de su preciso sentido. Tres son las opiniones más dignas de consideración.

Según los intérpretes latinos antiguos, quienes se dejaron influir indudablemente por la lección de la Vulgata: *baptizari in aliquo,* la fórmula βαπτίζεσθαι εἰς τινὰ (τὶ) designaría el rito externo del bautismo y, juntamente, alguna de las relaciones que *Santo Tomás* recapitula en su comentario a εἰς

(24) P. Lond., 46, 69 (I, p. 67). Véase en *Moulton-Milligan,* I. c.

Χριστὸν Ἰησοῦν de Rom. 6, 3, en estos términos: "Uno modo intelligitur, dice, secundum institutionem Jesu-Christi... secundo per invocationem Jesu-Christi... tertio in Christo-Jesu i. e. quadam conformitate ad Christum".

Diverso juicio, aunque sólo en parte, formaron muchos escritores modernos, entre los cuales *Godet* (25), *Lagrange* (26), *Oltramare* (27), etc. Estos convienen con los anteriores en ver descrito el acto externo del bautismo, pero en la preposición εἰς ven expresada una relación de unión o una tendencia a la unión con el objeto regido. Según esta interpretación βαπτίζεσθαι εἰς v. gr. Χριστὸν equivaldría a ser bautizado con o en el agua en orden a la unión con Cristo. Es de notar, todavía, que no todos explican igualmente la naturaleza de dicha relación de unión del bautismo con el objeto, término del régimen, como se verá más adelante.

Otros, en fin, creen que esta fórmula, a pesar de su colorido peculiar, no es distinta lingüísticamente de sus semejantes en los clásicos, vertiéndola, por lo tanto, por sumergirse en alguien o algo, y así en εἰς τινὰ (τὶ) hallan descrito el ambiente, como quien dice, o atmósfera, en que se realizaría una especie de inmersión (*Chase* (28), *Prat* (29), *Bernard* (30) y otros).

Dada esta explicación, la fórmula de que tratamos no describiría el acto del bautismo o sea el acto de inmersión en el agua, sino el de inmersión en el objeto regido, v. gr. Cristo, su muerte... Al rito bautismal sólo se haría alusión.

De estas sentencias la primera nos parece insostenible. ¿Cómo explicar bien con ella v. gr. βαπτίζεσθαι εἰς Μωϋσῆν? Además, en Rom. 6, 3 sig. evidentemente se habla de unión del bautizado con Cristo. Ahora bien, esto en la misma no aparece claro. Por fin, esta sentencia hace violencia a la preposición εἰς. Y no sirve el decir en su favor que en el lenguaje griego del Nuevo Testamento las preposiciones εἰς y ἐν se usaban ya indistintamente, como opinan algunos; pues esto, tomado en absoluto, es falso — no habría ya medio de hacer la exégesis de multitud de pasajes—; y en el caso presente todas las probabilidades son de que εἰς posee su valor propio, el cual seria aquí local o casi-local, conforme a lo dicho anteriormente. El uso de εἰς por ἐν, en general, tiene lugar sólo en ejemplos donde existe la llamada *constructio praegnans* (31).

La segunda interpretación, patrocinada por varios autores modernos, sin duda ofrece menores inconvenientes, ya que en ella se tiene en cuenta el grie-

(25) *Godet,* L'Épitre aux Romains, v. 2, p. 16 sgs.
(26) *Lagrange,* L'Épitre aux Romains, p. 144 sgs.
(27) *Oltramare,* L'Épitre aux Romains, v. 2, p. 3 sgs.
(28) *Chase,* l. c.
(29) *Prat,* La Théologie de Saint Paul, v. 2, pp. 552-6.
(30) *Bernard,* The Expositor, s. 6, v. 5 (1902), pp. 43-52.
(31) Véase, v. gr. Lc. 4, 44: ἦν κηρύσσων εἰς τὰς συναγωγὰς τῆς Ἰουδαίας; Act. 8, 40: εὑρέθη εἰς Ἄζωτον, etc.

go εἰς τινὰ (τὶ), al cual, además, se le atribuye un valor de sí suficiente; pero tampoco esta interpretación ofrece muchas garantías. Sus argumentos principales son: a) que para San Pablo βαπτίζειν era ya un término que significaba meramente *conferir el bautismo* (32); y b) se insiste en la semejanza de los ejemplos que estudiamos con βαπτίζειν εἰς μετάνοιαν, cuyo evidente sentido sería el de *conferir el bautismo,* o bien, *sumergir en el agua en orden* a la penitencia, esto es, para mover a penitencia (33).

Pues bien, tales argumentos, a nuestro juicio, son de muy escaso valor. Que βαπτίζειν en San Pablo tenga dicho sentido no puede darse como cosa cierta y manifiesta, sino que antes se debiera demostrar. Ningún ejemplo hay en sus cartas que revele que βαπτίζειν haya pasado a la categoría de un mero término técnico. Por lo demás, queda probado abundantemente en el artículo anterior que en la era apostólica conservaba todavía el significado radical y que con este significado ha sido usado. En cuanto a lo segundo, no existe paridad entre nuestra fórmula y βαπτίζειν εἰς μετάνοιαν, conforme ocurre en el texto sacro. En efecto; no se halla en todo el Nuevo Testamento ni una sola vez la construcción sencilla βαπτίζειν εἰς μετάνοιαν. En Mt. 3, 11 leemos: ἐγὼ μὲν ὑμᾶς βαπτίζω ἐ ν ὕ δ α τ ι εἰς μετάνοιαν·... αὐτὸς (Χριστός) ὑμᾶς βαπτίσει ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί; en otros lugares paralelos (34), en que como en el anterior, se contraponen los dos bautismos, se omite el miembro εἰς μετάνοιαν; y, por fin, Act. 19, 4 trae: Ἰωάνης ἐβάπτισεν βάπτισμα μετανοίας. De este conjunto de citas se ve claro que εἰς μετάνοιαν es algo que se une a una frase, ya de sí completa, es a saber, βαπτίζω (ἐν) ὕδατι y que, por lo tanto, no puede considerarse como el término directo de βαπτίζειν, como lo es v. gr. εἰς Ἰορδάνην en el ejemplo varias veces citado. En los textos de que hablamos el término directo es: (ἐν) ὕδατι o βάπτισμα. En cambio, ¿quién no ve que en βαπτίζεσθαι v. gr. εἰς Χριστὸν, εἰς θάνατον, (Χριστοῦ) hay menos inconveniente, en que εἰς represente el término directo, que en los casos señalados?

Bien ponderado todo, nosotros nos inclinamos, con los autores de la tercera sentencia, a reconocer en βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τινὰ (τὶ) un giro al estilo clásico, y semejante a βαπτίζεσθαι εἰς Ἰορδάνην del Nuevo Testamento. En su favor milita, primero, la índole externa de la frase. Pero puede ilustrarse y corroborarse este punto de vista, declarando como no ofrece ningún obstáculo la presencia de las personas o cosas regidas de εἰς.

Volvamos de nuevo sobre Mt. 3, 11 y demás paralelos citados. Estos pasajes son de gran interés para nuestra tesis. Efectivamente; en ellos se contraponen el bautismo de Juan y el de Jesús, de suerte que, mientras la característica de aquél es ser *bautismo en agua* la de esotro es ser *bautismo*

(32) Así *Lagrange*, l. c.
(33) Véanse *Godet, Oltramare,* l. c.
(34) Jo., 1, 33; Act., 1, 5; 11, 16.

en el Espíritu Santo. ¡Grande ventaja la que lleva el bautismo del Mesías sobre el de su Precursor! Ahondando un poco, se echa de ver que *bautizar en el Espíritu Santo* (βαπτίζειν (ἐν) Πνεύματι Ἁγίῳ), significa sumergir en dicho Ser, remozarnos y penetrar, como quien dice, dentro del Espíritu Santo. Pues éste es el valor de βαπτίζειν... en el primer miembro, conforme a lo dicho en el artículo anterior, y en una contraposición solemne como la presente, debe necesariamente conservarse este valor en el otro miembro. La presencia de καὶ πυρί en Mt. 3, 11, lo vuelve todavía más cierto. Algunos Santos Padres entendieron este miembro de un tercer bautismo, el de los condenados en las llamas del infierno. Más probable es que sea sólo un complemento de ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ para poner de relieve de alguna manera la sobreeminente virtud purificadora del bautismo de Jesús, el cual termina con la infusión del Espíritu Santo.

En cuanto a dicha virtud purificadora, el bautismo de Jesús aventajaría al del Bautista, como aventaja la potencia purificadora del fuego a la del agua; habría aquí una comparación implícita. Pero, queda de todas maneras firme que la expresión: *en el Espíritu Santo,* de estos pasajes paralelos, describe un como ambiente espiritual, en el cual el hombre por medio del bautismo de Jesús queda sumergido y, consiguientemente, purificado, así como lo representa ἐν ὕδατι, si bien, claro está, de orden material. Esta ideología y estas construcciones sin duda hacen muy recomendable nuestra versión de βαπτίζεσθαι εἰς τινά.

Es de interés también, a este propósito, recordar algo de historia sobre el bautismo. Haremos caso omiso del rito bautismal entre los paganos. En medio de los judíos, conforme a los escritos rabínicos, existió el bautismo de los prosélitos llamado *t^ebila* (inmersión), el cual se requería, junto con la circuncisión y un sacrificio, como condición necesaria para que los gentiles pudieran formar parte de su pueblo y gozar de los privilegios de la Ley. Solía tal ceremonia realizarse de esta suerte: se le cortaban al prosélito los cabellos y se le desnudaba de sus vestiduras y luego, hecha profesión de fe delante de los padres de bautismo (padrinos), era sumergido en el agua, de modo que todas las partes de su cuerpo quedaran envueltas en la misma. En saliendo, quedaba agregado al pueblo judío y sometido al yugo de la ley mosaica (35). Estas referencias, aunque no fueron escritas sino algunos siglos después de Jesucristo, nos describen una costumbre antiquísima, generalmente considerada como antemesiana (36). Dos cosas son de notar en ella: el rito-inmersión, y el carácter iniciatorio del mismo pasando del estado de paganismo al de la religión de Israel.

(35) Cf. *Edersheim,* The life and times of Jesus the Messiah, v. 2, pp. 745-7.
(36) Cf. *Edersheim,* l. c., y *Schürer,* Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Christi, v. 3, pp. 129-32.

Al bautismo de los prosélitos siguió, llevándole ventaja por su prerrogativa de ser εἰς μετάνοιαν, el de San Juan. Sin embargo, éste, al igual de aquél, consistía en una inmersión en el agua, como ya vimos en el artículo anterior, y tuvo también muy probablemente carácter de rito de iniciación, ya que por el bautismo se le agregaban al Precursor sus secuaces y discípulos, o, más bien, por este medio él iba segregando de entre las turbas una porción escogida a fin de disponerla al recibimiento del Mesías. Nosotros, además, creemos que son un eco de esta propiedad iniciatoria las siguientes palabras de los sacerdotes y levitas, enviados al Bautista: *quid ergo, baptizas si tu non es Christus, neque Elias, neque propheta?* En esta ocasión, y con tales palabras le habría sido echada en cara una innovación, a juicio de aquéllos, intolerable, es a saber, la de bautizar, formando prosélitos entre los mismos judíos, cuando según prescripción de la Sinagoga sólo podían ser bautizados y, consiguientemente, agregados los prosélitos venidos del paganismo. Así se comprende que pudiera el Bautista ser interrogado acerca de su persona y que, no apropiándose ni siquiera el título de profeta, le contestaran en la forma ya indicada.

En el bautismo cristiano, por fin, administrado también al principio por vía de inmersión, resplandece la nota de rito de iniciación de una manera admirable. El mismo Jesús lo declaraba clara y categóricamente, al enviar a sus apóstoles a difundir su Iglesia, con estos términos: πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς το ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Formad discípulos mediante el bautismo, decía el Señor. Y una ojeada que demos por las páginas del libro de los Hechos bastará para convencernos que de hecho este bautismo ha sido considerado siempre, desde un principio, como la puerta de ingreso en la Iglesia de Jesucristo. Ahora bien, no cabe duda de que dicha concepción acerca del rito bautismal arroja nueva luz en pro de la interpretación que hemos adoptado. Pues, en virtud de la misma, ser bautizado puede tomarse como equivalente a entrar en el Seno de la Iglesia, a incorporarse a la misma, a contraer lazos estrechos de unión con todo aquello que la forma; que, en sentir ya de los más primitivos cristianos, interpretado y explicado por el Apóstol, son: Cristo en calidad de Cabeza, y los fieles, en la de miembros. Y se comprende muy bien, además, que βαπτίζειν en nuestra fórmula, pueda tener incluso toda su fuerza primitiva, de sumergir, aunque, claro está, trasladada al orden espiritual o moral; ya que, toda vez que en el bautismo por inmersión, entonces en uso, se veía claro el acto, mediante el cual, el hombre fiel se unía a la Iglesia y a Cristo, su Jefe, naturalísimamente por influjo de tal rito externo pudo representarse dicha unión a modo de una inmersión en los mismos y valerse para expresarla del mismo vocablo con que se describía dicho rito, conservando su sentido real.

Pero, tratando de una fórmula que ocurre sólo en el texto Sacro, se debe atender, con preferencia, al contexto. Afortunadamente también por esta parte viene nuestra sentencia afianzada. A este propósito no vamos a traer aquí cuanto se podría decir, sino lo meramente indispensable para que se vea de una manera clara nuestro punto de vista. Algo más se dirá sobre esto en el artículo último.

Primeramente resulta manifiesto el valor radical de βαπτίζειν en Rom. 6, 3 sig., en donde se halla tres veces la fórmula. Traducirla en este pasaje por *bautizarse con o en el agua en orden a la unión* con Cristo, con su muerte, etc., ora se entienda, con la mayoría de los protestantes, de una relación meramente simbólica, ora, con los católicos, de una relación simbólica y de causalidad juntamente, es robarle mucho de su viveza y embarazarla no poco. Lo cual se verifica más todavía en la primera sentencia. En cambio, atribuyendo a βαπτίζειν el sentido de sumergir, las frases se simplifican, y se expresa mejor con ello la mente del Apóstol, quien en este pasaje atiende sobre todo a recordar nuestra compenetración con Cristo en el acto de su muerte; para deducir, luego, lo que significa morir nosotros al pecado, y la imposibilidad de permanecer en el mismo; lo cual constituye su verdadero tema. Sin duda, San Pablo en este lugar alude al bautismo, pues a él refiere dicha inmersión o unión, pero no habla de él explícitamente. Es muy creíble que ἐβαπτίσθημεν εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν, εἰς θάνατον αὐτοῦ, διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς θάνατον tenga la misma significación que las cláusulas συνετάφημεν αὐτῷ (Χριστῷ), σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἀπεθάνομεν σὺν Χριστῷ..., del mismo contexto, las cuales, aunque aluden al acto del bautismo por inmersión, de sí no denotan más que una unión íntima con Cristo. Y no debe causar gran extrañeza el que sea representada nuestra unión con Cristo, como una *inmersión* en el mismo, pues no son ciertamente menos osadas las representaciones de *consepelio, concrucifixión, concrecimiento...*, máxime que aquélla se explica muy bien, como antes vimos, por simbolismo, dado el acto externo del bautismo. ¿Qué tiene de extraño que nuestra unión con Cristo se haya concebido como una inmersión mística, o un bautismo místico supuesto el rito de inmersión?

Esta misma significación resulta clara también, de su contexto en Gal. 3, 27: ὅσοι γὰρ εἰς Χριστὸν ἐβαπτίσθητε, Χριστὸν ἐνεδύσασθε. En efecto: el segundo inciso *revestir a Cristo* es una ulterior declaración del primero *bautizarse en el Cristo,* siendo, además, manifiesto que aquél nos presenta a Cristo a modo de una atmósfera o ambiente, en donde el bautizado se sumerge, quedando en él como envuelto o circunscrito.

Ultimamente en los dos pasajes restantes cuadra muy bien la misma interpretación. En 1 Cor. 12, 13 el fin del escritor es recalcar la unidad y compenetración de los cristianos entre sí, la que compara a la existente entre

los miembros de un cuerpo físico. Ahora bien, este fin se obtiene a maravilla, atribuyendo a βαπτίζειν el sentido radical. En 1 Cor. 10, 13, por fin, San Pablo compara la economía cristiana a la mosaica, hallando para los dos grandes sacramentos Eucaristía y Bautismo analogías salientes en la historia de Israel. Limitándonos al segundo, haber estado bajo la nube y haber atravesado el mar fué una especie de bautismo, que puso a los israelitas bajo la dirección de Moisés, sumergiéndoles, como quien dice, en la economía mosaica: πάντες εἰς τὸν Μωϋσῆν ἐβαπτίσθησαν. En este pasaje se propone un tipo de las realidades cristianas y así la frase *ser bautizado* o *bautizarse en Moisés* debe tomarse como calcada sobre la ya examinada *bautizarse en Cristo,* correspondiéndole por ende una significación parecida.

3. Βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τὸ ὄνομα τινός.

Más llamativa todavía y discutida que la anterior es la expresión βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τὸ ὄνομα τινός, la cual, además, posee un interés excepcional por haber motivado la opinión de que haya existido en el seno de la primitiva cristiandad una doble fórmula ritual del bautismo. Como de la precedente, tampoco de ésta se ha conseguido dar con algún ejemplo fuera del griego neotestamentario; pero diversos autores modernos creen haberlos hallado, y de verdadero paralelismo lingüístico, con el miembro εἰς τὸ ὄνομα, con lo cual, a su juicio, tendrían en sus manos la clave para descifrar el valor preciso de toda la frase última. Hemos de notar, sin embargo, que los susodichos autores se dividen en distintos pareceres al venir a asignar el sentido exacto del presunto paralelo. Veámoslo.

Boehmer, por ejemplo, en un largo y erudito estudio intitulado: *Das biblische im Namen* (37), dedicado preferentemente a analizar e ilustrar Mt. 28, 19, establece una perfecta identidad entre εἰς τὸ ὄνομα y *b^e^xem,* de suerte que el primero no sería más que una traducción o literal adaptación, en el idioma griego, del segundo. Esto lo deduce de dos principios o verdades, tomadas por él como axiomas, es a saber, que dicha expresión griega ha brotado en el suelo palestinense y que es de procedencia hebrea. En el hebreo, añade luego, sólo dos formas podrían disputarse la paternidad, la ya mencionada y *l^e^xem,* pero, del análisis de diferentes pasajes del A. T. aparecería cierta su dependencia de la primera. Luego, fundado en el mismo origen hebraico,

(37) *Boehmer,* Das biblische im Namen. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung über das hebräische *b^e^xem* und seine griechischen Aequivalente (im besonderen Hinbrick auf den Teufbefehl Mt. 28, 19).

conceptúa como gemelas de εἰς τὸ ὄνομα las construcciones ἐπὶ τῷ ὀνόματι... y sobre todo ἐν τῷ ὀνόματι, atribuyendo a todos por igual el mismo valor inherente a *b^exem*, v. gr., *con la asistencia, con la presencia, con la comunión*, etcétera, según el contexto. También *Robinson*, solicito asimismo en desentrañar el valor de la fórmula bautismal (Mt. 28, 19), tiene parecidas conclusiones, pues equipara, por una parte, εἰς τὸ ὄνομα con ἐν τῷ ὀνόματι y, por otra, descubre igualmente un hebraísmo por *b^exem* en ambos casos. Según este autor, tendríamos de dicha equivalencia y tenor hebraicos una buena confirmación en las versiones vulgata y siriaca, por traducir una y otra ambas formas, respectivamente, con *in nomine* y *b^exem*. Ve en ellas el significado: *con la autoridad* o *en nombre* (38). Aplicando ya dichos autores sus premisas, traducen la fórmula completa, v. gr., en el citado texto de Mateo: "Id y enseñad a todas las gentes, bautizándolas con la asistencia o con la autoridad del Padre, del Hijo y del Espíritu Santo". En este pasaje se significaría que la Trinidad Sma. ratifica la acción del bautismo puesta por el ministro (así Boehmer), o, más bien, se denotaría (como quiere Robinson) que el bautismo se administre con la autorización de la Trinidad e invocando sus nombres. Si vale argüir del significado que han visto en los ejemplos de la presente fórmula, debemos contar también entre los partidarios de la presente teoría a la mayor parte de los autores mencionados en el prólogo. Sin embargo muchos no hicieron un estudio de la fórmula, sino que meramente adoptaron la interpretación de la misma de tiempo antiguo vulgarizada.

Algo distinta de las anteriores es la opinión de *W. Brandt* (39), pues éste, aunque parte también del principio que εἰς τὸ ὄνομα sea de origen semítico, que se haya formado en un ambiente judaico-cristiano, sin embargo de ahí concluye que el verdadero equivalente deba considerarse no *b^exem*, sino el palestinense *l^exem*. Esta forma de hecho se halla en el Talmud, construída con bautizar: "El prosélito ha de ser bautizado en el nombre de Dios *b^exem haxamaïm*" (40). Basado en esta nueva identificación, él en el bautismo εἰς τὸ ὄνομα v. gr. Χριστοῦ ve significada una relación como de clientela del bautizado con Cristo. "Nachdem judischem Sprachgebrauch, dice, die Taufe εἰς τὸ ὄνομα Χριστοῦ bedeutet eine Einordnung in die Zugehörigkeit zu Christus, welche das Individuum auch unter den vor Gott gültigen Rechtstitel Christus bringt" (41).

En cambio, otros, debido a descubrimientos de papiros e inscripciones helenísticas, sostienen que el equivalente de εἰς τὸ ὄνομα no debe buscarse en

(38) *Robinson*, l. c.
(39) *Brandt*, En de doops formule in het Niewe Testament, en Theol. Hidschrift, v. 25 (1891), pp. 565-610.
(40) *Yebamot*, 48, 6.
(41) *Brandt*, Deutsche Litteraturzeitung (1898), col. 1908.

algún idioma semítico, sino en el griego helenístico, y así, nuestra fórmula sería un puro idiomatismo. Así *Deissmann* (42), *Heitmüller* (43), etc., los cuales echan en cara a *Boehmer* y *Brandt* una verdadera *petitio principii*, por cuanto dan como cierto o como algo fuera de duda, el tenor hebraico o arameico de la frase.

Según esta sentencia, βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τινὸς es una cláusula semejante a muchas, que han sido halladas recientemente, y que nosotros examinaremos más adelante. *Heitmüller*, sin embargo, se ha dejado influir no poco por el significado de *b^exem* al proponer sus conclusiones, como se deja ver de estas palabras: "Las frases βαπτίζειν ἐν y ἐπὶ τῷ ὀνόματι describen la ceremonia del bautismo. Significan que el bautismo se realiza invocando el nombre, v. gr. de Jesús. La frase βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα, en cambio, representa el fin o resultado del bautismo; indica que el bautizado entra en una relación de pertenencia, de propiedad, respecto de Jesús. Pero la invocación del nombre va también implícitamente contenida en la fórmula βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα" (44).

Ultimamente *Chase, Prat, Bernard* (45)... han modificado estas declaraciones de *Heitmüller* con la eliminación de toda referencia a la invocación del nombre, y afirmando que en nuestra frase se habla sólo del resultado del bautismo. De aquí que la conceptúen como sinónima de βαπτίζειν εἰς τινά. "Les expressions être baptisé en (εἰς) quelqu'un ou au nom (εἰς τὸ ὄνομα) de quelqu'un, dice el *P. Prat*, sont, en soi, à peu près synonymes" (46).

De todo lo dicho hasta aquí se echa de ver que pueden promoverse sobre la fórmula dos cuestiones: una, que afecta a su índole o estirpe, y otra que se refiere a su significado. Aunque no es fácil deslindar del todo estos dos problemas, con todo, nosotros aquí sólo pretendemos resolver el segundo, para lo cual nos serviremos indistintamente de la literatura hebraica y de la helenística, pues ambas pueden arrojar alguna luz sobre el mismo. En cuanto a su índole, acaso no debe verse ni un mero hebraísmo, como opinan unos, ni tampoco un mero helenismo, como prefieren otros, sino más bien una frase de sabor hebraico-helenístico.

La fórmula recurre en los pasajes siguientes: Mt. 28, 19: πορευθέντες οὖν μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Act. 8, 16: οὐδέπω γὰρ ἦν ἐπ' οὐδενὶ αὐτῶν ἐπιπεπτωκός, μόνον δὲ βεβαπτισμένοι

(42) *Deissmann*, Bibelstudien (1895), pp. 143-45; Neue Bibelstudien (1897), pp. 25-7; Theologische Litteraturzeitung, v. 2, 1 (1900), col. 71-4.

(43) *Heitmüller*, Im Namen Jesu. Eine sprach-und-religionsgeschichliche Untersuchung zum N. T. spiziell zur altchristlicher Taufe.

(44) *Heitmüller*, l. c., p. 127.

(45) L. c.

(46) Obra citada, v. 2, p. 556.

ὑπῆρχον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ; 19, 5: ἀκούσαντες δὲ ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ.

1 Cor. 1, 13: μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; y 1, 15: ἵνα μή τις εἴπῃ ὅτι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβαπτίσθητε. Además, en Actos 2, 38 leemos: βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ; y en 10, 48: προσέταξεν δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτισθῆναι.

De una somera lectura de estos textos son muchos los que reciben la impresión de que se habla del bautismo administrado, o con la invocación del nombre v. gr. de Jesús, o con autorización suya, es decir, en su nombre. Y no faltan, además, razones que podrían afianzar en esta primera impresión. Una de ellas es que se usan εἰς τὸ ὄνομα y ἐν (ἐπὶ) τῷ ὀνόματι indistintamente en lugares en que se trata de una misma cosa y parezca justo, por otra parte, aplicar a las últimas alguna de las susodichas versiones. Puede añadirse a esto que el nombre de Jesús en pasajes de índole parecida (47), donde se describen conversiones y milagrosas curaciones, lo pronuncian los apóstoles, aclámanlo los fieles y los mismos incrédulos lo reconocen como el instrumento de tales maravillas, de suerte que a su invocación sean obradas; y, denotándose, que todo el poder de los misioneros del Evangelio sea una emanación de la virtud altísima de Jesús, o que ellos lo hacen todo en su nombre. Además, la Iglesia de Occidente habría sancionado esta obvia interpretación, desde el momento en que se sintió autorizada a recabar para sí (de Mt. 28, 19) la potestad de bautizar, invocando los nombres del Padre, del Hijo y del Espíritu Santo. Finalmente, el contexto íntegro del final de San Mateo induciría a la misma conclusión, pues en esta ocasión Jesús envía a sus apóstoles a dilatar la Iglesia como delegados suyos y, si les manda bautizar εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, etc., es porque reside en él todo el poder de la Trinidad Santísima según las palabras "omnis potestas est mihi in caelo et in terra" (48).

Pero con ser éstos los principales argumentos que pueden alegarse en favor de la sentencia que ve descrito en βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα el rito externo del bautismo y, juntamente, un hebraismo por *bᵉxem,* no llegan a ser persuasivos. No se pierda de vista que, en los pasajes arriba copiados, predomina la construcción εἰς τὸ ὄνομα, no siendo, por lo tanto, justo el desentenderse de ella, y más, después de haber demostrado en los artículos precedentes que βαπτίζειν εἰς no se compagina bien con un valor instrumental. En cuanto al valor de τὸ ὄνομα en los pasajes donde se refieren conversiones y curaciones obradas por los apóstoles, reconocemos gustosos que es el que se pretende, pero no sabemos que se haya probado todavía que exista paralelismo entre aquellas frases y εἰς τὸ ὄνομα de nuestra fórmula. Los argu-

(47) Cf. Act., 3, 6; 4, 18; 19, 13 sgs.
(48) Véase *Robinson,* l. c.

mentos basados en la fórmula del bautismo usada en el rito romano, o en el contexto de Mt. 28, 19, no valen mucho más, que digamos, como veremos más adelante.

Para desentrañar el sentido preciso de la construcción toda entera, nosotros, a semejanza de como lo hace la mayoría de los críticos, nos fijaremos primero sólo en εἰς τὸ ὄνομα. Generalmente se admite que en el Antiguo Testamento se usa el nombre (*xem*) de Iahvve por Jahvve, como sinónimo de la persona de Jahvve. De hecho, esto acaece con frecuencia. Es evidente tal uso, v. g. en Is. 29, 23: "cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes *nomen meum* (*xemi*), et sanctificabunt *Sanctum Jacob* et *Deum Israel* praedicabunt"; y en Ez. 36, 23: "Sanctificabo *nomen meum* (*xemi*) magnum, quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in medio earum, ut sciant gentes quia *ego Dominus,* ait Dominus exercituum, cum sanctificatus fuero in vobis coram eis". En el primer texto, en efecto, se emplean como sinónimos *nomen meum, Sanctum Jacob* et *Deus Israel;* y en el segundo *nomen meum* corresponde al *ego* (*Dominus*) final. Pero, además, no cambia, en general, el sentido de las frases si se trueca *el nombre de Jahvve* por *Jahvve* solo y, en fin, repetidas veces se predican los mismos conceptos, ora de Jahvve, ora de su nombre inefable. Así, el nombre de Jahvve debe ser glorificado e igualmente Jahvve debe serlo, como al revés, pudieran ser ambos blasfemados (49). En los últimos tiempos la idea del nombre incluída en estos pasajes fué glosada en el célebre adagio: *x^e^me hu w^e^hu x^e^mo* (50). Los LXX, además, vierten siempre el nombre *xem* de Ihavve literalmente por τὸ ὄνομα, por lo cual en sus páginas τὸ ὄνομα frecuentemente es también sinónimo de persona. Asimismo más tarde se usaba τὸ ὄνομα con igual acepción en el Nuevo Testamento. Así en Ap. 3, 4: ἀλλὰ ἔχεις ὀλίγα ὀνόματα ἐν Σάρδεσιν... y en 11, 13: καὶ ἀπεκτάνθησαν ἐν τῷ σεισμῷ ὀνόματα ἀνθρώπων χιλιάδες ἑπτά. Y no sólo en estos dos casos, pues el uso del nombre, ya de Dios, ya de Jesús, en el N. T. frecuentísimamente no es más que una paráfrasis, en vez de Dios y de Jesús, respectivamente (51). Pero hay más todavía: en los últimos decenios, en que tantos documentos de lenguaje helenístico han sido extraídos de antiguas ruinas, y de cuyo examen se ha podido comprobar que el griego del Nuevo Testamento es un monumento de este idioma, han aparecido también muchos ejemplos, no sólo de τὸ ὄνομα con un significado parecido o del todo igual al del *xem* hebraico, sino también de la íntegra expresión εἰς τὸ ὄνομα τινός. Baste citar unos cuantos de estos últimos. Repetidas veces, en inscripciones egipcias anteriores a

(49) Compárese Ps. 86, 9. 12 con Lev., 10, 3; y Ez., 28, 22; Ps. 74, 18; Is., 52, 5 con Is., 37, 6. 23; 65, 7. etc.
(50) *Buxtorf,* Lexicon Chaldaicum, 2432.
(51) Cf. *Zorell,* Lexicon Graecum N. T., s. v. ὄνομα.

nuestra era, hàllase la preposición: ἔντευξις εἰς τὸ τοῦ βασιλέως ὄνομα, cuyo sentido es el de *ruego o memorial dirigido a la persona o majestad del Rey.* Otra inscripción de los más remotos tiempos del imperio, hallada en el Asia Menor, reza así: γενομένης δὲ τῆς ὤνης τῶν προγεγραμμένων τοῖς κτηματῶναις εἰς τὸ τοῦ θεοῦ ὄνομα. Esta inscripción debe traducirse: *después que la compra de los objetos arriba mencionados fué ajustada por los fideicomisarios* PARA EL PATRIMONIO DEL DIOS o bien *por los* FIDEICOMISARIOS DEL DIOS, según que εἰς τὸ ὄνομα se refiera a la compra de los objetos o bien a los κτηματῶναι. Pero en ambos caso el sentido de εἰς τὸ ὄνομα apenas cambia. Además, en un papiro del tiempo de Antonino Pio, leemos: τὰ ὑπάρχοντ(α) εἰς ὄνομα δυεῖν = *la propiedad perteneciente a dos.* Es muy semejante a la anterior esta otra: ἐκ τοῦ ἐμοῦ θέματος (depósito) εἰς ὄνομα Λουκιλλᾶτος. Finalmente, el historiador *Herodiano,* coetàneo de Orígenes, emplea dos veces la expresión εἰς τὸ ὄνομα τινὸς ὀμόσαι en vez de εἰς τινὰ ὀμόσαι (52).

En estos ejemplos, que podrían aún multiplicarse, εἰς claramente representa el término de una acción, y τὸ ὄνομα τινὸς, o es un sinónimo de persona, una forma solemne de expresarla, o bien incluye una idea de propiedad en la persona que se nombra. Ante ese uso del nombre, así en los libros sagrados como en los papiros, nos parece obligado reconocer en βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τινὸς del Nuevo Testamento un modismo de estrecho parentesco lingüístico con las que nos ofrecen los papiros mencionados, de suerte que εἰς designe el término de la acción de βαπτίζειν y τὸ ὄνομα equivalga a uno de los dos conceptos antes señalados o, tal vez, a ambos a la vez. Esta conclusión adquiere mayor consistencia teniendo en cuenta que en estos últimos tiempos varios términos y expresiones oscuras del N. T. han recibido no escasa luz de los descubrimientos helenísticos y, sobre todo, por la presencia de βαπτίζειν εἰς τινὰ dentro del mismo Nuevo Testamento. Concluyamos, pues, que βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα τινὸς, al igual de εἰς τινὰ, representa una especie de moral inmersión o de consagración o unión íntima de una persona con otra, viniendo en cierto modo a convertirse aquélla en peculio o propiedad de ésta.

Unico obstáculo serio contra esta explicación sería si se encontrara un contexto reacio a la misma o, también, una interpretación tradicional contraria, pero en el caso presente no se verifica ni una ni otra cosa.

El contexto, ciertamente no demanda que en los ejemplos de nuestra fórmula se vea la descripción del rito externo del bautismo con la prolación, por parte del ministro, de una fórmula; pues en todos los casos, a excepción de Mt. 28, 19, se emplea la forma pasiva βαπτίζεσθαι, sin que se haga mención alguna del ministro. Tampoco puede invocarse el contexto para apoyar la opinión, que otros siguen, de que en los pasajes de Actos se re-

(52) Cf. *Deissmann,* l. c.

fiera una fórmula de profesión de fe o una invocación, pronunciada por el bautizando en el acto del bautismo o previamente al mismo; ya que, si bien es cierto, como nos atestigua el mismo libro de los Hechos, que solía acompañar al bautismo una profesión de fe o una invocación a Dios, de parte del que iba a recibirlo, sin embargo, cuando el autor inspirado quiere aludir a ellas, usa otras frases, como puede verse en las palabras de Ananías a Pablo: βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σου, ἐπικαλεσάμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ; no dice βάπτισαι... εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ (53).

Otra opinión, la cual tiene algo más de fundamento en el contexto de algunos pasajes, es que por nuestra fórmula se expresa el acto del bautismo en cuanto instituído por Cristo, distinguiéndose del que llevaba el nombre del Bautista. Pero esta interpretación no puede evidentemente generalizarse a todos los casos, ni expresa por sí sola todo el contenido y valor de la frase.

En cambio, nuestra interpretación encaja en todos los ejemplos, como sería fácil de comprobar, examinándolos uno a uno, y, además, en alguno de ellos resulta obligada. Ya en Act. 19, 5 ἐβαπτίσθησαν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ corresponde al interrogante: εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε. Añádase a esto que la forma pasiva βαπτίζεσθαι con εἰς no deja de ser muy apta para expresar el resultado del bautismo.

Pero fijémonos particularmente en 1 Cor. 1, 13, 15. San Pablo en este lugar trata de combatir y de extirpar el espíritu de discordia o de secta, que iba insinuándose entre los fieles de Corinto, manifestado claramente por las enseñas: ἐγὼ εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, etc. A tal fin el Apóstol opone breve, pero contundentemente: μεμέρισται ὁ Χριστός; ¿Está, acaso, Cristo dividido? Todos los cristianos somos miembros de una misma sociedad, la Iglesia, de la cual Cristo es Cabeza; por lo tanto debe ser única, conforme a la unidad e inseparabilidad de Cristo mismo. Siendo Cristo uno, no caben sectas. No se diga, pues: yo soy de Pablo... Insiste luego contra lo mismo, diciendo: μὴ Παῦλος ἐσταυρώθη ὑπὲρ ὑμῶν, ἢ εἰς τὸ ὄνομα Παύλου ἐβαπτίσθητε; con tal ilación de ideas se impone aquí esta traducción: ¿acaso Pablo ha sido crucificado por vosotros, o bien vosotros por el bautismo habéis sido consagrados a Pablo, hechos propiedad de Pablo? Con esto queda pulverizado el ἐγώ εἰμι Παύλου, y entonces el pensamiento fluye admirablemente.

Si, luego, el Apóstol dice que él apenas ha bautizado, con ello deja entreverse la misma idea, esto es, que por el bautismo los fieles no se consagran a su persona; de lo contrario él se habría dedicado más de lleno a bautizar. De esta exégesis, naturalísima y nada forzada, se echa de ver que también εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα ἐβαπτίσθητε del v. 15 incluye la idea de consagración al nombre o persona de Pablo.

(53) Act., 22, 16.

Pero, ¿acaso no nos es desfavorable el contexto en Mt. 28, 19? De ningún modo. Creemos que, considerado este pasaje aisladamente, del solo contexto no se podría deducir con certeza el sentido de consagración como en 1 Cor. 1, 13; pero, así y todo, el contexto está lejos de mostrarse refractario al mismo. En efecto; atribuyendo la versión: "Id y formad discípulos (μαθητεύσατε) de todas las gentes *consagrándolas* (sumergiéndolas) al servicio, culto, etc., del Padre, del Hijo y del Espíritu Santo", la idea de todo el pasaje resulta transparente; y esto sin hacer la más mínima violencia a ninguno de los miembros de la frase. Idea fundamental del mensaje del Salvador es la de dilatar el número de sus secuaces por obra de los apóstoles en calidad de delegados suyos; siendo evidente, además, que se hace referencia al bautismo como medio para llevar a cabo la susodicha dilatación del reino cristiano. Pero, ¿en qué forma se hace dicha referencia? ¿Presentando, acaso, una descripción del rito externo? Esto no lo exige el contexto. A éste se satisface plenamente, concediendo a la fórmula indicada una expresión clara de aquello en que consiste la naturaleza del discípulo, es a saber, su consagración a la Trinidad Santísima. Con ello la alusión al bautismo es innegable, pues se habla de un efecto suyo y de modo semejante se explica el carácter de delegados en los apóstoles, como se ve ya claro en todo lo dicho.

La tradición. Los Padres griegos, en sus frecuentes citas sobre el importante pasaje Mt. 28, 19, retienen casi siempre la preposición εἰς; además usan indistintamente εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, etc. y εἰς Πατέρα, con lo cual claramente atestiguan haber conceptuado como sinónimas ambas formas y, finalmente, insisten mucho en la idea de nuestra unión con la Divinidad por medio del bautismo. *San Atanasio,* v. gr., dice del bautismo: ἑνωθῆναι τῷ Υἱῷ, συναφθῆναι τῇ θεότητι (54). Es evidente que un tal proceder de ninguna manera se opone a la interpretación que hemos dado. Al lado de los Padres griegos debe colocarse *Tertuliano,* quien traduce el mensaje del Salvador de la manera siguiente: "Ite, docete omnes gentes *tingentes* eas in *nomen* Patris et Filii et Spiritus Sancti" (55), y en otro lugar dice más gráficamente todavía: "Novissime mandans ut tingerent in Patrem et Filium et Spiritum Sanctum" (56). Por fin, aunque no es posible disimular que durante muchos siglos y desde muy antiguo los latinos intérpretes han visto en βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα la descripción de una fórmula ritual con el sentido de bautizar *con la autoridad* e *invocando el nombre,* sin embargo quedan en favor nuestro las continuas vacilaciones y dificultades que experimentaron a causa de tal opinión para conciliar los diversos ejemplos. Estas

(54) *S. Atanasio,* Oratio contra arianos, 2.ª, 41. *P. G.*, 26, 233.
(55) *Tertuliano,* De baptismo, c. 13. *P. L.*, 1, 1213.
(56) *Tertuliano,* Adver. Praxeam, c. 26. *P. L.*, 2, 189.

vacilaciones y dificultades nos deben poner sobre aviso para no admitirlo a ciegas y sin los debidos comprobantes. Ahora bien, del examen precedente. singularmente filológico, aparece como en favor de la antigua interpretación los tales comprobantes no existen.

Al llegar aquí, ocurre preguntar: ¿qué relación existe, y hay que ver, entre la fórmula empleada en la administración del bautismo "ego te baptizo in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti" y Mt. 28, 19? Según los Padres y escritores eclesiásticos latinos, la susodicha fórmula estaría incluída en este texto, teniéndola por ende como instituída por el Salvador. Por el contrario, aquellos autores protestantes que comparten nuestra sentencia acerca del valor gramatical de βαπτίζειν εἰς τὸ ὄνομα y, a la vez, admiten la historicidad del pasaje de San Mateo, en éste ni siquiera se dignan reconocer una simple alusión a la fórmula ritual. La fórmula ritual, según ellos, la habrían instituído los mismos fieles, si bien ya en época remotísima, a fin de perpetuar en el seno de la Iglesia el testimonio de fe en la Trinidad, tan explícito, que allí se encierra.

Algunos autores católicos, a partir del siglo XVI, resuelven esta cuestión en la siguiente forma: de las solas palabras de San Mateo difícilmente se podría concluir algo en pro de la institución de la fórmula bautismal; pero ésta debe verse en las mismas necesariamente, atendida la interpretación de la tradición católica. En esta cuestión tan espinosa, en que no es fácil salvar juntamente la índole de la frase y la inteligencia de la misma por parte de la tradición, nosotros nos atrevemos a proponer esta solución: en la frase, tal cual se lee en San Mateo, directamente se expresa, no el rito del bautismo, sino sólo una consecuencia del mismo; no obstante según voluntad firme, podríamos decir terminante, del Salvador, manifestada en esta ocasión, si bien no del todo explícita en el texto sacro, dicha consecuencia tendría cumplimiento tan sólo por medio del bautismo administrado con la invocación del nombre de las tres Personas.

De este modo, por una parte, se satisface al tenor de la frase; y, por otra, queda en salvo el testimonio de la Tradición y la creencia constante de la Iglesia.

Hasta aquí no hemos tratado todavía de los dos pasajes de Actos en que βαπτίζειν lleva las construcciones ἐν y ἐπὶ τῷ ὀνόματι. El significado en éstos es de sí más discutible, pues la estructura de la frase no parece resistirse a la traducción *ser bautizado en nombre de... con la autoridad de...* etc. Sin embargo, habida cuenta de la semejanza de contexto y, sobre todo, de que otras veces con βαπτίζειν se usan lo mismo εἰς que ἐν con valor local o cuasilocal, no parece que pueda dudarse ni un momento en que estas fórmulas pueden considerarse como completamente afines a βαπτίζεσθαι εἰς τὸ ὄνομα; dándose así en el Nuevo Testamento el caso de que se represente el término de

inmersión, ora con εἰς, ora con ἐν; lo mismo tratándose de una realidad material (Jordán, agua...), que tratándose de una realidad espiritual o moral (Cristo...).

Resumiendo, podemos concluir que en el griego neotestamentario son paralelas lingüísticamente las siguientes seis formas, distribuídas en tres correspondientes duplicados:

βαπτίζειν (εσθαι) εἰς Ἰορδάνην – ἐν τῷ Ἰορδάνῃ, ἐν ὕδατι...
βαπτίζειν (εσθαι) εἰς Χριστόν – ἐν τῷ Πνεύματι Ἁγίῳ...
βαπτίζειν (εσθαι) εἰς τὸ ὄνομα – ἐν τῷ ὀνόματι.

4. *Breve exposición doctrinal*

Terminado, con lo expuesto en las páginas anteriores, el análisis gramatical o lingüístico de la fraseología, vamos a dedicarle como remate otro artículo, presentando, siquiera sea en esbozo, la doctrina relativa al bautismo que en la misma se contiene. Con esto resultará más completo el trabajo y se verá mejor la grande importancia del tema que estudiamos.

A este propósito debemos fijarnos preferentemente en βαπτίζεσθαι εἰς Χριστὸν (Ἰησοῦν) y εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ. Estas fórmulas, sinónimas, tal como ocurren en el texto sagrado, producen la impresión de haber sido muy usadas entre los cristianos de la era apostólica — tal vez en lugar del simple vocablo βαπτίζεσθαι para representar de algún modo en su lenguaje algo de lo que ellos descubrían en dicho rito sacro (57). En vez de *bautizados,* a secas, aquellos fieles habrían gustado llamarse *bautizados en el Cristo Jesús,* o *en el nombre* (persona, ser...) *del Señor Jesús;* y, al ir a recibir el bautismo, su divisa igualmente habría sido *bautizarse en el Cristo,* etc. Se trata, pues, de modismos, destinados a cristalizar una concepción acerca del rito bautismal. Pero, sabida cosa es que en la primitiva Iglesia fueron muy abundantes las concepciones entorno al bautismo, varia y rica su ideología; en él viéronse símbolos múltiples, siéndole adjudicado, conforme a los mismos, un correspondiente número de efectos. Así consta primero que se vislumbraba en el bautismo, administrado entonces generalmente por medio de una inmersión en el agua, un baño sagrado, en donde el alma quedaba limpia y purificada de sus manchas y pecados. Una tal idea, que brotaba naturalmente de dicho rito sensible, aparece en varios pasajes de Actos, v. gr., en 22, 16, ἀναστὰς βάπτισαι καὶ ἀπόλουσαι τὰς ἁμαρτίας σοῦ... y en 2, 38, βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν... εἰς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ὑμῶν.

Una concepción semejante se halla en San Pablo. Este, en efecto, llama

(57) Tal impresión se saca, sobre todo, si se leen juntos los pasajes de Actos y de San Pablo.

al bautismo *baño de regeneración y de renovación* (58); en él los fieles son *santificados, purificados, justificados* (59), y Jesucristo santifica a su esposa la Iglesia *por medio del baño en el agua con la palabra* (60).

Otras veces era considerado como un foco o manantial de luz, en donde quedaban disipadas las tinieblas del espíritu. De hecho *San Justino* usa "iluminar" (φωτίζω) e "iluminación" (φωτισμός) como sinónimos de bautizar y de bautismo. Esta representación no es ajena tampoco a la mente del Apóstol, ya que muchas frases de sus cartas resultan de ella verdaderas reminiscencias (61). Además, por influjo tal vez de la práctica de ungir al bautizado con aceite de oliva, solía verse en el bautismo la implantación o inserción en el genuino olivo, la Iglesia; y no raramente se le consideraba también como una transformación moral... etc. (62). Mas, de todas estas concepciones ninguna parece haya influído realmente en nuestras fórmulas.

Pero, además, ya en la Iglesia naciente debió ser una idea muy general la de representarse el bautismo como una sepultura y una resurrección, símbolos de la muerte y resurrección en Cristo. A la verdad, un tal símbolo no es extraño al rito de la inmersión entonces usado, pues el estado de inmersión en el agua semeja bien el acto de ser sepultado y, consiguientemente, es una viva imagen de la muerte; y el salir del agua el bautizado evoca en la mente la idea de una existencia nueva. Con todo, no hace falta extremar demasiado la analogía entre el rito del bautismo y los misterios señalados, pues no se requiere para fundar simbolismo sacramental una absoluta semejanza. Sea lo que fuere de la mayor o mejor proporción entre dichos extremos, es lo cierto que los fieles sabían muy bien que en el acto del bautismo tenía lugar una especie de sepultura o de muerte y de resurrección. Demuéstranlo, entre otros testimonios, estes palabras de San Pablo: συνετάφημεν οὖν αὐτῷ (Χριστῷ) διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὥσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρός, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν. εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θάνατου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα (63). Y estas otras: συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτίσματι, ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε (64). Esta concepción del bautismo sí que ha influído en las fórmulas βαπτίζεσθαι εἰς Χριστὸν y εἰς τὸ ὄνομα τοῦ κυρίου Ἰησοῦ, hasta el punto de que ellas parecen como una concreción acabada de aquélla.

Pero no están de acuerdo los autores acerca de lo que de hecho importa dicha concepción. La escuela protestante tradicional, consecuente con su teo-

(58) Tit., 3, 5.
(59) 1 Cor., 6, 11.
(60) Eph., 5, 26.
(61) 1 Thess., 5, 5; Phil., 2, 15; Eph., 1, 18: 5, 8.
(62) De estos simbolismos hablan con frecuencia los Santos Padres.
(63) Rom., 6, 4-5.
(64) Col., 2, 12.

ría de la justificación por la sola fe, la explica diciendo que el bautismo es sí una representación en nosotros de la muerte y resurrección de Cristo, pero de suerte que no tenga más eficacia que la de representarla o simbolizarla. Según ellos es por la fe que nosotros nos unimos realmente a Cristo y a su muerte y resurrección; y el bautismo no sería sino un símbolo de esa unión, ya adquirida de antemano por la fe. Si, luego, les preguntamos ulteriormente por la naturaleza de dicha real unión, se nos dirá que es de carácter meramente ético, consistente en un cambio de conducta, es a saber, en la renuncia al mal y en una resolución firme de ejecutar el bien, en adelante. De ahí que, al interpretar el texto de San Pablo, Rom. 6, hagan esta proporción: "así como Cristo murió de muerte corporal en la cruz así el cristiano muere o más bien debe considerarse como muerto al pecado" (65). Una explicación, tan poco adecuada al texto sagrado, ha merecido en estos últimos años rudos ataques, incluso de parte de algunos protestantes (66), quienes se sienten obligados a reconocer que en el citado texto de San Pablo se atribuye al bautismo, a más de la virtud de representar o de simbolizar, una verdadera eficacia sacramental, la cual no tiene que ver nada con la eficacia de la fe. Sin embargo estos autores consideran *sacramento* como sinónimo de *magia* y, así, el efecto del bautismo, atribuído por San Pablo, sería de índole mágica, consistiendo en cierta elevación o mejora física de la naturaleza del bautizado. Esta sentencia, si bien concede más realismo a la concepción bautismal, de que hablamos, con todo, está muy lejos aún de reflejar la mente del cristianismo naciente descrita por el Apóstol. Así como se debe admitir, contra el simbolismo protestante, que en Rom. 6, se atribuye al bautismo verdadero causalidad respecto del símbolo que allí se refiere, de la misma manera, debe descartarse toda causalidad de índole mágica. En efecto: S. Pablo en este pasaje (v. 3) recuerda a sus lectores por medio de un interrogante, cómo ellos por el bautismo *se bautizaron en el Cristo* y con mayor énfasis aún *en el Cristo moriente;* o, usando términos claros de nuestro lenguaje, cómo por medio de su inmersión en el agua, pues a ella alude, *se sumergieron* o *incorporaron* en el Cristo; quedando reducidos, en cierto modo, al estado de miembros suyos, en el mismo acto de su muerte. Del íntegro contexto y de las conclusiones formuladas en los artículos precedentes resulta claro que contengan este valor βαπτίζεσθαι εἰς Χριστὸν Ἰησοῦν y εἰς θάνατον αὐτοῦ.

Luego el cristiano en el acto del bautismo *muere juntamente* con Cristo, o *se asocia* a Cristo *en su muerte,* y esto *realmente,* y no sólo en imagen o símbolo, so pena de desvirtuar y de evadir la fuerza de las frases paulinas.

(65) Cf. *Godet, Oltramare,* l. c.
(66) Así *Heitmüller,* Taufe und Abendmahl bei Paulus, p. 9 sgs. *Bousset,* Kyrios Christos, p. 146. Lietzmann, Handbuch zum neuen Testament y otros.

Además, si no fuera así ¿cómo podría aducir el Apóstol dicha muerte en Cristo como argumento de nuestra muerte al pecado (v. 2)? (67). De todo esto, sin embargo, no es dable concluir a una muerte física o material, como la experimentada por el Salvador ni tampoco algo de orden físico. En toda la perícope se trata de fenómenos de orden superior, sobrenatural. Es fuerza, pues, concluir que, según la mente del Apóstol, intérprete esta vez de las ideas ya corrientes en su tiempo, el bautismo, de tal suerte representa nuestra muerte y resurrección en Cristo, que además la causa místicamente. Tal es la genuina concepción del bautismo como sepultura y resurrección místicas, lo cual está admirablemente contenido dentro de su concisión en nuestras fórmulas.

Ahondando un poco más se advierte que en dicha concepción y, por ende, en las fórmulas, está trazado un acabado cuadro de la naturaleza de nuestro *ser de cristianos.* En efecto: *el ser cristiano* en nada mejor puede consistir que en la inmersión o incorporación a Cristo. Comienza en la unión mística con El en el momento de su muerte; uniéndonos en su morir, muriéndonos nosotros a lo que antes fuimos, es, a saber, al hombre viejo, al pecado. Luego, desnudos de la mortaja que nos tenía aprisionados, la cual dejamos en la tumba de las aguas bautismales, resucitamos con el Cristo resucitado, viviendo desde entonces como miembros vivos del Cristo vivo, así como antes moríamos en calidad de miembros del Cristo muerto y sepultado. Por esto participamos, en adelante, de todas las prerrogativas de la vida gloriosa de Cristo: somos coherederos (68), somos conglorificados (69), reinamos a una con El (70). Estas cosas, claro está que todavía no las disfrutamos de hecho pero las poseemos ya en esperanza, cuya realización de parte de Dios, es segura.

Igualmente en nuestras fórmulas podemos ver una verdadera plasmación sintética de lo que S. Pablo en otros pasajes desarrolla y desenvuelve con abundancia de pormenores, la concepción del *cuerpo místico;* pues el *bautismo en Cristo,* como ya hemos explicado, es lo mismo que una incorporación en su propio ser, la cual, comenzada en el acto de su muerte, luego, perdura indefinidamente a semejanza de lo que acaece entre el injerto y el árbol, que lo recibe. Como quiera, además, que es por el bautismo que se realiza esta misteriosa unión, el bautismo es necesario y puede llamarse la puerta de ingreso al Cristo, en donde está nuestra vida.

Tal incorporación es una verdadera *regeneración,* pues con ella nosotros realmente nacemos a la vida nueva del Cristo, como antes nacimos a la vida

(67) Cf., p. 127.
(68) Rom., 8, 17.
(69) En el mismo lugar.
(70) Eph., 2, 6; 2 Tim., 2, 12.

natural, contrayendo el pecado y la muerte, a causa de nuestra incorporación en Adán, al cometer éste su primera culpa.

Por lo tanto, en dichas fórmulas está en germen también la sublime concepción del *doble Adán* y de su influencia sobre el género humano. Así como en el acto de nacer del primer Adán, contraemos su pecado y su muerte, así al renacer, mediante nuestra incorporación, del segundo Adán, que es Cristo, recuperamos de una manera sobreabundante la vida que teníamos perdida, dándonos El la suya. Y así como en la incorporación a Adán está el origen y la explicación de la universal desventura, así también en la incorporación a Cristo debe buscarse la fuente de nuestra salud y la razón de nuestra felicidad, porque ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ ἑνὸς ἀνθρώπου ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί, οὕτως καὶ διὰ τῆς ὑπακοῆς τοῦ ἑνὸς δίκαιοι κατασταθήσονται οἱ πολλοί (71).

Con lo que precede queda plenamente explicada también la doctrina encerrada en βαπτίζεσθαι εἰς ἓν σῶμα. Todavía, no obstante, podemos añadir que, mientras en las fórmulas anteriores se señala como término el Cristo, Cabeza del cuerpo místico, en ésta se señalaría el cuerpo ya constituído y formado de Cabeza y miembros. Ni hace falta tampoco decir algo más acerca de la fórmula de Mt. 28, 19, aunque muy interesante. Bastará para nuestro propósito indicar que apenas discrepa, en cuanto al valor teológico-bautismal, de las primeras. La unión íntima con Cristo importa necesariamente íntimo consorcio también con las tres divinas Personas. Quien, pues, vive incorporado a Cristo, en quien reside *corporalmente* la plenitud de la Divinidad, el Mediador divino entre Dios y el hombre, de necesidad vive también en cierto modo incorporado a la vida de la íntegra inefable Trinidad; queda dedicado a su alto servicio y constituído propiedad y peculio de la misma.

CONCLUSION

Como conclusión de todo nuestro estudio podemos afirmar: que no existe oposición entre Mt. 28, 19 y los pasajes de Actos y de San Pablo; y, además, que, sin hacer violencia alguna, antes bien respetando su índole gramatical y el contexto, es posible reducir a univocidad de sentido la íntegra fraseología objeto de nuestro análisis. El secreto de esta solución armonística está en reconocer en βαπτίζειν su valor radical y en τὸ ὄνομα un sinónimo de persona o algo parecido.

Con esto la fraseología estudiada gana mucho en atractivo y belleza y se ofrece a nuestros ojos como precioso estuche, custodio de las más exce-

(71) Rom., 5, 19.

lentes perfecciones que predicarse puedan del Santo Sacramento del Bautismo.

Roma, 5 de mayo de 1924.

BIBLIOGRAFIA

J. Agus, S. J., Epistola B. Pauli Apostoli ad Romanos, Ratisbonae et Neo Eboraci, 1888.

J. H. Bernard, The baptismal formula, en The Expositor, s. 6, v. 5 (1902), pp. 43-45.

F. Blass, Grammatik des Neutestamentlischen Griechisch, Göttingen, 1902.

J. Boehmer, Das biblische im Namen. Eine sprachwissenschaftliche Untersuchung über das habräische b^e^xem und seine griechieschen Aequivalente (im besonderen Hindbrick auf den Taufbefehl Mt. 28, 19), Giessen, 1898.

W. Bousset, Kyrios Christos, Geschichte des Christusglaubens von den Aufängen des Christentums bis Irenaeus, Göttingen, 1921.

W. Brand, En de doops formule in het Niewe Testament, en Theol. Tijdschrift, v. 25 (1811), pp. 565-610; y Deutsche Litteraturzeitung (1898), c. 1908.

F. H. Chase, The Lord's command to baptise, en The Journal of Theological Studies, v. 6 (1905), pp. 481-521; v. 8 (1907), pp. 161-184.

Cornelius a Lapide, S. J., Commentarii in Scripturam Sacram, v. 18, complectens expositionem litteralem et moralem Divi Pauli Epistolarum, Parisiis, 1861.

R. Cornely, S. J., Epistolae ad Romanos; ad Corinthios prima; ad Corinthios altera et ad Galatas, Parisiis, 1896 y 1892.

G. A. Deissmann, Bibelstudien (1895), pp. 143-5; Neue Bibelstudien (1897), pp. 25-7; Theologische Litteraturzeitung, v. 21 (1900), c. 71-4.

A. Edersheim, The life and times of Jesus the Messiah. London, 1901.

G. Estius, In omnes Pauli Epistolas commentarii, Duaci, 1616.

F. Godet, L'Épitre aux Romains, Paris, 1883.

W. Heitmüller, Im Namen Jesu, Eine sprach-und-religionsgeschichliche Untersuchung zum N. T. speciell zur altchristlicher Taufe; y Taufe und Abendmahl bei Paulus, Göttingen, 1903.

J. Knabenbauer, S. J., Commentarium in Evangelium sec. Matthaeum, Parisiis, 1922.

M. L. Lagrange, O. P., Épitre aux Romains; y aux Galates, Paris, 1916 y 1918.

H. Lietzmann, Handbuch zum neuen Testament, Tübingen, 1909.

J. Lightfoot, Horae hebraicae, Orfox, 1859.
J. Maldonado, S. J., Commentarii in 4 Evangelistas, Maguntiae, 1874.
L. J. Ohleyer, O. F. M., The pauline formula "Induere Christum" with special reference to the works of St. John Chrysostom, Washington, 1921.
H. Oltramare, L'Épitre aux Romains, Genève, 1882.
F. Prat, S. J., La Théologie de Saint Paul, (sixième édition). Paris, 1923.
J. A. Robinson, In the Name, en The Journal of Theol. Studies, v. 7 (1906), pp. 186-202.
W. Sanday and A. Headlam, A critical exegetical commentary on the epistle to the Romans, New York, 1906.
E. Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter, 4 Leipzig, 189.
S. Thomas Aquinas, In Epistolas omnes S. Pauli et Sermones, Venetiis, 1593.
B. Weiss, Der Brief an die Romër (In: Kritisch-exegetischer kommentar über dar N. T.), v. 4, Göttingen, 1899.
T. Zahn, Der Brief des Paulus an die Romër, Leipzig, 1910.
F. Zorell, S. J., Novi Testamenti lexicon graecum, Parisiis, 1911.
Moulton - Milligan, The vocabulary of the greek Testament.

VIR OBEDIENS LOQUETUR VICTORIAM

PEL P. MIQUEL M.ª PANADÈS, C. M. F., LLIC. EN SDA. ESCRIP.

De Proverbiorum sententia, prout in praecedenti titulo jacet, loquuturus, haec quae sequuntur dicenda statuo: quanto in honore scilicet hic apud sodales religiosos textus semper fuit; quisnam est deinde horum verborum juxta textum Vulgatae sensus; quaenam tandem sententiolae hujus juxta textum originalem explicatio.

ART. I. — *Honor quo hic textus apud religiosos gaudet*

Plura sunt momenta, quae obedientiam omnibus generatim, praesertim vero religiosis, suadent: rerum ordo servandus quo inferiora superioribus subduntur; Dei voluntas implenda quae ordinem servari jubet; humilitatis exercitium juxta quam religiosum substare potius quam praeesse decet; voluntatis abnegatio propter Jesu Christi amorem, votum in professione emissum...

Inter haec autem non ultimum certe obtinet locum momentum bonorum, quorum per obedientiam potitur religiosus Deo consecratus, ut puta securitas conscientiae, pax animae, amor superiorum, benevolentia fratrum, pax domestica...

Cum tamen non semel obedientia in medias nos difficultates, contradictiones ac tentationes projiciat, haec bona non adeo faciliter obtinentur, saepe oportet vim sibi inferre et tunc vir religiosus secure bonum victoriae spectat quae obedientibus omnibus promittitur, atque ab auctoribus nota Proverbiorum sententia demonstratur: *Vir obediens loquetur victoriam.*

Hanc considerationem sibi appropriat *Herbert,* cum dicit: "Facilem tibi obedientiam reddes, si maximae, quam secum fert, recordaris utilitatis. Memento illius de qua loquitur sapiens: *Vir obediens loquetur victoriam*" (1). Adeo est magna hujus sententiae utilitas, ut aliqui auctres eam initio tracta-

(1) *Imitación de Cristo meditada,* 5. I, 86, Barcelona, 1912.

tionis obedientiae praeponere non dubitarunt, ut *Valencina* (2), *Esplugas* (3), *Petit* (4)...

Haec verba, quae vitae spirituali in genere applicantur, ut ad promissam obedientiam religiosos inducant, in diversis Congregationum Constitutionibus proponuntur. Quae sequuntur de hac re documenta ad monachos benedictinos, fratres praedicatores, fratres minores, societatem Jesu, passionistas, salesianos, visitationem, ad sorores Boni Pastoris, omnesque religiosas per ordinem pertinent.

1) *Trithemius,* abbas benedictinus, in suis ad monachos dehortationibus cum de obedientia loquitur, hunc Proverbiorum locum ita effert: "In proverbiis quoque dicitur: *Vir obediens loquetur victorias.* Obedientia monachum in cunctis tentationibus reddit invincibilem: et qui sequitur in omnibus senioris sui consilium, numquam sentiet animae salutis detrimentum. Obedientia enim est via brevis, et aspera, per quam cito ad perfectionis culmen ascenditur" (5).

2) In epistola quam de tribus votis substantialibus religionis *B. Humbertus de Romanis,* quintus Ordinis Praedicatorum magister generalis, ad singulas provintias misit, ita suis alloquitur: "Ex his colligere poteritis quod obedientiae discretio est ut sit aliqualiter indiscreta; ut ea pro bono quis aggrediatur obedientiae, quae aliquando videantur secundum mundi sapientiam carere ratione. Hinc est quod *vir obediens loquitur victorias,* Proverb. 21, quia voluntatem quae se naturaliter inclinat ad prospera, per coactionem obedientiae curvat etiam in adversa" (6).

In expositione Regulae B. Augustini, quam pro Fratribus Praedicatoribus scripsit idem *B. Humbertus de Romanis,* de obedientia agens, dicit: "Item facit hominem nobilissime trimphare, videlicet, de hoste fortissimo, scilicet animo proprio, cui qui dominatur melior, est, secundum Salomonem, Prov. 16, expugnatore urbium: a quo multi vincuntur, postquam vicerunt carnem, mundum et diabolum. *Prov.* 21: *Vir obediens loquetur victorias.* Gregorius: Dum enim alienae voci humiliter obedimus, nosmetipsos in corde superamus" (7).

3) "Missionariis Ordinis Minorum, qui in sacra vivebant solitudine, ita loquitur Regula: "Sint igitur dispositi in conventu manere, aut ad missiones egredi; cum hoc aut cum illo socio ire; hoc aut illud ministerium exercere. Ita prosperum in omnibus operibus sperare poterunt exitum, juxta Spiritus Sancti promissionem, quae dicit: *Vir obediens loquetur victoriam*" (8).

Imo et omnibus in genere Ordinis fratribus dicit *S. Bonaventura* cum de obedientia sermonem instituit: "Et quia Christus fuit pro nobis *obediens usque ad mortem,* ideo Pater noster obedientiam posuit sub praecepto, quia *melior est*

(2) *Cartas a Sor Margarita,* 8, p. 275, Sevilla, 1903.
(3) *Conferencias espirituales para ejercicios,* 2. p. 286, Barcelona, 1904.
(4) *Sacerdos rite institutus,* 6. p. 112, Brugis et Insulis, 1912.
(5) TRITHEMIUS, *Ad monachos dehortationes,* p. 144, Romae, 1898.
(6) *De vita regulari,* I, p. 8-9, Romae, 1888.
(7) *De vita regulari,* I, p. 534, Romae, 1888.
(8) *Statuti e regolamenti... ad osservarsi nei Sacri ritiri dei Padri Missionarii dell'ordine dei Minori,* p. 146, n. 451. Roma, 1850.

quam victimae, et quia *vir obcdiens loquitur victorias* (9). Quod autem omnibus dedit obedientiae documentum, id in specie ad novitios pertinere his verbis docuit: "Et merito invitat eos ad obedientiae subjectionem, quia per eam habetur mira victoria contra hostes, teste Sapiente, qui ait: *Vir obcdiens loquetur victorias*. Et quod plus est, ipse Deus per obedientiam vinci potest..." (10).

4) *Dirkinck*, cum in suis exhortationibus domesticis regulam 34 Sum. explicat, ut promptam clarius exponat obedientiam exemplum e S. Scriptura profert Gedeonis et addit: "Haec est obedientia militaris, quae victoriam reportat: *Vir obediens loquetur victorias*. Ejusmodi prompta obedientia omnino militibus est necessaria, nisi sterni vincique cupiant... Ordo religionis et in primis minima Societas nostra exercitus volans est sub labaro crucis Christi militans, et pro regno Christi dilatando propagandoque decertans; in quo prompta, imo promptissima requiritur obedientia... (11). Quis vero recenseat quot ista parendi methodo religiosus sui victorias reportet? quot meritorum gradus acquirat? quot coronas pro aeternitate in coelo sibi fabricet?..." (12).

5) Constitutiones filiorum S. Pauli a Cruce obedientiam, nostro textu proposito, suadent: "Obedientia est velut lapis fundamentalis totius perfectionis, ac *verus obediens*, Salomone teste Prov. 21, 28, *loquetur victoriam*" (13).

6) In introductione quam ad regulas scripsit Ven. Societatis Salesianae Fundator, ad obedientiam urgendam haec adhibetur Proverbiorum auctoritas: *L'uomo ubbidiente canterà la vittoria* (14).

7) In Constitutionibus ita suis filiabus loquitur *S. Franciscus Salesius*: "*Obediens*, dicit Scriptura, *loquetur victorias*. Ut ergo haec Congregatio hostes suos spirituales superare possit et aliquando plures Domino nostro sanctas victorias loqui possit, debet in perfecta obedientia stabiliri" (15). In fine Constitutionum adest appendix additiones quasdam Constitutionibus factas continens, ubi haec longius enucleantur: "Cum anima tot visibiles et invisibiles hostes profligare debeat, si victoriam obtinere vult, oportet obedientiam super omnia habere. Jamvero, cum haec Congregatio parva sit acies contra mundi peccatum et vanitatem ordinata, ut ipsa in terra felicissime vincere et in coelo gloriose triumphare ac rationem nostro victoriarum Domino et Dominae reddere possit, debet absolutissima in omnibus et per omnia obedientia vivere" (16).

Hanc doctrinam explicat in suis ad Constitutiones responsis sancta Mater *Joanna Francisca Fremiot* dicens: "Quid sunt, mea dilecta filia, interrogas, *inimici spirituales?* Sunt nempe propria voluntas, proprium judicium, mundus, passiones et inclinationes nostrae et spiritus malignus. Et isti per obedientiam superantur, quae magnas super omnes hostes nobis obtinet victorias" (17).

(9) S. Bonaventura, *Sermo super Regulam Fratrum Minorum*, n. 29, Op. omn., VIII, p. 446. Ad. Claras Aquas, 1898.

(10) S. Bonaventura, *Regula Novitiorum*, c. 14, n. 1. Op. omn., VIII, 488, Ad Claras Aquas, 1898.

(11) *Exhortationes domesticae*, II, p. 226-7, Ratisbonae, 1913.

(12) Ib. p. 231.

(13) *Regulae et Constitutiones Congr. Clericorum excalceatorum SS. Crucis et Passionis D. N. Jesuchristi*, p. 23, Romae, 1885.

(14) Dom Bosco, *Introduzione alle regole e costituzioni*, p. 41, S. Benigno Canavese, 1894.

(15) *Constitutions pour les religieuses de la Visitation*, p. 131-132, Annecy, 1889.

(16) Ib., *Additions*, p. 10-11.

(17) *Respuestas de nuestra Santa Madre Juana Francisca Fremiot*, p. 122. Madrid, 1915.

8) "Obedientia insuper meritum secum fert martyrii; etenim sicut in martyrio caput offertur, ita in obedientia propria Deo sacrificatur voluntas, quae est animae caput. Ideo dicit Sapiens virum obedientem contra omnes inimicorum insultus victoriam esse obtenturum: *Vir obediens loquetur victorias...*, Victores (enim) sunt, dicit *Gregorius*, qui obediunt, quia dum voluntatem aliis subjiciunt, ipsis lapsis per inobedientiam angelis dominantur, etc." (18).

9) "*Obedientia,* dicit S. Scriptura, *loquetur victorias.* Ut ergo Sorores spirituales hostes vincere et multarum ac gloriosarum victoriarum tropheos ante Domini Nostri solium aliquando deponere possint, obedientiae virtutem magnopere exerceant" (19).

Cum homo sit animal rationale non est contentus simplici doctrinae alicujus affirmatione, sed ejus firmiter postulat demonstrationem. Nos praecedentia testimonia a viris sanctitate adeo conspicuis audientes, proni essemus — id simpliciter fatemur — manus pedesque vinctos fere dare, eisque ob eorum auctoritatem assentiri, tamen nostram erga eos reverentiam minuere non arbitramur, si eorum doctrinae fundamenta postulamus, quae ideo in sequentibus investigabimus. Duo ergo hic explicare intentio nostra est: Quaenam est imprimis sententiae Proverbiorum juxta textum Vulgatae explicatio — quaenam est ipsius juxta textum originalem expositio.

ART. 2. — *Verborum juxta textum Vulgatae explicatio*

Inter theologos et exegetas communiter tamquam principium generale admittitur vera ad fidei defensionem argumenta e verbis et sententiis Vulgatae depromi posse. Solidum hujus principii fundamentum habetur in Concilio Tridentino, quod praecipit: "Ut haec ipsa vetus et vulgata editio, quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus, et expositionibus pro authentica habeatur et ut nemo illam rejicere quovis praetextu audeat vel praesumat" (20). Nunc ergo verba et sententiam e libro Proverbiorum dilucidanda sumimus. Ab his ergo, prout in Vulgata leguntur valida ad Ecclesiae doctrinam defendendam depromere licet argumenta. Cum autem textus noster de obedientia ac de obedientis victoria agat, certe in favorem talis doctrinae adhiberi potest. "*Vir ergo obediens loquetur victoriam*".

Hoc quod nunc fecimus argumentum plures alii et ante nos et melius quam nos fecerunt, qui pulcherrima de victoria obedientis sensa nobis obtulerunt. "Haec sententia, dicit *Fillion,* optimas saepe suggessit de virtute

(18) S. ALFONSO DE' LIGUORI, *La monaca Santa,* p. 168, Torino, 1836.
(19) *Regola di S. Agostino e Costituzioni per le Suore di Nostra Signora di Carità del Buon Pastore d'Angers,* Costituzione XV, n. 1, p. 94, Roma, 1898.
(20) Sessio 4.ª

obedientiae considerationes" (21). Juvat ergo eorum doctrinam proferre, quae tandem sequentibus capitibus continetur:

Cum hic de victoria agatur, quaeritur de *ejus momento*. — Cum autem victoria omnis de aliquo sit oportet, quaeritur secundo de *ipsius objecto*. — Mirum est quod vir obediendo vincat, ideo tertio explicatur *quae inter obedientiam et victoriam incercedat relatio*. — Quid tandem sibi vult *loqui victoriam?*

§ 1. — *Momentum victoriae viri obedientis*

Vir obediens victoriam loquetur. Sed quae et qualis est haec promissa victoria? Eam negative et positive, per quosdam quasi gradus ascendendo, exponunt auctores:

1) Negativus hujus victoriae sensus est quod vir obediens nullum ex obedientia capiet detrimentum. Duplicis generis sententias proferimus, earum quaedam *de facto* loquuntur, quaedam vero *de posse*.

a) Simplex facti affirmatio sub duplici adhuc apparet adspectu: etenim, vel animae salus in universum tangitur: "Dominus noster promisit verum obedientem numquam esse periturum" (22), vel de parte tantum salutis agitur: "Qui sequitur in omnibus senioris sui consilium numquam sentiet animae salutis detrimentum" (23), detrimentum enim sumi in sensu partis vel diminutionis potest.

b) Non *de facto* victoriae negativae solum loquuntur vitae spiritualis doctores, sed *de posse:* vir obediens scilicet redditur invincibilis: Et quidem remissive primo: "*Aliquo modo* invincibilis evadit homo per obedientiam" (24). Absolute deinde: "Obedientia monachorum in *cunctis tentationibus* reddit invincibilem" (25). Aut etiam eminenter: "*Haec virtus magis quam alia quaelibet invincibiles* nos contra inimicorum infernalium insultus reddit" (26).

c) Non in una alterave solum tentatione aut adversitate vincet obediens, sed eminentissime in omnibus: "Obedientia armatura est monachorum fortissima, *cui nulla poterunt* nocere adversa (27). Nec invincibilis redditur dumtaxat obediens, sed et *infallibilis*: "Qui enim indifferenter superiorum

(21) FILLION, *La Sainte Bible*, IV, 503, Paris, 1903. — "La traduction de la Vulgate a fréquemment servi aux auteurs spirituels pour démontrer les avantages de l'obéissance". LESETRE, *La Sainte Bible, Le livre des Proverbes*, p. 183, Paris, 1879.

(22) *Dizionario spirituale estratto dalle opere e dallo spirito di S. Francesco di Sales*, II, 114, Venezia, 1780.

(23) TRITHEMIUS, *Ad monachos dehortationes*, hom. XX, p. 144, Romae, 1898.

(24) PETIT, *Sacerdos rite institutus*, 6, III, 144.

(25) TRITHEMIUS, *op. et loc. cit.*

(26) SCARAMELLI, *Direttore ascetico*, II, 102, Venezia, 1762.

(27) TRITHEMIUS, *op. et loc. cit.*

voluntatem ac directiónem sequitur, etiam cum hi ignorantia laborent ac ignoranter per vias asperas et periculosas subditos dirigant, si in omnibus quae manifestum peccatum non continent, obedit, errare non potest" (28).

2) Diversi sunt victoriae positivae gradus qui ab auctoribus docentur: *Simplex victoria:* "Obediens bonam rei solutionem semper inveniet" (*siempre acierta uno*), ait *Naval* (29).

Certa victoria: "Certum de hoste reportabitis victoriam", ex *Trithemio* (30).

Nobilissima victoria: "Per obedientiam nobilissimus triumphus acquiritur", juxta *B. Humbertum de Romanis* (31). — "Facit hominem nobilissime triumphare". — Imo obedientia "anima fit omnibus inimicis terribilis", dicit *Esplugas* (32).

§ 2. — *Objectum victoriae quae promittitur*

Vir obediens, prout vidimus, victoriam loquetur, imo fiet invincibilis. Sed alia in mentem, his dictis, statim occurrit quaestio, quodnam scilicet est hujus victoriae objectum? quid est illud quod obediens sua obedientia vincit? Plura a magistris vitae spiritualis enumerantur hujus victoriae objecta, quae nos hic paucis comprehendemus:

1) *Objecta externa*: Juxta *Dirkinck* (33) obtinetur "victoria militaris in obedientia" "victoria etiam ecclesiastica ob fines Ecclesiae". — Haec secunda a *Morganti* (34) ita elucidatur: "In obedientia hierarchiae ecclesiasticae insignes supra impietatem et corruptionem obtinentur victoriae". — "Quod ad missiones incipiendas attinet, vel non incipiendas sive ad eas hoc illove comite faciendas..., omnia bene prosperantur iis qui obedientia diriguntur"; ita docentur franciscani *dei sacri ritiri* nuncupati (35). — "*B. Didacus a Cadice* in praedicatione ex abrupto ob obedientiam facta: *Deus,* dicebat, *tangere me manu fecit quod vir obediens loquetur victorias*" (36).

"Obedientia potest obtinere miracula" praedicabat in suis exhortationibus *Ven. Palloti* (37) et de facto duo ob obedientiam *S. Vincentius Ferrerius* patravit, quae biographus nostro Proverbiorum textu exaltat (38).

(28) *Dizion. spirit.*, p. 114.
(29) *Serm. breve*, 3, I, 451, Madrid, 1914.
(30) *Opus et loc. cit.*
(31) *De vita religiosa*, I, 534.
(32) *Conferencias*, p. 272.
(33) *Exhort. dom.*, II, p. 227.
(34) *Sic orabitis*, p. 216, Roma, 1916.
(35) *Statuti*, p. 146.
(36) *Vita*, p. 248.
(37) *Compendio della Vita*, p. 216.
(38) *Storia della vita*, p. 448.

Vis exercitus in omnium militum unione posita est; omnes in unum victoriae finem insimul tendunt. Haec tamen unio per subjectionem Capiti vel duci, per obedientiam superiori dumtaxat obtinetur (39). Eodem modo in militia ecclesiastica ad impietatem debellandam, ad corruptionem destruendam accidit (40). Quod item in militia religiosa in sua contra peccatum et mundi vanitatem lucta videmus (41).

Obediens "omnes superabit difficultates, in quas ob obedientiam venerit; atque ab omnibus viis, etiam periculosis, quas ob eandem virtutem calcaverit, optime egredietur" (42). — Imo "obedientiae discretio est ut sit aliquatenus indiscreta; ut nos scilicet ea pro bono obedientiae aggrediamur, quae juxta mundi sensum aliquando contra rationem videantur" (43). Omnes has victoriae species latius prosequitur *Cornelius a Lapide* (44) in suo ad Proverbia Commentario, ubi obediens vincit daemonium, mundum, carnem (p. 124), seipsum, homines (p. 125), mare, ignem, terram et bestias, coelos, infernum (p. 126), tentationes, peccata, mortem et gehennam, ipsumque Deum (p. 127).

2) *Objecta interna*: Obedientia "juvat ad omnes vincendas tentationes", ait *Ven. Pallotti* (45), hae tentationes plerumque sunt internae. — "Ad repellendos nostri inimici insultus, et ad omnes malignas ejus artes fugiendas", ex *Antonelli* (46). — "Ad vincendum peccatum et mundi vanitatem" prout habetur in *Regulis Visitationis* (47).

Obediens insuper "victorias omnes supra sensus, et honores ac voluptates mundanas obtinebit" docet *S. Alphonsus de Liguori* (48) quae omnia in corpore aut anima sedem habent.

Obedientia adhuc hominem juvat "ad inimicos spirituales superandos" ita *Constitutiones Visitationis* (49) — ipsa etiam "triumphare de hoste fortissimo, scilicet, amore proprio, facit" discimus a *B. Humberto de Romanis* (50) — vel copiosius: "De amore proprio, passionibus deordinatis, affectibus terrenis, malis habitibus, tentationibus artibusque communis inimici"

(39) DIRKINCK, *Exhort. dom.*, II, 227.
(40) MORGANTI, *Sic orabitis*, p. 216, Roma, 1917.
(41) *Constitutions pour les religieuses de la Visitation. Additions*, p. 10-11, Annecy, 1889.
(42) *Dision. spirit.*, p. 114-115.
(43) B. HUMBERTUS, *De vita relig.*, p. 8.
(44) *Comment. in Script. Sacram*, VI, in Proverbia Salom., Parisiis, 1868.
(45) *Compendio della vita*, p. 216
(46) *Spiegazioni e senso spirituale delle Costituzioni di S. Francesco di Sales*, p. 31, Osino, 1880.
(47) *Additions*, p. 10.
(48) *Avisos sobre la vocación religiosa*, p. 200, Barcelona, 1871.
(49) *Règles... et Constit.*, p. 132.
(50) *De vit. relig.*, I, 534.

legimus apud *Antonelli* (51) — aut "de propria voluntate, judicio proprio, nostris passionibus, et inclinationibus" ait *S. Francisca Chantal* (52).

§ 3. — *Relatio quae inter obedientiam et victoriam intercedit*

"Prima quae post nostri textus lectionem idea menti objicitur est intima et necessaria quae inter obedientiam et victoriam stabilitur connexio. Altera alterius est causa, obedientia victoriae" legimus in *Esplugas* (53). Si ergo adeo intima inter utramque relatio intercedit, hanc demostrare difficile non erit, quod et aggredimur.

Actio humana potest sub duplici adspectu considerari: in seipsa primo, dein in influxu quem ab extrinseco accipit.

1) Si actionem in seipsa consideremus, tria ob oculos veniunt: voluntas quae actionem imperat, potentiae quae voluntatis imperium exequuntur, ac tandem harum facultatum objecta. Rebus creatis, quae in nos agunt, renuntiare valde difficile est; magis adhuc potentias internas et externas rationi subjicere; quam maxime vero voluntatis arbitrio valedicere.

Obedientia autem haec omnia imperare potest et tunc qui obedit res externas, quibus renuntiat, vincit; potentias internas et externas, quas rationi et voluntati subdit, vincit; propriam voluntatem, cui vale dicit, vincit.

a) Homo plures ob causas prospera adversis praefert. Difficulter eligit adversa propria ductus voluntate ac prospera despicit. Ad hanc super se victoriam obtinendam deest generatim animi vis et fortitudo. Haec tamen victoria uni obedientiae reservatur; obedientia enim "voluntatem quae se naturaliter inclinat ad prospera, per coactionem curvat ad adversa" (54). Est ergo verum quod *vir obediens loquetur victoriam.*

b) Ordo facultatum hominis est ut voluntas dominetur, caetera autem omnia ei serviant: sensus externi, sensus interni, potentiae spirituales semper et in omnibus voluntatis imperio subsunt. Ergo qui voluntatem sacrificat, sacrificat etiam quae voluntati subjiciuntur, sacrificat potentias internas et externas earumque mutuas actiones. Voluntas vero obedientia sacrificatur. Sacrificium, quod ab omnibus potentiis internis exigitur, in proprium earum bonum vergit, quatenus earum ordo et pulchritudo, et excellentia et utilitas ex hac subjectione exsurgit. Potentiarum autem ordo, pulchritudo, excellentia ac utilitas virtus vocari potest et debet. Optime ergo *S. Gregorius M.*

(51) *Spiegazioni...*, p. 31.
(52) *Respuestas de nuestra Santa Madre...*, p. 122, Madrid, 1915.
(53) *Conferencias*, p. 272.
(54) B. Humberti de Romanis. Opera, *De vita religiosa*, I, p. 8, 9, Romae, 1888.

dicit: "Sola namque virtus est obedientia, quae virtutes caeteras menti inserit, insertasque custodit" (55).

Plenius adhuc *Rodríguez* noster, qui Gregorio et Bernardo citatis, addit: "Homo obediens non unam, bene vero plures acquiret victorias, hoc est, virtutum omnium thesaurum verus obediens inveniet" (56).

c) "Qui obedire didicit, propriae numquam indulget voluntati; sine propria voluntate, quae omnium malorum causa est, errare, cadere non potest; cessante autem propria voluntate, cessant etiam actus voluntatis: amor proprius, passiones, affectus terreni, malus habitus". Ita loquitur *Antonelli* (57). "Per victimas aliena caro, per obedientiam vero voluntas propria mactatur. Tanto igitur quisque Deum citius placat, quanto ante ejus oculos repressa arbitrii sui superbia gladio praecepti se immolat", ait *Gregorius M.* (58).

2) Extrinsecus in actus humanos influxus in bonum potest esse et in malum: influxus in bonum in eo consistit quod vir obediens Dei virtute roboratur ut vincat; influxus in malum deinde est inimici in nos impetus ut, viribus enervatis, vincere difficulter possimus.

a) Qui obedit propriae renuntiat voluntati, alienae se subdit, ac per illam divinae. Cum autem voluntas humana sit debilis, fortis autem divina, homo in obedientia propria exspoliatur debilitate et aliena, divina scilicet, induitur virtute. Nunc autem qui divina fretus virtute pugnat, procul dubio vincere debet: "*Ci fa forti in Dio*", juxta Ven. Pallotti (59).

Jota unum aut unus apex non praeteribit a lege donec omnia fiant (60). Minus autem praeteribit ipsum verbum Domini (61), quomodo vero praeterire illud poterit, si Dei promissione firmetur? Jam vero viri obedientis victoria non est simplex legis mosaicae jota aut apex, sed est verum Dei verbum, est vera Dei promissio. Ergo Deus ob suam et veracitatem et fidelitatem id adimplere tenetur: "*Nostro Signore ha promesso, che il vero obediente non si perderà mai*" (62).

b) *S. Alphonsus de' Liguori*, Gregorii M. vestigia premens, ita ratiocinatur: "Qui suam homini subjicit voluntatem, superiorem se reddit, daemones autem cum inobedientia ceciderint, inferiores sunt. Superior autem inferiorem vincit. *Victores sunt qui obediunt, quia dum voluntatem aliis subjiciunt, ipsis lapsis per inobedientiam dominantur*" (63).

(55) *Moralium lib. XXIV*, c. XIV, n. 28. - M. PL. 76, 765.
(56) *Ejercicio de Perfección*, trat. V, c. 1, n. 9.
(57) *Spiegazioni*, p. 32.
(58) *Moralium*, l. c.
(59) *Compendio della vita*, p. 216.
(60) Mt. 5. 18.
(61) Hebr., 2, 1-3.
(62) *Diz. spir.*, p. 114. VALUY, *Las virtudes del religioso*, p. 150. GERMANNO DI S. STAN. *Biogr. di Gemma Galg.*, p. 61, Roma, 1908. *Statuti e regolamenti*, p. 146.
(63) *La vera Sposa di Gesù Cristo*, I, 168, Torino, 1836.

Hanc *Scaramelli* alio modo composuit rationem: "Daemones sunt superbi: superbus autem nisi humilitate non vincitur; qui obedit homini, Dei vicario obedit; ideoque diabolo dominari debet: *Cum hominibus pro Deo subjicimur, superbos spiritus superamus. Caeteris quidem virtutibus daemones impugnamus, per obedientiam vincimus. Victores ergo sunt...* (ut supra) (64).

Magnam homo interius experitur repugnantiam, si rebus creatis renuntiari debet; majorem autem si potentias animae superare; summam vero si propriae valedicere debet voluntati. Jamvero, cum diabolus haec sciat, ac indirecta in animam polleat potestate, curat ut animae difficultates magnopere crescant. Si tamen homo, animo invicto luctat et obediendo se vincit, diabolum procul dubio vincit. Pulchram texit *Gallerani* (65), in honorem obedientiae laudum coronam, cum nostrum explicat locum: Vincit daemonium..., vincit mundum..., vincit carnem..., vincit amorem proprium..., vincit omnia impedimenta..., vincit omnia pericula..., vincit ipsum Deum... Cantet ergo obediens triumphi hymnum: *Vir obediens loquetur victorias.*

"Ss. Patres eleganter hic excurrunt laudem obedientiae, quod illa obtineatur plena victoria. Primo de peccato et morte, secundo de diabolo... Tertio de mundo, carne et nobis ipsis, quae ut difficillima, ita nobilissima est victoria. Quarto de inferno, de coelo, et de elementis... Quinto de ipsomet Deo: exemplo Jacobi, qui in via obedientiae, cum Deo, vel Angelo, Dei vicario, luctans. nomen accepit Israel, id est, dominantis Deo..." (66).

§ 4. — *Quid sibi vult loqui victoriam?*

1) *Antonelli* putat agi de die judicii: In quonam sensu, ipse interrogat, verba *Vir obediens loquetur victorias* dicuntur? et respondet: Sensus est animam religiosam quae obedientiae subjecta fuit, quadam die, id est, die mortis ante Dominum de suis tot, tantisque victoriis, quas sua obedientia supra spirituales inimicos obtinuerit, relaturam esse (67).

2) Juxta *Esplugas* agitur de hac vita ubi obediens "hymnum *triumphi cantabit,* qui, juxta Scripturam, est fructus obedientiae" (68).

3) Plenius habe ex *Dionysio Carthusiano* (69): "*Vir obediens loquetur victorias,* id est, ipso facto ostendet se fortem ac victoriosum dabitque aliis

(64) *Dirett. ascet.*, p. 103.
(65) *I Proverbii di Salomone*, II, p. 111, Modena, 1902.
(66) Tirini, in *Biblia Sacra Vulgatae edit... cum selectissimis litteralibus commentaris.* XIII, 302, Venetiis, 1750.
(67) *Spiegazioni*, l. c.
(68) *Conferencias*, p. 272.
(69) *Opera omnia*, vol. 7, *Enarrationes in quinque libros sapientiales*, p. 142.

materiam loquendi de hoc; vel ad laudem Dei aedificationemque proximi narrabit qualiter obediendo praevaluit adversariis suae salutis, et carnem ac sensualitatem rationi subjecerit, et suo dominatus sit animo, viceritque seipsum; vel loquetur victorias, id est, humilia et obedientialia dabit responsa praecipientibus sibi, per quae adversariis gratiae praevalebit. Loquetur quoque libenter victorias, id est, aliorum electorum gloriosos triumphos, quibus de mundo, carne et diabolo triumphaverunt."

4) "*Vir obediens loquetur victoriam;* id est, qui divinae legi paret, atque adeo mendacia cavet ab ea prohibita, victoriam consequetur de adversario, cum quo litigat et illa gloriabitur. Vel simpliciter vir obediens dicitur vir probus, qui divinae legi per omnia se subjicit: hic enim adversa omnia vincet, et mendacium calumniis divino beneficio erit superior. Vel tandem sensus est: Qui etiam iniquae sententiae judicis, a falso teste decepti, obedienter paret, tandem *loquetur victoriam, emergente aliquando, ut solet, veritate*" (70). Ita. *Menochi.*

5) "Et vero haec est praecipua obedientiae victoria: quia homo *vincens seipsum, qui vicit reliqua omnia fortior ostenditur, et majorem ex hoc facinore, quam ex aliis gloriam assequitur.* Vincit homo seipsum per obedientiam: nam judicio suo compedes injicit, ac voluntatem catenis alligat, et corpus ac omnem motum ejus a noxia libertate avocat et ad Dei servitium provocat. Vincit seipsum, quia suis desideriis vim infert, et libens propter amorem Domini alterius voluntati subjicit" (71).

Art. 3. — *Sententiae juxta textum originalem explicatio*

Quae hactenus dicta sunt, pulchre nimis dicta sunt. His Proverbiorum verbis freti ascetae omnimodam a fidelibus et magis adhuc a religiosis exigunt obedientiam, etiam in rebus difficilioribus, imo impossibilibus, miracula a Deo in obedientiae praemium exspectando; illis muniti praedicatores obedientiam imperfectam indignationis divinae fulmine percellunt; illis tandem animae sanctae tamquam cibo delicato quotidie pascuntur. Sed si haec quae in praecedentibus explicata sunt, falso, aut infirmo nimis fundamento niterentur, procul dubio, quando hoc submoveatur, submoventur etiam et extemplo cadunt quae supra, adeo pulchre, ignoranter tamen, ne dicam temere, aedificata sunt. Doctrina obedientiae certe non submovetur, non cadit, non deletur; adest, semperque, inter religiosos praesertim, aderit vera obediendi obli-

(70) *Biblia sacra Vulgatae editionis... cum selectissimis litteralibus comment.*, XIII, 301, Venetiis, 1750.

(71) Alvarez de Paz, *De obedientia* apud Corn. a Lapide, *Comm. in sacram Script.*, VI, 125, Parisiis, 1868.

gatio, quam et nos, prout Ecclesia admittit et docet, admitimus et docemus. Dubitatio ergo, si quae adest, originalem nostri loci textum tangit, an scilicet idipsum ac Vulgata, an aliud dicat. Tres ergo sunt quaestiones quas explicandas in hoc loco sumimus: Quare ad originalem textum recursum facimus? — Quinam est verus textus originalis? — Ac tandem quaenam est vera textus originalis significatio?

§ 1. — *Quare ad originalem textum recursum facimus?*

Rationes quae nostrum ad textum originalem recursum justificant, in sequentibus proponuntur:

1) Nostra Vulgata est simplex versio, versio autem non eundem ac textus originalis habet valorem; textus vero originalis noster non est autographus auctoris, ubi nec transcriptionis, aut translationis error admitti potest; tota deinde versionis auctoritas intrinseca in sua cum textu originali conformitate sita est. Si ergo verba Vulgatae cum originali textu non concordant, non sunt certe secundum sensum materialem textus errati, seu prout in textu latino jacent, sumenda, sed potius juxta textus originalis veritatem corrigenda. Quanvis igitur nulla in nostro Vulgatae textu esset dubitandi ratio, sufficeret scire eam esse ab alio anteriori textu desumptam, ut saltem ob curiositatem, Vulgatam cum illo, cum originali scilicet, textu comparare vellemus. Quid dicit textus originalis? Concordat cum eo nostra versio latina? Ageretur ergo tantum de erroris non quidem facto, non timore, sed possibilitate propulsanda.

2) Hic tamen non agitur de simplici erroris possibilitate investiganda, sed de graviori ejusdem probabilitate propulsanda. Re quidem vera, quaelibet sententia alicujus textus originalis, semel scripta, uno tantum modo scripta est, uno dumtaxat scribi potuit; veritas enim una est. Cum autem qui in praecedentibus laudantur et citantur auctores, tot iisque tam diversis modis sententiam nostram producant, aliquid aliud huic sententiae subesse quam quod id superficie apparet, suspicionem ingerunt, ideoque ad textum originalem legendum urgent. Haec autem textus apud illos auctores diversitas ad omnia fere verba se extendit:

Vir obediens loquetur victoriam: ita secundum Minores *dei sacri ritiri* dictos (72), Germ. a S. Stan. (73), Naval (74), Passionistas (75), Scara-

(72) Op. cit., p. 146.
(73) *Vita di Gemma Galgani*, p. 61.
(74) Op. cit., p. 573.
(75) Op. cit., p. 23.

melli (76). — *Vir obediens loquetur victorias*: ita citant Dirkinck (77), Germ. a S. Stan. (78), Alphonsus de' Liguori (79), Morganti (80), Humbertus de Romanis (81), Valencina (82). — *Vir obediens loquitur victorias*: ita invenitur apud Greg. M. (83) et Humbertum de Romanis (84). — *Vir patiens loquitur victorias,* juxta Ambrosium Ausberti (85). — *Vir benedicens loquitur victoriam,* ut ait Augustinus (86).

3) Vetus Vulgatae Testamentum a Hieronymo juxta veritatem hebraicam translatum est. Ipse tamen in textu vertendo alias versiones prae oculis habuit, quas non semel consuluit, aliquando huic, aliquando illi inclinans (87).

a) *Knabenbauer* in suo ad Proverbia Commentario scribit: "Versio Vulgatae facile explicatur, nam vocem LXX quandoque vertunt νῖκος et apud Syros habet vox notionem victoriae" (88). Huic auctori, qui saepe bene dicit, in hoc loco non assentimur. Legantur nostri dissensus rationes:

α) *Hath* et *Redpath* (89) duodecim Veteris Testamenti loca afferunt, quae νῖκος adhibent. Ex his loca illa removere oportet, quae e II et IV. Machabaeorum sumuntur, eo quod hi libri originaliter graece scripti sunt, ideoque in inquisitione usus verbi apud LXX, qui ex hebraico textu in graecum verterunt, non faciunt ad rem; ex reliquis decem, quorum tantum septem in hebraico voci *nesaj* respondent, nullus locus per verbum *victoria* redditur. Ergo haec Vulgatae explicatio, ab usu vocabuli apud LXX mutuata, approbari nequit.

β) Insuper, si Vulgatae versio in textu LXX explicationem invenire deberet, Hieronymus alia a nostro longiora loca certe non quaesivisset; potius vero ipsum Proverbiorum textum apud LXX legisset, ubi nec *victoria,* nec νῖκος nec aliud simile, sed illud quidem mirandum φυλασσόμενος apparet. Quomodo ergo Vulgatae versio in textu LXX explicationem invenire potest?

γ) Tandem, si vox *nesaj* apud Syros *victoriae* notionem prae se fert, quid ad nos? quid ad nostram quaestionem? ubinam gentium, vel potius

(76) Op. cit., p. 102.
(77) Op. cit., p. 226-227.
(78) *Vita di S. Gabriele*, p. 221.
(79) Op. cit., p. 168.
(80) Op. cit., p. 216.
(81) Op. cit., p. 711.
(82) Op. cit., p. 275.
(83) Op. cit., M. PL. 76, 765.
(84) Op. cit., p. 810.
(85) *In Apocalypsim,* l. 1. *Bibl. Patr.*, XIII, 419, Lugduni, 1677.
(86) *Speculum et liber de divinis Script.* C. S. E. L., XII, 65.
(87) Cf. Field, *Origenis exapla*, I, 24, 34, Oxonii, 1875.
(88) *Comment. in Proverbia*, p. 159. Paris, 1910.
(89) *Concordance to the Septuagint,* II, Oxford, 1897.

operum S. Hieronymi legitur quod ad versionem verbi hebraici explicandam ad syros recursum S. Doctor fecerit, ut in suspicionem, et minus in probabilitatem ne dicam certitudinem, venire possimus quod Hieronymus *victoriam nesaj* vertit, eo quod apud syros *nesaj victoriam* significat? Si *Knab.* non ad linguam syriacam sed ad chaldaicam recursum fecisset, minori ei assentiri possemus difficultate.

b) Nos vero Hieronymum suam versionum elementis hinc inde arbitrario desumptis adornasse putamus. Re quidem vera, A. Σ. Θ. legunt: εἰς νῖκος πορεύσεται — LXX vero ὑπήκοος φυλασσόμενος λαλήσει. — Hier. tandem: *vir obediens loquetur victoriam.*

Hebraicum *schomea'* proprie *audiens* ad significationem obediendi (*audiens ad obediendum*) — ὑπήκοος apud LXX — descendit; ideoque Hieronymum phrasim *vir obediens* e LXX mutuasse sine temeritate arbitramur.

Verbum *y^edabber,* quod apud LXX λαλήσει et apud alios interpretes πορεύσεται vertitur, in Vulgata *loquetur* dicitur; quam ideo versionem a LXX derivare procul dubio sumimus. *Victoria* a nullo alio interprete descendere potest quam ab A. Σ. Θ.

Si *Hier.* εἰς νῖκος praefert, adhibeat consequenter et πορεύσεται; quod si λαλήσει ei praeplacet, non spernat φυλασσόμενος.

Haec confusio, aut mixtio versionum ad investigandum textum originalem nos magis premit.

4) Ipsa nostra versio in se considerata plenam a nobis non meretur approbationem. Etsi aliqualis hujus loci explicatio facta antea fuerit, hanc phrasim miram esse, nemo inficias ibit: quid enim sibi vult *loqui victoriam,* cum haec phrasis inter classicos non inveniatur? Quaenam inter *loqui victoriam* et *obedientiam* relatio intercedit? Quod si quis verba mutandi jus sibi adscribat et *obtinere victoriam* dicat, numquid hoc jus ab omnibus agnoscetur? Et tunc non est verum victoriam externam semper obediendo obtineri; ad ordinem supranaturalem et divinum confugere ut explicationem hujus relationis inveniamus non possumus, nam de ordine supranaturali nec in textu, nec in contextu quidem, verbum fit. *Clericus* (90) phrasim *loquetur victoriam* absurdam pronuntiat.

5) Tandem ad textum originalem recurrere, ut auctoritatem Vulgatae elidamus, non est contra praeceptum concilii. Audiatur *Hetzenauer*: "Trid. declarans, *ex omnibus* LATINIS *editionibus, quae circumferuntur,* Vulgatam pro authentica habendam esse, auctoritatem versionis Graecae, qua Apostoli et Ecclesia usi sunt, vel ipsum textum originalem, quem hagiographi, Spiritu sancto inspirante, conscripserunt, infringere atque attenuare noluit. Ergo interpres catholicus in locis praesertim ambiguis et minus accurate transla-

(90) *Vet. Testamenti libri hagiographi,* p. 628, Amstolaedami, 1731.

tis a Vulgata versione Latina ad Graecam versionem ac textum originalem *appellare potest ac debet*" (91). His consideratis, vehemens in animo exsurgit motus, hanc quaestionem penitius investigandi, an scilicet Proverbiorum verba, prout in Vulgatae textu jacent, an aliter a Spiritu Sancto sint prolata. Huic intimo animi motui obsistere ob veritatis amorem non possumus. In sequentibus ergo hoc examen instituere volumus; ubi primo de hujus loci critica, deque ejus exegesi dein agemus.

§ 2. *Quisnam est verus textus originalis?*

Antequam alicujus loci exegesis instituatur, an ipse genuinus ad nos usque pervenerit, an corruptus aliquando fuerit, examinare oportet. Hoc ergo quoad nostrum Proverbium textum examen in praesentiarum aggredimur. Duo sunt media quibus nos ad textum originalem restituendum pervenire possumus: textus originalis, si non disparuit, inspectio — versionum, quae a textu originali in decursu temporis derivarunt, collatio.

I. Textus originalis in publicis rabbinorum documentis asservatus est et in privatis piorum israelitarum scriptis:

1) Textus traditus habetur in Masora; haec autem semper sibi constans, eadem nobis verba offert:

'ed k^e^zabim yo'bed "u^e^isch schomea' lanesaj y^e^dabber"

S. Baer in sua textus masoretici editione verbum *schomea'* "plene ut 15, 32 auctore Masora" scriptum esse dumtaxat notat (92).

Kittel quae intra virgulas includuntur verba corrupta quidem fuisse affirmat, affirmationis vero suae fundamentum nullum affert; forte id ob difficultates internas dixit (93).

2) Praeter Masoram codices manuscripti praesto sunt nobis, qui inter se diligenter collati ad verum textum inveniendum deservire possunt. Hi tamen codices concordes hac in re omnino sunt. Qui codicum lectiones collegerunt sunt *Kennicott* (94) et *De Rossi* (95). Hic nihil ad locum notat; ille autem codd. 93, 95, pro *k^e^zabim* habere *sch^e^qarim* observat, quod quidem in nostra quaestione nullius est ponderis.

II. Aliud praeter Masoram et codices criterium ad cognoscendum textus in diversis saeculis statum sunt versiones. Ex *Kaulen* (96) *Targum* (p. 170) saeculo 6.° et 7.° debetur; *Vulgata* nostra saeculo 4.° et 5.° in lu-

(91) HETZENAUER, *Theol. biblica*, I, 370, Frib., 1908.
(92) *Liber Proverbiorum*, p. 45, Lipsiae, 1880.
(93) *Biblia hebraica*, 2, Lipsiae, 1909.
(94) *Vet. Test. cum variis lectionibus*, II, 464, Oxonii, 1780.
(95) *Variae lectiones Veteris Test.*, IV, 99, Parmae, 1788.
(96) *Einleitung in die Hl. Schrift*, 5, I, Freiburg, 1911.

cem prodiit (p. 190); versiones graecae prius adhuc sunt adornatae: *Sym.* inter a. 193-211 post Christum natum (p. 141), *Theod.* circa a. 185 (p. 140), *Aquila* vero inter 117-138 (p. 139); *LXX* tandem post a. 300 ante Christum (p. 133); *Peschitto* pertinet ad saeculum 1 et 2 post Christum (p. 179).

Harum versionum ductu textus hebraici statum in diversis saeculis cognoscimus; illas ergo et hunc nos primo proponemus, ut dein omnibus collatis et perpensis, tandem aliquando rei veritas eluceat.

Masora	LXX	A. Σ. Θ.	Syrus	Targum
Schomea'	ὑπήκοος	—	*schomu'o'*	*schamo'a'*
lanesaj	φυλασσόμενος	εἰς νῖκος	*triso'ith*	*scharira'ith*
y•dabber	λαλήσει	πορεύσεται	*m•malel*	*m•mallel.*

Simplex hujus elenchi inspectio differentias non paucas in versionibus patefacit. Undenam descendunt illae differentiae? Translatores textum originalem legerunt, juxta cujus litteram et intelligentiam verterunt. Illi ergo vel alium ac nos textum prae manibus habuerunt, ideoque necessario in translatione differunt; vel eundem ac nos textum adhibuerunt, et tunc diversimode ex diversa intelligentia verterunt. Nunc autem in versionum cum textu hebraico comparatione, ne a nobis exigatur, ut modum et rationem mutationum, quae in translatione textus sunt, explicemus; nobis enim investigare sufficit an versionum verba e verbis hebraicis aliquo modo descendere potuerint necne. Cum totus quaestionis cardo circa tria verba: *obediens, loquetur* et *victoriam* vertatur, ad illa nostra restringitur investigatio.

1) Primum, de quo quaestio movetur, verbum est *schomea'*. a) Syriacam et rabbinicam in Targum hujus verbi versionem, prout in schemate videri oculis potest, lectionem nostram hebraicam supponere evidenter apparet.

b) LXX habent ὑπήκοος, de quo duplex fieri potest hypothesis, aut verbum scilicet conservatur, prout in textu nunc adest, aut mutatur.

Si ὑπήκοος immutatum conservatur, quin ad philologicas quaestiones de propria verbi significatione descendamus, scire sufficit verbum *schama'* hac illave forma, aliquando obediendi significationem induere; unde participium praesens *schomea' obediens* bene verteretur. Hac simplici verbi possibilitate idea obedientiae textus graeci ab hebraico originali satis bene derivaretur.

In altera autem hypothesi *Crawford H. Toy* (97) "G. ὑπήκοος for ἐπήκοος" (*audiens*) scripsisse affirmat. Rei possibilitas in dubium verti certe nequit. Imo, hac admissa correctione, versio graeca cum aliis versionibus mé-

(97) *A crit. and exeg. Commentary on the book of Proverbs*, p. 413, Edinburg, 1904. Hanc emendationem *Toy* sumit a *Jäger*, ut apud *Lagarde* videre licet (*Anmerkungen zur griechischen Übersetzung der Proverbien*, p. 69, Leipzig, 1863).

lius connecteretur. Simplex tandem ac directa verbi hebraici versio est *audiens* et per audiens *obediens;* hic enim aure et voluntate audit. Haec tamen textus mutatio nullo externo documento in codicibus graecis confirmatur (98). Palaeographia mutationem non confirmat; secundum illam enim ἐ (ἐπήκοος) non mutatur regulariter in ὑ (ὑπήκοος), bene vero ἡ in ὑ. Post longam et laboriosam rei inquisitionem unum exemplum: μάρτερες pro μάρτυρες in antiquis papyris invenire potuimus, quod tandem nihil probat (99).

Quod si tandem aliquando haec forma ἐπήκοος (*audiens*) esset in versione graeca praeferenda, melius adhuc hoc modo sua a verbo hebraico *schomea'* derivatio demonstraretur. An graeca hujus verbi versio, prout in textu LXX legitur, recta sit necne in dubium verti potest, hic est enim unus in toto Veteri Testamento locus, ubi *schomea'* per ὑπήκοος redditur. Vide Prov. 13, 1 ubi nihil, et 4, 3 ubi forte nihil huic ὑπήκοος in textu hebraico respondet.

2) Secundum nostri textus verbum investigandum *lanesaj* est, eique quatuor valde diversae versiones respondent: φυλασσόμενος, scilicet, εἰς νῖκος, *t^eriso'ith,* et *scharira'ith.* De his ergo quaeritur an ad nostrum textum hebraicum reduci sine violentia possint, an forte alium a nostro diversum supponunt.

a) Verbum φυλασσόμενος valde ab hebraico *lanesaj* differre primo jam obtutu apparet. *Clericus,* scriptor protestans, de phrasi φυλασ. λαλήσει dicit: "*quod quid sit nescio*" (100). Non tam magno contemptu loquuntur alii: *Hath* et *Redpath,* quum hebraicam hujus verbi originem proponere nequeant, signo crucis post graecum vocabulum posito (101), notant difficultatis solutionem in connexione aut collatione utriusque textus, hebraici scilicet et graeci, inveniri (102), quasi dicerent: unusquisque studio privato et comparativo sibi videat. Major adhuc huic loco conceditur favor. "Magnae utilitatis est (*Proverbiorum*) versio graeca, ait *Knabenbauer* (103), quia multiplicem praebet opportunitatem emendandi textum hebraicum. Id praecipue habetur in his locis:... 21, 28". Quod quidem, si volumus, tentare nunc nobis licet.

α) Duo scriptores graeci, quorum lingua materna graeca erat, et melius quam nos, ni fallor, graecam linguam callebant, loci hujus interpretationem nobis reliquerunt:

1) *Chrysostomus* sensu proprio vertit cum dicit: "Vir obediens *cu-*

(98) Holmes and Parsons, *Vetus Testam. graecum cum variis lectionibus,* III, Oxonii, 1823.
(99) Schubart, *Papyri graecae berolinenses,* p. 2, lin. penult., Bonnae, 1911.
(100) *Veteris Testamenti libri hagiographi,* p. 628, Amstolaedami, 1731.
(101) *A Concordance to the Septuagint...* II, p. 1443, col. 2.
(102) Ib., III. *Preface, Abbreviations and Symbols.*
(103) *Comment. in Prov.,* p. 18, Parisiis, 1910.

stodia detentus loquetur, id est, etiamsi obediendo sit obnoxius et *custodia teneatur,* fiduciam tamen conservare poterit. Vel sic: Falso teste improbe se gerente, is qui legi obediens est, in custodia loquetur" (104).

II) *Procopius de Gaza* vero, qui sensu translato utitur, dicit: "*Testis mendax peribit.* Diabolus qui mendaciter voluptatem brevem extollit et affectu periturorum hominem decipere conatur, ut in transgressionem Dei mandatorum inducatur, mittetur in ignem aeternum ipsi ac angelis ejus praeparatum. *Vir autem obediens custoditus loquetur.* Qui Deo obedit, sanctaque servat ejus mandata, *a satanica deceptione immunem sese custodiens,* operibus ac verbis verum bonum confitebitur ad utilitatem eorum qui vident ac audiunt illum" (105).

III) Sed hi scriptores ecclesiastici, quamvis graecam linguam apprime callerent, cum tamen hebraicam ignorarent, verba versionis LXX litteraliter sine ulla ad textum originalem relatione interpretati sunt, ideoque criterium esse ad novam lectionem hebraicam constituendam nequeunt.

β) Juxta *Knabenbauer* "G. effert sensum aptum: ἀνὴρ δὲ ὑπήκοος φυλασσόμενος, λαλήσει, *vir audiens* (accurate probans dicta) *caute* φυλασσόμενος *loquetur,* seu sibi cavens multa cum cautione loquetur; unde conjectare licet in hebr. pro *nesaj* formam *nezhar* esse ponendam" (106). Verbum *zahar* certe, juxta *Gesenius* (107), *commonefactus est, cavit sibi* significat; juxta *Mandelkern* (108), *admonitionem admittere, monitis parere, sibi cavere.*

Huic expositioni sequentes opponimus observationes: I) Nostri non interest an G., prout nunc exstat, *aptum* in seipso praebeat sensum, necne; sed potius an *verum* Spiritus Sancti per hagiographum loquentis sensum recte calluerit, apte verterit, ac fideliter offerat. II) Insuper linguae hebraicae simplicitas omnibus nota est; huic simplicitati verborum coacervatio magnopere adversatur. Jamvero sententia nostra, hac admissa correctione, valde implexa apparet, tria enim sine interruptione verba offeret et quamvis haec coacervatio absolute impossibilis non sit, suspicionem ingerit propositam correctionem non esse forte sat feliciter electam. III) Formae verbales quae in lingua hebraica adverbialiter adhibentur non ex forma *niphal,* generatim loquendo, sed praecipue ex infinitivo absoluto formae *hiphil* desumuntur (109). Duo quae ex forma *niphal* citantur exempla in substantiva nomina prius conversa sunt: *nora'oth* (ps. 139, 14) *terribiliter* et *niphla'oth* (Hi. 37, 5, Dn. 8, 24) *mirabiliter* (110). Quae autem hic proponitur emendatio ex for-

(104) *Fragmenta in Salomonis Proverbia,* 21, 28. M. PG. 64. 726.
(105) *Comment. in Proverbia,* 21, 28. M. PG. 87, I, col. 1438.
(106) *Comment. in Proverbia,* p. 159, Parisiis, 1910.
(107) *Thesaurus,* cf. Verbum.
(108) *Concordantiae hebraicae,* cf. Verbum.
(109) TOUZARD, *Grammaire hébraique abrégée,* 3, p. 344, n. 382, b., Paris, 1911.
(110) KAUTZSCH, *Hebräische Gram.,* 28, § 118, 5, b, p. 391, Leipzig, 1909.

ma *niphal* sumitur. IV) Participia passiva in lingua hebraica dividuntur quoad significationem in participia formae *kal* et respondent latino vel graeco participio passivo praeteriti temporis, ut *kathubh scriptus* et aliarum formarum ut *niphal* et respondent gerundio latino: ex. gr. *nora' metuendus* (ps. 76, 8), *nibra' creandus* (ps. 102, 19), *nehmad desiderandus* (*desiderabilis*. Gn. 3, 6), *nehschab aestimabilis* (Is. 2, 22) et alia (111). Possetne ergo nostrum *nezkar cautus* significare? V) Tandem quae a *Knabenbauer* proponitur hujus vocabuli mutatio adeo est profunda ut jam prima fronte non immerito rejiciatur: ex integra enim dictione una dumtaxat littera (*n*) remanet; caeterae vel libere mutantur (j in h), vel liberius eliminantur (l), vel liberrime adduntur (r).

Y) *Toy* (112) proponit *nasaj* in *nasar* mutare, quod quidem a *Cappello* (113) sumit. I) Haec nova verbi mutatio ita demonstrari posset; Significatio *custodire* (*Mandelkern*) cum φυλάσ. congruit; mutationes valde minuuntur, habetur enim simplex unius j in r commutatio; hae duae litterae in moderna litterarum hebraicarum scriptura, si minus appareat aut totaliter dispareat secunda virgula vel lineola pro j habetur r. His adde cum *Hitzig* (114) LXX in Jer. 22, 15 'Αχαζ pro *araz* legisse. Haec omnia confirmari adhuc possunt ex modo quo LXX verbum φυλάσσειν in toto Proverbiorum libro accipiunt: Quibusnam ergo verbis hebraicis respondet in illo libro versio verbi graeci? Textum legamus: Pro φυλάσ. nihil in hebraico textu respondet in 8, 34; 16, 4, 17; 29, 27. In textu primitivo aliquid quidem respondet, sed legenti inquierendum relinquitur in 21, 28; 25, 10 (115). Semel proponitur *schama'*: 19, 27; septies *nasar*: 2, 8; 4, 13; 6, 20; 13, 3, 6; 16, 17; 28, 7. Passim *schamar*. Ergo cum pro *lanesaj linsar* proponitur, non arbitrario proponitur. *Ehrlich* (116) non formam grammaticalem *linsor*, sed participium *noser* praefert. II) Contra hanc et etiam contra praecedentem, imo et contra alias, quae adhuc proponi possent verbi hebraici ob textum graecum emendationes, haec sequentia observamus: In Proverbiorum libro versio graeca aliquos versus omittit, qui in Masora inveniuntur, aliosque numero majores addit qui in Masora desiderantur. Aliquae additiones ex aliis libris Veteris Testamenti desumuntur ut 26, 11 ex Eccli. 4, 21; aliae vero aliunde sunt (117). Aliquando G. aptum offert medium ad hebraicum textum restaurandum. Non raro translator sensum originalem non intellexit. Aliquando a versione originali recedit ut propriorem formam graecam eligat, ali-

(111) KAUTZSCH, op. cit., § 116, 2, b, p. 371.
(112) *A crit. and exeg. commentary on the book of Proverbs*, p. 413, Edinburgh, 1904.
(113) *Critica sacra*, p. 265, Lutetiae Parisiorum, 1650.
(114) *Die Sprüche Salomo's*, p. 217, Zürich, 1858.
(115) HATH and REDPATH, op. cit.
(116) *Randglossen zur Hebräischen Bibel*, VI, 127, Leipzig, 1918.
(117) OTTLEY, *A Handbook to the Septuagint*, p. 107. New York, 1919.

quando ut pulchriorem antithesim aut propriorem ideam obtineat (118). Si haec ita se habent, ut benevolus lector facile videre per se potest, potest ne vir criticus ad ulteriores inquisitiones cum spe fructus se extendere, ut meliorem textum hebraicum ex graeco obtineat? Videtur negandum. In specie de correctione quae a LXX (φυλάσ.) pendet, ineptam esse (*was jedoch keineswegs passt*) affirmat *Ehrlich* rabbinus (119).

δ) Tandem non deest qui, omni correctione rejecta aut omissa, verbum graecum ad hebraicum reducat: "La racine *nesaj*, ait *Baumgartner* (120), renferme l'idée de durée, de solidité, de fermeté; il est aussi possible que la traduction φυλασσόμενος se rapporte simplement à cette notion de *nesaj*.

b) εἰς νῖκος. α) "Ad eruditionem Aquilae philologicam pertinere videtur mos ejus, in vocibus hebraeis minus usitatis vertendis, ad cognatas dialectos, Chaldaeam nempe et Syriacam confugendi" (121). Jamvero *nasaj*, aut *n*ᵉ*saj* in dialecto respective chaldaica (Levy, *Lexikon*) et syriaca (Brun, *Lexikon*) *vincere, triumphare* significat.

β) Quod si nonnulli quod Aquila generatim fecit, in hoc loco fecisse non admittant et insuper, cur etiam Sym. et Theod., sicut ipse vertit, εἰς νῖκος vertisse explicare velint, observent Aq., Sym., et Theod. consuetudinem habere *lanesaj* per εἰς νῖκος vertendi (122). Ita videre quicumque in propriis locis potest apud *Field*, cf. ps. 49, 10 (A. E), ps. 89, 47. (A), Is. 25, 8 (A. Θ), 33, 20 (A. Θ), 57, 16 (A).

γ) De phrasi εἰς νῖκος dicit *Clericus* protestans: "Sic solent vertere (aliae versiones) *lanesaj*, quamvis absurde" (123).

c) *Versio syriaca et chaldaica.* Verba, quibus hae duae versiones ad textum hebraicum reddendum utuntur textui hebraico nullatenus respondere, certum est.

α) "Targum Proverbiorum textui syriaco (*Peschitto*) intime cohaeret, ita ut optimum sit medium ad hujus intelligentiam" (124). Ergo in explicatione textus hebraici possumus versionem chaldaicam *scharira'ith* negligere.

β) Versio syriaca (*Peschitto*), prout nunc exstat, textus hebraici non litteram, sed verbum et sensum fideliter reddit. Aliquando tamen originalem linguam sat libere vertit, ibique intentio certe apparet libri contentum intelligibilem reddendi; ideo etiam phrasim saepe circumscribit, quae a lec-

(118) Toy, op. cit., p. XXXII.
(119) Op. cit., loc. cit.
(120) *Etude critique sur l'état du texte du libre des Proverbes*, p. 195, Leipzig, 1890.
(121) Field, *Origenis Exapla*, I, p. XXIV, Oxonii, 1875.
(122) Versio LXX viralis *lanesaj* per εἰς νῖκος (in victoriam) semel (2 Sm. 2, 26) reddit.
(123) *Veteris Test. libri hagiographi*, p. 628, Amstolaedami, 1731.
(124) Kaulen-Hoberg, *Einleitung*, 5, I, p. 170, n. 134, Freiburg, 1911.

tore aut auditore ordinario non statim intelligeretur; aliquando textum additionibus amplificat (125). Videretur ergo quod locus noster non litteram, sed sensum reddit.

γ) Verbum *lanesaj* in toto Veteri Testamento 32.ies habetur. Versio Targum sensum temporis, uno Proverbiorum loco excepto, ei constanter tribuit: *in aeternum, in perpetuum*. Versio syriaca eandem, nostro et aliis tribus locis demptis, temporis versionem offert: semel (Is. 25, 8) unum verbum hebraicum *lanesaj* duplici exprimit idea, scilicet, "absorbebitur mors (hebr. *lanesaj* cum victoria (*b*ᵉ*zoku*) in sempiternum (*l*ᵉ*ol*ᵉ*min*); deinde Is. 28, 28 *lazoku* quasi (additio) ad victoriam; tandem Hab. 1, 4 *b*ᵉ*zakuth* cum aequitate, quod juxta *Payne Smith* (Lexikon syr.) *innocentia, justitia* significat. Sicut ergo syrus hanc sibi sumpsit in tribus locis libertatem, ut *lanesaj* per *victoriam* (bis) et *justitiam* (semel) redderet, in Proverbiis eadem utitur ut ponat *recte* (*t*ᵉ*riso'ith*).

3) Ultimum textus hebraici verbum, quod per versiones confirmandum aut evertendum est, *y*ᵉ*dabber* nominatur. Omnes versiones in significatione *loqui* nostro textui tribuenda concordes sunt, praeter Α. Σ. Θ. qui πορεύσεται vertunt. Jamvero, sicut ad explicandum εἰς νῖκος, hinc ad linguam syriacam et chaldaicam, illinc ad morem vertendi, quem hi translatores tenuerunt, recursum fecimus, eodem modo explicari a nobis verbum πορεύσεται debet, quod ab illo intime dependet. Re quidem vera syr. *d*ᵉ*bar* transitive *duxit* significat, intransitive vero *profectus est* (Braun, *Lexikon*); etiam radix arabica *dabara* ad hunc sensum pertinet: *sequutus est;* inde *deborah* est examen apum a regina ductum (Gesenius, *Thesaurus*). Rabbinus *Ehrlich*, dicens: "*Die zwei letzten Worte sind heillos verderbt*" (126), eorum in textu praesentiam agnoscit.

Locus noster igitur, prout ex textu masoretico, ex codicibus, et versionibus constat, verus est, sanus est. Cum ergo arboris corticem sanam habeamus, quaeritur quaenam est ejus medulla? Scimus Proverbiorum sententiam esse genuinam, quisnam est verus ipsius sensus?

§ 3. — *Quaenam est vera textus originalis significatio?*

I) Post criticam alicujus textus discussionem, quae magis minusve laboriosa esse potest, tandem aliquando sensus clare ob oculos splendescere solet et tunc exegesis difficultates ope criticae evanescunt. Quandoque tamen textus biblici, qui rigorosae crisi subjecti fuerunt, manent quoad sensum, prout erant, difficultatibus scilicet involuti.

1) Quod ad nostrum, quem proposuimus, sacrae scripturae textum

(125) Kaulen-Hoberg, op. cit., pp. 176-178, n. 137.
(126) *Randglossen zur hebräischen Bibel*, VI, 127, Leipzig, 1918.

attinet, auctores interpretationis difficultatem graviter senserunt: Juxta *Bunsen* "versus 28 est grammatice difficilis" (127). — *Frankenberg* dicit: "Hujus versus pars prima est clara, secunda autem absolute inintelligibilis" (128), quam consequenter sine versione relinquit, punctis lineam implens. — *Clericus* scribit: "Is mihi videtur loci sensus, in quo nullus idoneus invenitur, nisi quod deest suppleatur" (129). — "Phrasis *vir qui audit* nullum dat in hoc contextu bonum sensum... Praedicatum non est minus obscurum. *Tò loqui semper* est dictio quae a nemine, sive bono, sive malo, in judicio aut alibi naturaliter proferretur... Cum ergo satisfactoria loci aut interpretatione, aut emendatione careamus, sententia bene relinquitur sine versione aliqua (130).

2) Difficultatem hos scriptores non exagerasse, sed verum statum quaestionis gravibus illis verbis simpliciter exposuisse probat magna, quae apud exegetas invenitur, interpretationum diversitas:

"*Testis mendaciorum peribit* et non testificabitur amplius; q. d.: *peribit ab illo munere*. Verum *vir qui* non testificabitur nisi quod *audit,* hoc est veritatem quam audivit et novit, *perpetuo loquetur,* et testis munere fungetur perpetuo (131).

"Hominem procaci et praecipiti lingua, qui linguae suae petulantia malum atque exitium sibi creat, opponit viro cordato, qui nonnisi prudenter et tempestive loquitur, hunc vocat *virum audientem,* quia plus audit quam loquitur; eumque *semper locuturum,* quia cum verax sit, os illi non occluditur, quomodo mendaci et mendaciis suis pereunti obstruitur. Hic videtur sensus esse hujus loci simplicissimus. Nempe unumquemque oportet esse, juxta hortationem D. Jacobi (1, 19): *velox ad audiendum, tardus ad loquendum. Vir audiens* Salomonis est is quem Jacobus *velox ad audiendum* vocat (132).

"*Testis mendaciorum,* mendax, qui vel privatim, vel publice in judiciis loquitur contra veritatem, sive fiat spe lucri, sive ex odio, vindictaeque cupiditate, *peribit,* tandem enim fit, ut deprehensus et falsi convictus plectatur... Sed *vir qui audit,* qui tantum quae ipse audivit, viditque testatur, non mendacia, i. e., non prius loquitur, quam, quid verum sit certo resciverit, *perpetuo loquetur,* dabitur ei semper facultas ferendi testimonium, idque, ubi opus est, requiretur, quum testis fide dignus habeatur; neque enim ob mendacium peribit. Nam qui perit, ei eripitur amplius loquendi facultas" (133).

Saadias israelita tres affert hujus loci expositiones: "falsus testis peribit,

(127) *Die Bibel,* III, 353, Leipzig, 1868. "28 ist auch sprachlich schwierig".

(128) *Die Sprüche,* p. 124, Göttingen, 1898. "Die erste Vershälfte ist klar, die zweite ganz unverständlich".

(129) *Veteris Testamenti libri hagiographi,* p. 628. Amstolaedami, 1731.

(130) CRAWFORD H. TOY, *The book of the Proverbs,* pp. 410-411, Edinburgh, 1904. "The expression *a man who hears* yields in this connexion, no good sense... The predicate is not less obscure. *To speak for ever* is something which would not be naturally said of... any man good or bad, in a court of law or elsewhere... In default of a satisfactory interpretation or emendation the clause is better left untranslated.

(131) BAYNUS, *Comment. in Prov.* in Script. Sacrae cursus completus XVI, 1168, Parisiis, 1839.

(132) CAPPELLUS, *Comm. et notae criticae in Vet. Test.,* p. 474, Amstolaedami, 1689.

(133) ROSENMÜLLER, *Scholia in Vet. Test.,* I, 543-544, Lipsiae, 1829.

qui autem quod audivit fideliter narrat, subsistet. — Punitio falsi testimonii debet semper proferri, ut sit omnibus admonitio — falsus testis peribit, vir autem qui audit Deum peribit" (134).

Juxta *Ehrlich* rabbinum: "*Vir audiens* post *Mercerium* ille intelligitur qui vere testis est, quique illud dumtaxat affirmat quod revera audivit; *lanesaj yedabber* autem significat illius testis testimonium semper stare. Hic tamen sensus quoad secundum membrum nimis coactus videtur; quoad primum vero non apparet cur testis auditus in specie, non autem potius testis simpliciter nominetur. Melius ergo, ni fallor, per *isch schomea'* illum intelligeres qui dicta falsi testis audit; ideoque in secunda sententia de effectu ageretur quem falsi testis testimonium in audiente producit. Hic tamen effectus nequit per *lanesaj yedabber* exprimi" (135).

"*Vir audiens,* dicit *Bertheau-Nowack,* ille certe est, qui accurate audit, quiete quod audit considerat, ut proprium ipsius testimonium firmum maneat: *semper loquetur,* hoc est, ejus testimonium in aeternum manebit" (136).

"Hic versus antiquis versionibus, juxta *Malan,* varie redditur. Simplex tamen hebraici textus lectio praeferenda videtur: Testis mendaciorum (falsus testis) peribit; qui autem illum audit mendacia proferentem, *lanesaj,* id est, aut semper, aut melius victoria supra falsum testem, quatenus ejus falsitatem rejicit, loquetur" (137).

Alias, quas collegimus, auctorum interpretationes, lassitudinis lectorum vitandae causa, omittimus (138).

(134) *Œuvres complètes,* VI, 42, ed. Derembourg, Paris, 1894.
(135) *Randglossen sur Hebr. Bibel,* VI, 127, Leipzig, 1918.
(136) *Die Sprüche Salomo's,* p. 130, Leipzig, 1883.
(137) *Original notes on the book of Proverbs.,* III, 46, London, 1893.
(138) Quae supra in textu praetermisimus, hic ad calcem locum habeant necesse omnino est.

Audiatur *Reuss*: "Il est difficile de dire ce que c'est ici que l'homme qui écoute. Si le texte est sain, on peut songer d'un côté à un témoin qui parle sans être renseigné; de l'autre, à un témoin, qui se renseigne avant de parler, mais dont le tour viendra et qui se fera écouter". (*Philosophie religieuse et morale des Hébreux,* p. 235, Paris, 1878).

Fillion: "D'après le contexte et surtout, d'après l'hébreu, elle (la parole) designe le témoin honnête qui ne parle qu'à bon escient, et qui fait triompher la juste cause. L'hébreu porte littéralement: *L'homme qui écoute* (c.-à-d. qui est désireux de s'instruire des affaires au sujet desquelles il aura à rendre témoignage) *parlera toujours* (il pourra parler sans lasser les juges, et sa parole aura une grande authorité)". (*La Sainte Bible,* IV, 503, Paris, 1903).

Lesêtre: "Heb. 'vir audiens loquetur perpetuo'. L'homme qui écoute... c'est lui qui fait attention à la voix de sa conscience, et à celle de l'authorité, pour leur obéir. Celui-là parlera toujours, ne cessera pas d'être écouté et cru". (*La Sainte Bible, Le livre des Proverbes,* p. 183, Paris, 1879).

Crampon: "*Qui écoute* pour bien s'instruire et connaître la vérité *pourra parler toujours*: il sera toujours appelé à déposer son témoignage, étant trouvé constamment véridique" (*La Sainte Bible,* IV, 348, Paris, 1902).

"*Chi afferma,* letter, *chi ode, chi ascolta...* "Et postquam sensum LXX aperuit, addit: "Altri intendono dell'uomo che ben ode, conscio cioè e coscienzoso di ciò che attesta. In questo senso gli arabi dicono: *l'occhio che non ha visto e fa da testimone, sia cavato*". (MEZZACASA, *Il libro dei Proverbi di Salomone,* p. 74, Torino, 1921).

Scio, postquam textum Vulgatae explicuit, addit: "El hebreo: *El varón que oye,* que no habla temeraria y falsamente; o que refiere fielmente lo que ha visto y oído; *hablará siempre,* tendrá tiempo, ocasión, y lugar de hablar, o podrá hablar en todas ocasiones, nunca se le podrá tapar la boca" (*La Sagrada Biblia,* III, 470-471, Barcelona).

II) Facile intelligitur nos, praelaudatis scriptoribus tot tantaque de isto textu proferentibus, tacere magis quam loqui, oportere, ut nullam jam de eo quaestionem moveamus. Quod si illam in medium projicere iterum audemus, non ideo est, quia melioribus utentes documentis, eam per nosmetipsos solvere spem habeamus, sed potius ut nihil eorum praetermittamus, quae aliquam, tenuem certe, lucem huic perdifficili elucubratiunculae afferre valeant. En ergo quae nunc applicare volumus interpretationis criteria: primum esto verba ipsius textus — quod si hoc ad sensum investigandum insufficiens demonstratur, ad contextum attendere oportebit — si ne inde quidem veritas vel integre, vel saltem ex parte eluceat, ad generalem totius libri characterem, ad parallela... recurremus.

1) *Verba textus.* Primum, quo nos utimur, interpretationis criterium sunt verba textus. Quid ergo significaut vocabula: *schomea' lanesaj, y^e^dabber?*

a) *Schama'.* Quae huic verbo tribuuntur significationes, ad tria capita, quod ad nos attinet, reducuntur:

α) *Audire* vi vocis est simpliciter *aure physice audire.* Cum autem audire sit actus vitalis, qui audit generatim dicta percipit. Quae intellectus percipit voluntati proponuntur, eaque voluntas vel admittit vel e contra rejicit. Quod si admittit, audire, cui cordis adhaesio respondet, nondum est obedientia: etenim, si qui loquitur nulla super nos insignitur auctoritate, inclinatio voluntatis, benevolentia, amicitia, humilitas vocabitur; si autem qui loquitur aliqua super nos auctoritate gaudet, et obligare inferiorem intendit, voluntatis adhaesio vel subjectio obedientia potest et debet vocari. Adam ex amore *audit vocem uxoris suae* (Gn. 3, 17); israelitae ob inobedientiam *non audierunt mandata Dei* (2 Esd. 9, 16). Ergo vi verbi adhuc nescimus an locus vertendus sit: *vir audiens, vir auscultans, vir complacens, vir obediens.*

Cum in actu audiendi voluntas exerceatur, audiens potest semel aut raro alios audire, aut auscultare, eisque complacere aut obedire velle; vel e contra habitualiter hos actus perficere et tunc vir est pronus, est docilis, est prudens, aut sapiens...

Juxta *Hitzig* (139), *audire* in praesentiarum non testem, sed judicem designat; testis enim non audit, sed audivit; non videt, sed vidit; imo in judicio ipse auditur.

Qui in hoc loco significationem audiendi eligunt, videntes textum sacrum de objecto audito non loqui, illud determinare quomodocumque curant; qui enim audit, aliquid profecto audire debet. En diversa eorum placita: "qui audit testem falsum mendacia proferentem" (*Malan*) — "qui tantum quae ipse audivit, viditque testatur" (*Rosenmüller*) — "qui exhortatio-

(139) *Die Sprüche Salomo's,* p. 216, Zürich, 1858.

nes et instructiones libenter audit" (*Bertheau* [140]) — "qui ut obediat conscientiae et auctoritatis vocem audit" (*Lesêtre*) — "qui audit Deum" (*Saadias*).

β) Cum in hoc loco non de teste agatur, qui audiat, sed potius qui loquatur, verbum *schama'*, quod generatim *audire* est, aliquid aliud hic significare debet; et cum in libro Samuelis (2, 24) et Regum (10, 7) *schamua' famam* significet, nostrum *schama'* per *fama gaudere* non male vertitur (141).

γ) LXX *schama'* pro *schamaj* in Exodo (4, 31) legerunt: unde impossibile non videtur et hic translatorem *schamaj* pro *schama'* vertisse. Qui hebraicam linguam callent, probe norunt litteras *jeth* et *resch* faciliter commutari posse et tunc *lanesaj* in *linsor* convertitur, cui *salvandi* datur significatio. En qui inde obtinetur sententiolae nostrae sensus: "vir qui (alios) salvare gaudet, loquetur" (*Der Mann, der sich freut zu retten, soll reden*) Jamvero vir qui de salute reo procuranda gaudet, est testis verus, ideoque loquetur, loqui potest (142).

b) *Nesaj* α) Significationes verbi *nesaj* in lingua hebraica ad quatuor capita bene reducuntur: *gloria, splendor, victoria* — *sinceritas, fides* — *perpetuitas, perpetuum* — *prorsus* (143).

β) *Nesaj* ob versiones syram (*t*[e]*riso'ith*) et targumicam (*scharira'ith*) veritatem significare potest ut apparet in Job (23, 7) et Threnis (3, 18), ubi forte potius fiduciam (*Vertrauen - Vertrauenswürdigkeit* cf. BUHL) verteres (144).

c) *Y*[e]*dabber* α) *Dibber*, juxta lexikographos, *loqui, alloqui, pronuntiare,* significat, ideoque textus noster *y*[e]*dabber loquetur* recte vertit.

β) *D*[e]*bar* has in lingua syriaca et chaldaica habet significationes: (trans.) *ducere, gubernare* (Ges.), *führen, leiten* (Levy); (intrans.) *profectus est* (Brun). Si ergo nostri verbi significationem e linguis aramaicis palaestinensibus sumimus, ut aliquando Aquila, aliquando etiam LXX fecerunt, sensum *ibit* in hoc loco obtinemus.

γ) Si quandoque textus hebraicus ex graeco aut ex aliis versionibus quoad litteras emendatur; majori cum jure emendantur quae sub litteris a Masora ob traditionem positae sunt vocales. Si ergo locus difficilis simplici punctorum mutatione facilis ac planus redderetur, hoc modo procul dubio bene imo melius reddendus esset. Jamvero, quoad verbum *y*[e]*dabber* dicit *Maldonado*: "Mihi videtur legendum *ydbbr* passive, id est, *praedicabitur,*

(140) *Die Sprüche Salomo's*, p. 82, Leipzig, 1847.
(141) WILDEBOER, *Sprüche*, p. 63, Freiburg, 1897.
(142) HITZIG, *Die Sprüche Salomo's*, p. 217, Zürich, 1858.
(143) Cf. Lexika Brow, Buhl, Gesenius, Mandelkern.
(144) WILDEBOER, op. et loc. cit.

numquam peribit ejus memoria" (145). Tunc forma grammaticalis esset *y^edubbar.*

d) Ex his aliquae significationes rejiciendae jam *a priori* a nobis sunt; aliae vero cum vix in unam phrasim cum sibi adjacentibus verbis coalescere valeant, eidem fere subjacent damnationi:

α) Priori generi sequentia verba adnumerantur: I) *Schomea'* pro *fama gaudens* in una tantum forma (*pi'el*) admitti ad summum posset (Buhl); noster vero locus participium praesens est formae *kal.* II) Verbulo *lanesaj* sensum tribuere *veritatis* arbitrarium videtur: "*ist an und für sich willkürliche Annahme*" (146); quae adhuc significatio ex locis obscuris eruitur; versiones syr. et targ. unde illa descendit, in hoc loco, non litteraliter, sed secundum sensum factae sunt. III) *Hitzig* verbo *nasar salvandi* significationem tribuens, juxta *Delitzsch* (147), phantasias somniatur. Ubinam enim gentium *nasar salvandi* significationem induit, nisi cum *min* et nomen sequitur? In loco autem nostro nec *min,* nec malum innuitur a quo salvari oporteat. IV) Forma *pu'al* verbi *dabar,* quam suspicatur et praefert *Maldonado* noster, semel tantum in toto Vet. Testamento (Cant. 8, 8.) invenitur et tunc ad aliud valde diversum refertur: "quid faciemus sorori nostrae in die, quando alloquenda est? *Schey^edubbar bah,* juxta *Joüon* (148) recte vertitur: "*(le jour où) elle sera demandée*", aut litteraliter *(le jour où) il sera parlé d'elle,* c'est-à-dire, où il y aura des pourparlers à son sujet; l'expression s'emploie surtout en parlant de pourparlers en vue d'un mariage".

β) Propositas horum verborum significationes in hoc loco collegimus, ut verus tandem hujus sententiae sensus eluceat. Contentum tamen hujus textus non ex unoquoque versu seorsim, sed ex utroque simul sumpto erui debet et tunc jam *a priori* excludi omnino debent significationes omnes, quae his duobus verbis simul sumptis *y^edabber lanesaj* aptari commode non possint. I) Quis enim dixerit: "*ibit* (A. Σ. Θ.) *semper*" (V.). — "*Vere* (S.), *fortiter* (T.) *ibit*" (A. Σ. Θ.) — "*loquetur* (LXX) *in victoriam*" (A. Σ. Θ.)? vel potius: *loquetur victoriae,* nam "is ad quem verba facimus, quemque alloquimur, ponitur plerumque praevio *'el,* rarius *'al, l^e,* etc." (GESEN., *Thes.*), ubi clarius apparet absurdum, nam victoria non est persona cui sermo fieri possit. II) *Lanesaj y^edabber.* Simplex et sincera horum verborum versio esset *semper loquetur* et hoc modo redditur fere ab omnibus auctoribus. De hac tamen versione scribit *Frankenberg* (149): "*Ist ohne jede sprachliche Berechtigung*". III) En speciminis gratia aliquae quae proponuntur hujus phraseos interpretationes: Loquetur semper, aut melius victoriose supra falsum testem, ejus rejiciens falsitatem (*Malan*). — Testis munere fungetur perpetuo (*Baynus*). — Testimonium suum semper manebit (*Bertheau*). — Vocabitur semper ad testimonium ferendum (*Crampon*). — Perpetuo loquetur, id est, vivet (*Mariana* [150]). — Semper testificatur idem (*Pagninus* [versio]). — Dabitur ei semper facultas ferendi testimonium (*Rosenmüller*). IV) *Wildeboer lanesaj* (*fiducia - veracitas*) non cum *y^edabber,* sed cum *schomea'* (*fama*

(145) *Biblia sacra... cum selectiss. litteralibus comment.,* XIII, 292, Venetiis, 1750.
(146) BERTHEAU, *Die Sprüche Salomo's,* p. 82, Leipzig, 1847.
(147) *Das salomonische Spruchbuch,* p. 347, Leipzig, 1873.
(148) *Le Cantique des Cantiques,* p. 321, Paris, 1909.
(149) *Die Sprüche,* p. 124, Göttingen, 1898.
(150) *Biblia sacra... cum selectiss. liter. comment.,* XIII, 294, Venetiis, 1750.

gaudere) et tunc sensus phrasis *schomea' lanesaj* esset: ***cognitus ob suam fiduciam, aut veracitatem*** (***bekannt was Vertrauenswürdigkeit betrifft, d. h., als vertrauenswürdig bekannt***) loquetur (151). Sed ne duo haec verba inter se quoad sensum uniantur, recta accentuum hebraicorum collocatione prohibetur.

2) Cum alicujus sententiae. verba, vel seorsim sumpta, vel inter se juncta, obscura sunt, lumen in contextu, sive proximo, sive remoto quaeri debet.

a) In proximo hujus capitis contextu omnes quae praecedunt et quae subsequuntur sententiae independentes videntur, nullo inter se proximo et immediato nexu colliguntur; unde nulla earum ad reliquas elucidandas deservit. Agitur enim de superbo (v. 24), de pigro (vv. 25-26), de impiis (v. 27), de teste (v. 28), iterum de impio (v. 29). Quisnam inter hos textus sententiarum nexus inveniri possit, nescio. Ad summum haec quae sequitur sententia quamdam statuit unitatem: "Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium contra Dominum" (v. 30). Sed quamvis haec sententia superborum, pigrorum, impiorum, et testium mendacium machinationes tangat, vix aut ne vix nostram textus partem illustrare potest.

b) Contextus remotus est doctrina quam Autor sacer relate ad testimonia vera aut mendacia in toto Proverbiorum libro exponit. α) En quae ad nostram tractationem pertinent sententiae: "Sex sunt quae odit Dominus... linguam mendacem... proferentem mendacia testem fallacem" (Prov. 6, 16, 17, 19). — "Os justi parturiet sapientiam, lingua pravorum peribit" (10, 31). — "Labia justi considerant placita; et os impiorum perversa" (10, 32). — "Quid quod novit loquitur judex justitiae est; qui autem mentitur testis est fraudulentus". (12, 17). — "Labium veritatis firmum erit in perpetuum: qui autem testis est repentinus concinnat linguam mendacii" (12, 19). — "Abominatio est Domino labia mendacia, qui autem fideliter agunt, placent ei" (12, 22). — "Testis fidelis non mentitur; profert autem mendacium dolosus testis" (14, 5). — "Liberat animas (vitam) testis fidelis; et profert mendacia versipellis" (14, 25). — "Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat et confusione dignum" (18, 13). — "Testis falsus non erit impunitus et qui mendacia loquitur non effugiet" (19, 5). — "Testis falsus non erit impunitus, et qui mendacia loquitur peribit" (19, 9).

β) Lex Deuteronomii haec erat: "Si steterit testis mendax contra hominem, accusans eum praevaricationis, stabunt ambo, quorum causa est, ante Dominum in conspectu sacerdotum et judicum, qui fuerint in diebus illis. Cumque diligentissime perscrutantes invenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo facere cogitavit et auferes malum de medio tui; ut audientes caeteri timorem habeant et ne-

(151) *Sprüche*, p. 63, Freiburg, 1897.

quaquam talia audeant facere" (Dt. 19, 16-20). Sic fecit Deus per Danielem cum senibus iniquis, qui Susannam falso accusarunt: "feceruntque eis sicut male egerant adversus proximum, ut facerent secundum legem Moysi et interfecerunt eos" (Dn. 13, 61, 62).

γ) Aliqui scriptores nonnulla ex praedictis testimoniis citant ut vocabulorum in nostro loco significationem determinent: *Michaelis* Prov. 19, 5, 9 affert ut verba *testis mendaciorum* explicet; 18, 13 cum phrasi *vir audiens* comparat; 12, 19 cum *lanesaj* (152). Ex *Bertheau* significatio verbi *lanesaj* ex contrario (12, 19) indubitata apparet (153). *Ehrlich* sensum vocabuli *peribit* ex 19, 9 eruit (154), etc.

δ) Si ergo ad contextum remotum attendimus, generalis hujus sententiae significatio esset: Testis mendax est versipellis (Prov. 14, 25), dolosus (14, 5), fraudulentus (12, 17), considerat perversa (10, 32), odio est Deo (6, 16), non erit impunitus, non effugiet (19, 5), peribit (10, 31; 19, 9). Testis verax autem considerat placita (10, 32), placet Domino (12, 22), non mentitur (14, 5), parturiet sapientiam (10, 31), indicat justitiam (12, 17), liberat animas (14, 25), firmus erit in perpetuum (12, 19). Breviter, testis mendax agit male, punietur, peribit; testis autem verax bene operatur, placet Domino, erit in perpetuum.

3) Ut sensus hujus loci clarius pateat, generalem totius libri characterem explicemus oportet, poeticam scilicet Proverbiorum rationem, quae non semel occasionem praebet bonum ac verum textus sensum adinveniendi.

a) Liber Proverbiorum est poeticus. Poesis hebraica fere tota in *sententiarum idearumque* harmonia est, quae in universum *parallelismus* vocatur. Parallelismi triplex species numeratur, *synonymus* scilicet, *antitheticus*, *syntheticus*, qui ex nomine sat bene dignoscuntur. Si nostrum Proverbiorum caput 21 analysi subjicimus, omnium harum specierum parallelismi exempla inveniemus: *Synonymi* sunt vv. 14, 17 — *synthetici* vv. 3, 6, 7, 16, 27... — *antithetici* denique vv. 4, 5, 15, 18, 20, 26, 29. Qui nostrum aut praecedunt, aut sequuntur versus ita se habent: Piger opponitur justo (v. 26); impius viro recto (v. 29). Cuinam opponitur testis mendax? Non utique viro obedienti, sed veraci, sincero. Huic ex poetico hebraeorum parallelismo deductae conclusioni calculum addere auctorum sententia videtur: "Inter se videntur opponi testis mendax et verax", ait *Knabenbauer* (155). — "Sic constat antithesis, scribit *Mariana* (156): Testis mendax peribit, verax vivet". — In eodem sensu abundat *Gesenius* (157): *Testis mendax perit,* sed qui vere au-

(152) *In Proverbia Salomonis,* p. 1325-26, Halae, 1745.
(153) *Die Sprüche Salomo's,* p. 83, Leipzig, 1847.
(154) *Randglossen zur Hebr. Bibel,* VI, 127, Leipzig, 1918.
(155) *Comment. in Prov.,* p. 159, Parisiis, 1910.
(156) *Biblia sacra... cum selectiss. litter. commentariis,* XIII, 295. Venetiis, 1750.
(157) *Thesaurus,* III.

divit (testis verax) *loquetur in perpetuum* (diu vivet). — "Opponitur falso testi veridicus testis, qui vocatur *schomea' audiens;* quia nihil refert, quasi dictum, nisi quod audivit revera dici (158), id est, *testis auritus*" (159).

b) Restat tantum ut explicetur quomodo testis veritatis per phrasim *vir audiens* apte exprimatur? Unum locum in 3 Rg. 3, 9 habemus, qui lumen affere fortasse potest. Ut recte populum suum judicare et discernere inter bonum ac malum valeat, Salomon a Deo postulat *leb schomea'*: καρδίαν ἀκούειν (LXX), *leboh schomu'o'* (syr.), *leb sabbar* (*cor intelligens* [Targum]), *cor docile* (Vulg.), *cor prudens* (Itala), καρδίαν φρονίμην (Theodoretus [160], Complut.), *cor sapiens* (Prosper [161]), *cor intelligens* (Gesenius), *ein der Wahrheit heraushörendes Herz* (Buhl). *Audire* ex se semper est *audire;* sed si *cordi* applicatur, idem non est ac si applicatur *auri,* verba materialia dumtaxat percipienti. *Audire,* si cordi applicatur, diversum induit sensum, juxta personam cujus est cor. Si *cor audiens* est cor regis, qui de sibi commissis rebus rite judicare debet, verbum *schomea'* recte vertitur cor *intelligens, sapiens, prudens;* quod si *cor audiens* de simplici viro, nulla insignito dignitate, dicatur, tunc, ni fallor, *docile, sincerum, verax* potius verteretur.

4) Pro coronide hujus elucubrationis, quicumque sit sententiae Proverbiorum sensus, volumus adhuc ut haec quae sequuntur bene notentur:

a) Haec sententia pertinet ad Vetus Testamentum. Cum autem leges et praecepta illius aetatis ac foederis de exterioribus in genere agant, parum est probabile Spiritum Sanctum interna et intima humani affectus sensa docere voluerit. Praeter injustum substantiae aut uxoris alienae desiderium, vix semel de rebus internis, praecipue si ad perfectionem pertineant, in Veteri Testamento agitur.

b) Nomen *Proverbia* "designat sententias, axiomata et apophtegmata brevia, ad mores informandos apta et concisa et acri oratione exarata", ait *Calmet* (162). Sententiae ergo hujus libri experientias potius continent, quae vitam ordinariam, sensum communem tangunt. Ideoque post earum lectionem non statim ad profundiora vitae supernaturalis mysteria assurgere licet.

(158) CLERICUS, *Veteris Test. libri Hagiographi,* p. 628.
(159) MALDONADO, *Biblia sacra... cum selectiss. litt., com.,* XIII, 292.
(160) *Quaestiones in 3 Rg.,* c. 3, interr. XII. M. PG. 80. 678.
(161) *Liber de promissionibus,* pars 2.ª, c. 27. M. PL. 51, 800.
(162) *In Prov. Salomonis, Prolegomena.*

COSMOGONIES ORIENTALS COMPARADES AMB LA MOSAICA. ENUMA ELIŜ O POEMA BABILONIC DE LA CREACIO, PEL P. JOAN ROVIRA, S. J., PROFESSOR DE SAGRADA ESCRIPTURA EN EL COL·LEGI MÀXIM DE SANT IGNASI DE SARRIÀ

*Aquest estudi sobre l'Enuma Elis de Babilònia, amb el qual encapçalem la nostra sèrie d'articles sobre les Cosmogonies orientals comparades amb la Mosaica, fou traduït directament de l'original en llengua castellana, i publicat ara fa tres anys en l'*Anuari *de la Universitat de Barcelona, que immediatament s'esgotà. Atenent a estudis que estan fent-se sobre Assiriologia, que van sortint periòdicament, i a l'avantatge que se'ns ofereix de poder reproduir en gravats els textos originals de major importància, creiem convenient publicar-lo en* ANALECTA, *traduït al català, amb algunes addicions i modificacions, per la utilitat que la seva publicació pot reportar als qui es dediquen als estudis bíblics.*

INTRODUCCIO

I. — *El seu descobriment i publicació*

Es, a la veritat, una troballa ben notable, qui ha contribuït, i de molt, a posar-nos en contacte amb el món de la cultura babilònica, la troballa del palau d'Asurbanipal, rei dels Assiris (668-626 a. J.), i de la seva famosa biblioteca (1), entre les runes de l'antiga Nínive (l'actual Kojundjik).

(1) Estranya biblioteca, per quant consta no de llibres o volums, sinó de rajoles recobertes amb una mena de signes o caràcters qui per la seva forma de tascó han pres el nom de *cuneïformes*. Els babilonis escrivien d'esquerra a dreta. Per escriure, agafaven la rajola tova encara, a la mà esquerra, i a la dreta, a tall de ploma, un tros de canya tallat paral·lelament a les seves fibres, que conservaven sempre quasi paral·lel a la superfície de la rajola, i altra cosa no feien, que imprimir suaument la punta del tros de canya en diverses direccions i d'aquesta manera formaven els múltiples i complicats signes d'aquella escriptura. Així impreses les rajoles o gravades, es feien assecar al sol o al foc i per aquest mitjà obtenien monuments escrits qui duraven llarg temps, ja que rajoles així són conservades encara, qui pertanyen al tercer milenari abans de l'era cristiana (3000-2000 a. J.). L'escriptura cuneïforme, qui en el principi era ideogràfica o representació d'idees, fou convertida més tard en sil·làbica o representació de síl·labes, sens perdre però totalment el seu valor ideogràfic. Com és ara: el signe qui significava *any* i era llegit *mu*, fou esmerçat més tard per a representar la síl·laba *mu*. Aquesta transformació de l'escriptura, d'ideogràfica en sil·làbica, fou conseqüència per ventura del canvi de llengua. Dels documents cuneïformes apar deduir-se amb força probabilitat que en la regió

A aquesta biblioteca qui es conserva a Londres, en el *British Museum*, pertanyen, si més no en part, els textos (rajoles o tauletes) cuneïformes qui han servit per a la reconstrucció del poema *Enuma Elis*.

El mateix explorador Jordi Smith fou qui primer va adonar-se de la troballa del poema i en donà compte l'any 1875 (2); i l'any següent, en la seva obra *The Chaldean Account of Genesis* (3), aparegueren trasllacions d'alguns fragments del poema, qui havien estat identificats; foren també publicades còpies o reproduccions (4) de part de la primera i cinquena taula, com i també de la quatrena i setena. Als treballs del Dr. Wallis Budge qui, l'any 1883, va aconseguir de reconstruir molts trossos de la narració de la guerra entre Marduk i Tiamat, servint-se d'un duplicat babilònic qui pertanyia, segons ell va demostrar, a la IV taula del poema; a les traduccions fetes per Sayce (5) (1887 i 1888), per Zimmern (6) (1895) i a les publicacions més completes qui es composen de transcripció (7), traducció i notes filològiques i explicatives de Jensen (8) (1890), de Delitzsch (9) l'any 1896, i altra volta de Jensen (10) l'any 1900, va seguir l'obra més interessant de King (11), l'any 1902, el qual utilitzant bon nombre de fragments nous, va deixar ja reconstruïda, gairebé tal com avui la posseïm, l'epopeia babilònica.

babilònica s'usaven dues llengües diferents: la sumero-acàdica i l'assiro-babilònica: La sumero-acàdica, o senzillament sumèrica, és llengua aglutinant, qui pertany al grup de les llengües turànies i té, com estimen els filòlegs, qualque semblança amb alguns dialectes del Turquestan. Per contra, l'assiro-babilònica és una llengua de flexió i pertany al grup o família de les llengües semítiques, com l'hebreu, l'àrab, l'arameu. Ben segur que l'escriptura va passar d'una llengua a l'altra i els signes cuneïformes qui en el sumèric eren freqüentment ideogràfics, en passar a l'assiro-babilònic canviaren-se en sil·làbics.

(2) En una carta publicada al *Daily Telegraph*, 4 de març de 1875, número 6,158.

(3) *The Chaldean Account of Genesis*, Londres, 1876. Va seguir a aquesta una edició alemanya per Delitzsch, Leipzig, 1876, i encara una nova edició anglesa per Sayce, Londres, 1880.

(4) Aquestes reproduccions preparades per Smith l'any 1875, en una sèrie de sis planxes, no aparegueren sinó després de la seva mort l'any 1876, a la Revista *Transactions of the Society of Biblical Archaelogy*, vol. IV.

(5) *Lectures on the Origin and Growth of Religion as illustrated by the Religion of the Ancient Babylonians* (en *Hibbert lectures*, 1887). *Records of the Past*, nova sèrie, t. I., 1888.

(6) La traducció de Zimmern forma l'apèndix de l'obra de Gunkel, *Schöpfung und Chaos in Urzeit und Enzeit*, Göttingen, 1895.

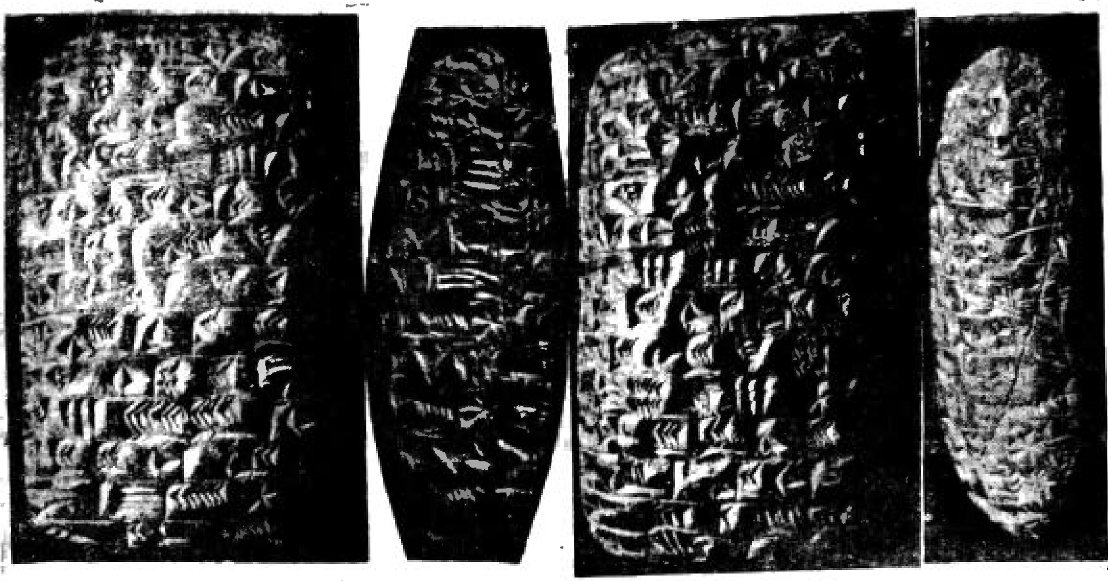
(7) En aquesta llei de publicacions cal distingir, per a major claredat, a més de l'original en fang, la *còpia o reproducció* d'aquell en signes cuneïformes, la *transcripció* en la llengua sumèrica o en l'assiro-babilònica, però en caràcters llatins, o si es vol europeus, i finalment la *traducció en altres llengües*.

(8) Jensen. *Die Kosmologie der Babyloner*, Strassburg, 1890.

(9) Delitzsch. *Das babylonysche Weltschöpfungsepos* publicat a la revista *Abhandlungen der Philologisch-historischen Classe der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, XVII, número II.

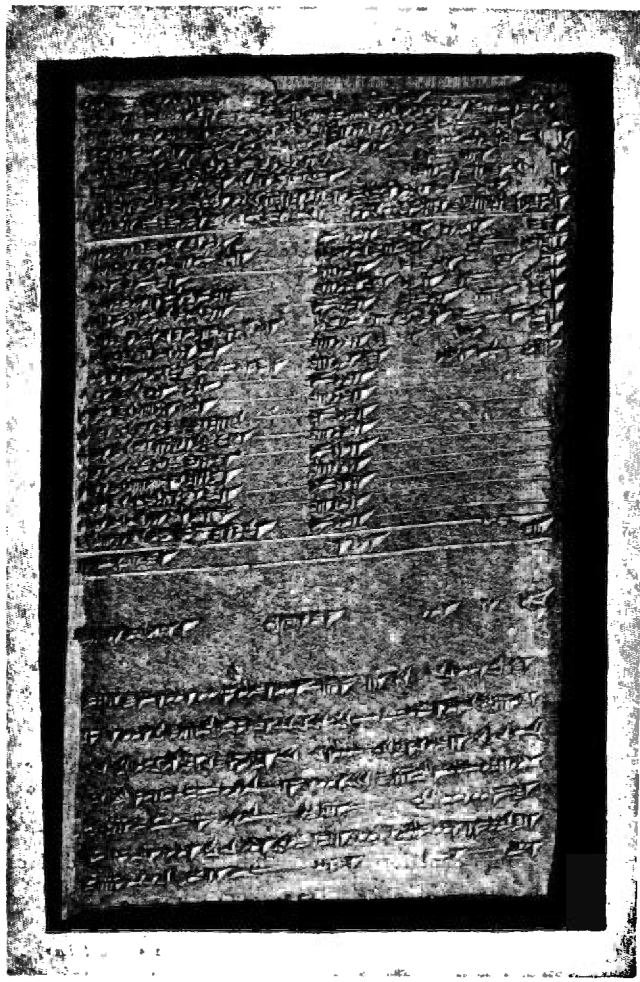
(10) Jensen. *Assyrisch-Babylonysche Mythen und Epen* qui forma el sisè volum de l'obra de Schrader, *Keilinschriftliche Bibliotek;* la primera part conté la transcripció i traducció, la segona el comentari.

(11) El seu títol és *The seven tablets of Creation or the babylonian and assyrian legends concerning the creation of the world and of mankind*. Consta de dos volums. Co-

Taules amb una nova escriptura cuneïforme, Museu bíblic de l'Abadia de Montserrat, M. M. S. (grandària 9 × 5,4 cm.)

De «Orientalia», t. I, pl. 56 (A. Deimel)

Taula de terra cuita assíria, en dues llengües, amb un himne a la llum. De la biblioteca d'Assurbanipal. Grandària natural (segons Smith)

De «Assyrien und Babylonien», de J. Kaulen

Utilitzant les obres esmentades, majorment però les de Zimmern i Delitzsch, de Jensen i de King, l'any 1907 el R. P. Dhorme O. P. va publicar la transcripció i traducció francesa amb notes crítiques i explicatives dei poema amb el qual comença la seva coHecció de textos religiosos assiro-babilònics (12), llibre de gran utilitat pels assiriòlegs i escripturistes. Cal afegir a aquestes obres la nova còpia i reproducció en signes cuneïformes de tot el text del poema, publicada l'any 1912 pel P. Antoni Deimel, S. J. Professor d'Assiriologia a l'Institut Bíblic Pontifici (13).

Es així que sort havem tingut dels treballs dels assiriòlegs, si tenim ja reconstruït, si més no en part, el text del poema babilònic de la creació del món. Aquest poema qui és conegut, i ho era ja pels mateixos babilonis, amb el nom *d'Enuma elis,* de les paraules amb què comença, escrit en caràcters cuneïformes i en llengua assiro-babilònica (14), estava dividit en set taules o seccions de llargària quasi igual, posat que la més curta venia a tenir uns cent trenta vuit versos, i la més llarga, fins a cent quaranta sis. D'ell han arribat fins a nosaltres les taules terça i quatrena gairebé senceres, bona part de la primera i de la segona, un xic menys de la setena, i petits fragments de la cinquena i sisena.

mença el primer per una extensa introducció qui conté, entre altres coses, una ressenya de les traduccions i transcripcions anteriors (de la qual havem tretes les dades precedents) i una exacta i minuciosa descripció del nou material aportat per l'autor qui, a més dels vint-i-un fragments qui ja es coneixien, va identificar i desxifrar altres trenta quatre, d'entre ells vint-i-vuit de nous, servint-se per consegüent de quaranta nou fragments; segueix a aquesta introducció el cos de l'obra format per la transcripció i traducció del poema *Enuma elis* i d'altres poemes sobre el mateix assumpte, i acaba amb diversos Apèndixs d'especial interès. El volum segon conté la reproducció o còpia dels textos no publicats que l'autor anomena *Supplementary Texts.*

(12) Duu per títol *Choix de textes religieux assyro-babyloniens, transcription, traduction, commentaire,* par le P. Paul Dhorme des Frères Prêcheurs.

(13) El llibre del P. Deimel es una còpia o reproducció, completa, en la part que és coneguda del text del poema. King va acontentar-se, com hem vist, en publicar amb el nom de *Supplementary Texts* els textos qui abans no eren coneguts i que ell mateix havia desxifrat. El P. Deimel ha reunit i conjuminat com en un mosaic tot el text del poema qui es conserva en uns cinquanta fragments de major o menor extensió. Per la seva obra de caràcter privat *in usum scholae* s'ha servit de publicacions anteriors, utilitzant els textos publicats en *Cuneiform Texts from Babylonian Tablets etc.* Vol. XIII, els publicats per L. W. King en el seu llibre *The seven Tablets of Creation* i un fragment publicat a *Proceedings of the Society of Biblical Archaelogy,* l'any 1911. El títol de la seva obra és: *Enuma elis sive Epos babylcnicum de Creatione Mundi in usum scholae edidit P. Antonius Deimel, S. J. Prof. Assyr., in Pont. Inst. Biblico.* El text litografiat del poema va seguit d'una llista de lliçons variants, d'una altra llista qui declara la valor dels signes i d'un vocabulari assiro-llatí.

Fins ara fa pocs anys no s'havia traduït al castellà el poema *Enuma elis.* Qualques fragments del poema babilònic aparegueren traduïts en el primer volum d'*Egipto y Asiria resucitados,* obra notable i plena d'erudició deguda a la ploma de l'insigne iniciador d'aquesta mena d'estudis a la nostra pàtria, l'Illm. Sr. D. Ramiro Fernàndez Valbuena, bisbe auxiliar de Santiago.

(14) Hi han, però, algunes paraules o ideogrames sumèrics, que en les notes estan escrits amb lletres majúscules per distingir-los dels mots assiro-babilònics.

II. — *Argument del poema*

Son argument, en general, és la creació del món, amb tot i que només es parli d'ella en una part del poema. Segons que per avant veurem, pot ésser dividit aquest en quatre parts. La primera conté una descripció del caos primitiu i de la teogonia; la segona, qui és la més extensa, és una narració descriptiva de la guerra entre els déus; la terça refereix la creació i ordenació del món i dels astres i la creació de l'home; i la quatrena conté la proclamació dels noms de Marduk. I Marduk és en efecte com el centre del poema, tot gira al seu entorn, és ell el defensor dels déus i el salvador, és ell el vencedor de Tiamat, és el déu fundador del *Esarra,* el déu creador i ordenador de l'univers; i per ço els déus reunint-se en assemblea proclamen sos noms, i ses lloances celebren. Pot, doncs, ben dir-se que l'*Enuma elis,* al mateix temps d'ésser el poema de la creació del món, és també el poema de l'exaltació de Marduk.

III. — *Temps en què fou compost*

Aquest caràcter del poema ens dóna fonament per a conjecturar amb certa versemblança el temps en què fou escrit, qui devia ser el temps de l'exaltació de Marduk. I, puix que Marduk era el déu nacional dels babilonis, el temps de la seva exaltació indubtablement que s'escaigué amb el de l'hegemonia de Babilònia, qui tingué començ en el regnat d'Hammurabi (entre 2200 i 2000 a. J.), com sembla indicar-ho el pròleg del Codi de lleis d'aquell rei (15). Fins aquella època Marduk era poc conegut, majorment fora de Babilònia; mes, quan amb les victòries i conquestes d'Hammurabi, Babilònia obtingué l'hegemonia, Marduk, el déu nacional dels babilonis, obtingué també la supremacia sobre els altres déus. Es així que l'*Enuma elis,* si més no en son estat i forma actual, no sembla pas anterior als temps d'Hammurabi. Cert que, no sens fonament, alguns assiriòlegs eren d'opinió (16) que les gestes, la victòria i triomf sobre Tiamat qui són atribuïts

(15) Efectivament en aquest pròleg apareixen unides l'exaltació de Marduk i la de Babilònia i precisament en el regnat d'Hammurabi: "Quan Anu excels, Bel senyor de cels i terra, qui determina la sort de la terra, a Marduk, fill primogènit d'Ea, el domini sobre tots els homes li concediren, entre els Igigi l'exalçaren, de Babilònia el nom excels pronunciaren, per les quatre bandes del món la propagaren i en ella un regne etern el fonament del qual com el cel i la terra està afermat el constituïren llavors a mi Hammurabi august, sublim, temorós dels déus... amb el meu nom m'anomenaren".

(16) KAT, 3, pàgs. 491. V. també la nota taula IV, v. 49.

a Marduk en aquest poema, en altres mites o llegendes anteriors eren atribuïts a Bel-En-lil, l'antic déu sumèric de Nippur. Sia, però, comsevulla, és incontrovertible que els tals mites i llegendes per llur caràcter i caire nacional o local, mostren ben clarament llur procedència sumero-babilònica; ben al contrari de lo que passa en la cosmogonia mosaica continguda en el primer capítol del Gènesi, la qual pel seu caràcter d'universalitat i abstracció, quant és sobretot a ses idees i contingut, lo mateix quadra als temps de Noè que als temps d'Adam, el primer home.

IV. — *La cosmogonia babilònica i la bíblica*

I, puix que havem parlat de la cosmogonia mosaica, bé serà del cas que diguem quelcom de la seva semblança amb la de l'*Enuma elis*. Fou aquesta una qüestió molt debatuda, causa de vives i animades discussions, donant motiu a la publicació de moltes obres. Ja Jordi Smith, segons que havem vist, en publicar la primera part de l'*Enuma elis,* hi posà de títol: *The Chaldean Account of Genesis*. Ell mateix fou d'opinió que, en un fragment de la taula setena, era descrita la caiguda del primer home. En la mateixa distribució del poema en set taules s'hi volgué veure alguna correspondència amb els set dies de la cosmogonia mosaica, senyalant-se noresmenys altres punts de semblança. Per a resoldre aquesta qüestió no cal pas pretendre exposar les diverses opinions o examinar i discutir els diversos arguments en què elles s'apoien. Altre mitjà existeix, més fàcil i senzill: comparar el poema babilònic amb la narració mosaica, quant a l'orde i disposició externa, i quant al fons i contingut.

V. — *Anàlisi de la cosmogonia babilònica*

Primer de tot, el poema *Enuma elis* pot ésser dividit en quatre parts de la següent manera:

1.ª part. — Caos i Teogonia.
- 1) Caos; taula I, 1-8.
- 2) Teogonia, taula I, 9-20.

2.ª part. — Guerra dels déus. . .
- 1) Fins a la derrota d'Apsu i de Mummu; tla. I, 21-87. Notificació a Tiamat de la derrota d'Apsu; taula I, 88-108.
- 2) Fins a la derrota de Tiamat; tla. I, 109; tla. IV, 134

2.ª comprèn:

- *a*) Preparatius de Tiamat per a revenjar-se d'Apsu i de Mummu; taula I, 105-142.
- *b*) Relació d'Ea a Ansar dels preparatius de Tiamat i angúnies d'Ansar; taula II, 1-58.
- *c*) Vanes escomeses dels déus tramesos per Ansar contra Tiamat; taula II, 72-86.
- *d*) Diàleg amb Marduk; presentació d'aquest a Ansar, son oferiment i petició; taula II, 104-112, 113-117.
- *e*) Missatge d'Ansar per a Lahmu i Lahamu, decretant la reunió dels déus i referint els preparatius de Tiamat, els vans esforços dels altres déus, i l'oferiment i petició de Marduk; taula III, 1-66.
- *f*) Acompliment del missatge per Gaga. Assemblea dels déus i convit; taula III, 67-128, 129-138.
- *g*) Exaltació de Marduk pels déus, i fixació de son destí; taula IV, 1-34.
- *h*) Preparatius de Marduk per a la lluita; ses armes, sos aliats, son carro i vestit; taula IV, 35-58.
- *i*) La seva escomesa contra Tiamat, ses paraules amb ella; taula IV, 59-92.
- *j*) Son combat i victòria sobre Tiamat; sobre els aliats d'aquesta; taula IV, 93-104, 105-122.
- *k*) Son complet triomf sobre Tiamat; homenatge dels déus; taula IV, 123-134.

3.ª part Creació:

- 1) El món:
  - Divisió de Tiamat, i custòdia posada a les seves aigües, taula IV, 136-140.
  - Fundació de l'Esarra; les ciutats d'Anu, Bel i Ea; taula IV, 141-146.
- 2) El cel:
  - Fixació dels estels, determinació del llur curs i lleis; taula V, 1-7.
  - L'estada de Bel i d'Ea (o Anu) i les regions superiors; taula V, 8-11.
  - Formació de la lluna, determinació de ses lleis i fases; taula V, 12-26.
  - Fragment qui conté l'exaltació en el cel, pels déus, de les armes de Marduk; taula V, 67-87.
- 3) L'home. — Fragment sobre la creació de l'home; taula VI, 1-21.

4.ª part. — Proclamació dels noms de Marduk . . . .

- 1) Assemblea dels déus en l'Upsukinna; taula VI, 140-146.
- 2) Proclamació dels *cinquanta* noms de Marduk; taula VII, 1-124.

4.ª part. — Proclamació dels noms de Marduk	3) Conclusió recomanant el coneixement i la divulgació d'aqueixos noms de Marduk, i celebrant-ne les lloances; taula VII, 125-141.

VI. — *Anàlisi de la cosmogonia mosaica*

Comparem ara amb l'anterior, l'orde i la disposició de la narració bíblica continguda en el primer capítol de Gènesi 1-2, qui pot ésser distribuït d'aquesta manera (17):

1. Orígens	α) Creació primera. β) El caos primitiu o estat informe, sota la influència de l'Esperit de Déu.
2. Hexameron Els tres primers dies *Opus distinctionis*	1.er dia I. Aparició de la llum. — Manament i efecte. II. Complaença i aprovació de Déu. III. Separació de llum i tenebres. IV. Imposició de noms (*dia i nit*). 2.on dia I. Producció del firmament i separació de les aigües superiors i inferiors. — Manament i efecte. II. Imposició de nom (*firmament*). 3.er dia I. Reunió de les aigües inferiors i aparició de la terra. — Manament i efecte. II. Imposició de noms (*terra i mar*). III. Complaença o aprovació de Déu. IV. Producció de les plantes i arbres segons llur gènera. — Manament i efecte. V. Complaença o aprovació de Déu.
Els tres darrers dies *Opus ornatus*	4.è dia I. Producció de lluminars en el cel i en la terra per a destriar el dia de la nit i per a senyalar els temps, dies i anys i per a il·luminar la terra. —Manament i efecte. Producció del sol, lluna i estels. II. Complaença o aprovació de Déu. 5.è dia I. Producció dels dragons o cetacis i animals de les aigües i dels ocells del cel segons la seva mena. — Manament i efecte. II. Complaença o aprovació de Déu. III. Benedicció de Déu als peixos i ocells per ço que es multipliquin.

(17) V. *Enciclopedia Espasa*. Moisés. — Cosmogonía mosaica, vol. 35, pàg. 1372.

6.è dia I. Producció dels quadrúpedes i bèsties del camp. —Manament i efecte.
II. Complaença o aprovació de Déu.
III. Resolució de Déu de fer l'home a imatge seva com a rei i senyor dels animals. — Execució d'aquest propòsit. Creació de l'home.
IV. Benedicció de Déu a l'home per ço que es multipliqui, i transmissió del domini de les creatures visibles.
V. Concessió, feta per Déu, de les plantes per a nodriment de l'home i dels animals.
VI. Complaença de Déu en tot lo que havia fet. — Conclusió de l'obra de la Creació: els cels i la terra amb el llur abelliment.

3. Dissabte — 7.è dia I. Repòs de Déu en el dia setè.
II. Benedicció i santificació del dia setè, com a dia del repòs de Déu.

VII. — *Comparació d'ambdues cosmogonies*

N'hi haurà prou amb examinar atentament i imparcial aqueixos esquemes, per a convèncer-nos de la gran dessemblança i diferència que hi ha entre l'*Enuma elis* i la cosmogonia mosaica. A la veritat, el relat de la creació qui omple tota la narració bíblica, no forma més que una petita part del poema babilònic; la meitat d'aquest l'ocupa la lluita dels déus, i per altra banda no s'albira en ell el més petit vestigi de la distribució en set dies. I, si tal és la dessemblança entre la narració bíblica i el poema babilònic quant a l'orde i disposició general, no és pas menor certament quant al fons i contingut majorment però si atenem a les idees principals, les referents al Creador, a la creatura, i a la creació. Així en el poema babilònic trobem no un, sinó molts déus; déus creats i procedents dels primers principis, déus temorencs i covards com Ea i Anu qui fugen de Tiamat i no gosen lluitar enfront ella; i, fins i tot el mateix Marduk, qui surt a l'encontre de la host enemiga, no ho fa sinó després de grans preparatoris i precaucions. I és que els babilonis no tenen el veritable concepte de Déu, ans bé el confonen amb la creatura. Ben al revés de lo que passa en la cosmogonia bíblica: Moisès ens presenta el Déu veritable, principi i font de tot ésser, creador dels cels i de la terra. En el poema babilònic el caos primitiu, la matèria de què ha d'ésser format el món, els primers principis Apsu i Tiamat, apareixen en rebel·lió contra els déus i en lluita amb els mateixos. No així en la cos-

mogonia bíblica on la matèria procedeix de Déu i a Déu està completament sotmesa, qui fa tot lo que li plau en el cel i en la terra i en la mar i en tots els abismes. Finalment; en el poema babilònic, per ço mateix que la matèria de què han d'ésser formades les coses és rebel als déus i a ells resisteix, la creació ve a ésser com l'efecte o resultat d'una lluita: el déu creador Marduk ha de lluitar abans de crear. Mes en la cosmogonia bíblica no hi ha lluita ni resistència de la matèria; Déu crea amb la sola virtut de sa paraula omnipotent. "Ell donà manament, i foren creades" (Ps. 148, 5).

Altres diferències podríem encara trobar entre la narració bíblica i el poema babilònic, fins i tot en aquells punts que s'assemblen. Així és molt diversa la narració de la formació i disposició dels astres en l'*Enuma elis* i en la cosmogonia mosaica: més extensa i detallada en el poema babilònic. i més general, anc que prou clara i precisa, en la Bíblia (taula V. 1-26; Gen. 1, 14-18); com i també és divers en un i altra el fi de Déu en la creació de l'home (taula VI, 6-10; Gen. I, 26).

Bé és veritat, però, que totes aquestes diferències i altres que podrien per ventura trobar-se, no exclouen absolutament tota semblança. Hi ha, tanmateix, anc que no pas en el conjunt, alguns punts de contacte i semblança, algunes idees semblants entre l'*Enuma elis* i la narració bíblica. Les més notables són, tal vegada, les qui es refereixen al nom de Tiamat i a la divisió d'aquesta. Quant a lo primer, ver és i cert que no pot negar-se la correspondència de l'assiri *Tiamtu, Tiamat* (18) (la mar primitiva) amb l'hebreu *t*[e]*hom,* (l'abisme). Mes no està provat que la paraula hebrea es derivi de l'assíria, ans sembla més probable que els tres mots, l'hebreu *t*[e]*hom,* l'assiri *Tiamat,* i l'aràbig *Tihamat* es deriven d'un origen comú. Al capdavall, però, la correspondència o semblança entre *t*[e]*hom* i *Tiamat* és purament nominal provinent de la semblança o afinitat de les dues llengües hebrea i assíria, i la mateixa que existeix, com és ara, entre l'assiri *samas* (el sol) i l'hebreu *semes* (el sol). Entre els assiro-babilonis *samas* (el sol) és un déu (*ilu samas*); no així entre els hebreus. Així també en l'*Enuma elis* Tiamat és un personatge mitològic, és la personificació de la mar primitiva; mes en la cosmogonia bíblica, i en general en la Bíblia, *t*[e]*hom* significa senzillament l'abisme primitiu, i és nom no propi, sinó apellatiu, com podem inferir del plural *t*[e]*homot.* Noresmenys, fins entre els mateixos babilonis el caràcter cosmogònic de *Tiamtu - Tiamat* és independent del seu valor i significació mitològica. I així, mentre que en l'*Enuma elis* apar *Tiamat* com a personificació mitològica de la mar primitiva, en un altre poema cosmogònic, en l'apellada cosmogonia caldea, apar *Tiamtu,* la mar primitiva, sens el més petit valor ni caràcter mitològic. (Cf. Cosmogonia caldea, v. 10).

(18) Tiamat és la forma constructa de Tiamtu i la qui és emprada per a designar el personatge o personificació mitològica.

Altre dels punts de semblança entre l'*Enuma elis* i la cosmogonia bíblica és la divisió de Tiamat. Marduk divideix a Tiamat com un peix en dues meitats amb l'una de les quals meitats cobreix el cel (taula IV, 137, 138). A açó correspon lo que ens refereix la narració mosaica, ço és: que Déu féu el firmament, destriant així les aigües qui eren sota el firmament, de les qui eren damunt el firmament, Gen. I, 6-8. Semblança certament notable; és d'advertir, però, que la semblança en aquest punt amb el text bíblic no és pròpia i exclusiva del poema babilònic, i que també en les cosmogonies d'altres pobles, dels fenicis i dels indis trobem la mateixa idea d'una divisió primordial. Segons les idees cosmogòniques dels fenicis i dels indis, el món procedeix d'una mena d'ou primordial qui va esberlar-se i dividir-se en dues parts; de l'una de les quals fou el cel format, i de l'altra la terra.

Ultra aquests punts de semblança, altres podrien encara indicar-se, com és ara: el del caos primitiu o estat primordial del món, qui es troba en la narració bíblica i en el poema babilònic, amb la diferència que en la primera el caos o el *tohu vabohu* procedeix de Déu i d'ell depèn; mentre que en el segon, el caos primitiu o els primers principis són increats i apareixen rebels contra els déus i en lluita amb ells. Però, fins i tot aquesta mateixa lluita i rebel·lió troba la seva correspondència en el text bíblic; no certament en la creació del món sensible, posat que la creatura material és del tot dependent de Déu i a Ell està sotmesa, però sí en la creatura intel·lectual, en el dragó i antic serpent qui es rebel·la contra Déu infonent i inspirant a l'home aquest mateix esperit de rebel·lió i desobediència Gen. III, 1-5. Només que en el poema babilònic apareixen confuses les idees; els primers principis no són purament materials, són personatges o sers materials i intel·lectuals qui es rebel·len contra els déus i lluiten enfront ells.

VIII. — *Conclusions*

De tot lo que havem dit, apar que puguin deduir-se les següents conclusions:

1.ª Que no es pot parlar d'una veritable semblança entre l'*Enuma elis* i la cosmogonia bíblica, quant a l'orde o disposició general i quant al fons o contingut.

2.ª Que no vol dir això que entre ambdós no hi hagi alguns punts de contacte i semblança (19).

(19) Aquestes idees, la major part si més no, molt consemblants són a les del P. Deimel en un breu article *Enuma elis und Hexameron* publicat a *Orientalia*, f. 6, p. 46-50 i en un altre: *De Cosmogonia babylonica et Biblica* publicat a *Verbum Domini*, v. 3, p. 155-160. Les principals semblances o diferències que ell senyala són aquestes:
1. En la Sagrada Escriptura Déu, únic, independent del món, etern, en el principi dels

3.ª Que, fins i tot admetent aquests punts d'afinitat, pot dir-se en general que la semblança qui es nota entre el poema babilònic i la narració bíblica no és major que la qui es divisa entre aquesta narració i les cosmogonies d'altres pobles (20).

Aqueixes semblances, algunes d'elles tan notables, entre la cosmogonia bíblica i les dels altres pobles, no poden atribuir-se a coincidència merament casual, ans han de referir-se a un origen i procedència comú, la tradició primitiva, la revelació divina. De fet, aquesta unitat, aquesta uniformitat, anc que sia parcial, entre les cosmogonies dels pobles diversos i apartats entre si, és ja per si mateixa un indici i com una fermança de veritat; tractant-se, però, de l'origen i creació del món, l'única font possible de veritat és la revelació divina; perquè, on estava l'home, quan Déu creà el món? (Job XXXVIII i seg.). I així l'home altra cosa no pot saber de la creació del món i de l'origen històric (21), llevat lo que Déu es dignés revelar-li. Però Déu, com sabem per la Sagrada Escriptura, al crear l'home no el deixà ben anar alloure; ans li parla i amb ell es comunica com un pare amb son fill, el posa en el terrenal paradís (Gen. II, 8-15); li dóna plantes i fruits per aliment i li veda només de menjar el fruit de l'arbre de la ciència del bé i del mal (Gen. I, 29; II, 16-17); li dóna senyoria i domini sobre els animals (Gen. I, 28; II, 19-20); i finalment li dóna la muller per companya (Gen. II, 21-22), i ben

temps, crea el món del no-res. A juí dels babilonis, dos sers existeixen: *Absu* i *Mummu* o *Tiamat*, qui són els dos principis masculí i femení dels quals tots els altres sers deriven visibles i invisibles, bons i dolents, com i també els déus i els homes.

2. En el principi de les dues cosmogonies es fa visible el caos. Mes el caos bíblic és creat per Déu i de Déu depèn i a Déu està sotmès. Per contra, el caos babilònic apar que es confongui o sia personificat en els dos principis *Abzu* i *Tiamat* o *Mummu* dels quals principis deriven totes les coses.

3. A l'aparició de Lahmu i de Lahamu, llum i tenebra correspon la separació entre la llum i les tenebres de Gen. I, 4. Parionament, a l'aparició d'*An-sar* (el món celestial) i de *Ki-sar* (el món terrenal) correspon la divisió o separació entre les aigües superiors i inferiors (Gen. I, 7).

4. L'orde de l'aparició dels sers en l'*Enuma elis* ve a ser aquest: 1. Lahmu i Lahamu. —2. Ansar i Kisar. —3. An i Enki. —4. Terra ferma i mar. —5. Oceà celestial, firmament, aire. —6. Sol, lluna i estrelles. —7. (Plantes i animals?). —8. L'home. Aquest orde no s'avé amb el del Gènesi.

5. En ambdues cosmogonies s'assenyala el fi de les estrelles, el de midar els temps, els dies i les nits, els mesos i els anys; mes els babilonis parlen dels astres com astròlegs o astrònoms, els hebreus ans com agricultors.

6. En la cosmogonia mosaica Déu crea l'home a sa imatge i semblança, el forma del fang de la terra i damunt ell insufla amb un alè vital. En la cosmogonia babilònica Marduk forma l'home, mesclant amb fang (?) la sang d'un déu mort.

7. Finalment, per bé que el poema *Enuma elis* apar escrit en set taules, aquestes res no tenen a veure amb els set dies de la cosmogonia bíblica.

(20) Per a provar aquesta asserció amb més claredat i més arguments, caldria fer un estudi reposat i minuciós de les cosmogonies dels altres pobles; i això, a més d'ésser una cosa qui no s'adiu amb el nostre pla, allargaria massa aquesta introducció.

(21) Pensem que no es tracta ací de l'origen *filosòfic* del món, de la seva procedència d'una causa primera, de Déu, qui pot ésser conegut per la sola llum de la raó natural: Rom. I, 19-20; parlem de l'origen històric del món, de la seva creació en concret, la qual només pot ser coneguda per divinal revelació.

segur que, en aquestes manifestacions i comunicacions, quan el Senyor dóna a Adam possessori del món i li entrega les plantes i animals, li manifestà també i revelà l'origen i creació del món i dels sers qui l'habiten. I encara que és ben cert que la Sagrada Escriptura no ho diu *expressament,* ho dóna a entendre, però, de faisó bon xic clara; puix que la Sagrada Escriptura tampoc diu *expressament* que Déu revelés a Adam l'origen i la creació de la dona, i no obstant sabem de cert que Adam conegué (sens dubte per divinal inspiració) l'origen i procedència de la seva esposa, per quant digué: "Aquesta és, eixa vegada, os de mos ossos, i carn de la meva carn; serà aquesta apellada *varona* per ço com formada fou del *varó*" (Gen. II, 23). Revelà doncs Déu nostre Senyor al primer home l'origen i creació del món i — cosa natural i digna de Déu —, el mateix Senyor va vetllar sobre la seva paraula divina i féu per manera que fos conservada la seva revelació i trasmesa entre els homes i no es perdés del tot; i, gràcies a aquesta providència de Déu, la revelació primitiva augmentada amb altres posteriors revelacions fetes per ventura a Enoch (Gen. V, 21-24) i amb les revelacions fetes a Noè (Gen. VI, 13 i seg.; VII, 1 i seg.; IX, 1 i seg.) fou conservada pura, primerament en la descendència de Seth, després en la de Sem fins a Abraham i fins a Moisès, mentre que en els altres pobles i fins i tot en les altres rames semítiques les idees de la revelació divina, de la tradició primitiva, barrejant-se unes amb altres i confonent-se, i mesclant-se amb elements estranys, mitològics, i amb errors politeistes, donaren origen a les diverses cosmogonies dels pobles gentílics, una de les quals és la continguda en el poema babilònic *Enuma elis.*

IX. — *La teogonia de Damasci i la narració de Berosus*

La cosmogonia babilònica de l'*Enuma elis* era ja coneguda abans del descobriment d'aquest poema, per altres dos escrits: la teogonia de Damasci i la narració de Berosus.

Damasci, neoplató del segle VI, ens transmeté una teogonia babilònica qui coincideix quasi exactament amb la de l'*Enuma elis,* en el seu llibre *Quaestiones de primis principiis* (edic. J. Kopp. 1826, cap. 125; V. KAT, pàg. 490). Diu així: "Entre els bàrbars, sembla com si els babilonis lliurin a oblit l'únic principi de totes les coses, posat que estableixen dos Ταυθε i Ἀπασων considerant a Ἀπασων marit de Ταυθε i a aquesta apellant mare dels déus; d'ells diuen, és infantat l'unigènit fill, Μωυμις qui és, a mon entendre, el món intelligible procedent d'ambdós principis.

D'ells es deriva una altra generació: Λαχη i Λαχος; després d'aquests una altra generació tercera: Κισσαρη, i Ἀσσωρος, qui foren els progenitors de Ἀνος.

'Ιλλινος i 'Αος; fill de 'Αος i de Δαυκη fou Βηλος (Belo) que diuen ser el demiürg".

L'altre escrit és la narració de Berosus sacerdot de Belo de vers el segle III a. J., la qual coneixem per un extracte o compendi d'Alexandre Polyhistor, que ens ha conservat Eusebi en el primer llibre de la seva obra Χρονικῶν κανόνων παντοδαπὴ ἱστορία, el coneixement de la qual ens ha pervingut gràcies a una traducció armènia. La narració que fa Eusebi és emprada del llibre de Berosus *De les coses babilòniques;* i és com segueix: "El primer any eixí de la Mar Vermella (o del Golf de Pèrsia) vers els confins babilònics, un animal estrany, de nom Oannes, com ho relata també Apollodorus; aquest animal tenia tot el cos de peix, dessota però el cap de peix, li naixia un altre cap d'home amb peus d'home també, que li naixien sota la cua de peix, el qual monstre tenia una veu humana, i és encara conservada la seva imatge i figura. I conten que passava tot el dia entre els homes, sens pendre nodriment algun, i que trametia als homes el coneixement i l'ús de l'escriptura i de les diverses ciències i arts, els ensenyava la constitució de les ciutats, la fundació dels temples, la formació de les lleis i la geometria; a més els ensenyava de sembrar i fer les collites: en general els adoctrinava en tal manera en tots els problemes culturals de la vida, que de des ençà cap altra cosa no ha estat ja novament inventada; en pondre's el sol, a dintre el mar se submergia, passant així totes les nits puix era amfibi; i que més tard altres bèsties aparegueren molt consemblants a aquestes, de les quals, diu, tractarà en la Història dels reis; i que Oannes va escriure sobre l'origen o generació de les coses, i el regiment de la cosa pública, i la policia, i que trameté als homes aquest relat:

Temps hi hagué, diu ell, que tot era tenebres i aigua i dins aquests elements vivien animals monstruosos qui semblaven nats per infantament; que eren així mateix infantats homes de dues ales, i de quatre també, i de dues cares, i qui tenien un cos i dos caps, d'home l'un i l'altre de dona, amb dues menes d'òrgans masculins i femenins; que uns altres homes hi havien amb potes de cabra i banyes, altres també amb peus de cavalls, i altres encara qui per la part d'arrera eren semblants als cavalls en tant que per avant ho eren als homes, com si diguéssim amb figura d'hipocentaure.

Que per generació naixien també uns braus qui tenien d'home el cap; i cans de quatre cossos, qui per la part d'arrera tenien cua de peix; i cavalls amb testa canina; i homes, i altres animals qui tenien el cap de cavall i el cos i la cua de peix; i altres animals encara qui tenien figura de diverses bèsties. Ultra això, peixos i rèptils i serpents, i altres i més altres portentosos animals amb faç alterada, les imatges dels quals són posades en el temple de Belo, dominant damunt tots ells una dona el nom de la qual era 'Ομορκα ço és Θαμτε en caldaic (o bé Θαλατθ) i en grec θαλασσα que vol dir

lo mateix de σελήνη. Que, així les coses, vingué Βῆλος (Belo) qui va partir la dona pel mig, i d'una meitat féu la terra i de l'altra meitat el cel, occint tots els animals qui hi havien en ella: totes les quals coses, diu ell, són dites allegòricament; que, essent en el bell començament tot aigua i animals nascuts a l'aigua, Belo qui és interpretat Júpiter, partint pel mig les tenebres. separà el cel de la terra i ordenà el món; mes els animals moriren a causa de no poder suportar la força de la llum; i en veure Belo la terra deserta i estèril (o fecunda segons altres) manà a un dels déus que li llevés el cap, i que amb la seva pròpia sang decorrent encara formés els homes mesclant-la amb la terra i animals qui poguessin suportar l'aire. Que Belo féu així mateix els astres i el sol i la lluna i els cinc planetes. Això diu Alexandre Polyhistor allegat per Berosus en son primer llibre; que aquest déu es llevà a si mateix el cap, i que la sang qui rajava, els altres déus la mesclaren amb la terra formant els homes, que és per açò que estan dotats d'intelligència i participen de la divinal saviesa".

A diferència de l'*Enuma elis,* en aquesta cosmogonia no apareixen ni les vanes aventures dels déus, ni la lluita entre ells, del caos o matèria primordial. Fins i tot aquells animals singulars i meravellosos, més aviat que auxiliars d'Omorka o Tiamat, són com un producte del caos i desorde primitiu (22).

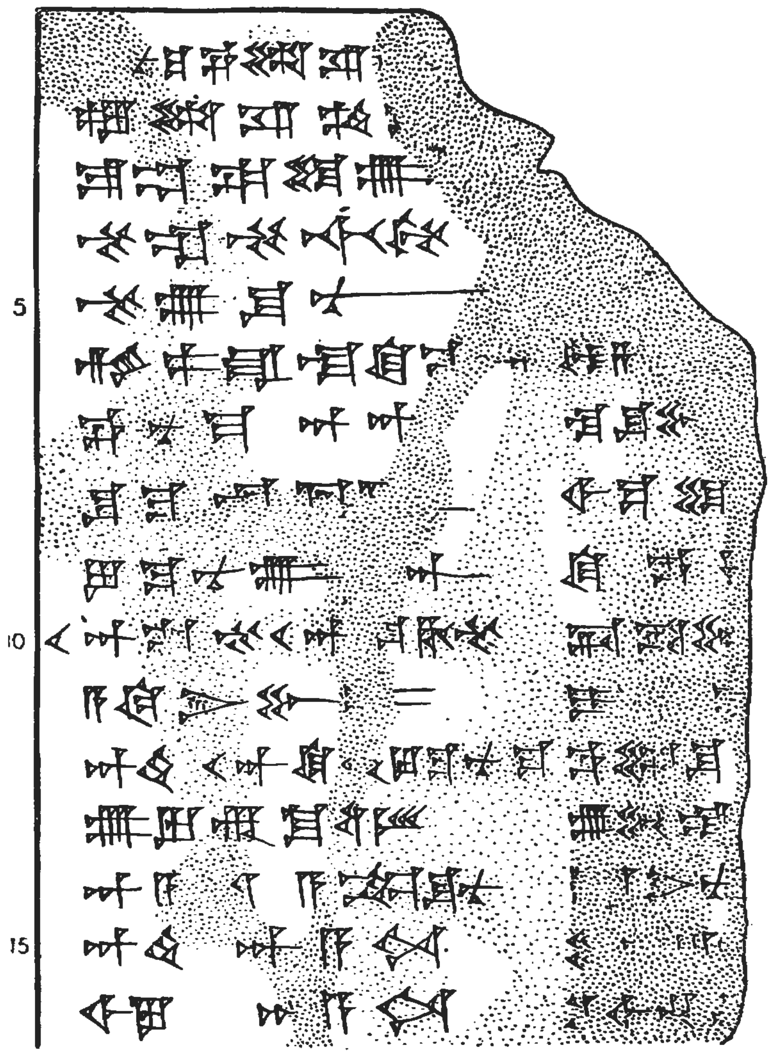
(22) Recentment han estat descoberts nous fragments del poema *Enuma elis*. El més notable de tots és, sembla, el qui relata la formació de l'home i coincideix en substància amb la narració de Berosus. Nosaltres el presentem en el seu propi lloc, en la taula VI, vers 6 i següents traduït de la versió llatina que el P. Deimel va publicar al "Verbum Domini", v. 3, pag. 156-157.

CITES EN ABREVIATURA

KAT, 3. — Die Keilinschriften und das Alte Testament von Eberhard Schrader. — Dritte Auflage.
SAK. — Die sumerischen und akkadischen Königsinschriften von F. Thureau Dangin.
Jastrow. RAB. — Die Religion Babyloniens und Assyriens von Morris Jastrow.
Jensen. KBVI. — Keilinschriftliche Bibliotek, vol. VI. — Assyrisch-babylonische Mythen und Epen von P. Jensen.
King. STC. — The seven tablets of Creation edited by L. W. King.
King. LH. — King. — Letters of Hammurabi.
TRAB. — Choix de textes religieux assyro-babyloniens, par le P. Paul Dhorme, O. P.
CH. — Codex Hammurabi.

45528 + 46614

ANVERS

Reproducció escrita del poema *Enuma eliš*.

De *The seven tablets of Creation*, t. II, pl. I. (L. W. King).

TAULA I

1. Quan a dalt no era el cel nomenat,
2. a baix la terra nom no tenia,
3. d'Apsu primitiu, el llur pare,
4. de Mummu Tiamat, de tots ells mare,
5. ses aigües en un es confonien,
6. Els canyissars no estaven ferms, no es veien els joncars.

1. *Quan a dalt.* Ací comença la primera part del poema, taula I, 1-20, la qual comprèn dues seccions: 1.ª *Caos primitiu,* taula I, 1-8; 2.ª *Teogonia,* taula I, 9-20.

1. *No era el cel nomenat,* és a dir: no existia.

2. *la terra nom no tenia* literalment: la terra amb cap nom no era apellada, per çó com no existia.

3. *el llur pare;* és a saber: del cel i de la terra, de que abans ha parlat.

3. *Apsu* és l'abisme o oceà primitiu i correspon al 'Απασών de Damasci. Son ideograma sumèric és *Zu*-Ab i es llegeix *abzu.* Ab en llengua sumèrica significa *casa, pregon* i *Zu, saber, conèixer, sabiduria;* és així que Zu-Ab significarà en llengua sumèrica *casa de la sabiduria,* traducció confirmada pel mateix text de l'*Enuma elis*, puix que en la taula III, v. 127, per a designar Apsu es llegeix, segons la reconstrucció probable del P. Dhorme (Trab. pàg. 40), *bi-it ne-me-qui*, que en llengua assíria significa *casa de la sabiduria.* Els babilonis es figuraven, l'Apsu ple d'aigua, aigua que tenien per santa i utilitzaven en sos encantaments. Segons els seus escrits, les aigües de l'Apsu envolten el món, sobre l'Apsu està assentada la terra, i les aigües qui brollen del subsòl en les fonts i les qui corren pels rius, de l'Apsu provenen. També era per a ells l'Apsu el principi masculí del qual totes les coses procediren, principi, per consegüent, increat i improduït, si més no en aquest poema, on és apellat *primitiu, pare;* per ço com en la titulada *Cosmogonia caldaica* es parla d'un temps en què l'Apsu *no havia estat fet,* i en altre escrit qui comença *Quan Anu el cel creà,* és atribuïda al déu Ea la creació de l'Apsu.

4. *Mummu.* El valor i significança d'aquesta paraula és incert i ha estat molt discutit. Uns seguint Delitzsch (B. W. p. 119) consideren *mummu* com un epítet de Tiamat, com ho fa el P. Dhorme (Trab. p. 3, n. 4), qui tradueix la *tumultuosa* Tiamat. El *Dictionary Assyrian* de Muss-Arnolt li dóna la interpretació de *profunditat de les aigües, si de les aigües.* Damasci apella *Mummu* Μωυμιν μονογενῆ παῖδα fill unigènit de 'Απασών i de Ταυθέ, ço és, d'Apsu i de Tiamat i creu que és el món intel·ligible. I és consemblant a aquesta l'opinió que sosté Jensen (Kb. I, p. 302) qui dóna a *mummu* la significació de *forma.*

Tiamat la Ταυθέ de Damasci, i la Θαλατθ de Berosus és la personificació de la mar, les aigües de la qual es barregen i confonen amb les de l'Apsu. Com aquest, és també Tiamat principi improduït i productor de tot, és el primer principi femení, la mare i procreadora de totes les coses.

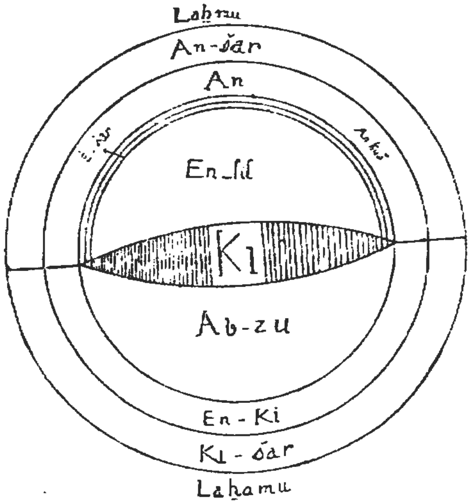
5. *ses aigües en un es confonien*: és a dir, les aigües dolces d'Apsu amb les salades de Tiamat.

6. *Els canyissars no estaven ferms, no es veien els joncars.* Els canyissars, els joncars abunden a Babilònia i retreure'ls en aquest lloc dóna al poema un sabor i fesomia local, i testimonia alhora son origen babilònic.

7. Quan cap dels déus no havia estat creat,
8. ni sonava nom, ni *havia estat fixat* destí,
9. foren els déus creats en mig de...
10. Lahmu i Lahamu foren fets resplendir...
11. els temps van créixer...
12. Ansar i Kisar foren creats després d'ells...
13. Prolongaren els dies, *formaren*...
14. Anu, son fill *poderós*...

7. *Quan cap dels déus no havia estat creat;* literalment: cap no havia *estat fet resplendir,* la qual cosa sembla indicar que els babilonis es figuraven els seus déus com a éssers resplendents i lluminosos; no, però, els creien eterns, ans creats i procedents dels primers principis Apsu i Tiamat. Déus creats; tan pobre i tan falsa era la idea que els babilonis s'havien format de Déu.

9. *Foren els déus creats en mig de...* en mig *del cel,* per ventura, com senyala Dhorme (TRAB. p. 4). Amb aquest vers comença la 2.ª secció o *Teogonia.*

Esquema de la cosmogonia babilònica, segons el Pare A. Deimel. (Del «Verbum Domini», v. 3, pàg. 158).

10. *Lahmu i Lahamu foren fets resplendir...* segons el text de Damasci Δαχός i Δαχή, lo que devia ser error d'algun copista per Λαχός i Λαχή. Lahmu i Lahamu són els primers déus qui apareixen i per ço els seus noms van precedits del determinatiu (*ilu*) (*déu*), qui en la llengua assíria sol avantposar-se als noms dels déus.

12. *Ansar i Kisar foren creats...* Ansar i Kisar són els que Damascius apella 'Ασσωρός i Κισσαρή i són el món celestial i el món terrenal; puix que la paraula sumèrica SAR significa *totalitat, món;* AN significa *cel* i KI, *terra* i de conseqüent AN-SAR és el món celestial i KI-SAR, el món terrenal. Ansar i Kisar són fills de Lahmu i de Lahamu com apar deduir-se d'aquest text i es diu expressament, si més no atenent a Ansar, Taula III, 71.

14. *Anu* segons Damasci, 'Ανος del sumèric AN (AN-NI, AN-NA), qui és interpretat *cel.* és el déu del cel; i el seu signe és l'ideograma determinatiu de divinitat qui s'avantposa els noms de déus. Els principals títols qui se li donen en els escrits sumèrics i assirobabilònics són els de *pare dels déus* (C. H. 42, 46), *rei dels déus* (SAK. 186 f. 1) *rei de les terres* (SAK. p. 154, n. 1,14); *belu rabu* (*senyor gran*) *sar same* (*rei dels cels*) i altres. Anu és pels babilonis el déu summu; el nom *anutum* significa la divinitat suprema, la qual és atorgada a un déu per a exalçar-lo damunt els altres, com ho fa Tiamat amb Kingu. Enuma elis, taula I, 139, i a Marduk li diuen els déus que serà sa paraula com la d'Anu, Enuma elis, taula IV, 4, 6. Anu és també com ja havem dit, el déu del cel. El cel suprem és el sojorn on demora i on rep les visites dels déus, els quals en ella s'aixopluguen durant el diluvi, qui no pertorba l'excels sojorn d'Anu, Ep. de Gilg. Taula XI, 114-116 (TRAB. p. 110). Allà collocades estaven davant Anu les insígnies de la reialesa abans que del cel davallés la dignitat reial com es relata en el mite d'Etana. (TRAB. p. 116 vv. 11, 12). Lloc principal del seu culte era la ciutat d'Uruk Erech i allà tenia son temple l'E-AN-NA o *casa del cel,* on era amb ell ensems adorada sa filla la deessa Istar.

Bel o Belum qui significa senyor. Son nom sumèric és (DINGIR) E-N-LIL o Il-lil i d'ací el 'Ιλλινος de Damasci. El nom EN-LIL significa *bel zakiki* (*senyor del temporal*). Entre altres se li donava també el nom de KUR-GAL (*muntanya gran*), tal volta per ço com

15. Ansar, Anu...
16. i Anu...
17. Ea, que sos pares, *sa mare,*
18. el d'ampla intel·ligència, el prudent, *el savi...*
19. és fort sobremanera..: ...
20. no té parió... ...

els babilonis creien que aquella gran muntanya era com l'eix del món, en el qual reposava i entorn el qual girava la volta del firmament, qui en la seva vora inferior descansava en els extrems de la terra. (V. Maspero, *Histoire ancienne des peuples de l'Orient,* p. 161). Els títols principals qui es donaven a Bel eren el de *pare dels déus* (SAK p. 36 n. 1,3) *rei dels déus* (King. L. H. III p. 192) *rei del cel i terra* (SAK. 14, 16,21) *senyor qui no té parió* (SAK. p. 114, 23, 14, 15) *rei de les terres* (SAK. p. 36, n. 1, 2) rei per mercè del qual reposa la terra (SAK. p. 114. 23, 26). En el mite babilònic del diluvi, Bel (d.En-lil) és el personatge més important i el qui tramet el diluvi com a senyor que és del temporal i de la humanitat (V. epop. de Gilgames, taula XI. TRAB. p. 100 segs). En el mite de l'au *Zu* qui furta les taules del destí, *d.Lugalbanda* (un nom de d. En-lil) agafa l'au *Zu* i li pren les taules (V. Jensen K. B. VI, 1, p. 46, 54). També intervé en el mitus de Tispak i Labbu. En canvi en l'Enuma elis la seva figura queda eclipsada per la de Marduk i és mencionat només algunes vegades com veurem (taula IV, 116; taula V, 8; taula VII, 116) El seu centre principal de culte era la ciutat de Nippur; però la seva fama era molt estesa ja en temps antiquíssim i era conegut i adorat no solament a Lagas ans també a tota la terra de Sumer i Akkad. Sos més famosos temples eren l'E-KUR, casa de la muntanya a Nippur, Bara a Lagas i altres.

17. *Ea.* Son nom sumèric era (DINGIR) EN-KI (*senyor de la terra*); el semític, *Aa* o *Ae* qui correspon al 'Αός de Damasci. La seva consort era Damkina, la qual és per Damasci apel·lada Δαύκη, la mare de Marduk. El centre principal de culte d'Ea era la ciutat d'*Eridu* l'actual *Saharaim,* qui estava situada vora l'Apsu, ço és vora la mar, puix que llavors ben segur que aquesta ciutat quedava a la vorera del Golf Pèrsic. El seu culte era molt estès i en son honor erigiren temples *Ur-ba-ú* a *Gir-su* (SAK. p. 60. 4, 11-12) i *Dungi* rei d'*Ur* (SAK. p. 192 m). Ea és apel·lat *lugal abzu,* (rei de l'Apzu) *lugal Erida ki,* (rei d'Eridu). Ell era el déu de les prediccions, la paraula del qual és certa (SAK. pag. 74 8, 47); el déu de la sabiduria qui atorgava la intel·ligència als patesis de Lagas (SAK. p. 20 b. 2, 6-7); era també el déu dels arquitectes i el qui donà a Gudea la traça del temple de Lagas (SAK. p. 108. 17, 17) i era així mateix tingut per patró dels fusters, orfebres, argenters, treballadors de l'aram, gerrers, hortolans, i en general dels menestrals i artífexs de diverses professions; era finalment el déu de la màgia i el qui ensems amb Marduk era invocat més sovint en els encantaments i conjurs. Ea apareix també com a déu creador en alguns escrits. Així per exemple en el fragment qui comença: "*Quan Anu el cel creà*" és a Ea atribuïda la creació no solament de l'Apsu, ans també la de les muntanyes, mars, boscos, la de l'home i la del rei. També en el fragment titulat *Creació dels sers animats* és Ea el Nin-igi-azag (senyor de l'ull clar) qui crea aquells dos petits sers, de que allà es parla (V. Dhorme TRAB p. 96). Ell crea Asussunamir per a llibertar Istar dels inferns (V. Dh. TRAB p. 336 v. 12) i el savi Adapa, al qual atorga vasta intel·ligència i li infon la sabiduria, no però li atorga vida eternal (V. *Mitus d'Adapa,* Dhorme. TRAB p. 148). Finalment en molts mites intervé també Ea com a personatge important, no solament en l'Enuma elis, on apar com a vencedor d'Apsu i de Mummu, anc que no gosi lluitar amb Tiamat, (Enum. elis, taula I, 60-83; taula II, 55; taula III, 54), ans encara en la llegenda babilònica del diluvi, del qual salva a *Ut-napistim* (el Noè babilònic) i li indica el mitjà per a llibertar-se fent una barca (Epop. de Gilgam, taula XI, Dhorme TRAB p. 100 segs.). Intervé així mateix en el mite d'Ea i Atarhasis, en el d'Adapa i en el de la davallada d'Istar als inferns (V. Dhorme TRAB p. 126, 128, 148, 326). Poden per a això ser consultades les obres de Dhorme; *La religion assyro-babylonienne;* Eb. Schrader *Die Keilinschriften und das Alte Testament;* Morris Jastrow, *Die Religion Babyloniens und Assyriens,* Deimel, *Pantheon.*

Els tres déus Anu, Bel i Ea integren la que alguns han apel·lada trinitat suprema del Panteó babilònic (KAT. 3, p. 350; TRAB. p. 6). Anu és el déu del cel, Bel, el déu de la terra, Ea el déu de l'Apsu i els tres déus, segons l'Enuma elis, en concordança amb la Teogo-

21. Romangueren...
22. estaven revolts...
23. estaven en confusió...
24. Encontinent...
25. No minvava Apsu...
26. i Tiamat braolava... ...
27. a tots ells colpejaren...
28. no era bo el llur comportament, els empresonaren.

nia de Damasci, són germans, fills d'Ansar. Es cosa però a notar no solament que aquests déus tenen els seus principals santuaris en ciutats diferents, ans tanbé que els llurs noms no apareixen tots ensems fins a les inscripcions dels temps de Lugal-zag-gi-si. En les inscripcions d'aquest rei es llegeixen ja els noms d'Anu, En-lil o Bel i En-ki o Ea, (SAK p. 154, 1, 13-18); mes en les nombroses inscripcions dels antiquíssims patesis de Lagas anteriors a Lugal-zag-gi-si, Anu no és nomenat una sola vegada i ni tan sols en la famosa *inscripció del voltor* del patesi de Lagas E-an-natum (SAK p. 10, a) on són mencionats altres déus i deesses sumèrics, es llegeix el nom d'Anu; d'on apar deduir-se amb força probabilitat que aquest déu no era llavors conegut ni adorat a Lagas. Solament més tard, en temps de Lugal-sag-gi-si rei d'Uruk qui dominà en Ur, Larsa i Gis-hu i vencé al patesi de Lagas Uru-ka-gi-na, fou quan Anu el déu d'Uruk vingué a obtenir la primacia damunt els altres déus com més tard segons que ho veurem, va obtenir-la Marduk déu nacional dels babilonis.

21. *Romangueren.* Quins? segons conjectura probable de King (STC. p. 5) el subgecte devia ser *ilani rabuti* (els grans déus). Amb aquest vers comença la segona part de l'Enuma elis: és a dir, la *guerra dels déus* (taula I, 29-142; taula II, III, taula IV, 1-135) qui pot dividir-se en dues seccions, o en la qual poden assenyalar-se dos períodes. La primera secció de caràcter i procedència sumèrica, acaba amb la victòria d'Ea sobre Apsu i Mummu (taula I, 21-104 24). Tiamat, malgrat la seva fúria, no intervé en aquest primer període de la lluita. La segona secció d'origen i caràcter semitico-babilònic comença segons veurem amb els preparatius de Tiamat per a venjar Apsu i Mummu (taula I, 105) i acaba amb el triomf de Marduk sobre Tiamat. (taula IV, 135).

Causes de la guerra. La causa de la guerra no és, com alguns suposaren, la creació de la llum qui fa mal als ulls i molesta a Apsu i Tiamat: puix que la llum se suposa ja segons el poema, creada i existent, i així sembla indicar-ho la diferència del dia i nit de que es parla en els versos 38, 50, (taula I). Quan aparegué la llum, explícitament no es diu; aparegué per ventura quan foren creats els déus, com sembla donar-ho a entendre el vers 10 de la taula I: *(ilu) Lahmu u (ilu) La-ha-mu us-ta-pu-u,* qui significa literalment com veièrem: Lahmu i Lahamu foren fets resplendir. Bé és veritat, però, que la causa verdadera de la guerra no és l'aparició de la llum, sinó la que s'indica en els versos 37 segs. (taula I), on Anu es dol del mal comportament dels déus sos fills, de les seves paraules, dels seus crits i xisclets eixordadors qui no el deixen reposar de dies ni de nits.

Caràcter i significança de la guerra. La qui de bon començament semblava una renyina familiar, després de l'entrevista d'Apsu amb Tiamat i després del consell de Mummu (taula I, 29-50) es converteix en guerra d'extermini i destrucció, com ho indiquen ben clar els propòsits dels tres (taula I, 39, 45, 46, 49). A primera vista sembla que són els déus els qui es rebellen contra sos pares Apsu i Tiamat i amb sa rebellió i mal comportament donen lloc i motiu a la lluita. Esguardant, però aquesta, com cal esguardar, ço és: en son aspecte físic i còmic, és més aviat una lluita dels elements qui es decanten vers la inèrcia i el desordre, d'Apsu qui cerca el repòs (taula I, 38-40), de Tiamat qui infanta monstres (taula I, 113-123) contra l'activitat, l'energia i l'ordre qui són introduïts al món, és la lluita del caos primordial contra la divinitat creadora i ordenadora. Aquesta lluita suposa un concepte trivial i coquí, una idea falsa i errònia de la divinitat, com la tenien els babilonis, els quals, segons que veièrem, creien que els déus eren creats (taula I, 9) i procedents dels primers principis.

27. *A tots ells colpejaren*: als déus, llurs fills, qui no tenien un bon comportament. Amb açò començà la lluita entre els déus.

29. Llavors Apsu, el pare dels grans déus,
30. cridà a Mummu son conseller, li digué:
31. "Oh Mummu, conseller, qui mon cor alegres,
32. "Anem a Tiamat; corrents anem-hi".
33. Davant Tiamat estigueren, es postraren,
34. Consultaren-se mútuament sobre els déus llurs *fills*.
35. Obrí Apsu la boca, digué-li,
36. a Tiamat la resplendent, digué una paraula:
37. "... son camí contra meu.
38. "De dia no reposo, de nit no dormo.
39. "Esbullaré son camí, destruiré...
40. "Assossegui's son clamor, dormim nosaltres".
41. Tiamat en això oir,
42. va enutjar-se, va cridar...
43. ... terriblement s'enfureí a soles,
44. el mal projectà en son cor:
45. "Tot ço que nosaltres férem, destruirem.
46. "Desafortunat sia son camí, fem bon camí".
47. Respongué Mummu, a Apsu donà un consell,
48. Consell terrible, el consell de Mummu!:
49. "Avant, fort és el seu camí, destrueix-lo.
50. "Per ço que de dies reposis, de nit dormis."
51. L'oí Apsu, i sa faç fou il·luminada.
52. Els mals que va concebre contra els déus sos fills,
53. ... ... va témer, el coll... ...
54. ... ... sos genolls ell besà.
55. ... ... va raonar sa assemblea
56. ... ... canviaren sos...
57. ... ... s'agitaren...

30. *Mummu*. No es veu prou clar si aquest Mummu qui apar ací com a conseller i ministre d'Apsu, i en alguns exemplars de l'*Enuma elis* va precedit del determinatiu *ilu* signe de divinitat, és el mateix que el del v. 4 (taula I).

33. *es postraren;* davant Tiamat en senyal de respecte i reverència.

34. *Consultaren-se mútuament;* literalment: consultaren-se de paraula.

37. *son camí contra meu;* ço és: sa escomesa, son procedir contra meu.

38. *De dies no reposo, de nits no dormo.* Aquestes paraules apar suposin la diferència i successió de dies i nits.

39. *Esbullaré son camí;* ço és: son pla, sa empresa.

40. *Assossegui's son clamor, dormim nosaltres.*

44. *el mal projectà en son cor;* ço és: concebé en son cor projectes destructors.

46. *Desafortunat sia son camí;* la seva sort.

46. *Facem bon camí;* ço és: nous éssers qui segueixin altres sendes, el comportament dels quals sia bo.

49. *Avant, fort és el seu camí;* ço és: benastruc, poderós és son avenç envers el fi que pretenen.

52. *Els mals;* ço és: els mals designis.

58. La veu... amb dolor s'assegueren.
59. ... ...
60. Va alçar-se Ea, qui penetra tot ço qui existeix, veié son designi,
61. ... ... el fixà
62. ... anà a prosseguir son encantament pur.
63-87. (*Llacuna en el text*)
88. ... ... amb pertorbació contorba a Tiamat
89. ... ... va agitar-se.
90. ... ... perpètuament.
91. ... ... el mal.
92. ... ... dirigeix. Digué:
93. "... ... ... han ferit,
94. "... ... ...
95. "... ... ... el temor.
96. "... ... no dormim nosaltres,
97. "... ... Apsu, el terror...
98. "*ell* i Mummu qui han estat fets presoners a...
99. "*Cuita* a moure't.
100. "... ... dormim nosaltres!
101. "...feixucs estan els nostres ulls!
102. "... ... dormim nosaltres!
103. "Venja'ls.
104. "... en la tempesta...
105. *Va oir Tiamat la* paraula del déu resplendent
106. "... donaràs; fem la guerra,
107. "... els déus en el *cel*
108. "...als déus creadors."
109. Maleeixen el dia, prop de Tiamat avencen,
110. Estan folls, maquinen, sens reposar dia i nit,

60. *Va alçar-se Ea.* Es per aquest vers, sencer per sort, que havem sabut ésser Ea el primer en conèixer els hostils designis d'Apsu i de Tiamat.

92. *Digué.* Qui digué? No ho sabem; molt fàcil un déu (V. el vers 105) qui relata a Tiamat l'èxit dissortat de la guerra amb els déus i la desfeta i presó d'Apsu i de Mummu, i la concita i exhorta a pendre venjança. Aquesta narració omple els versos 93-104.

98. *ell i Mummu qui han estat fets presoners.* Per aquest vers sabem el resultat de la brega entre Apsu i Mummu contra els déus. El vencedor d'Apsu és el déu Ea, segons que per avant veurem.

105. *Va oir Tiamat la paraula del déu resplendent.* Amb aquest vers, comença la segona part de la guerra dels déus. Tiamat ha resolt de venjar Apsu i Mummu, declara la guerra en els versos següents, 106, 107, 108, guerra entre els déus del cel i els déus creadors.

109. *Maleeixen el dia.* Amb aquest vers comencen la determinació i aparellament de Tiamat per a la lluita: el reunir l'exèrcit i nomenar general per a la brega.

Maleeixen el dia és traducció insegura. Així ho tradueix Dhorme (TRAB, p. 15) seguint a Jensen (KB, VI. 1, p. 306); però King (S. T. C. p. 17) seguint a Delitzsch tradueix, *s'apleguen*, traducció qui s'adiu amb el context, mes no apar ben fundada.

111. Estan a punt per lluitar, braolen i s'enfurismen,
112. Formen esquadró, organitzen el combat.
113. La mare de l'univers, qui ha fetes totes les coses,
114. aportà més armes incontrastables; infantà monstruoses serpents,
115. de dents punxagudes, implacables en l'estrall;
116. de verí en comptes de sang, sos cossos va omplir.
117. Els dragons horribles de terror revestí,
118. de fulgor els omplenà, semblants a déus va formar-los.
119. Tothom qui els miri de por morirà.
120. Son cos s'empina, no pot aguantar-se sa escomesa.
121. Féu sortir les serps verinoses, els monstruosos rèptils i els Lahamu,
122. les violentes tempestes, els cans folls, i els homes-escorpins,
123. els forts huracans, els homes-peixos i els moltons,
124. qui duen armes implacables, no temen la lluita.
125. Potents són sos manaments, no hi ha qui hi resisteixi.
126. Finalment onze com aquestos creà.
127. D'entre els déus sos primers fills qui formaven la seva host.

111. *Estan a punt per lluitar,* o més literalment: porten el combat, susciten, mouen la brega.

113. *La mare de l'univers.* L'original duu: *um-mu hu-bur,* qui significa probablement *la mare de lo pregon,* puix que Hubur era, segons sembla, el pregon, el riu de l'abisme, i això es dedueix bon xic clar del fragment S. 2, 013 (V. King. S. T. C. t. I, p. 196) on *hubur* surt contraposat a *same.* Diu així: *sa same ru-qu-u-ti... sa Hubur pal-ka-ti... sa ina Ti-amat e-li-ti... sa ina Ti-amat sap-li-ti...* que del cel llunyà... que de la vasta pregonesa... que en Tiamat superior... que en Tiamat inferior. La mare de lo pregon o *Um-mu Hu-bur* no és sinó Tiamat. També Berosus en sa narració (V. Schrader Kat. 3, p. 488) posa enfront els monstres del caos primitiu una dona de nom 'Ομορκα o 'Ομορωκα qui en caldaic vol dir θαλατθ o θαμτε i en grec θάλασσα. El nom θαμτε correspon al de Tiamat i el de 'Ομορκα incontrovertiblement al d'*Ummu kubur.*

115. *Implacable en l'estrall;* no tenen pietat en la destrucció, en la desfeta.

120. *No pot aguantar-se sa escomesa*: literalment ningú resisteix al seu pit.

121. *Els Lahamus.* Els *Lahamus* van precedits del determinatiu (*ilu*) propi dels noms de déus. Amb tot i això cap dubte no hi ha que aquests lahamus són distints d'aquells Lahmu i Lahamu fills d'Apsu i de Tiamat, (Taula I, 10) i progenitors dels déus, dels quals més avant tornarà a parlar.

125. *Potents són sos manaments,* ço és: els de Tiamat.

126. *Finalment onze com aquests creà,* ço és: creà onze monstres tals com aquells, de la mateixa mena i figura. Aquests monstres féu representar Agum-Kakrima en el temple de Marduk i de Sarpanit (Dhorme Trab p. 17). Berosus diu que els veié en el temple de Bel (Kat. 3, p. 489). D'aquesta mateixa mena devien ésser també els animals, que diu, veié Ezequiel pintats a les parets del temple del Senyor. "Entrí i vegi figures de tota mena de reptils i de bèsties, abominació, i tots els ídols de la casa d'Israel pintats a la paret en tot el circuit". Ezech. 8, 10. Cal remarcar que aquests monstres són onze i sobretot alguns d'ells, com és ara: els homes-escorpins, els homes-peixos, els moltons, etc., corresponen manifestament als signes del zodíac qui eren adorats pels babilonis i, a causa de la influència babilònica, ho foren també pels mals israelites 4, Rg. 23,5

127. *D'entre els déus sos primers fills qui formaven la seva host.* Dues menes de tropes tenia Tiamat per fer la guerra: l'una integrada per déus, fills seus, qui són apel·lats els seus primogènits o primerament infantats *bu-uk-ri-sa,* per ço com els havia infantats abans i no amb l'intent de fer la guerra. Eren aquests, déus com Ea i Anu, fills d'Apsu i de Tiamat, qui seguiren la senyera d'aquesta i es posaren de la seva

128. exalçà Quingu, en mig d'ells va exalçar-lo,
129. el marxar davant l'exèrcit, la direcció de la host,
130. el xocar les armes, el començ de l'atac en el combat,
131. el comanament en la brega, la magnitud del triomf,
132. ho confià a la seva mà, féu-lo seure amb folgades vestidures.
133. "He pronunciat ton conjur, en l'assemblea dels déus t'he exalçat".
134. La sobirania damunt els déus tots en sa mà va posar.
135. "Exalçat sies, o tu, mon espòs únic!
136. "Ton nom exalcin, damunt tots ells, els Anunnaki."
137. Donà-li les taules del destí, a son pit les aferrà.
138. "O tu, no es doblegarà ta paraula, ferm serà tot ço que ixi de ta boca."
139. Ara Quingu ha estat exalçat, ha obtinguda la dignitat d'Anu.
140. Entre els déus sos fills els destins fixà:
141. "La paraula de vostra boca el foc apagarà.
142. "El fort, en la brega, sa força augmentarà."

banda (V. taula II, 13, 14) i són descrits en la taula I 109-112 i d'entre ells fou escollit el qui fou nomenat cabdill, Quingu; l'altre exèrcit era de les creatures o monstres que Tiamat procreà cabalment per ço que fossin els seus auxiliars en la lluita i els féu terribles pel combat i espaventables a la vista i aquests són els enumerats i descrits (taula I, 113-125).

128. *Exalçà Quingu.* Just si sabem altra cosa d'aquest personatge llevat d'ésser fill de Tiamat i un dels déus per ella infantats, cabdills de la seva host i elegit per espòs seu. Alguns com Delitzsch *Weltschöpfungsepos* 129, el suposen derivat de la rel *qanaq* o per ventura del sumèric KINGI qui vol dir terra; d'on Hommel vulgui veure en aquest una personificació de la terra (M. Arn.)

132. *Féu-lo seure amb folgades vestidures, o amb gran aparatositat*: sembla que, si més no les circumstàncies això exigeixen; per bé que la paraula assíria *Karru* significa més tots vestit de dol.

136. *els Anunnaki* estaven com havem vist de la banda de Tiamat: per contra els Igigi estaven de la banda dels grans déus (V. taula III, 126) i per ço com els Igigi eren els déus del cel i els Anunnaki els déus de la terra, la lluita de Tiamat contra els déus grans venia a ésser una lluita de la terra contra el cel.

137. *Donà-li les taules del destí.* Les taules del destí no donaven indefectiblement bona sort a qui les portava; puix que, en altra manera Quingu no hauria estat vençut. Li donaven però la sobirania, el poder suprem entre els déus, com apar deduir-se del mite de l'au *Zu*, qui, cobejosa d'aital sobirania i de regir tots els Igigi, furtà les taules del destí. (V. KB, VI, 1, p. 48; KAL. 3 p. 499). Comunicaven també al qui les duia una virtut misteriosa, una potestat extraordinària, i a ses paraules la fermesa i estabilitat i el poder de fixar els destins, com apar deduir-se probablement de la connexió dels versos 137, 138, 140. No ens faci estrany, doncs, que fossin molt preades dels déus; i així Marduk, després de vèncer Quingu, la primera cosa que fa és pendre-li les taules del destí (taula IV, 121).

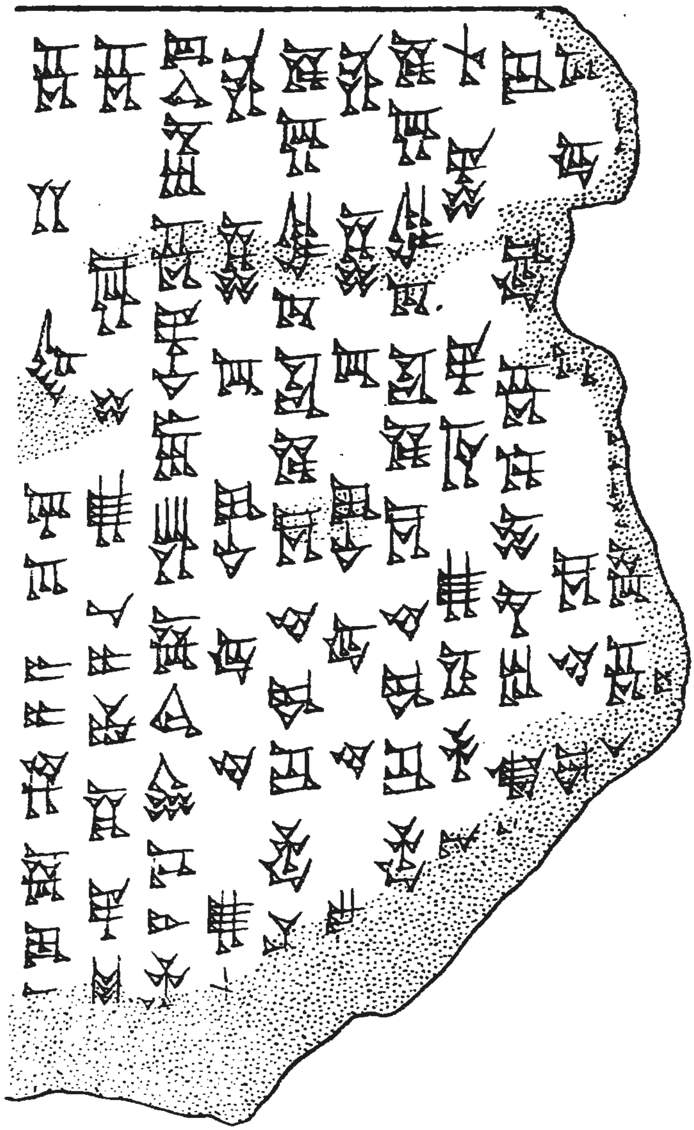
139. *ha obtinguda la dignitat d'Anu* és a dir: la dignitat summa, el poder suprem entre els déus.

140. *Entre els déus sos fills els destins fixà.* En el pròleg del Codi d'Hammurabi (C. H. col. I, 6, 7). Bel és apellat el qui fixa els destins de la terra. Mes no apar aquest poder com propi exclusiu de Bel, ans comú a tots els grans déus: per quant, segons que per avant veurem (taula III, 120), Marduk prega als déus que "ma paraula com la vostra, els destins fixi".

141. *La paraula de vostra boca*: aquestes són les paraules que diu Quingu fixant el destí entre els déus sos fills.

92632 + 93048

REVERS

Reproducció escrita del poema *Enuma eliš*.

De *The seven tablets of Creation*, t. II, pl. XXIV. (L. W. King).

TAULA II

1. Acomplí Tiamat la seva obra.
2. ... ordí contra els déus rebrolls seus,
3. per a venjar a Apsu forjà Tiamat sinistres projectes;
4. com havia ajuntat *son* exèrcit, a Ea fou anunciat.
5. Oí Ea aquesta nova;
6. en gran congoixa estigué, amb dolor va asseure's,
7. Llargs dies passaren, son enuig va apaivagar-se.
8. Cap a Ansar, son pare, va encaminar-se:
9. anà davant el pare qui l'havia infantat, Ansar;
10. quanta corxorxa havia ordida Tiamat, féu-li avinent
11. així: "Tiamat, mare nostra, ens avorreix;
12. "una host ha ordenada, enfureïda es commou;
13. "s'han passat a ella els déus tots plegats;
14. "àdhuc els que vosaltres creàreu, marxen al seu costat.
15. "maleeixen el dia, prop de Tiamat avencen,
16. "estan folls, intriguen sens cessar nit i dia,
17. "estan a punt per lluitar, braolen i s'enfurismen,
18. "formen esquadró, organitzen el combat,
19. "la mare de l'univers, qui ha fetes totes les coses,
20. "aportà més armes incontrastables, infantà monstruoses serpents,
21. "de dents punxagudes, implacables en l'estrall;
22. "de verí en comptes de sang, sos cossos va omplir.
23. "els dragons horribles de terror revestí,
24. "de fulgor els omplenà, semblants a déus va formar-los.
25. "Tothom qui els miri de por morirà.
26. "Son cos s'empina, no pot aguantar-se sa escomesa.

1. En aquesta taula II és continuada la narració de la lluita de Tiamat i sos sequaços contra els grans déus. Està contingut en ella: la narració que fa Ea a Ansar dels preparatoris de Tiamat i l'aflicció d'Ansar (taula II, 1-59); les vanes temptatives d'Anu i d'Ea tramesos, segons apar, per Ansar a lluitar contra Tiamat, (taula II. 71-109); l'oferiment de Marduk a lluitar contra Tiamat i sa petició (taulà II, 110-140).

4. *A Ea fou anunciat.* Ea, el déu de vasta intel·ligència (taula I, 18), és el primer qui coneix, no se sap com ni per qui, els projectes i preparatius de Tiamat, i va a contar-ho tot a Ansar.

14. *àdhuc els que vosaltres creàreu marxen al seu costat.* Fins i tot entre els déus procedents d'Ansar tenia Tiamat molts sequaços.

27. “Féu sortir les serpents verinoses, els monstruosos rèptils i els Lahamu,
28. “les violentes tempestes, els cans folls, i els homes-escorpins,
29. “els forts huracans, els homes-peixos i els moltons,
30. “qui duen armes implacables, no temen la lluita.
31. “Potents són sos manaments, no hi ha qui hi resisteixi.
32. “Finalment, onze creà com aqueixos.
33. “D'entre els déus sos primers fills qui formaven la seva host,
34. “exalçà a Quingu, en mig d'ells va exalçar-lo.
35. “El marxar davant l'exèrcit, la direcció de la host,
36. “el xocar les armes, el començ de l'atac en el combat,
37. “el comanament en la brega, la magnitud del triomf,
38. “ho confià a la seva mà, féu-lo seure amb folgades vestidures.
39. “He pronunciat ton conjur, en l'assemblea dels déus t'he exalçat.”
40. “La sobirania damunt els déus tots en la teva mà poso.
41. “Exalçat sies, o tu, mon espòs únic!
42. “Ton nom exalcin, damunt tots ells, els Anunnaki”
43. “Donà-li les taules del destí, a son pit les aferrà.
44. “O tu, no es doblegarà ta paraula, ferm serà tot ço que ixi de ta boca.
45. “Ara Quingu ha estat exalçat, ha obtinguda la dignitat d'Anu.
46. “Entre els déus sos fills els destins fixà:
47. “La paraula de vostra boca el foc apagarà.
48. “El fort, en la brega, sa força augmentarà”.
49. “*Oí Ansar que Tiamat* estava fortament avalotada.
50. *Percudí's la cama,* el llavi es mossegà.
51. ... ... no sossegava el seu cor,
52. ... ... son clamor va apaivagar-se.
53. ... ... el combat
54. ... “aixeca, tu...
55. “*a Mummu* i a Apsu ferires,
56. “... ... Quingu, on és ton rival?
57. “... ... el consell”.
58. ... ... a Ea.
59-71. (*Llacuna en el text.*)
72. *Ansar* a son fill *una paraula* digue:
73. “... ... valent heroi,
74. “... ... sa força, no pot aguantar-se sa escomesa,

55. *A Mummu i a Apsu ferires.* Remarquem que ací és Ansar qui parla a Ea. Ea és doncs segons apar, el vencedor d'Apsu i de Mummu, com se veu per aquest vers. Per ventura aquesta victòria sobre Apsu valgué a Ea el títol de rei de l'Apsu, que ostenta ja en les inscripcions de l'antiquíssim patesi de Lagas Eannatum (SAK. p. 14, 19. 2).

72. *Ansar a son fill una paraula digué.* A son fill Anu, a qui exhorta a lluitar amb Tiamat, com apar en el v. 81.

75. Vés, davant Tiamat presenta't;
76. "*Apaivagui's* son ardor, son cor eixampli's,
77. "*Si* no escolta ta paraula
78. "digues-li nostra paraula, apaivagui's ella".
79. *Oí* la paraula de son pare Ansar,
80. Vers ella *va encaminar-se,* a ella es dirigí:
81. *S'acostà* Anu, veié l'intent de Tiamat,
82. *no va gosar envestir-la,* tornà enrera.
83. "... ... ... Ansar
84. ... ... digué-li:
85. ... ... contra mi
86-104. (*Llacuna en el text.*)
105. ... ... venjador de son pare,
106. ... ... heroi,
107. ... el lloc de sa decisió,
108. ... ... digué-li
109. "... ... ... ton pare
110. "tu, fill qui eixamples son cor,
111. "... ... a tall de combatent atansa't,
112. "... ... et veurà en pau.
113. Va alegrar-se el senyor a la paraula de son pare,

80. *Vers ella va encaminar-se, a ella es dirigí* literalment: endegà el camí vers ella, el camí emprengué.

86. ... Ben segur que en aquests versos eren relatades les temptatives d'Ea per a lluitar amb Tiamat, les quals tingueren el mateix èxit que les d'Anu, puix que, com sabem per la taula III, v. 54, "Ea temé, tornà enrera".

108. *digué-li.* Qui parla? i a qui? Probablement el qui parla no és el mateix Ansar, ans un missatger qui en son nom parla al senyor i li tramet la paraula de son pare Ansar. Com ho indica el v. 113.

113. *Va alegrar-se el senyor a la paraula de son pare.* El qui rep el missatge de son pare Ansar, és el senyor, ço és: Marduk; Marduk és el déu de la ciutat de Babilònia i el déu nacional dels babilonis i, d'ençà dels temps d'Hammurabi, el déu suprem de l'imperi babilònic, per bé que en el període de l'imperi assiri hagué de cedir un xic al déu Assur la presidència i sobirania dels déus; son ideograma és (D) Amar-Ud qui sol ésser interpretat *vedell del sol;* son nom semític s'escriu fonèticament *Ma-ru-duk* o *Mar-duk,* la seva etimologia no és encara coneguda, mes segons opinió de Morris Jestrow (*Die Relig. Babylon. und Assyr.* t. I, p. 110) és, ben segur, d'origen semític. Ja en una inscripció del patesi de Lagas, Gudea és esmentat un (*d*) asaru o (*d*) *asar-ri.* Però no sabem si ja en aquell temps era el tal nom (*d*) *asaru* propi de Marduk. En la *Zeitschrift fur Assyriolog,* vol. XII, p. 338 es llegeix un text *d-Bur-d-Sin mul amar-ud.* L'articulista ho atribueix a l'època dels reis d'Ur. Essent així, seria aquest el primer text on se troba expressament mencionat el nom de Marduk. Mes els textos clars i certs amb el nom de Marduk, apareixen només en els temps de la primera dinastia babilònica, com és ara en aquest de Sumulailu, un dels pròxims antecessors d'Hammurabi: *mu-a gis gu-za... d... amar-ud-ra mu-un-na-dim* "any en què el soli ornat d'or, a Marduk va ésser consagrat". Mes quan el culte a Marduk comença de propagar-se i aquest déu assoleix la preeminència damunt els altres déus, és després d'establerta l'hegemonia de Babilònia en temps d'Hammurabi. Un testimoni clar de la fama i difusió que anava assolint el nom de Marduk i son culte el tenim en la introducció del famós Codi: "Quan Anu excels rei dels Anunnaki i Bel senyor del cel

114. s'atansà, davant Ansar es posà.
115. Véu-lo Ansar, son cor de goig s'omplí.
116. Besà sos llavis, s'esvaí son temor.
117. "Pare, no romandrà defraudada la paraula de tos llavis,
118. "Aniré, compliré els desigs de ton cor,
119. "no romandrà defraudada la paraula de tos llavis,
120. "aniré, compliré els desigs de ton cor.
121. "Quin home et fa eixir a lluitar amb ell?"
122. "Tiamat em provoca, ella amb armes t'escomet"
123. "... ... alegra't, i de gran goig alegra't
124. "el coll de Tiamat, ben tost calcigaràs
125. "... ... alegra't, i de gran goig alegra't,
126. "el coll de Tiamat ben tost calcigaràs.
127. "O fill, qui coneixes tota saviesa,
128. "a Tiamat apaivaga amb ton encantament pur.
129. "Ton camí emprèn tot seguit;
130. "no sia ta sang vessada, fes-la tornar enrera".
131. Alegrà's el senyor a la paraula de son pare,
132. de goig son cor sobreeixí, digué a son pare:
133. "O Senyor dels déus, del destí dels grans déus;
134. "Si jo, el vostre venjador,

i terra, qui determina la sort de la terra, a Marduk fill primogènit d'Ea, la sobirania damunt tots els pobles li decretaren, i en ella un eternal reialme de fonament incommovible com el cel i la terra li fundaren, llavors Anu i Bel a mi Hammurabi, august, sublim, temerós dels déus, amb mon nom m'apellaren, a fi que..." C. H. Prol. I, 1-46. La columna on era el Codi contingut féu-la fixar en l'Esagil. El E-sa-gil *casa d'excelsa* sumitat era el temple de Marduk a Babilònia. Marduk, com a fill primogènit d'Ea, pertanyia a la família d'aquest ensems amb sa consort *Zarpanitu*, son fill Nabu i la consort d'aquest Tasmetum. Marduk és, segons que anirem veient, el més important personatge en l'Enuma elis, lo mateix que en la Cosmogonia caldaica. En canvi, en l'epopeia de Gilgames i en molts altres mites no intervé per a res. A causa, incontrovertiblement, de l'hegemonia babilònica i també, per ventura, a causa de la influència de l'Enuma elis, la triade sumèrica perdé molt de la seva importància; i Anu, i majorment Bel, romangueren com eclipsats davant el predomini de Marduk. Ea, pare d'aquest, conservà, gràcies a son fill, molt de l'esplendor de son culte. Anu, jatsia hagués molt perdut de sa antiga preeminència, continuà però essent reconegut, si més no en teoria, com a déu del cel, déu summu; mes Bel (*En-lil*) ha de cedir a Marduk no solament les seves glòries, la seva fama i prestigi que tingué en temps dels patesis de Lagas, ans encara son títol de senyor de les terres i qui sap si també la fama d'algunes de les seves gestes, puix que, a juí d'alguns assiriòlegs, la victòria damunt Tiamat qui en l'Enuma elis és atribuïda a Marduk, era considerada com una de les prohomenies de Bel. Cosa sabuda és ja que els reis babilònics reconeixien l'autoritat de Marduk en el bell començ de son regnat agafant les seves mans, rebent amb aquesta cerimònia la investidura i confirmació de sa potestat reial. En temps de l'imperi assiri es mantingué ben gloriosament el culte de Marduk, aquest hagué però de cedir al déu Assur el primer lloc, romanent en el segon.

118. *Aniré, compliré els desigs de ton cor,* literalment: *trobaré el comble de ton cor.*

122. *Tiamat em provoca;* traducció incerta. Així ho tradueix Dhorme (Trab. p. 29). King divideix d'una altra manera les paraules i tradueix "*Tiamat qui és una dona*".

127. *O fill qui coneixes tota saviesa.* Ea és el savi entre els déus; Marduk fill d'Ea ha heredada de son pare la sabiduria i l'art de la màgia.

135. "he d'agafar Tiamat i vostra vida salvar,
136. "convoqueu una assemblea, exalceu mon destí;
137. "en l'Upsukkinna asseieu-vos ensems alegrament,
138. "que la paraula de ma boca, com la vostra, fixi els destins,
139. "que res no sia trastornat de ço que faci jo,
140. "que res no sia revocat ni defraudada sia la paraula de mos llavis".

TAULA III

1. Obrí Ansar la seva boca,
2. A Gaga son missatger una paraula digué:
3. "O Gaga, missatger, qui mon cor alegres,
4. "a Lahmu i a Lahamu et trameto,
5. "el manament de mon cor procura compendre,
6. "... ... introdueix a ma presència,
7. "vinguin els déus tots ells,
8. "entaulin conversa, al festí s'asseguin,
9. "mengin pa, preparin vi,
10. "a Marduch son venjador senyalin el destí.
11. "Vés Gaga, presenta't davant ells,
12. "tot ço que et dic, a ells repeteix-ho:
13. "Ansar, vostre fill, m'ha tramès;
14. "el manament de son cor m'ha fet conèixer
15. "així: Tiamat, mare nostra, ens avorreix;
16. "una host ha disposada, enfureïda es commou;
17. "s'han passat a ella els déus tots plegats.
18. "àdhuc els que vosaltres creàreu, marxen al seu costat.

135. *He d'agafar Tiamat i vostra vida salvar;* literalment: i de vivificar-vos

137. *En l'Upsukkinna.* L'Upsukkinna és el lloc on s'aplegaven els grans déus babilònics. La paraula sumèrica UKKIN-NA respon a l'assiri *puhru,* aplec, multitud.

138. *Que la paraula de ma boca.* En aquests tres darrers versos prega Marduk que sa paraula fixi els destins i sia eficaç i irrevocable.

1. Va seguint en aquesta taula III la narració de la lluita de Tiamat i sos sequaços contra els grans déus. Es en ella contingut el missatge d'Ansar per a Lahmu i Lahamu decretant la reunió dels déus i relatant els preparatoris de Tiamat, les vanes temptatives d'Anu i Ea tramesos a lluitar contra ella i l'oferiment de Marduk i petició, (taula III, 1-16) el compliment del missatge i de les ordres d'Ansar per al missatger Gaga, (taula III, 67-128), l'assemblea dels déus, i llur festí, (taula III, 129-138).

5. *El manament de mon cor procura compendre;* literalment: pots pendre el manament de mon cor.

8. *Entaulin conversa;* literalment: la llengua disposin, aparellin.

19. “maleeixen el dia, prop de Tiamat avencen,
20. “estan folls, intriguen sens cessar nit i dia,
21. “estan a punt per lluitar, braolen i s’enfurismen,
22. “formen esquadró, organitzen el combat.
23. “La mare de l’univers, qui ha fetes totes les coses,
24. “aportà més armes incostrastables, infantà monstruoses serpents,
25. “de dents punxagudes, implacables en l’estrall;
26. “de verí en comptes de sang, sos cossos va omplir,
27. “els dragons horribles de terror revestí,
28. “de fulgor els emplenà, semblants a déus va formar-los.
29. “Tothom qui els miri, de por morirà.
30. “Son cos s’empina, no pot aguantar-se sa escomesa.
31. “Féu sortir les serpents verinoses, els monstruosos reptils i els Lahamu.
32. “les violentes tempestes, els cans folls, i els homes-escorpins,
33. “els forts huracans, els homes-peixos i els moltons,
34. “qui duen armes implacables, no temen la lluita.
35. “Potents son sos manaments, no hi ha qui hi resisteixi.
36. “Finalment onze com aquestos creà.
37. “D’entre els déus sos primers fills qui formaven la seva host,
38. “exalçà a Quingu, en mig d’ells va exalçar-lo.
39. “El marxar davant l’exèrcit, la direcció de la host,
40. “el xocar les armes, el començ de l’atac en el combat,
41. “el comanament en la brega, la magnitud del triomf,
42. “ho confià a la seva mà, féu-lo seure amb folgades vestidures.
43. “He pronunciat ton conjur, en l’assemblea dels déus t’he exalçat.”
44. “La sobirania damunt els déus tots en sa mà va posar.
45. “Exalçat sies, o tu, mon espòs únic!
46. “Ton nom exalcin, damunt tots ells, els Anunnaki.”
47. “Donà-li les taules del destí, a son pit les aferrà.
48. “O tu, no es doblegarà ta paraula, ferm serà tot ço qui ixi de ta boca.”
49. “Ara Quingu ha estat exalçat, ha obtinguda la dignitat d’Anu.
50. “Entre els déus sos fills els destins fixà:
51. “La paraula de vostra boca el foc apagarà.”
52. “El fort, en la brega, sa força augmentarà.”
53. “He tramès Anu, no gosà envestir-la:
54. “Ea temé, tornà enrera.
55. “Marduk va avençar-se, el savi entre els déus, el vostre fill.
56. “A marxar contra Tiamat son cor el movia;
57. “La paraula de sa boca em digué:
58. “Si jo, el vostre venjador,
59. “he d’agafar Tiamat i vostra vida salvar,

60. "convoquen una assemblea, exalceu, proclameu mon destí.
61. "En l'Upsukkinna asseieu-vos ensems alegrament,
62. "que la paraula de ma boca, com la vostra, fixi els destins,
63. "que res no sia trastornat de ço que faci jo,
64. "que res no sia revocat ni defraudada sia la paraula de mos llavis.
65. "Cuiteu, fixeu-li aviat vostre destí.
66. "Que hi vagi, i escometi vostre enemic poderós".
67. Se n'anà Gaga, son camí emprengué,
68. cap a Lahmu i Lahamu, els déus, sos pares,
69. va humiliar-se, besà a terra davant sos peus,
70. es prosternà, va aixecar-se, va parlar-los:
71. "Ansar, el vostre fill, m'ha tramès,
72. "el manament de son cor m'ha fet conèixer,
73. "així: Tiamat, mare nostra, ens avorreix,
74. "una host ha ordenada, enfureïda es commou.
75. "S'han passat a ella els déus tots plegats;
76. "àdhuc els que vosaltres creàreu, marxen al seu costat,
77. "maleeixen el dia, prop de Tiamat avencen,
78. "estan folls, intriguen, sens cessar nit i dia,
79. "estan a punt per lluitar, braolen s'enfurismen,
80. "formen esquadró, organitzen el combat.
81. "La mare de l'univers, qui ha fetes totes les coses,
82. "aportà més armes incontrastables, infantà monstruoses serpents,
83. "de dents punxagudes, implacables en l'estrall;
84. "de verí en comptes de sang, sos cossos va omplir,
85. "els dragons horribles, de terror revestí,
86. "de fulgor els emplenà, semblants a déus va formar-los.
87. "Tothom qui els miri de por morirà.
88. "Son cos s'empina, no pot aguantar-se sa escomesa.
89. "Féu sortir les serpents verinoses, els monstruosos rèptils i els Lahamu,
90. "Les violentes tempestes, els cans folls, i els homes-escorpins,
91. "els forts huracans, els homes-peixos i els moltons,
92. "qui duen armes implacables, no temen la lluita.
93. "Potents són sos manaments, no hi ha qui hi resisteixi,
94. "Finalment, onze creà com aqueixos.
95. "D'entre els déus sos primers fills qui formaven la seva host,
96. "exalçà a Quingu, en mig d'ells va exalçar-lo.
97. "El marxar davant l'exèrcit, la direcció de la host,
98. "el xocar les armes, el començ de l'atac en el combat,

69. *besà a terra davant sos peus*; literalment: besà *sota* d'ells, o segons una variant, besà a terra *davant* ells, és a dir, besà la terra davant sos peus en senyal de reverència.

99. "el comanament en la brega, la magnitud del triomf,
100. "ho confià a la seva mà, féu-lo seure amb folgades vestidures.
101. "He pronunciat ton conjur, en l'assemblea dels déus t'he exalçat."
102. "La sobirania damunt els déus tots en la teva mà poso.
103. "Exalçat sies, o tu, mon espòs únic!
104. "Ton nom exalcin, damunt tots ells, els Anunnaki."
105. "Donà-li les taules del destí, a son pit les aferrà.
106. "O tu, no es doblegarà ta paraula, ferm serà tot ço que ixi de ta boca.
107. "Ara Quingu ha estat exalçat, ha obtinguda la dignitat d'Anu.
108. "Entre les déus sos fills els destins fixà:
109. "La paraula de vostra boca el foc apagarà.
110. "El fort, en la brega, sa força augmentarà."
111. "He tramès Anu, no gosà envestir-la,
112. "Ea temé, tornà enrera.
113. "Marduk va avençar-se, el savi entre els déus, el vostre fill.
114. "A marxar contra Tiamat son cor el movia;
115. "La paraula de sa boca em digué:
116. "Si jo, el vostre venjador,
117. "he d'agafar Tiamat i vostra vida salvar,
118. "convoqueu una assemblea, exalceu, proclameu mon destí.
119. "En l'Upsukkinna asseieu-vos ensems alegrament,
120. "que la paraula de ma boca, com la vostra, fixi els destins,
121. "que res no sia trastornat de ço que faci jo,
122. "que res no sia revocat, ni defraudada sia la paraula de mos llavis.
123. "Cuiteu, fixeu-li aviat vostre destí.
124. "Que hi vagi, i escometi vostre enemic poderós".
125. Oïren-lo Lahmu i Lahamu, exhalaren un crit,
126. els Igigi ploraren ensems de gran plor:
127. "Per por de quin enemic ha eixit l'*Oceà?*
128. "No coneixem nosaltres l'obra de Tiamat".
129. Aplegaren-se, anaren-se,
130. els grans déus tots ensems, els qui fixen el destí,
131. entraren davant Ansar, ompliren...

125. *exhalaren un crit*, literalment: *clamaren altes veus.*

126. *Els Igigi*... Els Igigi són els déus del sel sequaços d'Ansar, i apar sien contraposats als Anunnakki, déus de la terra invitats per Tiamat a exalçar Quingu. (taula I, 136).

127. *ha eixit l'Oceà;* literalment: ha eixit la casa de la sabiduria, puix que efectivament bit nemeki o casa de la sabiduria és la traducció del sumèric AB-ZU, AB (*casa*) i ZU (*coneixer*).

128. *No coneixem nosaltres l'obra de Tiamat.* Es molt de notar l'estupenda i meravellosa ignorància que mostren els déus, dels projectes destructors i conxorxes de Tiamat.

131. *Entraren davant Ansar.* Ansar, anc que fill de Lahmu i Lahamu, apar ací com el rei dels déus, és ell qui els convoca a l'assemblea i els invita al festí.

132. besaren-se els uns als altres, en l'assemblea...
133. entaularen conversa, al festí s'assegueren,
134. menjaren pa, prepararen el vi,
135. El "siris" dolç canvià... ... ...
136. Embriagaren-se bevent, alegres mostraren-se els llurs cossos.
137. molt trastornats romangueren, llur cor s'abrivà,
138. a Marduk son venjador fixaren el destí.

TAULA IV

1. Prepararen-li un sojorn de majestat;
2. davant sos pares com a sobirà va asseure's:
3. "Oh tu, ets tu insigne entre els grans déus,
4. "ton destí no té parió, ta paraula, la d'Anu.
5. "Marduk, ets insigne entre els grans déus,
6. "ton destí no té parió, ta paraula, la d'Anu.
7. "Des d'avui no serà ta paraula defraudada;
8. "Exalçar i humiliar, tal serà ton poder.
9. "Ferm serà tot ço que ixi de ta boca, no serà alterada ta paraula.
10. "No traspassarà cap dels déus el teu límit.
11. "L'abundància és el desig del sojorn dels déus.
12. "el lloc de son santuari sia establert per ton lloc,
13. "Marduk, tu ets el nostre venjador;
14. "sobirà et constituïm damunt la universa rodonesa de la terra.
15. "T'asseuràs en l'assemblea, exalçada serà ta paraula;
16. "tes armes no siguin contrastades, destrossin tos enemics.

135. *el siris delç... ...* el siris o seràs era una beguda especial dels déus.

137. *molt trastornats romangueren,* literalment: molt pecaren; sembla ésser el sentit que romangueren vacillants. tentinejant com ebris, situació per cert la més a posta per a fixar els destins de Marduk.

1. *Preparareu-li.* En aquesta taula, la més poètica i interessant, continua la lluita de Tiamat i sos sequaços contra els grans déus, la qual termina en el v. 134. Conté: exaltació de Marduk pels déus i fixació de sos destins (taula IV, 1-34); descripció de l'aparellament de Marduk per a la lluita, les seves armes, els seus aliats, son carro i vestit (taula IV, 35-58); sa lluita i victòria damunt Tiamat, damunt els aliats d'aquesta (taula IV, 93-104, 105-127); son triomf complet damunt Tiamat; homenatge dels déus (taula IV, 128-134). En el v. 135 comença la terça part del poema o descripció de l'obra creadora de Marduk, la qual continua en les taules següents. Ací està continguda la divisió de Tiamat i les guardes posades a les seves aigues (taula IV, 136-140) i la fundació de l'Esarra amb les ciutats d'Anu, Bel i Ea (taula IV, 141-146).

17. "Oh senyor, qui en vós confia, salva sa vida;
18. "i el déu qui ordí conxorxes, perd la seva vida".
19. Posaren en mig d'ells un vestit,
20. a Marduk son primogènit ells parlaren:
21. "Ton destí, senyor, iguali al dels déus;
22. "destruir i crear, parla i serà:
23. "Desclou tos llavis, i serà anorreat el vestit;
24. "digues-li "torna" i el vestit romandrà sencer".
25. Parlà amb sa boca, fou el vestit anorreat;
26. digué "torna" i el vestit fou reconstituït.
27. Segons la paraula de sa boca, tal veieren els déus sos pares,
28. s'alegraren, reteren homenatge a Marduk rei,
29. atorgaren-li el ceptre, el soli i el *palú*,
30. donaren-li armes incontrastables, que refusen els enemics.
31. "Vés; de Tiamat trenca sa vida.
32. "Els vents la seva sang portin a llocs abscondits".
33. Fixaren a Bel son destí els déus sos pares,
34. per senda de pau i camí de prosperitat l'aviaren.
35. Féu un arc, per arma seva el fixà,
36. un dardell va posar, la corda afermà,
37. alçà la *mitta*, amb sa destra va collir-la,
38. l'arc i el buirac a son costat penjà;
39. un llamp posà davant sa cara,
40. de flama ardent son cos omplí;
41. parà un llaç per agafar-hi Tiamat,
42. els quatre vents féu recollir per ço que res d'ella no eixís.
43. el Migjorn, la Tramuntana, el Llevant i el Ponent,
44. davant el llaç els posà, present de son pare Anu.

18. *"i el déu qui ordí conxorxes, perd la seva vida;* literalment: *vessa la seva vida*: i encara és millor traduir: *vessa la seva sang* o *perd la seva vida.*

23. *"Desclou tos llavis.* D'aquest vers i els següents es dedueix amb bon xic, de claretat que els babilonis tenien idea de la creació, si més no, en quant aquesta significa producció *per la sola paraula* i també per ventura de la propiament dita creació, de la creació *ex nihilo*, puix que la contraposició dels verbs *abatum* i *banu, destruir* i *crear,* sembla açò significar.

29. *i el palû.* El palù era probablement el segell reial de que solien servir-se els reis i amb el qual era determinat l'any del regne.

34. *per sendes de pau i camins de prosperitat l'aviaven;* literalment: *senda de pau i camí de prosperitat li férem empendre.*

37. *alçà la "mitta"* La *mitta* representada per l'ideograma Ku (arma) i An (déu) era una arma divina de forma i maneig desconeguts de nosaltres. Tal volta tenia la forma de porra nuosa. V. taula IV, 130.

44. *davant el llaç els posà, present de son pare Anu.* Ací la paraula pare ha d'ésser presa en ample sentit, puix que el pare de Marduk no és Anu, sinó Ea. Ultra això, segons aquest vers, el llaç és present d'Anu; segons el v. 41 ha estat fet per Marduk.

45. Creà el vent dolent, el temporal, l'huracà,
46. el vent de quatre, el vent de set dies, el vent assolador, el vent sens rival;
47. féu eixir els vents que havia creat, els set;
48. a dur la pertorbació dins Tiamat; marxen darrera ell.
49. Prengué el Senyor el diluvi, la seva gran arma;
50. en carro de tempesta, sens rival, espantosa cavalcà,
51. li ajustà quatre parelles de tir, a son costat les junyí,
52. destructores, implacables, tempestuoses, rabents,
53. ... les seves dents porten verí,
54. ... ... coneixen, en destruir són destres,
55. ... ... terribles en el combat,
56. a esquerra i a *dreta*...
57. Es son manteil *la ira,* de terror està vestit,
58. son fulgor *aterra, amb una corona* està coberta la seva testa.
59. Endegà son camí, sos passos dirigí
60. a Tiamat, qui estava furient, girà la cara,
61. en son llavi... va reprimir,
62. la planta... prengué la seva mà.
63. Llavors el miraren els déus, varen mirar-lo,
64. els déus sos pares el miraren, els déus varen mirar-lo.
65. Atansà's el Senyor, en el mig a Tiamat considerà;
66. quant a Quingu, espòs d'ella, veié son designi,
67. el veié, fou pertorbat son consell;
68. esbullat romangué son projecte, destruïda la seva obra,
69. i els déus sos auxiliars, qui li feien costat,
70. veieren l'heroi príncep, fou sa mirada contorbada.
71. Llençà Tiamat un crit, no doblegà son coll
72. amb sos llavis abundoses malediccions va proferir.
73. "... ... de senyor dels déus és ta escomesa,
74. "el lloc on ells s'apleguen és ton lloc".
75. Aixecà el Senyor el diluvi, la seva gran arma,
76. ... a Tiamat, qui estava furient, així parlà:
77. "...t'has crescut, altivament t'has elevat;

49. *Prengué el Senyor el diluvi, la seva gran arma.* Marduk armat del diluvi, acompanyat dels vents i cavalcant en el carro de la tempesta, apar ací com a déu del temporal.

62. *la planta... prengué la seva mà.* Probablement una mena de planta misteriosa, qui sembla tenia virtut màgica.

65. *en mig a Tiamat considerà;* de conformitat amb son propòsit qui era d'introduir la pertorbació en l'interior de Tiamat. (V. v. 48).

66. *Quingu, espòs d'ella veié son designi*: el designi de Marduk que havem indicat.

76. *així parlà,* literalment: *així notificà.*

78. "et portà ton cor a promoure la brega
79. "... ... sos pares, *torba*
80. "... ... ells... avorreixes...,
81. "... Quingu al lloc d'espòs,
82. "... ... per a decretar els decrets d'Ạnu,
83. "... ... has concebut malvestats;
84. "*contra* els déus mos pares tes conxorxes ordires.
85. "Mantingui's ben compacta la teva host, sien tes armes ben trempades
86. "Alça't, tu i jo fem la guerra".
87. Tiamat en això oir
88. Romangué com trastocada, eixí's de seny,
89. clamà Tiamat amb fort udol;
90. Van tremolar sos fonaments, enderrocant-se,
91. Recità son encantament, digué son conjur,
92. i els déus del combat ses armes interroguen.
93. Empinaren-se Tiamat i el savi entre els déus Marduk
94. en so de guerra avencen, a lluitar s'atansen.
95. Parà el Senyor el seu llaç, l'envoltà,
96. el vent malastruc qui era al darrera, davant seu va deixar-lo;
97. obrí Tiamat la seva boca, quant pogué;
98. féu-li penetrar el vent malastruc, de manera que no pogués cloure els seus llavis.
99. els furiosos vents inflaren ses entranyes;
100. pres romangué son cor, eixamplada sa boca.
101. Tirà un dardell, traspassà son ventre,
102. ses entranyes trinxà, li foradà el cor,
103. va subjugar-la, li destruí la vida,
104. tirà per terra son cadàver, damunt ell dret es posà
105. Després d'haver ferit a Tiamat, qui anava al davant,
106. romangué desfet el seu exèrcit, la host va esparramar-se,
107. i els déus, sos auxiliars, qui li feien costat,
108. tremolaren, temeren, giraren l'esquena,
109. fugiren per salvar la seva vida;

83. .. *has concebudes malvestats,* literalment: *veieres malifetes.*
90. *enderrocant-se sos fonaments,* (o millor) *des de lo més pregon tremolaren.*
92. *i els déus del combat*: *els déus lluitadors.*
92. *ses armes interroguen.* Aquesta frase sembla significar una acció prèvia o preparatòria per a la lluita. Dhorme veu en ella una operació màgica, una mena d'endevinació per mitjà de les armes (TRAB. p. 51). Muss-Arnolt (*Dictionary of the assyrian language,* p. 997) la tradueix senzillament: *fan decidir les armes, apellen a les armes.* Pot ser pugui traduir-se adés *proven les seves armes* abans del combat, adés *miden les seves armes* en la lluita.
95. *l'envoltà*: entengui's: *a Tiamat.*
103. *va subjugar-la,* literalment: va empresonar-la, va encadenar-la.

110. ben envoltats però estan, no poden fer-se escàpols.
111. Féu-los presoners, ses armes va trencar,
112. al llaç foren llençats i en el llaç romangueren
113. ... omplint de planys les regions,
114. son crim expien posats en presó,
115. i les onze creatures que omplí de terror.
116. els diables, qui anaven... davant ella,
117. tirà cordes, a son costat...
118. ensems amb sa resistència a terra els calcigà,
119. i a Quingu, qui damunt ells havia estat exaltat,
120. l'empresonà, amb Dugga el comptà,
121. prengué-li les taules del destí, qui no foren de son destí,
122. amb un segell va segellar-les, i a son pit les aferrà.
123. Després que subjugà i matà els dolents,
124. que a l'enemic soberc deixà vençut,
125. que complidament fixà la victòria d'Ansar damunt sos enemics,
126. que acomplí el desig d'Ea, l'heroi Marduk,
127. sobre els déus presoners sa presó fortificà;
128. envers Tiamat que havia subjugada se'n tornà;
129. calcigà el Senyor el fonament de Tiamat,
130. amb sa *mitta* implacable, el crani li esberlà,
131. tallà les venes de la seva sang,
132. féu que se l'en dugués la tramuntana a llocs amagats.
133. Ho veieren sos pares, gaudiren i de gran goig s'alegraren,
134. ofrenes i presents, ells a ell li portaren.
135. Descansà el Senyor, mirà son cadàver.
136. La carn monstruosa tallà, artístiques obres va concebre;

114. *son crim expien,* literalment seria: *son delicte porten,* però és més clar: son càstig porten o son delicte expien.

120. *amb Dugga ho contà,* tal com ho prova Jensen (Kb. VI, 1, p. 341) de l'ideograma Dug-Ga qui significa *matu* (morir) i *mutu* (mort) es dedueix que el déu Dug-Ga-E és el déu dels morts, ben segur Nergal. Tot aquest text, des del v. 111, com observa Dhorme (Trab. p. 55), demostra que els babilonis tenien una certa idea de sers superiors a la humanitat, els quals es rebel·laren contra els déus i foren per ço castigats i tancats a les presons del món infernal idea qui correspon a la del dragó, l'antiga serpent la qual ensems amb sos àngels rebels lluita amb Miquel i amb els àngels d'aquest, (Apoc. XII, 7-9; Gen. III, seg.) i a la dels àngels caiguts, lligats amb perpètues cadenes i tancats en el *Tartarus* i reservats per al juí del gran dia, (2 Ptr. II, 4: Judas 6.).

121. *qui no foren de son destí;* no vol dir això únicament que no li pertanyien les taules del destí; ans també que no li dugueren bona sort, no li valgueren.

132. *féu que se l'endugués la Tramuntana a llocs amagats.* Tal era el desig expressat pels déus en aquesta mateixa taula, v. 32. *Els vents la seva sang duguin a llocs amagats.* La sang de Tiamat personificació de la mar, era, incontrovertiblement aigua, i la tramuntana va portar-la naturalment al Sur, cap al golf Pèrsic o a la Mar Vermella o bé a llocs abscondits sota terra.

137. Com un peix llis va tallar-la ¿?... en dos trossos.
138. una meitat disposà, amb ella cobrí el cel,
139. passà un forrellat, col·locà un guarda,
140. que no deixessin eixir les seves aigües, va ordenar-los;
141. travessà els cels, registrà els llocs,
142. posà's enfront de l'Apsu, l'estada d'Ea,
143. amidà el Senyor la construcció de l'apsu,
144. un palau semblant a ell va bastir, l'Esarra,
145. el palau d'Esarra que edificà, com a cel,
146. a Anu, Bel i Ea féu sojornar en ses ciutats.

137. *Com un peix llis va tallar-la* (?) Llis, traducció dubtosa de Delitzsch i de King.

138. *una meitat disposà, amb ella cobrí el cel.* Segons la narració de Berosus, temps hi hagué que tot era foscura i aigua i en aquestes foscura i aigua diversos i monstruosos animals, tots els quals eren presidits per una dona el nom de la qual era 'Ομορκα (Ummu-hubur) qui en caldaic és interpretat Θαυτε i en grec θάλασσα. Mentrestant, vingué Bel i partí la dona pel bell mig, i d'una meitat d'ella féu la terra i de l'altra meitat el cel, i exterminà els animals qui eren en ella.

139. *passà un forrellat, col·locà un guarda,* ço és: segons apar, després d'haver cobert el cel amb la meitat de Tiamat, en el mateix cel posà una porta amb forrellat, custodiada per un guarda, per tal que no caiguessin ni foraeixixissin les aigues.

144. *un palau semblant a ell va bastir l'Esarra.* Marduk fundà el palau de l'*Esarra,* semblant a l'Apsu i al cel. Mes què era l'Esarra? No és fàcil respondre a aquesta pregunta. A juí d'uns, com Jensen (Kb. VI, 1, p. 344) i Winckler (Kat 3 p. 496) l'*Esarra* no pot significar el cel, qui ja se suposa existent i és mencionat en el v. 138; i, per consegüent, *Esarra* no és més que un nom poètic de la terra: a juí d'altres, com Hroznij (en *Sumerisch-babylonische Mythem von dem Gotte Ninrag,* p. 89 seg.) V. Trab. p. 57, l'*Esarra* és el cosmos, el món. I això darrer apar lo més versemblable, a que l'ideograma E-Sar-Ra significa *bit kissati* (casa de la totalitat), ço que sembla designar el κόσμος. I que l'activitat creadora i ordenadora de Marduk no estava constreta ni confinada a la terra ferma, ho demostra clarament la taula V, i la VII on se diu (v. 16) que Marduk va establir per als déus els cels resplendents i (v. 115) que *creà el cel* i féu la terra. Ajusti's a això que en el darrer verset d'aquesta taula IV, es diu que Marduk féu habitar a Anu, Bel i Ea en les seves ciutats, i aquestes ciutats no sembla probable que sien els temples, o les ciutats terrenes construïdes pels homes; posat que, només més endavant en la taula VI, és relatada la creació de l'home per ço que sia erigit el culte dels déus i per tal de *transformar* els camins dels déus. I així no sembla creïble que ja en el v. 146 de la taula IV es tracti de ciutats construïdes pels homes. De tot lo qual es dedueix amb força probabilitat que l'Esarra és realment la *casa de la totalitat,* el món, l'univers, en quant comprèn no solament la terra ferma, ans encara el cel estrellat qui termeneja per dalt amb el cel superior, i per baix amb l'Apsu, i és d'aquesta manera semblant a l'Apsu i al cel.

146. *a Anu, Bel i Ea féu sojornar en ses ciutats.* Com havem ja donat a entendre, aquestes ciutats no són construïdes pels homes, sinó que probablement són les tres regions, la superior del cel suprem, regió d'Anu; la mitja o sia l'Esarra qui abarca la terra, i el món sideral, regió de Bel o En-lil, i finalment l'Apsu o abisme, regió d'Ea.

TAULA V

1. Va construir un sojorn per als grans déus.
2. Les estrelles sa imatge, els *lumasi* col·locà,
3. determinà l'any, dividí les seves seccions;
4. per als dotze mesos tres estels disposà,
5. Després que dels dies hagué formades les imatges,
6. féu el sojorn de Nibiru per a regular son conjunt,
7. per ço que cap no en manqui ni s'esgarriï.
8. El sojorn d'En-lil i d'Ea (var. Anu) prop d'ell el fixà.
9. Obrí grans portes a ambdós costats,
10. afermà més el forrellat a l'esquerra i a la dreta,
11. Dins posà les regions superiors.

1. En aquest primer fragment de la taula V és descrita l'obra ordenadora de Bel-Marduk en el cel estelat, la fixació dels estels i determinació de la llur carrera i lleis, la determinació dels anys, mesos, dies; la formació de la lluna i determinació de les seves lleis i fases, taula V, 1-26. Comparant aquesta descripció amb la mosaica, Gen. 1, 14-18, hom nota que és aquesta més llarga i minuciosa; és com una barreja d'errors politeistes i d'idees astronòmiques dels babilonis, de difícil intel·ligència per nosaltres, mentre que la descripció bíblica, més sòbria i més general, però clara i precisa, estableix que el sol, la lluna, i els estels són obra de Déu, creatures de Déu, i que han estat posats per Déu en el cel, perquè lluïssin damunt la terra, perquè destriessin el dia de la nit, i determinessin els temps, els dies i els anys.

1. *per als grans déus.* Ell, Marduk, va construir en el cel un sojorn per als grans déus.

2. *Les estrelles sa imatge, els "lumasi" col·locà.* Els *lumasi* senyalen en els textos astronòmics una sèrie de set estels qui són com una semblança o representació dels déus segons Hommel i Jensen (*Kosmologia*) p. 47; Kb, VI, 1, p. 345) els quals segueix Dhorme (Trab. p. 58): aquests estels pertanyen a les constel·lacions del zodíac. Així s'explicaria el culte que els babilonis i, seguint llur exemple els mals israelites, retien als signes del zodíac. 4 Rg. 25, 5.

4. *per als dotze mesos, tres estels disposà.* El sentit d'aquest vers és ambigu; pot significar adés que Marduk posà tres estels per als dotze mesos, com dividint l'any en tres parts; adés que disposà tres estels per a cada mes, és a dir 36 estels qui divideixen el zodíac, 4 Reg. 23, 5.

5. *dels dies de l'any hagué formades les imatges;* segons això cada dia de l'any tenia la seva corresponent imatge en el cel.

6. *féu el sojorn de Nibiru, per a regular son conjunt.* Nibiru és el planeta Júpiter qui regula la carrera i la marxa dels astres, detura llur camí, taula VII, 110. I és que dels cinc planetes coneguts dels antics l'òrbita de Júpiter és la qui menys s'aparta de l'eclíptica.

9. *Obrí grans portes a ambdosos costats.* "El cel és com un palau: dues portes en ell s'obren, a ambdosos costats, l'una enfront l'altra. Per aquestes portes passa el sol quan surt i quan se pon, com es diu en un himne a Samas, Jastrow, Rab. 1, p. 247. "Oh Samas, del fonament del cel tu surts, el forrellat del cel resplendent tu obres, la porta del cel tu obres: O Samas, damunt el món alça la testa...".

11. *Dins posà les regions superiors:* la sumitat del cel.

12. Féu resplendir Sin, li confià la nit,
13. escollí-la com a cos nocturn per a regular els dies,
14. cada mes sens falta com corona va formar-la:
15. "En el començ del mes per a resplendir damunt la terra
16. "corns mostraràs per a determinar els sis dies,
17. "a cada setè dia la corona pel bell mig partiràs;
18. "en el catorzè dia posa't enfront... ... la meitat.
19. "Quan el sol en el fonament del cel
20. "... part, resplendeix darrera ell
21. "... al camí del sol vora...
22. "El dia X posa't enfront, sies la segona després del sol.
23. "...un senyal per a.
24. "...vora, jutja el juí
25. "... ... per a destruir,
26. "... ... ... a mi...

(*Llacuna en el text*)

66. ... ...
67. destrueixen... ... ...
68. després que... ... ...
69. en l'Esaggil... ...
70. per a fixar... ... ...
71. el sojorn... ... ...
72. els déus grans... ...
73. els déus... ... ...
74. rebé... ... ...
75. el llaç que féu veieren els déus;
76. veieren l'arc, com era artístic *son treball;*
77. l'obra que féu, l'exalcen...
78. exalçà'l Anu en l'assemblea dels déus...

12. *Féu resplendir Sin, li confià la nit.* El déu Sin és la lluna; Marduk li confia la nit. V. Gen. 1, 16.

13. *per a regular els dies*: per a regular els dies del mes amb ses fases, segons que llegim a continuació.

14. *com corona va formar-la.* Es la lluna nova. Llavors segueix la determinació de les fases llunars, quart creiexent, lluna plena, etc.

19. *en el fonament del cel.* El fonament del cel és probablement l'horitzó per mitjà del qual sembla com si descansés damunt la terra tota la volta del cel. I així es diu que el sol ix des del fonament del cel. V. Kb. VI. 1 p. 350, 348. Dhorme Trab, p. 61.

69. *en l'Esaggil.* L'Esaggil és el temple de Marduk a Babilònia.

75. *el llaç que féu veieren els déus.* Aquest fragment, del qual són només conservats aquests pocs versos, qui tinguin sentit perfecte, descriu l'exaltació i collocació en el cel de les armes victorioses de Marduk, el llaç, l'arc.

79. besà l'arc, ell...
80. nomenà així *els noms* de l'arc:
81. "Llarg fust", sia son nom; el segon "..."
82. El terç nom d'ell "Estel-arc", en el cel...
83. fixà son sojorn...
84. després que els destins de...
85. posà un soli...
86. ... en el cel
87. ... ...

TAULA VI

1. Quan Marduk la paraula dels déus oí,
2. son cor el mogué, artístiques coses va concebre.
3. A Ea digué la paraula de sa boca;
4. lo que en son cor meditava, ho comunicà...
5. "Aglevaré ma sang, ossos...
6. "Suscitaré el "lugallu", "home sia son nom.
7. "Crearé el "lugallu", l'home.
8. "Atorga-li el culte dels déus, sien els déus contents

82. *"Estel-arc"*. Aquest estel-arc és ben segur Siri. V. KAT. 3, p. 426.

1. D'aquesta taula es conserven només dos fragments: el principi dissortadament molt incomplet i defectuós, on se tracta de la creació de l'home, taula VI. 1-20, i el final qui ve a ésser com una introducció a la proclamació dels noms de Marduk, de que es tracta en la taula setena, taula VI, 140-146. Amb aquesta narració de la creació de l'home pot comparar-se la del text bíblic. Gen. 1, 26-28, II, 7.

5. *Aglevaré ma sang*. Es ací exposada la matèria de que ha d'ésser l'home format. Per la sagrada Escriptura sabem que Déu creà l'home a la seva imatge i semblança, Gen. 1, 27 i que va formar-lo del fang de la terra i alenà damunt la seva faç un alè vital i quedà fet l'home en persona vivent, Gen. II, 7. També els babilonis, adoctrinats indubtablement per la tradició, reconeixien en l'home quelcom de diví, i, parionament, sa procedència terrena. Segons aquest vers i segons la narració de Berosus, els homes són formats de *sang de Bel-Marduk* aglevada i barrejada amb la *terra*. V. Introducció p. 10. També la deessa Aruru per a crear Ea-bani forma en son cor *una imatge* d'Anu el déu suprem, es renta les mans, trenca *fang*, el llença al camp i forma Ea-bani, l'heroi (*Epopeia de Gilgames,* taula I, col. 2, v. 33, 34. V. TRAB. p. 188). Parionament, Ea per a crear Asusunamir forma una imatge en son cor savi (*Davallada d'Istar als inferns.* Revers, 11, 12, V. TRAB p.. 336).

8. *Sostingui's el culte dels déus*. Es ací indicat el fi de la creació de l'home. Marduk resol de crear l'home per ço que existeixi i es conservi i resplendeixi el culte dels déus, per a transformar les sendes dels déus, per ço que aquests vinguin a la terra; i això mateix es diu en la cosmogonia caldaica, que Marduk crea els homes per tal de fer habitar els déus en un sojorn qui alegra el cor, ço és: en els temples. (V. Cosmogonia caldaica v. 19, 20; TRAB. p. 86-10); i això sembla atribuir a Déu mires interessades en la creació de l'home. Per contra la narració mosaica cap fi particular no atribueix a Déu en la creació de

9. "Els camins dels déus sàviament romanguin ordenats.
10. "Amb el mateix culte sien honorats, dividits en dues parts.
11. Respongué Ea, digué-li
12. Proposant-li un consell, amb què aplaqués els déus.
13. Sia sacrificat un d'ells, son germà.
14. Sia mort, per ço que l'home sia format.
15. Apleguin-se els déus grans.
16. Sia aquell castigat, mes ells conservats."
17. Llavors Marduk aplega els grans déus.
18. Amablement els invita i els congrega.
19. Obre ell la seva boca, i els déus l'escolten.
20. "Veritable romandrà, ço que abans diguí,
21. "Ço qui és ferm amb jurament, ho sancionaré dintre meu.
22. "Qui fou, qui promogué la brega?
23. "Atià a Tiamat a la brega, la concità al combat?
24. "Sia sacrificat, qui provocà la guerra.
25. "Ell sia castigat; vosaltres tranquillament asseieu-vos."
26. Respongueren els déus celestials, els grans déus:
27. Kingu fou, qui promogué la sedició.
28. "Atià a Tiamat a la brega, la concità al combat."
29. Lligat el menaren davant Ea.
30. Donaren-li la pena, tallaren-li les venes.
31. De sa sang creà l'home.
32. Confià-li el culte dels déus, els déus alliberà.

(*Llacuna en el text*)

139. ... ...
140. com... ...
141. alegraren-se... ... ...

l'home. Déu el crea per la seva sola bonesa i lliberalitat, el crea com imatge d'Ell, com a rei i senyor del món visible; el crea per ço que domini damunt els peixos de la mar i les aus del cel i tots els animals qui es mouen damunt la terra, Gen. 1-26. Ver és i cert, i així es dedueix de les Sagrades Lletres, que Déu va fer totes les coses, i també l'home per amor de Si mateix per a la seva glòria, no però de manera que fos mogut a crear-lo per qualque objecte o interès particular. Altre fi de la creació de l'home sembla indicar-se en la taula VII. v. 28, 29. Marduk crea la humanitat per a deslliurar els déus sos enemics qui eren captius. Es de ben mal penetrar el sentit d'aquestes paraules. Sia però comsevulla, semblen elles atribuir a la humanitat una missió salvadora. Mes aquesta missió salvadora i llibertadora per a salvar i llibertar, no els déus captius ans l'home caigut, no era missió pròpia de la humanitat en general, sinó de la descendència de la dona. V. Gen. 3-15.

32. Aquests versos compresos entre els nn. 6 i 32 pertanyen al fragment nou, de la formació de l'home, traduït de la versió llatina publicada pel P. Deimel al "Verbum Domini" v. 3, p. 156.

142. en l'Upsukkinna determinaren...
143. del fill, l'heroi son venjador...
144. "Nosaltres, que el proveïdor..."
145. Assegueren-se, en l'assemblea nomenaren...
146. son nom tots ells proclamaren...

TAULA VII

1. ASARI qui atorga les meses, *qui assegura el clos,*
2. qui crea els cereals i les plantes, *qui fa créixer els llegums;*
3. ASARU-ALIM qui en la casa del consell és notable, *insigne en el consell.*
4. els déus el veneren, concebeixen temor.
5. ASARU-ALIM-NUNNA, el gran, llum *del pare qui l'infantà,*
6. qui regula els decrets d'Anu, de Bel...
7. ell, son proveïdor, qui determina...
8. les provisions del qual són l'abundància, surt...
9. TUTU, el creador de la renovació llur, *ell.*
10. Sia pur son santuari, ells *apaivaguin-se;*
11. faci un encantament, els déus *es calmaran,*
12. furiosament ataquin, rebutjarà *sa escomesa.*
13. Exalçat sia en l'assemblea dels déus...
14. Cap dels déus *a ell no s'iguali.*
15. TUTU ZI-UKKIN, vida de la multitud *dels déus,*
16. qui ha establert per als déus els cels brillants,
17. emprengueren son camí, determinaren...
18. no sien en oblit ses obres entre els homes...
19. TUTU ZI-AZAG en terç lloc el nomenaren, qui efectua la purificació,
20. el déu del vent bo, el senyor del favor i de la benevolença,
21. qui produeix l'abundància i la plenitud, qui estableix l'opulència,
22. qui lo poc canvia en molt.

1. Aquesta taula VII, la qual dissortadament ha arribat fins a nosaltres bon xic incompleta, conté els noms, títols i privilegis que els déus donen a Marduk, taula VII 1-124, i termina amb una mena d'epíleg qui recomana la memòria i la difusió del nom de Marduk i de ses meravelloses prohomenies i acaba amb les lloances de l'heroi, taula VII, 125-142. Els noms de Marduk sumèrics solen anar seguits d'una traducció o explicació en assiri. Gràcies a aquesta taula sabem moltes altres obres de Marduk, qui creà els cereals i les plantes (v. 2), qui establí per als déus els cels esplendorosos (v. 16), qui creà el cel i féu la terra (v. 115) etc.

3. ASARU-ALIM; ALIM significa *Kabtu,* ço és: seriós, notable, respectable.

5. ASARU-ALIM-NUNNA; NUN significa *rubu,* ço és: gran.

9. TUTU; TU significa *aladu* (infantar), *banu* (edificar, crear).

23. En la necessitat extrema havem experimentat son alè benefactor;
24. diguin: "sia exalçat", sotmetin-se a sa obediència.
25. TUTU AGA-AZAG, en quart lloc, els homes el magnifiquin,
26. Senyor de l'encantament pur, qui vivifica els morts.
27. Qui dels déus captius hagué misericòrdia,
28. el jou imposat tragué als déus sos enemics,
29. per tal d'alliberar-los creà la humanitat.
30. El misericordiós, a qui pertoca donar vida,
31. sien fermes, no sien en oblit ses paraules,
32. en boca dels caps negres que crearen ses mans.
33. TUTU TU-AZAG, en cinquè lloc, son encantament pur sa boca pronuncii
34. el qui per son encantament pur ha bandejat tots els mals.
35. SAG-ZU qui coneix el cor dels déus, qui veu llur interior,
36. a qui obra mal no se l'emporta,
37. qui estableix l'assemblea dels déus,... son cor,
38. qui sotmet el rebel... ...
39. qui regula la justícia, *serva la rectitud,*
40. que la rebel·lió... ...
41. TUTU ZI-SI... ...
42. qui fa cessar la violència... ...
43. TUTU SUH-KUR, en terç lloc, *qui fa fugir els enemics,*
44. qui esbulla els seus plans... ...
45. qui destrueix la totalitat dels malfactors... ...

... ...

Fragment K 12,830. (V. King. STC., t. I, pàg. 163).

a) *Nomenà les regions del món, creà els caps negres.*

23. *havem experimentat son alè benefactor;* literalment: *son vent bo.*

15. TUTU AGA-AZAG. AGA significa corona: Az esplendor, esplendorós.

29. *per tal alliberar-los, creà la humanitat.* Són de notar aquests versos 27-23, on es diu que Marduk hagué compassió dels déus captius, que els llevà el jou qui pesava damunt ells, i per a fer-los lliures creà la humanitat. Els déus enemics que Marduk perdona, són els que ell havia vençut, els qui es rebel·laren contra els déus del cel. Quisvulla sia la interpretació que es doni a aquests versos, apar deduir-se dels mateixos que els babilonis donaven a la humanitat, o millor, que li reconeixien una missió salvadora. A la veritat, de la descendència de la humanitat havia d'eixir el restaurador de l'humanal llinatge, qui havia de deslliurar i salvar l'home caigut qui s'havia rebel·lat contra Déu. Gen. 3-15.

30. *a qui pertoca donar vida;* literalment: *que el vivificar està en ell.*

32. *en boca dels caps negres.* Les testes negres són els homes.

33. TUTU TU-AZAG: TU 8 (signe diferent del TU de Tu-tu) significa *siptu* (encantament, conjur).

35. SAG-ZU. SAG significa *libbu* (cor); ZU significa *lamadu* (apendre), *idu* (conèixer, saber).

41. TUTU SUH-KUR. SUH significa *nasahu* (esquivar); KUR, *aabu* (enemic).

45. Després d'aquest vers segueix una llacuna on cal ben segur col·locar els fragments k 12,830, k 13, 761, k 13, 337, la traducció dels quals donem.

Fragment K 12,830. Aquest fragment té set línies, només però són aprofitables les dues primeres.

b) Sobre ell la intel·ligència
c) ... ...

Fragment K, 13,761. (V. King. STC., t. I, pàg. 164).

(10) α) ... ...
β) Flama... ... ...
γ) A-GIL... ... ...
δ) creador *de la terra*... ...
ε) Zulummu... ...
ζ) qui dóna consell i tot lo que... ...
η) Mummu crea*dor*...
θ) Mulil, els cels...
ι) qui amb la força... ...
κ) Giskul, qui... ...
(10) λ) destructor, dels déus... ...
μ) Lugal-Ab... ... ...
ν) qui en... ... ...
ξ) Papsukal... ... ...
ο) qui en... ... ...
π) ... ...

Fragment K 8,519 i K 13,337. (V. King. STC., t. I. pàg. 165).

A') ... ...
B') ... ...
C') ... ... *el primer* de la totalitat dels senyors,
D') ... ... enlairat és son poder
E') Sugal-Durmah, *rei de l'estol* dels déus, senyor dels reis,
F') qui en una mansió reial és magnificat,
G') entre els déus molt excels
H') Adununna, conseller d'Ea, creador dels déus sos pares,
I') que al grau de sa grandesa
J') cap déu no iguala.
K') ... ... Dul-azag, el féu conèixer,
L') ... ... sa estada és pura,
M') ... ... de l'inintel·ligent Sugal-Dul-Azag,
N') ... ... enlairat és el seu poder,
O') ... ... ells... a l'interior de Tiamat,

η) *Mummu ban Kala.* Mummu creador de totes les coses és un renom d'Ea, qui és ací transferit a Marduk.

(10) λ) El signe (10) és en l'original, i és repetit cada deu versos. (V. l'anterior).

e') Sugal-Durmah: Sugal significa *sarru* (rei); Dur-Mah ben segur significa colla.

h') Adu-Nunna: a-du significa *alaktu* (camí); nun-na, significa *rubû* (gran).

k') Dul-Azag: dul, significa *subtu* (seient, sojorn); Azag, esplendor, esplendorós, clar, pur.

P') ... ... de la lluita
... ...
105. ... ... ell.
106. ... estel *qui en els cels lluu.*
107. Posseeixi el passat i l'esdevenidor, el vegin ells.
108. Qui a dintre Tiamat passà sens reposar.
109. sia son nom NIBIRU invasor de son interior.
110. Dels estels del cel els camins deturi,
111. com un ramat pasturi els déus tots ensems.
112. Empresoni a Tiamat, sa vida escurci i extingeixi.
113. En la successió dels homes, en la vellesa dels dies,
114. oït sia incessantment, transmès sia a l'eternitat.
115. Per ço com creà el cel, féu la terra.
116. SENYOR DE LES TERRES son nom apellà el pare En-lil.
117. Amb nom el cridaren tots els Igigi.
118. Ea l'oí, son cor va alegrar-se.
119. "Aquell el nom del qual sos pares exalçaren,
120. "ell, com jo, EA sia son nom.
121. "El conjunt de tots els meus decrets, ell els transmeti,
122. "La totalitat de mos preceptes, ell els repeteixi."
123. Amb nom de cinquanta els grans déus
124. sos cinquanta noms apellaren, exaltaren son camí.
125. sia això après. El vell faci'l conèixer,
126. el savi, l'intelligent, ensems el confereixin;
127. repeteixi'l el pare, a son fill el faci retenir

110. *Dels estels del cel el caminar deturi.* Tal és l'ofici de Nibiru, com se veu per la taula V, 6, 7.

112. *Empresoni a Tiamat, sa vida escurci i extingeixi;* o segons una variant, son tresor estrengui i extingeixi. Aquestes paraules expressen el desig de que continuï i sia perpetuada la lluita de Marduk amb Tiamat, o més aviat, a que la lluita era de si mateixa perillosa i terrible i fou per a Marduk treballosa, taula IV, 135, el desig de que continuï i sigui perpetuat el triomf de Marduk sobre Tiamat. Es posible que aquest triomf es considerés perpetuat i gravat en el cel per mitjà de la representació astral de la lluita en la manera que veiérem en la taula V, que les armes de Marduk eren collocades en el cel i convertides en estels (taula V, 67-86); que la lluita contra Tiamat i Kingu la consideraven els babilonis com representada en el cel, sembla provar-ho el text que addueix King (STC, t. I, p. 208 sg.).

115. *Per ço com creà el cel, féu la terra.* Pròpiament: *creà l'espai, va fer la terra ferma.*

123. *Amb nom de cinquanta els grans déus,* ço és: donaren-li el nom de *cinquanta* com resum i compendi dels seus cinquanta noms. El nom de *cinquanta* era el títol del déu Ninib, el déu *ninnu* (ço és, 50), qui és ací transferit a Marduk.

124. *sos cinquanta noms appellaren.* Els déus donen a Marduk sos propis noms i enfront ells romanen com obscureïts i eclipsats. Mes no es perdé amb això el llur culte i veneració, ans encara el mateix culte del Déu Bel, qui fou el que més eclipsat va romandre per la glòria de Marduk, es conservà fins als darrers temps de l'imperi babilònic. Els babilonis anaren essent politeistes, no renunciaren als altres déus, no digueren: Marduk només és déu, i altre déu no hi ha fora Marduk. Mes, si ho haguessin dit, haurien estat llavors

128. del pastor i del rabadà obri's llur oïment,
129. de gran goig alegri's en el senyor dels déus, Marduk
130. sa terra ell fertilitzi; sia ell sens perill.
131. Ferma és sa paraula, sos manaments no falleixen.
132. Lo que surt de sa boca, cap déu no ho anulla,
133. Dóna un cop d'ull, no acota la testa
134. En enutjar-se, a son enuig cap déu no resisteix.
135. Ample és el seu cor, ample son esperit.
136. Qui de pecat i de delicte davant ell...
137. Els del manament parlaren els primers al seu davant
138. ... a... ...
139. ... ... Marduk, els déus...
140. ... ... el nom... ...
141. ... prengueren... ...
142. ... ...

veritables monoteistes? No ho haurien estat, per ço com el veritable monoteisme consisteix en adorar i reconèixer l'únic Déu existent i possible, l'únic déu vertader i superior a tota la creació. Perquè els babilonis, negant el culte a les altres divinitats i reconeixent per Déu a Marduk només, haurien deixat, és cert, molts déus falsos, no però haurien trobat el déu veritable: i és que els babilonis no podien reconèixer el déu veritable en cap dels déus del seu panteon, tal com les llurs errònies i absurdes mitologies els el representaven, ni en Marduk qui devia la seva dignitat eminent i el seu lloc de sobirà a la benèvola concessió de déus més grans que ell, ni en Anu i Ea qui fugiren espaordits enfront Tiamat, ni en cap d'aquelles deïtats espúries, filles del caos primitiu. Amb tot i haver reunit en son panteon un gran nombre de déus, els babilonis no tenien déu, estaven sense déu en el món. Eph. 2, 12; i és que confonien el creador amb la creatura, Rom. 1, 23-25, i, entre les vanitats de llurs especulacions mitològiques, obscureïda la raó havia perduda *la vera noció* de la divinitat. Per tal de trobar-la calia'ls guiar-se per la tènue llum de la raó humana, la qual per mitjà de les coses visibles els feia conèixer la divinitat i virtut sempiterna de Déu invisible, Rom. 1, 20: o bé els calia obrir els ulls a la veu de la revelació divina. El monoteisme requeria llum en l'enteniment per a conèixer a Déu, i fermesa en la voluntat per a confessar-lo. Per tant, el pas del politeisme al monoteisme en comptes d'ésser cosa molt faedora com alguns imaginaren, era, per contra, molt difícil, tan difícil que, fins i tot aparegut que fou en la terra el Verb encarnat i havent patit i mort pels homes, el passar al monoteisme va costar a la humanitat més de tres cents anys de persecucions i de lluites.

ESTUDIS TEOLÒGICS I FILOSOFICS

S. IRENAEUS LUGDUNENSIS, UNIVERSALIS MEDIATIONIS B. MARIAE V. EGREGIUS PROPUGNATOR

PEL P. JOSEP M. BOVER, S. J., PROF. DE SAGRADA ESCRIPTURA EN EL COL·LEGI MÀXIM DE S. IGNASI DE SARRIÀ

INTRODUCTIO

Irenaei Mariologia ex eiusdem Soteriologia est illustranda. Unde Mariae mediatio (secundaria) ex Christi mediatione (principali) est intellegenda; seu, Mariae in hominum salutem cooperatio ex opere Christi salutari est declaranda.

Iam vero Irenaei Soteriologia, Paulinae Soteriologiae vestigia sequens, his duabus Pauli formulis concipi potest: "Sicut... per inoboedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi, ita et per unius oboeditionem iusti constituentur multi" (Rom. 5, 19); "Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur" (1 Cor. 15, 22). Vel, aliis verbis, hominum salus, qui per Adam et in Adam perierant, facta est PER CHRISTUM oboedientem et IN CHRISTO vivificante: quae duo sunt quasi stadia Paulinae Soteriologiae.

Longum erat omnia Irenaei testimonia producere quibus ista Soteriologia continetur: nunc, pro scopo proposito, pauca tantum testimonia proferentur, quatenus ad illustrandam Mariologiam fuerit necessarium.

Et quidem ad primum Soteriologiae stadium declarandum, quod est planius et notius, hoc unum sufficiat testimonium: "Quemadmodum enim per inoboedientiam unius hominis, qui primus de terra rudi plasmatus est, peccatores facti sunt multi, et amiserunt vitam: ita oportuit et per oboedientiam unius hominis, qui primus de Virgine natus est, iustificari multos, et percipere salutem" (MG. 7, 938).

Alterum Soteriologiae stadium uno verbo comprehenditur, quod frequentissime apud Irenaeum recurrit: *recapitulatione* (1). Quid sit in genere ista recapitulatio, ita declarat Irenaeus: "Hoc itaque (quod nos eramus) factum

(1) Ampliorem de *recapitulationis* doctrina dabit P. ADHÉMAR D'ALÈS, S. I., in *Recherches de Science Religieuse*, t. VI [1916], pag. 185-211.

est Verbum Dei, suum plasma in semetipsum recapitulans: et propter hoc filium hominis se confitetur... Haec enim omnia (nutritio, ieiunium, fatigatio...) (sunt) signa carnis, quae a terra sumpta est, quam in se recapitulatus est, suum plasma salvans. Propter hoc Lucas genealogiam, quae est a generatione Domini nostri usque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit: finem coniungens initio, et significans quoniam ipse est qui omnes gentes exinde ab Adam dispersas et universas linguas et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. Unde et a Paulo *typus futuri* dictus est ipse Adam" (MG. 7, 956-958). Neque hominem tantum, sed hominis etiam mortem mortisque causam, peccatum, in se recapitulatus est: "Recapitulans enim universum hominem in se ab initio usque ad finem, recapitulatus est et mortem eius" (MG. 7, 1185): "recapitulationem effusionis sanguinis ab initio omnium iustorum et prophetarum in semetipso futuram indicans" (MG. 7, 1161).

In hac recapitulatione multa involvuntur mysteria, vel, potius, mysterium Christi. Fit enim "in Christo Iesu". Nam "quando (Filius Dei) incarnatus est et homo factus, longam hominum expositionem in seipso recapitulavit, in compendio nobis salutem praestans: ut, quod perdideramus in Adam, id est, secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc *in Christo Iesu* reciperemus" (MG. 7, 932). Unde ista recapitulatio non est nisi illa corporis mystici Christi compaginatio, de qua tam multa docet Apostolus. Nam "quemadmodum Caput resurrexit a mortuis, sic et reliquum corpus, omnis hominis qui invenitur in vita, impleto tempore condemnationis eius quae erat propter inoboedientiam, resurgat, per compagines et coniunctiones coalescens et confirmatum augmento Dei: unoquoque membro habente propriam et aptam in corpore positionem" (MG. 7, 941).

Ut Paulus, sic etiam Irenaeus mysticum Christi corpus cum Eucharistia connectit: "Quoniam membra eius sumus, et per creaturam nutrimur; creaturam autem ipse nobis praestat...: eum calicem, qui est creatura, suum sanguinem qui effusus est, ex quo auget nostrum sanguinem; et eum panem, qui est creatura, suum corpus confirmavit, ex quo nostra auget corpora... Quando ergo et mistus calix et factus panis percipit verbum Dei et fit Eucharistia sanguinis et corporis Christi, ex quibus augetur et consistit carnis nostrae substantia: quomodo carnem negant capacem esse donationis Dei, quae est vita aeterna, quae sanguine et corpore Christi nutritur et membrum eius est?" (MG. 7, 1125-1126).

In hoc mystico corpore constituendo easdem Spiritui Sancto partes tribuit Irenaeus atque Paulus: "In quem (paradisum vitae) Dominus inducit eos qui obaudiunt praeceptionem eius, *recapitulans in se omnia quae in caelis et quae super terram*... Haec igitur in semetipsum recapitulatus est, adunans hominem spiritui et spiritum collocans in homine, ipse caput spiritus factus

est, et spiritum dans esse hominis caput: per illum enim vidimus et audivimus et loquimur" (MG 7, 1178).

Huius recapitulationis plures effectus recenset Irenaeus. Primus effectus est nostra cum Christo mirabilis sane communio. Vi cuius Iesus Christus dominus noster "propter immensam suam dilectionem factus est quod nos sumus, uti nos perficeret esse quod est ipse" (MG. 7, 1120). "Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem percipere, nisi adunati fuissemus incorruptelae et immortalitati. Quemadmodum autem adunari possemus incorruptelae et immortalitati, nisi prius incorruptela et immortalitas facta fuisset id quod et nos: ut absorberetur quod erat corruptibile ab incorruptela, et quod erat mortale ab immortalitate, ut filiorum adoptionem perciperemus?" (MG. 7, 939-940). Mira vis huius communionis in eo ostenditur quod, sicut Deum "in primo quidem Adam offendimus, non facientes eius praeceptum", ita eidem Deo "in secundo Adam reconciliati sumus, oboedientes usque ad mortem facti" (MG. 7, 1168). "Propter hoc et Dominus semetipsum Filium hominis confitetur, principalem [=primaevum] hominem illum... in semetipso recapitulans: uti quemadmodum per hominem victum descendit in mortem genus nostrum, sic iterum per hominem victorem ascendamus ad vitam. Et quemadmodum accepit palmam mors per hominem adversus nos, sic iterum nos adversus mortem per hominem accipiamus palmam" (MG. 7, 1179).

Vi autem huius communionis, homines, "commisti Verbo Dei Patris" (MG. 7, 938), adoptivam Dei filiationem sunt adepti. "Qua enim ratione filiorum adoptionis eius participes esse possemus, nisi per Filium eam quae est ad ipsum recepissemus ab eo communionem; nisi Verbum eius communicasset nobis, caro factum? Quapropter et per omnem venit aetatem (infantiae, adolescentiae...), omnibus restituens eam quae est ad Deum communionem" (MG. 7, 937). "Propter hoc enim Verbum Dei homo, ut homo Verbo commistus et adoptionem filiorum accipiens, fieret filius Dei" (MG. 7, 939 graec.). Vere autem filii, quia regenerati. "*Primogenitus* enim *mortuorum* natus est Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium factus, quoniam Adam initium morientium factus est" (MG. 7, 959). Vix poterat expressius dici: ideo homines facti sunt filii Dei, quia in Christo regenerati; ideo autem regenerati, quia quasi in sinum Christi erant recepti.

Atque hic animadvertendum videtur hanc recapitulationem ex Irenaei mente non esse vanum figmentum. De hac enim recapitulatione loquitur, ut Docetas redarguat, qui Iesu Christi carnem apparentem fingebant. Unde dicit: "Sic igitur Verbum Dei homo factus est, quemadmodum et Moyses ait: *Deus, vera opera eius.* Si autem non factus caro, parebat [=apparebat] quasi caro, non erat verum opus eius. Quod autem parebat, hoc erat: Deus

hominis antiquam plasmationem in se recapitulans, ut occideret quidem peccatum, evacuaret autem mortem, et vivificaret hominem: et propter hoc vera opera eius" (MG. 7, 938).

Talis fuit duplex Christi Redemptoris actio. *Per ipsum* et *in ipso* facta est hominum salus: per Christum, Novum Adam, qui sua oboedientia inoboedientiam prioris Adae reparavit; in Christo, Novo Adam, qui omnes in se uno homines recapitulavit. Ob duplicem istum titulum, Novus Adam, Redemptor, vocatur ab Irenaeo, sicut a Paulo etiam, Dei hominumque Mediator. Audienda sunt verba Lugdunensis Episcopi, quae ad explicandam deinceps B. Virginis mediationem opportunissima erunt. "Bonus vere Filius Dei, et patiens, Verbum Dei Patris filius hominis factus. Luctatus est enim, et vicit: erat enim homo pro patribus certans, et *per oboedientiam inoboedientiam persolvens*: alligavit enim fortem, et solvit infirmos, et salutem donavit plasmati suo, destruens peccatum. Est enim piissimus Dominus, et amans humanum genus. Haerere itaque fecit et adunivit... hominem Deo... Et nisi homo coniunctus fuisset Deo, non potuisset particeps fieri incorruptibilitatis. Oportuerat enim *Mediatorem Dei et hominum*, per suam ad utrosque domesticitatem, in amicitiam et concordiam utrosque reducere, et facere ut et Deus assumeret hominem et homo se dederet Deo" (MG. 7, 936-938). Et alibi: "Cuius (Dei) et praeceptum transgredientes, inimici facti sumus eius. Et propter hoc in novissimis temporibus, in amicitiam restituit nos Dominus per suam incarnationem, *Mediator Dei et hominum* factus; propitians quidem Patrem, in quem peccaveramus, et nostram inoboedientiam per suam oboedientiam consolatus; nobis autem donans eam, quae est ad factorem nostrum, conversationem et subiectionem" (MG. 7, 1169).

Haec praemittere necessarium visum est, ut Irenaei mentem de B. Virginis mediatione securius indagare et clarius intellegere possimus.

I. *Maria, oboediens, universalis causa salutis.*

Duplici Christi operi duplex respondet Mariae cooperatio: quae, ut altera Eva, et prioris Evae inoboedientiam sua oboedientia compensavit, et Mater eorum est facta, quos, in Christo recapitulatos, in Deum regeneravit. Talis est Irenaei sententia de universali B. Virginis mediatione: quam exhibet tamquam Novam Evam: et prioris Evae peccati reparatricem, et hominum in Christo Matrem spiritualem. Utraque mediationis ratio est singillatim exponenda. A priore sumendum videtur exordium.

Tres sunt loci potissimi in quibus Irenaeus salutiferam Virginis oboedientiam exponit. Qui ob gravissimam praestantiam sunt accurate explanandi. Alios secundarios locos memorare sufficiet.

Primus desumitur ex libro III *Contra haereses* (cap. XXII, n. 4). "Consequenter autem et Maria virgo oboediens invenitur dicens: *Ecce ancilla tua, Domine, fiat mihi secundum verbum tuum.* Eva vero inoboediens: non oboedivit enim, adhuc cum esset virgo." En factum: Evae inoboedienti Maria opponitur oboediens. Ubi notandum est Mariae oboedientiam, ex Irenaei interpretatione, quem innumeri Patres sunt deinceps secuti, ipsam fuisse Mariae consensionem Angeli verbis, vel potius Dei consiliis de Redemptoris incarnatione, libere datam. Pergit Irenaeus facti significationem exponens: "Quemadmodum illa, virum quidem habens Adam, virgo tamen adhuc exsistens, ...inoboediens facta, et sibi et universo generi humano causa facta est mortis: sic et Maria, habens praedestinatum virum, et tamen virgo, oboediens, et sibi et universo generi humano causa facta est salutis." Scilicet, sicut Eva propter inoboedientiam causa fuit mortis universalis, ita Maria propter oboedientiam causa fuit salutis universalis. Igitur fuisse Mariam veram salutis causam, eiusque causalitatis amplitudinem esse universalem, id est, et omnes homines et universam salutis oeconomiam attingere, explicite tradit Irenaeus. Estne autem directa etiam atque immediata ista causalitas? Hoc etiam non est difficile probare. Nam, primum quidem, non memorat hic Irenaeus meram Redemptoris maternitatem, quae forte remota quaedam causalitas posset censeri, sed Mariae oboedientiam, quae libera fuit Virginis et moralis actio, quaeque propterea directe atque immediate (in ordine morali, in quo tota versatur) aestimatur attingere quidquid praevidet atque intendit. Praeterea, Mariae oboedientia Evae inoboedientiae ex adverso respondet, quae vera causa moralis exsistens transgressionis Adae, eo ipso causa facta est universorum hominum originalis peccati, qui eadem ipsa Adae transgressione, docente Paulo, peccatores sunt constituti atque in damnationem mortis inciderunt. Tandem, Mariae oboedientia oboedientiae Christi consociata respondet: qui, ut saepe cum Paulo docet Irenaeus, sua oboedientia Adae peccatum reparavit universumque hominum genus redemit. Iam Christi oboedientia, vere fuit proxima atque directa humane salutis causa: — proxima, inquam, etsi forte actualis non sit dicenda: actualis enim solet dici uniuscuiusque hominis per fidem et baptismum iustificatio; — igitur directa quoque et immediata virginalis oboedientiae causalitas est dicenda, quae, quamvis secundaria quidem atque subordinata, libera Dei dispositione ad eundem ordinem est evecta, in quo Christi oboedientia versatur.

Quae sequuntur apud Irenaeum paulo sunt subtiliora. Declarans Evam, dum peccavit, virginem simul et uxorem esse potuisse, addit: "Et propter hoc lex eam, quae desponsata erat viro, licet virgo sit adhuc, uxorem eius qui desponsaverat, vocat: eam quae est a Maria in Evam recirculationem significans: quia non aliter quod colligatum est solveretur, nisi ipsae compagines alligationis reflectantur retrorsus: ut primae coniunctiones solvantur per se-

cundas, secundae rursus liberent primas..." (2). Legi potest subtilis huius sententiae subtilior forte declaratio, quam Massuet huic loco adnectit (MG. 7, 959-960, not. 78). Verum huius quasi excursus obscuritas sententiam principem non obnubilat. Illud autem videtur retinendum, quod principem ipsam sententiam corroborat: statui ab Irenaeo quamdam "a Maria in Evam recirculationem"; quo significari videtur principium illud *inversionis* vel *reversionis*, quod SS. Patres saepe efferunt, vi cuius ordo reparationis ordini ruinae similis simul et adversus respondet. Quod principium propositam declarationem illustrat atque confirmat. Clarius iam pergit Irenaeus: "Sic autem et Evae inoboedientiae nodus solutionem accepit per oboedientiam Mariae Quod enim alligavit virgo Eva per incredulitatem, hoc virgo Maria solvit per fidem" (MG. 7, 958-960). Ubi, sub imagine metaphorica nodi et solutionis, proposita superius sententia repetitur. Eva, incredula et inoboediens, ligavit, id est, humanum genus peccati et mortis vinculis implicuit: Maria, contra, fidelis et oboediens, universum pariter hominum genus ab illis peccati vinculis et mortis solvit et expedivit. Quibus verbis eadem Virginis causalitas superius stabilita, universalis simul et directa, confirmatur.

* * *

Secundus locus, ex libro V *Contra haereses* (cap. XIX, n. 1) desumptus, eandem doctrinam continet, novis tamen additis elementis. "Manifeste itaque in sua propria venientem Dominum... et recapitulationem eius quae in ligno fuit inoboedientiae per eam quae in ligno est oboedientiam facientem, et seductionem illam solutam, qua seducta est male illa quae iam viro destinata erat virgo Eva, per veritatem evangelizata est bene ab angelo iam sub viro Virgo Maria". Tria igitur didicit ab angelo Maria: 1) Dominum visibiliter in propria venientem (=incarnationem), 2) Dominum facientem recapitulationem inoboedientiae Adae per propriam oboedientiam (= redemptionem), et 3) solvendam illam seductionem, qua Eva *male* seducta est, per fidelem ipsius Mariae oboedientiam, verbis angeli praestandam, quibus *bene* ipsa evangelizata est: id est, didicit suas partes non modo in incarnatione per maternitatem Filii Dei, sed etiam in redemptione per propriam et liberam cooperationem. Clarius: angelus nuntiavit Mariae non modo Domini incarnationem et hominum redemptionem, verbis narrationis vel promissionis, verum etiam ipsius Mariae partes suscipiendas ad utrumque opus exsequendum, verbis suasionis vel hortationis. — In eandem sententiam pergit Irenaeus: "Quemadmodum enim illa (Eva) per angeli (serpentis) sermonem seducta est, ut effugeret Deum, praevaricata verbum eius: ita et haec (Maria) per angelicum sermonem evangelizata est, ut portaret Deum, oboediens eius verbo":

(2) Obscura ista sententia redditur clarior, si graecus textus restituitur. Cf. W. W. HARVEY, *S. Irenaei Ep. Lugd. Libri quinque adversus haereses*, tom. II, pag. 124, not. 2.

scilicet, ut portaret Deum, tamquam Mater; oboediens eius verbo, seu liberam oboedientiam inoboedientiae Evae opponens et Redemptoris oboedientiae consocians. Sequitur: "Et si ea (Eva) inoboedierat Deo, sed haec (Maria) suasa est oboedire Deo: uti virginis Evae Virgo Maria fieret Advocata; et, quemadmodum adstrictum est morti genus humanum per virginem, solvatur per Virginem: — aequa lance disposita: — virginalis inoboedientia per virginalem oboedientiam". Verba ista accurate sunt perpendenda. Primum, proponitur factum: Eva inoboedit, Maria oboedit. Huius facti duo effectus (seu fines) declarantur: 1) Maria Evae fit Advocata, 2) genus humanum, morti adstrictum per Evam, morte solvitur per Mariam. In his autem duobus effectibus obtinendis splendet Dei aequitas, vel, si placet, intrinseca rerum proportio seu harmonia: "aequa lance disposita": quae aequitas seu proportio mirabili formula exprimitur: "virginalis inoboedientia per virginalem oboedientiam" compensatur vel reparatur. Quae formula duplicem exhibet relationem Mariae ad Evam: similitudinis et oppositionis. Similitudinis: quia utrinque virgo; oppositionis quia hinc inoboedientia, illinc oboedientia. Haec autem duplex relatio Mariam constituit "Alteram Evam". — Concludit Irenaeus: "Adhuc enim protoplasti peccatum per correptionem Primogeniti emendationem accipiens, et serpentis prudentia devicta in Columbae simplicitate, vinculis autem illis resolutis per quae alligati eramus morti" (MG. 7, 1175-1176). Horum verborum etsi forma inconcinna, at sententia est dilucida. Tribus membris constat ista oratio: quorum duo prima duplicem redemptionis causam exhibent, tertium vero effectum. Prima redemptionis causa est "Primogeniti correptio" seu Christi mors, quae "protoplasti peccatum" seu Adae praevaricationem emendavit seu reparavit. Secunda est "Columbae simplicitas" seu Mariae fidelis oboedientia, quae serpentis astutiam devicit seu elusit. Cuius duplicis causae effectus est: hominum a mortis vinculis solutio, id est, a peccato et a morte liberatio seu redemptio. Unde redemptio causam quidem primariam habuit Christum, secundariam autem, veram tamen, Mariam: quae propterea ex mente Irenaei vere potest dici hominum Co-redemptrix: ita ut particula *co-* consortium significet, non aequalitatem, aut intrinsecam huius consortii necessitatem.

Atque hic notare iuvat, magnam huius loci partem S. Augustinum citare propriamque facere. Cuius postrema periodus ita concinnius et clarius ab Augustino redditur: "Adhuc enim protoplasti peccato per correptionem Primogeniti emendationem accipiente, serpentis prudentia devicta per simplicitatem Columbae, vinculis illis resoluti sumus, per quae alligati eramus morti". (Contr. Iulian. lib. 1, cap. 3, n. 5. ML. 44, 644).

Duorum praecedentium locorum summam sententiam ita breviter comprehendit Massuet, praeclarus librorum *Contra haereses* editor: "Hinc etiam Mariae dignitatem commendat Irenaeus,... quod Mater Dei facta, nostrae salu-

tis prima post Filium Mediatrix evaserit: ac per eius fidem et oboedientiam, salutem ac redemptionem adeptos nos esse asserit: quae Mediatricis conciliatricisque cum Deo partes sunt" (Dissert. III, art. VI, n. 65. MG. 7, 315).

His duobus testimoniis iam pridem notis aliud addendum est ex libro desumptum nuper reperto, cui titulus: *Demonstratio Apostolicae Praedicationis*. Demonstrationis versio Armena, anno 1904 reperta, edita est cum germanica translatione anno 1907 in *Texte und Untersuchungen* (Band XXXI, Heft 1). Eadem Armena versio cum translationibus anglica et gallica edita est in *Patrologia Orientali* R. Graffin - F. Nau (Vol. XII, pag. 653-803). Tandem Simon Weber, qui novam germanicam translationem anno 1912 ediderat, latinam translationem anno 1917 vulgavit: ex qua Irenaei testimonium desumimus. En eius verba: "Et quomodo per virginem, quae non oboediebat, percussus est homo et lapsus mortuus est, eo modo et per Virginem, quae oboedivit verbo Dei, in rursus excitato homine vita accepit vitam. Nam venit Dominus, ut perditam ovem iterum quaereret: et perditus erat homo. Et propter hoc alia creatura aliqua non factus est, sed ab eadem, quae ab Adam genus habebat, similitudinem creaturae servavit; nam necesse et dignum erat, rursus perficere Adam in Christo, ut submersum absorberetur mortale ab immortalitate, et Evam (perficere) in Maria: ut Virgo, virginis Advocata facta, solveret et destrueret virgineam inoboedientiam per virgineum obsequium" (S. Irenaei Ep. Lugd. *Demonstratio Apostolicae Praedicationis*, cap. 33. Ex Armeno vertit... S. Weber. Friburgi Brisgoviae, 1917, pag. 59-60). Cetera ex superius dictis satis sunt nota: illa tantum locutio notanda est: "necesse erat... rursus perficere Adam in Christo... Evam in Maria"; quae id significat: Adam instaurandum et innovandum esse in Christo, Evam in Maria; vel clarius: sapientissimo Dei consilio convenienter esse statutum, ut pro primo Adam, eius loco et dignitate, alius seu Novus Adam exsurgeret, qui prioris praevaricationem deleret, ruinam ab eo inductam repararet; et, pariter, pro prima Eva, eius loco et dignitate, altera seu Nova Eva exsurgeret, quae prioris inoboedientiam sua oboedientia compensaret, ruinam ab ea inductam reficeret. Unde, sicut Eva Adae, ita Maria Christo fuit a Deo consociata, ut eius operis salutiferi consors et adiutrix exsisteret. Quare, sicut Christi opus, ita etiam Mariae cooperatio (secundario quidem et a Christo dependenter) efficaciam habuit universalem simul atque directam. Propterea, sicut Christus est Dei hominumque Mediator, ita Maria dici debet universalis gratiae salutisque Mediatrix.

Illud etiam animadvertendum videtur, testimonium ex *Demonstratione* desumptum maioris esse auctoritatis et momenti quam illa quae ex libris contra haereses sunt deprompta. Hi enim libri polemici sunt: *Demonstratio* vero potius apologetica et fere catechetica. Illa enim quae in *Demonstratione* traduntur, ut verbis ipsius Harnack utar, "sie waren dem Irenäus nicht Theo-

logie, sondern die Religion selbst" (Texte und Untersuchungen, XXXI, pag. 66); scilicet ab Irenaeo habebantur non ut theologica quaedam speculatio, sed religio ipsa. (Cf. Neubert, Marie dans l'Église Anténicéenne. Paris, 1908, pag. 246-247).

Praeter hos textus, quos primarios diximus, alii adduci possunt, secundarii, ex quibus id praecipue eruitur, quod quidem non est parvi momenti, scilicet, mulierem in Genesi promissam esse B. Virginem Mariam. (Cf. MG., 7, 964, 1179, 1184-1185).

II. *Maria, spiritualis hominum mater* (*)

De spirituali Virginis maternitate in duobus tantum locis, et quidem obiter, agit Irenaeus: in quibus Virginem quidem memorat, Mariam autem non nominat. Unde, in his locis de spirituali maternitate sermonem esse, perspicuum est: cui autem ista maternitas sit tribuenda, Mariae an Ecclesiae, investigandum est. Ecclesiae eam tribuit Massuet: nobis certum est Mariae esse eam omnino tribuendam. Sed, in primis, textus ipsi sunt recitandi et grammatice exponendi.

Prior textus ex libro IV Contra haereses (cap. XXXIII, n. 4) (3) petitur, ubi, Ebionitas redarguens, scribit Irenaeus: "Quomodo possunt (Ebionitae) salvari, nisi Deus est qui salutem illorum super terram operatus est? Et quomodo homo transiet in Deum, si non Deus in hominem? Quemadmodum autem relinquet mortis generationem, si non in novam generationem mire et inopinate a Deo, in signum autem salutis, datam, quae est ex virgine per fidem, regenerationem? Vel quam adoptionem accipient a Deo, permanentes in hac genesi, quae est secundum hominem in hoc mundo?... Filius Dei factus est homo, antiquam plasmationem in semetipsum suscipiens (MG. 7, 1074-1075). Mediam periodum, quae maxime ad rem pertinet, ita construit Massuet, testis in hac causa fide dignus: "Quemadmodum (= quomodo) autem relinquet homo mortis generationem, si non *transeat* in novam generationem mire et inopinate a Deo, in signum autem salutis datam; *eam videlicet* regenerationem quae est ex virgine per fidem?"

Alter textus ex eodem libro et capite (n. 11) (4) desumitur, estque velut parenthesis longiori periodo inserta: "Et qui eum ex virgine Emmanuel

(*) De spirituali B. Virginis maternitate apud Irenaeum praeclare nuper egit P. Paulus Galtier, S. I. (*Recherches de Science Religieuse* [1914], tom. V, pag. 136-145), qui eandem atque nos Irenaei interpretationem tuetur.

(3) In recentiore ed. Harvey est cap. LII, num. 1. (Tom. II, pag. 259.)

(4) In ed. Harvey est cap. LV, num. 2. (Tom. II, pag. 266.) Hic editor, in not. 6 lectorem remittens ad locum superius exscriptum, in quo B. Virgo Evae opponitur (MG. 7, 958-960), implicite agnoscit hic non de Ecclesia, sed de B. Virgine Maria sermonem esse.

praedicabant, adunitionem Verbi Dei ad plasma eius manifestabant: quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius hominis, — *purus pure puram aperiens vulvam, eam quae regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit,* — et hoc factus, quod et nos, Deus fortis est, et inenarrabile habet genus" (MG. 7, 1080).

Virginem, de qua hic est sermo, contendit Massuet non Mariam esse sed Ecclesiam. Tota huius sententiae demonstratio his verbis continetur, quae Massuet ad priorem locum declarandum subiungit: "Per virginem autem hic intellegit auctor, non B. Mariam Christi matrem, sed Ecclesiam, uti constat ex loco parallelo (infra n. 11)... Nec enim haec appositio, *eam quae regenerat homines in Deum,* ulli alteri, quam Ecclesiae, convenire potest" (MG. 7, 1074, not. 29). Igitur alterum locum de Ecclesia agere supponit non probat: priorem vero ad Ecclesiam referri, duabus rationibus demonstrare conatur: 1) ex comparatione cum textu parallelo; 2) ex impossibilitate, scilicet, quod impossibile sit regenerationem hominum in Deum Mariae convenire.

Atqui, dicimus, 1) comparatio non modo intentum non probat, sed contrarium omnino positive demonstrat; 2) impossibilitas, quam criticus fingit, est prorsus nulla; immo, est maxima convenientia, vel potius necessitas, ut illa regeneratio Mariae tribuatur.

Singula asserta sunt demonstranda. Et quidem argumenta abundant.

In primis comparatio nihil conficit: non enim est clarius in altero textu sermonem esse de Ecclesia, quam in priore: nec auctor id ulla ratione demonstrat. Sed praeterea, et hoc est praecipuum, positive demonstratur, et quidem evidentissime, in utroque texto non de Ecclesia, sed de Virgine Maria sermonem esse. — A priore exordium sumamus.

Perspicuum est, et ipse Massuet ita intellegit, regenerationem quae est ex Virgine per fidem, eandem esse novam generationem *mire et inopinate a Deo in signum salutis datam,* quam immediate ante memorat Irenaeus. Atqui istud mirum et inopinatum salutis signum, ex mente Irenaei, est evidenter illud signum de quo Isaias: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce virgo concipiet et pariet filium, et vocabitur nomen eius Emmanuel* (Is. 7, 14); haec autem virgo non est Ecclesia, sed B. Virgo Maria. Hoc suadet iam contextus ipse immediatus, in quo praeterea nullum, vel levissimum, Ecclesiae indicium. Sed, hoc omisso, id manifeste convincunt plures alii textus eiusdem Irenaei, quos vere possumus parallelos vocare. Nonnullos citabimus.

"Hic igitur Filius Dei Dominus noster, exsistens Verbum Patris...: — quoniam ex Maria, quae ex hominibus habebat genus, quae et ipsa erat homo, habuit secundum hominem generationem, — factus est filius hominis. Propter hoc et ipse Dominus dedit nobis signum in profundum, in altitudinem

sursum, quod non postulavit homo, quia *nec speravit* virginem praegnantem fieri posse quae erat virgo, et parere filium, et hunc partum *Deum* esse *nobiscum* (=Emmanuel), et descendere in ea quae sunt deorsum terrae,... et ascendere in altitudinem..." (MG. 7, 941).

Brevius alibi: "Propter hoc ergo, *signum salutis* nostrae eum (=illud) (5), qui ex Virgine Emmanuel, est ipse Dominus" (Ib. 944). Et paulo post: "Deus igitur homo factus est, et ipse Dominus salvabit nos, ipse dans *Virginis signum* (=conceptus virginalis signum)" (Ib. 946). Statimque citat Isaiae prophetiam.

Longius totam hanc rem exponit Irenaeus integro capite XXI libri III. Satis fuerit pauca exscribere. Recitata Isaiae prophetia, pergit: "Diligenter igitur significavit Spiritus Sanctus per ea quae dicta sunt, generationem eius, quae est ex Virgine... In eo autem quod dixerit: *Ipse Dominus dabit signum,* id quod erat *inopinatum generationis* eius significavit: quod nec factum esset aliter, nisi *Deus Dominus omnium Deus ipse* dedisset signum in domo David. Quid enim magnum, aut quod *signum* fieret in eo, quod adolescentula concipiens ex viro peperisset, quod evenit omnibus quae pariunt mulieribus? Sed quoniam *inopinata salus* hominibus inciperet fieri, Deo adiuvante, *inopinatus* et partus Virginis fiebat, *Deo dante signum* hoc, sed non homine operante illud" (MG. 7, 951-953). (Cf. etiam, 740).

In omnibus his locis, declarans *generationem quae est ex Virgine,* eam vocat Irenaeus *signum salutis, signum inopinatum salutis inopinatae, signum a Deo datum, signum Virginis.* Haec autem Virgo est B. Virgo Maria. Nunc conferantur ista cum loco illo de quo est controversia: "Quemadmodum autem relinquet (homo) mortis generationem, si non in novam (transierit) generationem mire et *inopinate a Deo, in signum* autem *salutis, datam, quae est ex Virgine* per fidem, regenerationem?" Evidenter in hoc loco de eadem Virgine agit Irenaeus, de qua in praecedentibus: de B. Virgine Maria.

Haec interpretatio, ex loco parallelo, nedum infirmetur, mirifice contra confirmatur. Incipit enim: "Et qui eum *ex Virgine Emmanuel* praedicabant, adunitionem Verbi Dei ad plasma eius manifestabant". Et ipse Massuet adnotat his verbis prophetiam Isaiae significari. Pergit Irenaeus: "Quoniam Verbum caro erit, et Filius Dei filius hominis": duplici hac locutione Verbi incarnationem describens. Hic autem illam interserit locutionem, cuius sensum inquirimus: "Purus pure puram aperiens vulvam, eam quae regenerat homines in Deum, quam ipse puram fecit". Agens de Verbi incarnatione, non aliam vulvam significare potest, nisi illam in qua Verbum con-

(5) HARVEY, ne *eum* pro *illud* dicatur, aliter totum locum ita interpungit: "Propter hoc ergo signum salutis nostrae eum qui ex Virgine Emmanuel est, ipse Dominus". Quam interpunctionem, textum graece restituens, valde probabilem reddit. (Tom. II, pag. 107, not. 6.) Ad nostrum autem scopum quod attinet, nihil refert utro modo textus interpungatur.

ceptum est et de qua natum: quod valet praesertim, post memoratam Isaiae prophetiam, in qua praecise *ille ex Virgine Emmanuel praedicatur et adunitio Verbi Dei ad plasma eius manifestatur,* ut paulo ante dicebat Irenaeus. Et, ne ulla dubitatio relinqueretur, concludit Irenaeus: "et hoc factus, quod et nos": nempe, Filius Dei in hac vulva factus est homo. Quam inepta esset in hoc loco Ecclesiae mentio! At, inquies, quomodo Mariae vulva potest esse ea *quae regenerat homines in Deum?* — Deinde exponet ipse Irenaeus quomodo id esse possit. Sed interea, etsi in hoc aliqua esset obscuritas, inconcussum est exegeseos principium non clara ex obscuris, verum obscura ex claris esse interpretanda. Esto, sit obscura ista hominum in Deum regeneratio: at est clarum illam vulvam quae regenerat homines in Deum esse vulvam B. Mariae Virginis.

Sed veniamus iam ad istam obscuritatem declarandam, vel potius mysterium adumbrandum: mens Irenaei luce clarior apparebit.

Ista regeneratio hominum in Deum, quae est ex Virgine per fidem regeneratio, ex mente Irenaei aliud non est nisi effectus vel applicatio illius communionis hominum cum Christo, vi cuius, sicut homo transit in Deum, ita etiam transit in illam novam generationem mire et inopinate a Deo in signum salutis datam.

Ut haec intellegerentur, Irenaei doctrinam praemisimus pauloque uberius exposuimus de hominum in Christo *recapitulatione.* Quae iam sola recapitulationis doctrina per se sufficiebat, ut haec hominum ex Virgine in Deum regeneratio illustraretur. In memoriam illa revocentur: "Quando (Filius Dei) *incarnatus* est et homo factus, longam hominum expositionem in se ipso recapitulavit, *in compendio nobis salutem praestans*: ut quod perdideramus in Adam,... hoc *in Christo Iesu* reciperemus" (MG. 7, 932). Vi autem huius recapitulationis sumus "commisti Verbo Dei Patris" (Ib. 938). "*Primogenitus* enim *mortuorum natus* est Dominus, et in sinum suum recipiens pristinos Patres, regeneravit eos in vitam Dei, ipse initium viventium factus" (Ib. 959). Unde Dominus in ipsa iam incarnatione et nativitate omnes in se uno homines recapitulavit, quos in suum sinum recepit: quo facto in compendio nobis salutem praestabat: quae salus in eo erat ut ipse nos, sibi commistos, regeneraret in vitam Dei. Quid ergo mirum si Christi ex Virgine generatio fuerit nostra in Deum regeneratio, quae propterea dici etiam debet ex Virgine regeneratio in Deum? Ex quibus apparet non aliter esse intellegendum locum illum, cuius sensum investigamus: "Quomodo *homo transiet in Deum,* si non Deus in hominem? Quemadmodum autem relinquet (homo) mortis generationem, si non in novam generationem (transierit) mire et inopinate a Deo, in signum autem salutis, datam, quae est ex Virgine, per fidem, regenerationem?"

Sed propius ad rem pertinent plures textus in quibus Irenaeus homi-

num in Christo recapitulationem connectit cum ipsius Christi ex Virgine generatione, et consequenter nostram in Deum regenerationem cum Christi generatione ex Virgine. Nonnullos iam eiusmodi textus adduximus: alios clariores nunc afferemus.

Virginalem Christi conceptionem et nativitatem adstruens, scribit Irenaeus: "Secundum repromissionem Dei de ventre David suscitatur rex aeternus, qui recapitulatur omnia in se, et antiquam plasmationem in se recapitulatus est. Quia quemadmodum per inoboedientiam unius hominis introitum peccatum habuit, et per peccatum mors obtinuit: sic et per oboedientiam unius hominis iustitia introducta vitam fructificet his, qui olim mortui erant, hominibus. Et quemadmodum protoplastus ille Adam de rudi terra, et de adhuc virgine... habuit substantiam...: ita, recapitulans in se Adam, ipse, Verbum exsistens, *ex Maria,* quae adhuc erat virgo, recte accipiebat generationem Adae recapitulationis... Si autem ille de terra quidem sumptus est et Verbo Dei plasmatus est, oportebat id ipsum Verbum recapitulationem Adae in semetipsum faciens, eiusdem generationis habere similitudinem. Quare igitur non iterum sumpsit limum Deus, sed *ex Maria* operatus est plasmationem fieri? Ut *non alia* plasmatio fieret, *neque alia* esset plasmatio *quae salvaretur,* sed *eadem ipsa recapitularetur,* servata similitudine" (MG. 7, 954-955).

Brevius, contra Docetas arguens: "Ostendimus autem quoniam idem est putative dicere eum (Christum) esse visum, et nihil ex Maria accepisse. Neque enim esset vere sanguinem et carnem habens, per quam nos redemit, nisi antiquam plasmationem Adae in se recapitulasset" (MG. 7, 1122). Ubi idem est antiquam Adae plasmationem in se recapitulare atque sanguinem et carnem ex Maria accipere, per quam nos redemit.

Tandem, omnia complectens, ait: "Omnia ergo recapitulans recapitulatus est, et adversus inimicum nostrum bellum provocans, et elidens eum, qui in initio in Adam captivos duxerat nos, et calcans eius caput, quemadmodum habes in Genesi dixisse serpenti Deum: *Et inimicitiam ponam inter te et inter mulierem, et inter semen tuum et semen eius: ipse tuum observabit caput, et tu observabis calcaneum eius.* Ex eo enim, qui ex Muliere Virgine habebat nasci secundum similitudinem Adam, praeconabatur observans caput serpentis. Et hoc est semen, de quo ait Apostolus in Epistola quae est ad Galatas:... *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum de muliere.* Neque enim iuste victus fuisset inimicus, nisi ex muliere homo esset, qui vicit eum. Per mulierem enim homini dominatus est ab initio, semetipsum contrarium statuens homini" (MG. 7, 1179). (Cf. etiam 956).

Multa sunt in his textibus notatu dignissima. De secundo pauca notavimus: aliqua de ceteris addenda sunt. In primo textu hae locutiones, sensu

plenae, sunt retinendae: "De ventre David (qui, ut arguit Irenaeus, tandem est Virginis uterus) suscitatur rex, qui antiquam plasmationem in se recapitulatus est". "Ex Maria Deus plasmationem Christi operatus est, ut eadem ipsa Adae plasmatio recapitularetur ac salvaretur". Et praesertim ista: "Verbum, recapitulans in se Adam, ex Maria accepit huius *Adae recapitulationis generationem*". Nempe ex Maria Christus accepit et Adae plasmationem. et Adae similitudinem seu cognationem, et Adae recapitulationem, et huius Adae recapitulationis generationem. Unde Virgo non solum generat Christum omnia in se recapitulantem, sed hanc ipsam omnium in Christo recapitulationem.

Tertius textus alterius est ordinis: exhibet Deum sive Christum cum diabolo certantem. Volebat Deus, cum diabolo decertans, quandam aequitatem servare, ut is in eadem acie, in qua vicerat, vinceretur; iisdem armis iisdemque artibus, quibus superaverat, superaretur. Vicerat diabolus per mulierem Adae et mulieris genus: igitur diaboli victor, omnia recapitulans, et Adae genus et Adae certamen erat in se recapitulaturus. Unde, ut Adae genus in se recapitularetur, hanc recapitulationem ex Virgine muliere accepit; eandemque mulierem Virginem certaminis sociam adscivit, ut etiam per mulierem diabolum superaret.

Merito itaque Virginis Mariae vulvam esse intellegimus "eam quae regenerat homines in Deum"; ex qua "in novam illam generationem transimus, quae est ex Virgine per fidem regeneratio". Homines igitur in Deum regenerans, vere B. Virgo dici potest et debet spiritualis hominum Mater.

Si insolita esset ista sententia, quam Irenaeo tribuiumus, forte tum aliquis relinqueretur dubitandi locus. At vero in antiquorum Patrum scriptis haec spiritualis B. Virginis maternitas frequentissime praedicatur. Ex innumeris, quae possumus afferre, testimoniis pauca tantum, exempli causa, seligemus: quibus nostra de Irenaei mente interpretatio comprobatur.

S. Epiphanius: "Haec est, quam adumbravit Eva, quae viventium mater quodam aenigmatis involucro nuncupatur... Revera tamen a Maria Virgine vita ipsa est in mundum introducta, ut Viventem pariat, et viventium Maria sit mater. Quocirca *viventium Mater* adumbrata similitudine Maria dicitur" (MG. 42, 727-728).

S. Augustinus: "Illa una femina non solum spiritu, verum etiam corpore, et mater est et virgo. Et mater quidem spiritu, non capitis nostri, quod est ipse Salvator,... sed plane membrorum eius, quod nos sumus: quia cooperata est caritate, ut fideles in Ecclesia nascerentur, quae illius capitis membra sunt: — corpore vero ipsius capitis mater" (ML. 40, 339).

S. Petrus Chrysologus: "*Benedicta tu in mulieribus*... Facta est vere nunc Mater viventium per gratiam. quae mater exstitit morientium per naturam". (ML. 52, 576.) — Idem alias, propius Irenaei sententiam attingens,

ait: "Est ergo muneris virginalis, ut regeneret per Deum Virgo, quod per Deum Virgo generavit". (ML. 52, 592).

S. LEO MAGNUS: "Dum Salvatoris nostri adoramus ortum, invenimur nos nostrum celebrare principium. Generatio enim Christi origo est populi christiani, et natalis capitis natalis est corporis... Universa... summa fidelium... cum ipso sunt in hac nativitate congeniti". (ML. 54, 213.)

EADMERUS: "Gaudent homines, quia quod per primam amiserunt feminam, centuplicati pretii faenore recipiunt per Mariam. Corruerunt servi; resurgunt fratres et filii: fratres Domini, Mariae filii". (ML. 159, 585-586.)

GOFFRIDUS VINDOCINENSIS: "Vere bona Mater peperit Christum, et in Christo peperit christianos. Est igitur Mater Christi Mater christianorum". (ML. 157, 265.)

GUERRICUS ABBAS: "...Unus generabatur, sed nos omnes generabamur: quia videlicet secundum rationem seminis, quo regeneratio fit, iam tunc in illo omnes eramus..." (ML. 185, 188-189.)

B. ALBERTUS M.: "Unum Filium carnalem genuit, in quo omnes filios spiritualiter regeneravit". (Mariale, q. 179.) — Mysterii huius rationem hisce verbis idem B. Doctor reddit: "(Dominus) a regalibus sedibus descendens, invisceravit se nobis in visceribus Virginis". (In Luc. 1, 28.)

S. BONAVENTURA: "Totus populus christianus de utero Virginis gloriosae (est) productus". (De donis Spir. S., collat. 6.)

DIONYSIUS CARTUSIANUS, Ubertinum citans, ait: "Ipsa dignissima Virgo singulariter totum mysticum corpus cum vero Christi corpore, suo portavit in utero". (De dign. et laudibus B. V. Mariae, lib. 4, art. 16.)

Patrum traditionem excipiens sententiamque complectens, iure scribebat PIUS X: "An non Christi Mater Maria? Nostra igitur Mater est... In uno igitur eodemque alvo castissimae Matris, et carnem Christus sibi assumpsit, et *spiritale* simul corpus adiunxit... Ita ut, Salvatorem habens Maria in utero, illos etiam dici queat gastasse omnes, quorum vitam continebat vita Salvatoris. Universi ergo, quotquot cum Christo iungimur,... de Mariae utero egressi sumus, tamquam corporis instar cohaerentis cum capite. Unde, spiritali quidem ratione ac mystica, et Mariae filii nos dicimur, et ipsa nostrum omnium Mater est". (2 febr. 1904.)

Hanc catholicae traditionis veritatem merito asserimus in Irenaeo contineri, qui catholicae traditionis Pater singulari titulo nuncupatur.

CONCLUSIO

Dei hominumque Mediator est Christus, ut Novus Adam: qui sua oboedientia prioris inoboedientiam reparavit, quique totum hominum genus in se uno comprehendens atque adunans, novae humanitatis factus est caput. Pari modo, B. Virgo, Nova Eva, quae sua etiam oboedientia antiquae inoboedientiam compensavit, quaeque novae humanitatis mater exsistit, hoc duplici titulo est Dei hominumque Mediatrix. Nova Eva Novo Adae consociata, est eo ipso una Mediatrix uni Mediatori addita comes et consors. Una utriusque mediatio est universalis simul et directa.

Haec duplex Virginis actio: redemptionis cooperatio, spiritualis maternitas, non est quidem formaliter ipsa physica Filii Dei generatio seu divina maternitas, eam tamen supponit in eaque fundatur. Nam redemptionis cooperatio habetur potissimum in fideli oboedientia qua B. Virgo in Redemptoris maternitatem libere consensit; spiritualis autem maternitas non est nisi divinae maternitatis ampliatio quaedam seu extensio. Hinc recte dici potest praecipuam B. Virginis cooperationem in hominum redemptione, radicaliter quidem non formaliter, in ipsa Redemptoris maternitate consistere. Radicaliter quidem, quia in ista maternitate innititur; non vero formaliter, quia alia munera seu praedicata importat, quae non sunt ipsa nude sumpta maternitas.

Haec animadversio praecipuam explodit difficultatem, qua nonnulli turbati verentur, ne totum Virginis munus in hominum redemptione ista Redemptoris maternitate concludatur. Certe, potissima Virginis cooperatio est Redemptoris maternitas: verum in eiusmodi maternitate, praeter nudam generationem physicam, quae quidem remota tantum esset in redemptionem cooperatio, duo alia munera seu elementa reperiuntur: unum morale, alterum spirituale seu mysticum. Morale: id est, oboediens fidei consensus. Spirituale: scilicet, hominum in Deum regeneratio. Ista autem duo, quae in morali hominum aestimatione, causalitatem directam important, sunt quae vere B. Virginem universalem gratiae Mediatricem constituunt. — Quod autem de Irenaeo dicitur, de ceteris est Patribus dicendum. Qui, dum Mariam cum Eva conferunt, saepe quidem Virginis oboedientiam aut spiritualem maternitatem extollunt: quibus textibus plena et integra eorum sententia detegitur; cum autem, quod nonnumquam faciunt, solam Redemptoris maternitatem memorant, tum, ex eorum mente, ista maternitas et praevia oboedientia et consensione est declaranda, et consequenti spirituali maternitate complenda. Ita et difficultas omnis evanescit, et universalis B. Virginis mediatio recte statuitur.

Multa itaque docuit Irenaeus de Virginis in redemptione consortio deque spirituali eiusdem maternitate: quae sunt duo prima universalis mediationis elementa. De tertio autem, id est, de actuali intercessione nihilne docuit?

Etsi nihil docuisset, non esset mirandum. Nam, cum Virginem Irenaeus Christo consociatam exhibeat, Christo inquam Redemptori, qui suum redemptionis opus in terris perfecerit: actualis autem intercessio ad Virginem spectet in caelos assumptam: inde fit ut hanc intercessionem reticeat, cum praesertim de ipsa Christi caelesti intercessione non loquatur. Tamen Massuet, qui spiritualem Virginis maternitatem ab Irenaeo doceri negaverat, actualem eiusdem Virginis intercessionem in Irenaei verbis deprehendit acriterque propugnat. Eius verba exscribemus, ut nostro tandem labori finem imponamus. Exponens illa Irenaei verba: "uti virginis Evae Virgo Maria fieret *advocata*", contendebat Grabius hoc vocabulum *advocata,* ex graeco παράκλητος, *consolandi,* non *intercedendi* significationem habere. Huic Grabii interpretationi duo opponit Massuetius: 1) non istud verbum παράκλητος, sed "aliud quidvis scripsisse Irenaeum, quod *deprecatricem, mediatricem* ac *sequestrem*" significaret; 2) hoc etiam permisso, verbum istud apud ipsum Irenaeum non *consolationem,* sed *advocationem* significare. Unde concludit: "Igitur *advocationem* alicui *praestare,* seu, quod idem est, alicuius *advocatum* esse, Irenaeo est alicuius non tantum consolatorem esse, ut perperam interpretatur Grabius, sed eius patrocinium ac defensionem suscipere, hunc in clientelam suscipere, huic praesidio esse atque opitulari. Quae proinde B. Virgo Evae ac totius humani generis advocata apud Deum ab eodem dicitur; non alias eo munere fungitur, quam Deum fide et oboedientia placando, humanum genus in gratiam cum Deo reducendo, hunc precibus sollicitando, pro susceptis in tutelam clientibus interpellando, deprecando, preces fundendo, ut Dei accersat opem ac beneficientiam eliciat. Hae illius, qui apud Deum pro aliis advocatum agit, partes, hoc munus: quod pluribus confirmari posset, si necesse videretur. Sed dicta sufficiunt ad Grabianae adnotationis vanitatem demonstrandam" (MG. 7, 318-319). Sufficiunt etiam omnia superius dicta, ut B. Virginem Mariam, ex Irenaei sententia, universalem gratiae Mediatricem agnoscamus et confiteamur.

ST. TOMÀS I KANT

PEL P. JOSEP M.ª DALMAU, S. J.,
PROFESSOR DE TEOLOGIA I PREFECTE D'ESTUDIS EN EL COL·LEGI MÀXIM DE ST. IGNASI DE SARRIÀ

Heus ací dos noms que sovint hom ha vist aplegats enguany en la celebració, de coincidència bé podem dir providencial, de dos centenaris: el de la canonització de Sant Tomàs (1323) (1), que ha perdurat per tot l'any 1924, i el del naixement del filòsof de Koenigsberg (1724). Es que de fet s'imposa a la reflexió del pensador cristià l'esbrinar quina relació hi ha entre el significat filosòfic de Sant Tomàs d'Aquino i el de qui és estat dit el pare de la filosofia moderna.

En voleu proves? Des de Lleó XIII ençà tots els sobirans Pontífexs ens prevenen contra la fascinació dels sistemes filosòfics moderns, i ensems ens assenyalen on hem de retornar els ulls i quin és el representant autèntic del que hom deu considerar com a filosofia cristiana adaptada a les exigències de la paraula de Déu i de la veritable religió. Dins l'Església mateixa hom va veure prou, massa i tot, que no eren pas exagerades les temences del Vicari de Jesucrist: la crisi modernista, que sense cap mena d'exageració o d'hiperbòlica ponderació pogué ésser nomenada pel Papa Pius X l'aplec de totes les heretgies, de qui podem ben bé dir amb les paraules de Sant Pau que ens deixava sense Déu, sense Crist i sense esperança, i ens feia els més miserables de tots els homes, no fou en la seva essència i en ses més íntimes arrels altra cosa que un assaig de compromís del cristianisme amb els pronunciats, dogmes i esperit de la moderna filosofia. I no res menys proclamaven els modernistes com a primer principi del seu sistema que l'acceptació de la crítica del coneixement humà feta per Kant i Spencer. Les conseqüències no foren altres que la perversió de tots els conceptes cristians, de qui eren servats els noms, després però de destruir-ne les nocions i les realitats. En considerar aital anorreament de la més íntima essència del cristianisme, efecte de la invasió dels corrents filosòfics derivats del kantisme, hom

(1) Bona munió d'escrits són estat publicats, grat sia a Déu, sobre St. Tomàs en aquest centenari. Una bibliografia prou abundosa en troba hom en *Scritti vari nel VI centenario della canonizzazione di S. Tommaso d'Aquino*, número extraordinari de la revista *Scuola cattolica*, Milano, 1924.

comprèn el significat de les insistents recomanacions del representant de la Veritat eterna a què torni l'esperit filosòfic a deixar-se il·luminar per les llums que li deriva el Sol d'Aquino.

De fora també ens vénen veus que ressonen consemblantment. Quan els representants de la filosofia moderna començaren d'albirar el renaixement de la filosofia escolàstica, operat mercès a l'impuls dels últims Papes, tot seguit afirmaren la irreductible oposició d'ambdues tendències, ço que hom pot veure alterosament i quasi despectiva expressat en els opuscles de Paulsen, aplegats en el volum de títol prou significatiu *Philosophia militans,* i poc després altre cop gràficament assenyalat pel qui és estat nomenat ídol de la filosofia alemanya, el capdavanter del nou idealisme que semblà alçar la filosofia a un nou espiritualisme, Rudolf Eucken, en un llibret de la col·lecció *Kantstudien* titulat *Thomas von Aquin und Kant, ein Kampf zweier Welten.* Vegeu la fórmula: *Tomàs d'Aquino i Kant, dos mons en lluita* (2).

Fas est et ab hoste doceri. Em sembla que aital títol és del que amb més exactitud representa la posició d'aquests dos noms i de les tendències que representen; és una frase verament feliç i encertada, i que els catòlics qui fan filosofia i qui hagin per ço d'estar en contacte amb el món filosòfic modern cal que la tinguin ben compresa en son pregon i veritable sentit, representativa com és, més que cap altra, del ver estat d'esperit amb què per força han d'albirar-se ambdues intel·lectualitats, la de l'escolàstica i filosofia cristiana en el seu més alt exponent Sant Tomàs, i la del que en diem filosofia moderna concentrada en el que té de més característic l'obra de Kant i d'ell legítimament derivada.

Aquest serà el punt de vista d'aquestes breus notes comparatives entre Tomàs d'Aquino i Kant, que per altra part em sembla la més encertada consideració de la vàlua actual de la renaixença tomista en el que té de més essencial. Dec però fer constar que en pendre per motiu el títol del fulletó d'Eucken susdit, no entenc pas fer un comentari del contingut, ni menys encara fonamentar-hi aquestes consideracions. Hom experimentarà una decepció en fullejar-lo, i es quedarà amb la impressió que el millor que té és el títol. El contingut seu no és gairebé altra cosa que una reclamació contra el que l'autor suposa absoluta incomprensió del kantisme en el medi ambient tomista, i una palesa demostració de la manca, diríem no menys absoluta, de comprensió en l'autor del pensament filosòfic cristià i escolàstic. No és pas precís fer remarcar que en aquestes poques pàgines hom no pretén exposar en tota llur comprensió els respectius pensaments de Sant Tomàs i de

(2) F. Paulsen, *Philosophia militans; gegen Klerikalismus und Naturalismus,* 2 Aufl., Berlin, 1901. R. Eucken, *Thomas von Aquin und Kant, ein Kampf zweier Welten* (*Kantstudien,* Bd. V, Hf., 1), Berlin, 1901. Cf. M. de Wulf, *Kantisme et Néoscolastique* (*Revue néoscolastique,* IX, 5 sq.), Louvain, 1902. M. Grabmann, *Geschichte der scholastischen Methode,* I, 4-7, Freiburg, 1909.

Kant, ni tan sols presentar-ne una síntesi: ni tampoc és la meva pensa que per un cantó en Sant Tomàs i sos deixebles tot sigui definitiu, i per l'altre en Kant res no hi hagi d'acceptable. Els problemes filosòfics són altrament difícils i complicats perquè hom pugui considerar-ho tot resolt amb fórmules simplistes; i els punts on Kant endinsà son acerat esperit d'anàlisi toquen el més delicat de la filosofia, i són en molts indrets indefinidament millorables. És doncs el meu pensament, que *en l'obra filosòfica de Sant Tomàs i de Kant hi trobem característiques que en fan dos mons intel·lectuals en lluita i antagonisme,* que podria tan sols apaivagar-se en deixar un o altre d'ésser el que veritablement és.

* * *

És verament característic del pensament científic de Sant Tomàs *el lloc que en les seves especulacions ocupa la idea de Déu* (3). Res, però, no hi trobareu d'ontologismes; també és exagerada, em sembla, i exposada a malentesos, la síntesi que en donà fa alguns anys un entusiasta admirador del Doctor Angèlic: "la filosofia de Sant Tomàs és la filosofia de l'ésser perquè és la filosofia de Déu". Emperò el conèixer a Déu és certament per Sant Tomàs el *summum gradum humanae cognitionis*, el *summum fastigium inquisitionis humanae*. Com la teologia ho veu tot *sub ratione divinitatis*, així tota la filosofia és ordenada al coneixement de Déu. És aquest caràcter teocèntric, que li dóna punts d'albir teològics i religiosos, un dels que els moderns investigadors de la pensa tomística assenyalen com a més pregonament individualitzador de la seva direcció intel·lectual. El "qui és Déu?" que ja des de la infantesa preocupava l'esperit angèlic de Tomàs, l'aconduí i l'orientà fortament en les seves investigacions. A Déu cercava Tomàs en la contemplació de la natura i en la inquisició del darrer perquè de les coses creades, en les especulacions de l'antigor i en les fonts de la revelació divina. Tot ho recollia Sant Tomàs, tot ho treballava en el taller de sa enlairada intel·ligència, per tal d'oferir-ne després un homenatge a la majestat divinal, com una flor de tot el que la pensa humana, o tota sola, o il·luminada pels raigs de la llum superior sobrenatural, havia obscurament i laboriosa elaborat sobre la divinitat, tot purificat de monstruositats i deformitats per la serena rectitud d'un equilibri intel·lectual ben bé únic en la història del pensament científic. D'aquell laboratori en sortí el preciós producte que és el *Bé en si* de Plató i l'*Acte pur i primer motor* d'Aristòtil, sense l'exagerada transcen-

(3) Cf. M. Grabmann, *Thomas von Aquin*, 4 Aufl. (*Sammlung Kösel*, Bd. 60), Kempten, 1920. Aquesta obreta és estat traduïda a diverses llengües: en castellà pel P. A. Menéndez-Reigada, O. P., Madrid, 1918.

dència i aïllament que el feien impotent de produir el món i comunicar amb ell; és la simplicíssima Unitat de Plotí sense emanacions panteístiques i somnis agnòstics; és l'Ésser sobreessencial i sobreperfecte dels escrits areopagítics, més aviat conegut per via de negació i d'eminència que no pas per afirmacions; és el qui és la causa i la raó de tot ésser, de tota veritat i de tota bondat, *quod nihil aliud esse dicam nisi idipsum esse,* com diu Sant Agustí. Ço és Déu per Sant Tomàs, qui en mil variades i pregones formes gira entorn d'aquest concepte, proclamant l'eminent perfecció de l'Ésser per essència, subsistent en si mateix, únic simplicíssim i sublim, *ipsum esse per se subsistens, unum simplex et sublime.* I en arribar a la plenitud de l'Ésser en Déu, i en reconèixer que l'ésser és en altra molt diferent manera el més íntim i imprescindible concepte de tot el que existeix o pot existir, trobà el principi d'unitat qui havia de coordinar en síntesi meravellosa la immensa varietat i infinita diversitat de totes les coses, l'ésser mateix, essencial, infinit i simplicíssimament unificat en sa plenitud en la font de tot ésser, Déu, qui és acte puríssim i activitat perfectíssima i immutable; l'ésser, participat. finit i dispers en la multitud, potencial i perfectible en lo creat, qui reconeix en Déu la causa de sa existència, l'exemplar de sa perfecció i el fi últim, la participació i semblança del qual és l'aspiració suprema, l'Excelsior de tota la innombrable multitud d'éssers.

Ço, diu Sant Tomàs, és el que el mateix Déu testimonià de son ésser. en definir-se com *el que és, ego sum qui sum.* Per ço no troba ell, aquella verament altívola i privilegiada intel·ligència, cap mena de dificultat en sotmetre's a l'autoritat sobirana de Déu, que li revela misteris; acceptar-la no és altre fet que acceptar la veritat primera, i per què és fet l'enteniment sinó per la veritat? Així hom pot conèixer molt més de Déu del que sense aital superior coneixença.

D'aquí se'n deriva en l'obra doctrinal del Doctor Angèlic un altre caràcter complexe, de caire intel·lectual i moral ensems, la serena tranquil·litat de l'ordre, *la pau en la veritat,* com encertadament caracteritzà la personalitat intel·lectual de Sant Tomàs un germà seu d'hàbit (4). Aital pau no pot hom trobar-la fora de la coral i absoluta acceptació de la veritat, de tota la veritat i únicament de la veritat. Per ço la seva inquisició s'assenyala per un equilibri harmònic que encisa. La profunda intel·ligència de Sant Tomàs, que no s'acontenta pas amb una superficial presa del real, amb tot i córrer assedegada vers una sempre més comprensiva adaptació a la veritat, no té res del curiós afany de novetats, que segons ell pensa, no és fruit de la laborio-

(4) B. Allo, O. P., *La paix dans la vérité* (*Science et religion,* t. 614), París, 1911.

sitat, ans bé brolla d'un enteniment que no sap subjectar-se al treball metòdic i ordenat.

Fruit saborenc de la pau en la possessió de la veritat fou en l'obra de Sant Tomàs el concordisme i *sàvia harmonia* que per tot hi regna. Hom pot fàcilment apreciar de primer antuvi en la pensa tomista aital característica; és, però, molt més remarcable i corprenedora en estudiar el conjunt dels escrits de Sant Tomàs i en esbrinar-ne un xic el nombre asombrós i la varietat gairebé infinita de materials que d'ací d'allí foren providencialment posats a disposició d'aquest admirable arquitecte intel·lectual, qui, com sovint s'ha dit, construí un edifici no menys meravellós que les catedrals aleshores alçades pels anònims arquitectes contemporanis seus. Ningú potser no sabé apreciar amb més serè optimisme les deixes de la saviesa antigua, fruits sovint de bona soca, poc madurs però, i per ço freturosos de la calor i de la llum de la veritat, membres sovint dispersos, que demanaven un nou principi de vida i d'unitat que en constituís un tot orgànic. Per tal d'obtenir-ne aquest resultat hom freturava un mètode més encertat per a tractar i treballar els materials, un mètode tot ordre, tot llum, tot claredat, i un principi de síntesi prou unificador i senzill per una part i per altra prou adaptable i comprensiu, perquè el sistema resultant tingués amb la universalitat, amplitud i proporcions prou comprensives, la puresa de línies i la bellesa de conjunt que tan sols pot donar la unitat *eusynopton,* que Aristòtil reclama en l'obra artística. Com obtingué això Sant Tomàs és prou ben conegut de tothom.

Cal remarcar quin concepte en tenia Sant Tomàs del concordisme i harmonia que fou veritablement essencial característica de la seva actuació. No hi cerqueu pas en el Doctor Angèlic la falsa concòrdia, l'impossible equilibri entre veritat i error. La concòrdia de Sant Tomàs és la que resol amb tranquil·la serenitat les antinòmies que suscita inquietament i apassionada i manté amb sofisteria l'error. Les antinòmies entre la unitat i la multiplicitat, entre la ciència i l'acció, les antinòmies en la noció de Déu per a resoldre-les, en té prou Sant Tomàs amb posar les qüestions en llur veritable terreny. A tots els ordres portava el "bon fra Tomàs" aquest esperit d'equilibri i concòrdia, sense però deixar de mantenir en tota llur fermesa els principis i conclusions que amb sa penetrant intel·ligència se li presentaven il·luminats pels reflexes de la veritat eterna. És per ço que ningú potser com Sant Tomàs sabé beneficiar els fruits de les especulacions d'altri. I em sembla ben clar que en llegir les cites de Sant Tomàs i situant-se en el medi ambient del XIIIe segle hom en porta la impressió que Sant Tomàs entengué fer una grandiosa síntesi, on s'aplegaven harmoniosament Aristòtil, Dionís i Sant Agustí, tres tendències prou divergents, si voleu, que representaven però els màxims exponents de l'especulació antiga; mai, però, tal finalitat i

la pregona reverència que als seus grans capdavanters ofrenava no pogué subjectar-lo a una servitud que fos obstacle a la serenor del seu juí i a la llibertat que comana l'esclavitud de la veritat.

És remarcable també i molt en Sant Tomàs l'admirable harmonia de l'enteniment especulatiu en ses formes més característiques i agudes, fins en ço que avui hom sovint bescanta com a esperit de subtilitat metafísica i escolàstica, amb altres formes i tendències intellectuals, que no sempre hom troba conjuntes en la dosi que caldria per tal d'obtenir l'equilibri del pensament humà, com ara l'enteniment pràctic i el seny complexe que fretura l'ordre moral, l'esperit crític i penetració exegètica en l'esbrinar el sentit d'altri, més a més tractant-se d'autors antics. En aitals ordres hi ha fets molt remarcables gairebé gens popularitzats. Per la interpretació d'Aristòtil, malgrat tant com fora del tomisme i fins en contra de Sant Tomàs s'és fet des del renaixement ençà, hom ha de reconèixer que Sant Tomàs està en primera línia, i que tot sovint es fa precís tornar a ses explicacions de la *intentio Aristotelis*. En sentit exegètic en la interpretació de les Sagrades Escriptures, hom oblida massa sovint que el llibre de text del mestre de teologia era a París, en temps de fra Tomàs, la Bíblia, i que en els seus comentaris hi tenim tresors potser un xic massa amagats. El P. Cornely, qui segons el testimoni del P. Lagrange ha donat el millor comentari a l'Epístola als Romans, la dificultat de la qual és prou coneguda, posa damunt de tot altre intèrpret, al costat de Sant Joan Crisòstom, a Sant Tomàs, i per cert que en fa d'ell un ús ben ordinari. Són altrament molt interessants les notes de tècnica hermenèutica que sovint es troben espargides en els comentaris de Sant Tomàs. En el que pertoca a l'enteniment pràctic és fet reconegut que la part més acabadament precisa i sintètica de la Suma teològica és la *secunda secundae*, tota ella estudi de l'ordre moral en l'especialitat de les virtuts; i cal remarcar que aital síntesi solament pogué harmònicament construir-la qui a les tendències intellectuals de coordinació i sistematització afegís en grau extraordinari les de finíssim anàlisi dels recons més amagats de l'activitat voluntària de l'home.

No és cas de trascurar un altre aspecte del concordisme harmònic de Sant Tomàs, prou interessant per a tot cristià, però molt més per al sacerdot i per a qui es prepara a ser-ho; vull dir la compenetració i maridatge íntim en la persona i en l'obra de Sant Tomàs entre els dots de la intelligència i la saviesa i l'esperit d'intensa pietat, la santedat de la vida, que en fa el Doctor pietós i el Doctor sant. Les obres seves poden sovint ésser emprades en l'escola de l'afecte com en la de la intelligència. El gran mestre d'esperit P. La Puente cita més a Sant Tomàs que a cap altre doctor i escriptor ascètic; i en general el doctor Grabmann en deriva la superioritat de l'escola ascètica i mística espanyola del segle XVIè per damunt de l'ale-

manya de l'edat mitjana, de què aquesta, bo i estant en gran part conreada per autors dominicans, més aviat prengué per guies altres doctors, en tant que l'espanyola es fonamentà més en Sant Tomàs (5). Fou aquesta compenetració d'una transcendència molt cabdal, perquè féu de Sant Tomàs el doctor més apte per a la formació de la ciència teològica i per a l'educació intel·lectual dels teòlegs mateixos (6). La ciència de Déu, qui és tot santedat, santa ha d'ésser i santament tractada; i no és possible que aquesta predisposició mig moral, mig intel·lectual ensems, o la seva contrària no tingui el seu influx més aviat o més tard en l'obra teològica, àdhuc en el que té de caire més pròpiament intel·lectual i racional. Tot seguit en remarcarem un efecte ben interessant. Ara en termes generals bé podem dir que la santedat i esperit de pietat transcendí en Sant Tomàs a la seva obra científica, ço és a les seves opinions i doctrines, i a la manera, al tacte delicat i sàvia prudència amb què tractava les coses divinals. Si sempre tots els *Doctores divinitatis* haguessin seguit les petjades del gran mestre, hom no hauria vist segurament proposar qualques extravagàncies, no menys oposades al sentit cristià que al seny i a la pietat.

El fruit, però, més delicat i d'influx més transcendental per a la doctrina catòlica que hom ha d'atribuir a la serenor i equilibri d'esperit i a la tendència harmònica del concordisme de Sant Tomàs és la teòrica i la pràctica de les relacions d'harmonia i de concòrdia entre la raó i la fe. Per qui està fet a viure en aquest ambient de mútua intel·ligència i compenetració d'ambdós ordres del coneixement, tal com recollint les indicacions de la tradició eclesiàstica el formà, el definí i l'estabilitzà Sant Tomàs, se li farà potser un xic difícil fer-se ben bé càrrec de la valor que representa aital harmònica coordinació en l'evolució general del pensament humà. Però quan hom examina històricament les passes que ha donades aquesta qüestió, i quan pren vistes de les incoherències i vacil·lacions i sovint àdhuc grolleres i funestíssimes equivocacions que en punt de tan cabdal transcendència dominen en el món intel·lectual més o menys divorciat de l'esperit de Sant Tomàs, és quan hom queda corprès de la cohesió harmònica i compenetració íntima de l'ordre de la raó i de l'ordre de la fe com ell l'ensenya, assignant a quiscun ben determinadament els propis termes, segons les característiques llurs, i subordinant la petita llumeneta de la raó a les enlluernadores claredats de la veritat primera. Prou que se n'adonà el gran restaurador de Sant Tomàs, Lleó XIII, de la significació que per a la religió i la ciència cristiana té aquest aspecte de la intel·lectualitat verament tomista, per afermar la veritat catòlica davant la munió de sistemes, que d'un costat i d'altre, amb caires de

(5) M. Grabmann, *Wesen und Grundlage der katholischen Mystik*, p. 25, München, 1922.
(6) Aquest aspecte de St. Tomàs hom el troba molt remarcablement exposat en l'obra del Dr. I. Gomà, *Santō Tomás de Aquino*, p. 84 sq., Barcelona, 1924.

racionalisme o amb aparences d'enaltir la fe per un mal entès fideisme, la desvirtuaven o la malmetien. Fins on estengui ses arrels la fecunda llavor de la doctrina de Sant Tomàs en aquest punt, no podem pas ni tan solament començar d'esbrinar-ho. Vegeu aquelles tan penetrants i alhora tan intel·ligibles explicacions del bé que s'acomoden a la raó les mateixes veritats revelades, malgrat que mantes vegades siguin prou misterioses; com empra la raó en servei de la fe; com troba nombroses utilitats en la fe pel progressiu desenrotllament de la raó natural, i en el conreu de la ciència natural per la intel·ligència de la veritat revelada; i en un ordre més particular, el qual, però, no ha perdut gens d'interès des del protestantisme ençà, com fa ressaltar l'harmonisme divinal que relaciona i lliga totes les parts i aspectes de la doctrina catòlica i de la vida de l'Església: fe i obres, gràcia i llibertat, caritat interior i organització social i externa, acció de l'esperit i participació causal dels signes sagramentals per un cantó i autoritat per l'altre.

Com que l'enteniment humà és estat fet per a la veritat, i la veritat és llum, és cosa ben avinent que la "pau en la veritat" que acabem d'assenyalar breument en ses línies generals i en qualques dels seus fruits més saborencs, no podia brollar d'altra deu que de les resplendors de la llum eterna del qui és llum veritable que il·lumina a tothom en venir a la terra. Talment ompliren el "Sol d'Aquino" d'aquella *plenitud de "luce intellectual"*, que deia Dante, serena i tranquil·la, tan diferent dels focs follets d'un racionalisme superb, com de les tenebres rebels de l'agnosticisme positivista. No és pas gens dubtós que aital lluminositat es difon palesament per totes les planes dels escrits de Sant Tomàs; i si aquesta claror pacificant li és comunicada pels principis que guien la sistematització construïda pel Doctor Aquinenc amb son enteniment angèlic, també deu hom donar-ne bona part al mètode, tot claredat i llum, que tan profitosament i amb tanta amplitud sabé aprofitar.

Hem remarcat, doncs, com a característic de l'esperit tomístic *el lloc donat a Déu en l'especulació, l'harmonia de la pau i la plenitud de la llum de la veritat.*

Anem ara a enfrontar-lo amb les tendències de la filosofia derivada de Kant.

* * *

L'afirmació sense reserves que la filosofia de Kant és *atea* no seria pas mesurada amb la veritat, i fins podria hom pendre-la per una grossa injú-

ria feta al pensador de Koenigsberg (7). Però si en repensar les condicions de la investigació filosòfica d'avui dia, que tothom reconeix en estreta dependència de l'influx kantià, en remembrar els postulats i dogmes intangibles qui suren damunt de les tempestuoses onades on fluctuen les idees en innombrable varietat i confusió, hom pren la tasca poc escaient i un bon xic difícil de descriure'n la trajectòria des d'un segle i mig ençà, i de formularne l'equació, hom pot dir i deu dir que la filosofia moderna és atea en ses més íntimes arrels, i que d'aital ateisme potser el més gran responsable n'és Kant.

Kant no començà el moviment racionalista i escépticament ateu; fins volgué en part reaccionar contra d'ell. En el que pertoca, però, al racionalisme de l'*Aufklärung* ell no el rebutjà, ans l'acceptà — i amb quina plenitud—, això sí tancant-lo en el món dels fenòmens. En quant s'oposa a la fe cristiana, al misteri, és la raó l'única font de coneixement; i prou és conegut que en rebutjar a l'enteniment tot poder de traspassar el fenomen, deixà Kant en la banda de l'incognoscible tot objecte transcendent, tot l'ordre religiós i principalment Déu. En tractar d'anihilar la ciència de Déu, la teologia natural o teodicea, posà Kant en moviment totes les energies de son esperit, de la pomposa oratòria fins a l'embolicat sofisme, en la seva crítica dels arguments per a demostrar-ne l'existència. I em sembla que ningú no negarà el malaurat influx que aquest punt del kantisme té avui i tot.

És veritat que l'existència de Déu és un postulat de la raó pràctica, objecte de la fe no-racional, i que segons Kant, d'aital dogmatisme moral no se'n pot prescindir, per tal de fonamentar la moral i la noció universal del deure. Cal però remarcar que àdhuc en aquest terreny, malgrat aitals postulats i consideracions, l'influx de Kant és estat profundament anticristià i ateu. Pel costat de l'ètica, en fonamentar la moral i el deure en l'imperatiu categòric la féu arreladament atea i racionalista, donant-li un caire de superba suficiència i autonomia, que escau molt amatent a tothom qui es troba estret dins dels lligams suaus del jou de Jesucrist. I cert que el reconet que en la moral kantiana ocupa la noció de Déu no és pas el que correspon a qui és la plenitud de l'Ésser. En fer de les veritats religioses afer de necessitat pràctica posà l'arrel de les doctrines fideistes, sentimentalistes, pragmatis-

(7) En tota aquesta part sobre la filosofia de caient kantià gairebé quiscuna de les apreciacions que hom faci semblarà subjecta a revisió, i per tal de justificar-la serien necessàries llargues discussions prou embolicades, que com tothom sap abunden en la història de la interpretació de Kant. No té això res d'estrany, si hom remembra lo dit per Paulsen, que cinc vegades havia llençat lluny de si els escrits de Kant, desesperat d'entendre'ls. Sobre les qüestions més fonamentals es barallaren — i de quina manera, — Kuno Fischer i Trendelemburg; i avui no és pas apaivagada la lluita, com ho reconeixerà hom sols en nomenar Riehl, Cohen i Vaihinger. Més endavant donem els noms de qualques escriptors catòlics, qui molt a consciència i coratjosament ens han donades sobre Kant contribucions de factura crítica correcta i d'alta vàlua filosòfica, que desfan les acusacions d'incomprensió portades per Eucken.

tes i relativistes, que en variadíssima floració han anat brollant en el camp de la filosofia religiosa, quan no és estat conreada per pensadors amb l'ullada fixa en les doctrines estrictament catòliques.

No vull insistir en un altre punt, ço és que el dogmatisme moral de la raó pràctica no sembla pas donar existència noumènica a les realitats de Déu, de l'ànima immortal i de la llibertat, en quant determinades per aitals afirmacions especulatives, sinó tan sols l'objectivitat fenomènica que hom no els havia pogut trobar en el terreny de la raó pura (8); qüestió que per altra part no podia tenir, en qualsevulla manera que fos resolta, cabdal repercussió en la generalitat dels seguidors i deixebles de Kant. El que fou molt transcendental i remarcable i que ha tingut i té una extensió gairebé universal, és l'aspecte palesament ateístic que té en Kant la raó teorètica. Dos corrents, ambdós ben lògicament kantians, en deriven, que per nomenar-los amb noms que en són representatius en un grau si voleu aguditzat, en direm positivista i monista-panteista.

El primer, hom es meravellaria que no hagués brollat de la doctrina de Kant. En establir els tres postulats de la raó pràctica prou que té cura Kant de remarcar que aquestes creences no enriqueixen gens ni mica el cabdal de nostre coneixement especulatiu i teòric. Hom pensaria que el sistema kantià ens deixava discórrer així: malgrat que amb la meva raó especulativa no puc abastar l'existència de Déu, però com que la raó pràctica em diu que tinc necessitat d'afirmar-la, puc afegir aital adquisició al bagatge de les veritats conegudes, i fer-ne el punt de partença d'una sèrie de deduccions teòriques, pendre aquest postulat com la base d'una ciència de Déu. Això, però, no és permès en el kantisme; això seria contrari a les més explícites i fonamentals declaracions de Kant. El dogmatisme de la part moral, que diu: crec en l'existència de Déu, deixa intacte l'agnosticisme teorètic, que diu: res no puc conèixer de Déu, ni tan sols la seva existència, aital objecte té una existència merament pràctica; ço que hom, tan si es vol com si no es vol, interpretarà sempre com en el ficcionisme de l'*als ob*: tot passa en l'ordre moral com si existís Déu, com si a aquesta idea buida de la raó teorètica hi correspongués un objecte, res més! I prou que s'ha interpretat així arreu.

Vegeu-ne ara dues conseqüències prou transcendentals: Déu no és objecte de la ciència, Déu no és objecte de la història. Ben sistemàticament i absoluta les veu hom avui emprades. La noció de Déu no pot entrar en els dominis de la ciència; la hipòtesi Déu hom ha d'excloure-la *in limine,* altra qualsevulla podrà ésser científica, aquesta no. Déu no és un personatge històric, Déu no pot revelar-se o manifestar-se en l'ordre dels fets humans, en el sentit que la intervenció de Déu en la natura i en la història, malgrat

(8) En altre sentit hom pot veure el recent estudi de B. Jansen, S. I., *Structura philosophiae religionis kantianae* (*Gregorianum,* t. V, p. 46-57), Roma, 1914.

hom l'acceptés com a possible, no és dada històrica, no podria ésser constatada científicament. Això deu ésser nomenat, si hom vol parlar com cal i sense perjudicials eufemismes, l'ateisme més absolut en l'ordre del coneixement humà.

Hom podria també fer remarcar la filiació netament kantiana de l'indiferentisme relativista en la forma arreu dominant en la dogmàtica religiosa; són acceptades les fórmules dogmàtiques i en general les representacions intel·lectuals sobre Déu i el suprasensible com a mers símbols o expressions de les experiències i indigències religioses, en funció de les circumstàncies i tendències intel·lectuals, morals i socials del moment; totes per ço són bones, totes tenen o poden tenir la seva veritat relativa, única que hom pot concedir-les-hi. Prou és visible com són oposats aitals corrents a la doctrina i als conceptes fonamentals de la religió cristiana, reduïda així a un migrat i mig inconscient sentimentalisme, sense arrels en l'enteniment i en la moral adequada, que pel demés és sovint presentada com quelcom independent de Déu i de la religió.

L'altre corrent, que en dèiem panteista, bé és veritat que ultrapassa les dades i les afirmacions del kantisme, que mai no volgué dir res de l'incògnit X amagat darrera el fenomen i que sostingué sempre la personalitat de Déu (malgrat hom no vegi amb quina conseqüència); no res menys hom no pot dir-ne un estat intel·lectual que estigui en lluita amb ell, ans bé n'és el succedani natural i lògic en la forma d'evolució més o menys idealista que des de Fichte ençà ha pres, ja que el pensament no podia quedar estacionat en la posició d'equilibri inestable en què el deixà el filòsof de Koenigsberg. La filosofia de l'Absolut, de la Idea, de la Voluntat, de la Vida, de l'Incognoscible en ses variades formes arribà a un monisme universal subjectivista, qui amb tanta conseqüència com Kant tragué de l'esperit l'element objectiu del coneixement i ses condicions *a priori*, en treu també de dins l'element o substràtum noumènic universal, arribant fins a expressar clarament amb un autor (caldria que tots enraonessin amb consemblant claredat): "no és Déu qui ha fet l'home, és l'home qui crea Déu". De la noció panteista de Déu se n'ha dit la forma d'enganyar-se hom malauradament a ell mateix, pensant que admet l'existència de Déu; la forma elegant i científica de l'ateisme d'avui dia, perquè res no hi ha més contrari a la veritable noció de Déu que el panteisme, sobretot en ses formes d'evolucionisme i subjectivisme idealista. La religió panteista és la religió dels que no en tenen; car és possible, i àdhuc de fàcil realització, quan hom ho ha identificat tot en una certa unitat, considerar-se a si mateix com forma particular d'ella. subsistent idènticament abans i després de la migradament curta existència en aquest món; adaptar aquestes consideracions al sentiment religiós —, millor diria a certes modalitats semblants a algunes de les que presenta el veri-

table sentiment religiós—, i satisfer així, mal que mal, les necessitats religioses nadiues en l'home no enterament anormal; i si hom és dotat de qualitats exquisides de sentiment i arriben a sa coneixença les meravelloses expressions amb què les fonts revelades, els teòlegs catòlics i els escriptors místics, afavorits de Déu, signifiquen les realitats sobrenaturals, fins es creurà amb dret de transplantar-les al nou terreny pseudo-religiós, malgrat romanguin flors músties i d'un dia, freturoses de la saba i aliments que no poden xuclar en la seca terra del panteisme.

Kant posseí grans dots de penetració analítica i ensems un potent instint de sintetització. Malgrat reconèixer-ho, hom deu confessar que la seva filosofia *no té pas aquelles qualitats de sanitosa pau i tranquil·litat,* que suara admiràrem en la de Sant Tomàs. La filosofia de Kant és la filosofia de les antinòmies, que volgué certament ultrapassar, deixant-les, però, subsistir en son terreny propi. Li manca l'equilibri, la ponderació, hi ha per tot un deix d'angúnia, que talment malmet l'esperit, qui no troba enlloc qualque repòs en la veritat.

Voler esbrinar les causes d'aital fenomen fóra cosa prou interessant, però molt llarga. N'insinuarem tan sols dues d'ordre intel·lectual i una altra més transcendent. Kant no albirà, gairebé jamai, el món intel·lectual dels segles passats; de la pensa que el precedí no veu més que el racionalisme i l'escepticisme de l'*Aufklärung,* principalment Wolf, Leibniz i Hume. Ço no el satisfeia, com és natural, i Kant es pensà destinat a reformar-ho tot, començant a descabdellar tota la filosofia amb noves solucions i teories sobre el fonamental problema del coneixement. Per ço mateix, però, el seu mètode i després d'ell el de tota la filosofia transcendental, com fa remarcar molt bé el nostre Balmes en els interessantíssims capítols que li dedica en el primer llibre de la *Filosofía fundamental,* no sortia de l'estret marc del racionalisme cartesià, pregonament monístic i essencialment inharmònic i inadequat a la realitat, per tal com suposava possible — qui ho havia de dir, ell qui tant bescantava els prejudicis i idees fetes! — deduir d'un principi intern amb rigor estretament lògic tota la realitat i tota la veritat. Afegiu-hi la manca de Déu en l'ordre teorètic, amb les conseqüències suara assenyalades; i per tant la discòrdia expressament mantinguda amb allò més fonamental de l'ordre de la fe, per tal com aital ordre era declarat sense relació possible amb la coneixença humana, establint així damunt noves i més segures bases la independència absoluta del pensament, fins a declarar absurd tota mena de deure i subjecció en aquest punt. Era talment ben natural que la inestabilitat de la posició inicial i de tot l'organisme del sistema kantià aconduís la filosofia envers un estat d'intranquil·litat paorosa, per tal com veia sotraque-

jades les més sòlides pedres fonamentals, i enrunades les construccions de més provada factura. Era *la intranquil·litat del desordre.*

Fruit ben amarg d'aital soca és el caos, la confusió verament babèlica que regna avui en els dominis de la filosofia moderna. Tots en parlen d'aquesta crisi, que és arribada a una veritable polvorització del pensament filosòfic, moviment que sembla que acabarà, si no es detura, en el nihilisme i la mort de l'especulació filosòfica en aitals sectors. I el més sensible és que aquest continuat vaivé arrela l'escepticisme irracionalista, o la lleugeresa, la curiositat i l'afany sense mida de quelcom nou, que talment trastornen l'enteniment, impossibilitant-lo de raonar i de jutjar, deixant-lo sense cap mena de criteri, i àdhuc destruint de fet i en teoria les lleis més essencials de la seva actuació i exercici; car s'és proclamada com a suprema llei de la investigació filosòfica una continuada i obstinada torsió de l'enteniment, una perpètua rectificació del mateix que hom confessa ésser les condicions normals i necessàries de son funcionament. Això signifiquen moltes teories modernes; això devia germinar de les llavors sembrades per Kant.

En considerar l'influx del sistema i dels principis de Kant en la seva més o menys legítima filiació filosòfica, sembla que hom ha d'assenyalar potser com a principal característica *l'agnosticisme* (9). Avui hi ha qui s'enutja que hom proclami com agnòstic el kantisme: no ens barallarem per mots, que al cap i a l'últim el mot no fa la cosa. Certament la part negativa del kantisme és agnosticisme pur i ben universal; i si en la part positiva vol Kant sortir-ne, hom deu considerar primerament que l'aspecte negatiu del kantisme — que ell fundà molt ben arrelat —, ha estat més ben capit que no pas el positiu; i en segon lloc que hom té dret a posar-se la qüestió: com pot dir-se que surt de l'agnosticisme qui, després de tot, declara la cosa en si i Déu com objecte de la fe quelcom sobre del qual no pot fer-se cap judici o determinació que tingui vàlua davant l'enteniment, com suara notàvem. Es per ço que de fet, en posar els problemes filosòfics, tot el qui no rebutja obertament les direccions iniciades per Kant comença per fonamentar-les damunt d'aital agnosticisme; com ara en posar el problema de la realitat, hom investiga sols com pot donar alguna explicació del caràcter representatiu i objectiu del coneixement, bo i suposant que no arribem pas a la cosa en si, i que pràcticament almenys *esse est cognosci.*

Adhuc en l'influx que ha exercit la part positiva del kantisme hom deu

(9) Sobre l'agnosticisme de la filosofia moderna i la direcció de la tendència verament tomista contra d'ell cf. els notables articles de M. Chossat, S. I., *Agnosticisme* (*Dictionnaire apologétique de la foi catholique,* t. I, col. 1 sq.), París, 1911, i *Dieu* (*Dictionnaire de Théologie catholique,* t. IV, col. 756 sq.), París, 1909.

remarcar que la crítica de la raó pura roman profundament agnòstica, i que agnòstic és el principi general de la ciència que en dedueix, ço és, que les categories tenen valor objectiva sols en l'ordre de l'experiència sensible, i que ultrapassar son domini és quimèric i sense sentit. Com és estat aplicat aital principi prou ho veiem, i hom ha de reconèixer que tot el moviment positivista entra ben còmodament dins aital construcció filosòfica.

Agnosticisme és doncs la filosofia moderna, més o menys accentuat, i agnosticisme arrelat en Kant i en la seva obra. I qui diu agnosticisme diu obscuritat i tenebres, diu error contrari a les lleis fonamentals del pensament humà. Digui hom el que vulgui, el pensament suposa objectivació i exteriorització, és una veritable aprehensió i captura del real; si aital realitat i objecte no hi és, aleshores el que ens sembla veritat és error i mentida. Parlem sense eufemismes, que més aviat sembla que són dits per moda: el kantisme ens deixa en les tenebres de l'il·lusionisme i ficcionisme més absolut, ens fa de la realitat, de la vida, un somni.

Ara veieu: la filosofia del racionalisme, de la llum, de la il·lustració, de l'*Aufklärung,* que es rebel·la contra Déu i la veritat eterna, reconeix inconscientment en proclamar-se agnòstica l'abisme de degradació i de negació de si mateixa on és caiguda. No cerqueu altra raó de la intranquil·litat i de la confusió que hi regna; essent el *regne de les tenebres* no és estrany que sigui *la terra del desordre,* per tal com *no hi llueix la llum de Déu,* autor de tota veritat i de tota pau.

* * *

Sembla doncs que St. Tomàs i Kant representen *dos mons intel·lectuals de característiques fortament oposades.* No és pas estrany que estiguin *en lluita,* i és ben avinent parlar d'aquests dos grans pensadors com de dos mons antagonistes com ho féu Eucken.

Els incidents de la lluita llur, dins la qual tots vivim, no és ara hora d'historiar-los. En considerar l'escolàstica com a quantitat perfectament menyspreable en el camp de conreu filosòfic, i radicalment inadaptable a la pensa moderna, afectà de primer antuvi la filosofia moderna, com el mateix Kant, una ignorància absoluta de la seva existència. Però això no pogué durar tant de temps. Aleshores entrà la lluita en el període de les declamacions a grans veus, potser no gaire pròpies de la tranquil·litat i serenor crítica i filosòfica. Avui els crits no són tan extemporanis, i hom comença palesament a fer lloc, en la revisió de l'estat actual de la cultura filosòfica, al neoescolas-

ticisme o neotomisme (10). Per l'altra banda tampoc mancà la lluita. L'oposició era prou radical, com hom ho ha pogut veure; la filosofia cristiana estava en reconeguda decadència, amb poca força vital, i demés no tots els conreadors d'ella entengueren l'estat d'esperit modern, cosa, però, que en tractar dels filòsofs no era pas tan fàcil. Això féu que la lluita no fos sempre ben aconduïda, i no tenim cap mica d'interès en negar-ho. Cal, però, remarcar que els assaigs de mútua intel·ligència que feren certs esperits generosos però mal preparats foren de males conseqüències, ja abans i molt més fa pocs anys, com remembràvem en començar. En això cal que hom no vulgui amb la paraula "comprensió" o "intel·ligència" significar "acceptació" de les idees d'altri o "adaptació" de les pròpies i en general de la pensa cristiana a les modernes; el que ha de fer-se és un treball de tria i assimilació de tot el que en elles hi hagi d'acceptable. No ens mancaren, no res menys, esperits clarividents, ja des del començament del conflicte, i vivim encara, i viurem sempre, en les relacions amb la filosofia moderna, de l'obra d'un Balmes i d'un Kleutgen, a qui no pot pas bescantar Eucken amb justícia de manca de lleial apreciació i comprensió de l'adversari (11). En renàixer la filosofia escolàstica segons l'esperit de St. Tomàs, les posicions preses s'afermaren i avui en el nostre camp hi ha una munió de treballadors que donen la sensació que la pensa filosòfica de tendències escolàstiques és quelcom seriós i d'actualitat, com que la veritat ho és sempre d'actual. Quina part hi hagi tingut en aital moviment el magisteri eclesiàstic en sa més enlairada representació no és pas ignorat de ningú. *Aeterni Patris, Doctoris Angelici, Studiorum ducem* amb tants altres documents pontificis són les fites que assenyalen el camí seguit pel desenrotllament del pensament filosòfic cristià.

Acabarem fent remarcar una dada curiosa i prou interessant. El que sembla més enutjar en contra de l'escolàstica els representants dels moderns

(10) Cf. A. Gemelli, O. M., *Il significato del centenario di S. Tommaso* (*Publicazioni della Università cattolica del Sacro Cuore*, ser. I, vol. II, p. 22 sq.), Milano, 1923.

(11) La filosofia de Kant és estat ben curosament estudiada per bon nombre de pensadors catòlics. Vegem-ne alguns. Hem citat el nostre Balmes en la *Filosofía fundamental*, i J. Kleutgen, S. I. en *Die Philosophie der Vorzeit vertheidigt*, Münster, 1860-1863, aviat traduïda al francès i a l'italià. El P. Tilman Pesch, S. I., en dues obres *Die moderne Wissenschaft betrachtet in ihrer Grundfeste* i *Die Haltlosigkeit der modernen Wissenschaft, eine Kritik der Kantschen Vernunftkritik*, Freiburg, 1876, 1877, traduïdes al francès amb els títols *Kant et la science moderne, Le kantisme et ses erreurs*, París, 1897, demés del que escriví en els volums de la *Philosophia lacensis*, obtingué com intèrpret de Kant l'explícita aprovació de Kuno Fischer. Les obres del Cardenal Mercier contenen una justa apreciació dels corrents kantians, com hom ho reconeix arreu, i la tesi de son deixeble Mgr. C. Sentroul, *L'objet de la métaphysique selon Kant et Aristote*, fou premiada en el concurs de la *Kantgessellschaft* de 1906, essent jutges Vaihinger, Riehl i Heinze; és estat publicada en segona edició augmentada amb el títol *Kant et Aristote, Louvain*, 1913. Finalment citarem l'exposició curta, però molt acurada i bona per a iniciar d'Aug. Valensin, S. I., en l'article *Criticisme kantien* (*Dictionnaire apologétique*, t. I, col. 734 sq.), i els estudis de gran portada, en curs de publicació, de J. Maréchal, S. I., *Le point de départ de la Métaphysique*, III, *La critique de Kant*, Louvain, 1923.

corrents és precisament ço que a nosaltres tant ens encisa en St. Tomàs, l'harmonia de l'especulació racional amb el dogma i la submissió a la veritat revelada. Això ho retreuen com a tara la més revoltant a l'home modern, freturós de la llibertat absoluta de la ciència, malgrat pugui hom retre-li una servil subjecció a l'ídol de moda que li toca pendre possessió del temple de la filosofia. I això és el que fa la nostra filosofia, la filosofia veritable, la *philosophia perennis.* Gairebé sembla que aviat aquesta oposició serà l'única que de fet li serà feta a la nostra filosofia, per tal com és tan gran la polvorització, com suara dèiem, del pensament filosòfic, que l'únic lema que podrà posar en la seva senyera en la lluita contra la filosofia cristiana serà aquest merament negatiu: "no volem filosofia que harmonitzi amb la veritat cristiana".

En considerar atentament aitals fenòmens, i les característiques que hom ha pogut reconèixer en ambdues tendències, no serà pas, em sembla, artifici retòric concloure que la lluita dels dos mons, el de St. Tomàs i el de Kant, no és altra cosa que un episodi en la del poder de la llum i el de les tenebres, de l'Evangeli de St. Joan; la de la ciutat de Déu i la ciutat terrenal, de la concepció de St. Agustí; la del camp de Jerusalem i el de Babilònia, de les dues banderes de St. Ignasi.

VOLUNTAT, LLIBERTAT, RESPONSABILITAT, PEL DOCTOR MIQUEL VILATIMÓ, PREV., PROFESSOR DE FILOSOFIA EN LA UNIVERSITAT PONTIFÍCIA DE TARRAGONA

La trilogia que serveix de tema a aquest treball havia estat pensada primerament per a una sèrie de tres conferències; i donaria pasta, no solament per a tres conferències sinó que fins i tot per a tres cursos, i ben plens encara. No res menys i encara que siga, només, tot florejant, he volgut abastar tots tres punts, perquè constitueixen íntegrament el procés psicològic de la moral.

La voluntat, la llibertat i la responsabilitat són tres nocions vulgarment, universalment conegudes, íntimament sentides, i que són el fonament d'aquells primers principis de moral que de saber-los ben aplicar els grecs en deien *synderesis* i que nosaltres en diem el Seny; virtut de la qual, grat sia a Déu, Catalunya n'ha estat tan ben dotada que el seny és, arreu, reconegut com una de les benaurades característiques de la nostra terra.

Però totes aqueixes nocions primàries tenen quelcom de traïdoria; tan clares i tan segures que semblen al primer cop d'ull i a la primera impressió, i després, com més un hom s'hi pensa, més es van enterbolint i enterbolint i de vegades costa força de tornar pujar a la claror fàcil i senzilla de l'entrada. Perxò hi han molts filòsofs qui mai no volen perdre de vista els judicis humils del seny i solament amb aquest guia gosen deixar discórrer la raó per tots els laberints del pensar.

El nostre Balmes és un representant ben característic d'aqueixa actitud; quan ell es troba davant una desviació del sentit comú, o que els primers principis, tan humans, del seny han estat perduts de vista, hi torna decididament i de bon grat com a un port segur, com si hagués estat esfereït per una mena de basarda mental.

A En Balmes, i, per tant, a la filosofia del seny, molts crítics li fan el retret de sotmetre's a una mena de dogmatisme racional que seria contradictori de la mateixa raó natural, o dels seus drets, almenys; mes en les qüestions filosòfiques — declarant però que no és pas així en les qüestions anomenades senzillament científiques — gairebé sempre resulta que després de les excursions més atrevides del pensament, sense altra norma que el seu ma-

teix esforç, sense altra guia que la seva pròpia mirada, sense altra finalitat que la seva pròpia satisfacció, fet i fet, es troba de retorn al mateix punt de sortida amb igual sorpresa que un viatger qui hagués fet sense saber-ho la volta de la terra.

Lo mateix ha esdevingut amb l'estudi de la voluntat i dels seus problemes. Principalment ara, en els nostres temps, molts es creien que les ardideses de la psicologia experimental, ajudada per les meravelloses descobertes de les ciències fisiològiques, aterrarien el valor tradicional de la voluntat, principalment en la seva funció de llibertat, o en modificarien, almenys, el concepte que és precisament la base de la moral i dels codis de justícia. I doncs, veieu el que ha passat: les ciències positives, experimentals, fins i tot en els casos que eren empreses amb esperit de revolta, retornen a les nocions antigues i gairebé espontànies; en reconeixen la valor i la confirmen tot enriquint-la encara amb el tribut d'aquelles altres ciències, tal com, si a Déu plau i encara que molt de corre-cuita, ho veurem ara, en aquestes notes.

VOLUNTAT

La noció vulgar i de sentit comú de la voluntat és d'una tendència o un apetit de qualsevol cosa que es presenti com un bé. Prescindint de les diverses explicacions que se'n donen, tothom deu reconèixer que aqueixa tendència és un patrimoni comú a totes les coses de la terra. Però quan es tracta de l'home i d'un apetit que siga il·luminat pel coneixement racional, llavors el valor de voluntat i el seu concepte obtenen un sentit més propi i més estricte. La filosofia *perennis* i la religió consideren la voluntat com una potència o una facultat d'una substància espiritual que és l'ànima humana.

Ara però, en els últims temps, i aprofitant les meravelloses descobertes de les ciències fisiològiques i els nous mètodes de la psicologia experimental, totes les branques de l'escola materialista havien fet una revifalla, amb l'esperança il·lusòria que podrien demostrar científicament que el determinisme s'imposava a tota la nostra vida psíquica. Vegem-ne, però, el resultat:

Segons els mètodes exclusivament empírics hem de considerar, tan sols la nostra vida psíquica en tant que pot ésser objecte d'una experiència immediata i admetre'n tan sols aquelles valors i aquells elements que sien sotmesos a aqueix control o constatats, almenys, en el curs de l'experiència. I així, la voluntat, com tots els altres elements de la vida psíquica, és considerada només com un fet o un estat de consciència caracteritzat per unes reaccions actives de la nostra vida mental i que presenten un curs netament teleològic o finalista.

En Ribot qui ha vulgaritzat i sintetitzat aquests estudis exclusivament empírics, diu que el resultat de les experiències demostra que el fet de consciència que vulgarment anomenem voluntat és compost de dos elements distints: Primerament, i a diferència d'altres qui es presenten en el curs d'evolució, durant llur propi esdevenir, l'acte de voluntat és un estat de consciència definitiu, aturat ja en el seu terme. I, en segon lloc, s'hi troba un element orgànic actiu, qui tradueix en acte aquell estat de consciència. Analitzant llavors aquests dos elements capitals i descomponent-los en altres de més primitius, Ribot, amb l'escola exclusivament empirista, arriba a sostenir que la voluntat no és pas una facultat primordial, sinó un estat adquirit, complexe, resultat de la coordinació d'una pila d'altres estats anteriors i més senzills, conscients els uns, inconscients o subconscients els altres, i que llur conjunt forma aquell estat final que anomenem voluntat i que es tradueix en un acte o bé en un atur.

Així doncs, segons aquesta escola, la voluntat no solament no tindria res d'espiritual, ni seria tampoc una facultat primordial, sinó que ni tan sols no tindria cap mena de causalitat pròpia. Les reaccions motrius que en resulten — o siga els moviments dels quals nosaltres creiem que la voluntat és la causa — no serien pas altra cosa que la resultant de la complexió i de la coordenació de totes les excitacions sensitives i sentimentals i de llurs reaccions motrius purament fisiològiques. "El *jo vull,* diu ell, constata una situació; però no la constitueix pas" (1).

I mireu ara com diuen que es fa l'evolució d'aquest procés fins arribar a l'estat final anomenat voluntari.

Tots ells posen el seu origen en l'estat reflexe. És ja una cosa vulgarment sabuda que les excitacions sensitives es transformen i es terminen en un moviment així mateix els desigs i els sentiments. I per tant, si res no ho destorbava, cada una d'aitals excitacions es convertiria i es terminaria en el seu propi moviment o en l'acte que li correspongui. Però com que nosaltres rebem, al mateix temps, una multitud considerable d'excitacions tant sensitives com sentimentals, resulta que, també al mateix temps, som impulsats per una multitud de tendències moltes de les quals són contraposades, d'altres que s'inhibeixen mútuament o bé es desvien fins a arribar a la resultant final que, en realitat hauria estat tan determinada i d'una manera tan mecànica i tan necessària com els primitius reflexes reconeguts per tothom com ben involuntaris i que, per tant, la voluntat no seria més que una il·lusió provocada per la ignorància de la connexió de les diverses tendències que ens impulsen.

Per a comprendre-ho més fàcilment prenguem un exemple ben senzill. Suposem que algú de nosaltres ara mateix en aquesta sessió vegés que cap

(1) *Les maladies de la volonté.* Passim.

al damunt seu, algun moble fa perill de caure-li al cap i de ferir-lo. La vista i el temor d'aqueix perill, a qualsevol de nosaltres produiria determinadament, necessàriament, una tendència a fugir-ne; però, d'altra banda les habituds de l'educació produirien unes altres tendències que almenys moderarien les primeres; la por de fer-nos veure faria una altra tendència a no moure'ns que, potser, les inhibiria completament; la reflexió també hi intervindria determinant amb les idees altres diferents tendències i el resultat final no seria pas una autodeterminació voluntària en sentit espiritualista; sinó que seria una cosa tan determinada com un reflexe diferenciant-se'n, només, per la seva major complexitat i per raó de presentar-se més fortament conscient i amb una coneixença més clara.

—Què hi ha de veritat en aquestes doctrines?

Per a fer-ne degudament la crítica, cal situar-se en el seu mateix punt de vista, o sia en el terreny exclusivament experimental. I el primer retret que deu fer-se a aquesta escola és que, ultra que els seus mètodes són incapaços per a resoldre la totalitat del problema, que els traspassa, així i tot, ha fet una aplicació massa reduïda i parcial de la mateixa experiència; puix ha considerat, només, la fenomenologia externa del fet de consciència anomenat voluntari, o siga els seus excitants, antecedents i les reaccions terminants. Però dintre el camp mateix d'introspecció característic de l'escola de Psicologia de Würtsburg es descobreix, sinó la naturalesa, almenys la presència i la intervenció en el fenomen de la voluntat d'uns altres elements *subjectius* diversos dels purament fisiològics i sentimentals i que són precisament els que constitueixen la voluntat com tal.

Fa cosa d'uns 20 anys, només, que aquests estudis s'emprengueren a Alemanya; i a Bèlgica pel Prof. Michotte, director del Laboratori de Psicologia de la Universitat de Lovaina. I en tots aquells experiments s'hi constata d'una manera clara, un buit i una llacuna que deixen els elements sensitius i experimentals de la voluntat, i s'hi veu, en canvi, el moment i la funció d'una activitat íntima, subjectiva, l'autodecisió, que és precisament l'element essencial de la voluntat (2).

Aquesta activitat íntima del *jo,* no és pas immediatament i directament copsada per l'experimentació; però almenys és pressentida i fa reconèixer el dret i àdhuc la necessitat de la intervenció de la psicologia racional o metafísica per a resoldre el problema de la voluntat retornant així a la vella i bona doctrina que sosté que és una facultat espiritual de la nostra ànima.

Altre dels errors de l'escola exclusivament empirista és el confondre els fenòmens fisiològics amb els psíquics corresponents. I d'aquests últims en reconeixen, tot lo més, les sensacions, les imatges, i els sentiments.—Cert és

(2) Michott. *Le choix volontaire et ses antécédents immédiats.* Louvain, 1910.

que el fenomen voluntari és acompanyat i fins i tot condicionat per tots aquells elements fisiològics i sensitius; mes els ultrapassa i per això, tots els experimentadors hi constaten aquell buit que suara dèiem.

Un altre error de les doctrines exposades i compartides per Ribot, és el fer de l'acte de voluntat una senzilla *adaptació* del subjecte al terme de les seves tendències, a semblança de l'afinitat química i per consegüent, el negar que la voluntat tingui cap mica de causalitat. Prové que redueix tota l'activitat voluntària, tan rica de possibilitats, a l'ínfima de totes les seves funcions; al minimum de la seva essència; val a dir, una certa mena de *consentiment* on la voluntat més que actuar, tot bonament deixa fer a les tendències sensitives i instintives.

—Que cal respondre a això?

Certament, i ningú no ho negarà, que hi ha molt de tot això en la nostra vida psíquica i moral; fins i tot cal reconèixer que, generalment, en la major part dels actes de la nostra vida ordinària, hi ha molt més d'instintiu, de rutinari, que no pas de perfecta decisió voluntària. No es pot pas negar, però, que, aquesta, de vegades es presenta d'una manera ben franca i ben neta i que si no és objecte d'una experiència immediata ho és, almenys, de la reflexió racional que la completa.

Però, malgrat aquests errors de l'escola materialista, que és una enorme miòpia mental, l'experimentació psicològica sobre la voluntat, ha fet, en canvi, algunes veritables descobertes ben interessants; com, per exemple, la quantitat importantíssima d'inhibicions que comporta l'activitat voluntària i que és lo que em proposo ara posar més de relleu, principalment al parlar de la llibertat.

Un altre dels avantatges de l'experimentació aplicada, sense sectarismes, a la voluntat, ha estat el constatar en el procés de l'acte voluntari una activitat íntimament viscuda que és el seu constitutiu essencial, especialment en el fenomen de l'elecció estudiat per Michotte i Prüm (3).

En aquest interessant treball s'hi demostra, doncs, que l'activitat íntimament viscuda constitueix precisament l'essència de la voluntat; puix per més que manquin a l'estat de consciència els altres elements que constitueixen generalment el procés d'un acte voluntari d'elecció, mentre es presenti a la consciència aquesta activitat íntimament viscuda, l'acte és reconegut i declarat com a voluntari. Però, en canvi, per més que es facin presents a la consciència un gran nombre d'imatges, de sentiments, de judicis i en general, de motivacions que concorren al procés de l'elecció, si per cas no s'hi fa present aquella activitat íntimament viscuda, llavors el subjecte no se l'atri-

(3) Treball que, epigramàticament, ja comença d'ésser conegut entre nosaltres pel cas inversemblant d'aquell subjecte qui l'ha traduït al castellà amb la gosadia de fer-lo passar com a cosa pròpia.

bueix pas com un acte voluntari; sinó que ho declara un fet més o menys automàtic o una senzilla constatació, ço que Ribot i l'escola determinista pretenen que esdevé sempre.

W. Jams (4), W. Wundt, (5) i d'altres mestres de psicologia experimental han anat escatint i primfilant ço que pertany pròpiament al *jo* dins els fets o continguts de la nostra consciència. I han demostrat ben bé que en els actes de voluntat molts elements que vulgarment i a primer cop d'ull semblen *eferents* són, en realitat *aferents*, és a dir, que en lloc d'ésser el *jo* la causa que els produix cap enfora, n'és, al revés, un recipient passiu.

Aquests elements, però, no esgoten pas ni de bon tros el contingut de la consciència en el cas d'un acte voluntari.

La introspecció ben acurada hi descobreix encara quelcom de més pregon, íntimament viscut.

Cal, però reconèixer sincerament, que aqueixa activitat íntimament viscuda no es presenta pas com sortint immediatament del *jo* que, tal com ja he insinuat, i contra el que es creu vulgarment, no és pas tampoc objecte d'un anàlisi immediat d'un contingut de consciència, tal com ho troba tothom qui estigui una mica exercitat en els delicats treballs d'introspecció científica. Aquesta activitat íntimament viscuda es presenta com ben diversa de tots els altres impulsos i motivacions que vénen de fora i passen només pel camp de la consciència, desvetllant-hi, però, una altra impressió especial de receptivitat o de passivitat.

I aquests elements de passivitat i d'activitat, no *constatats* solament com els altres, sinó *viscuts íntimament*, la lògica imposa que s'atribueixin a un subjecte que és justament el *jo* i aquesta és, d'altra banda la noció més pròxima i més profunda que en tenim. I així mateix ens trobem, amb això, en el passatge més curt i més pròxim entre la física i la metafísica, i lo que és més interessant, hi arribem precisament per una necessitat complementària de la mateixa experimentació; altrament, tindríem d'admetre una acció sense subjecte; una receptivitat sense receptor i ni podríem explicar la diferència essencial entre aquests diversos elements dels estats de consciència.

Resulta, doncs, que és precisament el positivisme empíric el qui retorna i confirma la noció i la valor de la voluntat, com a facultat que procedeix del *jo* i que ambdós deuen ésser de caràcter naturalment suprasensible, és a dir, espiritual.

(4) The Feeling of Effort.
(5) Grundzüge der physiologischen Psychologie.

LLIBERTAT

L'acte més important de la voluntat és l'acte lliure; puix el cas és que no tots els actes de la voluntat ho són.

La filosofia escolàstica que, malgrat el descrèdit injust i el menyspreu d'uns quants segles, és l'hereva del bon seny, de l'estructura, de la claredat i de la profunditat del geni grec, distingia acuradament entre l'acte voluntari de natura i l'acte voluntari lliure. Cosa que ignoren molts moderns filòsofs qui s'hi entrebanquen.

El fet del determinisme de l'acte voluntari amb voluntat de natura, o sia l'apetit necessari del bé en general o de la benaurança, és clar que reforça l'objecció del determinisme absolut qui pretén que la llibertat no és més que una il·lusió nostra provocada per la ignorància, més o menys extensa, de la complexió dels motius qui *fatalment* determinen l'acte voluntari falsament suposat lliure. Per això ha estat sempre un dels temes d'estudi predilectes per als psicòlegs i moralistes.

Però tal com suara deia de la voluntat, així mateix el concepte de llibertat és una noció primitiva i fàcilment acceptada; però a mida que s'analitza comença per anar-se enterbolint; però a fi de comptes, mitjançant la descripció introspectiva de l'acte anomenat lliure, queda també confirmada la noció espiritualista donada per la psicologia racional.

La noció vulgar de llibertat inclou dos elements essencials: l'un negatiu, que és l'exclusió de tota violència; i l'altre positiu, que és l'autodecisió o bé el domini del propi acte. El primer element, o siga l'exclusió de qualsevol violència i fins i tot de qualsevol decisió prèvia, importa una indiferència a fer tal cosa o tal altra; i el segon element o siga el domini del propi acte, importa la indiferència de fer-lo o de no fer-lo; o siga, indiferència d'especificació i indiferència d'exercici, tal com s'anomenen en la terminologia de l'Escola.

I és, doncs, sobre el fet d'aquesta indiferència prèvia per a l'acte voluntari que s'és mantinguda arreu i sempre la transcendental controvèrsia entre els deterministes qui neguen la llibertat i els indeterministes qui la reconeixen i la defensen.

Cal reconèixer, però, que alguns autors, com per exemple Marion, han extremat falsament l'indeterminisme fins a negar completament la lògica de la voluntat, tan ben descrita per Paul Lapie (6) i àdhuc, gairebé, el seu caràcter formalment intel·lectual.

(6) Paul Lapie. *Logique de la volonté*. París, Alcan, 1902.

Lo més curiós del cas, és que el problema de la llibertat és una qüestió de fet i, per tant, sembla que podria i deuria quedar resolta segons els mètodes i punts de vista exclusivament empírics; però en realitat resulta que si per l'experiència immediata no pot pas demostrar-se la llibertat, d'altra banda tampoc no pot demostrar-se el determinisme.

Des d'aquest punt de vista exclusivament experimental el problema es presenta de la faisó i amb els termes següents: a veure si, donats uns motius i uns antecedents idèntics, el consegüent o sia l'acte, suposat voluntari, és sempre igual, o bé de vegades resulta divers. Si resultava sempre igual tindríem el determinisme i la llibertat no seria altra cosa que una il·lusió i si de vegades resultava divers amb uns antecedents absolutament idèntics, forçosament hauríem de reconèixer la intervenció d'un altre element causal que seria el *jo* retrobat com a eficient de l'acte lliure.

Però malauradament aqueixa experiència no pot pas realitzar-se: en primer lloc perquè mai no podem conèixer *tots* els antecedents d'un acte lliure; molts hi intervenen tan sols d'una faisó inconscient, tal com se veu en les experiències quan un obstacle novell ò bé qualsevol altra circumstància primerament insospitada els posa en relleu. I, en segon lloc és absolutament impossible de repetir o realitzar dues vegades els mateixos antecedents i el mateix acte; puix que el sol fet d'ésser repetit, ja el canvia enormement, ja que el segon serà forçosament influït d'una pila d'elements nous, com per exemple, la memòria, els sentiments, els hàbits, etc., que resultin del fet de la repetició del primer acte. I per això tal com deia, és un fet que, dins del camp de l'experimentació resulta insoluble; i, per tant, vulgues no vulgues, els mateixos empiristes, per una altra curiosa paradoxa, per a sostenir llurs posicions entren més o menys endins del camp de la psicologia racional.

Així, per exemple, els qui com Höffding, pretenen *a priori* que el determinisme físic deu aplicar-se també a la nostra vida psíquica. I pretenen demostrar-ho pel fet — que a primer cop d'ull sembla formidable — que la voluntat necessàriament i sempre deu seguir el motiu que se li presenta com a més fort o amb una valor més gran; fins i tot quan per caprici o bé quan amb la pretensió de demostrar la nostra llibertat elegim lo pitjor; àdhuc si es vol una cosa que moralment ens perjudiqui o físicament ens fereixi, sempre resulta que fem lo que més ens plau, lo que més ens estimula i, per tant, diuen que no és pas possible la llibertat.

Aquesta antiga objecció trobà la resposta igualment antiga que aquella majoració de valor depèn precisament del nostre lliure judici; és a dir, del principi formal de la nostra llibertat i per consegüent el motiu major no és pas la causa de l'acte anomenat lliure; sinó que n'és, precisament, un efecte i un comprovant.

La psicologia experimental ha comprovat ara i reforçat aqueixa respos-

ta que és la doctrina bàsica de la llibertat. En l'anàlisi introspectiu d'un acte de voluntat lliure, s'hi nota que quan l'examen i la ponderació dels motius ha arribat ja al darrer terme, no solament no hi ha cap mica de consciència de causalitat i, ni tan sols de lligam o d'influència entre els motius i l'acte, sinó que, ben al contrari, s'hi produeix i s'hi troba un *hiatus,* un buit, tan des del punt de vista fenomenal com des del punt de vista del curs lògic del nostre pensament. I és precisament dintre d'aquest *hiatus* que apareix aquella misteriosa activitat íntimament viscuda, l'autodecisió del lliure arbitri, és a dir, la llibertat.

D'altra banda aquesta objecció que la nostra voluntat és necessàriament determinada pel motiu que li presenta una valor major, des del punt de vista objectiu, és a dir, independentment del nostre lliure judici, és un error o un malentès que sembla mentida que els objectants no s'hi fixin; puix que la majoria i de vegades la totalitat dels motius que intervenen en els actes voluntaris no tenen cap mesura comú i ni tan sols no són comparables perquè són completament heterogenis. Suposem, per exemple, que com antecedents d'un acte lliure se'ns presenten els següents motius diversos: l'un de plaer, un altre d'interès i un altre d'amistat, qui gosarà dir que algun d'ells *de si mateix* sigui més gran o més fort que els altres? Seria el mateix que voler comparar un so i una temperatura. Es fa l'error de voler mesurar quantitativament coses que no fan *quantitats* sinó *qualitats* diverses.

Si ens hi fixem una mica, veurem que lo que redueix els motius diversos de la nostra voluntat a un denominador comú; lo que els fa comparables és precisament la major o la menor *estimació* que nosaltres en fem; mes l'estimació és un acte propi nostre; és un nostre judici, un acte del nostre lliure arbitri, base i arrel de la llibertat.

Sembla mentida, doncs, que encara avui dia molts filòsofs que d'altra banda no desmereixen pas d'ésser inscrits en tan honorable categoria, caiguin, no res menys, dins un error tan groller.

He dit que la psicologia empírica apoiava la llibertat en el *hiatus* que s'experimenta entre el terme de la discussió dels motius i la decisió definitiva. A aquesta posició els deterministes hi objecten que tot això és degut a la ignorància de certs motius qui resten més o menys inconscients, però que així i tot actuen poderosament en la determinació dels nostres actes i que per raó que no arriben a dalt de la nostra consciència, l'acte que ells motiven ens apareix com un efecte sense causa i llavors l'atribuïm a una autodecisió que seria ben il·lusòria. I d'altra banda si algun motiu és evident, llavors ni la il·lusió de llibertat no és pas possible. Aquesta rèplica contra la llibertat que encara avui dia és sostinguda també per molts psicòlegs, té d'anar a raure en dues fallides barroeres; un error de fet i una confusió d'elements.

L'error de fet està en pretendre que la llibertat, o sia la il·lusió que en tenim, siga filla de la ignorància de qualque motiu; perquè si això fos encertat, la conseqüència natural fóra que la llibertat estaria en relació directa de la ignorància; és a dir que com més ignorat fos el suposat motiu, o com més en gran nombre fossin, més intens seria el nostre sentiment de llibertat. I, de fet, resulta ben bé el contrari; quan fem alguna cosa sense conèixer-ne gaire els motius, o sense fer-ne gaire esment, les nostres decisions són fredes i febles, gairebé sempre automàtiques o rutinàries i gairebé mai no arriben a provocar un acte netament lliure; amb prou feines que arribi a voluntari. I, en canvi, si d'una manera ben clara i ben neta hem conegut i esbrinat els motius i hem ben meditat el judici de la nostra major estimació, llavors la decisió del nostre acte és tan nostra i tan ardida que fàcilment pot arribar a fer-se heroica, i és llavors que la consciència i el sentiment de la nostra llibertat són fortíssims. Oi més que aqueix error de fet, he dit que els qui neguen la llibertat fan sovint una estranya confusió d'elements; puix que fan entrar en la discussió de la llibertat una pila d'actes que jamai ningú no ha pretès presentar-los com a tals.

Ja he dit abans que les nostres decisions *plenament* lliures (puix que cal no oblidar que n'hi ha de més i de menys) són més escasses del que un hom es pensa. Per a llur estudi científic com per a la responsabilitat moral, cal, doncs, destriar-les ben acuradament.

En la vida ordinària i quotidiana, la major part dels nostres actes, val a dir que són produïts per velles habituds, gandules rutines, cecs instints, sense que la llibertat s'hi fiqui gaire; i, doncs, és un error dels deterministes el voler pendre en bloc aquests actes de la nostra vida psíquica i moral per tal d'aplicar-hi amb tranquil·litat, però equivocadament una mesura única.

La mateixa manca d'esbrinament cometen, argüint contra la base i l'arrel mateixa de la nostra llibertat, o sia contra la indiferència del nostre judici enfront dels objectes que es presenten com a termes de l'acte lliure; puix que pretenen que el nostre judici és determinat forçosament per la veritat objectiva que se li imposa.

Cal reconèixer que és ben cert que el nostre judici no pot pas actuar *sempre* lliurement; que 2 i 2 fan 4, per exemple, no som pas lliures de judicar-ho altrament; com si per a refrigeri, un hom havia de triar entre una copa de xampany o una copa de vinagre. Ni aquestes ni qualsevol altres veritats evidents no donen pasta per a un judici lliure. Això sí que no són res més que senzilles constatacions. Però que no hi ha, per ventura, altres possibilitats de judici amb altres elements en el curs de la nostra vida mental? Bé n'hi ha i n'hi ha de veritats qui deixen incert, o indecís almenys, el nostre judici. Bé n'hi ha i n'hi ha de veritats que es presenten alhora i agrupadament a la nostra consciència i que si són veritats o béns *particulars* per

ben evidents que siguen, deixen un marge ben ample per a la nostra preferència entre la una o l'altra; per a la nostra lliure elecció.

Oi més, un sol terme o element de judici; una veritat qui es presenta sola i evident a la consciència, no exclou pas encara la possibilitat d'un acte lliure; jo puc pensar voluntàriament, és a dir, aplicar el pensament a la veritat que 2 i 2 fan 4, i puc fer-ho ben lliurement; puix que si vull, puc refusar de pensar-hi. I això em porta finalment a precisar una mica més el veritable concepte de l'acte lliure; i és que lo essencial de la llibertat és l'autodomini, la plena senyoria del propi acte.

D'altra banda, amb ço que s'és anat dient, va quedant demostrat el caràcter formalment intel·lectual de la llibertat tal com, a cada pas, ho ensenya el gran mestre de les escoles Sant Tomàs.

Aquells qui en el procés de la vida espiritual humana volen donar el primat a la voluntat pel damunt de la intel·ligència, separen exageradament les dues facultats; destrien massa els elements d'un acte únic — cosa que prové d'un abús de l'especulació abstractiva — i volent exalçar la llibertat resulta que la degraden: car si la llibertat no és intel·lectual, com serà, llavors, la seva essència i la seva funció d'espiritualitat?

Ja és ben conegut el fort i decidit intel·lectualisme de Sant Tomàs. La llibertat l'anomena preferentment *liberum arbitrium* i, per a ell, l'arbitri i l'arbitratge són formalment intel·lectuals. L'*apetit* realitza *materialment* l'acte que és *informat* per la intel·ligència. De manera que tota la raó, tota la mesura i àdhuc tota la possibilitat de la llibertat està en la intel·ligència. La llibertat és pròpiament el domini, l'autodecisió d'un judici intel·lectual que son objecte, en tal cas, deixava indeterminat. Bellament, radicalment, així ho diu Sant Tomàs. *...tota ratio libertatis ex modo cognitionis dependet... Et ideo si iudicium cognitivae non sit in potestate alicuius, sed sit aliunde determinatum, nec appetitus erit in potestate eius, et per consequens nec motus vel operatio absolute... unde totius libertatis radix est in ratione constituta. Unde secundum quod aliquid se habet ad rationem, sic se habet ad liberum arbitrium* (7).

Precisat així el concepte de llibertat, ara cal precisar i fins rectificar el concepte o la impressió de la consciència que en tenim. Des del punt de vista filosòfic o exclusivament racional, l'argument de consciència és l'únic ferm i segur que tenim per a provar el fet de la llibertat humana; puix que els altres arguments, o sia el del consentiment comú i del fonament de la responsabilitat, no són pas d'una valor absoluta, com ja ho veurem especialment d'aquest últim.

Cal precisar, doncs, el concepte i la valor del testimoni de la consciè-

(7) De Veritate. Quaest. XXIV. a. 2 in c.

cia. Ja he dit abans que el *jo,* o sia la pròpia personalitat íntima, no és pas un contingut immediat de la nostra consciència; cal una reflexió i un pas dins la metafísica, a fi d'arribar-hi.

Així mateix, doncs, és que la llibertat, que és l'activitat més íntima i que més directament brolla del jo, no serà pas tampoc objecte d'una experimentació directa ni es podrà trobar com un element immediatament contingut en un estat de consciència? — Segons com i de quina manera. — Quan diem, doncs, que som lliures perquè tenim consciència de ser-ne, com hem d'interpretar-ho perquè tingui un sentit recte? — En les experiències sobre l'acte voluntari, els subjectes, principalment si no són gaire exercitats, es declaren lliures quan obren per motius *subjectius* i quan són *objectius* es declaren, en canvi, autòmates o rutinaris; és a dir, no lliures. — Aquest sembla el concepte vulgar. Així, per exemple, quan un hom diu que prefereix una rosa a una col, perquè la rosa és més bella; o bé que prefereix el xampany al vinagre perquè el primer és més saborós. En aitals casos, els subjectes diuen que no se senten pas lliures; però si aqueixes mateixes preferències són fetes per motius *subjectius;* un hom, per exemple, elegeix la rosa perquè precisament hi estava pensant i en tenia desig; o bé el xampany perquè en té set o ganes de beure'n; llavors, a causa de l'aspecte *subjectiu* que els tals motius presenten, els subjectes declaren obrar i decidir-se lliurement. D'aquí n'havia vingut la frívola definició que érem lliures quan teníem consciència d'obrar per motius subjectius; i que no ho érem pas, quan obràvem per motius que es presentaven a la consciència amb caràcter exclusivament *objectiu.* Però s'ha reconegut últimament que els motius *subjectius,* almenys en llur major part, no són res més que una evolució natural dels *objectius.* Si un té *desig* d'una rosa o *ganes* de beure xampany no és per altra cosa que per les llurs qualitats *objectives* que se li han anat imposant. Per consegüent, si admetíem aquell criteri espontani i comú, de provar la llibertat per la consciència que tenim d'obrar per motius subjectius, en realitat provaríem el contrari; és a dir que en lloc de provar-la, els qui ho fan així, la neguen sense adonar-se'n.

La veritable consciència de la nostra llibertat consisteix, doncs, en una altra cosa i comporta els dos elements que ja he dit abans; l'un, *negatiu;* o sia, el deslligam, el buit que es troba entre els motius i la decisió lliure; i l'altre, *positiu,* o sia la consciència de vegades ben clara d'una activitat íntimament viscuda que, per reflexió lògica, no pot atribuir-se a altra cosa que a la personalitat íntima, al jo metafísic.

He dit i repetit sovint que del *jo,* o sia de la pròpia personalitat, no en tenim pas una consciència immediata ni en podem fer una experiència directa. I això, que a primer cop d'ull a algú podria fer-se-li estrany, es comprèn ben fàcilment mitjançant un ràpid examen. El concepte vulgar del *jo*

està constituït pel nostre cos i tota la individualitat que l'acompanya, físicament i psíquica. Però, a primer cop d'ull, ja es veu que és un concepte molt elàstic i si es va restringint queda reduït a la nostra individualitat mental i llavors ens apareix com distint del nostre cos; per això diem: el *meu* cos, distingint entre el nostre cos i el *jo* ja més pregon, i que llavors designa exclusivament però totalment la nostra vida psíquica. Però es va restringint més encara, perquè en el contingut de la nostra consciència s'hi presenten uns elements, ja sia de caràcter mental com pensaments, records, etc., ja sia de caràcter sentimental com desigs, goigs o dols, que arriben, entren i passen per la consciència amb un aire foraster; i, per tant, els eliminem justament del concepte del *jo;* però llavors ens adonem que en el contingut de la consciència hi ha també una *passivitat;* una *rebuda* d'aquells elements forasters que hi passen; oi més, s'hi troba encara una *activitat,* un estat dinàmic que no ve pas de fora. I llavors, d'aquesta passivitat i d'aquesta activitat íntimament viscudes, ja no podem passar més enllà; hem arribat a l'últim terme possible de l'examen empíric del contingut de la consciència. I és aquí que llavors la lògica ens obliga forçosament a fer aquell pas que dèiem, a la metafísica, transcendent a l'experiència; i és que aquelles accions han de tenir forçosament un subjecte que és la substància del *jo.* Per consegüent si del fet que la llibertat no sigui objecte d'experiència immediata, els deterministes se'n fan un argument en contra de la seva existència, nosaltres hi trobem, en canvi, una benaurada confirmació del seu caràcter espiritual. — La llibertat és filla de l'esperit. I, per tant, encara que molts no s'ho creguin, perquè no ho comprenen, com més espiritualitzats, és a dir com més sants, més lliures som!

I, per últim, l'actitud i els treballs de l'escola determinista i de l'experimentació desinteressada han donat relleu a un altre concepte i un altre element de la llibertat ben insospitats de tothom i que resulten tenir una valor immensa d'apologètica. I és que tothom es figura que la llibertat és una mena d'amplitud com més gran millor i que, per consegüent, tota restricció disminueix la llibertat i és un atemptat contra la mateixa. I, doncs, ben al contrari. Per estrany que sembli, la nostra llibertat és essencialment una restricció i tant de les tendències físiques com de les psíquiques. I ho veurem també d'una manera ràpida i senzilla. Es un fet científicament cert que cada impressió o excitació sensitiva, sentimental o mental, fa un procés vital que deu terminar-se en una excitació motriu començant des dels reflexes més senzills, o sia els excitants sensitius que produeixen un moviment del nostre organisme sense que nosaltres en tinguem consciència de res, o si en tenim els veiem i els trobem ben involuntaris, fins als processos de la vida mental lliure. Figureu-vos, doncs, què tal seria la vida nostra si cada una de les impressions conscients i inconscients de tota classe que en tan gran nombre i a tothora

tenim, es traduïa, de fet, en el seu moviment corresponent. Tots patiríem una epilèpsia formidable. I, doncs, podem salvar-nos-en per la benaurada intervenció de la nostra voluntat i principalment de la nostra llibertat que comença d'intervenir precisament en funció d'inhibició; és a dir, d'anar aturant aquest allau enorme de tendències, contraposant-les i anul·lant-les, subordinant-les, restringint-les i, per últim, deixant-ne sortir només una, la predilecta, l'escollida, deixant més o menys restringides totes les altres. Fixeu-vos com és aquesta la principal funció pedagògica de l'educació. Als infants són moltes més les coses que cal ensenyar-los que no poden fer, que no pas les que deuen fer; són moltíssims més els moviments i els impulsos que cal restringir-los que no pas els que cal provocar-los. També haureu observat que tant les bèsties com les persones mentre són petits i jovenets són més moguts i enjogassats que no pas en les edats madures. Es creu vulgarment que això és degut a la major agilitat i elasticitat d'un cos tendre; però no és pas això, sinó que, principalment, és degut el repòs de l'edat madura, a la major intervenció de la consciència i entre els homes a la major intervenció de la voluntat i de la llibertat que saben *restringir* més bé aquests impulsos que tant o més es verifiquen en l'edat madura que no pas en la tendra.

I aquest treball de restricció no sols es fa en la vida fisiològica; sinó que encara molt més en la vida psíquica per raó que en tenim una consciència més clara i la voluntat lliure hi té una intervenció més directa. Nosaltres som més lliures com més tendències anem restringint fora de la mateixa activitat lliure. Per això els homes qui tenen el més alt domini de si mateixos, és a dir, els més lliures, són també els més serens; i per això en Déu Nostre Senyor coincideixen i es refonen la suprema llibertat amb el repòs i la immobilitat absoluta.

Es cert que la llibertat suposa una indiferència i una indeterminació prèvia; però aquesta indiferència no és pas l'essencial de la llibertat. Molt generalment hom cau en dos errors pel concepte de llibertat; el creure que consisteix essencialment en aqueixa indiferència i en el deixar esbravar sense fre tots els impulsos que ens vinguin. Però, d'una banda ja hem vist que científicament es demostra que tots aquells impulsos que ens vinguin, fora d'aquella misteriosa activitat central del *jo*, són justament contraris a la llibertat i per tant el donar-s'hi en lloc de reprimir-los, no és pas exercir la llibertat; és, certament, esclavitzar-se. I d'altra banda, el creure que la llibertat consisteix en la indiferència prèvia, és confondre una condició de la seva possibilitat amb la realització de l'acte. Fixeu-vos que l'home més lliure no és pas aquell que sia més indiferent; sinó aquell qui més sovint sap normalitzar-se, sap restringir-se. La nostra voluntat és una tendència en certa manera infinita envers el bé; res de la creació no la satisfà; per tant ella pot ésser indiferent per a escollir entre tots els béns concrets que la crea-

ció pot oferir-li. És la indiferència més gran que podem arribar a imaginarnos. I no obstant si mai no sortia d'aquesta indiferència, tindria el poder, la possibilitat de la llibertat; però el cas és que d'*acte* lliure no en faria cap, ni un. Per a realitzar, doncs, la llibertat, per a fer-la efectiva, és precís restringir aqueixa tendència; i si ella en certa manera és infinita, fixeu-vos, com, per consegüent, la restricció que per aquesta banda exigeix qualsevol acte nostre lliure, és així mateix infinita. I el mateix veiem per part de l'objecte: d'entre tots els objectes que postulen la nostra elecció, és precís que fem encara una altra restricció infinita així mateix; perquè d'entre tots els objectes possibles, quan fem l'acte lliure, el restringim i el limitem a aquell tot sol que ha merescut la nostra predilecció.

I ara, arribem a lo més interessant; i és que si el nostre acte de llibertat importa essencialment una restricció de nostres tendències i una limitació del seu objecte; i com que la restricció i limitació dels actes humans no són cegues, sinó que són una *norma;* i d'altra banda com que la voluntat és fenomen de la vida mental i de naturalesa espiritual, se'n segueix lògicament que la norma, que ja hem vist que li era essencial, puix que forma part d'ella mateixa, ha de ser també de naturalesa mental i espiritual. I serà tant més perfecta, és a dir tant més conforme a la nostra llibertat, com més satisfaci les nostres tendències cap a l'Infinit. I aqueixa norma suprema per al nostre judici mental; i aquest objecte infinit que satisfaci les nostres tendències sempre assedegades, aquesta fusió de lo diví i de lo humà no és pas la buida quimera d'un somni; és la doctrina que ens ha ensenyat el nostre diví mestre Jesús, qui ha vingut al món també per a donar-nos una norma divina per al nostre judici i per a ensenyar-nos d'elegir segons el bé suprem. Mestre, doncs, de llibertat perfectíssima i sublim.

Quan s'alardeja, doncs, de la llibertat com d'un refús de tota norma i de tota restricció, es comet un contrasentit enorme, que solament la ignorància pot excusar.

I dic que Jesús ha estat un mestre de llibertat perquè aquesta és, precisament, la base de la responsabilitat moral, de la qual per manca de temps indicaré tan sols qualques problemes.

RESPONSABILITAT

El mot de responsabilitat és ben modern i d'origen i de caràcter jurídics; puix que s'entén per aquest mot el deure que té algú de *respondre* dels seus actes davant d'algun altre qui té el dret de preguntar-l'en.

Abans se'n deia la *imputabilitat,* o siga, atribució de l'acte a aquell qui

cap tribunal humà no pot conèixer-lo ni jutjar-lo d'una manera adequada, és cert que la necessitat obliga a mantenir l'exercici tan defectuós de tots els tribunals de justícia humana que sancionen els actes lliures segons la materialitat de l'acte extern i les lleis abstractes que s'hi refereixen. Cal, però, fer progressar l'estudi de la moral i reformar els codis de justícia segons un criteri i una mesura més *subjectiva;* anar-se acostant, tant com es pugui, a la deu mateixa de l'acte que s'ha de jutjar. — La responsabilitat externa, purament objectiva i amb les sancions corresponents, també l'apliquem a les bèsties i àdhuc a les coses inanimades; aterrem, destruïm i matem un arbre perquè ens fa nosa o ens perjudica; matem o castiguem una bèstia perquè ens serveix malament o perquè ens fereix. Però no és pas d'aquesta mena, com alguns autors pretenen, la responsabilitat que hem d'atribuir als homes; però, d'altra banda, això demostra que també és un altre error comès per molts autors de manuals dels nostres, el voler provar la llibertat mitjançant la responsabilitat, deixant-se influir, potser inconscientment, per aqueixa posició perillosa de Kant. És, tanmateix, una equivocació; podem provar la responsabilitat mitjançant la llibertat, però no pas al revés. Tot lo més, i prenent la responsabilitat en el seu sentit més estricte; és a dir, en el sentit de la imputabilitat dels antics, llavors la responsabilitat *suposa* la llibertat; però no la prova.

Ja és ben sabuda l'antinòmia de Kant entre la ciència i la moral. El filòsof de Koenigsberg afirmava el determinisme universal per la *Crítica de la raó pura;* en canvi, però, es veia obligat a reconèixer la llibertat com a postulat necessari de l'ordre moral en la seva *crítica de la raó pràctica.* I, efectivament, tot ordre moral, àdhuc independentment de qualsevol confessionalitat religiosa, es basa en la consciència íntima indestructible de la responsabilitat de certs actes humans i no pas a causa de qualque llei que així ho sancioni, sinó per tal com d'aquells actes ens en sentim autors.

Cal precisar que per aqueixa consciència de responsabilitat estrictament moral i principalment del caràcter imperatiu amb què els deures morals se'ns imposen íntimament, podem i àdhuc devem reconèixer la llibertat; precisament, però, així es demostra que la llibertat és la raó i la causa de la responsabilitat moral i que no pas al revés, com Kant pretenia.

Altrament, aquest formidable filòsof es troba empès per la força de la lògica a donar un concepte de la llibertat que encara ha acabat de desviar els seus deixebles: per ell, la ciència no copsa res més que *fenòmens,* i entre els tals, la raó pura no hi troba pas la llibertat, sinó un determinisme universal. Per tant, la llibertat — deducció de la raó pràctica — no és pas un fenomen sinó que deu ésser un *nòumen,* una *cosa en si*... que segons ell mateix no pot pas ésser coneguda per la nostra intel·ligència. Per això els seus deixebles i molts filòsofs moderns més o menys tarats de l'antinòmia crí-

tica kantiana com Feuille (8) tot i reconeixent el sentiment o la consciència de la responsabilitat, diuen que la llibertat que postula no és res més que una il·lusió.

La major part, però, dels filòsofs deterministes, tot i negant la llibertat, i àdhuc alguns la responsabilitat moral, pretenen, no res menys, mantenir la norma més general i ordinària de vida humana; pretensió impossible, si es vol ésser lògic i sincer tal com ho demostrà de faisó sensacional Paul Bourget (9) en fer retret d'aitals contradiccions al seu mestre Taine qui morí amb el rosec formidable d'aqueixa antinòmia tràgicament irresolta.

Per a nosaltres, en canvi, l'acte ens és imputable perquè és lliure; perquè nosaltres en som la causa; és a dir, perquè és nostre; i ho és tant de nostre que forma part de nosaltres mateixos; puix que per raó d'aquests actes ens tornem moralment bons o dolents.

I fixem-nos, per acabar, com això ens explica d'una manera gairebé natural l'eternitat del premi i de les penes de l'altra vida; puix que si en virtut d'aquest procés psicològic que acabem de veure de Voluntat, Llibertat, Responsabilitat, quan arribem a la vida eterna som moralment bons o dolents de nosaltres mateixos i que estem en un estat de terme definitiu en el procés dels mèrits sobrenaturals i que, d'altra banda en l'eternitat dels esperits no hi ha canvi essencial possible, ja que tampoc no hi ha rigorosa successió, així es troba natural i es veu ben raonable que ens quedem tal com som: bons o dolents eternament.

Es un cas més en què la intervenció de la gràcia de Déu, segons la dita vulgar dels teòlegs, no destrueix pas la naturalesa — per ell mateix creada—; sinó que la manté i la sublima, encara.

(8) *Liberté et déterminisme.* Passim.
(9) *Le disciple.*

EL PROBLEMA SOBRE LA UNITAT DE LA MATÈRIA. MEMÒRIA PRESENTADA AL CONGRÉS DE COSMOLOGIA DE ROMA, PEL P. IGNASI PUIG, S. J., PROFESSOR DE QUÍMICA EN EL COL·LEGI MÀXIM DE ST. IGNASI DE SARRIÀ

NOTA: *Els primers dies d'octubre de 1924 es reuní a Roma un Congrés de Cosmologia per posar en relació treballadors de tot el món, i per estudiar la concordança de les modernes ciències físiques, amb la tradicional doctrina escolàstica d'Aristòtil i Sant Tomàs. El Congrés era de jesuïtes, i a ell concorregueren 46 professors de deu nacions d'Europa i Amèrica. Molt a l'avançada cadascú havia escrit la seva memòria sobre un punt determinat. Aquesta havia estat impresa, i donada a un relator competent que fes les seves observacions, les quals eren també impreses. Cada memòria amb les seves observacions era presentada al Congrés, llegida i discutida. Ja es veu que la tasca era seriosa, i el mètode ben allunyat d'improvisacions i parleries.*

Els temes tractats foren els següents: I. Fonament de la criteriologia; *tres memòries.* — II. Continu matemàtic; *dues memòries.* — III. Continu físic; *tres memòries.* — IV. Teoria de la relativitat; *cinc memòries.* — V. Activitat dels cossos; *tres memòries.* — VI. Concepció general de l'univers; *dues memòries.* — Lleis de la naturalesa: *dues memòries.* — VII. Elements naturals; *tres memòries.* — VIII. Sistema de la matèria i forma; *dues memòries.* — IX. Teleologia; *tres memòries.* — X. Principi vital; *dues memòries.* — Evolució; *quatre memòries.*

De Catalunya hi assistiren els Pares Josep M.ª Dalmau, Ignasi Puig i Ramon de Rafael, professors del Collegi de Sarrià. Sobre el tema tercer versava la memòria del P. Ignasi Puig, professor de química, que tenim el gust de presentar als nostres lectors.

Els congressistes tingueren dues audiències: una general de tots amb el Papa i una altra particular dels espanyols amb el Cardenal Ehrle. Totes dues foren molt afectuoses, però la segona fou més llarga i científica. Parlà el Cardenal de la necessitat que té la filosofia d'estar en contacte amb les ciències, seguint els exemples d'Aristòtil, Albert Magne i Sant Tomàs. Fins el segle XII.è la filosofia era molt pobra. Professors, numistes i sentenciaris reduïen tota la sistematització a colleccionar textos de Sants Pares que parlaven en un o altre sentit, D'Aristòtil tot just en coneixien la lògica, i aleshores començaren d'entrar altres tractats per les comarques d'Espanya i sud d'Itàlia. Però vingué Albert Magne, i es féu deixeble de la naturalesa per l'observació, i llegia afanyosament tots els llibres que poguessin obrir-li la porta de nous coneixements. Lo mateix féu el seu deixeble Sant Tomàs. El seu biògraf Guillem de Toca fins a cinc vegades

remarca expressions com aquestes: nova invenit, doctrinas novas proposuit. *Peckam, Arquebisbe de Cantorbery, va recollir d'ell* 50 *proposicions que segons el seu judici, havien d'ésser condemnades com a novetats.*

Prenguem exemple, doncs, dels mestres. En Sant Tomàs cal distingir tres coses: 1.ª *el mètode d'investigació;* 2.ª *el sistema d'ensenyament;* 3.ª *les seves opinions. En les dues primeres, Sant Tomàs és un mestre perfecte, que hem d'imitar; en la tercera, no hem de pensar que després d'ell res no s'hagi trobat de bo i que no es pugui anar més enllà. Aquesta és la ment de l'Església, i particularment de l'actual Papa Pius XIè; aquest és també l'exemple que ens han deixat els nostres Pares.*

Veus aquí ara la memòria del P. Puig.

Se'n parla tant avui dia de la unitat de la matèria, són tantes les publicacions, adés revistes adés llibres, on es descriu minutíssimament la constitució de la matèria, que entenem serà cosa de profit il·lustrar el públic de nostra terra sobre tan interessants qüestions. I per a orientar des d'ara els lectors, ens ha semblat bé definir de bell antuvi ço que en solem dir l'*estat de la qüestió.*

Actualment, quan els científics ens parlen de la unitat de la matèria, volen significar-nos que els àtoms de tots els cossos es componen de minúscules partícules carregades d'electricitat: unes, dites *electrons*, amb càrrega negativa; altres amb càrrega positiva i s'anomenen *protons*. I ja que hem esmentat els electrons i protons, bo serà donar tot seguit la definició d'aquestes entitats, per a conèixer els termes de què es valen els homes de ciència de nostre temps.

S'entén per *protó*, segons els físics i químics, el mínimum natural d'electricitat positiva, possible en l'estat de llibertat, de massa elèctrica igual a la càrrega de l'ion hidrogen. S'anomena *electró* el mínimum natural d'electricitat negativa lliure, la massa de la qual es creu unes 1850 vegades més lleugera que la del protó.

Ara doncs; contra de la pluralitat de matèries, defensada correntment pels escolàstics, segons els quals hi hauria almenys tants cossos d'espècie diferent quants són els elements químics, opinen en l'actualitat els científics, que tots els cossos es redueixen a una, o, tot lo més, a dues matèries primigènies, de natura certament elèctrica, de les quals s'integrarien tots els àtoms i totes les molècules, i consegüentment d'aquestes, tanmateix, provindria la diversitat de cossos fins ara coneguts: diversitat que, segons el parer dels actuals físics i químics, consistiria en variants purament accidentals, és a dir, en la sola figura, nombre, posició, ordre i variada distribució dels electrons i protons dintre dels àtoms i dels diversos àtoms dintre de les molècules.

La doctrina dels filòsofs escolàstics referent a aquest punt és massa

coneguda perquè ens deturem ara a exposar-la: basta esmentar, que gairebé tots admeten almenys l'existència de tants cossos d'espècies diferents quants són els elements químics, i la majoria, anant més endavant, sostenen la diversitat específica de tots els cossos compostos, coneguts científicament sota el nom d'*espècies químiques*.

El programa, doncs, d'aquesta modestíssima dissertació serà talment senzill: com encapçalament de tot el que seguirà, parlarem primer dels fenòmens de la desintegració de la matèria; en segon lloc, de les hipòtesis dels capitostos d'aquest moviment actual, *Rutherford, Thomson* i *Einstein*, i últimament de ço que s'ha de pensar, filosòficament parlant, sobre la unitat de la matèria.

I. *Fenòmens de la desintegració de la matèria*

Cal remembrar, abans de tot, que com a síntesi dels experiments i teories de nombrosos físics, particularment de *Bragg, Moseley, Bohr, Rutherford* i *Sommerfeld,* els àtoms semblen constar de dues regions: una externa anomenada *corona* — nom més propi fóra el *d'embolcall* — i una altra interna dita *nucli*. La corona es compon solament d'electrons; en canvi el nucli inclou sempre protons i generalment també alguns electrons.

La principal raó de posar-hi aquestes dues regions a l'àtom fou per a explicar la diversitat d'efectes observats en els mateixos àtoms en verificar-se l'emissió d'alguns d'aquests electrons.

Efectivament: s'ha descobert l'existència d'una emissió d'electrons, com és la realitzada sota l'influx dels raigs catòdics, de la calor i de la llum, relativament fàcil d'assolir, però que no comporta canvi químic en els àtoms on tenen lloc semblants fenòmens: més encara; aquests àtoms mancats de dits electrons en recuperen després d'altres fàcilment i espontània. Per això els físics i químics sospiten amb fonament que aqueixos electrons es troben no al nucli, sinó a la regió externa, o sigui a la corona.

L'altra emissió d'electrons, com és la dels raigs dits *beta* dels cossos radioactius, és totalment diferent de la passada: aquella podia reproduir-se artificialment sota certes condicions; aquesta, emperò, no ha pogut fins ara regular-se per cap artifici dels coneguts i va sempre acompanyada de canvis químics dels àtoms on té lloc. Els electrons d'aquesta emissió, un cop abandonen l'àtom, ja no tornen entrar-hi; per la qual cosa es creu que aquests electrons pertanyen al més íntim de l'àtom, o, usant el llenguatge dels químics, procedeixen del *nucli*.

En lo que acabem de dir s'hi troba apuntat gairebé tot ço que s'entén per desintegració de la matèria; però, com que aquesta noció és de la més

gran importància, cal desenrotllar-la un poc més, per tal de conèixer bé el significat i la valor que hom ha de donar a les teories modernes referents a la constitució de la matèria. Moltes vegades no és tot or el que llueix, car facilíssimament es passa, en aqueixes matèries, de l'ordre real a l'ideal, o siga, dels fets a l'explicació dels fets.

S'anomena, doncs, *desintegració* el fenomen pel qual els àtoms dels cossos es converteixen en altres de més senzills. Aquesta desintegració pot ésser de dues maneres, una natural i altra artificial.

La desintegració natural ha pogut fins ara observar-se en els elements de més gran pes atòmic, com són l'urani, el tori i altres derivats, precisament, d'aquests dos. En dues coses cal fixar-se en aquesta desintegració: en les partícules projectades i en els àtoms residuals.

Les partícules projectades formen els conegudíssims raigs α i raigs β: els *raigs alfa* són nuclis d'hèlium, compostos de quatre protons i dos electrons, de pes atòmic, 4; els *raigs beta* són senzillament electrons. Els raigs γ dels mateixos cossos radioactius no són partícules, sinó que semblen ésser ondulacions electromagnètiques d'èter. Malgrat això, no tots els cossos radioactius projecten les dues menes de partícules suara dites, sinó que uns en projecten unes, i altres unes altres: però, donat que gairebé sempre s'hi troben aplegats diversos cossos radioactius, uns projectant partícules d'una mena, i altres d'una altra, d'aquí que, de primer antuvi, sembli que cada un dels cossos radioactius doni alhora partícules *alfa* i *beta* en la desintegració; però acuradíssimes experiències han demostrat no ésser així.

Coses verament admirables sobre aquestes partícules conten els autors que s'han dedicat a estudiar-les, referents a llur nombre, velocitat, penetrabilitat i moltes altres minúcies que per no allargar massa aquest treball deixem d'esmentar, per a venir tot seguit als elements residuals, dotats de noves propietats, i considerats, per conseqüent, com a cossos nous. Aquests nous elements tard o d'hora, per la pèrdua d'altres partícules, esdevindran nous cossos amb noves propietats, i així successivament fins arribar al plom, on fineix, segons sembla, la desintegració natural.

Aquesta *desintegració natural* no es fa pas a l'atzar, sinó que tanmateix es regeix per dues lleis per les quals s'han fet cèlebres els seus descobridors. La *primera llei,* trobada per *Soddy* l'any 1911, es refereix a l'emissió de partícules *alfa,* i diu així: "Tota emissió de partícules *alfa* fa minvar el pes atòmic de l'element residual en quatre unitats, i el nombre atòmic en dues". La *segona llei,* proposada primerament per *Russel* i per *Fajans* l'any 1913 tracta de l'emissió de partícules *beta* i s'enuncia amb els següents termes: "L'emissió de partícules *beta* manté invariable el pes atòmic de l'element residual, però fa augmentar en una unitat el nombre atòmic". El *nombre atòmic,* del qual es fa tant d'esment en aquestes lleis, representa, com és sabut,

el nombre d'ordre dels elements en la sèrie dels cossos simples, anomenada periòdica, i ensems indica el nombre d'electrons de la corona.

Llevat d'altres particularitats, per aquestes emissions de partícules esdevenen dues coses: 1.ª que es presentin cossos de pes atòmic idèntic, i tot i amb això tinguin propietats químiques diferents, ocupin lloc distint en la sèrie periòdica dels elements: són els anomenats *isòbars;* 2.ª pel contrari que n'hi hagi d'altres de cossos que tinguin diferent pes atòmic i ocupin el mateix lloc en la sèrie periòdica dels elements; o, dit amb altres paraules, que tinguin diversa densitat i presentin les mateixes propietats químiques: aquests últims cossos s'anomenen *isòtops* i foren descoberts per primera volta entre els elements radioactius; però, amb el temps, se n'han trobat també d'altres entre molts elements no radioactius.

Pel que fa a la desintegració natural de què estem parlant, s'és trobada aquesta tan fixa i constant, tan regular per a cada un dels elements dits radioactius, segons indicàrem ja abans, que fins ara no ha pogut ésser alterada, malgrat les nombroses provatures encaminades a deturar-la o accelerar-la: amb raó, doncs, es dedueix que la força determinant d'aquesta desintegració és d'un ordre molt superior a totes les forces fins al present conegudes.

Passant ja a parlar de la *desintegració artificial,* el primer d'assolir-la fou el físic anglès *Rutherford,* valent-se d'experiments d'una delicadesa extraordinària, que han esdevingut cèlebres en aquests últims anys.

Aquesta desintegració s'aconsegueix projectant partícules *alfa,*—que, com és sabut, atenyen la velocitat inconcebible de 15 a 20 mil quilòmetres per segon —, envers elements o cossos compostos distribuïts en superfícies summament tènues. Molts han estat els elements subjectats al *bombardeig atòmic,* — que així s'anomena amb notòria propietat aquesta operació —, però pocs han donat resultat positiu. S'ha comprovat que els elements aptes per a experimentar la desintegració artificial són tots ells de pes atòmic baix, i les partícules eliminades són de dues classes: unes anomenades *partícules H,* per ésser nuclis d'hidrogen de pes atòmic igual a la unitat; les altres es coneixen amb el nom de *partícules 3,* car son pes atòmic és tres.

Solament sis han estat els elements que han donat *partícules H,* o sigui, el bor, el nitrogen, el fluor, el sodi, l'alumini i el fòsfor; tres elements han donat *partícules 3,* és a dir, el carboni, l'oxigen i el nitrogen; on es veu, que el nitrogen dóna les dues menes de partícules. Per molts conceptes fóra interessant conèixer la natura dels elements residuals d'aquesta desintegració; però fins ara res se sap referent a ells, ni tan solament es deixa entreveure el camí a seguir en aquesta classe d'investigacions.

Heus aquí breument apuntats els principals fets coneguts amb el nom de desintegració de la matèria, extraordinàriament admirables i quasi increï-

bles. Alguns potser no són del tot comprovats; però, en línies generals, com se sol dir, semblen vertaders, i no es poden pas refusar, més que més essent tants els experimentadors de reconeguda perícia en treballs de precisió els qui han posat tot son enginy en idear i repetir, perfeccionant-les, aquestes experiències.

II. *Hipòtesis de Rutherford, Thomson i Einstein*

Tanmateix hem arribat a bon punt per a exposar les idees de *Rutherford* i dels seus seguidors sobre l'edifici atòmic (1).

És té com a cosa averiguada i certa que les partícules lliberades, tant en la desintegració natural, com en l'artificial, surten no de la corona sinó del nucli, car els àtoms que les perden experimenten un canvi pregon i permanent. Però els físics esmentats porten més endavant la cosa en voler concloure que el nucli consta d'electrons, de protons o partícules *H*, i ultra això de partícules *alfa* i *3*. Doncs bé; com les partícules *alfa* i *tres* es componen, segons creença geenral, de protons i d'electrons, d'aquí que *Rutherford* i els qui el segueixen en dedueixin que els àtoms no són altra cosa que un agregat de protons i d'electrons, els quals, en coagmentar-se diferentment. constitueixen els noranta i tants elements, que amb tanta profusió de detalls descriuen els químics. En una paraula: tots els defensors d'aquesta teoria no fan més que ressuscitar i confirmar les idees sobre la unitat de la matèria de molt temps ençà suggerides a l'esperit de gran part dels homes de ciència.

El primer en desenrotllar de faisó científica aquesta idea de la unitat fou *Prout,* l'any 1805, defensant que tots els elements provindrien de la gradual condensació del més lleuger de tots, o sia de l'hidrogen. Poc temps després, l'eminent químic *Dumas* sostingué la mateixa opinió. Tot i amb això en avençar el segle dinou i en arribar a un coneixement més exacte dels pesos atòmics, començà a perdre adeptes aquesta teoria; car, segons les idees de Prout, tots els àtoms haurien d'ésser múltiples exactes del pes atòmic de l'hidrogen, la qual cosa no la confirmà l'experiència.

Però, heus aquí, que la radioactivitat ha donat el mitjà per a desfer una dificultat de primer antuvi insoluble: per això la teoria de la unitat de la matèria s'ha desvetllat de nou i en l'actualitat té envaït completament el camp de l'anomenada *ciència positiva.* La solució de la dificultat insinuada requereix una més àmplia explicació, i en donar-la ara nosaltres, es veurà a l'ensems amb més claredat ço que actualment es pensa de la constitució de la matèria.

(1) E. RUTHERFORD: *The Structure of Atom.* (*Phil. Mag.*, 27, pàg. 488, 1914).

A la veritat, de la hipòtesi que tots els elements constin d'electrons i de protons, mirada superficialment, sembla talment que els pesos atòmics haurien d'ésser múltiples del pes de l'àtom d'hidrogen, ja es prengui com unitat el propi àtom d'hidrogen, ja s'utilitzi com a terme de comparança, segons es fa en l'actualitat, l'àtom d'oxigen donant-li de pes atòmic exactament 16; perquè és axioma indiscutible que el pes dels àtoms prové quasi exclusivament dels protons indivisibles. Es així que l'àtom d'hidrogen consta d'un sol protó. Per tant els restants àtoms, constant com consten d'un nombre exacte de protons, haurien de tenir un pes atòmic múltiple del pes de l'hidrogen.

L'argumentació és clara i sembla no admetre rèplica, no ja a favor de Prout i de Dumas, però ni tampoc a favor dels científics del nostre temps. Tot i amb això amb gran subtilesa se solventa aquesta dificultat fent recurs als cossos dits isòtops.

Efectivament: segons el parer dels químics, tots els elements no són altra cosa que barreges, en diferents proporcions, de cossos isòtops; és a dir, de cossos que tenen diferent pes atòmic amb les mateixes propietats químiques; d'on s'esdevé, que solament superant grans dificultats puguin separar-se. Com que aquesta proporció és variable, segons els elements de què es tracti, i en determinar el pes atòmic dels diversos cossos no es fa si no és utilitzant masses relativament grans de substància on es troben aplegats àtoms de diferents pesos atòmics, resulta de tot això que quasi mai el pes atòmic sigui un nombre enter o exacte, respecte de l'àtom hidrogen pres com unitat, sinó gairebé sempre un nombre fraccionari.

Aquesta solució que, a primera vista, podria semblar un efugi dels químics, per a eludir l'esmentada dificultat, es troba de dia en dia corroborada pels descobriments de nous i nous isòtops, no tan sols entre els elements radioactius, sinó àdhuc entre molts altres dels restants elements.

Passant ja ara a declarar ço que creuen els científics sobre la veritable natura dels electrons i protons, amb poques paraules es pot dir que són molt diversos els parers. Tots els autors, quasi sense excepció, convenen en atribuir-los natura, en certa manera, elèctrica; però, en voler explicar aquesta mateixa natura elèctrica, es multipliquen les hipòtesis.

Alguns els neguen tot caràcter de substància, quan asseguren que la matèria és pura energia o, usant la terminologia dels escolàstics, podríem en certa manera dir que són accidents separats de la substància: tal és el parer d'*Ostwald* i sobre tot de *H. A. Lorentz*. Segons aquest autor, la matèria no existiria, sinó solament els electrons positius, o sigui els protons, i els veritables electrons, és a dir els negatius, submergits tots ells en la immensitat de l'èter uniforme, essent aquestes entitats de natura electromagnètica o al-

menys com a tals es manifestarien. Posteriorment el mateix *Lorentz*, repensant-se de lo que amb tant d'atreviment havia escrit, canvià un poc la seva opinió, com tindrem ocasió de remarcar-ho més avall.

Altres físics, portant com a capitost al cèlebre *J. Thomson*, defensen que els electrons no serien altra cosa sinó buits de l'èter: buits que esdevindrien el centre de les línies elèctriques productores del camp electrostàtic dels electrons. Un cop conegudes la massa i les dimensions de l'electró, facilíssimament, segons els defensors d'aquesta teoria, s'arribaria a determinar la densitat de l'èter, que en xifres aproximades s'ha trobat ésser uns dos mil milions de vegades més dens que no pas el plom. En una paraula: d'aquesta fortament admirable i del tot increïble teoria, se seguiria que en el món corpori no existirien més que dues coses, l'èter i el buit.

Aquests últims anys, eixint del principi de la relativitat descobert per *Einstein*, les idees dels físics han evolucionat quelcom, devers un sentit talment insospitable, devers el que se'n diu la materialització de l'energia. Això prové de la nova noció de massa assenyalada per Einstein i de la qual direm ara alguns mots.

Es ben sabut, per la mecànica dita clàssica, que la *massa* es defineix. adés com a coeficient de la inèrcia, adés com a coeficient de l'atracció. Dintre del sistema d'unitats usuals aqueixes dues masses, la inerta i la ponderosa, vénen expressades correntment pels mateixos nombres introduint-hi el coeficient anomenat de l'atracció universal, encara que llur noció sigui diversa, i demés, per a cada determinada quantitat de substància, la massa persevera sempre constant.

Això és el que tothom creia, així savis com ignorants; però, segons les descobertes d'*Einstein*, la cosa no s'esdevé pas així, quan estableix que la massa dels cossos és funció de llur moviment, ço és, que creix en augmentar de velocitat. Aquest increment de massa, provinent de la velocitat, resulta tan insignificant que, per a poder-se mesurar, foren necessàries velocitats increïbles: així, una velocitat de 3.000 quilòmetres per segon faria augmentar la massa una vint mil·lèsima respecte de la seva valor durant el repòs. D'aquí que mai s'arribi a assolir pràcticament un increment de massa mesurable, llevades potser les partícules beta dels cossos radioactius, la velocitat de les quals assoleix 190.000 quilòmetres per segon. En aqueixes partícules l'augment de massa s'esdevé vint vegades superior a llur massa normal en temps de repòs. Una gran dificultat, però, presenta en tractar de voler fer aqueixes determinacions, i és la massa tan migrada que comporten; puix, com havem dit, és unes 1.850 vegades inferior a la dels àtoms d'hidrogen.

Einstein ha formulat dues lleis respecte de l'augment de massa dels cossos en moviment. La *primera llei* diu així: "Tota forma d'energia posseeix alguna inèrcia i la massa de qualsevol quantitat d'energia és igual a la rela-

ció de si mateixa respecte de la velocitat de la llum". Aqueixa segona part de la llei s'expressa, en termes matemàtics, amb la següent fórmula:

$$M = \frac{E}{V^2}$$

D'aquest principi general en dedueix l'autor de la relativitat una interessant conseqüència, que pot anomenar-se la *segona llei*: "L'augment de massa que resulta del moviment de qualsevol cos és igual a la relació de la seva energia cinètica respecte del quadrat de la velocitat de la llum". La fórmula representativa d'aquesta segona llei vindria expressada de la següent manera:

$$M - M_0 = \frac{E\,cin}{V^2}$$

en la qual M representa la massa del cos en moviment i M_0 la massa del mateix cos en repòs.

A moltes altres conclusions és arribat *Einstein* portat en ales de sos càlculs matemàtics, i que per no ésser pròpies d'aquest lloc deixem de constatar: una cosa només cal remarcar, de les moltes que el cèlebre físic alemany dedueix de la seva teoria, i és que pel sol fet de moure's un cos amb la velocitat de la llum, la seva massa esdevindria infinita. D'on justament en dedueix *Einstein* que cap cos pot arribar a moure's amb la velocitat de la llum.

Doncs bé: si, com ens assegura Einstein, qualsevol energia va acompanyada d'inèrcia, aquesta inèrcia haurà de manifestar-se en tota mena de fenòmens, puix que no hi ha fenomen on no es trobin mutacions d'energia. Efectivament, ja *Lebendeef* i *Poynting*, seguint les orientacions de *Maxwell* i *Bartoli* deduïdes de consideracions molt diferents de les d'*Einstein*, emprengueren la tasca fortament difícil de mesurar certs fenòmens d'ordre mecànic. La realització d'aquestes mesures tingué lloc amb la llum, buscant la pressió que aquesta exerceix en topar amb algun obstacle, i ensems la pressió de retrocés efectuada per la llum en el mateix focus lluminós, semblant al que succeeix amb les armes de foc en ésser desparades i que se'n diu força de reculada. L'èxit demostrarà l'encert de les previsions teòriques.

D'aquest fet de la pressió de radiació, admesa ja per la generalitat dels físics, en intentar composar-la amb la igualtat entre l'acció i la reacció, condueix a conclusions de la més alta transcendència, o siga, que *l'energia es troba dotada de massa*. Si això fos veritat, s'albira ja de bell principi, palesament, com els conceptes d'energia i de matèria resten completament transformats. Per on se veu que la teoria d'*Einstein* va molt més enllà que no pas la teoria electrònica. De l'admissió d'aquesta última teoria, quant molt, es

deduiria la unitat o la dualitat de la matèria; emperò, de la hipòtesi einsteiniana s'arriba a la pleníssima unitat de l'univers, ço és, de la matèria i de l'energia. Eixint d'aquestes bases, la matèria no seria quelcom genèricament o específica divers de l'energia: la matèria no fóra més que energia condensada; o, mirat per l'altre indret, l'energia fóra la mateixa matèria extraordinàriament dilatada. Així, doncs, el principi de la condensació de la massa no és més que un aspecte diferent del principi de la condensació de l'energia.

En conseqüència; aquesta nova teoria s'intitula, amb tota propietat, ***materialització de l'energia.***

D'acord perfecte en aquest punt, amb totes les derivacions provinents dels principis establerts, els partidaris de la materialització de l'energia ja no reclamen la necessitat de l'èter per a entendre la propagació de l'energia fora dels cossos, essent com és, segons aquesta teoria, una entitat subsistent per si mateixa, que en presentar-se en estat de suma condensació, constitueix els electrons, i en propagar-se sota la forma d'ones a través de l'espai, dóna lloc a l'energia radiant. No obstant, solament una part infinitesimal de l'energia (el perquè no ho diuen els relativistes) pot aprofitar-se, és a dir, la que es manifesta durant els fenòmens físics i químics.

Resultat: pel sol fet de les reaccions químiques, s'altera la quantitat de matèria; puix que, o bé es perd disseminada a través dels espais com energia calorífica en les combinacions dites exotèrmiques, o altrament s'augmenta per la condensació de l'energia calorífica en les combinacions endotèrmiques. Aquest augment o disminució, però, de matèria la creuen els mateixos relativistes tan petita que pràcticament pot considerar-se com nul·la. Com exemple, farem aquí constatar la síntesi de l'aigua partint dels seus elements hidrogen i oxigen, precisament una de les reaccions més exotèrmiques de les conegudes fins ara: doncs bé; la pèrdua de massa per efecte d'aquesta reacció, gairebé no arriba a tres milionèsimes de mil·ligram per cada molècula-gram d'aigua sintetitzada que, com és sabut, pesa 18 grams.

Hom no s'ha d'estranyar, doncs, si fins ara no s'ha caigut en el compte d'aquesta pèrdua de massa. És tan petita! Solament en el cas dels electrons sembla que s'ha pogut constatar l'augment de massa per efecte del moviment, car se'ls ha pogut comunicar una quantitat d'energia comparable a la valor de la massa del cos durant el repòs.

Malgrat aquesta nova teoria, segons el parer dels relativistes, en tots els fenòmens físics i químics subsisteix intacte el principi de la conservació de l'energia i el de la conservació de la matèria; puix l'energia produïda en aquests fenòmens equival a la matèria desapareguda, i pel contrari, l'energia desapareguda equival a la matèria sintetitzada.

Tot això, però, fóra veritat si la matèria i l'energia es consideren en

tota la seva amplíssima accepció: contràriament, si sota el nom de matèria es comprèn solament l'energia condensada, i sota el nom d'energia s'entén exclusivament la matèria rarificada, llavors el principi de la conservació de l'energia deixa talment de complir-se; puix, en aquest sentit, tant en les reaccions químiques, com en les accions mecàniques i fins en el mateix moviment local, s'ha de dir que la quantitat de matèria i d'energia varia.

Recentment sembla haver-se decantat *Lorentz* de la banda dels relativistes, quan en una de les discussions del "*Consell de Física*" de Brusselles de l'any 1921 (2), pronuncià aquestes paraules: "Durant algun temps sostinguí l'opinió que tota la massa dels electrons era electromagnètica; puix experimentava canvis, segons llur velocitat, tal com preveia la teoria. Però després la teoria de la relativitat m'assabentà de la inutilitat d'aquella teoria, car un sistema qualsevol podia, segons la relativitat, experimentar canvis semblants".

S'han tocades aquí aquestes qüestions, no precisament per a refusar cada una de les asseveracions dels relativistes, ni tan sols per a sospesar el que hi hagi en elles de veritat: sinó per a fer veure fins a on porta el desig de reduir-ho tot a la unitat. No es pot negar que la discrepància entre moltes coses dels relativistes i de la mecànica dita clàssica no sempre és tan pregona com a primera vista podria semblar. Així concretant-nos en el punt de la *materialització de l'energia,* no volen dir res més els relativistes sinó que la massa, tal com la defineixen els físics, tindria les mateixes dimensions que l'energia, tal com ells la defineixen.

I, entrant ja a parlar de la composició dels cossos, es dóna com a cert entre els científics: 1.er que, en les combinacions químiques, els elements resten formalment en el compost; 2.^{on} que els elements es composen d'electrons. quedant també tots ells formalment en els àtoms. Però no hi ha uniformitat de parers entre els mateixos científics sobre si els electrons, tant positius com negatius, són de la mateixa espècie o si són irreductibles, fins el punt que els electrons pròpiament dits, o siga els negatius, mai no es converteixin en positius o protons. Malgrat això, aquests últims anys un hom nota certa tendència envers la irreductibilitat.

D'en mig de tanta munió d'experiències i teories, tan vàries i tan estranyes, una cosa sembla sobresortir-ne, i és l'existència en els àtoms de certa força elèctrica, o valent-nos de les paraules del *P. Geny, S. J.,* les coses passen com si tal força realment hi intervingués (3).

(2) H. A. Lorentz: *Atomes et Electrons,* pàg. 20, Gauthier-Villars, 1923.
(3) P. Geny, S. J.: *Metafisica ed esperienza nella Cosmologia.* ("*Gregorianum*", vol. I, pàgs. 91-116, 1920).

III. *Què deu pensar-se, filosòficament parlant, sobre la unitat de la matèria*

Acostant-nos ja a la fi de nostra tasca, hem de dir quelcom d'aquesta unitat o dualitat de la matèria.

En primer lloc cal confessar palesament que la qüestió de tant temps controvertida sobre la permanència dels elements en el compost, s'estén ara, després dels coneixement dels fenòmens de la radioactivitat, a la constitució dels mateixos elements: no es pot dir, emperò, que sigui un problema nou, sinó com una ampliació o extensió de l'antic problema. La qual cosa és evident ja per si mateixa, ja també per confessió dels propis científics i filòsofs. En conseqüència; la manera de procedir per a arribar a la solució del problema haurà d'ésser la mateixa que fins ara tractant-se de la permanència dels elements en el mixte, és dir, l'aparició de noves propietats o la continuació de les mateixes. Naturalment que aquestes expressions, referides als àtoms, no tenen sentit sinó en el cas d'existir realment la transmutació d'uns elements en altres, o, parlant amb el llenguatge dels científics, que es dongui la desintegració real dels elements: cosa que avui s'ha de donar com del tot probable, encara que no es pugui dir completament certa, en l'estat actual de la ciència.

I arribats aquí, cal ja explanar el nostre parer. Creiem, doncs, que en tot cas, és a dir, tant si s'admet la permanència formal com la virtual solament, s'hauria de sostenir que les molècules i els àtoms tenen certa organització, o sigui, que en si mateixos s'hi troben parts heterogènies amb llurs propis accidents, semblantment a lo que s'observa en tots els éssers vivents, tant animals com vegetals.

Respecte a aquest particular, no sabríem pas insistir-hi prou; no sembli que admetem en les molècules i en els àtoms solament aquelles dues parts substancials, dites matèria prima i forma substancial tan esmentades en les escoles de filosofia escolàstica, dotades d'omnímoda uniformitat, fins al punt de trobar-s'hi sols virtualment els elements en què es resolen per les accions químiques o radioactives.

No ens és ignorat que *Sant Tomàs* i al *P. Francesc Suàrez* parlen ja d'accidents que sensiblement diversifiquen les parts diferents dels compostos. Les paraules de l'*Angèlic Doctor,* referint-se a l'ànima, són aquestes: "Nec dicendum est quod totaliter corrumpantur (elementorum formae), sed quod maneant virtute, ut *Aristoteles* dicit, hoc est in *quantum manent* accidentia propria elementorum secundum aliquem modum, in quibus manent virtutes elementorum" (4). Però, si hem de confessar el que sentim, creiem

(4) D. THOMAS: *De Anima,* art. 9, ad 10.

que aquestes idees aristotèliques amb tanta brevetat repetides per Sant Tomàs, segons la senzilla concepció antiga de la composició dels cossos, no han estat prou aprofitades pels escolàstics, mentre que els químics han anat trobant i ampliant les fórmules anomenades d'estructura, fins a no atribuir a aquestes gairebé cap significació real, essent així que a les fórmules de constitució o d'estructura, especialment en química orgànica, han d'atribuir-se una bona part dels progressos realitzats modernament en la ciència química.

No esmentem pas ara aquestes fórmules per a defensar-les totes, com si sempre i totalment responguessin a la realitat objectiva: tal volta moltes vegades s'hi enganyen els químics. Però tot i amb això entenem, i com a molt probable ho sostenim, que en realitat es troba en els cossos quelcom representable d'alguna manera per fórmules; i així com, amb tota naturalitat i sense estranyesa dels filòsofs, els anatomistes i els fisiòlegs dibuixen les diferents parts del cos humà i dels animals, atribuint a cada una determinades funcions, tant si aquestes parts, és dir, els ossos, carns, nervis, etc., se les suposa existents en els animals formalment o sols virtualment; de la mateixa manera sense admiració de ningú poden també els químics, segons pensem, representar les molècules dels éssers no vivents amb llurs admirables fórmules de constitució, adés s'admeti la permanència formal dels elements, adés es vulgui defensar solament la virtual. Una cosa consemblant creiem que es pot sostenir respecte els protons i electrons en tractar-se dels àtoms.

Però encara hi ha més: així com es pot dibuixar l'empelt d'una rama en la soca d'un arbre de diferent espècie i l'empelt d'un tros de pell d'un animal en un altre, essent així que llavors participa el vivent per aquella part de certes propietats peculiars de l'altra planta o de l'altre animal d'on provenen la rama o la pell empeltades; d'una manera semblant en les molècules creiem que s'hi han d'admetre empelts de parts de molècules (radicals les anomenen els químics) que comuniquen a les molècules que les posseeixen certes propietats comuns: així s'explicarien les *funcions* dites *químiques*, com són la funció àcid, la funció base, la funció alcohol, etc.; d'aquesta manera també s'explicaria per què els compostos de certs metalls es presenten normalment amb colors propis, i per què la presència de certs radicals en molècules totalment diverses els comunica, en química orgànica, determinats olors i colors.

Per tant, ens agrada no poc la manera de parlar de *W. Jacobs* en la revista de Lovaina titulada *Revue néoscholastique de Philosophie*, on, en tractar del sistema dels elements, s'expressa així: "Imperfectes com són nostres coneixements sobre aquest punt, es deixa albirar amb la suficient claretat, després dels últims descobriments, que tant les molècules com llurs parts constituents els àtoms, tenen certa estructura. La diferència específica dels elements, segons les noves troballes, no fóra diferència solament quan-

titativa, com pensen els autors de la teoria mecanicista; segons les modernes teories, aquella diferència encara que realment quantitativa, fóra principalment diferència d'estructura. En la matèria inerta els electrons, nucli, àtoms i totes les parts heterogènies no constitueixen solament un agregat d'unitats individuals, sense llur mútua dependència, sinó un tot morfològic on les diverses parts resten travades entre si mateixes. L'existència d'aquestes parts, com a parts, evidentment que depèn de l'existència llur, com a parts integrants del tot a què pertanyen. Les diferents parts de l'àtom i de la molècula fan el paper, com si diguéssim, d'òrgans cada un dels quals exercita determinades funcions. Entre les funcions de cadascuna d'aquestes parts hi roman una mútua dependència, mitjançant la qual i per mitjà de certa harmònica unió, s'estableix determinat equilibri, propi de cada espècie de substància Les partícules formades d'àtoms elementals constitueixen un veritable sistema, és a dir, sota l'influx del principi unificant formen l'ésser individual, de propietats ben definides, que el distingeixen dels altres sistemes, de consemblant substrat, però d'organització diversa".

Poc després hi afegeix l'esmentat *Jacobs*: "Quan s'estableix comparança entre la disposició i l'estructura de la matèria inerta i l'organització dels éssers vivents, s'hi sorprèn una manifesta analogia. En l'un i l'altre cas, s'hi troben parts heterogènies, informades d'un principi d'unitat, del qual depèn l'essència de l'ésser. La nutrició, el creixement i la reproducció, amb llur evident finalitat immanent de forces vitals, hi manquen, és cert, en el regne mineral: no obstant, trobem en aquest regne quelcom semblant a l'instint de conservació, en la tendència a l'estat d'equilibri, quan la molècula o l'àtom són sotmesos a influències que podrien pertorbar llur unitat" (5).

No es pot negar l'existència d'una gran dificultat en senyalar les fites de separació entre la combinació i la barreja, entre els canvis químics i els físics: però això no ha de servir d'entrebanc per a defensar l'aparició d'una nova forma substancial en determinades circumstàncies. Cosa semblant passa entre les plantes i els animals, en arribar a les fites dels dos regnes, on freqüentment es dubta si un vivent inferior és planta o bé animal.

Amb raó, doncs, creiem poder finir el present treball amb les paraules amb què *Jacobs* fineix el seu article, ço és que "en el mateix concepte de matèria dels físics moderns s'hi troben aquells dos principis incomplets de la teoria escolàstica: ambdós imperfets, ambdós d'ordre substancial. Per una part el substrat, la càrrega elèctrica de nuclis i electrons, sense existència sola que sigui d'alguna durada, i per altra el principi que fa d'aquelles partícules cossos individus amb propietats ben definides".

Ultimament, perquè la semblança del cos inanimat respecte de l'animat

(5) W. Jacobs: *Le Système des Elements.* ("*Revue néoscholastique de Philosophie*", XXIV, 1922, pàgs. 371-372).

sigui més gran, per molts indicis creiem poder-se defensar que en els àtoms i en les molècules s'hi troben certes parts integrants, informades indubtablement d'una forma principal, però que hi poden ésser i deixar-hi d'ésser sense corrupció de dita forma. Tractant-se dels àtoms, aqueixes parts serien els electrons de la corona, el nombre dels quals i llur disposició poden variar accidentalment, induint en els àtoms aquelles mutacions temporals i poc profundes, de què al principi hem fet esment. Pel contrari, les alteracions entre els electrons i protons del nucli portarien sempre producció d'un nou cos, així com en els animals les pertorbacions dels òrgans anomenats vitals menen sempre a la mort del vivent. I això que s'acaba de dir dels àtoms es pot aplicar a les molècules, la forma de les quals, quedant-se dintre de la mateixa espècie física, admet l'entrada o la pèrdua d'alguns àtoms i, fins i tot, de molècules de la mateixa o diferent espècie química, sense que per això desaparegui aquella forma.

Així s'explicarien còmodament els estats dels cossos dits allotròpics, l'existència dels cossos isòmers, els diversos estats físics de la matèria, segons els diferents graus de condensació molecular i molts altres fenòmens físics i químics, que sense aquesta hipòtesi hom no veu com poden explicar-se satisfactòriament.

Epíleg

Condensant en poques paraules aquest treball direm:

1.er Referent a la unitat de matèria sembla no del tot desproveïda de probabilitat la sentència que ensenya que els àtoms es componen d'electrons i de protons amb inclusió formal; però, sempre subordinats a una forma substancial superior que els donaria la unitat i les propietats característiques: el mateix sembla poder-se dir de les molècules respecte dels àtoms.

2.on Entenem que s'ha d'insistir molt en l'estructura dels àtoms i de les molècules, semblantment a l'estructura dels animals i de les plantes, que permeten certes addicions i substraccions d'àtoms sense que per aquest sol fet s'alteri la forma substancial, i demés seria la clau per a desfer moltes dificultats proposades pels físics i químics, encara que no s'admetés la permanència formal dels elements en el mixte i dels protons i electrons en els àtoms.

ESTUDIS HISTÒRICS I ARQUEOLÒGICS

RELACIONS DE L'ESGLÉSIA I CATALUNYA EN LA SEGONA MEITAT DE L'EDAT MITJANA, PEL DR. ENRIC FINKE, PROFESSOR DE L'UNIVERSITAT DE FRIBURG. TRADUCCIÓ CATALANA DEL DR. A. GRIERA, PREV.

Si algú volia parlar de Catalunya i de l'Església en els temps actuals. hauria de tenir en compte, en primer lloc, la vida religiosa del poble. Per a això hi ha molts mitjans; sobretot l'estadística. Si és cosa molt difícil conèixer la vida religiosa de l'individu, és cosa més dificultosa encara conèixer la de la col·lectivitat. Quan parlo de Catalunya i de l'Església en els darrers segles de l'Edat Mitjana, entenc tota una altra cosa. Descriure la vida religiosa del poble en aquest temps, és cosa difícil per a tot investigador; i és cosa impossible per a un estranger. Nosaltres solament podem treure conseqüències indirectes de la intensitat o feblesa del sentiment religiós de conjunt per mitjà dels sermons d'un Sant Vicens Ferrer, per exemple, amb tot i que ens ofereixen un material molt incert; per mitjà de les ordenacions dels Concilis generals i provincials de Tarragona, que es preocupen principalment de la clerecia; per mitjà dels atemptats comesos contra l'Església i l'estament clerical, els quals posen de relleu l'hostilitat contra els representants de l'Església; per mitjà dels testaments, de les fundacions, de les construccions d'esglésies i capelles; per mitjà de molts actes commovedors que proven l'amor que sentien per l'Església i pel culte sagrat.

Per tot arreu compareixen abundosos materials, però mai no arriben a ésser suficients per a fer una descripció fortament impressionant.

Catalunya i l'Església en la segona part de l'Edat Mitjana vol dir, segons la valor de les paraules: *Quines relacions mútues tenien el rei i el Papa, el rei i l'Església?* Podem formular el tema d'aquesta manera perquè Catalunya és l'únic Estat de l'Edat Mitjana que ha conservat íntegra la documentació dels arxius que a això fa referència. Cap Estat del món no ha conservat la seva correspondència sobre afers eclesiàstics, especialment les cartes dirigides al Papa, com Catalunya. No s'ha perdut ni una peça escrita dels sobirans dels segles XIII i XIV que a la política eclesiàstica faci referència. La correspondència d'aquests reis és enorme. — Es diu clarament en la Cort

que *més hic escrivits vós, senyor, tot sol, que entre tots los altres princeps del món.* — Això escrivia, d'Avinyó estant i en to de queixa, l'ambaixador Vidal de Vilanova a Jaume II.

Demés, hi ha, per determinades èpoques les admirables relacions escrites en la cúria papal, les quals ens fan conèixer d'una manera viva els sentiments que dominaven els Papes envers els reis de Catalunya.

Si considerem les relacions personals dels Papes i dels reis, des del gran Innocenci III i des de Pere I fins als Reis Catòlics, solament trobem un gran conflicte polític eclesiàstic que va provocar les Vespres Sicilianes i la intervenció de Pere el Gran.

És una qüestió difícil d'aclarir si un Papa menys francòfil que l'anjovi Martí I hauria resolt la qüestió d'altra manera. No es pot oblidar que la Sicília revolucionària era un feu de la Santa Seu i que sense el seu consentiment havia canviat de dominadors.

En cap aspecte de la vida pública medieval es tenia tanta sensibilitat com en les relacions entre el senyor i el vassall. La paraula fellonia tenia en la publicitat un mal sentit. Fora d'això és cert que hi havia petites diferències, males intel·ligències, passatgeres negatives de súpliques apremiants, però no hi hagué lluites, que duressin llargs anys, com les que enverinaven les relacions entre els Papes i els emperadors d'Alemanya, o els reis d'Anglaterra o de França.

Cap dinastia de l'Edat Mitjana no va merèixer del Papat tantes i tan afectuoses lloances com la casa catalana. Amb alguns Papes fins hi ha lligams d'una amistat directa i íntima. No són celebrats amb majors lloances els reis sants, com un Sant Enric II, un Sant Lluís IX de França, de la manera que fou lloat Jaume II de l'afectuós Climent V, i fins i tot del fred i atrevit Joan XXII. Aquest Papa celebra el rei difunt com a model de reis catòlics. Les condicions d'aquesta amistat esdevenen més íntimes entre els Papes catalans, com un Benet XIII i Martí V; o entre el Papa valencià Calixte III i Alfons V; i aquests reis es mereixen la lloança tota vegada que no són purament amics de l'Església sinó que són verament piadosos.

No, emperò, la vida de tots ells va ésser lliure de defectes; d'alguns la documentació ens dóna compte dels seus mals costums de llur primera joventut; de pocs d'ells fins de la llur vellesa. És una pura exageració el compte que el rei Jaume I, en el *Llibre dels feyts*, ens dóna de la seva confessió davant del Papa Gregori X en el concili de Lyó, puix que o la seva contrició era tan grossa o els seus pecats tan petits, que el Papa no volgué posar-li cap penitència. Precisament el Conqueridor es mereixia en aquell moment una penitència dura.

Es pot dir certament que la majoria dels reis donen una gran exemplaritat de religiositat, d'ardent amor a l'Església i a les seves institucions, cosa

que pot deduir-se fins i tot de l'eixutesa dels documents dels seus registres. Enlloc es pot trobar l'interès per les coses de l'Església com quan, per exemple, Jaume II explica els motius que han motivat el seu matrimoni; o com quan Alfons III es confessa humilment de petits descuits; o quan Pere III celebra la religió d'una manera científica i Martí I d'una manera humanística; o com quan Ferran I, fins i tot en el llit de mort, encara s'interessa per la prosperitat de l'Església.

Els documents que ens parlen de l'amor que els reis tenien a les dues Ordres mendicants, els dominics i els francescans, són innombrables. Aquestes expressions entusiàstiques de veneració no són solament frases que surten dels llavis, sinó expressions que vénen del cor. Aquestes lloances als dos sants fundadors d'aquelles Ordres són llegides com encícliques solemnes, sobretot les que es refereixen a Sant Francesc, amb l'hàbit del qual molts reis foren enterrats. Els dominics i els francescans són els ambaixadors i confessors predilectes dels reis. Pagaria la pena que algú, algun dia, es preocupés de recollir tots aquests documents, per tal d'aclarir la importància político-històrica d'aquests jesuïtes de l'Edat Mitjana. La relació personal dels reis amb aquestes Ordres es posa més de manifest quan les protegeixen de tota mena d'atacs, amb una adhesió que cau a gelosia.

Demés d'aquestes manifestacions generals de religiositat n'hi ha d'especials; hi ha simpaties per aquest o aquell sant, l'interès per una especial fundació d'un convent, la veneració per una relíquia. Els registres dels arxius no s'han estudiat, ni de bon tros, sota aquest aspecte.

Té una especial característica el caire teològico-científic de gairebé tots aquests reis, especialment dels reis Pere i Martí. Les especulacions filosòfico-teològiques omplen pàgines senceres dels seus registres. Les argumentacions del rei En Pere devenen sovint agudeses teològiques. Els projectes de reforma fan que vulgui intervenir en les organitzacions més diverses de l'Església. Una vegada la tercera Ordre de Sant Francesc el va molestar; això féu que es dirigís al Papa Innocenci VI amb un llarg raonament de la seva súplica per tal de dissoldre-la. Aquest fet provocà una gran excitació entre els francescans. És interessant de constatar que es considerés com autor del projecte contra els francescans el dominic Nicolau Rossell, el que més tard fou el primer cardenal català, el qual això feia per la seva baixa enveja de la vida florent de l'Ordre tercera. El Papa no va accedir a la súplica. No estan tampoc faltades d'originalitat les reflexions teològiques del rei En Pere sobre les relacions de l'Estat i l'Església, sobre la dignitat i deures del que governa i sobre l'obediència dels subordinats.

La vida pública de Catalunya, tota l'organització de l'Estat català de les darreries de l'Edat Mitjana, presenta un caràcter marcadament religiós. La inquisició ja s'hi organitza ben aviat; la pena de mort s'introdueix pels

heretges impenitents. La inquisició pren aquí un caràcter marcadament polític; a la fi del segle XIV compareix al costat de l'eclesiàstica, cosa arreu del món desconeguda.

Es altament significativa la intervenció freqüent dels reis en l'actuació del tribunal de la inquisició, com succeí en el cas del famós Arnau de Vilanova. Els sobirans volen iniciar o destorbar el procedir de la inquisició i determinar el curs dels seus processos.

L'inquisidor, que per tot arreu era omnipotent, en els regnes d'Aragó ja era un funcionari de l'Estat. Això ho sabia prou bé per experiència el famós inquisidor Nicolau Eymerich. Havia estat expulsat de la seva terra.

Les disquisicions político-eclesiàstiques i religioses són llargues en les Corts del Regne. Les transgressions del Manaments de la llei de Déu són castigades amb penes temporals. La Concepció Immaculada de Maria és proclamada públicament en el segle XV. Ningú no pot predicar en contra. La seva festa és de precepte. S'envien missatges a l'emperador Segimon i al Concili de Constança perquè s'interessin per ell. Pere el Cerimoniós canvia el Calendari, trasllada el començament de l'any a Nadal; portat d'un sentiment fondament religiós, desterra les calendes, idus i nones del calendari romà.

L'Estat català no sols s'interessa per la destrucció de les heretgies en aquest temps en què els altres pobles encara no tenien uns tals sentiments. sinó que s'interessa oficialment per l'expansió del cristianisme; envia missioners, ajuda expedicions comercials amb fins religiosos, procura salvar pels cristians i francescans els Llocs Sants de Jerusalem, Betlem i Nazaret, mentre que els altres Estats europeus miren amb indiferència la destrucció d'aquests Sants Llocs. Les seves guerres amb els mahometans tenen, com és natural, un caràcter religiós. Es una guerra santa, empresa igualment per l'Església que pel rei. Per això exigeixen totes les gràcies que concedeix l'Església, com si fossin veritables Croades. Fins els religiosos prenen part en aquesta guerra santa. Una peça publicada en l'*Acta Aragonensia* posa de relleu com s'ha de formar religiosament l'exèrcit, per tal que es conservi sa i pur de costums, que miri amb entusiasme fins i tot els més greus perills. Tot el poble i els reis consideraven aquesta guerra com un esdeveniment eminentment religiós. Això es pot deduir de les moltes cartes dels convents i de la clerecia, en les quals es dóna compte de la manera més ingènua com feien pregàries per tal d'obtenir la victòria.

En l'Estat català gairebé es podria parlar d'una *Civitas Dei;* tan estretament estaven lligats religió, política, regne i Església. La religió és la llei suprema; el Papa és el suprem jerarca; ell té la plena potestat i és el representant de Déu en la terra, segons confessió dels reis Jaume i Pere. El Papa té la suprema saviduria i poder (*in quo est scire et posse*); sota la seva

potestat estan tots els béns de l'Església (*In cuius manu et potestate sunt universa bona ecclesiastica*).

Gairebé es podria parlar d'unes relacions ideals entre l'Estat i l'Església. Però aquest retaule també té els seus punts negres. No sols hi ha deixalles de fellonies contra la clerecia i els convents; de crims bàrbars, d'assassinats, de revoltes, odi contra els clergues que es manifesten sovint i que poden procedir d'elements perversos entre la clerecia i les males condicions dels convents, sinó que el pitjor és que els reis catalans dominaven completament l'Església durant els temps de la decadència del Papat d'Avinyó i del Cisma d'Occident. El principi de la política catalana era: el Papa ha d'ésser absolut quan fa la nostra voluntat. El rei demanava, però també esperava que el Papa accediria a la seva súplica; sempre demanava amb més insistència, fins que el Papa accedia, no sense grans recels. Els bisbes eren elegits gairebé sempre segons la voluntat del rei. La clerecia alta i baixa estava supeditada completament a la Corona. Sento l'haver de dir que en les lluites entre el patriotisme i el sentiment eclesiàstic, triomfava sovint el primer. Es cert que hi havia excepcions; les actes dels Concilis provincials de Tarragona demostren que encara hi havia oposició quan s'atacaven els principis. Però això són solament excepcions. Per atendre a les finances de l'Estat, l'Església era explotada de tal manera que la majoria dels bisbats tenien feixucs deutes i molts convents quedaven arruïnats. Es pot dir que totes les grans empreses eren dotades amb els delmes i diner de l'Església. Demés, hi ha la intervenció de l'Estat en els afers dels convents regulada pels cànons; encara que aquesta intervenció fos demanada, portava gran confusió en la vida religiosa. El rei és senyor de la parròquia, del bisbat i del convent.

Això arriba fins al grotesc en l'època del gran cisma. Es comprèn la indiferència i la indecisió de l'assenyat rei Pere davant els dos papes de Roma i d'Avinyó. Era cosa gairebé impossible de saber quien era el Papa legítim; a les dues bandes hi havia sants que actuaven, els uns per Avinyó, els altres per Roma. El rei En Pere no va defugir la primera prova; ell va reunir grans concilis. A la fi prova d'aprofitar la situació per a reforçar la seva potència econòmica i política. Es serveix dels dos papes; saluda l'un i l'altre amb el nom de Pare Sant; fa confirmar els bisbes per l'un i per l'altre; percep els delmes de l'un i de l'altre, que fins utilitza pel sosteniment de la reina; exigeix i prohibeix la celebració de concilis, posa i deposa superiors d'Ordres; és generalment reconegut com el propi director de l'Església, com el Papa real. Fins a quin punt hi havia confusió en els conceptes fonamentals del Dret Canònic, pot deduir-se de la súplica de la piadosa reina Maria, esposa del rei Martí, la qual demanava, amb tota seriositat, del Papa Benet XIII el permís d'edificar un convent de francescans, el Guardià del qual ella nomenaria, i

escolliria els frares del mateix, i que no serien molestats per cap superior de la mateixa Ordre. Naturalment, jo no he trobat cap resposta del Papa.

Durant quaranta anys el Cisma d'Occident va remoure els fonaments de l'Església fins que de nou es va restablir la unitat, després de greus commocions. Que l'esperit del poble català, i en aquest cas també he de dir del poble espanyol, estava penetrat del tot de l'essència del catolicisme, es dedueix dels dos següents fets:

a) Que la nació catalana, i després la nació espanyola, varen influir decisivament en el Concili de Constança en la restauració de l'Església. A elles es deu primerament la reintegració de la unitat de l'Església. Això es prova amb evidència per les *Acta Concilii Constanciensis,* que publicaré aviat.

b) En aquest període trist de confusió en l'Església apareixen arreu escrits més o menys revolucionaris, que nosaltres nomenem *fets de reforma.* Alguns d'ells estan plens d'atacs al Papat, o descriuen la situació de l'Església de la manera més negra; entre ells hi trobem teòlegs, bisbes i cardenals; italians, francesos, anglesos i alemanys: un cardenal Aillì; un bisbe Mateu de Worms, que va escriure un tractat *de squaloribus Romanae Curiae;* un Dietrich de Nicheim; un Joan Gerson; un portugués Alvar Pelàgius, però cap català, ni cap espanyol. Però el restaurador de la personalitat del papat segons Sant Tomàs d'Aquino, és cert que no va ésser un català, però sí un espanyol, el cardenal Joan Torquemada, amb la seva *Summa de Ecclesia,* escrita en 1450.

PRIMERES MANIFESTACIONS DE L'ART CRISTIÀ EN LA PROVÍNCIA ECLESIÀSTICA TARRAGONINA, [1] PER MOSSÈN JOSEP GUDIOL, PREV., CONSERVADOR DEL MUSEU EPISCOPAL DE VICH

Són massa distants de nostres dies els temps de la primera expansió de la Religió Cristiana, perquè puguem atrevir-nos a fer relació expositiva de la manera com en ells es desenrotllaren les arts i aquestes contribuïren a l'obra de proselitisme sant iniciat pels Apòstols i deixebles del Redemptor. No en va han transcorregut segles i segles, amb tongades persecutòries i allaus de bàrbars i alarbs, amb predomini d'idees i de gent que per als monuments dels temps passats, han deixat rastre pitjor que aquells pobles. Lo que podria donar-nos alguna llum ha desaparegut quasi del tot, restant-nos sols mínimes desferres de lo que fou l'art en aquell període de cinc segles; en els temps anteriors a l'edicte lliberador de l'any 313, i en els que seguiren immediatament a la promulgació del decret constantinià, desferres que sens dubte poden contribuir a deixar-nos entreveure les conseqüències materials d'un esdeveniment inoblidable, que féu que el Cristianisme pogués bastir unes edificacions que fins aleshores li havia estat impossible d'alçar.

Per a documentar-nos en la tasca de retreure les inicials manifestacions de l'art cristià en les terres dependents de la seu metropolitana de Tarragona, abans de l'afermament del domini visigot, a mitjans del segle v, hem d'aprofitar verdaderes minúcies, que certament en altres regions més afortunades ni tan sols serien adduïdes, ja que sols així pot arribar a entreveure's lo que foren en realitat les construccions que l'exercici del culte i les conveniències de la vida feren indispensables o solament oportunes i que els fidels d'aquells remots temps aprofitaven, perquè testimoniessin llurs creences i adhesió a Crist Fill de Déu verdader.

Difícil és assenyalar quan foren els orígens del Cristianisme en la nostra

(1) El present estudi està constituït a base d'una conferència que, amb el títol de *L'Art Constantinià a Catalunya*, fou llegida en el Palau de Belles Arts de Barcelona, en ocasió del primer *Congrés d'Art Cristià*, celebrat en 1913. La conferència anà acompanyada de projeccions lluminoses.

terra. Potser fou Sant Pau, qui pogué executar el desig manifestat des de Corint de venir a Espanya (2) i portar-hi la llum de la fe. Sant Climent, contemporani de l'Apòstol dels Gentils, en una epístola als corintis, és possible que faci referència a l'evangelització hispana, quan diu que l'incansable pregoner de la Bona Nova als infidels ensenyà la justícia al món enter, arribant fins a l'extrem d'Occident (3). Altres memòries posteriors donaren per fet aquest viatge, del qual es féu eco St. Jeroni (4).

Desgraciadament és Espanya el país on més sense escrúpol s'ha pretès trobar altres viaranys que els dels textos autèntics, per parlar dels principis de l'evangelització del país. Si volguéssim anar sense cap ni centener a la investigació dels orígens del Cristianisme en la Ibèria trobaríem prou matèria per anar bastint un edifici sense fonament. Prescindint, doncs, de llegendes improvades i sovint improbables, direm que, de totes maneres, durant els segles II i III el Cristianisme degué fer bons progressos en els països ibèrics. Sant Ireneu (5) i Tertul·lià (6) consignaren que la doctrina de Crist, al començ dels anys del 200, havia arribat fins a Espanya. Cinquanta anys després, la qüestió dels libelàtics, que s'havien mostrat covards davant la persecució de Déu, fa parlar dels Bisbes Basílides de Leon i Marçal de Mèrida, donant a entendre que en la península hi hauria ja nuclis de cristians organitzats jeràrquicament, que, si en alguns llocs es mantingueren fidels a llurs obligacions, en altres, amb llurs bisbes al davant, feren vergonyosa defecció. La discussió a què dóna lloc el judici que mereixien els *lapsi* avui hem d'aprofitar-la com a document de preu per conèixer l'extensió que aquí tenia el Cristianisme. Aleshores els bisbes hispans (dels quals sols sabem el nom d'un Feliu de Saragossa i un altre Feliu i Sabí, que és possible que fossin els successors dels dos bisbes prevaricadors (7), consultaren el cas als bisbes africans (dels quals fou oracle Sant Ciprià de Cartago) i al Papa Esteve.

El ja mencionat Feliu, Bisbe de Saragossa, fou anomenat pel Sant cartaginès *fidei cultor ac defensor* (8), donant a compendre com en la nostra regió, dintre la província civil tarragonina, hi havia ja florit la verdadera religió. Ho confirma el martiri de Sant Fruitós, víctima de l'edicte persecutori de Valerià, encaminat principalment a privar les comunitats cristianes de llurs directors. Era Fruitós el cap i *Bisbe* dels fidels de Tarragona i degué ésser màrtir en l'any 258, junt amb els seus *diaques* Augur i Eulogi,

(2) *Ad Romanos*, XV, 24-28.
(3) *I ad Corinthios, cap.* 5 (*Patrologia Graeca*, de J. P. Migne; volum I, col. 219).
(4) *In XI Isaie.* (*Patrologia Latina*, de J. P. Migne; vol. XXIV. col. 151).
(5) *Adversus haereses*, I, 10 (*Pat. Grae.*; VII, c. 554).
(6) *Adversus Judaeos*, 7. (*P. L.*; II, c. 610).
(7) HAFELE-LECLERCQ: *Histoire des Conciles*; I, pàg. 172.
(8) *Epistola LXXVII.* (*P. L.*; III, 1066).

que moriren tots cremats. Les actes del martiri, que són document d'autoritat innegable i contenen detalls esplèndids, ens fan compendre com, per ací, els cristians serien molts i atrevits, havent-hi entre ells un *lector* dit Augustal i *fidels* anomenats Feliu, Babylas i Mydoni, aquests darrers de la casa mateixa del president o governador Emilià, que s'havia encarregat de fer complir les ordes imperials contra els ministres del nou culte.

Durant aquests temps no cal pas suposar un culte esplendorós, amb edificis a posta, riqueses en l'utillatge, magnificències en el cerimonial. El cristianisme tingué ses primeres reunions i féu llocs de congregació dels fidels les cases que tenien condicions per aplegar-hi la comunitat de servidors de Crist, posades a disposició dels germans per la pietat dels fidels que les posseïen. Després, en constituir-se els llocs d'enterrament, perquè els units per una Fe tinguessin en un mateix lloc les sevès despulles, els cementiris cristians, respectats per les lleis generals que sols rares vegades en això conculcà la virulència persecutòria, foren considerats a propòsit per aplegar-s'hi els deixebles de la Bona Nova. Les cristiandats que no tingueren sos cementiris subterranis, els tingueren en forma d'*arees* o horts, en els quals de vegades no faltà un edícul o sala que servia per unir en una sola veu les oracions de l'església dels fidels dirigida pels preveres i bisbe.

El Concili hispà d'Iliberis, de l'any 300, o per lla, anterior a la persecució diocleciana, pot indicar-nos l'estat del cristianisme abans de l'edicte de Constantí. En aquest Concili assistiren representants de les comunitats de fidels establertes en diferents regions de la Península (9). El *conventus Carthaginesis* hi envià vuit Bisbes i un prevere; la Província Bètica, sis Bisbes i els delegats de tretze esglésies; la Lusitana, tres Bisbes; la Galaica, un. El *conventus Tarraconensis,* com a més distant, cap, i sols un també el *conventus Caesaraugustanum,* el de Saragossa. En els cànons promulgats pels Pares, congregats prop de la moderna Granada, es parlà de Bisbes (cànons XVIII, XIX, XXVII, XXXII, XXXIII, LXXV i LXXVII), de Preveres (cànons XVIII, XIX, XXXII, XXXIII, LXXV i LXXVII), de Diaques (XVIII, XIX, XXVIII, XXXI, XXXII, XXXIII, LXV, LXXV), de Subdiaques (XXX, XXXI), de Clergues (XX, XXVII, LXV), verges (XIII, XIV), vídues (LXXII), confessors (XXV), catecúmens (IV, X, XI, XXIV, XXXII, XLII, XLV, LXVII, LXVII), energúmens (XXIX, XXXVII). Es féu referència a la preeminència d'un Bisbe sobre tots, quan es mencionà el Bisbe constituït en el lloc *in quo prima cathedra* (cànon LVIII). Parlà de baptisme en multitud de les seves disposicions (I, II, III, IV, XXIV, XXIX, XXX, XXXI, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XLVIII, LIII), en altres, de confirmació (XXXVIII, XXXIX, LXXVII), de penitències a po-

(9) *P. L.*: LXXXIV, 301.

sar als fidels prevaricadors quasi en cada un dels seus articles (XXXII), de matrimoni (VIII, IX, X, XV, XVI, XVII, LXI, LXIX, LXX, LXXVIII), de dejunis (XXIII, XXV), oblacions (XXVIII), del diumenge (XXI), de la solemnitat del Pentecostès (XLIII). Tot ens indica en aquest Concili una completa organització; sinó una certa esplendor, un orde en el culte. Diferents cànons ens donen explicada l'existència d'esglésies o edificis a les quals els fidels concorrien el diumenge (XXI, XLV, XLVI, LII), de llocs on es batejava (XXXVIII), de pintures en les parets de les esglésies (XXXVI), del vas o conca que servia per batejar (XLVII), de l'altar (XXIX), dels cementiris en els quals es feia cremar ciris (XXXIV). Tot indueix a entendre que l'art hauria tirat els primers passos per introduir-se en el temple, per més que la prohibició de pintar imatges venerandes en les parets fa veure com no es creia gens en certes exhibicions, quan no s'havia pas acabat l'era dels perseguidors i dels màrtirs.

El primer edicte de persecució de Dioclecià, promulgat en 303, degué passar com una dalla sobre tota la part externa del culte, prohibí les reunions cristianes, manà que les esglésies i edificis destinats al culte fossin enderrocats, féu els possibles perquè tots els llibres dels cristians fossin cremats. Això té de ser prou per suposar que en quedaria ben poca cosa de l'art cristià en donar-se l'edicte constantinià. La nostra terra degué ser ben castigada per la persecució de l'any 303. En fer-se la divisió de poders entre els Augusts Dioclecià i Maximià, una vegada ells hagueren pres com a adjunts amb el títol de Cèsars a Galeri i Constanci Clor, l'Espanya quedà sots el poder de Maximià, demostrant-se la manera com es complí la disposició d'odi als cristians amb el fet d'haver-hi memòria d'alguns màrtirs en el nostre país, en la terra que formava part de la província o metròpoli civil tarragonina. Ermenter i Celoni moriren a Calagurris, portats des de Leon, centre d'un campament militar imperial, Valeri Bisbe finà a Saragossa, on els màrtirs hi foren innombrables, amb Cai Cremenci, la verge Eucrata, Vicens diaca a València, Oronci i Víctor a Girona, Cugat a Barcelona. Prudenci, el nostre poeta cristià, cantà en elogi d'aquests servidors de Crist, dient que durant la persecució de l'Església foren cremades les memòries dels temples sants i dels màrtirs (10):

Chartulas blasphemus olim nam sabelles abstulit.
Ne tenacibus libellis erudita saecula
ordinem, tempus modusque passionis proditum
dulcibus linguis per aures posterorum spargeret.

Pau Orosi, escriptor de casa, que nasqué en la segona meitat del se-

(10) *Peristephanon*, I, 75-78. (*P. L.*: LX, 288).

gle IV, en historiar, en son llibre setè, el regnat de Maximià, diu que la persecució fou la més terrible de totes, *quae persecutio omnibus fere anteactu diuturnior atque immanior fuit;* parlant que en Occident féu *vastari ecclesias.* Afegeix que es registraren per deu anys *incendiis ecclesiarum;* repetint que per *annos decem eversae sunt ecclesiae* (11).

En nostre país tot indica que la persecució no durà pas més de tres anys. El tetrarcat es dissolgué en 305, passant a ser Augusts Galeri i Constanci Clor, qui feren Cèsars a Maximí Daia i Sever. El mateix Orosi diu: que Constanci, que era home poc amic de la torbació, en el repartiment de l'imperi, es quedà amb la Gàl·lia i amb l'Espanya (12). Fet el canvi d'emperador, si la persecució per efectivitat dels edictes continuà en altres llocs, aquí s'entrà en un temps de pau, que fou com l'albada de la que devia venir més tard. Restà entre els cristians com a avorrit el record de Maximià, mereixent que la seva memòria fos rasa dels monuments. A Prats de Rey trobàrem fa pocs anys una inscripció de la qual, a cops d'escarpa, n'havia estat esborrat el nom del tirà.

En arreglar-se de nou la qüestió de la successió en l'imperi, Constantí succeí al seu pare, primer com a Cèsar (306-307) i després com a August (307-337). En firmar o deixar autoritzat amb el seu nom l'edicte de Galeri, amb què en 311 es començà de donar llibertat al Cristianisme, pot pensar-se amb tot fonament que en la nostra terra es solidà ja per dret lo que fins aleshores era en virtut d'una tàcita permissió. L'edicte a què es fa referència porta la frase *ut aedes in quibus convenire solent resarciant,* anant sots el títol: *ut denuo sint christiani et conventicula sua componant, ita ut ne quid contra disciplinam agant.*

L'edicte de Milà, que sembla promulgat en març de l'any 313, a nom dels Augustos Constantí i Licini, tractà directament dels edificis dedicats a la religió cristiana. Deia taxativament que els llocs dels cristians, en què tenien costum reunir-se, si haguessin estat venuts pel Qüestor o per qui fos, devien ser-los tornats gratuitament i com més aviat possible: devent igualment restituir-los les persones a qui haguessin estat donats sense despesa, concedint-se no obstant als fins aleshores possessors el dret d'indemnització, mitjançant demanda expressiva del perjudici que els causés la restitució als cristians. Lo mateix devia fer-se en totes les possessions de les quals es sabés que havien pertangut a les comunitats o congregacions cristianes; puix que devien ser-los restituïdes (13).

En virtut d'aquest decret lliberador quedava assegurada i legalitzada

(11) *Historia;* cap. XXV-XXVI. (*P. L.*: XXXIII c. 1127 i 1129).
(12) Id.: XXV. *P. L.*: XXXIII, 1128.
(13) FIRMANUS LACTANTIUS: *De morte persecutorum,* cap. XLVIII. (*P. L.*, VI, 267). EUSEBIUS PANPHILIUS: *Historia Ecclesiastica,* lib. X, cap. X. (*P. G.*: XX, 879). — PIERRE BATIFFOL: *La Paix Constantinienne et le Catholicisme;* chap. V, pàg. 234-238.

per l'Església la possessió dels seus edificis. D'aquí la manifestació d'unes formes especials en l'arquitectura, corresponents a la necessitat del culte, que es fundava en la congregació dels fidels, perquè tinguessin una oració i participessin d'un mateix sacrifici. L'expandiment del culte, la magnificència amb què es mostrà en la gran ciutat centre del Imperi i en moltes altres metròpolis civils, convertides també en centres de radiació eclesiàstica, portà una floració en l'art, efímera sí, però ben visible en els monuments del temps. Una llei de Constantí, de l'any 331, indica l'abundància de treball, que aleshores hi havia, que feia que no es trobessin prou artistes per complir les comandes, quan diu *architectis quamplurimis opus est.* L'emperador, per enlairar els artistes i les arts, en altra llei de 337, anava a afavorir els fills d'aquells, dient que *ab universis muneribus vaccare praecipimus, siquidem adiscendis artibus otium est accomodandum, quo magis cupiant et ipsi peritiores fieri et suos filios erudire.* I entre els afavorits, Constantí hi citava els *architectae, pictores, sculptores* (14).

La manera de ser del culte cristià, en el qual l'*ecclesia* o congregació dels fidels prenia part directa i personal, feia necessaris grans edificis on el poble pogués aplegar-s'hi. D'aquí la forma especial de les esglésies cristianes, que no podia tenir gaire contacte amb els temples pagans, i que la manera de ser dels pobles llatins féu distingir de la sinagoga. La basílica fou el resultant de la llibertat donada a l'Església. S'ha discutit molt sobre l'origen de la forma adoptada ja en l'època constantiniana pel temple cristià, haventse llençat teories diferents, puix que mentre uns autors la volen filla de la basílica o lloc de reunió civil, altres tractadistes l'han volgut treure de les diferents disposicions de la casa particular llatina, amb *atrium* i *peristylium.* Un belga molt erudit, el Professor Lemaire, en un llibre ha defensat aquesta teoria (15).

Ben fàcil ens seria exposar lo que s'és escrit referent a aquest punt interessant. Sols direm que les esglésies creades per Constantí, segons velles memòries, començant per la dedicada al Salvador, en el lloc on els *Laterani* havien tingut llur casa, presenten la tan coneguda disposició basilical, amb les naus separades per columnes, que sostenien el teulat de fusta amb encavallada, son absis semicircular al fons, son transept que distingia el lloc destinat als ministres i altar. L'església mare de Latran tenia cinc naus amb quatre rengles de columnes i lo mateix la consagrada a guardar les cendres de Sant Pere en el lloc del Vaticà on morí. Així eren també altres esglésies romanes del temps constantinià, la de Sant Pau en la via d'Ostia, la de Sant Llorenç en el *Verano*, la de Santa Agnès en la via Nomentana, Santa Creu en el palau Sessorià, Sant Pere i Marcel·lí *in territorio inter duos lauros,*

(14) G. Wilpert: *Le Picture delle Catacombe;* pàg. 13.
(15) R. Lemaire: *L'origine de la Basilique Latine.*

totes de tres naus. Aquestes esglésies han sofert grans canvis, però els arqueòlegs han pogut estudiar-les i deduir lo que eren primitivament.

Bona part de les basíliques primitives tenien al davant de l'entrada l'*atrium* o pati porticat amb celobert, que es prestava, com una antesala, a fer més venerable el lloc sant i servia per retenir els fidels prevaricadors i penitents, els catecúmens, que encara no podien fruir de la participació dels Sants Misteris Eucarístics i devien restar fora del clos sagrat, durant certes hores en què hi havia congregació de cristians.

Llarg i inoportú fóra entretenir-nos refent lo que era el culte cristià durant el regnat de Constantí, fent veure la magnificència d'algunes basíliques, amb les parets plenes de sacres representacions, amb els vasos i altars de rica matèria. Sobre això podrien retreure's textos interessantíssims, fent a la vegada notar lo que era el culte cristià i la indumentària en ell usada; primerament sense pretensió de distingir-la de l'acostumada en la vida ordinària, després imposada per la força de la tradició i de la pràctica dels temps dels Pares i mestres en la Fe.

Havent de referir-nos únicament a la nostra terra, a les diòcesis subjectes a la metròpoli eclesiàstica tarragonina, hem de pensar que si *Tarraco* fruïa d'una preeminència civil, també la fruí des del punt de vista religiós. La *Hispania* fou dividida pels Romans, 198 anys abans de Jesucrist, en Citerior i Ulterior. Als 27 anys després de la vinguda de Crist, August féu divisió més convenient, parlant-se de les tres províncies Bètica, Lusitana i Tarragonina. Aquesta lligava set demarcacions d'exercici de justícia, denominats *conventus juridici*, essent els de *Cartago, Tarraco, Cesarea-Augustea, Clunia, Astures, Lucus i Braccara* (16), lo qual vol dir que abraçava quasi tot lo que amb anterioritat havia comprès l'Espanya Citerior. Caracalla, sembla que en 216, partí la província tarragonina en dues; formant la Galècia, que lligava els pobles càntabres, asturs i galaics, i la pròpiament tarragonina, que seguia entre l'Ebre i les muntanyes pirenenques. D'aquesta demarcació Constantí, en 331, separà la província cartaginesa; acabant per dependre de Tarragona sols els pobles entre el Mediterrani i la línia divisòria que ara podríem dir que aniria de Castelló a Palència i fins als Pireneus; quedant fora les Balears. A la Tarragona eclesiàstica quedaren unides les ciutats i territoris de *Gerunda, Emporiae, Barchino, Ausa, Urgello, Ilerda, Tortosa, Caesaraugusta, Osca, Pampilona, Auca, Calagurris i Tyrassona*, a mida que anaren tenint Bisbe. Les primeres d'aquestes esglésies que se sap certament que

(16) C. PLINII SECUNDI: *Naturalis Historia;* lib. III, cap. 3. — Tracten de les divisions geogràfiques de la Península, l'EMILI HUBNER, en *La Arqueología de España*, pàgines 166-173: L'ADOLF SCHULTEN i PERE BOSCH, en *Hispania*, pàg. 119-122. Ha donat la deguda importància a especificar les divisions FRANCESC CARRERAS I CANDI, en el volum *Catalunya*, de la *Geografia General de Catalunya*, pàg. 796 i següents.

en tingueren, segons les dades recollides fins ara, foren Tarragona (almenys en 257), Saragossa (ja en 251), Barcelona (en 316).

Tenim, doncs, bisbats primitius, alguns d'ells almenys del segle IV, i en totes les cristiandats cal suposar-hi esglésies. D'aquestes no en servem pas notícies gaire precises. Prudenci (17), el ja citat poeta cristià de *Calagurris*, mort al començ del segle V, podia haver vist i conegut la basílica cristiana dels temps constantinians, que contenia les relíquies dels Sants Màrtirs de Tarragona, Fruitós, August i Eulogi, i ens en parla, al dir que vol que els himnes, entonats en aquell lloc per tot el poble, ressonin en els daurats sostres de la basílica:

Hic aurata sonent in arce tecta,

al·ludint sens dubte a la magnificència del temple tarragoní, que, si tenia or en les encavallades, indici de la seva disposició basilical, podia també tenir pintures a les parets, com altres que en veié el poeta i cantà en sos poemes.

Ja no hi ha res més que pugui reportar-se als més antics monuments de la nostra arquitectura cristiana. Estem mancats de dades per afirmar res en concret. El concili d'Arlès, de 314, al qual es trobaren representades Tarragona i Saragossa, no dóna notes de caràcter monumental, encara que, en sos cànons VIII i XXII, hi fa referència (18). Els escrits de St. Pacià, de Barcelona, tampoc donen cosa d'interès. La decretal de Sirici Papa a Eumeri de Tarragona és també ben poc expressiva (19). Ja es veu, doncs, lo que podem treure dels documents més immediats a l'època en què visqué Constantí.

Malgrat això tenim d'admetre que aquí, en la primera meitat del segle IV i abans de la vinguda dels bàrbars, devia construir-se molt. Tenim en els museus, especialment a Tarragona, Vich i Barcelona, alguns fragments arquitectònics d'aquell temps, en els quals les formes severament clàssiques del temps d'August anaven decandint-se, amb tot i l'impuls que a l'Art degué donar Constantí emperador, amic dels artistes. De la centúria del trescents són alguns capitells en els quals el picapedrer es permeté llibertats discutibles, amb motllures exagerades i sense gràcia, volutes en què s'havia perdut la noció del seu ofici, fulles d'acant allunyades de la gràcia coríntia, qualificables sovint d'obra bàrbara, no tant per l'apartament de l'art de Roma com per la visible inferioritat respecte a l'obra que per sa bellesa ha estat qualificada de clàssica. Aquests capitells, alguns canons de columna i trossos

(17) *Peristephanon;* VI, 154. (*P. L.*: LX, 423).
(18) *P. L.*: LXXXIV, 237-242.
(19) Id., 629-638.

de motlluratges i cornisaments classificables com d'aquell segle de Constantí, són part d'una de les nostres esglésies i seus? Són potser d'un casal o edícul pagà? Es impossible de contestar-ho.

Si un havia de classificar bon nombre de mosaics, trobats en la nostra regió, tindria d'acostar-se als temps constantinians, si volia atribuir a època determinada tanta abundància de trenes, entrellaçats, motius geomètrics. Per donar idea de la basílica religiosa no devem desconèixer l'existència d'alguns monuments en ruïnes, veïns a nosaltres i que no cal menysprear quan es vol parlar d'art cristià primitiu. Les esglèsies de tipus basilical que s'han trobat en la costa peninsular mediterrània i en les Balears, poden donar la disposició dels més antics edificis pel culte públic del cristianisme, encara que les ruïnes fins ara trobades ens traslladin a un temps posterior d'un o dos segles al que a nosaltres interessa i ens facin referència als vàndals (455-533), als anys en què els bizantins es foren apoderats d'aquelles terres on es troben (533-624). S'ha parlat prou en llibres i articles d'aquestes basíliques, de la de Santa Maria prop de Palma, de la d'Elx, de la de Xàtiva, de la del port de Manacor; demés devem considerar com a nous exemples d'aquestes ruïnes les bases i trossos de columna, coberts d'estuc pintat, que es trobaren en el palau episcopal de Palma i que avui figuren en el museu dels Bisbes Mallorquins, donant una disposició que es troba a Roma al segle VI, en la mai prou famosa església diaconal de Santa Maria Antica, i els restes interessantíssims que Mossèn Joan Aguiló trobà d'altra basílica. a *son Paretó,* prop de Manacor, en la qual es pot observar el lloc de l'altar i bona part d'aquest, els fonaments del baldaquí que el surmontaria, les bases i columnes bàrbarament motllurades que aguantaven el teulat, formant tres naus, el lloc del baptisteri a l'entrar de la nau principal, el cementiri al voltant de l'edificació (20).

Podem suposar a Catalunya l'existència de baptisteris. Sant Pacià de Barcelona, en son tractat *de Baptismo* es dirigeix als *Competentes,* donantlos instrucció moral per a la millor entrada en la comunió dels fidels, demostrant amb això la solemnitat amb què aquí al segle IV se seguia l'administració baptismal (21). Prudenci compongué un bonic i curt poema *de loco in quo martyres passi sunt nunc baptisterium est* (22), al·ludint al punt on moriren els màrtirs de Calagurris Hermenter i Celoni.

Els monuments i èls escrits del temps ens donen a entendre com el lloc del Baptisme, si algunes vegades era un edifici especial, que abrigava la conca on hi havia les aigües, tal com disposà Constantí al costat de la basílica de Latran, en les cristiandats pobres es posava el baptisteri ja a la part anterior

(20) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans,* MCMXV-MCMXX: pàg. 737-746.
(21) *P. L.*: XXII, 1090.
(22) *P. L.*: LX, 430.

de l'església, ja a l'entrada de la mateixa, tal com han demostrat diferents esglésies i basíliques dels temps immediats al que tenim en estudi.

De baptisteri ha estat qualificat un dels més interessants monuments que tenim a Catalunya i es refereixen al segle IV (23). Parlo de Centcelles, de la construcció en bona part en ruïnes, que hi ha prop de Tarragona, al peu de Constantí, la població que sembla portar un record relacionat amb l'emperador que donà l'edicte de pau als crisitans. Falta encara molt a fer, segons crec, abans de pronunciar-se obertament per una hipòtesi en lo referent a aquestes ruïnes i a la sala circular amb quatre hornacines, coberta de cúpula hemisfèrica que vaig tenir ocasió d'anar a veure ja fa anys, sortint de la visita absolutament convençut que es tractava d'un monument cristià.

Figurem-nos una construcció exteriorment quadrada, d'uns 14 metres i mig en cada costat, avui amb tot l'aspecte d'una casa de pagès, rodejada de parets ruïnoses. Si hi entrem i prescindim dels sostres, quedarem dintre un espai circular de quasi 11 metres de diàmetre, en els llocs on no s'obren les hornacines a què he fet referència, que tenen uns 2'75 d'amplada i van cobertes en quart d'esfera. A cosa d'uns 8 metres del pla terrer ve la cúpula, que, a diferència de tot lo altre, conserva bona part d'importantíssima decoració feta en mosaic de tèsseres de vidre de colors, repartida en tres grans anells concèntrics.

L'inferior d'aquests, que ve a tenir cosa de 1'60 metres d'amplada, presenta els incidents d'una caça del cèrvol de banyes forcades, intervenint en la història genets i esclaus, els filats, espantalls, gossos, arbres i una interessant construcció de caràcter rural, com una *villa* romana. Sobre aquesta zona venatòria hi ha una faixa, formant una trena blanca i surmontada d'orla amb ondulacions, donant un espai de 40 centímetres.

La segona anella o zona és més interessant, perquè ens entretinguem a repetir-ne la descripció que vàrem fer-ne en 1902. Té amplada de cosa d'un metre setanta cinc centímetres i, per lo que es veu, va dividida en espais o compartiments desiguals, que potser serien en nombre de setze, quan la cúpula fos més completa que no ho està avui, separats per columnes jòniques de canó estirat en caragol, capitell de volutes que surten de sota un petit medalló circular, àbac quelcom més eixamplat en la part superior que a baix, i base d'una sola motllura en quart de circol, sobre pedestalet llis. En un dels intercolumnis d'estries contraposades es pot entreveure un personatge nu amb sos braços oberts i dirigits al cel, tenint en l'únic costat ben conservat un lleó parat i com mirant-se'l. Qui estigui tot just iniciat en iconologia cristiana primitiva haurà de reconèixer en aquesta escena la representació

(23) LLUÍS DOMÈNECH Y MONTANER: Discursos llegits en la *Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, en la solemne recepció pública, el dia 5 de juny de 1921.

de Daniel en la cova dels lleons, amb l'acostumada actitud d'orant. El compartiment immediat presenta dimensions més reduïdes i està quasi tot perdut. El vinent no és pas gaire millor, deixant veure part d'un personatge que sembla una matrona asseguda i un fragment de figura nua, quedant encara espai per a d'altres representacions, que potser hauran donat el nexe per interpretar l'assumpte que el mosaista volia exposar. El següent espai no conserva més que els contorns de la part inferior d'un home, també despullat i ajegut a terra, donant idea de l'escena tan sovint presentada en els monuments dels primers segles cristians, en què es recorda l'episodi de la vida del profeta Jonàs, quan ajegut sota una carabassera o eura que el Senyor en un moment havia fet créixer, perquè li aturés els ardors del sol, en un instant fou també morta i seca (Jonàs, IV, 8), caient els raigs sobre el cap del profeta que defallia.

L'espai vinent està perdut; però, en l'altre, hi ha un assumpte clarament reconeixedor com a bíblic i freqüent en la decoració pictòrica o escultòrica primitiva dels cristians. En lo que es conserva del mosaic és fàcil veure-hi una barca, amb la seva quilla ornada i el seu corresponent cordam i pals. Un personatge dret i vestit sols amb un petit *cinctum* o drap que li cobreix les caderes, està en actitud de terror a un costat de l'embarcació, mentre que un altre es llença al mar. Es la gràfica relació de lo que es conta en la profecia de Jonàs, qui es féu tirar al mar perquè es calmés la tempesta que s'havia congriat per castigar-lo del seu apartament dels camins del Senyor (Jonàs, I). D'ésser sencera aquesta representació, prou hi veuríem el peix monstruós que d'una bocada s'empassà el desobedient i el portà al lloc on el bon Déu volia que complís un missatge. En aquesta escena, segons que prou expressivament havia dit Crist, els cristians hi figuraven la resurrecció del Salvador. L'intercolumni del costat podia al·ludir al símbol tan cristià del Bon Pastor, puix que deixa veure un bust de posat serè, com si portés un bulto sobre les espatlles, que podria ésser un anyell. De lo que hi ha en el compartiment immediat és ben possible trobar-hi al·lusió a la sortida de Noè de l'arca a rebre el colom que li porta amb el brot d'olivera la manifestació d'haver ja passat l'època del captiveri dins l'embarcació. Lo que en el mosaic sembla una caixa plafonada, amb tres divisions, coincideix amb la idea que al segle IV es tenia de lo que fou l'arca salvadora, segons que es troba en els monuments.

Queda un gran espai perdut en el mosaic, però més enllà permet veure dues figures de joves amb la tiara frígia al cap i en actitud d'orant, notant-se encara una mà que pertanyeria a un tercer home idèntic, i més enllà el cap d'un altre personatge ben diferent dels anteriors. Sota les primeres figures hi ha unes ondulacions que bé podrien ésser flames, demostrant-nos que així volgué fer-se referència als tres companys de Daniel, de nom Aza-

ries. Anamies i Misael, quan tirats al forn, per orde de Nabucodonosor, que vindria figurat pel personatge darrer, anaven cantant, reconeixent les meravelles obrades pel Déu dels hebreus.

Sobre aquest conjunt de representacions cristianes, que filien certament el monument en què es troben, del tot semblants a les que apareixen en les pintures i en els sarcòfags i útils de tota mena dels cristians primitius, cal parar-hi l'atenció de la gent sàvia, per tal com fan veure un estat de prepotència i riquesa extraordinaris en els constructors de la cúpula de Centcelles, que així resulta una cosa excepcional entre tot lo que es conserva dels primers temps del Cristianisme.

La resta del mosaic en el concat central ja no pot interessar-nos, puix que sols forma una ampla orla de *clypei,* posats com escates, i unes al·lusions a la collita del vi, segons que dóna a compendre una formosa figura d'infant, vestint sols una clàmide i portant a la mà tres penjolls de raïm. I no es trobi estranya aquesta barreja d'assumptes venatoris, bíblics i quasi bàquics en un monument. A Santa Constança de Roma, en el mausoleu de la filla de Constantí, admiradora de Santa Agnès, també en la cúpula de mosaic, salvatgement rasa al segle XVII, hi havia escenes de pesca i al damunt representacions cristianes, semblants a les de Centcelles. En l'admirable decoració de la volta que forma anell i nau circular que rodeja la cúpula es veuen encara avui veremadors i vinyes i amorets. En les parets i hornacines es conservaven més escenes i símbols cristians, mentre que el grandiós sepulcre de pòrfid de la santa princesa, que és al Vaticà, deixa avui veure altres vinyes i veremadors. En el seu parió d'Elena, mare de Constantí, hi ha escenes de guerra. En les catacumbes cristianes no és cosa poc freqüent que s'hi trobin també al costat de les representacions bíbliques, amorets, veremes, figures d'aire pagà. En els sepulcres marmoris no hi falten amorets collint raïms i el Bon Pastor; les tapes d'assumpte venatori no és pas excepcional que tanquin un sarcòfag amb figuracions indubtablement cristianes (24).

Això mateix, aquesta barreja de tipus iconològics, trets dels costums romans i de la simbologia cristiana; l'ús conjuntament de lo que encara que recordi el paganisme, no tenia ja cap valor teològic, i de lo que parlava a l'ànima cristiana, demostra precisament l'antiguitat i dóna un alt valor al mosaic de Centcelles i a les construccions d'aquell lloc. Podrem continuar

(24) Monsenyor JOSEP WILPPERT ha parlat del cas que fa referència a Sant Nil mort envers l'any 430, sobre la consulta que li havia fet el prefecte Olympiodor, respecte la decoració de les esglésies, tota vegada que aquest tenia intenció de fer aixecar una grandiosa basílica en la qual, a seguir el sistema oriental, deuria contentar-se de decorar-la amb escenes de caça i de pesca, amb l'ornamentació en relleu i amb innombrables creus. Sant Nil trobava pueril aquest ús oriental i exposava que en l'absis de la nova església deuria posar-s'hi una sola creu, substituint les escenes profanes per representacions bíbliques tretes del Vell i del Nou Testament. (*Actes del Congrés d'Història de l'Art,* tingut a Roma en 1912, p. 63).

dient que pertanyen a un baptisteri, o assegurar que de més abans són el bany d'un poderós cristià? Potser unes excavacions fetes en regla ens ho aclaririen. A hores d'ara un no sap convèncer-se que allà s'hi hagi de veure la base de la seu tarragonina, amb la seva basílica i el baptisteri proper.

El nom mateix, *Centum-cellae,* que trobem prop d'Ostia, a Civitavecchia, en una població de què consta que Trajà emperador hi bastí un palau i que surt en la història eclesiàstica de mitjans del III segle (25), que tingué un Bisbe que acudí al concili d'Arlès de l'any 314 (26), i que porta també la seu d'un dels bisbes sufraganis del de Braga, assistent al Concili lucense de l'any 569 (27), dóna lloc a pensar en un palau o *villa* que fóra origen d'una població, de totes maneres diferent de l'opulent Tarraco del segle IV. Sant Pacià Bisbe al·ludeix a aquestes coses, quan diu als barcelonins, en exhortar-los a la penitència, que si no són de grans riqueses, tenen no obstant quelcom de lo que posseeixen els homes més poderosos: marbres, joies d'or vestits de seda, ornaments de porpra. I afegeix: potser no us pinteu amb pols rossa les celles, ni us coloreu les galtes, ni us pinteu els llavis de roig, però no obstant no us falten cases de camp o a la marina, el vi millor i purificat per la vellesa i bons convits: *Non desunt tamen vobis hortolani, maritimive recessus, et exquisitius vinum, et lautiora convivia et defecatio senectutis* (28).

El senyor Puig i Cadafalch (29) ha estudiat i classificat com a cementiri cristià a cel obert, amb una capella funerària al mig, *cella memoriae,* unes ruïnes, trobades a Empúries. Entre parets hi han aparegut un bon nombre d'enterraments, els més d'ells indicadors de les persones de pocs cabals, ja sien senzilles cavitats amb tapa de llosa o cobertes de teula, ja àmfores trencades per contenir el mort. També s'hi han trobat sepulcres de pedra de poc treball, amb tapes obrades senzillament a dues vessants i amb acroteres, que podien correspondre a morts de classe mitjana; i a més dos sarcòfags marmoris; l'un d'ells, que podríem pendre per pagà, a no haver-hi el Bon Pastor entre ses figures, es troba ara al Museu de Girona; l'altre, descobert en les excavacions fetes pel servei forestal, encara que molt mutilat, no sembla pas que pugui veure-s'hi cap símbol cristià.

(25) Vegi's l'article de Dom ENRICH LECLERCQ, en el *Dictionnaire d'Archéologie Chrétienne et de Liturgie;* vol. III-II, col. 1842-186. — També en tracta el citat discurs del DOMÈNECH; pàg. 8. Aquest autor fa referència a altre Centcelles, prop de Manacor, a Mallorca.

(26) *P. L.*: LXXXIV, 242.

(27) JOSEPHUS SANZ DE AGUIRRE: *Collectio maxima Conciliorum omnium Hispaniae;* III, pàg. 188. — MANUEL TEJADA Y RAMIRO: *Colección de Cánones y de todos los Concilios de la Iglesia de España y de América;* pàg. 162, Vol. V.

(28) *P. L.*: LXXIV, 1087.

(29) J. PUIG I CADAFALCH, A. DE FALGUERA i J. GODAY: *Arquitectura Romànica catalana;* vol. I, pàg. 267.

En Botet i Sisó (30) ha estudiat els sarcòfags romano-cristians existents a Catalunya, havent també el mateix Puig (31) dit encertadament sobre d'ells i els de València i Elna. A ells deuríem afegir-hi els dos que hi ha a Saragossa en l'església de Santa Engràcia, ja que pertanyen a la nostra regió en el temps constantinià.

Uns es presenten amb temes indiferents de religió i representacions cristianes, com el de Girona de què he parlat fa poc; altres porten les estries corbades, dites *strigilis,* per recordar l'instrument amb què els lluitadors donaven flexibilitat als membres, com dos de Sant Feliu de Girona, l'un que té dues representacions del Bon Pastor i una petita figura d'orant i l'altre presenta l'orant entre dos personatges que poden ser els vells temptadors de Susanna, a l'esquerra la presó de St. Pere i a la dreta la curació de l'orb de naixement per Jesús. Un model quasi igual hi ha en el Museu de Sta. Agueda o Provincial de Barcelona. No falten sarcòfags amb la faç estrigilada i el monograma de Crist, tals com un de València publicat en l'obra del P. Teixidor (32), i altre també de la mateixa ciutat del Túria.

A Tarragona, en la catedral, hi serveix de Sant Sepulcre, fent complement a una agrupació de figures escultòriques que representen l'enterrament de Crist, un sarcòfag marmori estrigilat i amb pilastretes adossades en els extrems, que és ben possible que presentés en altres dies en la seva part mitgera, un monograma o símbol cristià, que fou tallat per encabir en son lloc l'escut del canonge Joan Barceló, qui, en 1494, costejà la representació del sepeli del Cos de Crist (33).

Si l'ús dels *strigilis* fos motiu suficient per indicar que un sarcòfag és cristià, hauríem de suposar que ho serien tres de les caixes d'enterrament que s'han trobat en la mateixa ciutat de Tarragona, en un cementiri; que s'és ensopegat casualment en 1923, en obrir-se els fonaments d'unes edificacions que deuran servir de Fàbrica de Tabacs, prop del riu Francolí (34),

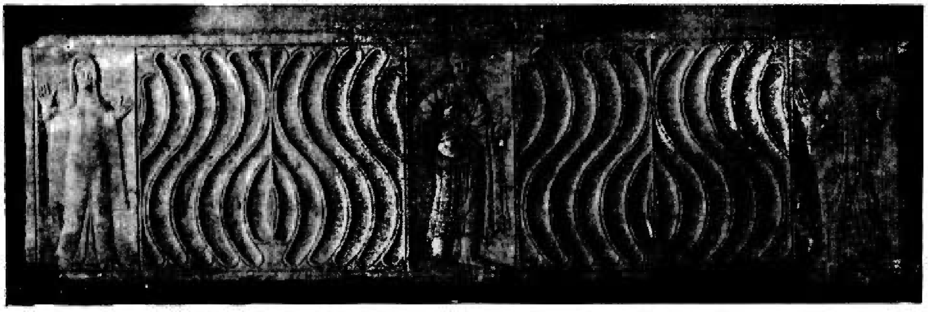
(30) JOAQUIM BOTET I SISÓ: *Sarcófagos Romano-Cristianos que se conservan en Cataluña.*

(31) PUIG, FALGUERA i GODAY: vol. I, pàg. 273.

(32) Fr. JOSEP TEIXIDOR. *Antigüedades de Valencia,* vol. II, pàg. 411. — LLUÍS TRAMOYERES: *Orígenes del Cristianismo en Valencia,* pàg. 12.

(33) EMILI MORERA: *Tarragona Cristiana*: vol. I, pàg. 139.

(34) Manca continuar les excavacions i estudiar d'una manera seriosa aquesta importantíssima estació romano-cristiana, sens dubte la més copiosa que fins a l'actualitat s'és trobada en el territori comprès dintre la primitiva província eclesiàstica tarragonina. Fins al present, les excavacions semblen demostrar que es tracta d'un terreny on hi havia hagut una villa i diverses construccions molt luxoses, que poden arribar a datar del segle I de la nostra era, construccions que anirien acompanyades de llocs destinats a enterraments, que tot demostra varen ser arrasades, servint no obstant de cementiri almenys fins al segle VI, soterrant-s'hi tant les persones que conservaven les creences del gentilisme com també les manifestament cristianes. Allà s'han trobat sarcòfags de marbre, algun de luxosíssim, altres de pedra del país o de mamposteria, caixes de plom i també fetes de teules en triangle o quadrilàter, i finalment alguns cadàvers posats dintre àmfores. Potser molta de la cosa trobada pertany a enterraments cristians, però nosaltres sols aprofitem per al

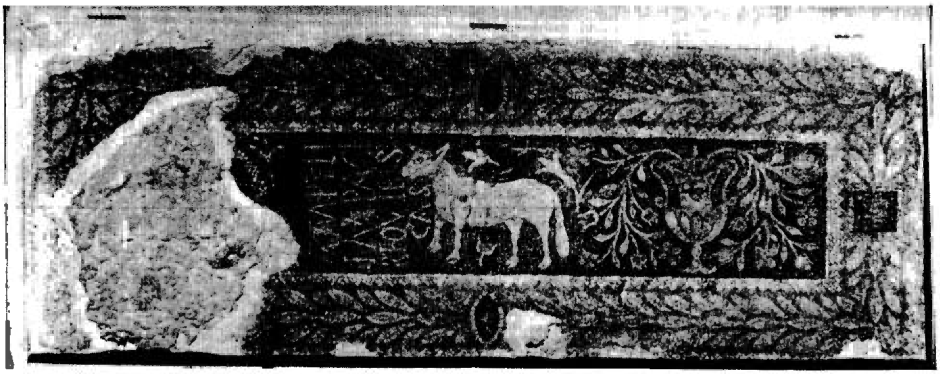
Fronter de sarcòfag cristià, trobat a Tarragona

Sarcòfag cristià, trobat a Tarragona

Sarcòfag cristià, trobat a Barcelona

Lauda sepulcral cristiana, en mosaic, trobada a Tarragona

però el cas és que un d'aquests sarcòfags, a nom d'una Semprònia, fet de marbre bast, porta la invocació pagana als *Diis Manibus* (35). Malgrat això, en les mateixes excavacions ha aparegut la placa anterior d'un altre enterrament, la qual no pot dubtar-se que pertanyé a un personatge adorador de Crist. Mesura aquesta planxa marmòria 1'86 × 0'55 metres, i demés de les estries ondulades deixa veure tres plafons, els dos laterals presentant dues figures de dona en actitud orant, la de la part esquerra vestint una espècie de dalmàtica de mànegues amplíssimes, i la de l'altre extrem abillada amb mantell i túnica, anant aquesta dama acompanyada d'una au o colom, posat als seus peus. Aquestes dues figures són suficients per filiar entre les manifestacions de Cristianisme una tal deixa funerària, servint per això molt més que no pas la figura d'home abillada amb mantell i túnica i presentant un volum o rull a la mà que veiem en son plafó central, lo que seria una imatge o vera efígie del difunt.

Altre sarcòfag marmori ha sortit de les excavacions tarragonines, midant 2'06 × 0'56 × 0'56 metres, el qual ofereix, en la part mitgera del seu parament anterior desproveït de treball escultòric, una tarja en la qual ningú cuidà de posar altra inscripció que el monograma cristià al qual acompanyen un triangle que fa les vegades de l'*alpha* grega, i una *omega,* senyals incises molt senzillament, però que són més que suficients per indicar la fe del difunt que seria enterrat en tal sarcòfag.

També s'han trobat en la nostra terra sarcòfags cristians del tot historiats, portant en alt relleu representacions bíbliques. A Girona, en l'església de Sant Feliu, n'hi ha quatre. En l'un es reconeix la presó de St. Pere, la curació del paralític, la conversió de l'aigua en vi en les bodes de Canà, la multiplicació dels pans i dels peixos, la curació del cec de naixença, la predicció a Sant Pere de la seva covarda negació, i Moisès fent brollar l'aigua de la roca d'Horeb. En altre hi ha aquesta escena, una que apar referir-se a

nostre estudi lo que creiem manifestament i indubitable relacionat amb la religió de Crist. Entre les construccions descobertes, hi ha una cripta quadrangular subterrània, fonamentada en parets de grandiosos blocs de pedra i coberta per una interessant volta amb penetracions arestades, construcció que conté en els paraments laterals i en el tester uns arcosolis que serviren de cenotafi. Aquesta cripta porta en alguns llocs uns grafits grollerament fets, donant formes animals, i a prop de l'escala d'entrada, unes creus que podrien fer referència a sepelis cristians. Les excavacions que ens ocupen han fet sortir un bon nombre de làpides, restes d'escultures, pintures murals, atuells ceràmics i de vidre, diverses lucernes, objectes d'ornat femení, restes de vestidures amb fils d'or i monedes, de les quals totes les que hem vist pertanyen als emperadors romans de la quarta centúria.

Hem de donar públicament les gràcies al senyor Joan Colominas i Roca, encarregat de l'estudi i tria de les troballes, amb delegació de l'Institut d'Estudis Catalans, per les facilitats i dades que ens ha donades per al coneixement d'aquesta antiga estació.

(35) Com a sarcòfags dubtosament cristians i estrigilats mencionarem un de Barcelona que presenta un espai del tot llis i altre de Sant Cugat del Vallès que ostenta en un *clypeus* el bust del difunt. Resulten d'època més baixa i probablement visigots uns sarcòfags de grollera factura amb estries verticals dels quals hi ha exemplars a Sitges, Tarragona i Empúries.

la presó de Sant Pere, la curació del paralític per Jesús, l'anunci de la defecció del Príncep dels Apòstols, les bodes de Canà, la curació de l'orb de naixement, multiplicació dels peixos i pans i resurrecció de Llàtzer. En un tercer sepulcre s'hi ha de veure el miracle de les aigües d'Horeb, la guarició del paralític, multiplicació dels pans, l'orant, curació d'un cec, resurrecció del fill de la vídua de Naïm, negació de Sant Pere, el Crist sobre l'àspid i el basilisc i el sacrifici d'Isaac. En el darrer s'hi esculpí la història de la casta Susanna, tal com la refereix el llibre de Daniel; podent-hi veure els vells assetjant-la i donant lloc a què prenguessin peu llurs mals instints, ella portada davant del tribunal, els jutges escoltant l'acusació, Daniel salvant-la i el suplici dels falsos testimonis.

A Barcelona s'hi ha fet, no fa pas un any, la troballa d'un altre sarcòfag, amb el parament anterior del tot ornat d'alts relleus, en els quals es figura la resurrecció de Llàtzer, la presó de Sant Pere, la curació del cec de naixement, l'orant, la curació de la dona que patia fluix de sang, la multiplicació dels pans i dels peixos i la conversió de l'aigua en vi en les bodes de Canà (36).

A Tarragona, sobre una de les portes laterals de la Catedral, hi ha empotrat altre sarcòfag en què hi ha la curació dels orbs de Cafarnaüm, la guarició de l'hemorroïsa, la piscina probàtica, curació del paralític, Jesús cridant a Zaqueu que havia pujat a l'arbre i l'entrada de Crist a Jerusalem.

A Saragossa, en les criptes de l'església de Santa Engràcia, hi ha dos sarcòfags, en l'un s'hi veu la roca d'Horeb, presó de Sant Pere, potser la resurrecció del fill de la vídua naïmesa, l'orant entre dos personatges, possibles Sant Pere i Sant Pau, la curació del cec, bodes de Canà, miracle dels pans i peixos, resurrecció de Llàtzer. En l'altre cal reconèixer la creació d'Adam i Eva, el pecat d'Adam, la Magdalena als peus de Jesús, l'orant entre dos personatges, la curació del cec de naixença, les bodes de Canà. Unes llegendes, del tot inadmissibles com a obra antiga, han donat molt a escriure sobre aquest sarcòfag.

A Barcelona, Sant Cugat del Vallès i a Terrassa s'hi han vist anys endarrera uns relleus marmoris que sens dubte no foren altra cosa que part d'altres sarcòfags cristians. En les excavacions tarragonines últimament fetes han sortit, entre diversos fragments de caixes marmòries sepulcrals, alguns relleus, en un dels quals pot reconèixer-se Isaac, agenollat i dispost al sacrifici.

No crec pas del cas entretenir-nos a fer veure les coincidències d'aquests sepulcres de la nostra regió, que acabem d'esmentar, amb els que hi ha abso-

(36) *Gaseta de les Arts*, 15 de gener de 1915.

lutament iguals en altres llocs. La gran obra del P. Garrucci (37), amb tot i la seva deficiència encara insubstituïble, dóna el convenciment que els sarcòfags d'ací i els d'allà eren producte d'uns tallers, els quals és versemblant que fossin establerts a Itàlia i al Sud de les Gàllies, que els esculpien en abundància, exportant-se per mar principalment, allà on hi havia cristians prou rics per adquirir ja feta la caixa on devien reposar llurs despulles o les d'una persona de la família. Són de totes maneres aquestes sepultures mostres de l'art cristià del segle IV i principis del següent, i per tant adduïbles en parlar de l'art primitiu cristià. No deixarem de fer notar, per altra part, el convenciment que tenim que la majoria dels sarcòfags que han sortit de les excavacions fetes fa poc a Tarragona siguin obra diversa i d'artífexs del nostre país. En uns i altres es pot reconèixer la progressió manifestativa de creences, corresponent a l'estat de puixança a què arribava la religió verdadera, en estendre's i dominar en les multituds, entre les quals cal comptar-hi persones d'elevada condició social.

A Tarragona, entre les troballes recents, es compten dues laudes sepulcrals, fetes de mosaic de tesseres de vidre, combinades amb altres de marbre, de colors blau, vermell, groc, verd i blanc. Una d'aquestes laudes està força ben conservada, presentant, amb lletres blanques que ressalten en camper vermell i blau, una inscripció que diu:

AMPELI
IN PACE
REQVIES
CAS .

Demés s'hi representa un anyell, en blanc i groc sobre verd, i un gerro, en blanc i fulles vegetals vermelles, restant un tros o espai del tot perdut i en el qual és ben possible que anés un disc o medalló, ostentant el monograma cristià. Una ampla orla voreja el conjunt, oferint un motiu, que podria ser branca de llorer amb fulles grogues sobre fons rosat. Mida 1'82 × 0'71 ms. L'altra laude sepulcral és més extensa, ja que arriba a 2'08 × 0'82 ms., conservant-se'n sols part de l'orla de fulles, per l'estil dels de l'altre exemplar, i un disc circular, en el qual es troben les dues lletres gregues representatives del Nom de Crist. Prop d'aquestes dues laudes funeràries es pogué reconèixer l'obra de preparació, o sigui el fonament fet de formigó, a punt per fixar-hi altre revestiment emmosaicat.

En les ruïnes de la vella Emporion, ja fa temps, es descobrí una gran

(37) *Storia della Arte Cristiana nei primi otto secoli della Chiesa*, scrita dal P. RAFFAELE GARRUCCI, D. C. D. G.: Vol. V.— *Etude sur les sarcophages Chrétiens antiques de la Ville d'Arles*, par M. EDMOND LE BLANT.

llosa de mosaic destinada a cobrir un enterrament d'il·lustre personatge, la qual lluïa la creu com a motiu indicador de la Fe (38).

Són en gran manera estimables aquestes manifestacions de l'art de musivaria en el nostre país, les quals poden relacionar-se amb la trobada a Dènia (39), amb la que Mossèn Joan Aguiló descobrí en la basílica cristiano-bizantina de Son Paretó, a Manacor (40), amb els fragmens de quatre que demés es posaren de manifest en descobrir-se altre edifici religiós, vora el port, també de Manacor (41), totes les quals presenten connivències amb les que s'han descobert en el nord d'Africa, en terres costeres al mar llatí.

Es ben especial que essent en bon nombre els sarcòfags d'alt preu descoberts en nostres terres, fossin fins al present tan escasses les làpides i inscripcions acreditatives de la Fe cristiana. Al Museu del Seminari de Girona hi ha una pedra grollerament esculpida, en la qual hi ha gravat un monograma de Crist, amb les dues lletres X i P enllaçades, i l'alfa i omega indicadores de la divinitat del Verb Encarnat, combinat tot amb unes lletres que semblen dir:

IN CPH
MAXIM
AVE VALE (42).

A Sarrià va trobar-s'hi una altra làpida, més correcta que la que acabem de descriure, pertanyent al segle v, la qual ostenta en el capçal una corona amb creu monogramada i les lletres *alfa* i *omega*, flanquejada per dos ocells, trobant-se al dessota l'epígraf:

HIC REQVIES
CIT MAGNVS PV
ER FIDELIS IN PA
CE QVI VIXIT ANN III (43).

Don Josep Pella, anys endarrera, posseïa una pedra funerària feta de marbre blanc i midant 0'38 × 0'25 ms., la qual fou recollida en la platja de Llafranc, en l'Empordà; completada pel P. Fidel Fita, S. J., diu lo següent:

CarvDO CONIVGI OPTIMO
in paCE QVIESCENTI, CAESARIA

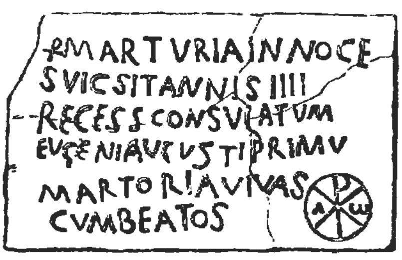
(38) Puig, Falguera i Goday: Obra citada, vol. I, pàg. 295.
(39) Joseph Pella y Forgas: *Historia del Ampurdán*, pàg. 277.
(40) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, MCMIX-X*, pàg. 371-73.
(41) *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans, MCMXV-XX*; p. 744.
(42) Puig, Falguera i Goday: Obra ja citada, vol. I, p. 264.
(43) Id., id., p. 288. — El P. Fidel Fita dissertà copiosament en el *Butlletí de la Reial Acadèmia de la Història*, de Madrid (febrer de 1907, p. 143 i següents). El P. Fita en aquest estudi enumera catorze làpides visigòtiques trobades a Catalunya.

condit in HVNC TVMVLUM GARVDI
COIVGIS ARTVS
caesaria i! LACRIMANS IGNOto
LITORE CONIVNX
quam merORE VIAE SENIO PIE
TATE PROFECTum
excipiunT MAGNI REGEM super
aethera caMPI
ut paradisiacas LICEAT
conscedere seDES
obiit... octobRIS (44).

S'atribueix aquesta inscripció al segle v, fent-se-la cristiana, ja que es dedica a Carudo, que reposi en pau, *in pace quiescenti*.

El nombre escàs de làpides romano-cristianes referents al nostre pais s'és ben acabat d'ençà que començaren les excavacions en el cementiri primitiu de Tarragona. Passen de vint els epígrafs que ens ha estat possible de collecionar, tots pertanyents a fidels difunts (45).

Començarem la sèrie per la inscripció d'una Martúria, nena de quatre anys, innocent, a la qual es desitja vida eternal amb els benaventurats:

Resulta molt digna d'esment aquesta làpida, que mida 469 X 755 millímetres, per tal que dóna la data de l'enterrament, segons la cronologia consular romana, ja que porta que la jove difunta morí durant el primer consulat d'Eugeni August. Constant, com consta, que aquest fou cònsol, encarregat dels països occidentals de l'Imperi, en l'any 393, mentre ho foren per orient Teodor (aquest per tercera vegada) i Flavi Abundanci, haurem de reconèixer que la lloseta té un gran valor documental. La cristianitat de l'epígraf resulta patent no sols per la redacció de la llegenda, sinó també pel monograma de Crist amb què comença i termina.

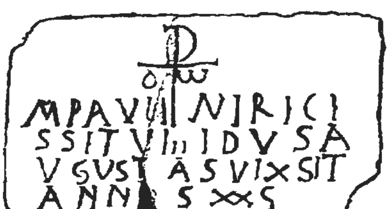
(44) Josep Pella i Forgas, *Historia del Ampurdán*, pàg. 274 i 357.

(45) Aquestes excavacions tarragonines han fet descobrir diferents cipus funeraris pagans i varietat de llegendes, entre les quals n'hi ha una de grega, altra *sub ascia* i algunes que no pot dir-se que siguin cristianes, ja que presenten un sentit ambigu. Nosaltres, seguint la norma de conducta que hem indicada en una nota anterior, sols recollirem les que, a la nostra manera de veure, presenten un sentit eminentment de conformitat amb la Religió cristiana.

Sembla que estaria relacionada amb la Martúria de què acabem de parlar una altra inscripció bellíssima pel seu sentit, eminentment conforme amb les doctrines del poble fidel. En ella es desitja la llum i la pau de l'esperit a un Marturi, finat en la pau del Senyor. Mida la làpida, que fou feta aprofitant una llenca de marbre, 575 × 175 mil·límetres.

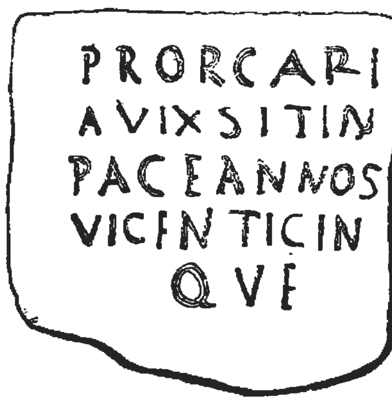
Vegi's també l'epígraf d'un tal Marc Paulí, mort a vuit dels idus d'agost (dia 6), a l'edat de 26 anys. Aquesta inscripció puntualitza la data en què devia commemorar-se anyalment el soterrat dessota la làpida, la qual mida 25 × 44 centímetres.

Semblen contemporànies les anteriors làpides amb la d'un tal Rincili, a qui es desitja que descansi en pau i de qui se sap que morí als cinc anys i dos mesos. El marbre fa uns 22 × 23 centímetres.

Vegi's també la inscripció d'una Prorcària, que visqué en la pau vint-i-cinc anys, midant la planxa 31 × 28 centímetres.

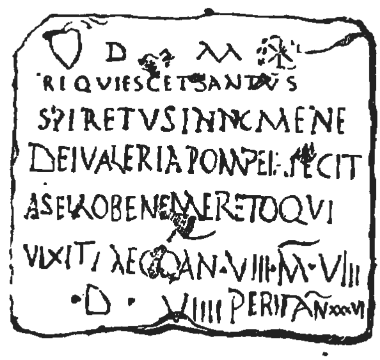

Resulta força incompleta una altra inscripció, que sembla que fou concebuda en els següents termes: HIC

REQ*uiescit bonae me* — MORIE ELE... *quae vixit* — PLVS MIN*us annos...* — SEPVLTA *est hic* — *r*EQVIES*cat in pace.* Sota la llegenda, el marbre, que mida 33 × 18 centimetres, deixa entreveure part d'una creu d'extrems oberts i un cèrcol que lluiria el monograma cristià.

Sembla ja del segle v, resultant d'un gran interès, la inscripció que una Valèria Pompeia dictà en memòria del seu marit, el qual sembla que es deia Assellus, a qui dóna el qualificatiu de benemèrit, especificant que visqué amb ella vuit anys, vuit mesos i nou dies, finant als trenta sis anys. La lloseta és de 22 × 26 centimetres i és de les relativament escasses llegendes cristianes que comencen, un no sap si per equivocació o per atavisme del picapedrer, amb la invocació: D(*iis*) M(*anibus*) (46), que hi figura entre una fulla d'eura i el *crysmon* o monograma de Crist. Es també notable la invocació amb què és començada la làpida, la qual significa: *En nom de Déu reposa l'ànima santa...*

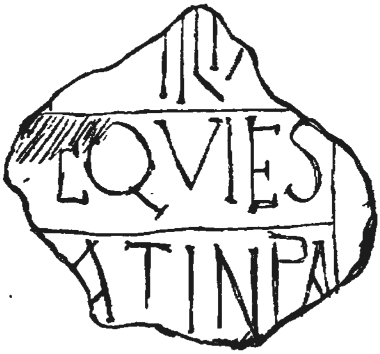
De més difícil interpretació, per ser mutilat, són les paraules que van en el tros de làpida, encapçalada pel monograma i referent a una fembra de nom Apia o Seràpia. El marbre fa 33 × 46 centímetres.

Un altre fragment marmori, de 12 × 16 centímetres, sembla contenir

(46) Vegi's per a això la nota que es posa després del text 2935 en el volum I de *Monumenta Ecclesiae liturgica;* secció de *Reliquiae epigraficae*, p. 36.

la deprecació: *Filia... requiescat in pace*.

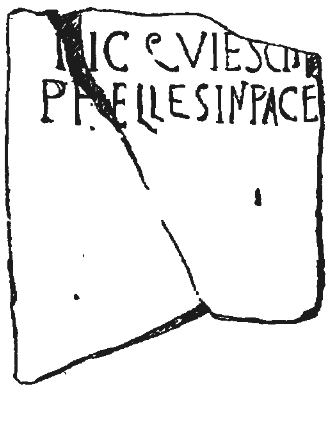
Potser faci referència a una Dionísia, la tomba o enterrament de la qual designava una altra planxa marmòria, de 49 × 46 centímetres, inscripció molt incompleta que va sots el *crysmon*.

El distintiu de la Religió Cristiana en forma de creu equilateral, el traç superior de la qual ostenta la corba d'una P, apareix en la part inferior d'un altre tros d'epígraf que sembla donar els mots: *Requiescit - annorum - sperantem*, la qual fa uns 12 × 14 centímetres.

Es també fragmentada una làpida, que fa referència a reposar en la pau un nen fidel; la peça és d'una superfície d'uns 52 × 42 centímetres.

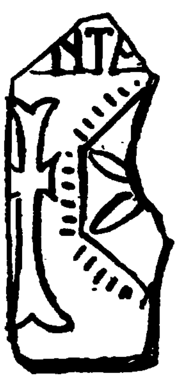
Altres resquícies d'inscripció ostenten la creu en llur part superior, deixant llegir mots incoherents, do-

nant unes mides de 8 × 15 i de 13 × 7 centímetres.

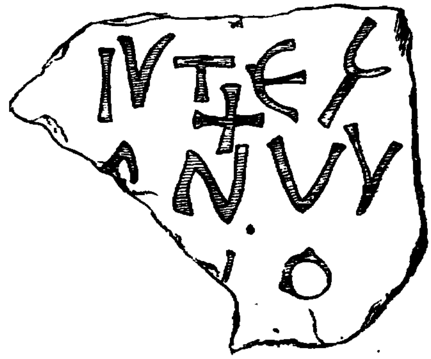

La creu, grollerament ornamentada, va en altre fragment de 15 × 6 centímetres.

El mateix senyal de cristianisme es troba entre les lletres de bàrbara factura que ostenta un altre tros de làpida, que mida 105 × 122 mil·límetres.

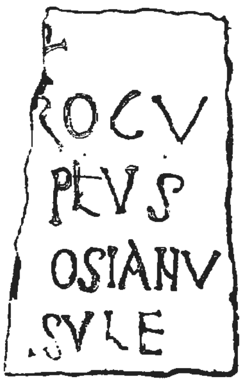

El *signum Christi* apareix igualment en una altra desferra de placa sepulcral, que fa uns 15 centímetres de llargada i amplada.

La meitat d'una làpida, d'uns 20 × 13 centímetres, conserva el record d'un fidel, que potser es digué *Proculus,* del qui es consignaria l'edat, poc més o menys i del qual les lletres OSIANV — ...SVLE potser donarien una referència cronològica, que no

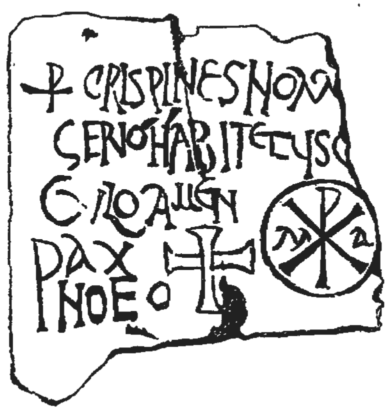
podem precisar, tota vegada que no hem trobat en les llistes dels consulats romans, de finals del segle IV i primera meitat del V, un nom que s'avingués amb l'acabament del primer mot.

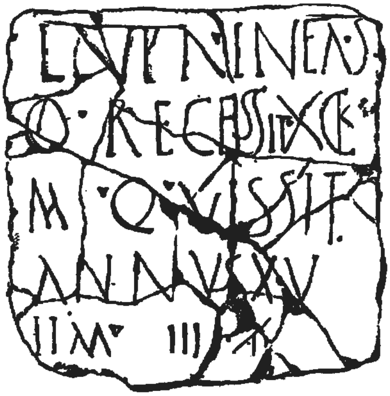
Encara que els traços de certes lletres donin escassa seguretat en la lectura, semblen fer referència a l'epitafi d'una verge, els mots en què està concebuda una altra lloseta, que mida 12 × 17 centímetres. Potser la llegenda degui interpretar-se així: *A Doine sa filla, la mare ho dedicà a la pia verge que reposa en pau.*

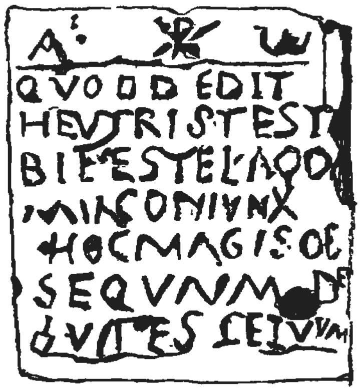
Té de resultar de molt avençat el segle V, si no és ja del següent, una inscripció que sembla dir: *Crispina Cèrvula és el seu nom, que habiti en el segle, Amén. La pau sia a Noè.* Així la lloseta, que fa uns 26 centímetres per sos costats més llargs, al·ludiria a una difunta, denominada Crispina Cèrvula, i a un mort, de nom Noè.

Correspon també a època tardana un altre cairó de marbre, que fou trobat incrustat al mig d'un paviment de formigó, que deuria correspondre a un edícul tancat, el qual fa uns 20 centímetres de llargada i amplada, i que sembla que pot interpretar-se així: *Lupa infanta que finà en Crist, vivint quinze anys, dos mesos i tres dies.*

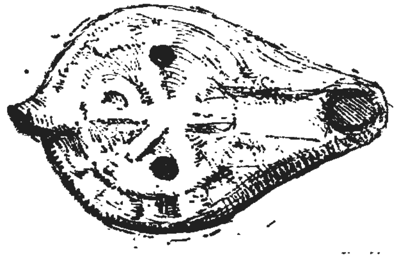

Finalment, volem donar a conèixer una altra làpida, de lectura molt revessa, en la qual ens sembla llegir: *Quod dedit heu tristes tibi Festella Qomia coniunx. Hoc magis obsequium Deus... coelum*. Aquesta peça de marbre fa 205 × 185 mil·límetres.

Consignarem també la troballa d'una llosa de marbre que ostenta en relleu una altra làpida amb la inscripció casi il·legible, i també l'existència de dues peces d'altres tantes laudes sepulcrals marmòries, una de les quals deixa veure una combinació de la P i la X, indicadores del nom de Crist, i un traç horitzontal que dóna també la forma de la Creu. L'altre fragment ostenta la creu equilateral i eixamplada amb l'*alfa* i l'*omega*, tot inscrit dintre un cèrcol, igual a una altra circumferència que porta un floró o estrella de corbes quasi semicirculars, oferint un conjunt bàrbar i ben poc simètric.

Heus aquí tot lo que coneixem que faci referència a la primitiva epigrafia cristiana. Ben poc és lo que és possible retreure sobre útils o mobles que puguin ser testimoni de la Fe dels nostres passats. Al Museu Provincial

de Tarragona hi ha una lucerna de terra cuita, d'uns 12 centímetres de llargada, la qual en son dipòsit duu emmotllat el monograma cristià. En les

excavacions del cementiri tarragoní sortiren diversos gresols, però no veiérem que cap d'ells portés indicació religiosa cristiana.

En el Museu de Tarragona es conserva un anell d'or, octogonal, amb la llegenda dedicatòria: REVERENTIO TVO MACARI VIVAS, que no es fa posterior al segle v i que té tot l'aire de cristiana.

Molta importància té en els estudis referents als origens del cristianisme la numismàtica. Per ella es veu com, ja abans de la pau religiosa, en temps de Maxenci (306-12), qualques cristians moneders deixaren passar, com amagadament, alguna representació religiosa en les peces en curs que anaven a mans de tothom. En el timpà d'un temple o edícul que abriga l'estàtua de Roma, en unes monedes d'Aquileia, hi posaren una creu equilateral, que anomenem grega, o una X, que tant pot ser una forma dissimulada de l'emblema cristià com la primera lletra del XRICTOÇ (47). Altres peces d'Helena, la famosa cristiana mare de Constantí i esposa primera de Constanci Clor, porten la figura de la pau i una creu equilateral, que es troba també en alguna de Theodora, la segona esposa d'aquell emperador. Aquestes monedes, fetes a Trèveris, segons indiquen les sigles de l'exerg, han d'ésser anteriors a la pau de l'any 313 (48).

Constantí emperador té, entre les encunyacions fetes al seu temps, algunes monedes amb símbol cristià, corresponent a Aquileia, Constantinopla, Gíscia, Antioquia, Trèveris, Roma; però per nosaltres han d'ésser considerades com de preferentíssim interès unes que porten les sigles TT — PT — O — ST i STR, que han estat atribuïdes a Tarragona i podrien indicar un poderós corrent cristià en el nostre país, en l'època constantiniana. L'estudi de la qüestió que presenten aquestes encunyacions està encara fent-se, i discutint-se la definitiva seca a què poden atribuir-se. Pot dir-se que estàvem nosaltres els catalans en la possessió d'aquestes monedes, que eren generalment admeses com a tarragonines pels numismàtics més experts, quan els italians Monti, Lanfranqui i Nequi han sortit, des de l'any 1905, volent atribuir als Ticinum tals encunyacions. L'austríac Markl i el francès Maurice han sostingut i continuen encara atribuint a Tarragona les monedes amb les sigles ja dites. Les raons s'han multiplicat per una part i altra, fent els italians qüestió de punt d'honor patriòtic una que ho era solament històrica i científica. Si es neguessin a Tarragona tals encunyacions, caldria preguntar si hi havia un país on farien més indispensables encunyacions que en el nostre, situat en l'extrem occident del món llatí.

Les de la sigla TT porten a l'anvers el bust de l'Emperador coronat de llorer, i al revers celebren Helios o Febus, la divinitat pagana de què es deia haver sortit la nissaga de Constantí. La llegenda SOLI INVICTO COMITI

(47) Garrucci: Obra citada, vol. VI, tau. 438, núms. 2 i 3.
(48) Id., id., id.; núms. 19 i 20.

expressa una afalagadora lloança al regnant i acompanya la representació de l'astre rei, en figura humana, nua, amb el cap radiat i una esfera a la mà. Als costats del sol, en algunes peces, hi ha la creu equilateral i una estrella. En la collecció Vidal i Quadras hi havia un exemplar d'aquest tipus (49), trobant-se-n'hi un altre, en l'exerg del qual, sota la figura, hi havia les lletres ST, igualment tingudes com a assenyalant la seca tarragonina (50). Aquestes monedes són de les més acostades als temps en què es donà l'edicte de pau, presentant particularitats per fer-les amb força probabilitat ja de l'any 314. En el mateix monetari Vidal i Quadras figurava una altra peça d'igual tipus i llegenda que duia la sigla PT (51). La indicació tarragonina TT es troba també en una altra encunyació del mateix monetari Vidal (52), que canvia l'anvers, per portar galea llorejada el cap de l'emperador, i el revers per presentar dues victòries a manera d'àngels alats. posant sobre una ara un clipeu o escut, en què es llegeix: VOT—P. R (*Vota populi Romani*), llegint-se al voltant: VICTORIAE LETAE PRIN(*cipis*) PERP(*etui*). Lo notable de l'encunyació és l'ara, que porta una creu, però en altres exemplars de diferents monetaris també ve substituïda per la creu amb la P, indicadors del nom de Crist, com l'assenyalen també el monograma de Crist, que es veu en altres exemplars d'aquesta moneda, que duen el nom de Tarragona de l'exerg, amb les lletres STR (53) o ST (54). Seran aquestes monedes record de la victòria de Constantí sobre Maxenci? No fóra pas estrany que la celebració de les gaubances per les alegres victòries del príncep perpetu hagués arribada a les costes hispanes i fossin commemorades pels encarregats de la seca tarragonina.

Altra moneda de l'època constantiniana, pertany a Licini fill (que fou cèsar des de 317 a 326), porta en una part el bust del cèsar llorejat, mostrant una estatueta de la victòria i en l'altra un estendard o trofeu fet per una llança i estendard en què es llegeix: VOT XX, alçant-se entre dos captius lligats i rendits a terra. El monograma queda a un costat, i al voltant la llegenda VIRTVS EXERCIT, a més de les dues T, demostradores del taller numismàtic de la nostra regió. Peces iguals encunyà aquí també aquest taller, amb el bust del cèsar Constantí II, amb la sigla ST (55) o TT (56). Són peces que corresponen a l'any 320. Sabut és que en morir Constantí I, en 327, deixà les províncies d'Espanya, Gàllies i Bretanya al seu jove fill del mateix

(49) *Catálogo del monetario de* D. Manuel Vidal y Quadras: Vol. II, núm. 4767.
(50) Id., id., id., núm. 4766.
(51) Id., id., id., núm. 4765.
(52) Id., id., id., núm. 4777.
(53) Garrucci: Obr. cit., vol. 6, tau. 438, núms. 5 y 6.
(54) Id., id., id., núm. 7.
(55) Id., id., id., núms 12 y 10.
(56) Francesch Carreras y Candi: *Geografia general de Catalunya*, vol. I, pàgines 835 i 836.

nom, que no tenia més que 17 anys. Son germà, el dit Constant, abans que morís aquell, en 340, se li apoderà dels estats, fins que, en 350, morí a mans de l'usurpador Maxenci. De Constant II no coneixem monedes cristianes tarragonines.

Tals monedes del segle IV no repugna que siguin nostres, pertanyent com pertanyen a un temps en què pot pensar-se que teníem ja aquí un gran moviment de cristianisme. Sabem els noms d'alguns Bisbes i clergues d'alleshores, que acudien a tot arreu on convingués pels interessos de la Religió que devien predicar. A Arlès, en 314, tinguérem de Tarragona el prevere Probaci i el diaca Castori; de Saragossa Clemenci també prevere i Rufí exorcista. Un Olimpi Bisbe de Barcelona fou enviat pel propi emperador Constantí, en companyia d'Eunomi, a Cartago per tractar de reduir els donatistes (57), inspirant-se sens dubte en les orientacions que al governant donava el seu conseller i potser el seu definitiu instructor el gran Osi de Còrdova. Aquest gran Pare, a qui trobem en lloc preeminent en les grans assemblees de l'Església Cristiana del seu temps, sempre posat al servei de la veritat, i de qui és difícil admetre una espontània defecció final, fou a Sardica, en 347, amb altres cinc Bisbes, entre els quals Cast de Saragossa i *Pretextatus ab Hispanis de Barcelona* (58).

S'ha dit ja quelcom de Sant Pacià, Bisbe de Barcelona (360-390), de qui parla St. Jeroni, dient-li pare de Flavi Dextre i Bisbe que florí per la seva castedat i saviesa, il·lustre, diu, tant per sa vida com per ses paraules (59). Morí en temps de Teodosi. Una decretal famosa del Papa Sant Sirici (384-399) fou dirigida a Eumeri, Prelat de Tarragona, datant de l'any 385 (60), i en ella es tracta de la consulta que el Bisbe català havia dirigida a Sant Damàs, dient-li que fes saber les decisions comunicades no sols als seus sufraganis, *et non solum eorum qui in tua sunt dioecesi constituti,* sinó també als Bisbes de les províncies Cartaginesa, Bètica, Lusitana, Gallega i a tots els de terres que confinessin amb els d'aquestes províncies (61). En aquesta indicació podem i devem veure una prova final de l'existència de la metròpoli eclesiàstica tarragonina i la importància que en ella devia tenir el cristianisme, com a potent organització. I es referma això sabent l'existència del concili saragossà de l'any 380, amb la presència de dotze Bisbes, dels quals no consta pas bé la designació de la seu a què pertanyeren (62).

Un text de l'historiador Pau Orosi ha de ser retret, en estudiar tot lo

(57) H. Leclercq: *L'Espagne Chrétienne*, pág. 32.
(58) J. L. Mansi: *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio;* v. III, col. 38.
(59) *De viris illustribus*, cap. CVI.
(60) *P. L.*: LXXXIV, 630.
(61) Id., id., id., 636.
(62) Id., id., id., 315.

que pot servir per fer veure la importància que tenia Tarragona com a ciutat metropolitana, regida durant el segle IV per un president, i des d'on es regien els destins de lo que se'n digué des dels temps de Caracalla *diòcesi* tarragonina. Tal escriptor, que cal suposar de gran autoritat, com a fill de la regió i que amb dret podia parlar del *Tarraconem nostram* (63), diu que en temps de Galiè els bàrbars feren incursions cap a les províncies de l'imperi, resultant que, en 263, els germans feren grans destrosses de les províncies d'Espanya, afegint que a principis de l'època en què l'historiador escrivia, encara hi havia en diferents províncies les ruïnes de grans ciutats devingudes petites i pobres seus (o habitacions), conservant els senyals de llur misèria i nom, entre les quals a Espanya hi ha la nostra Tarragona, que cal citar per a consol de l'actual misèria nostra. Aquest text, que hem traduït literalment, tendia a fer veure com la ruïna de Tarragona era relativament consoladora, comparant-la amb lo que havia succeït en altres ciutats. Per això Pau Ausoni, a finals del segle IV, podia parlar de la gran fortalesa de la defensa de Tarraco, *arce potens* (64), i Prudenci podia retreure, com hem vist, les esplendors de la basílica dedicada a Sant Fruitós.

Tot això són menudes indicacions, però tot serveix per fer notar l'esplet que va tenir el cristianisme en les nostres terres, després de l'edicte lliberador de Constantí, i mereix ésser retret per fer veure com aquí, en la província eclesiàstica tarragonina, també podem parlar d'Art cristià, en uns temps primitius, anteriors al segle VI.

(63) Id., id., IXXXI, 1119.
(64) *Ordo Nobilium Urbium*, IX.

L'ESGLÉSIA DE LA PIETAT DE LA SEU D'URGELL, PER MN. PERE PUJOL, PREV.,

ARXIVER DE LA CATEDRAL DE LA MATEIXA CIUTAT

Adquisició del local. — El bisbe Berenguer d'Erill i el Capítol d'Urgell, a 8 de març de 1379, atorguen solemne donació als procuradors de la Comunitat dels preveres beneficiats de la catedral, de la Casa de Capítol, que d'ací endavant volen que sigui nomenada la Casa o Refetor dels beneficiats simples (1). Fent de mur a l'ala ponent del claustre, romania aquesta casa adherida a l'estatge del degà, a qui en altre temps li'n fou cedida una *arcada i mitja.* Refetor aleshores de la catedral, segons resava la tradició, ho fou dels canonges abans de la secularització de la canònica. Els mateixos atorgants de l'acte anterior, en reunió capitular tinguda el dia 28 de març de 1385, atenent els precs de la Comunitat presbiteral, per ço com una part d'aquell local, la referida *mitja arcada,* no havia rebuda destinació especial per part del degà, l'adjudiquen als beneficiats perquè puguin donar a la casa la forma deguda, ço és, *ad augmentandum dictam domum, olim, dictis presbiteris beneficiatis assignatam...* D'altra banda, no havent fet senyalament de lloc l'aleshores degà Ramon Cervera, per a aixecar l'altar al servei del benifet per ell fundat sota la invocació de Santa Tecla, a causa d'ésser la Seu tota ocupada d'altars, li fou concedit poder edificar en l'arcada restant la seva capella (amb autorització d'acollir en la mateixa tots els qui hi vulguin construir altars), la qual donada així al servei del culte decoraria bellament el claustre (2).

A quin objecte el prelat i el Capítol acordarien aquesta cessió als preveres beneficiats? Aquest document de 1385 diu que ho fou per a la celebració dels àpats que feien en les quatre tèmpores de l'any: "...et que domus actenus fuit

(1) *Arxiu de la Comunitat;* pergamí-còpia coetània. A causa d'ésser devorat de les rates en la seva primera meitat, llevat de la data expressada i les signatures, hom no pot llegir altra cosa que la clàusula següent: "...tradimus vobis predictis procuratoribus... predictam domum sive reffectorium, prout superius confrontatur, ad in perpetuum; ac quod de cetero vocetur et nominetur domus sive reffectorium beneficiatorum simplicium, et non dicti nostri capituli."

(2) *Arxiu Capitular d'Urgell;* pergamí original. Vegeu VILLANUEVA, *Viage literario,* IX, 172; i PUIG I CADAFALCH, *Santa Maria de La Seu d'Urgell,* p. 82.

assignata ad usum presbiteris beneficiatis dicte ecclesie pro convivis faciendis in quatuor temporibus". Potser el document de 1379, malauradament incomplet, precisaria quelcom més.

Sens dubte, en abandonar els capitulars, a finals del XII^{è} segle, la vida en comú que prescrivia la regla aquisgranenca, destinaren aquest local per a refetor de l'almoina. L'almoina de la catedral tenia consignada una porció dels fruits de cada prepositura, com també, segons expressa l'estatut de l'any 1161, la part corresponent de les distribucions provinents d'apuntadoria (3). Seria, doncs, el refetor de l'església de què ens parla el decret de reformació de la catedral, expedit en ocasió de visita pel bisbe fra Ug Desbach en 1352. Ens assabenta aquest document que en aquest temps es donava cada dia el recapte suficient a catorze pobres (4). La disminució incessant de les rendes motivaria segurament per part del Capítol el traspàs d'aquest servei a la Comunitat, la qual es limitaria a prestar-lo únicament en alguns dies assenyalats.

Els preveres beneficiats, malgrat la possessió de casa pròpia, continuaven dins la Seu, celebrant llurs reunions o consells davant l'altar de Sant Ot (5). Hom trigà encara molt temps a plantejar la reforma.

En 1474, els procuradors de la Comunitat atorgaren el corresponent permís al canonge Coblat per a aixecar un cobert damunt la casa dels beneficiats, amb l'obligació de tenir-lo en condret (6); el qual, mig segle més tard, per

(3) *A. C. d'U.*, pergamí original. V. VILLANUEVA, l. c., p. 296. Diu així: "Quicumque torpore, seu negligentia, a matutinis se subtraxerint, librae eorum per manum prioris elemosinario in usus pauperum tradantur".

(4) *Ibid.*, original en paper amb el segell del bisbe en el dors. Transcrivim l'apartat que segueix: "Invenimus etiam et per dictam inquisitionem legitime nobis constat, quod a dicto quadriennio citra cessastis et cessatis de presenti, reficere XIIII.im pauperes, qui cotidie antea cibabantur de fructibus et redditibus elemosine deputatis, quorum fructuum quinquaginta librarum Barchinone, minus legitime, ducti quadam peste avaritie, inter vos distribuistis et divisistis, contra Deum et bonam conscientiam; non attendentes quod propterea Christi pauperes, quorum curam gerimus, defraudantur, vosque ad restitutionem teneamini eorumdem; et XVI sextaria sigali et duo sextaria frumenti et unam prebendam integram, que et quam ex antiqua et laudabili consuetudine et statuto ecclesie Urgellensis, quelibet prepositura ipsius ecclesie anno quolibet solvere tenetur elemosine supradicte, a tribus annis citra solvere neclexistis, quorum summa ad DLXXXVIII sextaria sigali et LXXII sextaria frumenti ascendit. = Et refectionem pauperum predictorum, juxta morem solitum, infra ipsum terminum ad statum pristinum, reducatis, distributionem hujusmodi elemosine in refectorio faciendam."

(5) Els altars de la catedral, anteriorment a 1575, estaven disposats ben altrament de com són en l'actualitat. L'altar de Santes Creus, que aquests darrers anys fou substituït pel de Sant Calassanç, era en el lloc que avui ocupa el de Sant Ermengol. Aquest estava collocat en l'altar actual de Sant Ot; i l'altar de Sant Ot amb la parròquia, sots el doble títol de Sant Ot i Sant Joan Evangelista, ocupava el mateix indret de l'actual altar de Sant Antoni, el qual resta adossat al mur en el primer tram de la nau lateral sud, a mà dreta entrant a l'església. El dia de Sant Lluc del referit any 1575 tingué lloc la traslació, feta pel Capítol i la Ciutat, de l'altar de Sant Ot al transcepte, romanent des d'aleshores les relíquies dels sants Patrons, *a dextris et a sinistris*, respectivament, de l'altar major o de Nostra Dona. (*Arxiu de la Ciutat*, Llibre de consells de 1507 a 1578, foli 693).

(6) *Arxiu de la Comunitat*; pergamí original.

ço com els perjudicava l'edifici, fou objecte d'una justificada reclamació de part de la Comunitat (7).

L'església. — A la devota esplendidesa d'un comunitari fou deguda la transformació en capella de la casa de la Comunitat. En el consell hagut el dia 20 de desembre de 1530, exposà el president que una persona devota, el nom de la qual li era vedat revelar de moment, li havia fet encàrrec de proposar als companys que havia pensat edificar a ses despeses en un local de la casa "una capella ab certa devoció e en aquella instituhir una missa cotidiana, celebradora per dita Comunitat...". No cal dir com tots els presents "foren de vot e parer, vist la demanda bona e la operació sancta e utilosa" d'atendre la petició, i s'afanyaren a acceptar tan bella proposta, de la qual, segons s'assabentaren al cap de pocs dies, era l'autor llur company comunitari Mn. Joan Pere Correa (8). L'obra de la nova capella, o millor, de l'altar aixecat per Mn. Correa al mur de la capella de Santa Tecla (edificada en l'arcada que es reservà el degà) no trigaria molt a ésser acabada, naixent amb ella el projecte generós de reedificar tota la casa, traient-la del seu ruïnós estat i dedicant-la al servei del culte. En efecte, en la reunió de la Comunitat que tingué lloc el darrer dia de maig de 1532 parlaren extensament de la nova proposta, presentada a deliberació a instància del mateix Mn. Correa. Mogut de devoció, oferia el zelós comunitari pendre al seu càrrec l'obra de la casa dels claustres, mitjançant pactes i condicions que deurien estipular. L'acollida que li dispensà la Comunitat (després de pendre's alguns dies per a pensar-hi) no desmeresqué de la seva proverbial discreció i bon nom: acorden en el dit consell posar-ho en efecte, nomenant obrer a Mn. Correa

(7) *Arxiu de la Comunitat;* Llibre de conclusions de 1494 a 1546, foli 75, v.º. Diu així: "Et die que erat XIII febroarii suprascripti anni [1527], pulsata campana, congregata major pars beneficiatorum dicte Comunitatis in capella sancti Odonis, prout solet, per venerabilem et discretum Johannem Maçana, prefatum procuratorem, fonch proposat que tres coses necessaries occorrien per lo be de la Comunitat. = La segona que mirassen per la casa te [la venerable Comunitat] en la clastra, attès està molt ignominiosament, donant un protest al procurador de micer Simon, qui es Johan Carles, adobàs los cuberts de aquella, com hi fos obligat."

(8) *Ibid., id.,* f. 81. Diu així aquest interessant acord: "Dia 20 desembre 1530. = Item fonch proposat en dita venerable Comunitat, congregada en dita capella de sanct Od, ad sonum campane, more solito, per lo venerable mossen Ramon Puya, algu li havie recomanat volgués saber ab dita Comunitat si plaguera an aquella donar lloch e pati en aquella casa te e posseheix en les clastres de la sglesia catedral de la present ciutat, ço es, per fer una capella ab certa devoció e en aquella instituhir una missa cotidiana, celebradora per dita Comunitat, ensemps ab altres devocions, de la administració de la qual missa fos senyora directe dita Comunitat, per quant entenia leixar hi per lo adjutori de dita missa o misses certa renda, etc. E tota dita venerable Comunitat o preveres de aquella ibidem presentes, nemine discrepante, foren de vot e parer vist la demanda bona e la operació sancta e utilosa pera anaquella, e fonch contenta e contents donar dit lloch anaquella tal persona qui dit lloch e pati demanava, cometent als quatre promens la negociació tant per lo pati demanava esser congruo com encara en totes les altres coses occorrents. = Item post aliquos dies fuit declaratum et manifestum cunctis, que lo qui tenie devotio per dita capella ere lo venerable mossen Johan Correa, prevere, hu dels beneficiats."

i comissionant quatre companys per a tractar i convenir davant de notari les clàusules que devien regir l'execució de l'obra (9).

En el conveni celebrat entre les parts un any després "lo dit venerable Mn. Joan Pere Correa, per reverencia de nostre Senyor Deu y de la gloriosa Verge Maria, mare sua, e per lo augment del culto divino e honor de la dita venerable Comunitat e dels singulars de aquella, ab expressa licencia, voluntat e consentiment de la dita venerable Comunitat, empren e pren a son carrech de fer obrar la dita casa de la dita venerable Comunitat, situada en la dita claustra, tant com te de la capella nova, ja obrada per lo dit mossen Correa al costat de la capella de sancta Tecla, fins al corral de la casa de sanct Od...". A peu pla del claustre obrarà una capella amb son altar, proper a la dita capella nova i altar de Sant Josep, podent fer entre una i altra la corresponent sagristia; la portalada serà major que la de la capella de Sant Josep; farà un chor "vers la casa de sant Od", amb una escala que muntarà al sostre damunt la capella; sota el paviment hi haurà sis sepulcres o carners per a sepultura dels beneficiats; damunt la volta serà obrada una sala de llarg a llarg (de la capella de Santa Tecla a la casa de Sant Ot) disposada per sala de consells i llibreria, en la qual Mn. Correa podrà fer "una porteta per exir de casa sua e entrar en dita sala e davallar a la claustra, e que lo dit mossèn Correa tenga la dita servitut de tota sa vida...". La Comunitat li lliurarà de present cent lliures, quaranta de comptants, i les seixanta restants aniran per la lluïció dels censals que Mn. Correa fa a la Comunitat; de la quantitat restant hom li n'assegurarà censal a raó d'un sou per lliura, el qual després de la seva mort serà aplicat al servei de la capella de Jesús i Sant Josep (10). Havent comprat Mn.

(9) *Ibid., id.,* f. 85. Vegeu la lletra de l'acord: "Die ultima mensis madii anni jamdicti [1532]. = In capella sancti Odonis fuit congregata venerabilis Comunitas, vel major pars, ad sonum campane, ut moris est; y per quant en dies passats fonch preposat per lo reverent mossen Johan Massana, per part del venerable mossen Johan Correa, procurador en dit any, que si la venerable Comunitat estava determinada en voluntat de fer obrar la casa de les clastres, la qual es de dita Comunitat, lo dit mossen Johan Correa ne penrie carrech obrar aquella bé y honestament ab tot son compliment assi fos al servei de Deu y honra de la Comunitat; y per major repós y consell dita Comunitat differi alguns dies: en fi, dicta die, fuit determinatum et conclusum per eandem Comunitatem, nemine discrepante, pux lo dit mossen Johan Correa prenie carrech per la venerable Comunitat de fer obrar dita casa, ho posàs en effecte, y fos obrer de dita casa bene et honeste; y per ço dita Comunitat attento dita casa estave inreverentment et in ruynam ha donat comissió als discrets mossen Johan Bianya, mossen Guillem Texidor, mossen Johan Massana y mossen Antoni Abella, ab plena potestat y comissió de negociar y capitular ab dit mossen Johan Correa, que lo que per ells comissaris fore negociat y capitulat agués valor et in futurum non fossen repressos: tot empero dita capitulació sie presa y autentica per mans de notari y ab consell de misser Pere Tragó, advocat de dita Comunitat, perque in futurum se mostre la veritat si cosses dubtoses exien, y per ço so request axi per part de dita Comunitat com per dits comissaris yo Jaume Albarells, notari en dit any de dita Comunitat, ne fes lo present acte de dita comissió en lo present llibre, etc."

(10) Aquest retaule de la capella de Mn. Correa és arribat fins a nosaltres; i donem d'ell, més endavant, una nota detallada. Ultra una missa baixa quotidiana fou convingut que es farien en la dita capella "tres altres misses cantades e matinals, una lo dia de *passione imaginis,* altra lo dia de sanct Gabriel e l'altra lo dia de sanct Joseph".

Correa la casa de micer Damià Simon, pel preu de vint-i-cinc lliures, "la qual casa tenie dues cambres e corredor sobre la casa de la dita venerable Comunitat, ont la dita obra se te de fer", cedeix a l'obra tot ço que era damunt la casa, retenint-se el corral i la part d'edifici que no estava damunt la casa, indemnitzant la Comunitat aquesta cessió amb dotze lliures anyals a favor de Mn. Correa. Aprova, finalment, la Comunitat els contractes o preu-fets que Mn. Correa ha atorgats fins al present (11).

Amb data de 24 de maig de 1533 i 5 de desembre de 1534, respectivament, celebrà Mn. Correa sengles contractes amb els mestres de cases i fusters lliurant-los l'execució de l'obra empresa.

Jaume Serra i Joan Vatxier, son gendre, mestres de cases de La Seu, manprenen fer l'obra de "la casa o patis, vulgarment dita la casa de la Comunitat..., ço es, de la dita capella nova del predit Mn. Correa, e miga brassa dins dita capella, si mester sera tro la casa de sent Ot..., de gruxa de quatre palms de paret, e de aqui en amunt, tant quant toque lo dit circuit, fins a cloure ab la teulada e losat vuy y es, de paret no tant grossa, mas suficient e honesta...".Faran una volta d'esquerda i calç en la sagristia; quatre finestres de pedra picada d'Estamariu "de granaria mitjana, poch mes o menys, segons una de les majors de la casa nova del mestre de cant..."; una escala per muntar fins al primer sostre; "una portalada per passar de la sagrestia a la una de dues capelles hi haurà..."; una arcada d'esquerda d'entrada a la capella, etcètera. Tindran enllestida l'obra dintre el termini d'un any, rebent com a preu de la mateixa la quantitat de cent cinquanta lliures.

Concorda encara Mn. Correa amb els susdits mestres, no com a obrer de la Comunitat, sinó com a persona privada, l'obra del corral de darrera sa casa, pujant les parets també de gruixa de quatre palms "tant altes quant a dit mossèn Correa plaurà". Com a preu de l'obra, els cedeix la vinya que té al delmari de Sant Esteve, camí d'Andorra, de tal guisa que "la venema del present any que sia dels dits mestres, e lo dit mossen Correa se obligue pagar los censos del present any e menyar dels rahims de dita vinya" (12).

En la data referida de 5 de desembre de 1534, com a comissari de la Comunitat i amb intervenció de cinc companys per aquesta nomenats, fou estipulat el conveni amb mestre Pere Giner i el seu gendre Joan Reyt referent als treballs de fusteria de la casa de la Comunitat. S'obliguen aquests a fer de quadrats i files no obrades "lo primer sostre de dita casa, ço és, de la paret de la capella de sancta Tecla tro a laltra paret del pati de sanct Odó, així que

(11) *Arxiu Capitular d'Urgell;* plec de convenis d'aquest temps. La present capitulació entre les parts fou aprovada per la Comunitat en el consell celebrat davant la capella de Sant Ot el dia 18 de juny de 1533. Els comunitaris assistents (que l'acte esmenta nominalment) foren trenta dos.

(12) *Arxiu Capitular d'Urgell;* Manual de Pere Tragó de 1527 a 1546, f. 175 v.º.

és tant quant te tota dita casa, comprenent les capelles totes ensemps ab la de mossen Correa". Damunt d'aquest enfustament anirà un paviment de guix. Faran "lo segon sostre de tenguda del primer, ço és, de tota la casa, en lo qual posaran dotze codrats ben obrats, bosellats y ab sos boquets en los caps ques mostraran vers la clastra, y dejus dits codrats caps de codrats ab boquets ques mostraran dins y defora...". Damunt hi anirà la coberta de files de posts no obrades, excepte els caps que donaran al claustre. Faran quatre finestres grans i dues de petites; i tres portes, la major d'entrada a la casa i dues en la sala gran. Mn Correa els fornirà la fusta i ferramenta necessària, corrent a càrrec d'ells serrar totes les files i posts. Rebran el preu de cinquanta lliures, donades en tres pagues iguals, i es comprometen haver acomplerta l'obra pel 24 de juny immediat (13).

És arribada a nosaltres l'obra ressenyada en els precedents contractes, la qual fou duta a feliç terme, mercès a l'esforç generós del beneficiat Mn. Correa, qui, com esdevé sovint en les coses humanes, sembla que al final recollí algun desengany de part dels seus companys comunitaris (14). La Comunitat, d'escassíssim utillatge litúrgic en els temps anteriors, s'anà moblant de dia en dia, enjoiant-se ricament de retaules i altres dons, en ésser la nova capella lliurada al servei del culte (15).

(13) *Arxiu Capitular d'Urgell;* plec de concòrdies de dit temps.

(14) *Arxiu de la Comunitat;* Llibre de concells de 1494 a 1546, f. 100 v.º. Diu com segueix: "Die XI augusti premissi anni [1540]. = In capella nova ejusdem venerabilis Comunitatis, post misse conventualis celebrationem, ibidem presentibus major pars beneficiatorum ipsius, fonch proposat per lo venerable mossen Joan Bianya, procurador major, que com dia passat fos estat vist per lo venerable mossen Miquel Cases cert desordre en la casa nova de la venerable Comunitat, e vengut a noticia de alguns altres beneficiats, ço es, que dos fadrins, lo hu criat de mossen Correa e laltre nol coneixie, entraven e eixien per les finestres de dita casa e obrien la porta major; los quals havien request a dit procurador maior quen congregas consell, e com ne agués parlat dit procurador maior ab lo mossen Correa e li hagués feta resposta que la casa ere sua e no de la Communitat fins lay haguessen pagada, com ell la hagués comprada e pagada a micer Simon, e que la Comunitat sols tenie la capella...; e per ço ques miras en la negociació es vegues e exhaminas dita capitulació, e juxta tenor de aquella, tota dilació postposada, se entengués en cobrar la clau de dita casa nova e compellir al dit mossen Correa en tenir e servar tot lo contengut en dita capitulació... Et sic lo mateix venerable procurador maior elegi als venerables mossen Joan Massana, mossen Perot Mulner, mossen Perot Molins e mossen Jaume Esparsa, et acceptarunt."

(15) *Arxiu de la Comunitat;* Llibre de consells de 1494 a 1546, fs. 112 i 144. El mobiliari litúrgic de la Comunitat, contingut en una caixa dins la Seu (en els altars de la qual tenien els comunitaris assignat llur respectiu benefici) era en 1457 el més indispensable. Construïda l'església en 1544 ja són més nombroses i solemnials les peces de què disposaven. Comparin-se els dos inventaris següents que treiem del referit llibre: "En lan mill CCCCLVII fonch fet inventari dels bens ques trobaren en la casa dels beneficiats de la sglesia d'Urgell... = En la caxa de la sglesia foren trobades les coses seguents: = Primo lo libre dels obits. = Item lo libre de deffunts. III set salms. 1.ª creu petita. 1.ª taula de comptar. Lo drap que possam sobre los vassos a les absoltes. II candalobres per tenir los brandoners a les absoltes. Una casula negra ab son compliment. La dalmaticha del diaca ab son cumpliment. La dalmaticha del subdiaca ab son cumpliment. Sa tovayllola negra." Altre: "Dit dia [4 gener, 1544] fonch ordenat per hora fonch votat ques prengués inven-

Els retaules. — El retaule de Jesús i Sant Josep que exornava miríficament la capella de Mn. Correa (construïda entre 1530 i 1533) era en aquest temps l'únic altar de l'església de la Comunitat (16). Donant compliment a les últimes disposicions del difunt canonge Andreu Ponsclaus, el 24 de setembre de 1544, la Comunitat prenia l'acord de bastir en la capella un nou altar en honor del sepulcre de Nostra Dona. Novament Mn. Correa obtenia el vot dels companys per entendre en l'execució del piadós llegat (17). Alguns dies

tari dels vestiments y joyells havie en dita capella, y fonch pres per lo notari y son les coses seguents:

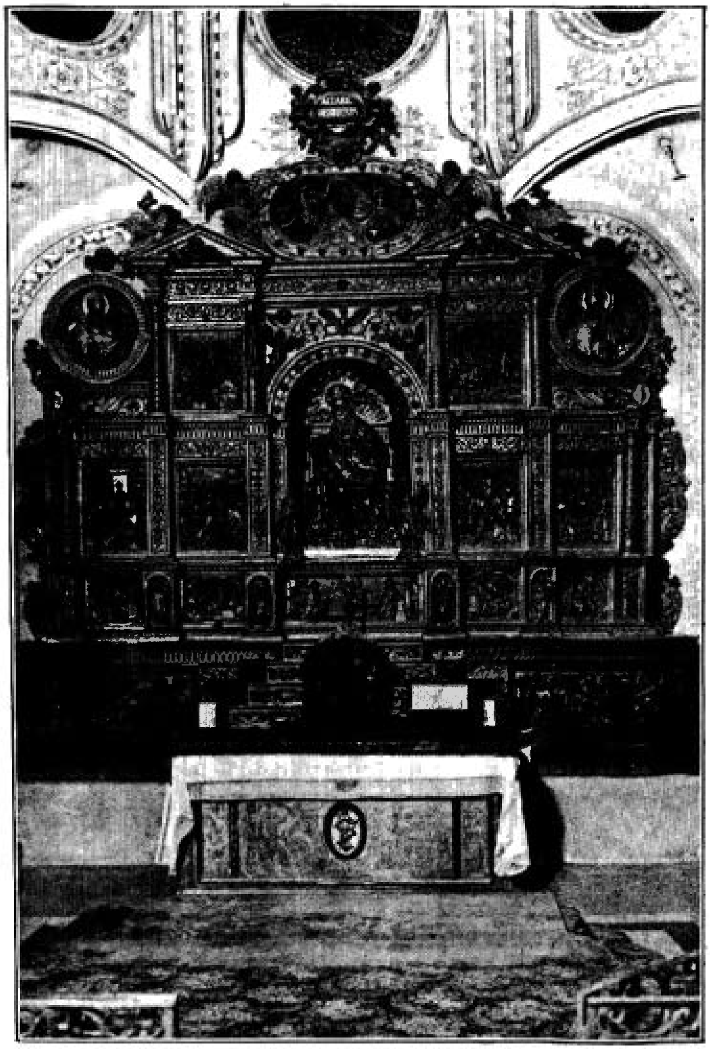
Primo una caxa nova ab sa tancadura y clau.
Item una clau per tancar lo rexat de la capella.
... un calse de argent daurat de dins ab sa toquilla.
... un missal de Urgell dels grans.
... una casulla de fustani feyta a la romana ab son maniple y estola.
... dos camis dos amits y un sinell.
... uns corporals dobles ja usats.
... altres corporals hobrats de seda blanca. Als dats mossen Prats.
... una capsa blanca per tenir los corporals. Ala dada mossen Sparza.
... una tovallola per exugar les mans.
... quatre draps de altar.
... dues tovalloles morisques.
... un breviari nou.
... un retaulet dels tres reys.
... tres estovales dues listades una blanca.
... un cobertor de altar de fustani negre.
... dos canalobres grans de lauto.
... una creu de fust pintada ab son bordo.
... una sacra.
... un quadrado de seda de grana hobrat.
... un palis de tela prima pintat.
... un faristol de fust de altar.
... una bassina y lantia ab son gorniment.
... una taula de pi.
... un retaulet de pintura de crucifixi".

(16) Aquest retaule, actualment en l'exercici del culte, és sens dubte una de les darreres creacions de l'art gòtic en nostre país. La seva execució acurada no desmereix de la bona tradició dels mestres quatrecentistes. Tota l'obra revela una mà excellent. Seria interessant conèixer el nom del pintor qui l'executà. Una nota referent a la vinguda en aquesta ciutat del pintor vigatà Joan Gascó ens suggereix la idea de la possibilitat d'ésser ell l'autor de l'obra. Diu així: "Ab albarà, lo darrer de octubre [1528] foren dats a mestre Joan Gascó, pintor de Vich, per les despeses de venir ací, tres ducats, dich III lliures, XII sous." (Manual de 1520 a 1534, f. 300). Forma sis compartiments, amb altres tres de menors dimensions en la pradella. Vénen representats en cadascun: Sant Josep presentant una devota; Jesús caigut sota el pes de la creu; i l'àngel guardià presentant un beneficiat, segurament l'ofertor del retaule, en actitud orant. Dalt, la presa de Jesús en l'hort, amb Sant Pere tallant l'orella del criat; l'escena de la crucifixió; i Sant Pere, en l'atri, rebent les mirades de Jesús després de les tres negacions. La pradella presenta un Sant Andreu amb la creu aspada; la Mare de Déu de la Llet amb el Jesús prenent la creu, i, finalment, Sant Jeroni penitent. Tot el muntatge és de gust plateresc i daurat, essent coronats els tres compartiments superiors, més alt el central, amb la clàssica petxina. Un espai embotit en forma d'escut en cadascun dels quatre muntants de la pradella té pintada una petita corretja, ensivellada i cordada, insígnia personal, provinent del cognom del donador. Amida en conjunt 2'76 metres d'alt, sense comptar el coronament en forma de petxina, per 2'55 metres d'amplària.

(17) *Arxiu de la Comunitat;* Llibre de conclusions de 1494 a 1546, f. 114. Diuen així els acords corresponents: "Die XXIV mensis Septembris [1544] congregata venerabilis Co-

I. – Retaule del sepulcre de Nostra Dona o dels Apòstols
Obra de l'escultor Jeroni Xanxo. Any 1549.

II. — Retaule major de l'església de la Pietat de la Seu d'Urgell executat en 1549-1550 per l'escultor Jeroni Xanxo.

III.—Grup de la Pietat en el ninxol central del retaule major.

IV.—Retauló o compartiment lateral del retaule major, representant el davallament al sepulcre.

més tard, a proposta del president, els preveres beneficiats acorden empendre la construcció del retaule de la capella nova (no precisament el de Mn. Ponsclaus), el qual deurien sufragar comptant amb el donatiu, almenys, d'un ducat de cada un d'ells, implorant, ensems, la lliberalitat dels canonges *particularment* i altres persones (18).

L'arxiu de la Comunitat, pervingut als nostres temps en estat deplorable, no dóna fins més tard altres referències. Sortosament, amb tot, entre la documentació del Capítol havem pogut copsar el contracte del retaule del sepulcre de Nostra Dona, avui nomenat dels Apòstols, que, en compliment de les disposicions testamentàries del canonge Mn. Ponsclaus, el dia 2 de maig de 1548, celebrà la Comunitat amb l'*imaginaire* Jeroni Xanxo.

Precisem, en breu parèntesi, algunes dades referents a la tasca que, en poc més d'un quart de segle, acomplí en nostra ciutat aquest mestre escultor. A 15 de març anterior rebia del Capítol la quantitat de quatre ducats que costà el faristol del chor, segurament el mateix faristol petit avui encara existent (19). Simultàniament a l'obra d'ambdós retaules de la capella nova dels beneficiats, en els anys 1549 i 1550, treballava en la construcció del monument de Dijous Sant de la catedral, que tenia empresa per la suma de 40 ducats (20). A 23 de

munitas in capella sancti Odonis, ut hiis et similibus congregari solet, ad sonum campane, sobre les elections de tres o quatre fossen ellegits per veure y rebre les cartes y capbreus tenie mossen Ponsclaus de la venerable Comunitat, y sobre lo sepulcre savie lexat mossen Ponsclaus a la capella de la venerable Comunitat aprobats, donantlos plen poder semblants coses a ses voluntats. = Die lune VI mensis Novembris, anno ut supra, congregata ad sonum campane venerabilis Comunitas in capella sancti Odonis, ubi sepissime congregari solet, fuit celebratum sequens consilium sobre lo carec havien donat al venerable mossen Joan Correa y mossen Antoni Solans sobre lo sepulcre havie instituit lo magnifich mossen Ponsclaus, del qual vot fonch la major part que pus los marmessos no volien assigir, que anas per onra dels tots que totaliter ho dexasen estar tot a son carec, que fessen lo que volrrien, e que la comunitat no sen empaxas mes, y los sobredits comissaris tornaren lo carrec a la venerable comunitat."

(18) *Ibid., id.*, f. 114. Vegeu el text d'aquest interessant acord: "Dit dia y hora [11 novembre 1544] en lo mateix consell fonch votat y proposat per lo procurador major, que fora cossa bona nos sforsassem en fer lo retaule de la capella nova de la venerable Comunitat, y que era cossa vergonyosa estas de aquesta manera; a la qual propositio fonch votat, per la major part determenat se fes lo retaule y los preveres dassen quiscu per sa portio un ducat al manco, si ja no volien esser moguts de caritat volgessen dar mes y axo en libertat de un quiscu, y que eligissen personages veguessen si entre canonges particularment y altres persones trobarien algunes caritats; a la qual cossa foren eligits los venerables mossen Anthoni Solans y mossen Perot Areny y mossen Johan Bosch y mossen Jaume Sparza."

(19) *Arxiu Capítol d'Urgell;* Racional començat l'any 1540, f. 62. Diu així: "Mes a 15 del mateix [març de 1548] dona a mestre Hieronim, fuster, per les mans del faristol per lo chor de la seu, quatre ducats, dich quatre lliures, setze sous."

(20) *Ibid.*, Llibre de comptes començat en 1540, sense foliar. Vegeu les notes següents: "Mes es degut al dit mossen Guilla, procurador, que a XIIII de mars [1549] ab albarà de Capitol dona a mestre Hieronim Xanxo, fuster, deu ducats y son en paga y prorata de la quantitat li done lo Rnt. Capitol per fer lo monimentt, dich XII lliures. = Mes, son deguts a dit mossen Guilla dos ducats los quals ab albarà de Capitol de 22 de mars dona al mateix mestre Xanxo, fuster, per fer portar lo postam de sanct Julià per lo moniment e per la claustra, dich II lliures, VIII sous. = Item es degut a dit mossen Guilla procurador deu ducats los quals ab albarà de Capitol de 16 de abril donà a mestre

novemyre de 1556 féu el dibuix d'una bacina que el Capítol faria executar en metall per a l'ofrena de costum al bisbe nou-entrant (21); i consta que pel maig de l'any següent havia entregat el plànol de les modificacions del chor que els capitulars tenien en projecte, les quals apar que no foren dutes a terme fins alguns anys més tard (22). A 27 de febrer de 1572, escriu, de Tarragona estant, una curiosa lletra, oferint de bell nou els seus serveis al Capítol (23). En

Xanxo, imaginaire, y son en paga y porrata de son salari per fer lo moniment, dich XI! lliures. = Item mes es degut al dit mossen Guilla procurador, vintiset lliures y set sous, y son a compliment dels coranta ducats que havia de haver per la obra del moniment y tres lliures per bestretes que dit mestre Jeronim havie fetes en dita obra, que tot pren la dita suma, les quals dona a mestre Jeronim Xanxo, ymaginaire, mestre de dit monument, ab albarà de Capitoll de 10 de juliol del present any cinquanta, dich XXVII lliures, set sous."

(21) *Ibid.*, Racional-fragment de dit temps. Diu així: "Any 1556. Mes li es degut que ab albarà de 23 de dit [novembre] donà a mestre Hieronim Xanxo dos ducats son per lo debuix de una bassina per lo senyor bisbe."

(22) La traslació del chor a la nau central, a principis del xvè segle, apar que seria en la primera i segona arxivolta; de manera que seria molt atansat a l'altar major tenint sols d'espai divisori la nau del creuer. Pels volts de 1567 el temple sofrí una renovació total en la disposició del chor i altars. Atenent a les necessitats dels fidels, a fi de poder disposar d'un major espai davant l'altar en llur assistència a les funcions del culte, el Capítol determinà *retirar lo chor*, ço és, situar-lo definitivament en l'espai central de la nau major, tal com és arribat als nostres temps. Ho comprova el fet de la destrucció total dels paraments (mur i columnes) d'ambdós pilars de la segona arxivolta en la cara de la nau central; el qual trencament de pilars per a adossar-hi el chor no devia tenir lloc en la disposició que tenia aquest en nostres temps. Mestre Xanxo executà els plànols de la nova traslació. (Cf. *Santa Maria de La Seu d'Urgell*, p. 84.) Treballà les portes amb què es tancava l'entrada del chor, i decorà les tribunes dels orgues. A 24 de desembre de 1567 rep la suma de 40 lliures com a segona paga "de la quantitat li dona lo Capitol per la faena de mudar lo chor..." (Racional de 1563 a 1578, sense foliar.) A 9 de gener de 1576, els canonges, contestant una lletra del bisbe Loris del 27 de desembre anterior, datada a Barcelona, en què exposa les seves queixes amb motiu de les obres realitzades en la catedral, s'expressen així: "En lo que al fi de sa lletra V. S. assenyale tenir queixa contra nosaltres; y mes llargament de part de V. S. ho ha referit en Capitol el Rnd. micer Gomis, cabiscol desta sglesia, sobre les obres que assi dins la catedral en absencia de V. S. havem fetes, ab mutació del altar de sanct Od y parrochia y cors sanct al altar de sanct Ermengol, y de dos bisbes Abril y Urx que se sont trets de la capella de sanct Salvador y posats ab molt major decencia fora per lo impediment que ses sepultures fahien a la nova extructio del moniment de Christo Nostre Senyor. Lo major pesar que sentim es que V. S. ne hage pres enuig, perque nostre fi ni intent nunca es estat ni serà dar ni causar enuig a V. S., ans be fent en esta sua cathedral ab molts centenas de ducats, que de nostra mensa se son pagats, tant belles obres com se son fetes de alguns anys ensa, com es estat lo nou paviment de la iglesia, lo retirar lo chor, llevar certs altars y fer altres que no estaven ab decencia y tot lo demes de que V. S. està informat, pensavem ferne, après de Deu, molt gran servei a V. S., majorment que tota la fàbrica desta sglesia es nostra..." (*Regestrum litterarum omnium Rdi. Capituli Urgellensis a* 1568 *ad* 1578; sense foliar.)

(23) *Arxiu Capitular d'Urgell*; plec de cartes d'aquest temps. Diu com segueix: "Al molt Reverendisim senos lo senyos Canonges y Capitol de la catredal de Vrgell. = Molt Reverendissim senyos = La present noe per mes cino per bessar les mans de V. M.s y per suplicar com e sabut que a tengut a tanbona fi la hobra del paiment de la sua catredal, me so atrevit que ci quas an menester algun mestre del meu art, que receberia molta merce ques servissen de un servidor de V. M.s, que ara està tant desconsollat per aver perdut un fill que tant estudiava per servir a V. M.s me faran tanta de merse que yo per forsa e de anar aqui per complir lo que conve al profit de un fill quem resta a collocar; y no mes a dir cino que Nostre Senyor Deu la vida y honra y estat de vostres Reverendicimes senyories en lo seu sant servey prospere per molts anys y conserve. De Taragona a XXVII

1575, acomplí nous treballs al chor i al monument (24); i, per fi, el 20 de juny del mateix any, havent mort la seva muller Catarina, els beneficiats de la Pietat tracten de possessionar-se de la casa i era que foren de mestre Jeroni, que. peritades en 200 lliures, les comprà el beneficiat Mn. Capella; i la Comunitat, cobrats els crèdits que hi tenia, n'aplicà 52 a la fundació d'una missa setmanal per ella celebradora (25). Sabem per una darrera nota de 12 de novembre del mateix any que l'escultor Xanxo tenia consignada una pensió que el Capítol li acordaria per ajudar-lo en la vellesa (26).

Anteriorment a la data esmentada de 2 de maig de 1548, mestre Jeroni Xanxo tenia empresa i estava treballant en l'obra del retaule de la Comunitat. S'estableix en la capitulació que, per l'obra del sepulcre de Nostra Dona no deixarà d'anar treballant en el retaule principal. No anirien els comunitaris massa llargs de bossa quan, no havent-li satisfet la primera paga, a 18 d'abril de 1549, li entreguen a compte deu ducats (27); i, pel primer de juny següent, captenint-se de l'enuig de mestre Xanxo, qui apar estava decidit a plantar-los l'obra, li fan a mans la suma de 170 lliures, de les quals els signà àpoca, obligant-se a tenir enllestit el retaule per tot l'any primer vinent (28).

del mes de febrer de MDLXXII. = Es del molt servidor de V. M.s mestre Ieronim Xanxo, esculptor."

(24) *Ibid.*, papers solters. Vegeu ço que en aquest any hom obrà de nou en el chor i el monument: "Assi apparen los comptes de les rebudes y deslliurades fetes per mi Jaume Sparsa, canonge obrer, elegit al Capitol Pasqual de 1575. = Item a mestre Hieronim Xanxo, sculptor, per X jornals fen faena en adresar la crosa del chor y fer pessas faltaven en dita crossa, III lliures, VIII sous. = Item mes cexanta codrats per fer las altras crossas segons lo designe tenia lo Rnt. Capitol volie fer les altres, I lliura, VII sous. = Item a mestre Hieronim Xanxo per XIII jornals posa per fer los pedestrals del moniment III lliures, X sous. = Item a mestre Miquel, fuster, per X jornals ha posat per fer faena per dits pedestrals, II lliures. = Item a mestre Lorens per IIII jornals per desfer los graons y paviment, XVI sous. = Item a mestre Miquel, fuster, per sis jornals y mig posa per traure les portalades y buades del moniment, I lliura, VI sous. = Item per VIII manobres per treure les pedres y terra del moniment y netejar la iglesia, I lliura, XII sous."

(25) *Arxiu de la Comunitat;* llibre de conclusions mutilat, f. 92 v.º.

(26) Arxiu Capitular; Racional de 1562 a 1578, sense foliar. Llegim: "Dissabte a XII de dit [novembre de 1575]. = Deu mestre Hieronim Sanxo que ab albarà de dit ha rebut del Sr. pagador sis lliures, dich VI lliures; y son en part y paga de la soldada que lo Capitol li dona. A credit del Sr. pagador, VI lliures."

(27) *Arxiu de la Comunitat;* llibre de conclusions mutilat, f. 7 v.º. Vegeu la següent nota: "Die jovis XVIII.a aprilis [1549]. Convocata et congregata venerabilis Comunitas ad sonum campane, de part de mestre Hieronim, imaginaire, lo qual fa lo retaule de la venerable Comunitat, per lo procurador major fonch proposat li fecen volguessen donar alguns dinèrs, que havie pagat dues terces y no li havien donat res, fonch conclos li focen dexats deu ducats ab huna donas fermances de tota la obra."

(28) *Ibid.*, *id.*, f. 8. Degut a l'aperduament del llibre és quelcom defectuós el text de la nota, que és com segueix: "Prima junii [1549]. = Congregada la venerable Comunitat, fonch

El preu del retaule del canonge Mn. Ponsclaus fou convingut en seixanta lliures de Barcelona: trenta a satisfer de present i les restants en acabar l'obra. La Verge Maria morta, de talla, seria de fusta de tell amb el seu encaixament laborat. Dos apòstols, de cos enter, un al cap (Sant Joan) i altre als peus del sepulcre (Sant Pau); cinc altres apòstols, de cintura en amunt, mirant al sepulcre (Sant Jaume el Major, Sant Jaume el Menor, Sant Pere, Sant Tadeu i Sant Andreu); altres cinc al darrera, en idèntica actitud de respectuosa veneració (Sant Judes, Sant Tomàs, Sant Felip, Sant Mateu i Sant Simon). Heus aquí el grup interessant, formant retaule, al present en l'exercici del culte, que acomplí l'imatger Jeroni Xanxo. Diu així el text d'aquest interessant contracte:

> "Capitulació y concordia feta y tractada entre los venerables Ramon Puja, mossen Hieronim Spes, mossen Perot Molins y mossen Jaume Sparsa, preveres hi beneficiats en La Seu de Urgell, a les coses devall scrites, per la venerable Comunitat dels preveres simples beneficiats de la dita ecclesia tenint comissió y deputats, de una part, e lo honorable mestre Hieronim Xanxo, sculptor, de la ciutat de Urgell habitant, de part altra: en e sobre lo sepulcre de Nostra Señora, lo qual lo reverent mossen Andreu Ponsclaus, canonge de Urgell, en son testament ha volgut hi manat fer dins la capella de Nostra Senora de Pietat, de la dita venerable Comunitat, en lo modo seguent:
>
> Et primo, los dits comissaris hi deputats de la venerable Comunitat donen a fer al dit mestre Hieronim lo dit sepulcre de Nostra Senora en lo modo devall scrit fahedor, per lo qual li prometen donar hi pagar xeixanta lliures Barceloneses, es a saber, trenta lliures de present, hi les trenta lliures fins a compliment de les dites xixanta essent lo dit sepulcre, en lo modo devall scrit, acabat, pagadores.
>
> Item, lo dit mestre Hieronim accepte de bona voluntat, per lo preu hi pagues dessús dites, de fer dit sepulcre en la forma seguent: Et primo, promet donar dos personatges de

proposat per lo venerable mossen Ferrús, procurador, que [havia] feta oferta de deu ducats al mestre Hieronim y que dit mestre pus [se'n] volia anar y dexar la obra, y per dit mestre fou relatat lo mateix; fonch [conclos...] deu ducats de aquels tenie rebuts lo venerable mossen Perot Texidor, foren... dines y per asegurar si de les pecunies tenie rebudes dit mestre y pera donar fer[mances] los venerables procurador menor, Joan Bianya, Spes, Cerola, Sparsa y dit P. Texidor desliura... mestre Hieronim y ferma apoca de CLXX liures y dona per fermances pera acabar lo retaula de [Nostra Senyora de Pietat l'any del Senyor] primer vinent, lo venerable mossen Jaume Capella y sa muler, segons apar ab los articles [fermats en poder de micer] Costa, notari de sanct Od, dit dia y any."

bulto, conforme a la Maria, complits, la hu per al cap hi laltre per als peus del sepulcre. Item, donarà sinch ho sis personatges de bulto de cintura en amunt, hi mes si menester ni haurà, conforme al loch; y los que restaran, fins a compliment de dotze personatges dels Apostols, farà de tal art hi posarà com millor poran parer esser complits a la vista, entesos los dits personatges de fusta blancha. Item, donarà dit sepulcre bo hi assentat hi tot de bona fusta de tell: he també promet fer lo encaixament necessari per al dit sepulcre. E tot lo susdit promet haver complit ab effecte del dia de la ferma de la present capitulació en un any hi mig en avant comptador, sots obligació de sos bens. E per major seguretat promet donar fermanses, com de present dona hi nomene, Na Catharina, sa muller, y lo venerable mossen Joan Capella, alias, Albarells, prevere hi beneficiat en La Seu d'Urgell, los quals se obligaran en fer tenir hi complir lo susdit.

Item, es tractat que lo dit mestre Hieronim no hage ni pugue deixar totalment la obra del retaule de la Comunitat per la obra de dit sepulcre, ni per altra qualsevol obra, abans promet sempre en lo dit retaule de la Comunitat obrar fins a tant tingue son compliment.

Item, es tractat que la dita venerable Comunitat no pugue esser forçada ni compellida, si ja donchs nou fehie de bon grat, en donar hi pagar les dites trenta lliures restants a pagar al dit mestre Hieronim quan haurà acabat, com damunt es dit, dit sepulcre, fins a tant la dita Comunitat les hage rebudes dels marmesssors de la anima del dit mossen Andreu Ponsclaus, canonge; be que promet dita Comunitat fer, encontinent que lo sepulcre serà acabat, tota diligencia pera cobrar hi exhigirles, so es, que dita Comunitat no sie tenguda en mes sino en fer loch hi cessió hi procura de exhigir dits diners al dit mestre Hieronim.

Item, prometen dites parts hi quiscuna de elles totes hi sengles coses predites tenir hi servar sots pena de cinquanta ducats de or.

Que quidem capitulatio et omnia et singula in eadem contenta, die secunda Madii MDXXXXVIII, nos dicti Raymundus Puja, Hieronimus Spes, Perotus Molins et Jacobus Sparsa, nomine dicte Comunitatis, ex una; Hieronimus Xanxo, principalis, Catherina, eius uxor, et venerabilis Jacobus Capella, presbiter, fideiussores, ex altera.

Testes firme dictorum Puja, Spes, Molins, Sparsa, dicto nomine, ex una; Hieronimi Xanxo, principalis, ex altera, qui firmarunt et jurarunt dicta die, intus claustrum Sedis Urfellensis, sunt venerabilis Jacobus Quintana, presbiter, et Antonius Martí, agricola, loci de Alàs.

Testes firme dicte Catherine, uxoris dicti Hieronimi Xanxo, et Jacobus Capella, presbiter, qui firmarunt et jurarunt, in civitate Urgellensi, dicta die predictorum mensis et anni, sunt honorabiles Joannes Gregori, caligarum sartor, et Joannes Garí, pictor, civitatis Urgellensis habitatores." (29).

No era certament cap cosa nova el tema que l'artista portà aquí a plena realització; l'escena representada és una reproducció fidel, adaptada a l'escultura, de l'acte de l'enterrament de la Verge, en què Sant Pere, amb ornaments sacerdotals, actuant de preste, presideix la cerimònia, tal com apareix en els retaules gòtics dels últims temps. Es un art arcaïtzant el d'aquest humil artista, qui d'una manera ingènua imprimeix a la matèria les formes terrals, les quals, a part llur hieratisme, són rublertes d'expressió i bonhomia. Aquests rostres dels sants Apòstols són talment d'una robusta sanitat i devoció; ells evoquen el viure patriarcal de nostres antics comarcans, la gent del terrer, amb qui mestre Jeroni sojornaria de temps en franca companyonia.

Apar no s'allunyaria gaire de 1550 la data en què fou dedicat al culte el retaule de la Comunitat. Es de doldre no tenir a mà el contracte que ambdues parts estipularien. L'obra encarregada a mestre Xanxo seria ben altra cosa que l'altar dels Apòstols. Es possible que fessin constar els beneficiats de La Seu que l'obra de llur retaule hauria d'ésser feta *a la romana* (30). No es tractaria, doncs, d'una senzilla adaptació, d'èxit insegur, sempre difícil d'harmonitzar amb els cànons del nou art; el retaule major de l'església de la Comunitat seria una obra de conjunt que l'artista, fidel a la seva escola, podria resoldre amb la màxima llibertat. Sols d'aquesta manera pogué l'escultor reeixir en el seu comès. Tots els temes hi són tractats amb traça, oferint tot el conjunt una remarcable puresa de línies. La fesomia d'algunes imatges (com per exemple, el rostre del Jesús en el retauló del davallament al

(29) *Arxiu Capitular d'Urgell;* plec de contractes d'aquest temps.

(30) En aquest país, on encara deu anys abans els mestres pintors executaven en gòtic, trobem emprada aquesta denominació per a significar l'art del Renaixement en el contracte d'un retaule de talla per a Santa Eulàlia d'Espaen, estipulat en 1542. Els empresaris, mestre Marí i mestre Figuerola, fusters de La Seu, s'obliguen a fer "dit retaule de fusta de pi, ço es, de bon moll, o en fi, bona, lesta e rebedora: ço es, quatorze palms de cayguda e nou palms e mig de ample, obra al romano, ab sos pilars y cornizes, y altres obres necessaries a coneixença de dits mestres..." Fixen el preu de l'obra d'acord amb la peritació de dos mestres fusters una vegada enllestida. (*Arxiu Capitular d'Urgell;* plec de contractes d'aquest temps.)

sepulcre) permeten identificar la mà del tallista, que, malgrat el seu viure comarcal, posseiria la cultura artística dels grans centres on triomfava l'art dels orfebres. Llevat del modelat dels drapatges, d'aire rumbós i opulent, les seves creacions són impregnades d'un cert misticisme casolà, sobri i patriarcal, de noble ascendència.

Pertany aquest retaule a l'estil plateresc i ve distribuït verticalment en cinc espais. Al lloc central, dintre un espaiós nínxol amb arxivolta i la clàssica petxina al fons, resta col·locat el grup de la Pietat: la Verge amb el Fill exànime als braços (que tant reproduïren els mestres del segle anterior), que en el nou estil, obté una major emotivitat a causa del seu realisme. Damunt, en la línia de paraments, hi ha practicada una colometa (i en els angles dos àngels adoradors) símbol de l'Esperit divinal, i culmina amb la representació del Pare Etern dintre un formós medalló de secció esfèrica, excessivament aixafada; fent que tota aquesta part de l'altar sigui dedicada a la Trinitat. En el pla de les grades, dessota el nínxol central, existeix dintre un enquadrament rectangular l'escena de l'Anunciació. Ambdós espais de cada banda vénen coronats per un frontó, d'on ixen fins a mig cos les figures dels Apòstols Sant Pere i Sant Pau. Els entaulaments, sostinguts per columnes estriades i salomòniques (capitells d'ordre corinti amb grossos àbacs), enquadren sengles retaulons: l'acte de la cerimònia de la circumcisió (d'un realisme punyent), el primer; i el pas de la fugida a Egipte, el segon. Dessota, altres dos: a l'esquerra, la caiguda amb la Creu, camí del Calvari; i a la dreta, la Crucifixió. Les imatges dels bisbes i patrons, Sant Ermengol i Sant Ot, practicades en relleu (amb llur llegenda respectiva) dintre sengles medallons circulars, coronen ambdós espais restants. Dessota, sengles retaulons: Jesús al temple en mig dels Doctors i el davallament al sepulcre. Al pla de les grades, dos nínxols de forma esfèrica, a banda i banda, amb les figures i símbols dels quatre evangelistes. Altres quatre nínxols, en forma de capelleta, practicats arran de base en els quatre cossos sortints, més apropats al centre de l'altar, estotgen les imatges de talla dels quatre pares llatins. Finalment, decorant el pla de la socolada, existeix a banda i banda, en forma heràldica, l'escut de la Comunitat (el qual és una creu llatina damunt fons blanc) sostingut per dos àngels. Amida en conjunt tot el retaule 4'69 metres d'amplària per 3'50 id. d'alt.

Decoració del retaule. — El retaule de la Pietat romangué llargs anys sense decoració pictòrica. Una extensa nota, salvada per atzar en l'interessant llibre d'acords d'aquest temps, molt aperduat a causa de la mullena que sofrí, ens assabenta amb tot detall de les deliberacions hagudes pels comunitaris abans de lliurar l'obra en mans de l'artista qui l'executà. La Comunitat, aplegada en consell el dia 27 de juliol de 1573, havent escoltat del president que hi havia en la ciutat "un pintor, segons havie entès, home consumat en son

art", acordà nomenar una comissió de dos beneficiats per a parlar amb ell de l'obra projectada. Manifesten aquests l'endemà que no creien del cas lliurar sense més ni més la decoració del retaule al pintor de referència, nomenat mestre Antoni, per ço com es tractava d'un foraster, del qual "no havien vist ni aparien en esta terra obres de ses mans...". Dubtant si realment tenia prou aptitud per a empendre una obra de tanta volada, decideixen donar-li a pintar una de les peces del retaule: el compartiment que presenta el pas de la caiguda del bon Jesús amb la creu al coll, que escolleixen per ço com "aparie més difícil que les altres". Emportant-se-la a Puigcerdà, on treballava, es compromet l'artista a baixar-la enllestida per la festa propera de la Mare de Déu de Setembre. La vetlla d'aquest jorn, complint la paraula donada, presenta mestre Antoni el retauló pintat als beneficiats de La Seu, els qui, per tal de recabar el parer de tothom, l'exposen en lloc preferent tot aquell dia i l'endemà. El dia següent, contents de la feina acomplerta, faculten de nou els comissionats per a tractar amb el pintor de l'execució total de l'obra. Havent parlat amb mestre Antoni, proposen aquests l'endemà que, trobant en el preu una diferència tan considerable, entre la quantitat de 300 lliures que oferia la Comunitat i la de 400 ducats que demanava el pintor, seria bo deixar-ho a la mà de dues persones, elegidores per part: que ell nomenava a l'efecte el canonge Bartomeu Moles i el mestre de cant Mn. Brudieu. La Comunitat, acceptant per majoria aquesta proposta, elegí per la seva part amb plena autorització per a contractar amb l'artista, els dos mateixos comissionats, qui al mateix dia donen compte als companys d'haver estipulat el preu total de 280 lliures, 4 sous, amb l'obligació per part de l'artista de tenir, del present dia en un any, enllestida la feina. L'escriptura corresponent fou atorgada davant del notari Bartomeu Portella (31).

(31) *Arxiu de la Comunitat;* llibre de consells mutilat, f. 86 v.º. Diu així l'interessant text d'aquests acords: "A XXVII de juliol 1573. Congregada la venerable Comunitat en la casa sua ahont altres vegades per semblants y majors coses se acostume congregar, al so de la campana, fonch proposat per lo Procurador major mossen Laudes que en la ciutat havia vengut un pintor, segons havie entés, home consumat en son art, y que tenint avinentesa de tant bon artifice fora bo se entengues en fer-li pintar lo retaule de Nostra Senyora de Pietat, que avie mes de vint y quatre anys estave ayxi, y que per so entenguessen y deliberassen lo fahedor; fonch votat aqui mateix y conclos seguint lo parer de la major part que se fes electio de dos beneficiats pera fer en aqueix negoci lo que mes convingués, y ayxi ad alias non divertendo actus dit procurador maior nomena y elegi als venerables mossen Francesch Poluges y mossen Babtista Roures. = A XXVIII del mateix los venerables mossen Poluges y mossen Roures elegits per al negoci del retaule feren relació a la venerable Comunitat congregada davant la capella de sant Od que ells no havien volgut tractar ab lo pintor quis diu mestre Antoni (*cognom en blanc*) del preu del retaule per no saber si dit pintor ere prou bastant en son art de enpendre una obra tant alta y tant prima com aquesta, perque no havien vist ni aparien en esta terra obres de ses mans. Empero eren de parer y estave concertat ab licentia de la Comunitat donarli una pessa del retaule a pintar y pintada aquella pessa segons les mans y segons com estaria acabada dita pessa se farie la determinació del mes avant. Y ayxi haguda sobre asso madura deliberatio fonch determinat fos fet com per dits senyors elegits estave dit y tractat, lo que se posa per effecte; y fonch la pessa del dit retaule lo portament de la creu,

Mestre Antoni Peitaví, pintor, de Tolosa, i habitant a Perpinyà. — Aquest pintor foraster, desconegut en la comarca, estava destinat a realitzar molta feina entre nosaltres. L'escriba del llibre d'actes de la Comunitat va deixar en blanc l'espai corresponent al cognom del pintor. Seria perquè, com a nom foraster, no li recordaria de moment?

El monument de Setmana Santa de la catedral d'Urgell que, com hem vist més amunt, rebia els últims retocs en 1575 de l'escultor Jeroni Xanxo, qui el va construir, completat en les seves parts amb alguns paraments de tela (32), requeria una escaient decoració. Plauria tant el treball acomplert

perque aparie mes dificil que les altres, y aquella sen porta dit pintor a Puigcerdà, prometent tornarla pintada y acabada pera la Verge Maria de Setembre 1573. = A VII de setembre, vigilia de Nostra Senyora dit pintor, mestre Antoni porta y presenta a la capella de Nostra Senyora de Pietat en presentia dels procuradors maior y menor la dita pessa del retaule pintada y acabada la qual fonch posada en lo mig del altar per aqueix vespre y lendemà a vista y judici de tothom. = A VIIII de setembre 1573 fonch congregada la venerable Comunitat davant lo altar de santa Ana ad sonum campane ut moris est ahont proposa lo Procurador maior que ja havien entes y vist com lo pintor havia portada la pessa del retaule y que aparie bona y ben acabada segons informatio se tenie de persones expertes tambe, y que per so se determinas si li donarien a fer tot lo retaule; fonch votat y conclos ques entengues la intentio del dit pintor y que sis posave a la raho que se li donas la obra en mans, y ayxi dit Procurador major elegi als mateixos mossen Poluges y mossen Roures pera tractar ab dit pintor y saber de sa intentio. = A X de setembre, post celebratam missam quandam conventualem fuit congregata venerabilis Comunitas ad sonum campane in sacristia sacelli venerabilis comunitatis ad requisitionem venerabilium Francisci Poluges y Babtiste Roures, qui petita et obtata loquendi facultate dixerunt hec vel similia verba in effectu: Reverends senyors, vostres merces nos han donat carrech sabessem la intentio del mestre Antoni, pintor, per lo preu del retaule, y cert vehem estam molt diferents perque segons assi havem entes y praticat la Comunitat no se es allargada encara de trescentes liures y lo dit pintor no se es abaixat ni vol devallar de quatre cents ducats. Empero ha feta esta justificatio que si vostres merces son contentes de remetre ho a dues persones de cada part, ell per sa part ho remetra en mans del Rnd. y magnifich senyor micer Barthomeu Moles y del senyor mestre de cant, y que es content vostres merces ho remeten per sa part a dos beneficiats de la mateixa Comunitat; per so vostres merces determinen lo fahedor breument perque esta cosa se puga resoldre. Hoida la relatio dels susdits se vota aqui mateix y encara que hi hague alguns vots contraris dubtant se pogues pagar tanta quantitat fonch la maior part y de les tres parts mes de les dues que pus lo pintor se justificave tant se acceptàs lo tracte y que se fes electio de dos beneficiats de bona confidentia y ques clogues lo negoci dexant ho tot en la ma y poder dels beneficiats elegidors per lo Procurador major. Per hont entesa per dit Procurador maior esta pia determinatio nomenà y elegi pera compromissaris de aquest negoci omnibus ibidem audientibus et non contradicentibus als mateixos mossen Francesch Poluges y mossen Babtista Roures, donantlos per part de dita venerable Comunitat comissio y larga facultat de prometre y donar per effecte del dit retaule aquella o aquelles quantitats que a ells comissaris predits ben vist los sera y concordar y capitular ab dit pintor. = Dicto et eodem die fonch congregada la venerable Comunitat more solito davant la capella de sant Od ahont los Rnds. mossen Poluges y mossen Roures feren relatio del que havien tractat ab mestre Antoni, pintor, y aixi digueren que havien capitulat ab dit pintor donantli de tot lo retaule compresa la pessa pintada CCLXXX lliures, 4 sous, y que se ere obligat haverlo acabat dins un any del dia present en avant comptador, encara que no comensaria ni podia venir a pintar lo assi en la Seu de Urgell fins a Pasqua primer vinent de 1574, y que se li havien ha donar per bestreta de present XXX lliures, y de mes avant no estave obligada la Comunitat de pagar fins que dit retaule fos acabat y acceptat. Lo acte de la dita capitulació prengué mossen Barthomeu Portella, notari."

(32) *Arxiu Capitular;* papers solters. Vegeu les següents notes de quantitats pagades: "Assi apparen los comptes de les rebudes y desliurades fetes per mi Jaume Sparsa, canonge

per mestre Antoni Peitaví en el retaule de la Comunitat, que, bon punt finida la tasca, els canonges li lliuren a decorar el monument de Dijous Sant Fou pres aquest acord el dia 14 de desembre de 1574, en la mateixa sessió en què la Comunitat beneficial impetrà del Capítol la concessió d'una quantitat per atendre a les crescudes despeses que ocasionà la decoració del seu retaule (33).

Atesa la seva remarcable importància traslladem aquí l'acord capitular de referència. Diu així: "Item fonch tractat y deliberat en dit Capitol que lo monument se donàs a pintar, perque estave molts anys havie de la sola fusta desfavorit; y així fonch donat lo carrech de assò als Rnds. Sors. Ardiaca Guilla i micer Bartomeu Moles, los quals tractaren ab los mateixos pintors qui havien pintat lo retaule de la Comunitat, ques diuhen mestre Antoni Peitaví de Toloza, y mestre Miquel [Verdaguer], de la ciutat de Leyda, companyons, habitants en la vila de Perpinyà; y entre ells fonch concordat que dits pintors pintarien dit monument per cent y vint ducats, dich CXXXXIIII lliures Barchceloneses, prenent a son carrech dits pintors de ferse la despesa y comprar tot lo or y colors y altres coses necessaries per al dit efecte" (34).

La tasca acomplerta en 1574-1575 per aquest mestre pintor aquí a La Seu no es circumscriuria únicament a la decoració del retaule de la Pietat i del monument de la catedral (35). Malgrat no tenir avui a mà cap document que ho precisi, mestre Peitaví realitzaria altres treballs a compte de la Comunitat i potser del Capítol. Cal remarcar, en primer lloc, el fet significatiu que

obrer, elegit al Capitol Pasqual de 1575. = Item a senyer Pere Puig, botiguer, per XXXVI canes tela blanca per cobrir les dues orlas del moniment y costats a rahó de VI sous cana, X lliures, XVI sous. = Item per CCC. tatxes per tatxar dita tela, III sous. = Item per dos claus capsats per fer los pedestrals VIII sous. = Item a mestre Lorens per VI jornals per desfer los graons per amunt del moniment, I lliura. III sous. = Item a mestre Perris per sinch jornals per ajudar y picar pedra, I lliura, IIII sous."

(33) *Arxiu Capitular d'Urgell.* "Liber conclusionum et statutorum ecclesie Urgellensis a die 10 aprilis 1570 usque 18 aprilis 1608", f. 35 v.º. Vegeu com s'expressa la comissió que formaven tres beneficiats: "La Comunitat de Urgell ha sempre confiat, estant en alguna necessitat, del favor y adjutori de aquest loch y de Vostres Mercès... = y es que com ara novament hagen fet pintar lo retaule de la capella de Nostra Señora de Pietat, lo qual se posà divendres comptant a 10 de dehembre 1574, y ha costat sols de pintar CCLXXXX lliures..." Amb data de 21 de gener de 1575 el procurador del Capítol entregà als comunitaris la quantitat de 50 lliures, que atenent la llur súplica els prometé donar. Aquesta suma seria insuficient per a cobrir les despeses fetes, i a finals de l'any han de recórrer novament al Capítol demanant un préstec, el qual els fou concedit, segons expressa la nota següent: "Dimarts a XXII de noembre 1575. = Deuen los venerables preveres y beneficiats de la Comunitat de Urgell, que a dit los ha prestades lo Rnt. Capítol cent cinquanta liures gratiosament pera temps de sis mesos. Han fet acte de obligació en poder de mossen Jaume Ribelles, obligantse axí los bens de la Comunitat, com los seus particulars. Son CL lliures." (Manual de comptes de 1562 a 1578, sense foliar.)

(34) *Arxiu Capitular d'Urgell;* "Liber conclusionum et statutorum ecclesie Urgellensis a diie 10 aprilis 1570 usque 18 aprilis 1608", f. 36.

(35) El monument de Setmana Santa de la catedral d'Urgell, que decorà mestre Antoni Peitaví, hom l'installava tots els anys en la nau nord del transepte adossat al mur de la capella de Jesús de Nazaret o de Sant Salvador. A mitjan segle XVIII.è, en engrandir la capella de Sant Ermengol, installaren en aquesta el monument.

ambdues obres de mestre Xanxo romanguessin un quart de segle orfes totalment de decoració pictòrica. Indubtablement, uns i altres, beneficiats i capitulars, podrien disposar durant el referit lapse de temps, per cert bastant considerable, d'algun o alguns artistes decoradors, als qui, d'altra banda, hauria estat fàcil consultar per intervenció de mestre Jeroni. Que potser entre els artistes del país no hi hauria a qui poder confiar aitals treballs amb probabilitats de reeiximent? Tanmateix aquesta hipòtesi no sembla aventurada si tenim en compte que a 28 de juliol de 1573 els comissaris de la Comunitat, de primer intent, no volgueren tractar en ferm amb mestre Antoni "per no saber si dit pintor ere prou bastant en son art de empendre una obra tan alta y tan prima com aquesta...". Certament, l'artista tolosà reeixiria en l'empresa del retaule; no és molt, doncs, que els capitulars, convençuts de la tècnica del mestre, s'afanyin a confiar-li la decoració del monument de Setmana Santa.

Mes, en la capella dels beneficiats, certament, no mancaven altres treballs a fer en trobar avinentesa. Havem vist més amunt, en el conveni que en 1533 celebrà la Comunitat amb Mn. Correa referent a l'edificació de la nova església, com damunt la volta d'aquesta s'obraria de llarg a llarg una gran sala, destinada a sala de consell i biblioteca. Aquest important local que, segons resa el contracte, en l'obra de fusteria devia ésser ultimat en 1535, sembla que trigà alguns anys a rebre la destinació projectada: en 1575, sens dubte, per no trencar el costum, algunes voltes la Comunitat encara s'aplegava en consell davant l'altar de Sant Ot.

Aquesta sala, doncs, on més tard es celebraren les reunions sinodals del bisbat (36), requeria en els seus murs el corresponent decorat. Joiosos de la

(36) Indubtablement, les assemblees sinodals començaren a tenir lloc en aquest local als darrers anys del XVI.è segle. El sínode que manà reunir el bisbe Francesc d'Urries a 20 de març de 1542 encara es celebrà, d'acord amb el costum, "apud ecclesiam collegiatam beate Marie de platea oppidi Sanahugie, Urgellensis dioecesis..." El bisbe fra Ug Ambròs de Montcada celebrà sínode dues vegades: a 23 d'octubre de 1580, aquí a La Seu; i a 3 de febrer de 1585, a Sanahuja. Sembla que també reuní en sínode la clerecia del bisbat el bisbe fra Andreu Capella, qui ho faria a Sanahuja, on regularment residia i on en 1609 finà els seus dies. Res més no podem precisar per mancar els actes d'aquests primers sínodes. En el decret de convocació que expedí el bisbe fra Bernat de Salba, a 27 de setembre de 1616, ja es fa avinent que aitals assemblees acostumen a tenir lloc en la capella de la Pietat dels claustres de la Seu. Són ses paraules: "...thenore presentium injungimus, precipimus et mandamus quatenus die et festo sancti Hieronimi, trigesimo nempe mensis currentis, in capella beatissime Virginis Marie Pietatis, in claustris nostre cathedralis ecclesie Urgellensis constructa, ubi similes synodales congregationes fieri solent, etiam pro hujusmodi synodali concilio celebrando a nobis destinato, veniatis et accedatis..." El cerimonial de l'obertura de l'assemblea ve també ressenyat en els actes dels sínodes diocesans, que, aplegats en volum, guarda l'arxiu de la Comunitat. En el sínode dalt esmentat, diu com segueix: "Sessió prima = Dictis die et anno [30 setembre 1616], inter tertiam et quartam horam post meridiem, reverendissimus dominus episcopus roqueto et amictu leucopheo serico, vulga tafatà pardo, indutus, birretoque ornatus, omnibus supradictis clericis comittantibus... ascendit in aulam domus Comunitatis beneficiatorum dicte ecclesie Urgellensis, que sita est in claustris dicte ecclesie..."

feina de mestre Peitaví li encomanarien els beneficiats un cert nombre de teles en pintura policroma, les quals convenientment enquadrades han arribat fins a nosaltres ornant els grans panys de paret de l'espaiosa aula dels Sínodes. Tretze d'elles, les quals contenen el patriarca Jacob i els seus dotze fills, caps de les dotze tribus d'Israel, les hem pogut retrobar recentment, fora de tota utilització, en les golfes del temple.

Molt és de doldre que, en fer-se la definitiva restauració de l'església i Comunitat beneficial als darrers anys del passat segle, fossin lliurades a repintar per l'Oromí, pintor (!) d'aquesta ciutat, qui les enlletgí despietadament amb retocs d'innoble pintura a l'oli. Aquestes grisalles, pertanyents de ple al Renaixement francès, malgrat no poder-ho demostrar documentalment d'una manera directa, foren amb seguretat executades per mestre Antoni Peitaví. Elles, noresmenys, tenen certa flaire de germandat o *parentiu* amb les de les portes d'orgue d'aquesta nostra catedral existents avui al Museu d'art de Barcelona (37).

És possible que mestre Peitaví pintés quelcom més a càrrec del Capítol. Entre les obres que, en plena època de reformes de la Seu, efectuaren els canonges, es compta la construcció, en 1544, d'un orgue nou a càrrec de l'organer de Solsona, mestre Fermí Granollers. Sembla que el Capítol es reservaria l'acceptació de l'instrument fins conèixer la feina feta. A 23 de maig del susdit any tindria mestre Fermí la tasca molt avançada, quan els canonges, reunits capitularment, acorden comprar-li l'orgue "ab una que dit orgue nou petit sie ab tot son compliment, ço és, [el text no continua] (38). Del preu total de 115 ducats, a 31 del mateix mes li'n fan, segons sembla, la primera paga (39). A 28 d'agost següent paguen al mestre Lluís Topi, fuster, la feina feta (40); per l'octubre del mateix any rep l'organer altres 12 ducats (41), i pel desem-

(37) INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS: ANUARI MCMXV-XX, vol. VI, p. 787 i ss. Aquestes grisalles, procedents de l'antic orgue de La Seu, és ben visible que pertanyen a la mateixa mà qui executà les ventalles del gran orgue de la catedral de Sant Joan de Perpinyà. Els nostres Sant Ermengol i Sant Ot són verament els diaques Sant Esteve i Sant Llorenç de les grisalles de l'antic orgue d'aquella Seu, installades avui en els murs de la porta lateral, nomenada de Betlem. Són anteriors o foren eixides, unes i altres, del pinzell de Peitaví?

(38) ARXIU CAPITULAR D'URGELL: *Liber conclusionum capitularium ab anno* 1493 *ad* 1569, f. 141. Vegeu el text de l'acord: "Die veneris XXIII mensis madii, anni predicti MDXXXXIIII.º = Convocato et more solito congregato Rdo. Capitulo ecclesie Urgellensis..., fuit conclusum, nemine discrepante, ques compre lo orgue nou petit que ara sta en lo chor, ab una que dit orgue nou petit sie ab tot son compliment, ço es..."

(39) *Ibid.*, Manual de comptes començat en 1540, sense foliar. Vegeu la següent nota: "Item li es degut que a XXXI de maig [1544] dona en paga y porrata de aquells cent y quinze ducats que havem de donar a mestre Fermi per lorgue li havem comprat, XII ducats, son XIIII lliures, VII sous".

(40) *Ibid. id.*

(41) *Ibid. id.*

bre següent els capitulars satisfan encara a un altre mestre fuster certa quantitat per l'obra que féu "en lorgue y en la grau del chor..." (42).

La catedral d'Urgell, des del 1473 en què trobem la primera referència documental (43), fins aquesta data, posseiria solament un orgue, el qual seria de majors dimensions que no el nou que el Capítol acabava d'adquirir. Esmenta l'orgue vell, incidentalment, nomenant-lo l'orgue major, una nota de 1545 (44). En 1568 hom parlava d'adquirir un altre orgue (45), en substitució segurament del major i més vell, el qual deu anys després, en 1578, els canonges havien decidit canviar: tenint a mà els contractes dels orgues de Santa Maria de la Mar i de la catedral de Barcelona, semblava cosa feta l'encomanar-lo, pel preu de 800 lliures, al mestre organer de Solsona Josep Bordons (46). A l'últim, però, hom desistí de l'intent: una nota de maig del següent any fa pensar que tot el projecte es reduiria a remuntar els dos existents a càrrec del mateix mestre Bordons, qui en 1585 reprenia encara, en l'orgue petit, la feina dels adobs (47).

L'orgue que, probablement, aprofitant l'avinentesa del pintor tolosà, faria

(42) *Ibid. id.* El Capítol aconduí al mateix mestre Fermí per a revisar cada any els orgues de la catedral. Vegeu les notes següents: "[1550, 27 novembre]. = Item mes es degut al dit mossen Guilla, procurador, quatre ducats y quatre reals los quals ab albarà de Capitol de XXVII de novembre ha donat al magnifich mestre Fermi, mestre de organs, abitant en Solsona, y son los quatre ducats son per la pencio li done lo Rnt. Capitol cascun any per reparar y visitar lo orgue de la present seu... [1552, 25 maig] = Mes li és degut que ab albarà de 25 de May [1552] donà a mestre Fermi Granollers per lo affinar y netegar del orgue sinch ducats...". En 1565 ja hauria mort, car aquest any trobem un altre organer, segurament estranger, qui té a son càrrec la feina: "[1565, 30 de novembre] = Es degut a mossen Guilla que ab albarà de XXX de novembre donà a mestre Perris Bentayre, mestre de organs, per refinar y regonexer los organs, quatre ducats, dich IIII lliures, XVI sous."

(43) Felip Pedrell i Mn. Higini Anglès: *Els Madrigals i la Missa de difunts d'En Brudieu*, p. 10. Barcelona, 1921.

(44) Arxiu Capitular d'Urgell: *Liber concl. ab anno* 1493 *ad* 1569, f. 148 v.° Diu així: "Et primo mandarunt scribi et continuari hic huiusmodi conclusionem, factam die martis proxime lapsa, per Rdos. dominos de Capitulo in domo eiusdem librarie sive capitulari ad sonum campane convocatos et congregatos, que est ut sequitur: Ffonch conclós que les constitucions, statuts y ordinacions scrites e continuades en una post o taula penje en la part del maior orgue, se observen ad unguem et sine remissione et complacentia aliqua."

(45) *Madrigals*, p. 24.

(46) *Ibid.*, p. 35.

(47) Arxiu Capitular d'Urgell; Racional de 1570 a 1580, sense foliar; i Racional de 1577 a 1591, f. 44 v.°. Diuen així: "Maig del any 1579. = Dia 30. Deu mestre Bordons, maior de dies, mestre de fer orguens, que lo s. pagador li ha pagats trenta tres ducats, y son los devuyt per ducats per refinar y adobar lorgue petit, ço es, per fer en ell un registre nou de canonada menuda, anomenada cimbales, adobar les manxes y fer set peanyies y fer les dos gaytes ab lo rossinyol. Item los quinze ducats per adobar, neteiar y y refinar lorgue maior y renovar tota la canonada rompuda y fer los canons nous ahon ne faltaven, y fer los matexos adops en la cadireta, XXXVIII lliures, XII sous. = E a 19 setembre [1585] ha rebudes mossen Bordons, de Solsona, mestre de fer orgens, per los adops ha fets en lo orgue petit de la iglesia 20 lliures."

decorar el Capítol, seria en tot cas l'orgue nou que en 1544 va construir mestre Fermí Granollers. Es probable que un i altre, en recular el chor en 1567, fossin canviats del seu lloc primitiu. La posició, però, de les figures en les teles de les portes atribuibles a mestre Peitaví ens situen primitivament l'orgue petit, aleshores el més nou, en l'arxivolta, segurament la segona, de separació de les naus central i lateral nord del temple. No seria el mateix que, mig desfet i inservible, és arribat als nostres dies, col·locat en la part oposada, on l'instal·larien en 1748, per a construir en lloc seu el modern que ha perdurat fins avui? (48).

En les obres acomplertes pels beneficiats d'Urgell en llur església intervingué d'una manera principal mestre Antoni Peitaví. Bé mereixia, doncs, els honors de la publicació qui, ultra ésser el decorador dels treballs de mestre Xanxo, féu lluir a tot esclat, en aquest allunyat indret de la nostra terra, les immortals resplendors del Renaixement.

Mentrestant, la ciutat d'Urgell veia acréixer el seu patrimoni espiritual i religiós amb la possessió de la nova església beneficial. Des d'abans de 1550, cada dissabte i vigília de festa de la Mare de Déu, després de les completes, tenia lloc en la capella pels preveners i beneficiats, el cant dels goigs o *cobles de Nostra Dona de Pietat*, que variaven segons els temps de l'any, als quals assistien els consellers, prohoms i molta gent devota; els mateixos *Goigs de Nostra Dona* tan bellament musicats per mestre Brudieu, qui durant llargs anys en dirigiria l'execució (49). En 1563 hi fou establerta la confraria sota la invocació de la Mare de Déu de la Pietat, a la qual s'afanyaren a inscriure's els devots ciutadans en crescut nombre (50).

Per fi, sabem que des de 1543 celebraven els beneficiats llur festa patronal, molt solemnement, cada any, el diumenge abans de l'Ascensió, exornant ricament la capella amb la tapisseria que de bona gana els prestaven la gent de la ciutat (51). En 1580 acorden col·locar una rejxa a l'entrant de la cape-

(48) Aquest orgue fou desmuntat i deixà d'existir amb motiu de les reformes practicades en la catedral en 1919. Tenia també decorades les dues grans portes, les quals contenien, en la part interior, Santa Cecília sonant l'instrument i Santa Maria d'Urgell o la *Magna parens*, amb les dues llegendes qui segueixen: CANTATE EUM IN CORDIS ET ORGANO =MAGNA DOMINA VRGELLITANA. En l'exterior, hi havia les imatges d'ambdós sants bisbes, una a cada tela, també amb sengles llegendes: ERMENGAUDUS AQVIS=SOLIS ODONVS EQVIS.

(49) *Arxiu de la Comunitat;* llibre de conclusions mutilat, f. 19. Vegeu la interessant publicació d'aquests goigs en l'esmentada edició dels Madrigals de mestre Brudieu, per mestre Felip Pedrell i Mn. Higini Anglès, prev.

(50) *Arxiu de la Comunitat;* llibre de conclusions mutilat, fs. 50 v.º i 62 v.º.

(51) *Ibid., id.*, f. 97; i llibre de conclusions de 1494 a 1546, f. 109. Vegeu el text d'ambdues notes: "Dia 28 abril 1543. = Item se acceptaren X sous sensals quiscún any, los quals lo venerable mossen Perot Molins té devoció y promet pagar singulis annis als beneficiats interessents a la missa en la festa de la venerable comunitat novament instituida al diumenge abans de l'Assensió, sots invocació de Nostra Senyora de Pietat, en la capella nova de dita venerable comunitat y vol se paguen ya en lo present any 1543... = Als

lla (52); i en 1596, a proposta del procurador major, tractaven amb mestre Bordons, de Solsona, de construir-hi un orgue (53): senyal evident de la creixença del culte i esplendor de les funcions, que la Comunitat d'Urgell, en plena prosperitat, no es cansà d'anar augmentant.

25 de Matg 1576 fonch congregada la venerable Comunitat ad sonum campane in loco solito, hont se entengue en reformar los officis se feyen lo die de Nostra Senyora de Pietat per servar lo dechoro se pertany en dita solemnitat. Et primo statueix y de novo determine la venerable Comunitat que los beneficiats als quals tocave de empaliar la capella no sien obligats en portar per ciutat la tapesseria, sinó que lo procurador menor hi logue un home y aquell vaya junctament ab lo procurador mayor al qual toque de manlevar dita tapesseria en nom de tota la venerable Comunitat."

(52) *Ibid.*, llibre de conclusions mutilat, f. 108 v.º.

(53) *Ibid.*, *id.*, full mutilat al final.

LLIBRE APEL·LAT "SPECULUM PRIORIS" DE LA CONFRARIA DE SANT SALVADOR DE LA SEU DE LLEYDA (1483). NOTA HISTÒRICA I TRANSCRIPCIÓ PEL DR. JOAN B. ALTISENT I JOVÉ, PREV., BENEFICIAT ARXIVER DE LA SEU DE LLEYDA I ACADÈMIC CORRESPONENT DE LA REIAL ACADÈMIA DE LA HISTÒRIA; DE LA REIAL DE BONES LLETRES DE BARCELONA, I DE LA DE JURISPRUDÈNCIA I LEGISLACIÓ DE LA MATEIXA CIUTAT

I

La Confraria de Sant Salvador de la Seu de Lleyda

Era sens dubte una de les institucions més admirables de nostra Seu antiga.

Tingué son començament el dia 18 *d'agost de* 1318, *essent Bisbe de Lleida Fr. Guillem d'Aranyó, fill de la mateixa ciutat, de la sagrada Ordre de Predicadors, Confessor del Rei Jaume II i executor testamentari de la Reina Na Blanca* (1).

Aquesta Confraria es composava únicament d'eclesiàstics de tots els graus de la jerarquia: Cardenals, Arquebisbes, quasi tots els Bisbes ilerdenses, Dignitats, Canonges i els altres clergues de la Seu, ciutat i diòcesi.

Dos eren els objectes d'aquesta institució: estatjar els sacerdots vianants i encara subministrar queviures als Legats a Latere, Nuncis Apostòlics i Arquebisbes de la Província eclesiàstica; i també donar acolliment als clergues malalts pobres a la casa de la Confraria, cuidant-los amb el respecte i decència corresponent a la seva dignitat. Per a quan els fos arribada l'hora de traspassar d'aquest món, una Germandat procurava llur enterrament, de la mateixa manera que ho feia amb els preveres de la ciutat, que a ella pertanyien mitjançant el pagament d'una quota anyal.

De l'objecte de la Confraria de St. Salvador, anomenada també en aque-

lla època de clergues pobres, *dedueixen alguns historiadors* (2), *que venia a ésser una mena d'Hospital de la Seu, de conformitat amb l'estatuït per la Regla dels Canonges del Concili d'Aquisgran* (3); *i encara que no se'l citi amb aquest nom en els documents d'època anterior, no obstant, se'l troba amb el de* Casa de Caritat, *a la qual ja a 6 de les nones de juliol* (*dia* 2) *de l'any del Senyor* 1180, *el segon Bisbe ilerdense després de la restauració, Berenguer, fill natural del gran Comte de Barcelona Ramon Berenguer IV, Conqueridor de Lleyda, amb consentiment i consell de tot el Capítol donà a Esteve Rigalt i sa muller Gaucione un casal en la Parròquia de St. Joan d'aquesta ciutat, pel cens anyal de* 32 *sous a la Casa de la Caritat de la Seu,* Domui caritatis Sedis Ilerde (4). *Citem tant sols aquest document, un dels més antics, ja que després són molt nombrosos els que es troben fent referència a l'esmentada Casa de Caritat.*

Aquesta, que devia estar situada al peu de l'avui Seu antiga, resultava incòmoda per als viatgers i hostes, a causa del puig elevat on es trobava, essent traslladada a Sta. Maria de l'Horta, a la vora del Segre i a l'altra banda de Pont.

En efecte: a 4 *de les nones de juliol* (*dia* 4) *de l'any* 3 *de son Pontificat* (1319), *el Pontífex Joan XXII i per Butlla datada a Avinyó, nomenà Huc de Mirabell, Prepòsit Mimatense* (*de Mende*), *i Gerau d'Anglars, canonge d'Urgell i Rector de l'Església de Blumat, diòcesi de Carcassona, perquè fundessin dues capellanies del béns i rèdits, que foren dels frares de Sta. Maria de l'Horta en aquesta església, o bé els donessin als Frares de la Mercè per a la redempció dels captius. Els esmentats Huc i Gerau executaren la dita Butlla el dia* 7 *de juny de l'any* 1320, *i, amb consentiment de l'Arquebisbe de Tarragona Eximèniç de Luna i a petició del Bisbe ilerdense Fr. Guillem d'Aranyó, cediren la Capella, cases, béns, rèdits i dues capellanies, que allí perpètuament fundaren, a la Confraria anomenada de clergues pobres, ordenada i establerta en aquesta ciutat de Lleyda, amb fa-*

(1) Diago, *Historia de la Orden de Predicadores*, lib. II, cap. 39; i Villanueva, *Viaje literario a las Iglesias de España*, t. XVII, pàg. 1.

(2) *Historia del Clero de la Sta. Iglesia de Lérida, cap. III.* Volum en 4.t, manuscrit, d'autor anònim, sense data, i dedicada a l'Il·lm. Dr. Joaquim Sànchez Ferragudo, Bisbe d'aquesta Seu (1772-1783). Es guarda en l'Arxiu de l'església de Sta. Maria, al costat de la Catedral nova. D'aquest manuscrit són la major part de dades històriques publicades pel Canonge Llobet en l'article sobre la Confraria de St. Salvador a la Revista *Fraternidad Cristiana*, núm. 71.

(3) "Prelati Ecclesiae... aliquod praeparent receptaculum ubi pauperes colligantur, et de rebus Ecclesiae tantum ibidem deputent unde sumptus necessarios juxta possibilitatem rerum habere valeant". Concili d'Aquisgran, any 816, cap. 141.

(4) Arxiu Catedral de Lleyda, *Libre Vert*, fol. 303 v. Es remarcable d'aquest document que els 32 sous han d'ésser pagats precisament amb la millor moneda que corri a Lleyda per a comprar pa i vi: *de illa meliori moneta que in uilla Ilerde erit curribilis pani et vino per omne tempore*, condició molt usada en nostres documents d'aquesta època.

cultat de fer-hi un Hospital per als dits clergues (5). *Dels obtentors de les dues capellanies, l'un s'anomenarà Capellà major de Sta. Maria de l'Horta i cuidarà de la dita Capella i cases, havent de tenir un altre capellà, company seu, qui l'ajudi i visqui amb ell, mantenint-lo i pagant-li cada any per a vestir-se 60 sous jaquesos el dia de St. Miquel. Fou donada possessió d'aquestes Capellanies, la primera al discret Guillem de Montsó, i la segona al no menys discret Pere de Belea, ambdós preveres i veïns d'aquesta ciutat.*

Pocs anys féu estada a Sta. Maria de l'Horta la Confraria de St. Salvador, perquè en venir a fundar a Lleyda els Pares Agustins, aquests i son Provincial a Catalunya, Aragó i València, Fr. Bernat Oliver, convingueren amb el Bisbe Ramon d'Avinyó o d'Aninyó (6) *i el Prior i Confrares de la Confraria de Clergues Pobres, que ells es quedarien l'església, hort i cases de Sta. Maria de l'Horta, que el Bisbe i Capítol cedirien a la Confraria l'església parroquial de St. Salvador* extra muros *de la ciutat, i que els frares de St. Agustí donarien a la Confraria en compensació dels béns de Sta. Maria de l'Horta, tres horts, ço és: l'hort de Pere Tolo, notari, en el qual havia d'edificar-se la casa i hospital; l'hort de Francesc de Gerp i els dels fills de Ramon Teuler, situats a la* Mitjana de St. Salvador. *Els Prior i Confrares acceptaren aquest canvi amb la condició que els Agustins es cuidessin d'obtenir dels Pahers que dits horts fossin declarats francs de tot servei veïnal; que els obrers de l'Església de St. Salvador fossin endavant clergues en lloc de laics i que els llegats fets en els testaments per als Hospitals de pobres de la ciutat, s'entengués que eren per a l'Hospital de Clergues po-*

(5) "...Nos prefati Hugo et Geraldus auctoritate apostolica nobis in hac parte commissa de dictis capella et domibus et ornamentis ac esplecha earumdem ac de omnibus uniuersis et singulis aliis iuribus ad dictas capellam et domos necnon et ad dictos fratres quondam sancte Marie de Orta... de uoluntate, concilio et expresso consensu Reuerendi in Christo Patris domini .Eximini Dei gratia Terraconensis Archiepiscopi et ad requisitionem et supplicationem Reuerendi in Chrsto Patris domini Fatris Guillermi, Dei gratia Ilerdensis Episcopi, et plurium doctorum et iurisperitorum et aliorum magnorum uirorum ciuitatis ilerdensis dictas capellam et domos sancte Marie de la Orta cum omnibus suis iuribus et capellanias inde ordinandas confratrie uocate pauperum clericorum ordinate et facte in ciuitate ilerdensis sub perpetua protectione, defensione et principali custodia ponimus, supponimus et concedimus ac tradimus, uolentes et concedentes confratribus dicte confratrie qui sunt et pro tempore fuerint quod prouisionem de dictis capellaniis per nos modo factam seu faciendam cum ipsas uel ipsarum aliquam uacare contigerit, procuratores dicte confratrie uel eorum maior pars, qui eo tempore fuerint, possint et debeant infra mensem a die scientie ad dictas capellanias personas bonas et sufficientes etatem triginta annorum attingentes domino... ilerdensi Episcopo presentare instituendas ibidem per dominum Episcopum memoratum, concedentes etiam dicte confratrie et confratribus eiusdem, qui sunt et pro tempore fuerint, quod in dicto loco de Orta possint facere et ordinare unum hospitale, ubi pauperes clerici infirmi recipiantur et eis in suis necessitatibus prouideatur, prout dicte confratrie Dommus ministrabil..." Arxiu de Sta. Maria de Lleyda, armari 3, calaix 21, n. 70. Pergamí, 435 × 500 mm. Pengen els segells en cera de l'Arquebisbe de Tarragona Ximènic de Luna, d'Huc de Mirambell i de Guerau d'Anglars, encara que en molt mal estat de conservació.

(6) Villanueva, t. XVII, pàg. 5.

bres (7). *Fr. Bernat Oliver comparegué a la Paheria per a obtenir aquestes concessions a* 4 *de les calendes de juny (dia* 29 *de maig) de* 1327, *i encontinent el Consell General de la ciutat les acordà, fent alçar acta de tot açò pel notari Ramon Soquet.*

Com sempre, la ciutat de Lleyda fou durament castigada pel flagell de la guerra del Rei En Joan II, l'any 1461. *Per tal de construir-hi una alta fortalesa foren enderrocats la Casa de l'Hospital de St. Joan, l'església parroquial de St. Gil, el Convent dels Carmelites i especialment el Cenobi de Framenors de l'Observància del P. Sant Francesc, sots la invocació de Sant Llàtzer i Hospital de Leprosos* (8).

Els Menorets foren rebuts dins el reclòs de la ciutat pels lleidatans, qui els cediren les cases que foren del valent soldat En Lluís de Costón, aragonès, per tal d'edificar-hi una Basílica d'extraordinària bellesa, havent ja obtingut el permís per a destruir ambdós murs antics i algunes cases, davant la Capella nomenada d'En Serra. La circumstància de trobar-se els terrenys, on havia d'ésser construïda la Basílica, dins la Parròquia de St. Joan de la Plaça i molt prop d'aquesta església, feia témer que perjudiqués a la dita Parròquia i a la de la Magdalena; motiu pel qual l'honorable Capítol de

(7) "...Exposuit et supplicando dixit dictus frater Bernardus Oliverii, Prior qui supra Patiariis, et probis hominibus praedictis: quod ipse et alii fratres Ordinis existentes modo Illerda sunt in tractatu cum Rdo. in Christo Patre et Domino Domno Raymundo, Divina Providencia Illerden. Episcopo, et cum proceribus Contrarie clericorum pauperum Illerda: videlicet quod ipse Prior, et fratres habeant ecclesiam hortum, et Domos Beatae Mariae de Horta Illerdae, quae modo sunt Clericorum Confratruum dictae Confratriae, et Clerici confratres habeant in satisfaccionem ecclesiae Beatae Mariae de Horta praedicta, ecclesiam Parochialem Sancti Salvatoris Illerda, quam Dominus Episcopus praedictus et ejus Capitulum dant eisdem clericis confratribus, et in satisfactionem Horti, et Domorum Beatae Mariae praedictae, idem Prior, et Fratres Sancti Augustini, seu Berengarius Sala Iurisperitus Illerdae pro eisdem habeant dare Confratribus praedictis tres hortos, videlicet hortum Petri Tolo notarii in quo domus et Hospitale dictae Confratriae dicti Confratres aedificent, et faciant: et hortum Francisco de Gerp, et hortum filiorum Raymundi Teuler sitos in Mediana Sancti Salvatoris Illerdae..." Arxiu de Sta. Maria, armari 3, calaix 2, n. 4. Trasllat autèntic.

(8) "...Ad Saluatoris nostri gloriam in cuius indicione cuncta sunt posita et sub eius nominis inuocacione sacra nostra sacerdotum est instituta confratria, omni etenim necligencia et ignauia relegata, cunctis prout talis et tanti sacre rey negocii sublimitas exigit. Ad perpetuamque rey memoriam non segues innotescere volumus ut non sint successoribus ocultata nostris et cognoscat generacio altera et narretur a progenie in progenies, quod decimo kalendas Iunii anno ab Incarnacione Domini nostri Ihesu Christi millessimi quadringentessimi sexagessimi primi nostris exhigentibus peccatis incestinum in Cathalonie Principatu exortum est bellum digna regnante prouidentia Domino Iohanne Rege Aragonum, gloriose memorie, quo bellorum reciproquo discrimine densis occupata hostibus Cathalonia, obcessisque Ciuitatibus tello furiosoque marte quamplurima dirrupta sunt menia et alta destitudine tures, necnon insignia religiosorum monasteria signanter in Ciuitate nostra Ilerdensi longis obcessa temporibus non pigro ariete deulsa fuerunt nedum fratrum cenobia set monialium domus que illa miro fabrice antiqua ex cognicione nuncupata fratrum Sancti Iohannis de Hospitali et ecclesia parrochialis sancti Egidii alta fortitudine constructa sacra Carmelique domus inter quoddam cenobium fratrum minorum de observancia sub inuocacione sancti Lazarii et leprosorum hospitale constat esse destructum..." Arxiu de Sta. Maria, Pergamí, armari 3, calaix 21, n. 73. Sols en publiquem algun fragment a causa de la seva excessiva llargària.

Canonges, a qui pertany vetllar per al bé de les esglésies de la ciutat, tenint en compte que no és conforme a l'esperit de la Regla de l'Observància del P. Sant Francesc viure en cenobis dins del reclòs de les poblacions, féu convocar una junta, a la quall assistiren els Rectors de les Parròquies, dels Cenobis i de les Religions, als Claustres de la Seu, presidida pels advocats de l'Església i del Bisbe, els magnífics senyors Bartomeu Mahull, Joan Rossell i Gispert de Remolins, acordant, després de seriosa deliberació, que, atès el perjudici que s'ocasionava a totes les esglésies de Lleyda, no podia edificar-se en Dret l'església i monestir dels Framenors i per tant no podia ésser-los concedit el permís; no obstant haver aquells obtingut del Sant Pare llicència per a construir convents en tres llocs de Catalunya. Llavors començà un plet enutjós entre els francescans, que no podien resignar-se a perdre un dret legítimament adquirit, i el Capítol i Clerecia secular i regular de la ciutat. Aquests enviaren delegats a les Cúries a Mestre Francesc Vaquero, canonge de la mateixa Seu, i a l'honorable Francesc Claverol, Beneficiat de la Seu i Prior de la Confraria de St. Salvador; els quals arribaren a Barcelona, i, malgrat haver defensat sa pretensió en el Tribunal davant la Reial Majestat, no obtingueren resultat favorable, ans al contrari, fou concedida als Framenors llicència i lletres executòries per a edificar son monestir, gràcies a l'ajut que els donaren el Síndics de la ciutat i a la intervenció de la serenissima Reina de Nàpols, filla del mateix Rei, i de la senyora Elisabet d'Urrea, educadora de dita Reina, seduïdes per la devoció que sentien envers dits Framenors, fratrum devotione seductis, *com es llegeix en el document d'on treiem totes aquestes notes històriques, fins avui inèdites* (9).

Quan estava a punt de perdre's tot aquest plet per part del Capítol i Clerecia heus aquí que el canonge Vaquero entrà a la Cúria Reial i proposà al braç eclesiàstic els danys que portaria a les esglésies de la ciutat de Lleyda el permís concedit als francescans per a construir son convent, essent llavors nomenats Legats per la Reial Majestat els Reverendíssims senyors Guillem Ramon de Moncada, Bisbe de Vich, Pere de Cardona, Bisbe d'Urgell, i Miquel Delgado, Abat de Poblet, els quals junt amb els comissionats del Capítol i clerecia obtingueren la revocació de l'esmentada llicència i lletres executòries. Els menorets acudiren encontinent a Roma contra aquesta revocació i enviaren sos Legats per mar amb la Reina, que anava a Nàpols per casar-se i de la qual esperaven que intercediria amb el Papa, que pertanyia també a l'Ordre del P. Sant Francesc. El negoci anava complicant-se i l'escàndol començava de pendre peu en la ciutat, degut a la intervenció del Governador del Principat de Catalunya, qui havia estat deixeble de Fr. Esteve Ricard, Guardià del convent de Lleyda, el qual anava fent edificar el monestir.

(9) Ibid. Pergamí citat en la nota anterior.

Per tal, doncs, d'allunyar mals tan greus i discòrdies que entre eclesiàstics han d'evitar-se del tot, puix tan sols en temps de pau pot retre's culte al Déu de la mateixa pau amb la tranquilitat d'esperit necessària, i per altra banda no estant bé que els clergues siguin pledejadors (10), *fou convenient que el Capítol i Clerecia de St. Salvador concedissin als Framenors de l'Observància aquella església, on poguessin també construir el seu convent dit de Sta. Maria de Jesús; cessió que fou feta mitjançant una concòrdia, per a intervenir en la qual els Pahers designaren llur representant al discret Anton Riquer, Doctor en Lleis.*

La Confraria nomenà sos comissionats als honorables Francesc Claverol, Prior, Bartomeu Sunyer, mestre en Teologia, Manel Argentona, Joan Berenguer, Lluís Ventosa, qui féu escriure més tard el Speculum Prioris *i Francesc de Cabestany, preveres i Beneficiats de la Seu, els qui el dia* 15 *de novembre de* 1477 *firmaren l'esmentada concòrdia amb Fr. Esteve Ricard, Guardià i Comissari pel Provincial de l'Ordre de Framenors de l'Observància a Catalunya per aquest assumpte, Fr. Miquel Palou, vicari, Fr. Dídac Alfaro, Fr. Joan Figuerola, Fr. Onofre Romero, Fr. Arnau Joan, Fr. Miquel Camfores, Fr. Francesc Roiz, Fr. Anton Puig, Fr. Joan Sors, Fr. Joan Castaño, Fr. Joan Vaquero i Fr. Miquel Gibert, Conventuals de Sta. Maria de Jesús de Lleyda.*

En força d'aquest conveni la Confraria cedí la seva església de St. Salvador als menorets per tal que prop d'ella hi edifiquessin un convent dins el termini de deu anys, i fins que el dit convent estigués acabat, els confrares continuessin celebrant les misses i funcions religioses en aquella església. Els franceseans es subjectaren entre altres condicions, a no seguir construint el monestir, objecte del litigi, ans vendre aquelles cases que hi tenien, i a pagar al Prior i Confrares 150 *lliures, o siguin, tres mil sous de la moneda corrent a Lleyda,* monete curribilis in presenti ciuitate Ilerde.

El Dr. Manel de Monsuar, Degà i Vicari General del Cardenal Bisbe de Lleyda D. Lluís del Milà (11) *i el Capítol, considerant el desprendiment i bona voluntat que en aquest acte havien mostrat el Prior i Confrares de la dita Confraria de St. Salvador, concediren a aquests la Capella de l'Almoina del Claustre de la Seu, o bé una de les esglésies parroquials de Sta. Maria Magdalena, St. Andreu, St. Martí, o alguna altra o capella de la ciutat,*

(10) "...Quamobrem sperabantur inter partes sequi plures litigie pluresque dissensiones que inter viros ecclesiasticos sunt penitus euitande, cum nonnisi pacis in tempore bene colatur pacis Auctor et non decet viros ecclesiasticos esse litigiosos..." Arxiu de Sta. Maria, pergamí citat.

(11) Nebot del Papa Calixte III, qui el nomenà Cardenal assignant-li el títol dels Quatre Sants Coronats que tenia ell mateix a l'ésser elevat al Soli Pontifici. Don Lluís del Milà posseí també la mateixa canongia que son oncle havia tingut a la Seu de Lleyda. Vegi's nostre llibre *Alonso de Borja en Lérida* (1408-1423) *después Papa Calixto III.* (Lérida, Gráficos Academia Mariana, 1924) pàg. 53.

perquè hi fos establerta la Confraria i traslladats els retaules, altars i altres jocalies, beneficis, gràcies i privilegis, dels quals gaudien en l'església de St. Salvador. El Prior i confrares escolliren la Capella de l'Almoina i nostra Confraria retornà a la Seu, d'on havia sortit, restablint l'Hospital en l'antiga Casa de Caritat que tingué en son principi.

Es avui del tot impossible precisar el lloc on estigué la Capella de l'Almoina, que prengué el nom de St. Salvador, en els bellíssims claustres de la Seu antiga de Lleyda, que fins ara romanien tapats i que degut a una vera providència ha començat ja el seu descobriment i la seva restauració artística (12)*; la capella de St. Salvador, de les festes solemníssimes de la qual allí celebrades tracta tan detalladament el manuscrit, que avui ens plau donar a l'estampa.*

Els Confrares de St. Salvador gaudien de temps immemorial del privilegi d'ésser trets de les presons del Sr. Bisbe als tres dies d'estar-hi detinguts, sempre que no es tractés de delictes exceptuats i el Prior amb sos consellers ho preguessin a l'Oficial eclesiàstic i donessin la corresponent caució o fiança. Aquest privilegi fou violat l'any 1546 *pel Dr. Bernat Calaçans, Vicari General i Oficial de Lleyda pel Revm. Ferran de Loazes, Bisbe d'aquesta diòcesi, qui retenia empresonat el confrare mossèn Joan Riera, Beneficiat de l'església parroquial de St. Andreu. El Prior de la dita Confraria de St. Salvador mossèn Pere Pocurull i sos consellers mossèn Joan Teixidor, Mateu Sans, Pere Cervero i Miquel Borràs, tots preveres i beneficiats de la Seu, presentaren un escrit de requesta* (13) *a l'esmentat Oficial, invocant el privilegi, reclamant el confrare mossèn Riera i presentant com a fiadors a mossèn Jaume Baget, Joan Vilanova i Bartomeu Aguerri, preveres,*

(12) L'està portant a cap el Comandant d'Enginyers i bon amic nostre En Josep O. Combelles, amb la protecció de la Comissió Provincial de Monuments Artístics i Arquitectònics, que està encarregada de la Seu antiga com a monument nacional.

(13) "Notori priuilegi es concedit per los bisbes de Leyda, de bona memoria, al Prior y consellers de la Confraria de sant Saluador de la claustra de la Seu de Leyda per antiga, rahonable y prescrita consuetut, inconcussament obseruada per lo R.mo señor don Ferrando Loazes, modern bisbe de Leyda, o sos procuradors iurada y per lo mateix señor bisbe obseruada, que tota hora y quant algun confrare de dita confraria per causa de algun delicte a instancia de fisc o per son offici per lo Official o Vicari General de dit S.or bisbe serà pres o detengut en les presons de dit señor bisbe, exceptat alguns crims, passats tres dies de la captura de aquell, dit Official o Vicari General aio de relaxar dit confrare a pregaries dels Priors de les confraries de sant Saluador y Sta. Maria de la Séu ab alguns consellers ab idonea cautió. Per hon com m.o Joan Riera, preuere, beneficiat en la Iglesia parroquial de St. Andreu de la ciutat de Leyda e confrare de dita confraria stiga per vuy pres i detingut en dites presons, pregat per dits priors i consellers per vos micer Bernat Calasans, Official i Vicari General, no essent pres per crim excepte i donant cautions idonees degués esser relaxat de dites presons i vos fer dita relaxatio iniustament haiau recusat i de present recuseu, no es dupte haueu contrauengut a dits priuilegi i consuetut en gran dany i damnatge de dits prior i confrares; per tant ab aquells millors modo y forma que de dret pot i deu ab deguda reuerentia dit prior ab los presents scrits vos requer dit Riera ab la forma damunt dita, dades idonees cautions les quals vos presentem ut a ell relaxeu de dites presons..." Arxiu Catedral de Lleyda, *Regestre de* 1544 *fins a* 1546, *vol.* 80, fol. 198 v.

beneficiats de la Seu de Lleyda i encara a mossèn Jaume Coll, prevere, beneficiat de la parroquial de Sta. Maria Magdalena d'aquesta ciutat.

L'Oficial diocesà respongué a la requesta dient que es reservava el temps corresponent per a contestar i mentrestant no es cloqués l'acta notarial que es féu alçar d'aquest incident.

Encara que res més no es digui d'aquest negoci, pot deduir-se fàcilment que les confraries de St. Salvador i Sta. Maria recorrerien al Legat del Papa Juli III en els regnes d'Espanya, el Cardenal Joan Poggio, qui per Lletres datades a Lleyda el dia 5 *de març de* 1553 *confirmà el privilegi abans explicat i, demés, tots els que tenien les dites Confraries concedits fins al Bisbe actual D. Joan d'Arias, entre els quals privilegis hi ha el de l'exempció d'impostos, el poder administrar els seus béns i reunir-se per a tractar dels assumptes de la Confraria sense demanar permís al Bisbe ni al Capítol* (14). *Més tard, a* 4 *de juny de* 1623, *el Papa Gregori XV donà la seva Butlla* In Sacra, *confirmatòria dels privilegis de les repetides Confraries i particularment de les Lletres del Cardenal Poggio* (15), *com ho féu també el Pontífex Benet XIII per mitjà de Breu datat a Roma a* 4 *de les calendes d'Agost* (*dia* 29 *de juliol*) *de* 1726 (16).

Resulta força curiós el cas succeït a la Capella de St. Salvador el dia 2 *d'abril de* 1639, *del qual parla una acta capitular. Mentre hi estava celebrant la santa Missa el Dr. Reig, es desprengué del sostre un gran tros de guix rodó, que trencà la fusta de dalt de l'altar caient damunt el mateix, quan el sacerdot havia sumit la sagrada Hòstia; i llavors, o bé del cop del terròs de ges, o bé de l'espant que el cop produí al Dr. Reig, el calze i la patena rodolaren per terra, escampant-se el Sanguis. Els canonges reuniren-se immediatament en sessió capitular i acordaren consultar el cas amb els Pares Rector dels Carmelites Descalços, Predicador de la Seu i Rector de la Companyia de Jesús* (17).

(14) Arxiu de Sta. Maria, armari 3, calaix 21, n. 71.
(15) Ibid., armari 3, calaix 21, n. 73.
(16) Ibid., armari 3, calaix 21, n. 74.
(17) "= Die 2 aprillis 1639 = Conuocatis dominis Ripacurciae, locumtenenti domni Decani, Praecentor, Benascensis, Jouer, Nogués, Portolà, Ribot, Margaleff, Belluer, Ager, Corbis, Quer, Bergadà, Rauell, Perpinyà, Pedret et Perandreu, canonicis capitulantibus, attentis, etc. Cosas que ara poch ha sucsehit en la capella de St. Saluador que stant celebrant lo Dr. Reig ha caygut un gran tros de ges redó y ha romput la fusta de dalt de damunt lo altar, ha caygut damunt lo altar, hauent ja lo sacerdot sumit lo Corpus Domini y volent ja sumir lo Sanguis, o del colp del tarrós del ges, o de lo spant del sacerdot, lo calze y patena ses caygut en terra derramantse lo Sanguis, que per tant fan comissió al S.rs canonges Quer y Perpinyà pera que se conferesquen a la dita capella y vegen lo ques degue fer y executar en orde al dit negoci seruant les regles del missal y de la manera que conué, y han fet uenir dos aches de la sagrestia pera que enceses illuminassen lo calze y lo dit presta de la manera que conué, y en corfomitat de dit negoci han e manat consultar los pares Rector dels Descalsos y lo pare predicador de la Séu y lo pare Rector de la Compañia pera que donen son parer en rahó del ques dega fer en dit negoci." Arxiu Catedral de Lleyda, *Regestrum Actorum et Deliberationum Capitularium*, vol. 53, sense foliar.

Els llibres de Deliberacions capitulars res més no ens diuen sobre la solució donada a aquest cas, verament de consciència, el qual, segons que es veu, els turmentava molt, quan a tants consultors hagueren de recórrer els nostres canonges; però que segurament degué resoldre's en la forma senzilla que avui i llavors tenien prevista les rúbriques del Missal.

Les Comunitats de Rector i Beneficiats de St. Llorenç, St. Joan, Santa Maria Magdalena i St. Andreu i les devotes Confraries de St. Salvador, Sta. Maria l'Antiga, St. Volquer i Gloriosíssima Resurrecció de Nostre Senyor Jesucrist en els Claustres de la Seu de Lleyda demanaren l'agregació canònica a la Confraria de St. Sever de Barcelona per tal de salvaguardar els seus drets, agregació que els fou concedida el dia 5 *de juliol de* 1679 (18).

La vida de nostra Confraria anava desenrotllant-se tranquila i benefactora per a la ciutat, quan heus aquí que l'any 1707 *En Felip V s'apoderà violentment de Lleyda i en càstig de la resistència que li havia ofert, li tragué la seva famosa Universitat, que fou traslladada a Cervera, i convertí en caserna la seva magnífica Catedral, admiració de tots els artistes, essent profanada de la faisó més iniqua aquella estupenda Seu, el monument romànico-gòtic més notable de Catalunya.*

Interromputs els divinals oficis a darrers de novembre del mateix any 1707, *infeliç any,* infelicem annum, *com l'anomena N'Albert Picons, Notari del Capítol de Lleyda, en l'última acta del Llibre de Deliberacions capitulars que clou amb les mentades paraules, verament elegíaques* (19), *la Confraria de St. Salvador hagué de seguir la mateixa sort de totes les que florien sota l'ombra amorosívola dels claustres de nostra Seu fou traslladada a la parròquia de St. Llorenç, que va ésser habilitada per Catedral i lloc de la Residència, i allí la Santedat del Papa Benet XIV, la uní amb la Confraria de Sta. Maria l'Antiga per la Butlla* Inter graves, *datada a* 3 *de les nones* (*dia* 5) *d'octubre de* 1748 (20), *aprovant el mateix Pontífex els nous Estatuts, a proposta del Bisbe Fr. Gregori Galindo, per la Butlla* Decet Romanum, *del* 8 *dels idus* (*dia* 8) *del mateix mes i any* (21).

Actualment l'històric Hospital de Clergues Pobres ha quedat reduït a una casa situada a la Plaça de St. Josep, davant la Parròquia de St. Llorenç d'aquesta ciutat, que habita un dels Conservadors de la Confraria de St. Salvador i Sta. Maria l'Antiga, nom amb el qual s'ha canviat el dels antics Priors, on compleix encara els fins nobilíssims de la seva institució.

Les dues Confraries unides tenen avui el lloc de la seva residència en

(18) Arxiu de Sta. Maria, armari 3, calaix 2, n. 10.
(19) Vegi's el cap. I de nostre llibre *Alonso de Borja en Lérida* (1408-1423), *después Papa Calixto III* (Lérida, Gráficos Academia Mariana, 1924) on es publica la relació documentada d'aquesta part dolorosa de nostra història.
(20) Arxiu de Sta. Maria, armari 3, calaix 21, n. 76.
(21) Ibid. en fascicle imprès a Lleyda, Tip. de Bonaventura Corominas, any 1831.

l'església dita de Sta. Maria, que va ésser edificada al costat de la Catedral nova amb el de l'Arquitecte D. Josep de Lavallina i a despeses de l'última dotació que va donar Carles III per a la construcció de l'esmentada Catedral (22), *obrint-la al culte el Bisbe de Lleyda Dr. Joaquim Sànchez Ferragudo el dia* 14 *de setembre de* 1787 (23).

Ara pertanyen a elles tan sols els Beneficiats de la Seu, ja els de Concordat, dits també Reials, ja els de Patronat laical, els benifets dels quals es formaren dels béns salvats de la desamortització, sense que siguin confrares, com abans, ni els canonges, ni els seglars.

Es de veritat dolorós que institucions antiquísimes com la Confraria de St. Salvador, organisme vital de Lleyda, arribin a tenir una vida tan migrada com la que té actualment.

II

El Llibre apellat "Speculum Prioris"

La Confraria de St. Salvador no tenia, o almenys no hem pogut trobar que tingués, Estatuts escrits abans de l'any 1483; *i com que els Priors en ésser elegits no sabien quines eren llurs obligacions, ni els béns que havien d'administrar, el Capellà dit del Comte de La Seu de Lleyda, mossèn Lluís Ventosa, féu escriure en l'esmentat any el còdex que transcrivim per tal que el Prior que sigui elegit per a regir l'esmentada Confraria pugui saber lo que haurà de fer cada dia.*

L'objecte del manuscrit explica perfectament el títol que se li donà de Speculum Prioris, *espill del Prior, on aquest havia d'emmirallar-se tots els dies per a complir* bé i honradament *son ofici.*

Dit còdex és guardat avui a l'Arxiu de l'església de Sta. Maria, al costat de la Catedral nova, en l'armari 3. *Té* 230 *millímetres de llarg per* 163 *d'ample, essent la seva caixa* 156 × 100 *mm. Està escrit en pergamí a ratlla tirada, lletra negra amb rúbriques, inicials en blau i vermell, havent-hi a la primera plana, la fotocòpia de la qual publiquem, una lletra capital molt for-*

(22) "Fem data de set mil y dos centas lliuras pagadas a Pere Sellés per lo preufet tenia a son carrech de construir una Capella per la residencia del Clero de la Cathedral conforme a la tava per lo sobre dit preu, consta de son recibo de 12 de Novembre de 1785 i sig. de n. 19. Son 7200 lliures". Arxiu Catedral de Lleyda, *Comptes de Fàbrica de la nova Cathedral,* armari A, n. 79, pàg. 655.

(23) Pleyán de Porta, *Apuntes de Historia de Lérida,* pàg. 440.

mosa, policromada amb or, blau, vermell i verd. Està relligat en pasta i forts, amb dibuixos de l'època, encara que es troben en mal estat de conservació les cobertes.

Aquest manuscrit consta de 120 folis, havent-hi en els 19 primers el que podriem dir-ne Ordinacions de la Confraria i que són els que transcrivim, contenint els restants folis fundacions de misses i aniversaris per a determinats dies de l'any. Algunes d'aquestes fundacions són i estan escrites en lletra molt posterior, puix que anaven afegint-se al llibre a mida que s'establien.

Es molt notable, i creiem que val la pena de fer fixar sobre això l'atenció del llegidor, el lèxic en què està escrit tot el còdex, català de Lleyda, de la banqueta, *com gràficament li diem ací, conservant-se encara avui moltes de les paraules en ell emprades.*

Es remarcable també la solemnitat de les festes que estaven a càrrec de la Confraria de St. Salvador, tan detalladament descrites, les quals donen una idea de l'esplendor del culte retut a Déu en la Seu antiga de Lleyda; la forma d'elecció de Priors per mitjà de l'original insaculació, pròpia d'aquesta Confraria i de la de Santa Maria l'Antiga, i finalment, la pompa del dia del seti, o possessió dels nous Priors, i el que avui en diriem àpat de germanor amb el menú escollit per endavant pels confrares.

Segons que es llegeix al marge de la primera plana, "aquest Llibre fou restituit als últims de mars del añ 1787 en forsa de unes escomunions".

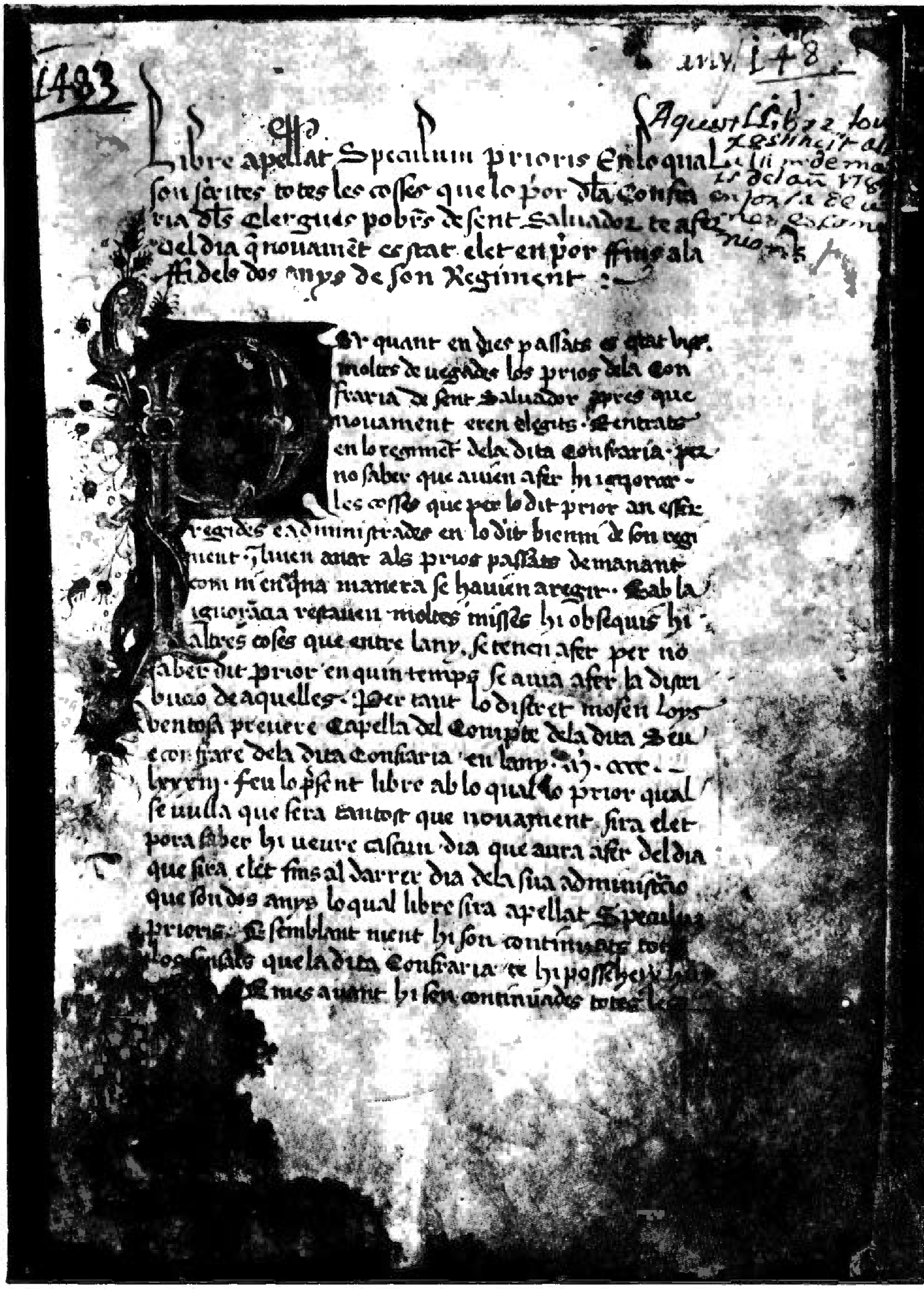
El que açò escriu, Secretari-arxiver de les avui unides Confraries de Sant Salvador i Santa Maria l'Antiga de la Seu de Lleyda, en publicar les presents notes històriques i transcripció, ret un tribut d'admiració i afecte a aquestes glorioses Institucions de nostra Ciutat benamada.

Libre apellat SPECULUM PRIORIS, en lo qual son scrites totes les cosses, que lo Prior de la Confraria dels Clergues de sent Saluador te a fer del dia, que nouament es stat elet en prior, ffins a la ffi dels dos anys de son Regiment.

Per quant en dies passats es estat vist moltes de uegades los priós de la confraria de sent Saluador, apres que nouament eren elegits, e entrats en lo regiment de la dita confraria, per no saber que auien a fer hi ignorar les cosses que per lo dit prior an esser regides e administrades en lo dit bienni de son regiment, auien anar als priós passats demanant com, ni en quina manera se hauien a regir. E ab la ignorancia restauen moltes misses hi obsequis hi altres coses que entre lany se tenen a fer per no saber dit prior en quin temps se auia a fer la distribució de aquelles. Per tant lo discret mosen Loys Ventosa, preuere, Capellá del Compte de la dita Seu é confrare de la dita Confraria, en lany M. CCCC. LXXX III. feu lo present libre ab lo qual lo prior qualsevulla que será, tantost que nouament sirà elet, porà saber hi ueure cascún dia que aurá a fer del dia que sirá elet fins al darrer dia de la sua administració, que son dos anys, lo qual libre sirá apellat Speculum prioris. E semblantment hi son continuats tots los sensals que la dita confraria te hi posseheix huy en dia. E mes auant hi son continuades totes les marmessories perpetuades, que per lo dit prior han esser regides hi administrades, e los sensals de cascuna marmessoria e los carrechs que te a pagar per cascuna de aquelles, per manera que de aqui auant lo dit prior puxa donar bona rahó del regiment de la dita Confraria, e de la administració de les marmessories perpetuades, qui son a carrech de regir per lo dit prior.

Del inuentari que te a rebrer lo prior

Primerament, lo dimarts aprés de Tots Sants, quis te lo Seti de la dita Confraria, hi en lo segon any del Regiment de cascún prior, se fa noua elecció de prior, e feta la dita elecció, hi en lo cendemá, lo prior, qui nouament sirá estat elet, ora de uespres, deu rebrer ab inuentari tots los hornaments hi ioqualies de la dita confraria, les quals son en la Seu en la capella de sent Saluador e dins la Segristia de la dita confraria. En lo qual inuentari han

1483

xxiv 148

Libre apellat Speculum prioris en lo qual son scrites totes les coses que lo por dita Confraria dels clergues pobres de Sent Saluador te a fer del dia que nouament es stat elet en por ffins a la ffi de los dos anys de son Regiment :

Per quant en dies passats e axi hay moltes de uegades los priors de la Confraria de Sent Saluador apres que nouament eren elegits e entrats en lo regiment de la dita confraria per no saber que auien a fer hi ignorar les coses que per lo dit prior an esser regides e administrades en lo dit bienni de son regiment hauien anar als priors passats demanant com ni en quina manera se hauien a regir e ab la ignorança restauen moltes misses hi obsequis hi altres coses que entre lany se tenen a fer per no saber dit prior en quin temps se auia a fer la distribucio de aquelles Per tant lo discret mossen Lops ventosa preuere e capella del Compte de la dita Seu e confrare de la dita Confraria en lany M.cccc.lxxxiij feu lo present libre ab lo qual lo prior qual se uulla que sera tantost que nouament sira elet pora saber hi ueure cascun dia que aura a fer del dia que sira elet fins al darrer dia de la sua administracio que son dos anys lo qual libre sira apellat Speculum prioris E semblantment hi son continuats tots los censals que la dita Confraria te hi posseheix [illegible] mes auant hi son continuades totes le[s]

Primera plana del llibre apel·lat *Speculum Prioris*

Clixé Lluís Ibáñez, Prev.

entreuenir hi esser demanats los consellés vells hi nouells e lo prior vell, qui done dit inuentari, e lo prior nouell, quil reb, entreuenint hi lo notari de la dita confraria. Lo qual inuentari te esser scrit hi continuat en hun libre de la dita confraria, en lo qual son scrits tots los inuentaris de cascún prior com es entrat nouament.

Del inuentari dels espitalés

Item en laltre dia siguent lo dit prior nouell deu rebre lo inuentari dels espitalés uells, entreuenint hi tots les damunt dits consellés uells hi nouells ab los espitalés uells e nouells.

E acabats los Inuentaris, presents los consellés, lo prior nouell deu demanar al prior uell quines misses de presbiterats uan cascún dia ordinariament, ni quina rebuda te la confraria, ho a que pot bastar, per manera que segons la informació de aquell hi a consell de sos consellers regescha dites misses. E si del prior uell aurà tal relació que per uentura com aurà donats contes no hi sobrará res, que lauós dit prior faça dir tan solament una missa tots dies del comú de la confraria, com aquella no puxa cessar ffins tant que lo prior uell aga donats comptes de sa administració caga uist com romandrà de la cauculació de dits comtes. E aquesta missa se aga a dir cascún dia aprés que auràn dit leuangeli de la missa magor de la Seu e no abans, e si serà festa anyal otal dia que agués sermò en la dita Seu, lauòs lo senmaner, qual se vulla que sirà, la age a dir acabat lo sermó.

Dels comtes del prior de la Confraria

Aprés de tot açò fet, lo dit prior nouell deu sollicitar e instar lo prior uell que, dins hun mes aprés que es fora de la administració del dit priorat, done comptes de sa administració. E per lo dit prior nouell no li sia prefigit temps, mes auant com hi aga hun capítol en la confraria que lo prior vell aga e sia tingut donar comtes dins hun mes apres que sirà fora de la administració, e si nou fa ja hia certa pena impsoada. E si lo prior nouell li allargarà lo temps que pague la pena. E en los dits comtes han a entreuenir lo prior uell ab sos consellés uells e lo prior e consellers nouells entreuenint hi lo notari de la dita confraria, los quals comtes lo dit prior uell los pot donar dins la sua casa matexa. E aquells tots tenen poder de absolre e diffinir al dit prior de totes les rebudes hi dates per ell fetes en lo bienni de son regiment. E acabats los comtes, lo prior vell te a pagar a cascún conseller axi uells com nouells dos sous e al prior nouell dos sous, e a sí mateix altres dos sous. E

fet açò deuen pendre los dits comtes, axi los de la confraria com de la luminaria, com encara dels espitalers hi metrels en una caxa gran qui està dins la segristia, la qual se tanqua ab dues claus, e la una tinga lo prior, e la altra hun conseller.

Dels comtes dels illuminadōs

E acabats los comtes de la confraria, de continent deuen donar comte los illuminadós de la luminaria de la Seu, qui son dos, en los quals comtes han a entreuenir lo prior uell hi nouell hi lo illuminador e almoyner nouells. E tots aquests tenen poder de absolre hi diffinir en poder del notari de la dita confraria dels dits comtes a dits almoynés.

Dels comtes dels espitalés

Consecutiuament donen comte al dit prior los espitalés del espital de la confraria, en los quals comtes han a entreuenir los priós vell e nouell hi los espitalés nouells. E aquells tenen poder de absolre hi diffinir de dits comtes als dits espitalés, axí com damunt es dit.

Del escolà de sent Saluador

Mes auant lo dit prior es tengut tenir hun escolà ho auer un fadrí, qui cascún dia aparelle lo altar ho altàs de sent Saluador hi sent Iordi, e aiudar a missa an aquells, qui diràn les misses dels presbiterats, e altres misses entre l'any ques dien en dita capella. E te hauer lo dit escolà per sos treballs cinquanta sous per cascun any, que son per los dos anys cent sous, dels quals dit prior deu fer data en sos comtes.

De les lanties de sent Saluador

Item es tengut lo dit prior cascún dia de matí hi uespre encendre dues lanties, de aquelles tres que estàn en lo ròtol, dauant lo altar de sent Saluador, e pendre oli de la luminaria de la Seu, com de alli tots temps agen acostumat de pendre oli per illuminar dites dues lanties. La altra lantia, que està en lo dit ròtol, a tenir hi fer cremar lo procurador de la almoyna dels pobres de la claustra. E si dit procurador era negligent, que no la fes cremar, dit prior deu fer instancia, hi ab los senyors del Capítol que façen que dita lan-

tia creme continuament, com ia aquella age tots temps acostumat de cremar abans no vingués alli la confraria (1) (2).

De les cortines e pali en quines festiuitats se han de posar

Item en les festiuitats de Nadal, Cap dany, Apariçi, Santa Maria de ffebrer, Santa Maria de marc, Totes les dominiques de quaresma, Pasqua, Lo dia de la professó de les ladanies, A la Assensió, Cinquagesma, Corpus Christi, Sent Ioan, Sent Saluador, sta. Maria de Agost, Santa Maria de Setembre, Tots Sants, hi a la Concepció, lo prior deu posar les cortines vermelles al altar de sent Saluador e lo pali dor (3).

Dels sermons que te a comanar lo prior de tota la Quaresma

Tantost passades les festes de Nadal, lo prior deu prouehir ab temps de comanar tots los sermons de la quaresma, ques fan en la Seu, a la una ora aprés de mig iorn, als mes famosos sermonadós, que en la ciutat ó en los monestirs se trobaràn. E si per uentura hi aurà algun frare ó maestre de qual se vulla orde, que sia ualent home de sciencia, e tingua molta sequela, que lo dit prior comane an aquell tal tots los sermóns de la quaresma. E que done de caritat per cascún sermó del comú de la Confraria cinch sous (4).

*Del sonar del seny als sermons de la XL^a^* (*Quaresma*)

Mes auant tots los diumenges de la Quaresma e lo dia de santa Maria de Març, si caurà en la Quadragésima, lo prior deu ffer sonar lo seny magor

(1) En lletra molt posterior s'hi afegeix: "Ara la dita almoyna pague quiscún any a la dita conffraria XXX sous a la luminaria per a dit oli. E lo dit prior fa illuminar totes les tres lanties del rolle".

(2) Amb les rúbriques: *Lo presbiterat de mossén Jaume Vidal; Del mig presbiterat de mossén Pere Eximeno, preuere quondam; Del presbiterat de mosén Iohàn Fenoll, quondam, Racioner de la Seu; Del presbiterat de mossén Guillem Çescala, quondam preuere; De la absolució ques fa lo dia de sent Nicolau per ànima de mossén Font de vila,* es consignen en els fols. 3 v., 4 i 5 r. les fundacions fetes pels dits preveres, que no transcrivim per no ésser d'interès per als llegidors.

(3) Segueixen dues fundacions més amb les rúbriques: *De les misses e obsequis de mossén Guillem Beringuer, ques dien en lo Aduent; De les misses hi obsequis ques dien en lo mes de Giner per ànima del discret mosén Arnau de Campobadal,* beneficiat qui fou de la Seu. Fol. 5.

(4) Hi ha dues fundacions més amb les rúbriques: *De les misses ques dien tots los diluns e dimecres de la Quaresma per ànima de mossén Anthoni Gay, quondam preuere; De les V misses ques dien tots los dimecres de la quaresma per ànima de mossén Sescala.* Fol. 6.

de la Seu al sonador, tantost toquades les XII ores de mig iorn, e lo dit sonador deu muntar e toquar lo dit seny fins a dotze ores e miga, e lauòs aquedar dit seny e toquar a batallades al sermó fins a la una hora, e lauòs lexar se de sonar, e lo sermo deu començar a la una ora e acabar a les dues, per quant son a començar uespres. E acabat lo sermó, deuen mostrar cascún diumenge una part de les reliquies, que son en la Seu, bayant (banyant) aquelles en aygua, e aquella aygua estiga en la capella de sent Saluador per que la gent acabat lo sermó, o les uespres, vagen a la dita capella per fer oració hi puxen beure de la dita aygua. E açò per crexer la deuoció a les gents e lo dit prior deu tenir aquí hun parell de copes hi hun parell de cetres dargent; e lo prior deu donar al sonador de la Seu per lo sonar de tota la quaresma deu sous (5) (6).

De la festa de sent Iordi

Item la uespra de sent Iordi, qui es a XXII de abril, lo prior deu enramar be hi honradament la capella de sent Saluador, e la professó te a venir al altar de sent Iordi, acabades uespres, e apres matines, hi segones uespres, e no te a fer nenguna distribució lo prior en les dites professons. E lo dia de sent Iordi, aprés que la professó sirà a la Trinitat, lo prior deu tornar a la Seu ab dotze confrares, e la hu deu dir la missa magor alta en lo altar de sent Iordi ab diaqua e sotsdiacha. E dos que diguen dues misses baxes, una al altar de sent Saluador, altra en lo altar de santa Maria, e los altres que canten hi facen lo offici; e lo prior deu donar a cascú per caritat XII dines, e ell ha lo doble, hi deu se pagar del comú de la confraria (7).

De la profesó de les ladanies, que ve a la capella la uespra de la Assensió

Item la uespra de la Assènsió, que es lo darrer dia de les ladanies, ve la professó a la dita capella de sent Saluador, hi en aquella se te a ffer lo offici de la missa hi sermó. E lo prior deu agranar, o fer regar hi enramar be hi honradament la dita capella, e deu fer dir dues misses baxes, una ans del sermó, hi la altra acabat lo sermó, e deu donar per caritat per cascuna missa XII dinés, de la magor no es tengut donar res, com ia sie obligat lo canonge

(5) Al marge hi ha una nota de data posterior, que diu: "Ara es mudat aprés de uespres lo sermó y axi se diu aprés de tres hores".

(6) Segueixen altres dues fundacions amb les rúbriques: *De les misses de mossén Valldeperes ques dien en les octaves de Pasqua; De les misses de madona Burgues ques dien la primer diuendres de Carnaval.* Fol. 7.

(7) Hi ha una fundació amb la rúbrica: *Del aniuersari ques fa lo cendemà de sent Iordi per ànima den Nicolau Çabater.* Fol. 8.

qui te la senmana de missa magor de dir la. Ni del sermó no es tengut pagar ne res, com ia sia sermó hordinari hi a carrech de la Ciutat (8).

Del sermó del dia de sent Saluador

Item huyt o deu dies ans de la festa de sent Saluador, lo prior deu comanar lo sermó del dia de sent Saluador al mes famós sermonador, ques tropie en la ciutat, e as a ffer lo dit sermó a la missa magor ques diu al altar magor de la Seu, axí com es acostumat en les festiuitats solempnes, e lo prior te a pagar per dit sermo cinch sous.

Del enramar de la festa

La uespra de sent Saluador, lo dit prior es tengut de hauer rama e iunchs, e fer agranar tota la capella e tot lo claustro de fora dauant la Capella, hi regar, enramar hi eniunquar aquell. E hauer banqals per adins hi draps de ras, que estigua empaliat dels altás de senta Maria hi sent Iordi ffins al altar magor de sent Saluador. E aga alfabega (9) per donar ne aquells qui sirán a les uespres, missa e segones uespres. E acabades uespres magós en lo cor, la professó te a uenir a la capella, hi essent allí la professó, lo prior deu pagar a cascún canonge, beneficiats, e no beneficiats, axí confrares com no confrares, a cascú dos dines *ço es a tots igualment* (10). E axi matex pague a la professó aprés de matines, e a les segones uespres. E lo prior haga doble e totes aquestes cantitats sien pagades del comú de la confraria.

Del que te a fer lo prior lo dia de sent Saluador

E mes, lo dia de sent Saluador lo dit prior deu fer dir missa cantada en la capella de sent Saluador ab diacha e sotsdiacha, mentre que sonaràn tercia, e sense aquell qui dirà la missa magor, ni lo diaqua ni sotsdiaqua, aga de hauer dotze confrares qui façen lo offici, e done per caritat al qui dirà la missa magor XVIII dinés, e al diacha e sotsdiacha a cascú VIII dinés. E als dotze qui cantarán a cascú IIII dinés, e lo prior VIII dinés, e deu se pagar del comú de la confraria, e lo sermó nos diu an aquesta missa, sino a la missa magor, com ia es dit damunt.

(8) Segueix la rúbrica: *De les misses hi obsequis de mossén Jaume Vidal, quondam prevere.* Fol. 8 v.

(9) "IIIIe dotçenes de mates". (nota marginal de data posterior).

(10) Lo subratllat és de lletra posterior.

De les misses baxes ques dien lo dia de sent Saluador

Lo dit dia, lo prior deu fer dir tres o quatre misses baxes en la dita capella hi en lo altar de sent Saluador, sense les misses ordinaries, e aquelles faça dir una apres de altra a la hora que millor parrá al dit prior, e açò perque les gents, que vindrán a guanyar los perdons, puguen hoyr missa a qual se vulla hora que uinguen, e sien pagades dites misses del comú de la Confraria (11).

Del sermó ques te á fer lo dia del Seti

Item huyt dies ans del setī, lo prior deu comanar lo sermó ques te a fer aquell dia a qualque maestre en Taulegia, e si hi aurá negún confrare, que sia maestre ó baxeller en Taulegia, que sia comanat an aquell, e si hi aurá negún canonge maestre, que sia comanat an aquell, per quant per semblant iornada se fa dit sermó ab les portes tanquades e noy entreuenen lechs, perqué si uolrà parlar de la vida dels eclesiastichs confrares es millor que lo prehicador sia de la orde de sent Pere, si fer se pot; hon no sen hi trobassen, lauòs sia comanat lo dit sermó ha algun mestre religiós, e lo prior done de caritat per lo dit sermó cinch sous.

Lo diumenge abans del seti de sent Saluador lo prior deu posar hun cartell á la porta del cor de la Seu de la tenor siguent:

Sapien tots los senyors confrares de la santa confraria dels clergues pobres de sent Saluador que demà, qui sirà dilúns, en la dita capella de sent Saluador, aprés de uespres maiors, se celebrarán uespres de morts cantades per animes de tots los confrares finats e per tots fels defunts, e per lo dit prior sirá donat per caritat a cascún confrare, que hi entreuindrá essent hi al segón uers del segón salm ab son sobrepeliç, dos dinés. E aprés acabades uespres hi completes en lo cor de la dita Seu, sirá reçitat obsequi en la dita capella per los sobredits confrares e per totes animes fels defunctes, e sirá donat a cascú dels dits confrares interesents la caritat acostumada. E lendema, dia del seti, tots los qui celebrarán e sirán presents a la missa magor, e a les absolucions hi sermó, cascú dels dits confrares semblantment aurán la caritat acostumada. Però uinguen tots ab sobrepeliç bo y net, en altra

(11) Hi ha la rúbrica: *De les misses hi obsequis de mossén Jaume Salines.* Fol. 9 v.

manera no aurán caritat, enans sirán punits segons es contengut en hun capítol de la dita confraria.

E quant los confrares aurán acordat hi atorgat de mengar lo dia del seti, sia posat en la ffi del desús dit scrit ço quis segueix:

E tots los senyors de confrares qui aurán atorgat de mengar lo dia del seti al couit, los qui no hi sirán pagarán aytant com los presents, si donchs no tenien iuxta escusació.

Dels quatre ciris que an a cremar a les uespres hi al aniversari lo dia del seti

Lo prior deu fer fer quatre ciris, que cremen la uespra del siti, a les uespres de morts, hi al obsequi, hi lo cendema a la missa, hi a les absolucions, cascú de pes de set liures, o que entre tots quatre pesen trenta liures, poch mes o menys.

Del que te a fer lo prior la uespra del seti

La uespra del seti, qui es lo primer dimars aprés de sancta ✠ de maig (12), lo prior deu parar en la capella de sent Saluador lo tamut, lo qual deu posar entre lo altar de santa Maria hi lo altar de sent Iordi e cobrir lo ab un drap vermell. E sobre lo drap vermell deu posar lo drap dor de micer Garcia de Uallterra, qui es en la Segrestia, com axí ho vol lo dit micer Valterra que seruischa cascún any lo dia del seti. E axí a plagut al honorable Capítol. E a cada cap del dit talmut deuen cremar dos ciris, e quatre candeles al altar magor, e toquada la una hora mentre sonaràn a uespres magós. E acabat de sonar lo primer toch de uespres, deuen començar uespres de morts, cantades espaciosament en la dita capella de sent Saluador, e lo prior deu pagar a cascún confrare qui entreuindrá en dites uespres hi canonges, axí confrares com no confrares, que hi sirán estats al segón ues del segón psalm, a cascú dos dinés, e lo prior te auer lo doble; e acabades uespres de morts, an anar a dir uespres magós e completa al cor.

(12) Està borrat i sobrescrit tal com ho posem. Indubtablement era un altre el dia assenyalat per al seti.

Del sonar los senys

E acabada completa, lo dit prior deu ffer sonar al sonador de la Seu tots los senys mentre lo obsequi se dirà e també al uespre hi dematí al toch de prima hi mentre se ffaran les onze professóns, axi com han acostumat sonar a la confraria de la Seu, e lo prior ha a donar a dit sonador X sous.

Del obsequi la uespra del seti

E acabada la completa en lo cor, deuen tornar tots los confrares á la dita capella de sent Saluador e allí han a dir obsequi general per les ánimes dels confrares ffinats hi per totes animes fels defunctes, e lo prior deu pagar a cascún confrare IIII dinés, e lo prior te hauer lo doble. E los espitalés deuen scriure dit obsequi la nómina de tots aquells que hi sirán e lo prior deu pagar als espitalés lo dit obsequi per tots aquells qui sirán scrits, e son per la almoyna dels quatre dinés que cascún confrare deu pagar cascún any.

De la crida que te a fer lo cridador

E mentre se dirá lo damunt dit obsequi, lo prior deu fer anar lo cridador qui acostuma de fer les crides ab la esquella a les portes de cascuna sglesia, ço es: dauant la porta dels Fillols de la Seu la primera, hi altra a la Roqueta, e una dauant la porta de cascuna sglesia parrochial de la ciutat, e sia feta de la tenor siguent:

Confrares de la confraria dels clergues pobres de sent Saluador, demá per lo matí siats a la Seu, a la capella de sent Saluador, a la missa, absolucions hi sermó e guayarets quaranta dies de perdó de la part de Deu.

Del que te a fer lo prior lo dia del seti.

E lo dia del seti, qui es lo dimats apres de sancta creu de maig, dematí, acabada terçia hi sexta en lo cor de la Seu, deuen començar lo aniversari cantat alta veu, axí com si fos una nouena general, per tots los confrares. en lo altar de sent Saluador, dins la dita capella, e lo prior deu fer que aga los vestiments de brocat de la segrestia de la Seu e quatre capes hi quatre bordons de argent, com axí sia estat atorgat per lo honorable Capitol, segons

consta per scrits. E sia fet lo offici honrradament, axí com se fa a la comfraria de la Seu cascun any, e an hi entreuenir tots los canonges, axi confrares com no confrares; e acabada la missa del dit aniuersari, han a ffer onze (13) professons generals per ánima de tots los confrares finats hi per totes animes fel defunctes, portant cascú hun ciri cremant en la ma mentre faràn les dites absolucions. E sien fetes les dites onze absolucions en la forma siguent

De les honze profesons generals ques fan lo dia del seti.

La primera absolució se fa dins la capella de sent Saluador, e aquesta es general per ánima de tots los confrares e de totes animes fel defunctes, e lo qui a dit la missa deu dir les oracions: *Deus venie largitor* hi *Fidelium* e *Absolue*.

La II.ª per anima de mossen Bernat de Plaça, quondam preuere.

La segona se fa en lo claustro dauant lo portal magor dels apostols per ánima de mosen Bernat de Plaça, preuere quondam, ab les oracions *Da nobis Domine* hi *absolue;* e lo prior deu pagar hun diner a cascún confrare he a cascún canonge, axí confrare com no confrare, e lo prior te hauer lo doble: e al escolà qui porte la creu hun diner, e los fadrins qui porten los candalobres entre abdosos agen hun diner e per semblant orde sien pagades les altres.

La III.ª absolució es general.

La tercera absolució se fa en lo claustro deués lo Riu hi aquesta es general ab les oracions *Deus cuius miseracione anime* hi *Absolue.*

La quarta per ánima den Bernat Monçonís

La quarta se fa dauant senta Maria la Uella per anima den Bernat de Maça, alias Monçonís, ab la oracio *Inclina* e *Absolue;* e lo prior te a pagar a cascún hun diner, e ell ha lo doble, axí com damunt es dit.

(13) Està corregit i ara hi diu *tretze.*

La Vª es general.

La cinquena es general, e fas de les fons fins a la capella de sent Nicholau ab la oracio *Omnipotens sempiterne Deus cui nunquam sine spe,* hi *Absolue.*

La VIª per ánima de mossén Jaume del Rey.

La sisena se fa de la capella de sent Nicholau fins à sent Pere per ánima de mosén Jaume del Rey, sobre lo seu uas, ab la oració *Da nobis Domine* e *Absolue;* e lo prior tẹ a pagar a cascu hun diner, e lo prior ha lo doble.

La VIIª es general.

La setena es general e fas de la capella de sent Pere fins al portal que hix deués lo castell, ab la oració *Deus qui inter apostolicos sacerdotes* e *Absolue.*

La VIIIª es general.

La huytena se fa de la capella de mossen Mora ffins à les fons ab les oracións *Deus qui nos patrem et matrem* hi *Absolue;* e los espitalés deuen pagar a cascún confrare hun diner, hi al prior lo doble.

La IXª es general.

La nouena se fa de lo sepultura den Gallart ffins al portal dels Fillols ab les oracions *Da nobis domine ut animas famulorum tuorum sacerdotum et leuitarum,* e *Absolue;* e dits espitalés paguen hun diner a cascú.

La Xª es general

La dehena se fa de fora detràs la Seu ab les oracions *Inclina Domine ut animas famulorum tuorum,* hi *Absolue.*

La XIª es general

La honzena hi darrera se ffa defora del cap de la Costa de Magdalena fins al Carner general ab les oracions *Deus venie largitor, Fidelium* e *Absolue;* e lo prior te a pagar a cascun confrare hun diner, e a si mateix doble.

E acabades totes les onze professons dient lo psalm de *Miserere mey* tornen a la capella de sent Saluador tots los confrares e aquí se fa lo sermó, e per semblant hi entreuenen tots los canonges, axí confrares com no confrares. E acabat lo sermó lo prior deu pagar lo aniuersari a tots los canonges, axí confrares com no confrares, e donarlos comiat ques vagen a dinar, perque si aprés han a contractar de nengunes coses de la confraria, ni fer la elecció noy sien, per quant no han ueu, ni poden uotar en nenguns negocis de la confraria. E per ço, es millor ans del negociar pagarlos e auiarlos. E apres de tot açó, lo prior se deu posar al cantó del altar e aquí dir com es acostumada cosa per aquella jornada fer comemoració per tots los confrares e benfaytós vius, dient lo psalm quis segueix axi legint:

Commemoració per los confrares vius

Deus misereatur nostri et benedicat nobis illuminet uultum suum super nos et misereatur nostri. Ut cognoscamus in terram uiam tuam in omnibus gentibus salutare tuum. Confiteantur tibi populi Deus. confiteantur tibi populi omnes. Letentur et exultent gentes. quoniam iudicas populos in equitate. et gentes in terra dirigis. Confiteantur tibi populi Deus. confiteantur tibi populi omnes. terra dedit fructum suum. Benedicat nos Deus Deus noster benedicat nos Deus. et metuant eum omnes fines terre. Gloria Patri. Sicut erat. ℣ *Kirieleyson. Christeleyson. Kirieleyson. Pater noster.* ℣ *Et ne nos inducas in temptacionem.* ℟ *Set libera nos a malo.* ℣ *Saluos fac seruos tuos. Deus meus sperantes in te* ℣ *Mitte eis Domine auxilium de sancto* ℟ *Et de Syon tuere eos* ℣ *Domine exaudi oracionem meam* ℟ *Et clamar meus ad te ueniat* ℣ *Dominus uobiscum* ℟ *Et cum spiritu tuo.*

Oremus.

Deus qui caritatis dona per graciam sancti Spiritus tuorum cordibus fidelium infudisti. da famulis tuis. pro quibus tuam deprecamur clemenciam. salutem mentis et corporis. ut te tota uirtute diligant, et que tibi placita sunt tota dileccione perficiant. per. Christum. Dominum. nostrum. Amen.

E aprés facen la siguent comemoració per los confrares finats dient lo psalm quis segueix:

De profundis clamaui ad te Domine. Domine exaudi uocem meam. Fiant aures tue intendentes: in uocem deprecacionis mee. Si iniquitates obseruaueris, Domine: Domine. quis sustinebit. Quia apud te propiciacio est: et propter legem tuam sustinuit te Domine. Sustinuit anima mea in uerbo eius: sperauit anima mea in domino. A custodia matutina usque ad noctem: speret Israel in Domino. Quia apud Dominum misericordia: et copiosa apud eum redempcio. Et ipse redimet Israel: ex omnibus iniquitatibus eius. Gloria Patri et Filio. Sicut erat. Requiem eternam dona eis, Domine. Et lux perpetua luceat eis. A porta inferi. Erue Domine animas eorum. Sacerdotes tui induantur iusticiam. Et santi tui exultent. Domine exaudi oracionem meam. Et clamor meus ad te ueniat. Dominus uobiscum. Et cum spiritu tuo. Oremus. Oracio.

Da nobis, Domine, ut animas famulorum tuorum sacerdotum et leuitarum. quas de huius seculi eduxisti laborioso certamine. sanctorum tuorum cetui tribuas esse consortes: Oracio.

Deus uenie largitor et humane salutis amator. quesumus clemenciam tuam. ut nostre congregacionis fratres. qui ex hoc seculo transierunt. beata semperque uirgine Maria intercedente cum omnibus sanctis. ad perpetue beatitudinis consorcium peruenire concedas: Oracio.

Fidelium Deus omnium conditor et redemptor. animabus famulorum famularumque tuarum. remissionem cunctorum tribue peccatorum. ut indulgenciam quam semper obtauerunt piis suplicacionibus consequantur. Per Christum dominum nostrum. Amen.

E ffet tot açó si de nengunes coses se aurá a contractar, ni a parlar de la confraria lo prior estant en lo loch mateix deu preposar les cosses que li parrán se deuen preposar per hutil de la confraria, e fer toquar la desliberació de aquelles al notari de la confraria alli mateix de continent. E si dit prior no desliberará preposar nenguna cosa per part de la confraria, lauós deu dir que si hi ha nengun que vulla res dir ni preposar que ho digue allí, mentre están aiustats dits confrares.

Del pagar del aniversari

E acabades totes les coses damunt dites, lo prior deu pagar lo aniversari en la forma siguent, ço es: a cascún confrare que aurá dita missa en la dita

capella aquell dit dotze dinés, e a tots los altres qui no haurán celebrat a cascú dells huyt dinés, e lo prior ha lo doble.

E açó sia dit per al any que no si fará noua elecció de prior nouell.

En lany ques fará noua elecció de prior, lo dia del setȗ lo prior te a fer axí com damunt es dit. Emperò ultra totes aquelles coses damunt dites te a fer mes auant les coses siguents:

Primerament que mentre dirán la misa del aniuersari, o mentre farán lo sermó, lo prior ab sos consellés hi lo prior uell hi alguns promens confrares en nombre de dotze que sien tots, isquen sen defora de la capella e dins (14) santa Maria la uella tancats ó en altre loch hon millor los parrá allí facen la elecció del prior. E ans de totes coses deuen tots iurar que nengún no dirá ni reuelará nenguna cosa de tot quant en dita elecció se parlará. E aprés que haurán tots iurat, lo prior deu tenir scrits en hun troç de paper sis o set o huyt noms de confrares que sien beneficiats de la Seu, aquells que li parrán sien millós, que sien bons a regir dit offici prenent ne de abdosos los cos, e aquí deu dir hi preposar an aquells dotze qui son allí aiustats ab ell: Com acostumada cosa es de dos en dos anys per elecció noua de prior e per çó som totsací iustats, yo he escolits abdosos los cors hie scrit an aquest paper tots aquells quem han pareguts bons per a regir hi ministrar dit offici, e son aquests: i deu los legir e aprés quels aurá legits si als consellers hi promens los ne ocorrerá negún altre que hi sia bo, que lo prior se agués hoblidat, o noy agués prou pensat que aquell tal sia affegit en dit memorial. E deuen començar a uotar ab la horde siguent:

De la manera del uotar com se fa noua elecció de prior

Primerament deu uotar lo prior en aquesta manera: que deu fer hun senyal a tres noms de aquells que están scrits en lo paper aquells que en Deu hi sa conciencia li parrán esser millors per a regir lo dit priorat, e aquests senyals sien fets o ab una agulla ó ab una ploma ab tinta. E aprés deu uotar lo prior uell per aquella matexa horde, e aprés deuen uotar los quatre consellers del prior, e aprés los promens cascú per aquella horde matexa. E lo prior deu mirar com uote cascú hi com posen lo punt sobre los tres noms que no posen los tres punts tots sobre hun nom, ni facen tan poch mes de tres punts o senyals. E acabat tots de uotar, los tres noms que tindrán mes veus o mes punts aquells an de entrar dins tres redolins de cera uermella, ço es: que cascún nom deu esser scrit en pergamí e mes cascú dins hun redolí e deuen fer

(14) la secristia de la dita capella ho en (sobre la ratlla i en lletra diferent).

que los dits tres redolins sien eguals que no sia mes gros la hu quel altre, e tots los tres rodolins deuen esser mesos en una capça dauant tots dotze e aquella tanquar e sagellar e no si toque fins a tant que sia acabat lo sermó.

Dels quatre consellés

E mes auant deuen elegir allí mateix quatre consellers confrares qui consellen al prior qui nouament exirá los dos anys venidors, e aquests poden elegir bonament concordant sen tots, o a mes ueus; e si fer se pot, deuen fer los consellers que elegirán sien ia estats priors. E aquests quatre consellés deuen esser scrits en hun paper perque aprés que sirá exit hi nomenat lo prior nouell sien legits los consellés.

Dels almoynés

Mes auant deuen elegir allí mateix hun almoyner hi hun illuminador, que sien confrares, de la manera que elegexen los consellers e deuen esser scrits aprés dels consellers perqué sien legits aprés dels consellés.

Dels espitalés

Aprés deuen elegir dos espitalés confrares que regesquen hi gouernen los pobres que uenen al espital. E axí mateix deuen esser scrits aprés dells illuminadós perqué sien legits aprés que sirá exit hi nomenat lo prior nouell, e fet tot açó deuen sen tots tornar dins la capella de sent Saluador esperant fins que sia acabat lo sermó.

E acabat lo sermó lo prior se deu posar al cantó del altar, hi estant allí deu dir als confrares com ell indigne aga regit aquell priorat dos anys, que si per uentura en lo regiment de la dita confraria no se era agut ab aquella fraternitat que tot prior es tengut de hauer se ab los confrares, ni si regint dit offici auia enugat a nengú, que allí ell demana perdó à tothom generalment.

E acabat de dir açó, deu legir tots los confrares qui nouament dins lo bienni de son regiment se sirán fets confrares, e acabat de legir aquells, deu dir: ffarem la pregaria acostumada de fer per tots los confrares e benfaytós vius, e dir lo psalm *Deus misereatur nostri*, axi com largament está posat desús ab aquells versos e oracions que hi son scrites.

Aprés deu legir tots los confrares qui sirán morts en son temps e acabats de legir deu dir: pregarem per aquestes animes e per totes animes fel deffunctes e farem la comemoració acostumada dient lo psalm *De profundis* ab los versos e oracions segons damunt stant escrites largament.

E acabades totes aquestes cosses, lo prior deu pendre la capça en la ma hon están los tres rodolins de la elecció del prior, closa hi sagellada, e tenint axí l acapça en la ma que tothom la uega, deu dir com acostumada cosa es de dos en dos anys fer elecció noua de prior lo dia del Seti de la confraria, hi per ço ell ab sos consellers hi encara alguns promens en Deu hi sas conciencies an feta elecció de tres dins tres rodolins, los quals estàn tanquats i sagellats dins aquella capsa, e lauors mostrar la allí al magor qui si trobarà, o a la magor part que vegen com está sagellada, e que no si a toquat. E aprés obrirla e traure los dits tres rodolins de çera e tenir aquí hun bací mig de aygua e dauant tots los confrares lançar los dits tres redolins dins laygua del baci e cobrir ho ab una touallola e hauer hun infant petit e ferlo senyar e ferli traure hun redolí e aquell donar lo al magor quis trobarà allí, e aquell hubert, sia legit per aquell quel hobrirà: prior hauem tal, e si sirà allí en lo rotle tantost iure aquí de present de be hi lealment hauerse en lo regiment de la dita confraria, e donar bon comte de aquella dins hun mes aprés que sirá fora dei priorat; e si noy sirá, tantost que sia uengut, la primera cosa iure com damunt es dit.

E ffet açó, lo prior vell deu tornar al altar hi deu legir los consellers nouells nomenant cascú per son nom alta ueu, e aprés deu legir los almoynés e aprés los espitalés e acabat tot açó lo prior deu pagar a cascú la caritat acostumada, segons es ia stat dit damunt.

E dit prior uell ab los consellers deuen pendre los dos rodolins que sirán restats dins lo baçí e tornen aquells dins la matexa capça, e sia sagellada la dita capça e sia mesa dins la segrestia de sent Saluador dins la caxa magor en hun caxó que ha al cantó de la caxa; perque si dit prior nouell moría, quod absit, quen puxen traure hun altre de aquells dos en la forma desús dita.

E aquest dia mateix, a la una hora apres mig iorn, lo prior uell deu demanar sos consellers uells, e lo prior hi consellers nouells e hauer lo notari de la confraria e deu retre lo inuentari de tots los hornaments de la dita confraria e de totes les iocalies al prior nouell, e donarli les claus e daquí auant no entremetre se de res de la confraria sino que deu aparellar sos comtes per manera que dins un mes los done. E semblantment facen los almoynés, hi los espitalés, segons está ordenat al principi del present libre.

En lany que los Confrares desliberarán mengar la confraria, la qual se acostumaue de mengar de dos a dos anys en lo dia ques fa elecció noua de prior, se te a tenir lorde siguent:

Lo prior, hun mes abans del seti, deu aiustar los confrares e aquí preposarlos quines viandes uolran mengar; si acordarán de mengar gallines o per-

dius, salsa bollida ho arroç, que ho vullen desliberar, perque dit prior ab temps puxe millor prouehir en les cosses que siran mester en dit conuit e del que desliberán mengar lo dit prior ab temps se deu prouehir de totes coses.

De conuidar los confrares

En aprés huyt dies ans del Siti, lo prior deu conuidar tots los confrares. quis trobarán presents en la ciutat, e cascún confrare es tengut de esser al dit conuit, sino que fos malalt, o agués anar defora e an aquella iornada no pogués esser tornat, en altra manera tots aquells que noy voldràn esser que paguen mig escot, e si des que sirán conuidats hi aurán acceptat noy vindrán que aquests aytals paguen tot lo escot complit, com axí ni aga exprés capítol en la confraria.

Del tatxar del scot del dinar

Item lo prior ab los consellés ab alguns prómens deuen taxar lo scot, que cascú te a pagar, segons les viandes que donaràn. E mes dit prior deu amprar alguns confrares iouens perque seruisquen lo dia del conuit e deu prouehir en hauer un preuere confrare que liga alt en cadira, mentre los altres confrares dinarán cantant. E te a legir les homelies que stant scrites hi ordenades en hun libret de la confraria de letra formada, hon son scrits los capitols uells de la confraria, com la confraria solia esser deffora a sent Saluador. E tots aquells qui servirán e lo que legirá no deuen pagar sino mig scot.

Mes auant dit prior se deu prouehir ab temps de plats, escudelles, ampolles, brocals, taçes hi altres coses necessaries per al conuit logant ne de reuenedores, segons es acostumat.

Del que han a fer aprés del dinar

E com aurán acabat de dinar, tots los confrares deuen anar a la capella de sent Saluador dient lo psalm de *Miserere mey Deus* e com sirán tots dins la dita capella deuen cantar hun respons *Libera me Domine,* e acabat lo respons lo qui aurá dita la missa deu dir les oracions *Da nobis Domine ut animas famulorum tuorum et leuitarum. Deus uenie largitor* e *Ffidelium* segons están scrites cinch cartes anrere en lo present libre, e lo prior te a pagar a cascun confrare qui present sirá hun diner, e lo prior ha lo doble.

MANUS SCRIPTORIS: CAREANT SINE FINE DOLORIS

IMPORTANTS DESCOBRIMENTS D'ARQUEOLOGIA CRISTIANA DELS DARRERS ANYS, PEL DR. JOSEP VIVES, PREV.

I

La "Memoria Apostolorum" de la via Apia. — A la dreta de la *via Apia,* a la tercera milla sortint de Roma, es troba la Basílica de Sant Sebastià, coneguda antigament pel nom de *Basilica Apostolorum* i també pel de *ad Catacumbas* (1).

Una pila de testimonis històrics, d'una autenticitat i autoritat indiscutibles, ens ensenyen que des de mitjans del segle IV i segurament molt abans, era arrelada la creença que aquell lloc havia estat santificat per St. Pere i St. Pau, ja per haver-hi habitat en vida, ja per haver reposat allí les seves santes despulles després de la mort; i per això els cristians hi erigiren una *Memoria* on hi celebraven el 29 de juny de cada any una festa, de la mateixa manera que ho feien aquell mateix dia en la *via Aurelia* (Vaticà) en honor de St. Pere i en l'*Ostiense* en honor de St. Pau.

Prop de l'altar dels dos gloriosos apòstols de la primitiva Basílica (2) hi posà el papa St. Damas la següent inscripció:

HIC HABITASSE SANCTOS COGNOSCERE DEBES
NOMINA QUISQUE PETRI PARITER PAULIQUE REQUIRIS

(1) El nom *ad catacumbas* de primer designava exclusivament aquell paratge; després, cap al segle IX, per haver-hi allí un dels més coneguts cementiris cristians subterranis, s'aplicà aquest nom a tots els altres, donant-li la significació de "cementiri subterrani".

(2) El *Liber Pontificalis* diu de St. Damas: *Hic fecit duas basilicas... et in catatymbas, ubi iacuerunt corpora sanctorum apostolorum Petri et Pauli, in quo loco "platonam" ipsam, ubi iacuerunt corpora sancta, versibus exornavit* (Edició Duchesne, p. 212, vol. I). El nom de *platona* és degut a què la capella estava decorada amb plaques de plata. La inscripció és coneguda por còpies posteriors. Edició de Ihm, XXVI.

És sabut que nostre sant compatrici des de petit havia remenat sempre als Arxius Pontificals, en el palau dels quals, com ell mateix diu en una inscripció, que hi col·locà,

> *Hinc pater exceptor, lector, levita, sacerdos*
> *creverat...* (3)

és a dir, que el seu pare hi havia viscut com a secretari, lector, etc. Ningú, doncs, no podia saber tan bé com ell lo que la tradició i els documents cantaven sobre aquest punt tan important per a la història de l'Església; per lo qual el seu testimoni és d'una gran autoritat; més encara, tenint en compte que en els seus nombrosos epigrames, sempre que es tracta d'una cosa no prou segura, no oblida mai d'advertir-ho amb les paraules *fama refert, fertur,* o altres semblants (4); en canvi aquí no pot ésser més categòric: *Cognoscere debes.* El verb *habitasse* si bé podria significar "varen habitar" en sentit propi, és quasi segur que en el llenguatge damasià, vol dir "varen reposar les seves despulles" (5).

Entre els molts altres testimonis documentals que confirmen la dita de St. Damas, només aduirem els dos més antics: el del Calendari Filocalià (de l'any 354) i el del *Martyrologium Hieronimianum.* Tots dos senyalen una festa *ad catacumbas* al dia 29 de juny, i lo més important és que ens donen la data de l'any 258 (*Tusco et Basso consulibus*) en la qual seria instituïda.

El Calendari, en la part destinada a ressenyar les festes dels aniversaris de l'enterrament dels màrtirs (*Depositio Martyrum*), diu així: *III Kal. Jul. Petri in Catacumbas et Pauli Ostense, Tusco et Basso consulibus* (258) (Ruinart, *Acta Martyrum Sincera,* ed. 1859, pàg. 631).

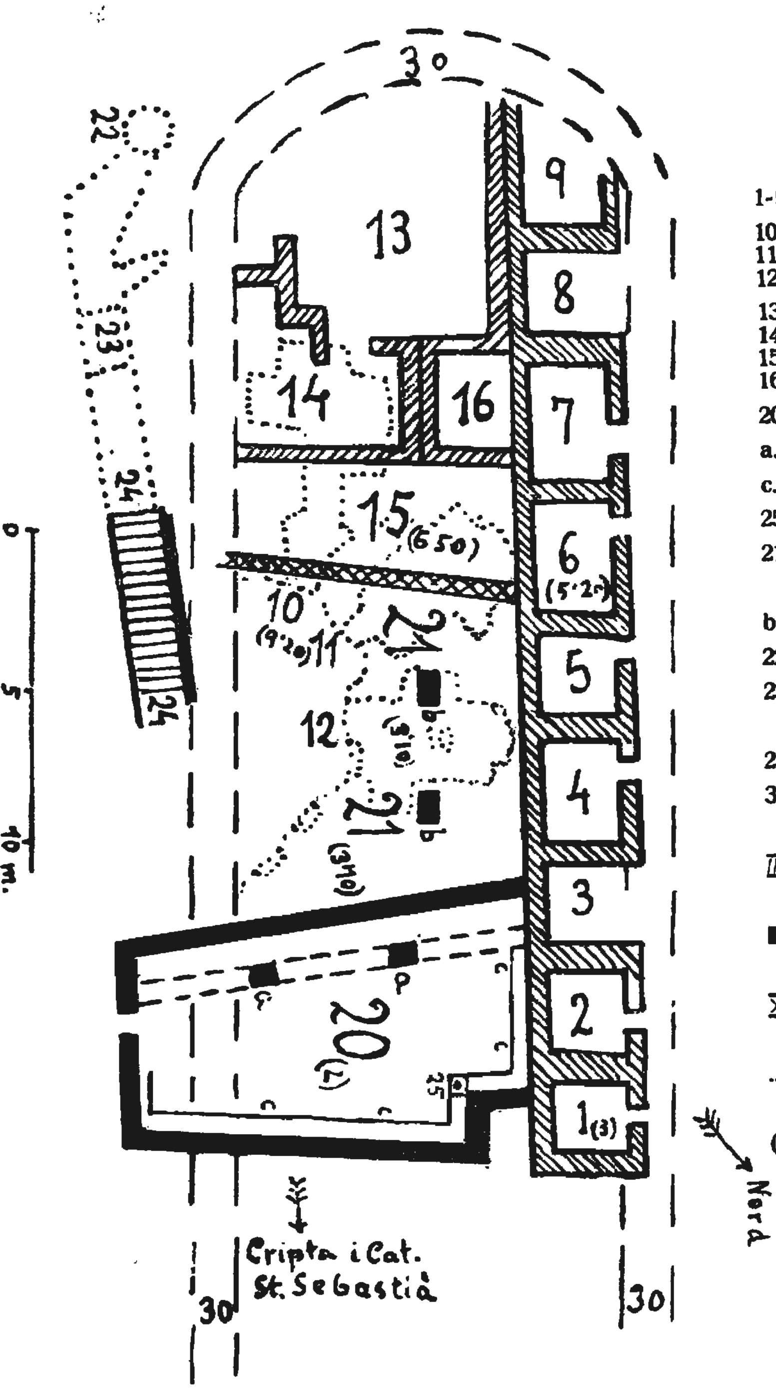
El *Hieronimianum* deia probablement (els Mss. donen un text corromput): *III Kal. Jul. Romae, via Aurelia Natale SS. Apostolorum Petri et Pauli, Petri in Vaticano, Pauli vero via Ostiensi, utriusque in catacumbas, passi sub Nerone, Basso et Tusco Consulibus.* (Duchesne, *Liber Pont.* I, pàg. CV).

Citarem encara una llegenda migeval (s. V - VI) *de la Passio Petri et Pauli,* que diu: *Sanctorum autem apostolarum cum a graecis corpora tollerentur ad Orientem ferenda, extitit terremotus nimius et occurrit populus Romanus et comprehenderunt eos in loco, qui dicitur catacumba, via Apia*

(3) Ed. Ihm, LVII.

(4) *Fama refert* en l'elogi de Sta. Agnès (Ihm, XL) i en el dels màrtirs grecs (Ihm, XLII). En el de St. Hipòlit (Ihm, XXXVII) *fertur* i *haec audita refert Damasus.*

(5) Amb aquest darrer significat usa clarament St. Damas *habitare* en el vers a St. Gorgoni (Ihm, XXXI). Demés, vide el text del *Liber Pontificalis.* L'autor, que fa referència a la inscripció, la interpreta *iacuerunt* (en una nota anterior, n. 2).

1-9. Columbaris.
10, 11, 12. Entrada de (9'20 m.) Cambres sepulcrals puntejades.
13, 14, 15, 16. Sales funeràries paganes.
20. Triclia (2 m.)
a. a. Pilans de la Triclia.
c. c. Banc » »
25. Font » »
21. Pati davant la Triclia. (3'10 m.)
b. b. Pilans del pati.
22. Pou.
23. Hipogeu de galeria subterrània.
24. Escala i galeria.
30. Mur de la Basílica actual.
[hatched] Construccions paganes.
[black] Construccions cristianes.
XX Construccions mixtes.
...... Construccions subterrànies.
( ) Metres sota el pla de la Basílica.

miliario tertio, et ibi custodita sunt corpora uno anno et mensibus septem. Cfr. Dufourcq, Etude sur les *Gesta Martyrum*, pàg. 102, París, 1900.

La llegenda era molt antiga. Com veurem, St. Damas segurament hi fa al·lusió.

Passem ara a veure lo que diuen els monuments. Ens ho faran conèixer sobretot les importants excavacions fetes sota la actual basílica de Sant Sebastià de la *via Apia*, en 1915 sota la direcció del Dr. P. Styger; i en 1919-1920 i 1922 sota la de G. Mancini per l'"Ufficio degli Scavi", i de H. Marucchi per la "Commissione d'Archeologia sacra".

Seguint l'ordre històric de construcció dels monuments retrobats (diferent naturalment del dels descobriments), podem fer el següent resum (6):

En els segles I-II de la nostra era, el terreny que ocupa avui la basílica (7) formava una fondalada que li valgué el nom de *ad catacumbas*, amb forta pendent de NE. a SO., o sia de nau dreta i entrada cap a nau esquerra i absis; especialment cap al centre hi hauria un clot, formant una minúscula vall.

A la dreta quasi seguint el costat de la nau central, hi havia una renglera de *columbaris* (Vegi's el gràfic, núm. 1-9) (8), tots amb l'entrada cap al Nord, on hi passaria un camí que venia de la propera *via Apia*. Styger, qui els descobrí en 1915, pogué ja afirmar que eren dels segles I i II, com ho prova la decoració dels centenars de petits nínxols i entre altres una inscripció del temps de Vespassià. Al segle IV foren quasi tots escapçats per a la construcció de la basílica. El primer està a 3 metres sota el pla de l'església, i van baixant fins a 5 i 6 metres.

Al pla de la petita vall, quasi formant semicercle, les entrades de diversos sepulcres cavats en la roca. Sobretot tres magnífiques cambres sepulcrals (n. 10, 11, 12), descobertes en 1919 per Mancini amb superbes i monumentals portalades de finíssim maó. L'un (n. 10) amb riques i variades pintures al fresc en les voltes i murs. Els altres dos amb bellísims sostres decorats amb plafons d'estuc, ramatges, etc., i que encara avui semblen tot just aca-

(6) Els treballs apareguts des de 1915 en diferentes Revistes, especialment en el "Nuovo Bull. d'Arch. Crist." són nombrosos i importants. Com que sols voldríem donar un resum de la qüestió, ens referirem als més moderns i de conjunt:

Notizie degli Scavi, 1923, p. 3-79, article de G. Mancini.

Id., id., p. 80-103, article de H. Marucchi, amb abundosa i esplèndida illustració.

Roemische Quartalschrift, 1922, p. 5-28, J. P. Kirsch.

Zeitschrift für kath. Theol., Innsbruck, 1921, p. 549-572, P. Styger.

Zeitschrift für die neutest. Wissenschaft, Giessen, 1922, p. 150-157. H. Lietzman, i d'aquest mateix autor "Petrus und Paulus in Rom", Bonn, 1915. Estada de St. Pere i St. Pau a Roma, com a estudi general.

(7) La basílica primitiva, del s. IV, era més ampla. El seu paviment a mig metre sota l'actual, estava ple de tombes. No en parlarem per a simplificar.

(8) Columbari = edifici sepulcral, on en petits nínxols es guardaven les urnes amb les cendres dels morts.

bats de construir. Totes tres cambres s'endinsen en la roca fins a 8 i 10 metres en diferentes direccions i desnivells. Les portes d'entrada estan avui a 9'20 metres sota el pla de la basílica. Per la seva bona conservació són de les més belles coses dels bons temps imperials que poden ésser visitades. Mancini creu que, construïdes al primer segle, primerament serviren com a *columbaris* i des de la meitat del segle II fins a mig segle III per a inhumació dels cadàvers, i probablement pertanyien a un *Collegium funeratitium*, com ho sembla indicar la inscripció trobada:

GORDIANO INNOCENTIORUM

Els *Innocentes* sembla que formaven una comunitat, que no fóra estrany que fos més o menys cristiana. Entre les moltes inscripcions de les làpides, crida l'atenció l'abundància de noms grecs. Es pot dir que totes eren de pagans. No obstant en una hi ha un graffito (9) cristià:

ITXΘYC (ιχθυς = peix)

el conegut acròstic, format amb les primeres lletres de les paraules gregues, que corresponen a *Iesus Christus Dei Filius Salvator* (10). La tau, entre les dues primeres lletres, és antiquíssima representació de la creu.

Quasi al damunt d'aquestes cambres sepulcrals i al costat dels darrers columbaris abans citats, hi havia unes sales (n. 13, 14, 15, 16) que, si bé podrien haver pertangut a una *villa romana*, quasi és segur, segons Styger i Mancini, que eren destinades a lloc de reunió dels pagans en les seves cerimònies funeràries (en part potser habitació dels guardians de tot aquell cementiri). No són totes del mateix temps, però sí dels dos primers segles, com ho proven els restes de decoració pompeiana i els materials de construcció dels murs (11).

Tots aquets monuments funeraris pagans (i altres no descrits) deixa-

(9) Graffito = inscripció feta per no professionals amb qualsevol instrument.

(10) Ἰησοῦς Χριστὸς Θεοῦ Υἱὸς Σωτήρ.

Σωτήρ = Salvator volia significar "Déu" segons Doelger, Das Fischsymbol in fruhchristlicher Zeit, p. 421, Rom. 1910. Segon i tercer volum d'aquesta important obra. "Der heilige Fisch in den antiken Religionen und in Christentum, Munster, 1922.

El peix era des del segle segon la representació de Jesús. Cfr. Real Enc., Pauli-Wissowa: Ichthis, IX, p. 844.

En altra làpida d'una tomba s'hi troba també en graffito la figura del peix i de l'àncora.

(11) De la pintura d'una d'aquestes sales diu Styger (Roem. Quartalschrift, 1915, p. 108): "...restiamo sorpresi per l'eleganza e la vivacità del movimento impreso a le figure disegnate. L'autore predilige i toni freddi (bleu e verde) per la carnagione, e i toni caldi (rosso e bruno) per le ombre, seguendo en ciò le regole classiche. Le figure appariscono ben proporzionate e manifestano nell'artista una certa padronanza delle forme anatomiche..."

ren de servir des de la segona meitat del segle tercer. Com diu Mgr. Kirsch, no cap el més petit dubte que vers aquesta època, tota aquella aglomeració de construccions passà a mans de propietaris cristians o de la comunitat de l'Església. Potser els primitius propietaris s'havien convertit al cristianisme, com sembla lo més natural. Lo que queda ben provat, és que llavors aquella petita vall fou omplerta de runes, quedant completament enterrades les tres precioses cambres sepulcrals. Al damunt s'hi edificà un ample pati, servint-li de parets al Nord el mur de la renglera de columbaris, i a l'Oest el d'una de les grans sales funeràries (n. 15). Styger el desenterrà en 1915 (a 3'10 metres sota la basílica) i trobà una bona part del paviment d'amples rajoles, un tros de cuneta, que recolliria l'aigua de la pluja i els començaments de dos pilars (b, b) que indiquen que d'aquell cantó hi hauria una galeria coberta, parallela als columbaris.

Al costat d'aquest pati (i un metre més elevat) s'hi construí, certament a la mateixa època, una gran cambra irregular a la qual Styger donà, al trobar-la, el nom de *Triclia*.

La *triclia* era, com veurem, un lloc on els cristians celebraven àpats funeraris i altres cerimònies en honor dels sants apòstols Sant Pere i Sant Pau. De forma de trapezi, com el pati, semblaria una "loggia italiana", oberta del costat, de qual cantó dos pilars (a, a), els basaments dels quals encara es conserven, sostindrien la teulada; el paviment de grans rajoles; un banc (c, c) de 50 cm. d'alçada amb un respatller d'estuc color vermellós voltava la sala. Més amunt del banc, en les parets, començaven les pintures que, pels fragments conservats, sembla que representaven un jardí amb moltes flors i animals. En un recó una pica amb una font (n. 25). Tant els pilars com les parets foren rebaixades en edificar la primitiva basílica (l'actual sols està dos metres més enlaire). Però lo més interessant d'aquesta sala i que demostra plenament el seu caràcter cristià és que les parets estan farcides de "graffiti", és a dir, d'inscripcions dels piadosos visitants. Styger n'ha comptat uns dos cents, entre ells trenta en llengua grega. En tots els que encara són llegibles, s'hi invoca a Sant Pere i Sant Pau; en uns demanant la seva protecció:

PETRUS ET PAULUS IN MEN
TE ABEATIS ANTONIUS

PAULE PETRE IN MENTE
HABETE SOZOMENUM

PAULE ED PETRE PETITE
PRO VICTORE

En altres molt nombrosos es fa referència al ritu del *refrigerium*:

PETRO ET PAULO
TOMIUS COELIUS
REFRIGERIUM FECI

DALMATIUS
BOTUM IS PROMISIT
REFRIGERIUM

XIII. KAL. APRILES
REFRIGERAVI
PARTHENIUS ET NOS IN DEO OMNES

Les paraules *et nos in Deo omnes* amb lletra diferent, segurament que hi foren afegides per un dels companys de *Parthenius.*

El ritu del *refrigerium,* que s'acostumava a fer en els àpats funeraris, consistia en una libació prop del sepulcre que es volia honorar. Derivava d'un antiquíssim costum pagà, al qual els fidels donaren un concepte cristià; una cosa semblant a lo que passa amb "els focs de Sant Joan", també d'origen pagà. Sembla que als primers temps, els fidels reunits en fraternal àpat (principalment el jorn de l'aniversari) a prop de les tombes dels màrtirs, posaven la copa plena damunt del sepulcre i la bevien després. En una inscripció cristiana de l'any 299 (Africa) una piadosa Statulenia Julia recorda la taula de pedra feta col·locar damunt la tomba de la seva mare Secundula:

Memoriae Aeliae Secundulae.
Funeri multa quidem condigna iam misimus omnes,
insuper araeque depositae Secundulae matris.
Lapideam placuit nobis atponere mensam,
in qua magna eius memorantes plurima facta,
dum cibi ponuntur calicesque et copertae,
vulnus ut sanetur...

Es a dir que paraven taula damunt de la tomba. *Copertae* = els coberts (Mélanges d'Arch. et d'Hist., 1895, p. 49, S. Gsell). Wilpert (le Pitt. delle Cat., p. 467) fa notar que la sagrada Escriptura semblava recomanar aquest costum: *Panem tuum super sepulturam iusti constitue, et noli ex eo manducare et bibere cum peccatoribus* (Tobies, IV, 18). Un graffito de la catacumba de Priscil·la diu: *Ad calicem venimus,* fent referència al mateix ritu.

Més tard, a darrers del segle IV, és segur que, abans de fer la libació.

els fidels vessaven part del vi damunt la tomba, perquè, com ens conta Sant Paulí de Nola, la senzilla pietat del poble creia erradamnent que els Sants s'alegraven de l'escumós licor vessat sobre els seus sepulcres.

...male credule sanctos
perfusis halante mero gaudere sepulcris (Carmen XXVII, v. 566).

Prudenci encara ens fa saber que també hi vessaven perfums:

Nos tecta fovebimus ossa
violis et fronde frequenti
titulumque et frigida saxa
liquido spargemus odore.

En l'himne *Circa exequias defuncti* (Cath., X, v. 167-172) i en *Perist.* XI., v. 193:

Oscula perspicuo figunt impressa metallo
balsama defundunt, fletibus ora rigant

(*metallo* = marmore sepulcrali).

I P. Orsi en "Notizie degli Scavi", 1893, pàg. 292, troba la confirmació d'aquest costum en un sepulcre *a mensa* de la catacumba de Sant Joan de Siracusa (Sicília). En la llosa sepulcral hi havia tres forats cònics (65 mm.) que la traspassaven d'una banda a l'altra. En un dels forats s'hi trobava encara adaptat un disc metàl·lic com un colador. Al costat, vasos que servirien per a vessar-hi els perfums.

Sant Paulí de Nola encara s'inclinava a perdonar aitals pràctiques:

Ignoscenda tamen puto talia parvis
gaudia, quae ducunt epulis (loc. cit.).

Sant Agustí poc després les atacava sense perdó, segons diu en sa carta (Epist. XXIX). Sant Ambròs ja molt abans havia prohibit els àpats funeraris en la seva església; Santa Mònica, trobant-se a Milà, anava un dia amb el seu paner ple de provisions a celebrar, segons el costum africà, l'aniversari dels màrtirs a l'església i es trobà amb el sagristà que no la deixà entrar.

El *refrigerium* en honor dels màrtirs, era un verdader acte de culte. La *triclia,* doncs, era un lloc sagrat, una *memoria Apostolorum,* i amb tota seguretat des de mitjans del segle tercer, per això és un monument d'una grandíssima importància, ja que és una prova més de la mort i de la sepultura a Roma dels dos grans Apòstols; cosa tan combatuda dels protestants. Un d'aquests, K. Erbes, en un llarg article (Zeitschrift fur Kirchengeschichte, Gottingen, 1924, pàg. 38-92) s'entesta a sostenir que la *triclia* no podia ésser construïda fins després de l'any 313, perquè no creu possible que en temps

de persecució els cristians es reunissin en un lloc a l'aire lliure, tan a prop de la concorreguda *via Apia* (12). En realitat lo que fóra molt estrany és que després de l'edicte de Milà, quan anaven a bastir-se les superbes basíliques del Laterà i del Vaticà, l'Església triomfant hagués pensat en construir una cosa tan senzilla com la *triclia* en honor dels seus dos més grans apòstols. De fet no sols hi havia en la *via Apia* la *triclia* a mitjans del segle tercer, sinó que també n'hi havia una altra no gaire lluny d'allí, en la *via Ardeatina* a prop de les tombes dels Sants Nereus i Aquileus. Encara avui és visible al costat de l'enderrocada i mig subterrània basílica de Santa Petronilla en la catacumba de Domitilla (13).

No hi ha cap dubte que els monuments confirmen d'una manera claríssima la tradició sobre la celebració d'una festa des de l'any 258 en honor de Sant Pere i Sant Pau en el lloc nomenat *ad Catacumbas*. Fins aquí tots els arqueòlegs i historiadors catòlics estan d'acord.

Però, quin fet motivà la celebració de la dita festa i l'erecció de la *triclia* en aquell lloc? Suposant que fos deguda a una memòria sepulcral, on es trobava la tomba? Les excavacions per ara no han donat solució satisfactòria a aquestes dues preguntes, i per això les opinions estan dividides

Wilpert en 1912 (abans de les excavacions) suposava que en aquell lloc hi hauria hagut la casa on habità una temporada Sant Pere (14). Lanciani (15) pensa que hi havia allí un hostal on s'hauria allotjat Sant Pere en arribar desconegut d'Orient. Generalment es consideren avui insostenibles aquestes dues opinions; tot fa creure que es tracta d'una memòria sepulcral, puix els graffiti, amb allusió al *refrigerium,* sols s'han trobat fins ara al costat dels sepulcres.

Altres, com Styger (loc. cit. p. 567) i Mancini, creuen que les relíquies dels apòstols foren posades allí tot seguit després del martiri. Dificultat de pes contra aquest parer és que entre tota la sèrie de construccions esmenta-

(12) Lo notable és que dit Sr. Erbes sembla que ni tan sols s'ha pres la molèstia d'anar a veure les excavacions, com fóra natural, per atrevir-se a contradir a tants arqueòlegs. La seva argumentació té raons tan notables com aquesta: En les cambres sepulcrals paganes s'hi han trobat inscripcions de l'any 238 i *potser posteriors;* per tant no podia construir-se la *triclia* el 258.

(13) Kirsch, loc. cit. És curiós d'observar el perfecte parallelisme entre les dues construccions. També aquesta sala estava oberta d'una banda, amb un pilar que sostenia la teulada; hi havia un banc de pedra tot al voltant; un dipòsit d'aigua i a prop un pou, que també hi ha encara a pocs metres de la *triclia* de la *via Apia*. A la de la *via Ardeatina* s'hi troba, demés, una petita cuina.

(14) La suposició de Wilpert es fonamentava en una inscripció trobada a prop de la basílica que deia *Domus Petri,* sens dubte deguda a mala interpretació dels versos de St. Damas.

(15) Cfr. Roem. Quartalschrift, 1922, p. 23. Lanciani diu: "Non è egli probabile che nei primi mesi o nei primi anni del suo soggiorno in Roma, umile straniero ignoto, egli (S. Pietro) abbia preso allogio in un diversorium come quello cui appartiene la trattoria del III miglio sull'Apia?"

des no s'ha trobat rastre de monument o record cristià anterior al segle tercer. Per altra part, com s'explicaria la data de 258 dels documents i la construcció de la *triclia* en aquesta època?

L'explicació tradicional que defensen Marucchi i Lietzman és la següent: És sabut que a l'any 258 estava al seu fort la persecució de Valerià, qui per primera vegada confiscà tots els cementiris cristians, prohibint entrar-hi sota pena de mort. Llavors els fidels, fos que tinguessin por que les relíquies venerandes, que reposaven al Vaticà i a la *via Ostiense,* fossin profanades pels perseguidors; fos que volguessin tenir-les en altre lloc, on es poguessin reunir per a venerar-les, decidiren transportar-les a la *via Apia ad Catacumbas,* en mig d'aquell cementiri, que com hem dit, ja deuria pertànyer a cristians. Una seriosa dificultat contra aquesta solució, que sembla la més raonable, és que la llei romana prohibia rigorosament la trasllació de cadàvers, i, quasi amb una certa superstició, considerava tota tomba com un lloc sagrat, la profanació del qual era un gravíssim sacrilegi. De fet les sepultures cristianes, fins en els temps de les més cruels persecucions, foren sempre respectades (16). Demés, els cementiris cristians que, com hem dit, estaven confiscats, devien estar ben guardats i no era fàcil anar a treure'n cap relíquia.

De totes maneres, tingui's en compte que, segons la llegenda, a la qual sembla donar raó Sant Damas (17) i les moltes inscripcions gregues trobades, devien ésser grecs els que feren la trasllació dels sants cossos, i no sembla tan extraordinari que els grecs violessin una llei romana, que ells no estaven acostumats a observar a la seva terra. Demés, si per primera vegada Valerià feia la confiscació dels cementiris cristians, no era natural témer que també per primera vegada fossin violades les tombes cristianes?

Que els cementiris estiguessin guardats, no ofereix cap dificultat notable, puix, com sabem, aquell mateix any, malgrat l'edicte de l'any anterior que prohibia tota reunió litúrgica i l'entrada als cementiris sota pena de mort, Sant Sixte II, *regis praecepta profana contemnens,* menyspreant les ordres de l'emperador, reunia els fidels al de Sant Calixte (en la mateixa *via Apia*),

(16) Especialment trobava insuperable aquesta dificultat el P. Delahaye en "Les Origines du culte des martyrs", p. 305. Bruxelles, 1912.

(17) En l'epigrama citat en primer lloc d'aquestes notes, afegeix:

Hic habitasse sanctos cognoscere debes
Nomina quisque Petri pariter Paulique requiris
Discipulos oriens misit quod sponte fatemur
Sanguinis ob meritum Christum qui per astra secuti
Aeterios petiere sinus regnaque piorum
Roma suos potius meruit defendere cives
Haec Damasus vestras referat sydera laudes.

El sentit dels versos 3-6 no és en veritat gaire clar; però no hi ha dubte que fa referència a la pretensió dels orientals d'emportar-se'n les despulles mortals dels dos apòstols i a l'oposició que hi feren els romans: "Roma suos potius meruit defendere cives".

i precisament en una d'aquestes reunions, mentre, com li fa dir Sant Damas, ensenyava les lleis celestials, *Caelestia jussa docebam*, els soldats enviats per l'autoritat, *militibus missis*, arriben sobtadament, *adveniunt subito* (18), i li donen la mort allí mateix. *Xystum in coemeterio animadversum sciatis*, ens diu el seu contemporani Sant Ciprià (Epist. LXXX, ed. Hartel, pàg. 840, 9).

Altre punt no resolt és el de fixar el lloc on estaria la tomba. És clar que no podia trobar-se lluny de la *triclia*. Marucchi, després de les darreres recerques fetes sota la Basílica en 1922, defensa resoltament que estava en un hipogeu, que trobà al fons d'una llarga galeria subterrània (n. 23, 24), on es baixava per una escala que comunicava amb la *triclia*, puix en un tros que hi ha arrebossat s'hi llegeixen graffiti amb invocacions, com aquesta:

PETRE ET PAULE IN MENTE HABE
TE PRIMUM ET PRIMAM IVgaLE EIVS
ET SATVRNINAM CONIVGEM FILI PRIMI
ET VICTORINVM PATREM (eius) IN
SEMPER IN AETERNO ET...

Déu faci que noves excavacions resolguin els punts dubtosos d'una qüestió tan interessant per a la història dels primers segles del Cristianisme.

II

La catacumba de Sant Pànfil. — En el primer número, aparegut en novembre de 1924, de la nova "Rivista di Archeologia Cristiana", editada amb esplendidesa digna de l'objecte a què va destinada, per la "Pontificia Commissione di Archeologia sacra, Roma" que vindrà a ésser la continuació del desaparegut "Nuovo Bull. di Arch. Crist.", hi fa l'estrena E. Josi amb un notable treball, (pàg. 15-119) en què dóna a conèixer el descobriment de la catacumba de Sant Pànfil a la *via Salaria Vetus*, i les excavacions fetes en ella des de 1920.

La catacumba, ara retrobada, havia ja estat visitada al segle XVI pel Bosio, qui hi deixà estampada la seva firma, i per l'Hugonio, Aldo el jove, els quals en copiaren inscripcions.

L'escala principal baixa de dret fins a la respectable fondària de més

(18) Ihm, XIII. Sobre la interessant qüestió del lloc on fou martiritzat St. Sixte II, té un bell article Franchi de Cavalieri, "Studi e Testi", 1920, p. 147-178.

de 20 metres, la qual cosa cridà l'atenció dels autors dels itineraris migevals, puix tots fan notar el nombre d'esglaons que devien baixar-se; lo qual no indiquen mai en tractar de les altres catacumbes. El *De locis scis martyrum* (s. VII) diu: *In cryptis sub terra LXXX gradibus scs pamphilus.* La *Notitia portarum viarum ecclesiarum* n'hi posa 70. L'autor, aprofitant l'estudi aprofundit que féu d'aquests itineraris i amb la comparació de les noves troballes, ha pogut fixar un bon tros, fins ara mal conegut, del curs de la *via Salaria Vetus.*

S'ha comprovat que les galeries del segon pis d'aquesta catacumba, que són les més antigues (19), ja foren omplertes de terra als primers segles, mentre s'anaven obrint les galeries noves; això explica el seu admirable bon estat de conservació, puix es veieren lliures de les devastacions de tots els temps.

Entre les coses notables trobades, poden senyalar-se en primer lloc la cripta històrica de Sant Pànfil (20) la tomba del qual, sota un *arcosolium,* encara tenia intacta la llosa de marbre que la cobria; però, per un forat obert en l'embà frontal (dissimulat per un altar de data posterior) n'havien estat tretes les santes relíquies. En les parets hi havia molts graffiti amb els noms dels preveres que hi havien celebrat el Sant Sacrifici, entre ells dues vegades el de LEO, famós per trobar-se en moltes altres catacumbes.

Com a pintures, en el centre de la volta d'una de les galeries, hi ha la rara representació del Bon Pastor amb barba, amb una ovella a les espatlles i dues en terra; i en un nínxol una bella figura (del segle VII) de la Verge portant als braços l'Infant, qui aguanta una candela encesa; al costat la inscripció:

SCA DEI GENETRIX (*intercede*) PRO NOBIS.

En un *loculus* aplicada en mosaic la tendra inscripció:

MARTYRES
SANCTI BONI
BENEDICTI BOS
ATIVTATE QVIRACV

(Martyres Sancti Boni Benedicti vos adiuvate Quiriacum). Com molt bé diu Josi: "*L'iscrizione è commovente per l'invocazione ingenua, ribocante di devozione; è la preghiera d'un umile, il grido di un'anima semplice*".

(19) Segurament començades a principis del s. III.
(20) És evident que es tracta d'una cripta històrica, però no és segur que sigui la de St. Pànfil.

(Llegeixo en "L'Osservatore Romano" que el dia primer de febrer d'aquest any fou posada solemnement la primera pedra d'una església dedicada a Sant Pànfil, just al damunt de la cripta històrica).

III

Excavacions al Baptisteri Lateranenc. — El Laterà ocupa el lloc de l'antiga *Domus Lateranorum*, la qual fou donada en dot a la filla de Maximià, Fausta, esposa de Constantí. Sembla que al mateix any de l'Edicte de Milà l'emperador en féu donació a l'Església, puix Optat de Milet (21) conta que tres bisbes de la Gàl·lia i quinze d'italians es reuniren aquell any en Concili *in domum Faustae in Laterano*. Lo que sí és cert, és que Constantí hi va construir més tard la gran Basílica i el Baptisteri, on segons la llegenda hi fou després batejat, i on durant segles devien acudir els habitants de Roma a rebre aqueix sagrament:

> *Caetibus (aut) magni Lateranas currit ad aedes*
> *unde sacrum referat regali chrismate signum* (22).

El baptisteri actual (refet al segle XVI) és (a part dels anexes) un edifici de planta octogonal, con també ho és el cimbori. Un dibuix de Lafreri de 1540 ens el presenta bastant diferent en els detalls, però encara amb les 8 riques columnes de pòrfid coronades del bellíssim arquitrau, que sostenen la cúpula. (Vide en Dict. d'Arch. et Lit. de Cabrol, II, col. 414-418, la reconstrucció feta per Rohault de Fleury). Segons les recents excavacions (23), tampoc seria aquesta la disposició primitiva.

Sota el mur octogonal exterior s'ha trobat el fonament i la part baixa d'un altre mur completament circular, al qual van adossats (a l'interior) els basaments de 8 pilastres. Es molt probable que aquest fonament sigui el del baptisteri de Constantí, el qual seria del tot rodó amb cúpula massissa, reposant directament sobre el mur circular trobat, i cobrint tot l'edifici, en la mateixa forma que la del mausoleu de Santa Elena de la *via Labicana* (avui

(21) Lib. I, 23; en l'edició del Corpus de Viena, p. 26.
(22) Prudenci, Contra Symm., I, v. 586-87.
(23) Acabades al novembre passat. A l'escriure aquestes ratlles, no coneixia res publicat sobre dites excavacions. Aquestes notes, com les que segueixen, referents al baptisteri de Riva S. Vitale, m'han estat comunicades pel meu professor a la Universitat de Friburg (Suïssa) l'eminent arqueòleg Mgr. J. P. Kirsch, qui també s'ha dignat revisar les notes anteriors, sense que això vulgui dir que ell pugui ésser responsable de les inexactituds possibles.

en ruïnes), edificat pel mateix emperador, seguint el model del famós Panteó d'Agripa, encara molt ben conservat (24).

Les vuit columnes de pòrfid amb el bell arquitrau, foren col·locades per Sixte III (432-40), segurament al voltant de l'ampla piscina baptismal, formant una columnata (25). Les columnes, segons el *Liber Pontificalis,* ja estaven preparades del temps de Constantí; i potser devien anar sobre els basaments de les 8 pilastres adossades al mur abans esmentades. La disposició amb cimbori és del segle sisè.

Les excavacions han fet aparèixer també restes notables d'unes grans sales de bany del temps d'Alexandre Sever (222-235?), algunes amb una faixa d'un metre d'alçada de maons tubulars, que farien de radiadors. Amb seguretat pertanyerien aquestes sales a la *Domus Lateranorum.* Demés, ha aparegut (sempre sota el baptisteri) altra construcció de temps posterior. dues parets paral·leles amb un absis i el magnífic paviment, potser de principis del segle IV. Lo que desconcerta és veure-hi un graffito amb el monograma de la creu grega. És que fou un baptisteri o temple cristià interí, fet poc després del 313? Esperem la publicació documentada de les excavacions fetes.

IV

Una troballa molt interessant ha estat feta també, fa poc, a la petita població de Riva S. Vitale, de la Suïssa italiana, al Sud del llac de Lugano. Unes excavacions, fetes en el seu antic baptisteri, feren aparèixer aparedada i sota el paviment una formidable pica de pedra, tota d'una peça, de l'am-

(24) Al corregir les proves d'aquest article, puc afegir que el dia 7 de març d'aquest any el savi professor H. Marucchi donava en el Seminari Major del Laterà una conferència sobre el tema: "Di un insigne sarcofago cristiano relativo al primato di San Pietro ed al gruppo dell'antica Basilica Lateranense". El sarcòfag conservat avui al Museu lateranenc és del segle IV. Entre les moltes escenes en relleu en ell representades n'hi ha una, segons Marucchi, referent a St. Pere, la qual té com a fons l'antiga Basílica del Laterà i al seu costat, a la dreta, "un monumento di forma rotondo, che corresponde esattamente al Battistero Lateranense, il quale come hanno dimostrato i recentissimi scavi, era appunto di forma rotonda" (*Osservatore Romano,* 8 març, 1925).

(25) El *Liber Pontificalis* diu d'aquest papa: *Hic constituit columnas in baptisterium basilicae Constantinianae quas a tempore Constantini Augusti fuerant congregatae ex metalio purphyretico numero VIII quas erexit cum epistulis suis et versibus exornavit.* Epistulis = arquitrau (epistylia, epistulia) edició Duchesne, I, p. 234.

El *constituit columnas in baptisterium* no pot significar que les posés aguantant un cimbori, suposa més aviat que les hi col·locà com adornament i sens dubte al mig. Ho indica la disposició actual de la inscripció *versibus exornavit,* la qual, contra lo que demanaria la llum, està en la part fosca de cara a la nau lateral (que no té finestres), difícil per tant de llegir. Això no passaria suposant les columnes voltant la piscina.

plada d'una gegantina mola de molí i sols de mig metre de fondària a l'interior; lo qual indica clarament que serviria per a batejar per immersió només que a infants, com era, en general, costum des dels temps de Carlemany fins cap al segle XIII.

Més al fons, sota l'enorme pica, s'hi trobà en molt bon estat una antiga piscina de forma octogonal (com ho era a l'interior tot l'edifici) de 2'05 metres de diàmetre per 0'65 metres d'alçada, recoberta per dintre de grosses plaques de marbre. Segurament tindria les parets més altes abans de collocar-li al damunt la pica de la qual hem parlat. També aparegué molt ben conservat quasi tot el primitiu paviment compost de petites peces de marbres de diferents colors amb mostres per l'istil de l'anomenat *Opus alexandrinum.* En un costat hi ha el dibuix d'una creu. És clar que la piscina s'usava per a administrar el sant Baptisme a persones grans i fou enterrada quan el bateig dels infants devingué costum general.

Mgr. Kirsch creu que tant la piscina com tot el primitiu baptisteri (del qual queden pocs restes de decoració) fóra obra del segle sisè.

EL BISBAT DE VICH EN EL SEGLE XIII,

PER MN. J. RIUS I SERRA, ESCRIPTOR DE LA BIBLIOTECA VATICANA

Oferim als lectors de la primera ANALECTA SACRA TARRACONENSIA, *un petit tast de l'estadística més antiga i més completa dels bisbats de Catalunya.*

Havíem arribat fins al segle XIV *trobant descripcions completes dels nostres bisbats, que es feren amb motiu del cobrament de la dècima per Terra Santa l'any* 1316 (*Arch. Vat.* Collectoria, 112) *i en els anys* 1335-36, *en el llibre d'*Introitus et exitus (*Arch. Vat.* Intr. et exit., *núm.* 95), *però tan antic com aquest no en coneixíem cap.*

Es troba a l'Arxiu Vaticà (Collect., 35) *i a la primera pàgina ja s'indica ben clarament el seu contingut*: [Liber] rationum decimae Regni Aragoniae de quinto et sexto annis assignatus Camere per Magistrum Benenatum ipsius decime collectorem in prefato regno. *I en el llom*: Rationes collectoriae decimarii Aragoniae et Navarrae, 1279-1280.

Es un volum en 4.^t^ *major, en paper, dividit en dos corondells, comprenent* 279 *folis de numeració moderna. El foli* 214 *és arrencat. El bisbat d'Elna va del foli* 2 *al* 23; *Girona,* 25-72; *Barcelona,* 74-83; *Vich,* 86-102; *Tarragona,* 105-127; *València,* 130-140; *Lleyda,* 142-67; *Osca,* 168-212; *Saragossa,* 214-36; *Urgell,* 237-60; *Tirassona,* 265-72; *Mallorca,* 275; *Albarracín,* 275^v^-6, i *Sigüensa,* 277.

El foli 279^v^. *resumeix l'import de la dècima amb les següents paraules*: Ascendit decima totius donationis regni Aragonie secundum lenationem quam fecit de tempore domini Innocentii pape IV [1243-54] dominus Fulco Pererrii, protunc collector regni Aragonie, ad summam 35411 florenos Aragonie.

Es curiós notar que en alguns bisbats, Elna, Vich i Urgell, estan molt ben fixats els límits dels deganats, mentre que en els de Tortosa, València i Barcelona no fixa mai les esglésies sota un títol qualsevol. Es digne d'ésser notat també que mentre en els segles IX-XI *es troben ja arxiprestos als bisbats de Vich i Elna, en el segle* XIII, *precisament en aquests dos bisbats i en el d'Urgell només es troben degans, mentre que en els de Lleyda i Tiras-*

sona hi ha ardiaques, en els de Girona i Saragossa arxiprestos i en el d'Osca sobreviuen els arxiprestos i els ardiaques.

Publiquem la transcripció literal de l'any cinquè o sigui 1279, *i si hi ha variants en l'escriptura les anotem al marge. Les quantitats recollides el* 1280 *no les anotem perquè difereixen poc de les de l'any anterior. També notem les esglésies que figuren en l'any* 80 *i no en l'any* 79, *amb expressió de les quantitats. Aquestes estan transcrites en lletres en el text, però per abreujar les anotem amb numeració figurada. Les xifres aràbiques indiquen els sous barcelonesos, i les romanes els diners, òbols. A voltes hi ha "X soli minus 1 den." i emprem en aquest cas el senyal —.*

Fol. 86. — Computum decime Vincensis de quinto anno.

Anno domini M.CC.LXX nono, videlicet, II Kal. Sepbris. Noverint universi quod discretus vir Guillelmus de Gardia, Vicensis canonicus, collector decime in Vicensi civitate et diocesi constitutus per honorabilem et discretum virum dominum Magistrum Bennatum de Cabanya, canonicum Narbonensem, executorem decime Terre Sancte in regnis Aragonie et Nauarre a Sede Apostolica deputato, pro se et domino P. de Galba, sacrista ac Raimundo de Valleforti, canonico in ecclesia Vicensi, collectoribus decime supradicte, eidem domino executori de pecunia dicte Vicensis decime anni quinti infrascriptum reddidit computum, quod est tale:

In primis dixit et confessus fuit se collegisse, habuisse et recepisse pro decima quinti anni, videlicet, a domino episcopo Vicensi, pro decima suorum reddituum 1566. sol.

Item a sacrista Vicensi.	169. III. den.
Item ab Archidiacono, id.	166. VI.
Item a Precentore. id.	138. IX.
Item a C. de Chatmarii, canonico Vicensi.	150. VIII.
Item a C. de Miraualibus, id., id.	140. XII.
Item a Petro de Torrentibus, id., id.	133. VII.
Item a manumissoribus Peyrono quondam Vicensis canonici.	265.
Item a Raimundo de Prato, can. Vicen.	
Item a manumissoribus quondam Gaucerando de Queralto.	84.
Item a Petro de Modali, Vicen. canonico.	26. — II.
Item a Ferrario de Tornamira, id., id.	111.
Item a Gaucerando de Sauassona, id., id.	65.
Item a Raimundo de Merlesio, id., id.	16.
Item a Ferrario de Monterotundo, id., id.	55. III.

Item a C. de Anglaria (1), id., id.	22.	
Item a munumissoribus Petri de sancto Ypolito, quondam Vicen. canonici.	133.	III.
Item a G. de Bagnariis, Vicen. canonico.	15.	
Item a B. de Nogara (2), id., id.	55.	
Item a Petro de Figarola, id., id.	20.	
Item a Poncio de Moraria, id., id.	211.	VI.
Item a G. de Pulcro statu.	21.	VIII.
Item a G. de Nogara.	43.	IX.
Item a duobus epdomodariis (3).	110.	
Item a rectore altaris sancti Nicholaii (4).	18.	III.
Item a rectore altaris sancti Saluatoris (5).	24.	
Item id., id., id. Martini (6).	21.	V.
Item id., id., Andree (7).	9.	IX.
Item id., id., Benedicti (8).	18.	II.
Item id., id., Catherine.	18.	V.
Item a Ferrario de Torrentibus pro altari sancti Felicis et ecclesia de Granulariis.	61.	
Item a scriptore dni. episcopi, pro sigillo.	5.	
Item ab Andrea de Gradello, pro una lampade.		VI.

Summa. 3,958 sol. IV. denar. obolos.

Fol. 87.

DE DECANATU AUSONE DE quinto anno.

Item a rectore sancti Vincentii de Torrilion.	31.	
Item a rectore sancti Petri de Osor.	46.	
Item a rectore de Jouaneto.	30.	
Item pro sacristia sancti Saturnini de Osor.	7.	V.
Item pro sacristia de Castayadello (9).	3.	

(1) De Anglario, fol. 95. a. VI.

(2) Nogaria (fol. 95. a. VI). Figurant com: tenente aniversaria in ecclesia Vicensi i com a marmessor de Pere de Sant Hipòlit.

(3) En l'any següent figuren com hebdomadaris, Guillem de Frontaria i Ardolf de Quadres (fol. 95, v.).

(4) En l'any 1280 figura com rector de l'altar de St. Nicolau En Berenguer Corretger. (fol. 95 v.).

(5) El 1290 era En Ramon Vidal (fol. 95 v.).

(6) L'any sisè o 1290 era En Berenguer Villar (fol. 95 v.).

(7) El capellà de St. Andreu en el dit 1290 es deia Bresono (fol. 95 v.).

(8) Ramon Fenollet era capellà de Benet l'any 1290 (fol. 95 v.).

(9) Costanhadel (a. VI).

Item pro sacristia ecclesie de Aquafrigida.	6.	
Item a priore sancte Marie de Colle.	62.	
Item a priore sanct Marcialis de Montesigno, cum auenturis.	35.	III.
Item id. sancti Lurentii de Monte.	76.	IX.
Item a preposito sancti Thome de Riuopirorum.	94.	
Item a priore sancte Marie de Manleuo.	292.	
Item a rectore ecclesie de Sosqueda.	30.	IV.
Item a rectore sancte Cecilie de Voltregano (10).	31.	
Item a manumissoribus clerici sancti Felicis de Torrilion, cum sacristia.	53.	I.
Item a C. de Cassart.		VI.
Item a rectore sancte Marie de Valorz, cum sacristia.	31.	VII.
Item pro sacristia de Sauo.		XVIII.
Item pro sacristia de Vola.		XIIII.
Item ab epdomodario de Seua (11).	50.	VIII.
Item pro sacristia de Seua.	13.	I.
Item a rectore capelle sancte Marie de Monte rotundo.	20.	
Item pro sacristia de Mora.	2.	
Item a rectore sanct Petri de Valle Danielis, cum sacristia (12).	25.	
Item a rectore de Tagamanent, cum sacristia.	69. —	II.
Item a rectore sanct Juliani de Sorba.	35.	
Item pro sacristia sancte Eugenie de Berga.		XII.
Item a rectore sancti Andree de Gurbo.	74.	VII.
Item a rectore capelle de Monte regali.	80.	
Item a rectore sancti Martini de Salliforis, cum sacristia.	71.	
Item pro sacristia de Roda.	4.	
Item a rectore sancti Bartholomey de Gradu.	32.	
Item pro sacristia ipsius ecclesie.	3.	
Item a Bartholomeo de Nogara, pro altari beate Marie.		XVIII.
Item pro sacristia Sancti Juliani de Capraria.		XVIII.
Item a rectore capelle de Cintillis (13).	78.	I.
Item a rectore de Tarradello.	88.	
Item a rectore ecclesie de Onsio (14).	24.	
Item ab epdomodariis de Medalia (15).	80.	

(10) Vultregano (a. VI).
(11) Fa constar l'any 1290 que eren dos els hebdomadaris.
(12) Val Daniel, diu el compte de l'any VI.
(13) Scintillis, a. VI.
(14) Ousor, a. VI.
(15) Dos segons a. VI.

Item pro sacristia de Villanoua.	3.	II.
Item a rectore sancti Martini de Villa adrau, cum sacristia.	33.	I.
Item pro sacristia de Felgarolis (16).	7.	VI.
Item pro sacristia de Gurbo.	11.	VI.
Item a rectore sancti Juliani de Villatorta, cum sacristia et auenturis.	79.	VI.

Fol. 88.

Item a rectore ecclesie de Corco (17).	35.	
Item a rectore ecclesie de Felgars (18), cum sacristia.	17.	
Item a rectore ecclesie sancti Martini de Cantaluporum.	45.	
Item a rectore ecclesie sancti Petri de Torrilion.	35.	II.
Item a rectore sancte Marie de Bisaura.	5?	I.
Item a rectore de Roda.	33.	
Item pro sacristia sancti Michaelis de Gardia (19).	7.	XVI.
Item a rectore sancti Andree de Tona (20), cum sacristia.	74.	
Item pro sacristia sancti Cucuphatis de Guuadens.	4.	
Item pro altari sancte Marie.		IX.
Item a rectore de Castaneu (21).	20.	I.
Item a rectore de Falgarolis.	34.	
Item a rectore sancti Stephani de Vineollis, cum sacristia.	34.	
Item a rectore ecclesie de Sedeyra (22).	23.	
Item pro sacristia de Vespela.		XX.
Item pro sacristia de Brolio.	15.	
Item a rectore ecclesie de Brolio.	53.	
Item a rectore sancti Ylarii de Calmo.	43.	
Item a rectore ecclesie de Sauasso (23), cum sacristia.	20. —	I.
Item pro sacristia de Orta (24).	5.	VI.
Item a rectore sancti Martini de Cintillis.	21.	VI.
Item a rectore sancte Columbe de Vineollis.	41.	
Item pro sacristia de Granularlis.	4.	
Item a rectore de Aquafrigida.	21.	

(16) Folgarollis, a. VI.
(17) Corq.°, a. VI.
(18) Falgars, a. VI.
(19) L'any 1290 posa plegades les sagristies de Roda i de St. Miquel de Guàrdia.
(20) L'any VI posa en un mateix lloc lo que pagà el rector de Tona, la sagristia del mateix poble i les de St. Cugat de Gabaldons i de Santa Maria de Berti.
(21) Castana, a. VI.
(22) Sederra, a. VI.
(23) Sauassona, a. VI.
(24) Sancte Crucis de Orta, a. VI.

Item a rectore de Tauerteto.	35.	
Item pro sacristia de Cotibus (25).	5.	
Item pro sacristia sancti Ypoliti (26).	13.	
Item a rectore ecclesie de Valayano.	52.	
Item pro sacristiis sancti Petri de Plano et sancti Petri de Podio (27).	4.	— I.
Item a rectore sancti Ypoliti.	66.	
Item pro sacristia de Tauernolis.	3.	IV.
Item pro sacristia de Baucels (28).	3.	VI.
Item a rectore ecclesie de Monter (29).	40.	
Item pro sacristia de Villaleonum (30).	4.	
Item pro sacristia sancti Martini de Riuopirorum et quadam lampada.	5.	
Item pro sacristia sancti Laurentii de Duobus montibus (31).	2.	
Item pro sacristia de Gorga.		XII.
Item a rectore de Sora.	40.	
Item pro sacristia de Nuo.	2.	
Item pro sacristia de Bertino (32).	2.	
Item pro sacristia sancti Juliani de Vilamirosa (33).	2.	
Item pro sacristia de Queros.	3.	— II.
Item a rectore de Montsoliuo.	5.	
Item a capellano capelle de Montrodon.	30.	
Item a rectore sancti Genesii de Oris.	24.	

Suma: 2,585 sol. VII den.

DE DECANATU MODELIANI de quinto anno.

Item a rectore de Castro Ciro (34).	29.	V.
Item a rectore sancte Columba de Serra.	23.	VI.
Item pro scribania de Modeliano.	3.	

(25) Sancti Martini de Cortibus, a. VI.

(26) Balanhano, a. VI.

(27) L'any 1290 figuren separats St. Pere del Pla i St. Pere del Puig.

(28) L'any VI fa constar que el rector de St. Andreu de Boncells no paga res perquè no arriba a la taxa.

(29) Montner, a. VI.

(30) Figuren junts el rector i el sagristà en els comptes de 1290.

(31) St. Llorenç de dos Munts és un monestir, quasi tot ruïnes, que hi havia a la Parròquia de Folgaroles (Nota de Mn. J. Gudiol).

(32) Vegi's la nota corresponent al rector de Tona. Figura però en l'any VI amb el nom de Bartí.

(33) Aquesta i les 4 esglésies següents no figuren en els comptes de 1289, sinó en els de 1290.

(34) Castro sicco (a. VI. fol. 97).

Item a rectore ecclesie de Fraga, cum sacristia (35).	35.	
Item a rectore ecclesie de Ferrar ns.	17.	VII.
Item ab ecclesia de castro de Terraciolo (36).	9.	
Item pro sacristia ipsius ecclesie.		XII.
Item a rectore ecclesie de Modeliano.	187.	V.
Item a rectore sancte Marie de Valle.	14.	
Item pro sacristia de Granera.		XII.

Fol. 89.

Item a preposito Stagnensi cum ecclesia de Terraciola.	103.	I.
Item a Bartholomeo de Ferigola.	5.	VI.
Item a G. de Bosco.	20.	
Item a Bonanato de Cumbis.	23.	— I.
Item a sacrista Stagnensi.	22.	VI.
Item a Romeo Rubi (37).	15.	VI.
Item pro sacristia de Rondors (38).	4?	— III.
Item ab infirmario Stagnensi (39).	5.	VI.
Item a Petro Mataro (40).		V.
Item pro sacristia sancti Felicis de Terrussola.	2.	VI.
Summa: 1.011 sol. minus I obol.		

DE DECANATU LUCIANENSI anno quinto.

Item a rectore sancti Joannis de Olone.	18.	VII.
Item pro sacristia ipsius ecclesie.	5.	
Item a rectore sancte Marie de Olost cum capella sancte crucis de Juglars et sacristia.	55.	
Item pro sacristia sancti Felicis de Serra.	5.	— II.
Item a rectore sancti Baudilii, cum sacristia.	48.	II.
Item pro sacristia Despens.	6.	
Item pro sacristia de Conet (41).	3.	
Item a rectore sancte Marie de Salent.	51.	

(35) Fagia, a. VI. (fol. 97).
(36) Servida l'any 1290 per Pere de Villar (fol. 97).
(37) Capellà del monestir de l'Estany (fol. 97).
(38) L'any 1290 figura pagant 25. V. el Rector de Rodons i no res el sagristà.
(39) Es deia Guillem de Castell de Terrasola, el que hi havia el 1290 (fol. 97).
(40) En 1290 figura com a canonge de l'Estany Petrus de Materoni.
(41) L'any 1290, després del rector d'Olost, segueix: Pro sacristia ecclesie de Corneto, 3, IX; Pro sacristia sancti Augustini; XVIII; Pro sacristia sancti Martialis de Riura, 2, III, (fol. 97).

Item pro scristia sancti Vincentii de Pratis.	2.	
Item a rectore de Bauzereyn (42), cum sacristia.	43.	
Item a rectore ecclesie de Oristano, cum sacristia.	45.	— I.
Item a priore sancte Marie de Luciano (43).	50.	VI.
Item a rectore sancte Marie de Olone (44).	36.	
Item pro sacristia de Pedrafita.	2.	V.
Summa: 331 sol. X den.		

DE DECANATU DE BAGIS de anno quinto.

Item a rectore ecclesie de Ministrol (45).	38.	— III.
Item a rectore ecclesie de Vachericis, cum sacristia (46).	67.	
Item a rectore ecclesie de Muredine (47).	75.	
Item a rectore ecclesie de Roccafort.	25.	
Item a rectore ecclesie sancti Fructuosi de Bagis, cum sacristia.	36.	VIII.
Item a rectore sancti Petri de Auro.	45.	VIII.
Item a rectore de Castro Nouo (48).	30.	— I.
Item a rectore ecclesie de Rayadello (49).	20.	
Item pro sacristia de Castlus.	2.	
Item a rectore de Castro Galino.	20.	
Item a preposito sancte marie de Minorisa, cum auenturis (50).	420.	
Item a camerario eiusdem loci.	30.	
Item a sacrista eiusdem.	26.	
Item a rectore de castro Aulino.	22.	
Item a rectore ecclesie de Relinars.	35.	
Item ab abbate sancte Cecilie de Montesserrato, cum opere (51).	161.	III.
Item a rectore de castro Folit de Bagis (52)	28.	

(42) Baucerenh, a. VI (fol. 97).
(43) En 1290 figura que paga: Pro monasterio i prior no.
(44) Aquest i la sagristia de Perafita no figuren en els comptes de l'any V, sinó només en l'any VI. En la suma, però, de l'any V tampoc hi són compresos.
(45) Monestrol de Montesserrato, a. VI. (fol. 97 v.).
(46) Vaccarissis, a. VI (fol. 97 v.).
(47) Moredine, a. VI (fol. 97 v.).
(48) Castro nouo de Bagis, a. VI (fol. 98).
(49) Retadello, a. VI (fol. 97 v.).
(50) L'any 1290 no figura el prepòsit el procurador domus de Minorissa, a. VI (fol. 98). Figura demés en el segon any el precentor.
(51) L'operari figura separat de l'abat en 1290 (fol. 98). Aquesta paraula estava escrita primer opera després s'escriví opere.
(52) Castro Folito, a. VI (fol. 98).

Item a rectore de Castelar de Bagis (53).	19.
Item a rectore de Gardiola.	28. VII.
Infrascripta duo non sunt de aliquo decanatu.	
Item a rectore de Arters.	51.
Item a rectore sancte Marie de Orta (54).	25.
Summa: (55) 1204 sol. IV. den. obol.	

DE DECANATU SEGARRE de quinto anno.

Item a rectore ecclesie de Ocina (56).	20.
Item a rectore id. sancte Marie de Aquilonis.	25.
Item a rectore ecclesie de Aqualata.	23.
Item a id., id. de Viciana.	53. V.
Item id., id. de Rubionis (57), cum sacristia.	26. IX.
Item a priore de Calaff.	30. IV.
Item a rectore ecclesie de Seguro (58).	17. VIII.
Item a id. de Calonico.	60.
Item a id. de Molzosa.	21. II.
Item a id. de Mirayes (59).	39.
Item a id. sancti Petri Desvim.	76. II.
Item a id. de Boxades (60), cum sacristia.	20. II.
Item a id. sancte Columbe de Marcha.	62. II.
Item a id. de Argensola.	31. — I.
Item a id. sancti Mathei, cum sacristia.	39.
Item a rectore ecclesie de Casellis.	21. III.
Item a id. de Lauinaria (61).	22. VI.
Item a rectore de Pratis (62).	90.
Item a rectore ecclesie de Copons (63).	52. — II.
Item a rectore ecclesie de Queralto.	30.
Item a rectore ecclesie de Jorba (64).	50.
Summa: 806. den. III obol.	

(53) Castelet de Bagis, a. VI (fol. 98).
(54) Jaume de Palaciolo, de la ciutat de Vich, amb 12 sol. però fa constar que no se sap si són pel cleric de Guardiola o pel de Monistrol.
(55) En la suma no hi ha 20. II. que paga el VI any el rector de Cauders.
(56) Odena, en l'any VI.
(57) Rubiono, a. VI.
(58) Segur, a. VI.
(59) Mirale, a. VI.
(60) Boixados, a. VI.
(61) Sancti Petri de Lauinaria, a. VI.
(62) A rectore de Pratis et Decano de Segarra, a. VI.
(63) Coponibus, a. VI.
(64) Jurba, a. VI. Figuren demés en el 1280 a rectore de Podio Alto, 20. — a rectore de Castelar, 19 v. — a rectore sancti Petri de Grauolosa, 9. II, pro secunda solutione.

DE DECANATU URGELLI de quinto anno.

Item a rectore ecclesie de Prixana.	30.
Item a C. de Segas, beneficiato in ecclesia de Tarrega.	39. VI.
Item a rectore de Golmers (65).	83. VI.
Item a rectore ecclesie de Cervaria.	72. II.
Item a rectore ecclesie de Cruciata.	28. IX.
Item a rectore ecclesie de Sauela.	18.
Item a duobus epdomodariis de Ceruaria (66).	34. VIII.
Item a rectore ecclesie de Fraxenet (67).	25.
Item a rectore ecclesie de Munmaneu (68).	28.
Item a rectore ecclesie de Tarrega.	240. — III.
Item a ministro sancte Crucis de Angelaria.	34.
Item a rectore ecclesie de Alberchs.	38.

Fol. 91.

Item a rectore ecclesie de Rabinats (69).	47.
Item pro sacristia de Payerols.	3? VI.
Item a rectore ecclesie de Albio.	22.
Item a rectore ecclesie de Timor.	21.
Item a rectore ecclesie de Munpao (70).	16. — I.
Item a rectore ecclesie de Monteleone.	30.
Item a rectore ecclesie Destayadel (71).	40.
Item a rectore ecclesie Dalfandarela (72).	45.
Item a priore Hospitalis domine Sebilie.	56 sol. Iaccen.
Item Barchinonen.	110. — II.
Item a rectore sancti Antonini.	15. VIII.
Item a preposito sancti Petri de Archellis (73).	85. VIII.
Item a rectore ecclesie de Munpeslier.	12.
Item a rectore ecclesie de Verdu (74).	110.

(65) Gomers, a. VI.
(66) Es deien l'any 1290, Pere de Roqueta i Raimon de Roccamader.
(67) Fraixeneto, a. VI.
(68) Montmaneu, a. VI.
(69) Rabinat, a. VI.
(70) Montepaone, a. VI.
(71) Tayadelli, a. VI.
(72) Alfandarella.
(73) Sancti Petri de Arqueriis, a. VI.
(74) Verdunio, a. VI.

Item a rectore ecclesie Daycidamont (75).	32. II. Iaccen.
Item a rectore ecclesie Granhana (76).	50.

Suma: 1278 sen, XI. den. obol. barchinon.
Item 88. sol. II. den Iaccen.

DE DECANATU RIUIPULLENSI DE quinto anno.

Item a capellano Joannis et Pauli.	31. VI.
Item a Raimundo de Casellis.	8. IX.
Item a rectore ecclesie de OUILis.	21. VI.
Item a rectore ecclesie de Vineolis de Gardia.	18.
Item pro sacristia Destiula.	3.
Item pro sacristiis sancti Laurentii de Campo Dauanel (77) et de podio Redon.	5? IV.
Item pro sacristia de Vidra.	4.
Item pro sacristia de Cabages.	XIV.
Item a rectore ecclesie de Vallefecunda.	8. V.
Item a Raimundo de Ferrer pro dicta ecclesia.	20.
Item a epdomodario ipsius ecclesie (78), cum sacristia,	38.
Item a rectore de Armanciis,	20.
Item pro sacristia de Soltor (79).	3.
Item a rectore ecclesie de Campdeuanel (80).	24. II.
Item a rectore ecclesie de Auuyia.	20. — IV.
Item a rectore de Sarocha (81).	27.
Item a rectore ecclesie de Aguassa (82).	35.
Item ab epdomodario Ioannis et Pauli.	35.
Item a rectore ecclesie de Seguries.	19. — I.
Item a rectore ecclesie de Mongroyn (83).	36. I.
Item a rectore ecclesie de Malan (84).	21. VIII.
Item pro sacristia de Couildases.	2? VI.
Item pro sacristia de Valespirans (85).	5.

(75) Darsidamont, a. VI.
(76) Grenhana, a. VI. Figuren, demés, en el dit any VI o 1290: el rector de Couilada amb 50. IX, el de Talaisarca amb 20, el d'Auellano amb 21, i el procurador de l'hospital de la sancta Trinitat de Augelaria amb 21 sol.
(77) De Campodeuano, a. VI.
(78) Ponci Dach, a. VI.
(79) Saltor, a. VI. A més figuren juntes la rectoria d'Arman i la sagristia de Saltor.
(80) Campo deuano.
(81) Suptus rocca, a. VI.
(82) Aquassa, a. VI.
(83) Mogronh, a. VI.
(84) Malanh.
(85) St. Esteve de Valdespirans, a. VI.

Fol. 92.

Item pro clerico sancti Martini de Pugmal (86).	VIII.
Item pro sacristia de Matamala.	2.
Item pro sacristia de Lees.	4. III.

Summa: 414 sol. VI den. obol.

DE EXEMPTIS DE QUINTO ANNO.

Item ab abbate sancti Joannis de Abbatissis.	500.
Item a camerario eiusdem loci, cum auenturis.	123. — II.
Item a sacrista eiusdem loci.	165. IX.
Item ab helemosinario eiusdem loci.	74. VIII.
Item ab infirmario eiusdem loci.	11. IV.
Item a Tayet eiusdem loci canonico.	3.
Item a capellano abbatis.	16.
Item a Iacobo de Leers.	6. VI.
Item a Matheo, portionario eiusdem loci.	3. VI.
Item a Petro de Casellis, eiusdem loci portionario.	3. VII.
Item ab Arnaldo Mercatoris, portionarii eiusdem loci.	3. III.
Item a preposito de Tregurano.	21.
Item a priore sancte Marie de Monteserrato.	3179. VI.
Item a priore sancti Petri de Ceruaria.	183. V.
Item a fratre Nicholao procuratore sancti Saluatoris de Ceruaria.	23.
Item a priore et Camerario Riuipullensi.	95.
Item a sacrista maiori id.	112. VI.
Item a dispensatore maiori eiusdem loci.	27. II.
Item a reffectorio eiusdem loci.	4. I.
Item a operario eiusdem loci.	15. III.
Item a dispensatore minori siue tesaurario.	71.
Item a precentore eiusdem loci.	21. III.
Item ab infirmario eiusdem.	142. VII.
Item ab helemosinario eiusdem.	88. V.
Item a preposito de palatio (87).	20.

(86) Figuren demés en el dit 1290: Pro sacristia sancti Quintini de Podio rotundo, 2. VIII, Pro ecclesia sancte Lucie de Podiomalo, 22. — Pro sacristia sancti Stephani de Rippa, 3. — Pro id. sancti Vincencii de Podiomalo, 3 i Pere de Couidala, capellà de Puigmal, amb VII, den.

(87) Sancte Marie de Palatio, a. VI.

Item a sacrista et tesaurario Riuipullensi.	55.	V.
Item pro altare sancti Jacobi.		XIV.
Item a tribus epdomodariis sancti Petri Riuipullensis.	98. —	III.
Item a capellano sancte Catherine (88).	15.	
Item a rectore sancte Marie de Castlar.	23.	
Item a Poncio de Cenio (89).		X.
Item a rectore altaris sancti Dominici (90).	23.	
Item a id. sancti Bartholomey (91).	34.	VIII.
Item a scriptore domini abbatis (92).	7. —	I.
Summa: 4,236 sol. II. den.		
Item a piacerio (93) eiusdem loci, cum auenturis.	504. —	II.
Item a sacrista eiusdem loci, cum auenturis.	67.	

Fol. 93.

Item a priore eiusdem loci, cum auenturis.	23.	
Item a priacerio (93) eiusdem loci, cum auenturis.	6.	VI.
Item a refectorario eiusdem loci.	3.	
Item pro scribania.	2.	
Item a Guillelmo de Casteyo.		X.
Summa: 636 sol. III den. obols.		
Item a sacrista de Castro Serreu[si].	12.	
Item a camerario eiusdem.		XV.
Item a priore eiusdem loci.	200.	
Item a fratre B. de Mirambel (94).		VIII.
Summa: 214 sol. minus. I den.		

DE FORENSIBUS de quinto anno (95).

Item a Joanne de Clusa, clerico Ierdensi.	2. 11. IV. den. jaccenses.
Item a priore sancti Laurentii de Monte, barchinonensis Diocesis.	10.

(88) Arnaldo de Villalonga, a. VI.
(89) Pons de Ceudis, a. VI.
(90) Riuipullo Tornerii, a. VI.
(91) Jaume Galial, a. VI.
(92) Raimundo de Clarella, a. VI.
(93) Piacario, a. VI.
(94) Mirambello, a. VI.
(95) De forensibus qui habent redditus in Episcopatu Vicensi, a. VI.

Item ab abbate eiusdem loci.	11.	
Item a fratre Petro Bofil (96), monacho eiusdem monasterii.	10.	VI.
Item a priore sancti Michaelis de Fallio.	18.	
Item a sacrista eiusdem loci.		XII.
Item a B. de sancta Eugenia, canonico Barchinonsi.	23.	

DE DIOCESI URGELLENSI.

Item a priore de Castro Folit.	4.	
Item a priore sancti Iacobi de Frontinhano.	15.	
Item a Camerario Cardone.	10.	III.
Item a priore eiusdem loci.	4.	VIII.
Item a sacrista eiusdem loci.		VI.
Item ab infirmario eiusdem loci.		VIII.
Item ab abbate eiusdem monasterii.	87.	
Item ab abbate sancti Petri de Portella.	26.	II.
Item ab abbate de Serrateys.	12.	

DE DIOCESI GERUNDENSI.

Item a priore sancte Marie de Fenestris.	8.	
Item a priore sancti Saluatoris de Brev.	6.	
Item a preposito eiusdem loci.	8. —	I.
Item a camerario eiusdem loci, cum auenturis.	43.	III.
Item a priore sancti Petri de Cercada (97), cum auenturis.	22.	VII.
Item a Capellano de Malou.	15.	
Item a priore sancti Cornelii.		X.
Item a priore de Seruiano (98).	11.	VI.
Item a Camerario Amerieusi (99).	40.	VI.
Item a Camerario de Gallicantu.		VI.
Item ab epdomodario de Presis.	5.	V.
Item a clerico de Presis.	5.	
Item a camerario de Rons.	26.	VI.
Item a camerario de Duya (100).	6.	
Item ab abbate sancti Petri de Gallicantu.	4.	II.

Summa 435 sol. V, den. obols. Barchinon.

(96) Bofils, a. VI.
(97) Circada, a. VI.
(98) Ceruiano, a. VI.
(99) Aymerien, a. VI.
(100) De Ullyano, a. VI.

Item 11 sol. IV den. Jaccen.

fol. 94.

Summa totius Vicensis decime quinti anni, tam exemptorum quam non exemptorum et forensium.	18.403 sol. XI. den. obl. Barchin.
Item.	90 sol. VI. den. Iaccenses.
Item reddidit computum de expensis quas fecisse asseruit ratione collectionis decime supradicte.	
Primo in portanda pecunia per duas vices quibus venit Barchinonam et pro reddendo similiter computo dicte decime.	110. sol.
In scriptoribus qui scripserunt collectionem decime ipsis collectoribus.	120. sol.
Item in papiro.	2. sol.
Item in notario qui scripsit istud computum.	20. sol.
Item in duobus instrumentis factis super requisitione clericorum insoluentium.	2. sol.
Item tradidit domino executori pro expensis suis.	200.
Item tradidit siue restituit, ut dixit, 18 sol. B. de Costis collectori decime Urgellensi.	
Summa de expensis omnibus predictis, tam domini executoris quam aliis, cum restitutione predicta.	472. sol.
Summa maior quod deductis predictis omnibus expensis et restitutione prefata restant de pecunia predicta Vicensis decime quinti anni.	17.552. sol. minus obolus Barchin.
Item predictos.	90 sol. VI den. Jaccenses.

Actum Barchinone pridie Kal. septembris anno domini 1279.

Roma, març de 1925.

CULTURA GENERAL

LA RECONSTRUCCIÓ DEL LLENGUATGE LITERARI CATALÀ, PEL P. JOSEP CALVERAS, S. J.

Amb aquest títol fou començat un estudi destinat a Analecta Sacra Tarraconensia, *però la seva extensió demana un volum separat, que ja ha estat entregat a la impremta. Aquí volem publicar l'index analític, que de si ja és una síntesi ben lluminosa de la qüestió, per tal de preparar els esperits per llegir amb més profit l'obra total.*

INTRODUCCIÓ

1. La reconstrucció perfecta. — 2. Intent d'aquest treball. — 3. Divisió de la matèria.

Primera Part: EL LLENGUATGE LITERARI

CAPÍTOL I. — CONCEPTE DEL LLENGUATGE LITERARI

4. La llengua viva i el parlar escrit.

Article I. — Llengua viva.

5. Llenguatge popular. — 6. Varietats dialectals. — 7. Estat de les llengües vives. — 8. Causes de la diferenciació dialectal. — 9. Altres diferenciacions. — 10. El tresor de la llengua viva.

Article II. — Llenguatge escrit.

11. Llenguatge literari. — 12. Varietats del llenguatge literari. — 13. Conreu literari del llenguatge popular. — 14. Conreu dels parlars dialectals. — 15. Escriure com es parla.

CAPÍTOL II. — CARACTERÍSTIQUES DEL LLENGUATGE LITERARI

16. Les tres característiques.

Article I. — Desenrotllament convenient.

17. Necessitat d'un desenrotllament ulterior. — 18. Mida del desenrotllament. — § I. 19. *Tot el camp del pensament.* — 20. Elements senzills. — 21. Vocabulari complet; com s'ha d'entendre. — 22. Graus de riquesa. — 23. Relacions lògiques. — 24. Sintaxi completa i definida. — 25. Sintaxi abundosa. — 26. Formes fonamentals de la proposició. — 27. Mida de l'abundor. — § II. 28. *Les exigències de la producció literària.* — 29. Facultats que es comuniquen. — 30. Temps i llocs. — 31. Recursos que demana l'enteniment. — 32. La imaginació i sentiment. — 33. L'orella. — 34. Resum d'exigències. — § III. 35. *Graus en la mentalitat dels pobles.* — 36. Conseqüències pel llenguatge. — § IV. 37. *Anàlisi i síntesi.* — 38. Pobles de pensament analític i sintètic. — 39. Diferent aptitud de les llengües. — 40. El primer pas de la síntesi. — 41. El segon pas de la síntesi. — 42. Llengües clàssiques i modernes. — 43. Estudi dels clàssics llatins i grecs. — 44. Preferències entre les llengües modernes. — 45. Millorament de la nostra.

Article II. — Universalitat.

46. Raó d'aquesta qualitat. — 47. El mateix a tot arreu. — § I. 48. *Fonètica.* — 49. No pot ésser universal. — § II. 50. *Morfologia.* — § III. 51. *Sintaxi.* — 52. Llenguatge comercial. 53. Conceptes errats. — § IV. 54. *Escriptura.* — 55. Graus d'uniformació. — 56. 1.er Problema: Unitat de sistema gràfic. — 57. 2.on Problema: Escriptura igual de les mateixes formes. — 58. 3.er Problema: Escriptura igual de les mateixes paraules. — 59. Resum. — 60. Sistemes. — § V. 61. *Escriptura del parlar popular.* — 62. *Constància en un sistema.*

Article III. — Continuïtat amb el parlar popular.

63. La tercera característica. — 64. Què comprèn. — 65. Raó d'aquesta continuïtat; la necessitat d'entendre's. — 66. L'interès literari de penetrar ben endins de les ànimes. — 67. L'interès lingüístic d'encarrerar el parlar popular. — § I. 68. *El caràcter de la llengua.* — 69. Mida en la conservació. — 70. On se manifesta. — 71. El caràcter actual. — 72. Estilística. — 73. Estudi directe del parlar. — § II. 74. *La trama de la llengua.* — 75. Continuació en el llenguatge literari. — 76. Lleis de fonètica i morfologia. — 77. La fonètica i morfologia d'avui. — 78. Formes modernes. — 79. Adaptació dels llatinismes savis. — 80. Lleis de sintaxi. — 81. La sintaxi clàssica. — § III. 82. *Aprofitar el tresor de la llengua.* — 83. Les existències de la llengua. — 84. Recursos de la llengua. — 85. Orde de fonts forasteres. — 86. Vocabularis particulars. — § IV. 87. *Graus de continuació.*

Article IV. — Relacions entre els llenguatges literari i popular

88. Dos corrents de la llengua. — 89. Relacions entre un i altre. — 90. Avantatges pel bon estat lingüístic. — 91. Avantatges per la bona producció literària.

SEGONA PART: LA RECONSTRUCCIÓ

Article II. — Normes d'uniformació.

142. Un gran problema de la reconstrucció. — 143. *Norma* 1.ª: l'intercanvi literari. — 144. *Norma* 2.ª: l'harmonia de voluntats. — 145. Uniformació absoluta per preferència. — 146. Preferència convinguda. — 147. Uniformació gradual de lliure concurs. — 148. Predomini espontani. — 149. *Norma* 3.ª: la perfecció i la continuïtat del llenguatge. — 150. Simplificació sistematitzada. — 151. El parlar viu no s'uniforma. — 152. Reversió no transformada al parlar vell. — 153. Crítica d'aquesta tendència. — 154. *Norma* 4.ª: la generalització natural. — 155. *Norma* 5.ª: col·laboració sobre el propi dialecte. — 156. *Norma* 6.ª: la depuració i redreçament. — 157. *Norma* 7.ª: aprofitar el propi dialecte i preferir les formes més generals. — 158. *Norma* 8.ª: les mateixes fonts de complement. — 159. *Norma* 9.ª: acceptació de la mateixa escriptura. — 160. *Norma* 10.ª: la qüestió ortogràfica i la morfologia. — 161. Uniformació inicial.

Article III. — Normes d'ampliació.

162. Ampliació del diccionari. — 163. Procediments d'ampliació. — § I. 164. *Normes generals*: *Norma* 1.ª: passar inventari de les existències i explotar els recursos de la llengua. — 165. *Norma* 2.ª: després anar a les fonts forasteres amb ordre. — 166. *Norma* 3.ª: els vocabularis professionals. — 167. *Norma* 4.ª: adaptació a les lleis i caràcter del parlar·viu. — 165. *Norma* 5.ª: oportunitat en les innovacions. — § II. 169. *Reintroduccions del parlar vell.* — 170. Vocabularis particulars, normes especials. — 171. Tresor no envellit. — 172. Llenguatge mort. — § III. 173. *Noves formacions dintre de la llengua.* — 174. Noves paraules. — 175. *Normes de derivació.* — 176. Importància d'aquest recurs. — 177. *Normes de composició.* — 178. Noves aplicacions. — 179. *Normes de les aplicacions.* — 180. Noves dites. — 181. *Norma de les noves dites.* — § IV. 182. *Importacions forasteres.* — 183. Importació directa. — 184. Calca. — 185. Normes de la importació. *Norma* 1.ª la calca ans que la importació directa en el diccionari general. — 186. *Norma* 2.ª: acomodació dels tecnicismes savis. — 187. *Norma* 3.ª: adaptació dels que vénen pel castellà. — 188. *Norma* 4.ª: adaptació plena en el llenguatge general. — 189. *Norma* 5.ª: el salt directe al castellà. — § V. 190. *Ampliació de la fraseologia.* — 191. Procediments d'ampliació. — § VI. 192. Lèxic general. — 193. Lèxics professionals i tècnics. — 194. Lèxic poètic.

Article IV. — Normes de perfeccionament.

195. Perfeccionament de la gramàtica. — 196. Punts d'estudi. — § I. 197. *Normes fonamentals. Norma* 1.ª: Interès primari de fer un instrument d'expressió perfecta. — 198. *Norma* 2.ª: L'ideal de la perfecció expressiva no és la simplificació sistemàtica. — 133. *Norma* 3.ª: Terme verdader del progrés. — § II. 200. *Perfeccionament de la fonètica.* — 201. El llenguatge literari no és per ésser parlat. — 202. L'evolució contínua de la fonètica. — 203. Conservació de la fonètica tradicional. — 204. *Norma* 1.ª: conservar l'escriptura tradicional. — *Nor-*

CAPÍTOL III. — PREPARACIÓ DELS CONREADORS

Article I. — Preparació dels escriptors

Article II. — Educació del poble

CAPÍTOL IV. — L'OBRA DELS GRAMÀTICS I FILÒLEGS

CORRESPONDÈNCIA DE MOSSÈN MIQUEL COSTA I LLOBERA, PREV., AMB EL DR. ANTONI RUBIÓ I LLUCH. 1876-1922.

NOTA PRELIMINAR

Mossèn Miquel Costa i Llobera havia de rebre en aquest Anuari *un homenatge que portés tota la nostra admiració i devoció pels seus mèrits extraordinaris. El principal d'ells, per una publicació com la nostra essencialment sacerdotal. no és pas ser ell el nostre poeta clàssic per excellència, el qui sabé més que ningú en quin secret tocom s'amagava* la deixa del geni grec, *sinó l'haver agermanat meravellosament aquesta perfecció hellènica amb l'ideal pleníssim de la vida sacerdotal. Anima espiritual per tots els quatre caires, sabia millor encara el vol immortal de l'esperit pel cel de la gràcia sobrenatural, que no pas el papalloneig del sentiment per les flors moridores de les gràcies humanes. La veritat cristiana, la virtut sacerdotal no era en ell poesia, ni teoria, ni positura afectada de lo que en diuen intellectuals, sinó vida real i positiva, intensificada en cada moment pel concurs i el sacrifici de totes les seves energies.*

Vingué un moment en què el sacerdot absorbí absolutament el literat. Així com abans havia deixat, amb gran admiració de tothom, la primogenitura de la seva noble casa, per anar-se'n a Roma i fer-se sacerdot de Jesucrist, així després va sentir la vocació de portar a l'altar com a ex-vot i presentalla la seva glòria literària, que també el feia primogènit entre molts germans. Se'l veié defugir tota buida aparença humana, retirar-se de les estèrils parleries dels cenacles literaris, i despreciar el xerroteig de les cròniques professionals, per cercar delerosament l'oració i l'estudi recollit de casa seva, molt ben agermanat amb el ministeri litúrgic dins l'espiritualíssima catedral de Palma de Mallorca. Fonedís i com transfigurat en aquell ambient de penombra i d'encens, pogué passar als ulls de molts per encongit i decadent, cosa que ell confirmava de bon grat amb les seves paraules, a barates de poder fruir les més altes visions de la Jerusalem de la terra i del cel. Deixà absolutament a qui les volgués les petites lluites de la ciutat dels homes, i tingué per guany sacrificar-ho tot, fins la vida, a l'amor de Jesucrist. Si algú li pledejà la túnica, ell li deixà mantell i tot.

El nostre millor elogi és admirar públicament aquest renunciament cristià i sacerdotal de totes les coses de la terra ut Christum lucrifaceret. *No podem, ni amb el silenci, admetre el to de commiseració que acompanya sovint en la murmuració literària el nom de Mossèn Costa i Llobera. Lloem de tot cor el qui ven totes les coses per comprar la perla amagada de l'Evangeli, i volem conservar aquella distinció feta per Jesucrist:* haec omnia gentes inquirunt, vos

autem non sic. *La paraula de la creu no és ni serà mai una paraula buida en la santa Església, encara que sempre sigui mirada amb escàndol i motejada d'estultícia; i sempre serà la vera sabiduria evangèlica no voler ésser comptat entre els savis i prudents, sinó entre els humils, per rebre la revelació del Pare celestial que a aquells resta amagada.*

Aquest és el nostre homenatge ben sincer a la santa memòria de Mossèn Miquel Costa i Llobera, amb el qual Foment de Pietat Catalana *tenia vincles de caritat molt particulars. Ja de primera hora el tinguérem al costat nostre. Ell, que era tan mirat en donar escrits seus per a la impremta, sobretot si eren treballs espirituals dels quals mai no estava content, joiosament ens comunicà dues colleccions de sermons, publicades en sengles volums, que són glòria de la nostra biblioteca: el* Novenari de la Puríssima, *i els* Sermons Panegírics, *entre els quals hi ha el de Santa Teresa que estava predicant dalt de la trona, quan, com en un rapte d'inspiració, morí sobtadament. Quan ja havia plegat el ram de les muses, encara va escriure per nosaltres una bella poesia a la mort del Dr. Torras i Bages, potser la darrera peça que sortí del seu aurífic laboratori. Més encara que les nostres obres, estimava l'esperit de la nostra casa. Poc abans de la seva mort va confiar a la intimitat recaptada d'un amic, que fóra per ell un ideal poder venir a acabar els seus dies en el recés de casa nostra. Nosaltres desitgem tenir-lo com un dels nostres protectors davant Déu.*

Anem ara a les cartes. Don Joan Rosselló, amic d'infantesa, ha publicat en el Butlletí de la Societat Arqueològica Luliana (*febrer de* 1923 - *juliol de* 1924) *el seu riquíssim epistolari que va de* 1875 *fins a* 1916, *és a dir, que comprèn quaranta anys. L'aire d'aquestes cartes és d'una intimitat innocent i germanívola, que dóna tot allò que podia donar aquell esperit patrici, que mai no s'abandonava ni perdia el punt. El Dr. Antoni Rubió i Lluch fou l'amic d'elecció, triat en plena joventut d'estudiant universitari, per les afinitats morals i literàries que en ell va trobar, i conservat sempre fins a la mort. A la ratlla de cinquanta anys agafa aquesta correspondència, amorosament conservada, des de* 1876 *fins a* 1922, *i en ella tenim un judici de gairebé tot lo esdevingut en aquesta cinquantena, fora de les passions humanes amb el llot de les quals no es vol contaminar. Una vegada que no pot evitar una allusió d'aquesta mena, com tapant-se la cara amb les dues mans, només deixa escapar aquest gemec de vergonya:* Proh pudor! *Els sentiments espirituals de què abans hem fet esment en aquesta nota, sí que de vegades esclaten d'una manera enamoradora, i aquest valor personal és el més preciós d'aquest epistolari.*

Hem conservat, no sols la llengua diferent amb què Mossèn Costa va escriure les cartes en les diferents etapes de la seva vida, sinó també l'ortografia, en què naturalment seguí les evolucions de l'època, encara que mai amb un esperit sectari i supersticiós, impropi de la seva alta cultura i d'aquella gran serenitat

que és la divisa de la potència màxima.

Totes aquelles coses que d'alguna manera podrien molestar els sentiments personals gelosos de la intimitat, han estat retallades.

Madrid 1 de Janer 1876.

Estimat amich: rebí á son degut temps la teva carta del 12 del passat desembre, y si mes aviat no t'he contestat, ha sigut per poderte donar noticias dels tertulis del Sr. Luque. Aquesta nit passada vaig anar á véurels y vaig parlar ab ells de moltas cosas, sens olvidarnos, com era natural tractantse de tan bons amichs, del teu pare ni de tú. M'encarregaren tots memorias per un y altre y'ns despedírem despres d'una bona vetlla.

Vaig veure ab alegria lo que'm dius en la teva carta respecte al bon estat mental d'en Nanot; deplorant al mateix temps la murmuració poch cristiana dels seus enemichs. Crègas que compateixo vivament á un jove tan simpátich, y que desitjaria que s'acabessin d'una vegada totas aquestas desavenencias que fan al catalanisme mes semblant á una tribu salvatge qu' á una escola literaria. Qu'hi farèm?

Jo per aquí continuo en la mateixa vida de quant tu hi eras. Vaig sovint als teatros, estudio una mica l'alemany y'm passejo forsa. Aquesta última setmana vaig veure 'l nou drama de Gaspar titulat *Atila* y'm va semblar tan dolent que'm va retreure mes de quatre dias de tornar al teatro. No't pots figurar cosa mes falsa, mes inflada, mes tonta que'l drama en qüestió, y, anyadint á totes aquestas qualitats, unas pretensions trágicas mes que regulars, pots figurarte que tal será. — He vist també "*El desengaño en un sueño*" del Duque de Rivas, que may fins ara s'havia posat en escena. No m'ha fet gaire bona impressió representat aquest drama que m'agrada molt llegit. — En el Real he sentit l'òpera nova per mi "*Romeo e Giulietta*" de Gounod, y no m'ha agradat tant com altras del mateix autor. — A *Variedades* he vist una pessa molt còmica y molt ben feta escrita per un estudiant de medicina y titulada "*Aprobados y suspensos*". Escusat es dir qu'aquesta pessa produheix unes grans entradas d'estudiants.

Suposo que ja haurás llegit algun drama trágich de l'Estelrich, y que t'haurá contat cosas sumament originals y estranyas com á sevas.

En Roselló per quí'm preguntas en la teva carta, es lo mateix de sempre: tranquil, vermell, divertit y bon amich á totas horas. En De-Haro segueix també tan morigerat y bon xicot com sempre ha sigut. Un y altre, agrahint lo teu recort, te saludan.

Saluda tú de part meva a la teva familia y especialment á ton pare, sens olvidar als amichs de Barcelona que vejis, — y reb finalment un abras del teu amich — *Miquel Costa.*

Pollenza 24 de Junio 1876.

Amigo Antonio: no era mi propósito al recibir tu carta del pasado Marzo pasar tanto tiempo sin darte contestación. — Por mas que estuviese en Madrid muy ocupado, no eran tantas mis tareas que no pudiera consagrar algunos momentos á la correspondencia de mis amigos. Confieso, pues, que la pereza (que por desgracia me domina muy amenudo) ha sido la causa mayor de tanta y tan

inconveniente tardanza; y como en la pereza no cabe disculpa, la tendré que buscar en tu benévola condescendencia que por esta vez no ha de faltarme.

Héme ya en mi pueblo tan diferente de la Córte en que me he divertido, gozando sosegadamente la vida monótona del payés mallorquín sin echar de ménos la plácida agitacion de la vida madrileña.

Mi carácter, que no es por cierto voluble ni acomodaticio, sabe plegarse a esas alternativas de movimiento y descanso de tal manera que el tránsito de uno á otro estado molestísimo para muchos, es para mí una variación deleitosa.

Muchas cosas pudiera decirte de Madrid, pero es inútil cuanto intente bosquejarte de lo que por allí he visto y oído, pues no cabe en los estrechos renglones de una carta. No puedo pasar, empero, sin decirte que asistí con muchísima fruición á los cuartetos del Conservatorio y á los conciertos de Monasterio. Los cuartetos sobre todo son para mí los mejores recuerdos que guardo de mi permanencia en Madrid en donde tantas buenas impresiones he recibido.

El Sr. Luque continuaba sin novedad al despedirme de él. Rosita Eguilaz ha presentado á la Exposicion el retrato de su padre que tenía empezado cuando contigo estuve en aquella escelente casa de Luque. — Trueba está otra vez en su país. — Cuantas veces he visto á Luque, él y Rosita me han dado recuerdos para tu Padre y para tí.

Ya que he mentado la Exposicion justo es que te diga que con extraordinaria sorpresa ví en ella la magnífica escultura de Vallmitjana representando á Cristo despues del descendimiento. Las otras obras notables (muy raras por cierto en esta exposición) quedaron para mí muy inferiores al mérito de aquel bellísimo Cristo, cuya pureza é idealidad eran un consuelo para los ojos cansados de tanto naturalismo como se observaba en cuadros y esculturas.

Con alguna frecuencia he asistido al Congreso y al Senado teniendo ocasion de admirar á algunos oradores y de fastidiarme oyendo á otros, pues generalmente los discursos son vulgarísimos y llenos de lugares comunes. El Obispo de Salamanca y Valera en el Senado y Moreno Nieto con algunos de menos importancia en el Congreso han dado á las cámaras y al público algo más original que lo de costumbre.

Nada mas se me ocurre por ahora. Si tuviera que contarte esta vida de pueblo que me divierte seria quizas enojoso para tí.

Dispensa estos borrones y adios, queridisimo Antonio.

Memorias á tu familia y en especial á tu padre.

Vale. — Tuyo siempre. — *Miguel Costa.*

Pollensa, 14 d'Agost. — 1876.

Amich estimat: agradable per mi ha sigut la noticia de la terminació de ta carrera de Filosofia, y t'en dono una amistosa enhorabona. Però al mateix temps me sap greu no haverne tingut coneixement mes prompte per venir ab tu cap á Mallorca, pues recordo que ab ta mare parlárem de que vindrias ab mi una temporadeta al acabar ta carrera. Un altre any, si á Deu plau, farém lo viatge qu' á las horas haviam projectat per aquest estiu.

Suposo que seguirás la carrera de Dret: Deu t'hi doni mes afició de la que jo tinch á tals estudis que'm donan mes fástich de cada dia.

M'alegro de las bonas noticias que'm donas de ta familia y dels amichs. Jo no puch dárten dels mallorquins que tu coneixes, perque ells son á Palma, men-

tras que jo'm passejo per aquesta vila de Pollensa hermosa y tranquila ja que no distreta y animada.

Res he pogut escriure desde que vaig arribar, però ja que desitjas conéixer la poesia de que't parlá D. Lluis Pons, t'en envio una copia, no perque la crega cosa bona, sino per coneixer lo teu judici sobre aquesta composició qu'ha agradat á alguns. Desitjaria que la fesses llegir á ton pare com un recort meu, dientli que disculpi 'ls defectes.

Las ocupacions de fí de curs m'impediren enviar cap composició á Valencia pel certámen de Jaume I, encara que'l meu desitx fora honrar, en lo poquíssim que alcansan las mevas forsas, la memoria del gran Rey.

Valencia m'agradá molt. Aquellas hortas son un Paradis que may me cansaré d'admirar. ¡Quina vegetació, quinas ayguas, quin cel, quin tot! — Quant pugas visita aquella bellíssima encontrada, que no t'en arrepentirás.

Saluda de part meva ta familia y'ls meus amichs de Barcelona que vejas, y disposa are y sempre de ton amich que t'abrassa. — *Miquel Costa y Llobera.*

Amigo Antonio: la inmerecida benevolencia con que me tratas en tu última carta ha sido más eficaz que cualquier reconvencion para hacerme romper el largo silencio que, sin darme cuenta de ello, he guardado contigo. Motivo tenias para creerme olvidadizo; y sin embargo puedo asegurarte que no he pasado una semana siquiera sin pensar en tí, ni hablado con ningun compañero procedente de Barcelona sin que por tí le preguntara. No pocas veces, resuelto á escribirte, he tomado la pluma y hasta empezado cartas que, no concluidas después, han ido á parar al monton de mis papeles rasgados. No intento legitimar ni excusar siquiera mi culpable silencio: deseo únicamente convencerte de que mi amistad no muere ni desmaya, por más que padezca intermitencias de mutismo, consecuencia del mal humor que me aqueja.

Agradezco tus deseos de verme en las próximas fiestas de Barcelona y de que hagamos juntos el viage á Madrid. Mucho me alegrara de poder hacerlo; pero ello es que debo quedarme en Mallorca, pues, habiendo perdido el pasado curso de mi odiada carrera, no puedo ya permanecer más tiempo fuera de la familia.

Figúrate ahora cual será el estado de mi humor al verme definitivamente establecido en este pueblo, donde la vida se reduce á "*Mangiar, bere, dormir, vestir calzoni*", fórmula que haria la felicidad de un cerdo si los cerdos gastaran pantalon.

Excusado será decirte que en semejante situacion nada escribo, y aún desespero de volver á escribir. En la lectura únicamente hallo compensacion á mi fastidio. Los clásicos latinos y los grandes poetas de la moderna Italia ocupan ahora principalmente mi atencion, no sin que mezcle á sus divinos versos, lecturas más sólidas de Cousin, Balmes, Ozanam y Cantú.

Celebro que te gustara mi poesia de Miramar y agradezco los elogios amistosamente exagerados que le dedicas. Celebro tambien que te dediques á traducir los poetas clásicos, tan olvidados de nuestros catalanistas cuyo amanerado *sabor popular* necesita una buena dósis de perfeccion griega.

De ninguna desconocida traduccion clásica puedo darte los indicios que deseas: ya sabes que soy lego en materias de erudición recóndita y aun de erudicion vulgar. Solo puedo decirte que de las elegias de Tibulo, solo una ha publicado Tomás Forteza, pero tan gallardamente traducida, que no parece ser el pri-

mer trabajo de nuestro poeta en género tan difícil. Cuando yo vaya á Palma podré decirte con exactitud lo que tenga traducido. La elegia aludida es la X, lib. I de Tibulo y se halla inserta en la *Revista balear* año 1° (1872), número 19. En casa de D. Victoriano Amer la encontrarás seguramente.

Obrador tiene su traduccion de la Iliada á más de la mitad. Tiene tambien adelantada una novela de costumbres mallorquinas, y estrenó á principios de verano una pieza cómica con éxito mediano. Es el único que trabaja de todos los *dilettanti* mallorquines. No puedo darte más noticias de los amigos, porque desde que llegué á Mallorca no he pasado un solo dia en Palma.

Adios, amigo mio; saluda en mi nombre á tu familia y á los amigos que vieres, y recibe un abrazo de quien te desea la actividad y la alegria que le faltan.

Tuyo siempre. — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa — 22 Setiembre — 1877.

Querido Antonio: recibí á su debido tiempo tu última carta cuyas amistosas frases y buenas noticias me alegraron. Remití en seguida las dos anacreónticas que me mandaste, á la redaccion del Museo, y espero que aparecerán en breve en las páginas de aquella revista, que se honrará con tu firma. Continua escribiendo y no te olvides de mandarme alguna muestra de tus trabajos.

Celebro lo que me dices de Melendez tanto más cuanto que le reconozco por escelente autoridad crítica en materias literarias.

Espero que, aprovechando las relaciones de tu padre y disfrutando de lo bueno que Madrid ofrece, pasarás este curso mejor de lo que te figuras. Madrid irá gustándote de cada dia más, á medida que vaya debilitándose esa nostalgia de la familia tan propia de quien como tu nunca salió de ella.

De mí sé decirte que prefiero la vida de Madrid á cualquiera otra de las que conozco, apesar de que nada tengo de hombre de sociedad ni de calavera. Con Madrid sucede lo que con el café, que al principio no gusta y después se hace casi necesario.

Inútil seria intentar referirte la vida que llevo. Si recuerdas lo que te escribi en mi anterior, sabrás lo que me pasa ahora: tal es la monotonia en que vegeto.

Por lo ramplon y pesado de esta carta podrás imaginar como estaré de inspiracion literaria. — Mi inteligencia va embotándose de dia en dia. — Las musas solo se alimentan de entusiasmo, y abandonan el alma donde no lo pueden hallar.

Saluda en mi nombre á los amigos que vieres y especialmente á Estelrich por cuya última carta he sabido tu direccion.

Recibe tú finalmente un abrazo de tu amigo que te desea la actividad de que carece — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa — Noviembre 20/77.

Inolvidable Antonio: supe por nuestro comun amigo Estelrich que te habias graduado de doctor con la nota de sobresaliente. Tú, que sabes con cuanto placer recibo siempre noticias tuyas, no necesitas que te encarezca el que semejante noticia me produjo; bien que no me causó extrañeza, dados tu talento y hábitos de aplicacion.

Supongo que ahora vas á quedarte definitivamente en Barcelona, al lado de tu familia, y que seguirás la carrera de Derecho segun deseaba tu padre. Nada

me dijo Estelrich de tus trabajos ni de tus proyectos. — ¿Continúas la traduccion de Anacreonte? — Has traducido algo de otros clásicos ó piensas hacerlo? — Cuando publicas algo? — Estas y muchas otras preguntas te haria si pudiésemos hablar un rato; pero ya que esto no es posible, contéstame alménos á las pocas que te escribo.

Desearia que me dijeses tambien cual es el mejor de los diccionarios griegos ó sea el mas útil para mi, indicándome al mismo tiempo la gramática griega que consideres más clara y metódica. Me he propuesto (tal vez te chocará mi propósito) nada ménos que aprender algo de griego sin más auxilio que el de mi flaca voluntad! Sé que Leopardi, muy jóven aún aprendió aquella dificilísima lengua sin maestro; y, aunque estoy muy léjos de compararme á tan alto ingenio, no tengo otro medio de aprender griego que estudiarlo como él, es decir, sin maestro, porque en Pollensa no le hay.

No tengo novedades que participarte, toda vez que no quiero enlutar esta carta con el relato de los horrorosos crímenes cometidos ultimamente en la Isla con tal abundancia que desmienten el concepto de bucólica serenidad que de Mallorca se tiene.

Ultimamente he pasado en Palma una temporada, para mi deliciosa, si en ella no hubiese ocurrido la muerte del padre de Alcover que dejó á toda su familia en el más amargo desconsuelo. — Quadrado me leyó un drama que me pareció magistral y de primera fuerza.

Con esta buena noticia concluyo saludando á tu familia y dándote mi más sincero parabien y un amistoso abrazo.

Tuyo — *Miguel Costa Llobera.*

Enero: 1879.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich estimat: rebí á son temps la carta en que'm donavas tan bonas noticias teuas y tan oportuna resposta á las preguntas que t'havia fet. Agrayexo las frases en que m'invitas á establir ab tú una correspondencia seguida, encara que no fio gaire de la meua peresa.

M'es impossible parlarte llargament, com tu 'm demanas, dels meus projectes y ocupacions literarias. De projectes no'n tinch, y las ocupacions d'aquesta classe, com de tota mena, son tan pocas, que estan ditas en quatre ratllas. — Fa cosa d'un mes que vaig reprendre l'estudi del alemany, quasi oblidat per complert, y torno avansar á pas de formiga per entre las escabrositats de la gramática tudesca. Ultimament he llegit un llibre italiá que m'ha produhit gran efecte, las *Odi barbare* del novissim poeta Carducci, notabilíssimas com á execució poética, si be detestables per son esperit filosóficament pagá y contrari al cristianisme. La bellesa d'aquestas poesies es tanta, qu' á pesar del paganisme que respiran, un no pot menys d'admirarlas y aprènderlas de memoria, com s'admiran y s'aprenen las obras dels antichs. Jo no he vist may en la vida cosa més clássica y al mateix temps més inspirada. Carducci ha restaurat los metres d'Horaci ab mà de mestre. — L'exemple seu m'ha induhit á escriure una poesia en estrofas sense rima, com las de Cabanyes: es possible que no agradi á ningú. Res més he fet per ara; y ja veus qu'aixó es ben poca cosa. — No sé que donaria pera tenir mes entussiasme, talent y aplicació.

Quant veja l'Alcover, li donaré'l pésam de ta part. — L'Estelrich encara's

passeja per Palma, però crech que no trigará gaire en anársen á Madrid. Allá té'l seu element. Per Nadal va passar uns dias á Pollensa, y'm contá tantas cosas de la vida que té per Madrid, que fan veure son talent especial d'home de mon: llástima de sa figura, que sinó... faria furor.

Encara que no tinga erudició ni molta afició als estudis de bibliotecari, rebré ab particular gust la monografia qu'm tens promesa, no sols com á recort d'un amich, sino també com á bon aplech de noticias literarias.

Sens mes de particular, memorias als amichs que vejas, y tú reb un abrás de ton afectíssim — *Miquel Costa Llobera.*

Pollensa. 10 de Mars. 79.

Pollensa — 22 de Junio — 79.

Amigo Antonio: acabo de recibir tu carta del 18 doblemente grata para mí por su tono expansivo y por las buenas noticias que me comunica. Celebro el éxito de tus primicias literarias, el entusiasmo con que prosigues tus bellos estudios y las diversiones en que descansas de tus tareas de erudito, siguiendo, como tal, la máxima de *utile dulci.* Comprendo perfectamente que no te hayas examinando de tus asignaturas de Dro.: no soy yo quien puede aconsejarte que tomes á pecho semejante estudio. — Acepto como válidas las excusas con que disculpas tu tardanza en escribirme: harto conozco que tampoco puedo ser exigente en esta materia.

Dos dias ántes que tu carta, recibí tu precioso estudio sobre Anacreonte. Agradezco tu atencion y te felicito por la obra. Mucho esperaba de tu erudicion y cultivado gusto; pero tu trabajo ha dejado atrás mis esperanzas. — A más de una erudicion tan abundante como sólida, tan curiosa como discreta, brilla en tu monografia tal unidad de criterio, tal aplomo en los juicios, tal método y trabazon en el desarrollo de la tésis, tan bella y anti-pedantesca naturalidad en la forma, que tu trabajo doctoral parece obra más bien de un literato encanecido en el estudio que de un jóven que cambia, como dices, el polvo de las bibliotecas por el de los paseos. Léjos, pues, de extrañar el aplauso que tu trabajo te ha merecido, úno mi profana voz á la de los doctos para aplaudirte con toda la sinceridad de un amigo. Tiempo era ya de que los trabajos de erudicion tan estimados en otros paises hallasen cultivadores en España. Por fortuna Menendez tiene ya en tí un compañero.

En cámbio de tu monografia te mando, ya que así lo exiges, una poesia. — Harto desigual es el trueque; mas para corresponder en la tendencia, ya que no en la importancia, á tu precioso regalo, nada mejor ni más adecuado he tenido á mano que la oda que te remito: siquiera tiene la buena intencion de querer ser horaciana. Hará como cosa de un mes que la escribí para introduccion de una coleccioncita de líricas imitadas y traducidas del latin que aún se halla en proyecto. He tenido en ella cuidado de que los sáficos sean verdaderamente tales, acentuando las sílabas primera, cuarta y octava, y haciendo que el acento de la cuarta caiga siempre en palabra llana (lo cual no siempre es fácil en catalan) — de manera que las cinco primeras sílabas de cada sáfico formen un adónico perfecto. — A esta regla obedecen los famosos sáficos de Villegas; pero nuestros poetas se han contentado generalmente en hacer los sáficos como simples de endecasílabos acentuados en la cuarta y octava. — Tú, que conoces mucho mejor que yo la lírica clásica, podrás decirme si hallas en esa oda el sabor ho-

raciano que intenté infundirle, y si la "*allure*" de sus estrofas te parece legitimamente antigua.

Despues de esto, poco podria añadirte, pues mi vida en esta es la misma de siempre, con la única diferencia de que ya se me va haciendo ménos fastidiosa que al principio.

Con que, adios. — Tuyo afectísimo — *Miguel Costa Llobera.*

A HORACI

Princep afable de la docta lyra,
Noble custodi de la forma bella,
Sabi que portas de consell y murta
    Doble corona,

Mestre, tollera qu'una mà atrevida
Porti á mon poble la qu'ab tanta gloria
Tú transportares á la mare Roma
    Cíthara lésbia.

Aspra y ferrenya sonará en ses cordes
Gregues, la llengua de ma patria dura;
Mes encar' noble hi sonará: ma patria
    Filla es de Roma!

Filla de Roma per la sanch, pel geni,
Forta y ardenta com sa mare antiga;
Guarda en ses terres per llavor de gloria
    Cendra romana.

Sí; dins sa terra'l llaurador atònit
Ossos, y marbres, y joyells hi troba,
Elms y senyeres, que de bronz' ostentan
    L'águila augusta! —

Bella ma patria es ademés: viuria
Sens' anyorança ta divina Musa
Sobr' exa terra que cenyeix la blava
    Mar de sirenes.

Illa es galana en que lo sol de Grecia
Brilla puríssim, y, d'ardenta sava
Pròdich, hi dona ab lo rahim alegre
    L'ática oliva.

Dexa, idò, mestre, que sobr' ella evoqui
Clássiques formes; y ta bella Musa
Pura, serena, fòra vel, ma patria
    Veja sonriure.

Ara que folla l'invocada Fúria,
Febre als poëtes inspirant, ungleja
L'harpa plorosa y entre fanch nos dona
    Fonts d'amargura;

Oh! com anyora lo meu cor les clares
Dolces fontanes del Parnàs helènich.....!
—Mestre, ab ta bella, cizellada copa,
Déxamhi bèure.

Dexa que tasti la sabiesa antiga
Qu'ompla tes odes, y dins elles dura
Com á ví ranci de Falern que guardan
Ámphores belles.

Nèctar de vida que lo cor anima,
Febre y deliris d'ubrïach no dona;
Dona la calma d'esperit, la sana
Força tranquila.

L'ánima noble qu'en begué, no cerca
Falsa ventura de tresors y pompa:
En la fortuna y la dissort, sa ditxa
Guarda segura.

Forta, serena, invïolable guarda
L'única ditxa que no fuig, eterna
Santa riquesa que si tot naufraga
Sura en les ones.

Ah! puji un altre á los palaus qu'habitan
Sòrdides ánsies ab l'afany hidròpich,
Negres insomnis qu'en un llit de plomes
Posan espines;

Vaja á les places hont febrosa turba
Lluyta y s'empayta disputant la presa
Que la Fortuna dins la pols humana
Llança per riure.

Puga jo, á l'ombra del natiu boscatge,
Seny y bellesa agermanar, poëta;
Seny y bellesa qu'á ta lyra forman
Bella aliança.

Sí; qu'en tes odes lo vell seny alegre
Guía la dança de gentils estrophes...
Tal conduhia lo bon vell Silenus
Dança de Nymphes.

Elles, ayroses y formant corona,
Dávan al rhythme la lleugera planta,
Réyan les Gracies... y volava pura
Flayra divina.

Maig — 79.

Palma — Febrero — 80.

Inolvidable Antonio: tiempo era ya de reanudar nuestra correspondencia por mi culpa interrumpida; pero dudo (vaya por lo franco) que hubiese logrado, por ahora, sacudir mi pereza, si no me hubiera movido á escribirte un asunto de alguna importancia.

Es el caso que acaba de ver la luz pública en Palma una publicacion de propaganda católica patrocinada por Quadrado y D. Tomás Aguiló y cuyo principal redactor é inspirador es el virtuoso y doctísimo sacerdote D. Miguel Maura. Invitado por éste á escribir en el nuevo periódico, y no pudiendo darle en mí un colaborador como hubiera deseado, le ofrecí escribir pidiendo ayuda á los amigos que, por su ilustracion y acendrado catolicismo, mejor pudiesen contribuir al fomento de nuestro diario-revista. Unido á tu nombre se me ocurrió el de Marcelino Menéndez, y ambos fueron acogidos por Maura y sus compañeros con las muestras de simpatia que puedes suponer. Cumpliendo ahora con mi promesa, te invito en nombre de la redaccion á honrar con tu firma las columnas de *El Áncora* y te suplico que intercedas con tu amigo Menéndez para que nos mande algo ó siquiera permita copiar de lo que tiene publicado. — Confio que por tu parte no dejarás defraudadas las esperanzas que hemos concebido. Creo que vendria de molde para El Áncora el discurso que leiste en la Asociacion Católica. Debo advertirte que tambien se admiten los versos. Ya vés que no tienes excusa si no mandas algo.

Poco seguramente será lo que yo haga como colaborador de la nueva publicacion; pero harto me deberá si, por mi causa, logra tu colaboracion y la de Marcelino.

Por si te causare extrañeza mi solicitud en favor de una obra de propaganda religiosa, debo confesarte lo que tal vez habrás vislumbrado ya en mis anteriores cartas; mi abjuracion de todo resabio racionalista. — En la salubre soledad de estas montañas ha sanado mi espíritu de la fiebre contraida en la viciada atmósfera de ateneos y academias. Dios me ha devuelto la fé que le pidiera un dia sobre el sepulcro de Santiago. Con que, alégrate y abraza con el alma á tu amigo de siempre — *Miguel Costa y Llobera.*

P. S. Para que mejor te enteres de las condiciones y verdadero carácter de El Áncora, ahí va el prospecto. — Memorias. — Vale.

Pollensa — de Junio — 80.

Amigo Antonio: aprovechando la ocasion que espontáneamente me diste de conocer á Marcelino Menéndez, me atreví á presentarme á él sin otra recomendacion que tu nombre. No puedo encarecerte la grata sorpresa que me causó la franca y afectuosa acogida de tu doctísimo amigo, y más aun ver que no solo se acordaba de mi nombre, sino que hasta citaba composiciones mias, con elogios en que no pude ménos de reconocer la influencia de tu parcialidad para conmigo. Dos veces tuve el placer de hablar con Menéndez, una en su casa y otra en la libreria que fué de Durán, en donde habia entrado para comprar su primer tomo de los *Heterodoxos,* con algunos otros libros que me habian llamado la atencion desde los aparadores. De los *Heterodoxos* no conozco todavia más que el discurso preliminar, y estoy ya lleno de asombro por una obra que seria admirable áun siendo fruto de una vida de cien años y de continuos estudios.

Tambien tuve en Madrid ocasion de ver á Querol quien, apesar de su desaliento, procuró animarme á trabajar.

No ví por allá á otros literatos, como no cuente por tal á nuestro amigo Estelrich que, ascendido de estudiante á periodista, no ha hecho más que acentuar su nativa sociabilidad y travesura. Increible parece el número y variedad de sus relaciones. Si el *Fénix* (ú otro pájaro cualquiera) le sostiene por mucho tiempo en las alturas, es decir, en la Corte, seguramente Luisillo hará carrera: *Audaces fortuna juvat!* Así lo deseo como amigo de Estelrich y como deudor que le soy de las más delicadas y constantes atenciones.

Nada te digo de mi visita á Toledo porque tú, que conoces esta poética é incomparable ciudad, puedes imaginar hasta qué punto ha debido impresionarme.

Cuando tenga ejemplares te mandaré una poesia que publiqué en *El Áncora* durante mi viaje.

Saluda á tu Sr. padre y recibe un abrazo de tu amigo — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa — 9 de Juliol — 1881.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich benvolgut: aquesta vegada eras tú qui havia quedat en descubert; y encara que no tinch costum de fixarme en coses que tan poch importan á l'amistat vertadera, esparava tranquilament que rompesses el silenci, aplassant per falta de despertador una carta que *en intenció* ben sovint t'escrivia. Crégas que res hi ha hagut de ressentiment.

Mil gracies pel *retrato*: si es un poch atrassat, també ho era'l que't vaig enviar; si be en los meus *retratos* l'atrás casi res significa, perque la meva cara, llisa com ántes, está empenyada en no fer mudansa. Com no sol averhi cap inconvenient sense alguna ventatja, la meva cara infantil serveix alménos pera sustréurem als carrechs públichs, que tal vegada m'agafarian per la barba si trobassen qu'estirar.

No'm planyes pel meu aislament y perdua de nom. Dat que sia poeta, com tu dius, ho seria més perventura si fugis del meu reconet? — He guanyat tant dins aquestes fondalades que no'm venen ganes de sortirne, si no es á vegades que'm sembla la vida actual massa poch profitosa, massa fluixa, massa poch *militant.*

Los versos que tinch escrits son pochs per ferne un volum. Els nous no valen gran cosa, en general, y no son d'un *género* que puga agradar. Per mostra t'en remet uns quants: digas que't semblan y fesne lo que vulgas.

No admet per escusa suficient de no enviarme versos teus la de que son *lúgubres nenias ó cantinelas d'amor.* — ¿Tal volta no pot haverhi poesia en un *género* que tanta n'ha donada?

M'ha sorpres la noticia de que terminavas la carrera de lleys, y axó sense desatendre les tasques del professorat: ets un héroe. — Mil felicitacions per tos estudis d'investigació històrica y de crítica literaria. En lo del grech modern y literatura grega contemporánea tens un camp que crech terra nova pels espanyols. Com t'entens ab los dos sabis grechs de que'm parlas? Los escrius en grech ó en francés? —

De n'Estelrich sé noticies mes fresques que tú: ja no's troba á Madrid, sino que's passetja per Mallorca no sé fins quant: encara no l'he vist.

Les festes y fires que s'havian de celebrar á Palma pel mes d'Agost, estan ja aplassades fins á mitjan Setembre. Si va axí y s'arriban á fer enguany, no crech que s' fassen l'any que vé. El Sr. Quadrado diu qu'está content d'aver fet de *Cassandra* quant aquestes fires se projectaren.—Ab motiu de les festes, tindrem certámen literari: no puch ara donarte compte del programa: infórmaten, y recorda que més de quatre mallorquins veuriam ab gust un premi mallorqui en mans teves.

Adeu ja. Saluda respectuosament á ton Sr. pare y reb una abrassada de ton amich—*Miquel Costa Llobera.*

NOCTURNO

Es la hora benéfica que oprime
Con suma paz el fatigado anhelo;
Flota la noche extática en el cielo;
Calla la tierra en estupor sublime.
Todo reposa al fin... ¡Oh Musa! dime:
Por qué te agitas en febril desvelo?
Insomne gimes en la paz del suelo
Como ese mar que vagamente gime.
Ah! dame un canto enérgico y vibrante
Con que el clamor del alma soberano
Hácia esos reinos de la luz levante.....
Mas no; caiga la lira de mi mano:
Solo la voz del piélago gigante
Dice del alma el inefable arcano!

1881.

Pollensa—17 Diciembre—81.

Inolvidable Antonio: vas á reirte seguramente cuando te diga que en dos meses y medio pocas veces he tenido ratos de ocio para dedicarme á la correspondencia con mis amigos. Cuan diferentes me pasan los dias en este retiro de lo que imaginaba cuando no sabia vivir sino fastidiado! No creas que con esto hago poesia bucólica; digo llanamente la verdad. En este pueblo, que ántes desdeñaba creyéndome orgullosamente *natus ad altiora,* hallo al presente campo para esplayar las escasas fuerzas de mi espiritu; y creo que para cualquiera, y hasta para una persona de talento, hay mucho bueno y noble que hacer áun en el último de los villorrios.

Como muestra de mis escasos trabajos poéticos, que tengo en borrador, te incluyo un soneto que á ratos me gusta y me disgusta. Dime qué te parece.

Tu poesia "Recuerdos de un verano" me pareció harto mejor de lo que imagina tu modestia; hay en ella cierto perfume que recuerda el de la *Jeune Captive* de Chénier. La palabra *sonrís* que usaste en uno de los versos de tu composicion no me parece castiza: me hace el efecto de un *catalanismo.* Por lo demás me parece muy correcta tu poesia.

Te felicito por tus versos, como por tus trabajos lingüísticos y de critica

literaria, y envidio para mis años pasados tu heroismo en terminar la carrera de Derecho.

En tu carta me hablaste de mi poesia para el album de Montserrat en términos demasiado benévolos. Aquello, propiamente hablando, no es poesia, sino discurso versificado. Escribí aquellas estrofas con la poca inspiracion de un encargo y sin pensar en publicarlas. Sin embargo no siento su publicacion, pues con ella habré conseguido pasar por buen católico y mal poeta.

Estelrich, por quien me preguntas, vive ahora en Palma y no piensa salir de la Isla por ahora. Las últimas veces que con él he hablado, he advertido un notable cambio en sus ideas; y, sin preguntarlo, me han dicho que positivamente Estelrich entraba en juicio. Puede que haya contribuido á ello el estado de salud de su padre que tiene en cuidado á toda su familia. Lamentando esta causa, no puedo ménos de alegrarme del efecto y de dar á Dios contínuas gracias, porque parece que se ha propuesto volver al buen camino á todos ó á muchos de los que habia contribuido á extraviar con mis errores.

Concluyo por hoy, amigo mio, y con recuerdos á tu Sr. Padre, te suplico que me incluyas en tu contestacion otra poesia.

Tuyo affmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

MIGUEL ANGEL

Miradle adusto, pálido el semblante,
Torva la frente de vigor romano,
Con el cincel de Fidias en la mano,
Honda en el alma la vision de Dante;
Artista de la forma palpitante
Y del profundo corazon cristiano,
Arrastra por la tierra el soberano
Dolor de todo espíritu gigante.
Su norma es la unidad grandiosa y fuerte.
Es el genio latino que humanado
Reina en las artes, las sojuzga y doma:
Es el que, digno de tan alta suerte,
Con la cúpula excelsa ha coronado
Tu frente colosal ¡oh madre Roma!

1881

(Enviado á *La Nacion* de Bogotá)

Palma — 1 de Abril de 1882.

Queridísimo Antonio: recibí tu carta del 15 del pasado Marzo, primicias de tu convalescencia que vivamente agradezco; y la penosa impresion que me produjo la noticia de tu larga dolencia, quedó compensada con la esperanza de abrazarte y tenerte una temporada á mi lado. No parece sino que hubieras pasado sin hacerme la visita prometida á no haber mediado esta enfermedad que casi te la impone. Ahora ya no puedes escaparte. Mi padre, á quien dí noticia

de tu proyecto, me ha preguntado si te habia contestado ya, encargándome que al hacerlo te manifestara que él veria con singular placer el cumplimiento de tu promesa.

Espero que de estas montañas has de sacar harto provecho para tu salud y para tu ánimo, ya que no le saques, como te prometes, de mi pobre conversacion para tus estudios literarios.

Si tú que respiras atmósfera literaria te hallas falto de estímulo ¿como he de hallarme yo, apartado de todo centro de actividad intelectual, falto de estudios y de ilusiones, dedicado (y gracias á Dios por ello) á tareas que nada tienen de literatura? — No me adules, amigo; yo soy quien podré aprender cuando nos veamos.

Agradezco tus benévolas frases respecto de mi soneto á Miguel Angel. Creo que al mandártelo no le habia corregido todavia, como lo hice ántes de publicarle. Mi última composicion es una poesia en tercetos, pobre remedo del estilo dantesco, que escribí por encargo para leerse en la Juventud Católica en la sesion conmemorativa de Pio IX. Como es bastante larga esta composicion, y como necesita lima, no te la copio, reservándote el conocerla para cuando vengas. No sé que mandarte hoy si no es el idilio que publiqué meses atrás y que creo no conoces.

Tu anacreóntica me parece bastante correcta y aun diré inspirada hasta el punto en que puede darse inspiracion en tal clase de composiciones. Su catalan me parece mucho más castizo que el de otras composiciones tuyas.

Hoy mismo he visto á Estelrich quien me ha leido tu carta y hablado largamente de tí. Excuso decirte cuanto se ha alegrado al saber que probablemente tendrá ocasion de verte en esta. Verdaderamente Estelrich ha hecho adelantos que no esperaba en el arte que cultiva: opino, como tú, que su poesia á Nuñez de Arce vale mucho, principalmente como ejecucion.

Tenemos en Palma una novedad literaria y artística en proyecto. Trátase de publicar nada ménos que una revista ilustrada. No creo que aparezca antes de Mayo próximo y sospecho que aun cuando salga no hemos de ver su décimo número. Las firmas seran las de toda la pleyade, empezando por Quadrado, segun dicen. No le he hablado de ello todavia.

Adiós, amigo. Hasta otro rato. Memorias a tu Sr. Padre y un abrazo para tí del que desea abrazarte de veras — *Miguel Costa y Llobera.*

IDILIO CRISTIANO. (Legenda S. Francisci.)

Paz del Señor reinaba
Sobre los valles de la verde Umbria;
El sol ya declinaba,
Y sosegado el dia,
Muriendo como el justo, sonreia.

Sonriente y demacrado,
El pié descalzo y un sayal por veste,
Seguia de un vallado
Por el sendero agreste
Un pobre ungido en bálsamo celeste.

Y el valle atravesando
Donde Bevagna la gentil reposa,
Vió cerca revolando
En nubé rumorosa
Multitud de avecillas prodigiosa.

Al ver las aves bellas
Las saludó. Las aves sosegaron,
Y él acercóse á ellas,
Y ellas se le acercaron,
Y en círculo de paz le circundaron.

"Hermanas avecillas,
Loäd á Dios con singular anhelo;
Amadle, aves sencillas,
Que os dió sobre este suelo
Alas y plumas de celeste vuelo."

"Nobleza y hermosura
Os dió entre muchas obras de sus manos;
Morada os dió muy pura
Por cima á los humanos,
El reino de esos aires soberanos..."

"Y libres de desvelos
Sin sembrar ni segar os alimenta
El Padre de los cielos:
Su Providencia atenta
Os mira y os escucha y acrecienta."

Dijo; y las avecillas,
Que inmóviles callaban escuchando,
Movieron sus alillas
De gozo rebosando
Y adoraron al pobre venerando.

Entorno de él volaban,
Que cual ebrio de Dios iba y venia;
Su túnica rozaban,
Rozaban á porfia,
Y él, haciendo la cruz, las bendecia.

Flor del Eden perdido,
Sencillez del Amor, ciencia primera,
Tu imperio bendecido
Naturaleza entera
En el pobre de Asis reconociera.

Oh! todo se rendia
A los pies del Humilde soberano,
Que en nueva poësia,
Del sol hasta el gusano,
A todo sér apellidaba hermano.

De Cristo la dulzura
Por ciudades y yermos predicaba;
Y, pródigo en ternura,
A todo sér llegaba
La que su herido pecho derramaba.

Trasunto de su Amado,
Pasaba por la tierra peregrino.....
Aun de su pié llagado
La huella en el camino
(Besadla!) es toda bálsamo divino!

1881.

Pollensa — 1 de Agosto de 1882.

Carísimo Antonio: suponiendo que tu restablecimiento exigia más tiempo del que yo deseaba, he pasado un mes sin contestar á tus preguntas relativas á tu proyectado viage que tanto deseo ver realizado.

Soy de opinion que te ha de ser más conveniente venir por la via de Alcudia, en la cual hallarás más corta navegacion y más cerca el término de tu viage, después de desembarcado. Cuando hayas permanecido los dias que gustes (y espero que serán muchos) en Pollensa, podrémos pasar á Palma en donde tienes tambien casa á tu disposicion sin necesidad de cambiar de compañia. Nada más se me ocurre sobre este particular sino decirte que no soy yo solamente quien desea abrazarte en esta: Estelrich me ha manifstado vivo deseo de hacer contigo alguna excursion por estas montañas que apénas conoce.

Celebro, como puedes suponer, tu mejoria, que supongo ya salud completa. Esmérate en cuidar de tí y no trabajes sobre todo, vejeta.

Mil gracias por tus versos: son delicados y armoniosos. La composicion ganaria en su conjunto, reduciéndola algun tanto. ¿No te parece?

Versos mios no quiero mandarte por ahora. Ven y los verás, si quieres.

Las noticias literarias que pudiera darte son pocas, y además te supongo enterado de ellas por Estelrich, editor de la *Biblioteca Balear*.

Quadrado me leyó hace pocos dias una carta de Menéndez felicitándole por el Discurso continuacion de Bossuet y mandándole el 3.er tomo de los Heterodoxos. Deseo vivamente conocer este último volúmen que, segun dijo Quadrado y segun ya imaginaba, será una bomba en el campo racionalista.

Mil parabienes por tus nuevos y exóticos títulos académicos, tanto más dignos de aprecio cuanto ménos vulgarizados.

Escríbeme con anticipacion tu salida para esta, á fin de tener carruage que te aguarde en Alcudia.

Con memorias para tu Sr. Padre y familia se repite tuyo — *Miguel Costa y Llobera.*

P. S. Dispensa los rasgos. — Tengo prisa. Vale.

Pollensa — 6 de Octubre — 1882.

Sr. D. Antonio Rubió y Lluch.

Querido amigo: pocos dias ántes de recibir tu última, hallándome accidentalmente en Palma, me preguntó por tí Estelrich, y supuso conmigo que la causa de retardar tu venida era la muerte de tu respetable tio el Cardenal. De la otra desgracia de familia nada sabíamos, y de tu indisposicion barruntábamos algo por lo que me habias escrito á mediados de Setiembre. Quadrado me dijo que habia recibido carta de tu padre en que le hablaba de tu próxima venida, y esto me tranquilizó con respecto á tu salud.

En contestacion á tus preguntas debo decirte que permaneceria en Pollensa durante el próximo otoño aunque tú no vinieras, como que no creo pasar á Palma para muchos dias hasta despues de Navidad. — El clima de Pollensa en esta estacion es un tanto desigual y húmedo, bastante parecido al de Barcelona: te digo esto después de haber pedido su dictámen á mi tio Miguel, médico y autoridad en la materia.

Esto es cuanto puedo decirte. Réstame ahora darte, para que lo comuniques á tu familia, el pésame por las dos pérdidas que acaba de sufrir. Dios tenga en su santa gloria, como se lo suplico, al virtuoso Cardenal y á tu tia Mariana que, por ser de tal familia, debió ser tambien ejemplar cristiana.

Cuncluye dándote un abrazo en esperanza tu amigo de siempre — *Miguel Costa y Ll.*

Palma 12 de Eenero de 1883.

Sr. D. Antonio Rubió y Lluch.

Amigo Antonio: más puntual hubiera sido en darte las gracias por el escelente libro con que obsequiaste, si no hubiese querido darte juntamente el parabien por tu trabajo con conocimiento de causa. Hoy que he terminado la lectura de tu interesante monografia, á la vez te doy las gracias y te felicito. Tu trabajo me parece concienzudo y escrito con el mejor sentido ético y estético que se puede desear. Hay en él observacion y estudio de la materia, serenidad de juicio y templanza, cosas que, á mi parecer, valen mucho en España por lo mucho que entre nosotros escasean. Un poco más de templanza desearia ver en el prólogo de Menéndez, con cuyas apreciaciones en el fondo estoy conforme. Nunca fuí gran entusiasta de nuestros dramáticos, y nó por prevenciones de escuela, sino porque no he sabido hallar en ellos (en general) el fondo humano que debe palpitar en las obras de la escena. Admiro á Calderon por sus indisputables méritos, pero su poesia no me llega al corazon. Creo que los vicios del gongorismo trascendian á más que la exornacion del lenguage: creo descubrir en nuestros autores del siglo XVII un verdadero gongorismo de pensar y de sentir. — Tal vez diga una barbaridad... solo intento expresar una impresion mia.

En cambio de tus noticias literarias, ninguna puedo darte por ahora. Trabajos nuevos no los tengo, ni siquiera en proyecto: estoy jubilado. Estoy inser-

vible hasta para versos de encargo. Algunos he tenido que hacer, y así saleron ellos.

Obedeciendo á tu indicacion, he manddo á Menéndez mi soneto *Miguel Angel*, corregido como mejor supe. En cuato á mi *Marina* del *Calendari* que tienes la bondad de alabar, debo decirte qu las mejores imágenes de sus primeras estrofas no son mias, sino de mi tioD. Miguel Llobera, gran poet, que nunca ha hecho un verso, hombre que siere la naturaleza con una energia y profundidad que me asombran. De las migjas de su mesa podria mantenerse mi Musa si supiese recojerlas.

Celebro el buen resultado de tu viage Madrid y te deseo las prospridades que mereces en tu carrera, como en tod

Vi á Estelrich últimamente, y me dijo ue iba á escribirte muy en breve.

Acabo de leer los nombres de los queconstituyen este año el Consitorio de los Juegos Florales. ¿Como así unidos Aguiló y Bofarull? Como no sgo el movimiento ni recibo periódicos de los catlanistas, no me explico lo que sucede. Por otra parte, no tengo interés en ello, pues no espero faltar á m costumbre de abstenerme de certámenes poéticos.

Se hace tarde. Memorias, y adiós. Tuyo siempre affmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa 4 de Abril — 1883.

Sr. D. Antonio Rubió y Lluc

Amigo Antonio: dichosa convalecencia y fructuosa inaccion la tuya en que, diciendo no hacer nada, escribes nada ménos que un estudio sobre la *expedicion y dominacion de los catalanes juzgadas por los griegos.* Basta con el título de la obra para juzgar de su interés é importacia. Si á esto llamas no hacer nada ¿como llamarás á lo que me acontece cuano, en plena y cabal salud y sin ocupaciones obligatorias, no escribo ni siquieramalos versos? Llámalo como gustes, pero ello es la verdad que me voy haciendo un verdadero beócio. Quiera Dios que mi decadencia literaria tenga alguna cmpensacion en otras esferas.

A tal punto ha llegado mi penuria intelectual que no he podido escribir una epístola á Menéndez con ocasion de habeme él mandado un ejemplar de la preciosa segunda edicion de sus poesias, atencion inmerecida qué no sé como agradecerle. A propósito de las poesias deMenéndez, estoy de acuerdo contigo en que algunas de ellas son verdaderas obras maestras, y sobre todas la *elegia á la muerte de un amigo,* que, á mi entendr, es una de las cuatro ó cino poesias mejores del Parnaso español. Entre ls traducciones me parece que lleva la palma el Himno de Prudencio a los Mártires de Zaragoza. Las tragedias de Esquilo no me hacen un efecto tan poéticoen la traduccion de Menéndez como en una que leí en prosa francesa por Lecote de Lisle. — Inconvenientes por su clasicismo *crudo,* como le llamas, me parcen el *Oarystis,* por ejemplo, ó *La fiesta en Chipre.* Creo que la coleccion no hubiera perdido en belleza gran cosa, y ganaria mucho en otro concepto, con haber suprimido semejantes compsiciones. No pretendo hacer por ello cargos á Mnéndez: bien recuerdo que nopuedo yo lanzar la primera piedra, porque, como tú sabes, hubo tiempo en que me complacia en traducir algo de Ovidio que no publiqué porque Dios me tuvo de la mano.

Envidia casi me da tu manera de aprovechar el tiempo al verte Licenciado en ambos Derechos. Sea enhorabuena.

Celebro que insistas en tu proyecto de viage para el próximo verano: aquí te aguardamos.

No hace muchos dias que me sorprendió agradabilisimamente en un paseo por el campo *Mossen Verdaguer,* á quien habia ya visto en Palma el dia de S. José en la mesa del Sr. Quadrado. No tuve tiempo de enseñar las bellezas de esta comarca á Verdaguer, pues no podia disponer más que de pocos momentos; pero le despedí con la esperanza de volver á verle para mejor ocasion en este pais que tanto le gusta.

Estelrich me escribe con el humor de siempre.

Mis respetos á tu familia. Tuyo affmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa Julio — 1883.

Sr. D. Antonio Rubió.

Recibí, querido amigo, tu carta del 24 del pasado mes, y me alegro de tu buen estado de salud, no solamente por lo que vale, sino tambien por lo que me promete, es decir, por el cumplimiento de tu anunciado viage á estas montañas.

De cuanto me dices en tu carta espero contestarte verbalmente, y por lo mismo no lo hago ahora. Solo quiero anticiparte mi felicitacion por tu libro histórico que aguardo con interés.

Mis respetos á tu familia, y hasta la vista. Tuyo siempre — *Miguel Costa y Llobera.*

Pollensa — 19 de Setiembre — 1883.

Sr. D. Antonio Rubió y Lluch.

Mi apreciado amigo: aguardaba para contestar á tu muy atenta del pasado mes, á poder incluirte algun apunte relativo al Castillo del Rey por que te interesas; pero como no he tenido ocasion de sacar copia de ningun documento, he resuelto no demorar más mi contestacion, aplazando para cuando tenga oportunidad el enviarte las notas que deseas.

Pocas novedades, como puedes suponer, han ocurrido en esta desde que nos dejaste. La temporada tradicional de quince dias en Formentor ha interrumpido, muy agradablemente para mi, la serie uniforme de los dias, cuya monotonia nada tiene para mi de fastidioso. En Formentor nos han acompañado muchos amigos (entre ellos las hermanas de Ferrer que tú conoces y el arquitecto Pavia), por manera que en aquella soledad hubieras hallado agradable esparcimiento y buena conversacion. Un fuerte aguacero que casi inundó á Pollensa, desde allí nos pasó, si no desapercibido, al ménos muy disimulado; y el extraordinario temporal que ha causado daños de consideracion, allí nos ofreció el espectáculo de una tempestad marítima verdaderamente sublime y sin ningun siniestro (á. D. g.) que lamentar.

Te agradezco los buenos recuerdos que guardas de tu estancia en esta. Tambien más de una vez ha sonado tu nombre en esta casa.

Mi padre me encarga de decirte que le excuses por su tardanza en contestarte, como lo hubiera hecho ya á no impedírselo sus ocupaciones. Con él te saluda toda mi familia, lo mismo que la de Llobera y los amigos.

Saluda en mi nombre á tu padre y demás familia, á quien ofrezco mis respetos, repitiéndome tuyo affmo. — *Miquel Costa y Llobera.*

[1884.]

Sr. D. Antonio Rubió

Querido amigo: finalmente llego á contestar á tu muy grata de 17 de Diciembre último en que tan interesantes noticias me diste de tu persona. En cambio de ellas, ninguna novedad mia puedo anunciarte; y aunque haya diferido mi contestacion aguardando asuntos exteriores que comunicarte, tan pobre estoy de noticias que aun hubiera pasado más tiempo sin escribirte á no haberme impulsado la amistad que te profeso.

La novedad de más interés para tí que recuerdo en este momento es la publicacion del tomo de Poesias de nuestro antiguo compañero Estelrich. Supongo que recibirás un ejemplar como particular obsequio del autor y preveo que ha de gustarte el esmero y buen gusto tipográfico de la edicion. En cuanto á las composiciones nada hallarás que te sorprenda, pues todas, ó por lo menos la mayor parte, te son ya conocidas. Hay muchos versos buenos y atildados, pero en todo el volúmen no alcanzo á ver más que una poesia, la titulada "*A un poeta*": al fin algo es algo, y muchos volúmenes de versos ven la luz pública en los cuales no hay una poesia siquiera. — Siguiendo su natural propension, Estelrich ha aprovechado toda coyuntura de hablar al público de sus amigos, entre los cuales *nos* ocupamos lugar distinguido en prólogo y notas. La carta de Juan Alcover que completa el prólogo es deliciosa: más de una vez al leerla habras de sonreirte, aunque no te halles de buen humor.

Otra noticia: dicen que por acá se agita la idea de resucitar al *Museo Balear,* pero desconfio un poco de este milagro. En caso de que se efectuase, confio que contribuirias con algun trabajo tuyo á la alimentacion del resucitado que presumo habria de hallarse bastante falto de alimento sólido, entiéndase de prosa y de erudicion.

Te digo esto á pesar de la indiferencia y apatia literaria en que me dices que te encuentras, porque creo que tal apatia, como infundada, no ha de ser muy duradera.

Los desengaños y contratiempos de tu carrera literaria bien pueden ser neutralizados por los elogios y distinciones que tus trabajos te han grangeado constantemente. La otra causa que me indicas de tu abandono literario tiene realmente mayor fuerza que la primera. Sinembargo no son las necesidades del corazon ni las exigencias de la vida práctica motivo bastante para el abandono de las letras, toda vez que estas constituyen tu propia carrera.

No he copiado ningun apunte relativo al *Castillo del Rey* por faltarme oportunidad. Dispénsamelo.

Para concluir, debo decirte que hago votos por tu felicidad, secundando tus buenos deseos. Vale. Tu amigo — *Miguel Costa y Llobera.*

Recuerdos de mi familia. Memorias á la tuya.

Pollensa 8 de Mayo de 1884.

Sr. D. Antonio Rubió y Lluch.

Cumplidísimo amigo: no te pediré los perdones y disculpas que tú me pides en la carta de Abril pasado por la tardanza en comunicarnos, pues no podria

excusarme con la vida accidentada y los muchos quehaceres que te sirven de válida excusa. Me hago perfectamente cargo de cuan difícil te ha de ser cumplir con los compromisos epistolares estando, como me dices, *á la concha de Vénus amarrado,* yo que exento (á D. g.) del servicio de galeras, apenas tengo espacio para dirigir á los amigos algunas letras de tarde en tarde. Tiempo hubo en que el género epistolar era mi trabajo de cada dia, y no recuerdo tiempo mas perdido en toda mi vida. No quiero decir con esto que ahora rehuya el escribir cartas cuando sea del caso, sino que no tengo ya aquella especie de necesidad de comunicarlo todo propia de la primera juventud. ¡Como ha de ser: me vuelvo grave! He cumplido últimamente los 30 años; y aunque estoy muy léjos de sentirme en la *funesta edad de amargos desengaños* y mucho más léjos de maldecirla como el poeta romántico, me parece que es ya tiempo de tomar en serio la vida. Algo más fructuoso que el *nirvana* de que me haces cargos me ocupa en mi retraimiento. Puede que en breve sepas algo que no ha de cogerte desprevendo, dado que tienes buena memoria y más tratándose de mí. *¿Entiendes, Fabio, lo que voy diciendo?* — Pero el caso es que la palabrita *nirvana* en tu carta me ha dado mala espina; permíteme que lo diga: huele un poco á peste negra. No me tildarás de poco franco. Ni te quejarás tampoco de que mis cartas no sean ya subjetivas, como te quejaste en tu última.

Debo darte mis plácemes por el acierto con que has ejercido tu cargo de mantenedor en los Juegos Florales, pues basta ver los nombres de Picó y de Matheu en la lista de premiados, para poderse asegurar que el jurado literario ha sabido apreciar méritos y quilates en las composiciones sometidas á su juicio. — Comprendo perfectamente lo que me dices del inmenso fárrago de vulgaridades que has tenido que examinar: realmente el *savoir faire* adocenado cunde que es maravilla, y la *mesocracia* en literatura es tan dominante como en política, á lo que parece.

Me pides composiciones mias, y no te mando ninguna, por no copiar lo que en breve podrás leer mejor en letra de molde. Si no quedamos engañados por tercera vez, aparecerá por fin el *Museo Balear* y allí publicaré mis versos inéditos y presentables. Alcover y los demás compañeros me encargaron de pedirte algo para nuestra revista, encargo que acepté con el doble gusto de dirigirme á un amigo como tú y de proporcionar una ventaja á la publicacion. Quedas, pues, comprometido á mandar algo.

El Museo ostentará la firma de Menéndez, porque ha de publicar el discurso apologético de Ramon Lull, leido por nuestro sabio amigo en Palma el 2 de este mes, con ocasion de haber sido elegido diputado á Córtes por esta provincia. El discurso es de primera fuerza, como de tal ingenio. No me parece tan feliz la idea de meterse á diputado, y ménos afiliándose á un partido, como Menéndez ha hecho; aunque, dado el caso de presentarse candidato, celebro que haya salido airoso en las elecciones. Es Marcelino un representante que honra á cualquier provincia, y Mallorca puede envanecerse de haberle ofrecido sus sufragios; pero quien sale perdiendo en este lance es el sabio que necesita su tiempo, el pensador que debiera ser independiente, el hombre excepcional que parece rebajarse al formar en las tornadizas falanges de nuestros políticos en el campo de todas las miserias.

A pesar de esta opinion mia, me alegro de la influencia de Menéndez que ha de ser muy útil en más de un asunto, y deseo que pase adelante el proyecto

de tu viage pensionado á Grecia. Prepárate y procura que te sea de provecho la comision proyectada.

Adiós. Esta carta me ha cogido *escribidor*. Saluda á tu familia y recibe de la mia recuerdos correspondientes á los que para ella me mandaste. Tuyo affmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

Palma — Marzo — 85

Sr. D. Antonio Rubió.

Inolvidable amigo: he sabido, con la satisfaccion que puedes suponer, la noticia de que tienes ya la cátedra de Oviedo que deseabas; y me complazco en felicitarte por ello. Supongo que te será posible permutarla con la vacante de Milá, y, de este modo, seguir en Barcelona, en donde tienes tu familia y afecciones.

Supe de tí por Estelrich á quien escribiste últimamente, y agradezco el interés que te tomaste preguntando por mí á nuestro amigo. Pocas cosas mias te podria él contar, pues, aunque hay quién se ocupa de mí más de lo que merezco, lo único que la gente puede comunicarse á propósito de mi persona son vagos rumores, que no sé como interesan de puro repetidos. — Para expresarte con brevedad mi situacion, ahí tienes unas palabras que para tan buen entendedor no han de ser ningun enigma:

"*¡Hei mihi! quia incolatus meus prolongatus est...*"

En Palma estan ahora las letras de enhorabuena. Penya ha publicado un tomo de cuentos mallorquines, Ant.° M. Alcover (el de Manacor) un volumen de cuadros de costumbres campesinas, Juan Alcover tiene en prensa un libro de poesias, y D. Jerónimo Rosselló está para publicar sus rimas catalanas... No dirás que sea poca actividad para esta tierra clásica de la pachorra.

He visto el tomo de Verdaguer, publicado con motivo de los terremotos, y aun siento perfumada mi alma por aquel precioso ramo de flores silvestres presentadas con toda su frescura y tan llenas de celeste rocio que no parecen cogidas por mano de hombre... Para mí Verdaguer es el primer poeta contemporaneo, de España.

No dirás que no haya echado un párrafo regular contigo. Mi padre me ha dicho que te escribia por su cuenta, felicitándote. — Catalina te da su parabien y saluda á tu familia; y con respetuosos afectos á toda ella, y especialmente á tu Sr. Padre, se repite con gusto tuyo affmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

NOCTURNO

Silencio!.. en la arboleda
el inspirado ruyseñor delira.—
Silencio! dulce y queda
la voz del alma cánticos suspira.

"Al mundo oscurecido
descubre sus tesoros el espacio."
—En sombras y en olvido
abre el Amor su místico palacio."

"Las vírgenes estrellas
besan el suelo con su rayo de oro."
—Más puras son y bellas,
más hondas las miradas del que adoro."

Suäve es el rocio
sobre las hojas de sedientas flores."
—Suäve al pecho mio
el llanto del Amor de los amores."

Oh noche! oh poesia!
Oh encanto universal de lo creado!"
—Oh mares de ambrosia!
ósculo dulce de mi dulce Amado!

Grande es la voz que labra
de pura nada el universo mundo."
—Más grande la palabra
de mi Amor desangrado y moribundo!"

. . . .

Así en dulce porfia
los dos cantos insomnes alternaron,
y hasta rayar el dia,
ondas, bosques y cielos escucharon.

1884

Nota. — S. Francisco de Asis pasó una noche bendiciendo á Dios en competencia con un sencillo ruyseñor. — S. Pablo de la Cruz sentíase como excitado á las divinas alabanzas al oir junto á su celda el canto nocturno del ave melodiosa. En tales hechos está inspirada esta poesia.

Roma 28 Noviembre — 1885.

Mi apreciado Antonio: cumpliendo mi promesa de notificarte mi paradero, te escribo hoy desde esta capital del orbe, en donde estoy desde mediados del pasado octubre. Al fin pude obtener de mi padre licencia para estudiar aquí la sagrada teologia y ordenarme sacerdote. Aunque mis deseos iban más allá, como tú sabes, me contenté con aquel permiso y creí oportuno aprovecharme de él como de fácil camino para el completo logro de mi vocacion. Hasta el presente, pues, no soy más que simple estudiante.

Hago mis estudios en la Universidad Gregoriana, cuyas cátedras, regentadas por PP. Jesuitas, son perfectos modelos de buen régimen escolar. El latín, que es la lengua de las aulas, recibe allí los acentos nacionales más diferentes que puedas imaginar, como que entre los alumnos hay individuos de las más diversas razas. Entre mis asignaturas de 1.er año, tengo la lengua hebrea, que tu has estudiado.

Esta ciudad es sitio como ningun otro para elevar el pensamiento y ennoblecer el ánimo. Los tesoros inapreciables de sagradas reliquias, las catacumbas henchidas de santidad, la augusta magestad de las ruinas, las maravillas del arte,

el prestigio de los grandes recuerdos, todo aquí contribuye á producir una atmósfera de solemnidad incomparable que se respira con fruicion y provecho. — Solo una cosa echo de ménos... el ascetismo de nuestras iglesias góticas: en las de aquí se siente demasiado el *Renacimiento.*

Supongo que recibiste mi libro de poesias, que te mandé por el correo desde Palma. — Como era del caso, mandé tambien un ejemplar á Menéndez.

La inesperada noticia de la muerte de D. Alfonso me ha afectado profundamente por las terribles consecuencias que puede traer para nuestra nacion: pobre España! — La opinion aquí se muestra muy deferente para con el difunto monarca y expresa la simpatia que aquí se siente por España. — Dios la ampare!

Mis respetos á tu Sr. padre y familia, recuerdos á los amigos de Barcelona y para tí un abrazo de tu constante amigo — *Miguel Costa y Llobera.*

Mi direccion: "Via San Nicola Cesarini, 53 p° 3°. *Roma.*

Roma — 14 de Febrero — 1886.

Carísimo Antonio: tu carta del 4 reclama pronta contestación. No quiero tardar más en resarcirte de mi omision involuntaria, dándote mi cordial felicitacion por tu efectuado matrimonio. Que ese lazo bendito sea el principio de una serie de colmadas bendiciones sobre la nueva familia que acabas de constituir. Los bellos antecedentes de tu juventud cristiana y las virtudes y prendas que seguramente posee la que has elegido por compañera, me hacen augurar un porvenir de santa felicidad doméstica. Concédaosla Dios á medida de mi deseo.

Recuerdo que durante el último verano me escribiste anunciándome vagamente tu matrimonio para principios de invierno; pero no recuerdo haber tenido noticia más concreta posteriormente. — En la natural emocion de los últimos dias que pasé en casa, pudiera haberme pasado desapercibida una noticia cualquiera. Si así hubiese acontecido, tengo la seguridad de que sabrias dispensarme.

Celebro que guardes tan buena memoria de la temporada que pasaste en Pollensa y que habiamos proyectado tantas veces, desde el principio de nuestra amistad. Tambien yo recuerdo aquella tarde en que te manifesté mi vocacion en una de esas confidencias íntimas que son á la vez efecto y causa de amistad verdadera.

Te agradezco la buena opinion que te merecen mis poesias. Creo que tienes razon en dar la preferencia á las que me señalas; aunque no me parece que sean precisamente inspiradas por el sentimiento de la naturaleza en contraposicion á las que llamas místicas. Si bien en el *Pí de Formentor,* en *Marina,* en *Demunt l'altura* hay descripcion y entusiasmo por la bella naturaleza, el fondo, el concepto capital y el soplo lírico son indudablemente ascéticos. Así lo ha reconocido J. Alcover en su juicio. — Sobre todas mis poesias la que creo de sentido más ascético es el *Pí de Formentor,* cuyas últimas estrofas son demasiado claras para sufrir interpretaciones. Los que tu llamas vuelos místicos, más bien los llamarias versos devotos. Reconozco su inferioridad y confieso que muchos de ellos son obra de encargo. Agradezco tu deseo de hablar en un artículo de mi librito, pero te advierto que éste, publicado por compromiso, nada reclama. Ya me habias indicado algo con respecto á tu monografia sobre la dominacion navarra en Grecia. Estás haciendo una excelente aplicacion de tus conocimientos helénicos.

No he tenido aun ocasion de ver al Papa, bien que no me he dado prisa en

buscarla, atendida mi permanencia en Roma. Me han prometido acceso á su capilla para recibir la Comunion de sus augustas manos, y aguardo con ansia el dia en que me sea concedido venerar al gran Pontífice que es á la vez un grande hombre.

Es hora ya de concluir. Ofrece mis respetos á tu esposa, participándole mi sincera bien que tardia felicitacion, y no dudes del invariable afecto que te profesa tu amigo — *Miguel Costa.*

Roma 10 de Agosto de 1886.

Carísimo Antonio: de vuelta á esta ciudad después del delicioso viage por Italia en que acompañé á mi padre y mi hermana, acabo de recibir tu carta del pasado Julio juntamente con los artículos que dedicaste á mis versos. Mil gracias por tanto obsequio, verdadero tributo de la amistad, más bien que exámen de severa crítica. Tus elogios al escritor y al hombre son realmente excesivos, pero me parece acertado el punto de vista desde el cual consideras mi librejo. Igualmente agradezco la acogida que se le ha dispensado en tu nuevo hogar conyugal, y celebro que de este modo no sea desconocido para tu esposa el que ha sido y es tu verdadero amigo.

Del viage que acabo de hacer no sé qué decirte. Tanta es la abundancia de impresiones que para contarte algo necesitaria un cuaderno, ó más bien largas conversaciones como las de otros años. Desde la mitológica Nápoles hasta los paradisíacos lagos de Lombardia... figúrate si hay qué admirar en esta tierra de la historia, de las artes y de los genios.

Me pides de nuevo que te hable del Papa. Afortunadamente puedo decirte que le he visto ya dos veces, y de las maneras para mí más interesantes. La primera vez vi á Leon XIII al celebrar el Consistorio en que impuso el capelo á mi profesor de Teologia y al Arzobispo de Valencia, entre otros. Mi impresion fué profunda al ver aparecer en el fondo de la Sala Ducal al Pontífice sobre la silla gestatoria, en medio la pompa vaticana y precedido del Sacro Colegio, envuelto en riquísimo pluvial, noblemente pálido, levantando lentamente la trémula diestra y dejándola caer á intervalos, como si sintiese el peso de las llaves invisibles. — La otra vez le ví al oir su Misa con mi familia, teniendo la dicha de comulgar de sus sagradas manos, de ser después admitido á inesperada audiencia y de hablarle y oirle por un rato. Me preguntó por mi vocación, consoló á mi padre, celebró la piedad española y nos acarició paternalmente al besarle el pié. Leon XIII tiene en su aspecto un sello de distincion soberana, de inteligencia superior y delicada. Desgraciadamente está más postrado de fuerzas de lo que yo imaginaba ántes de verle tan de cerca. Dios conserve sus preciosos dias.

No puedo hablarte de tu último libro porque no le he recibido todavia, lo cual no es de extrañar, pues mi padre, que debe mandármelo, acaba de llegar á Mallorca.

No tuvo nada de particular el que te pasase desapercibida la estancia de mi familia en Barcelona, pues solo se detuvieron allí unos dos dias mi padre y Catalina. De regreso á Mallorca, se detuvieron breves horas. Escribí á mi padre lo que me dices de la participacion *oficial* de tu boda.

Mis respetos á tu familia, especialmente á tu padre y á tu esposa. Te saluda afectuosamente, secundando con sus votos tus deseos, el que se complace en repetirse tu amigo — *Miguel Costa.*

Roma — 26 de Mayo — 1887.

Amigo Antonio: el erudito bosquejo histórico que acabas de mandarme me pone en el caso de escribirte, siquiera sean breves lineas. Ante todo, mil gracias por el obsequio.

Sin duda extrañas que no te haya escrito palabra sobre tu libro notable que ha ilustrado con nuevos datos la expedicion catalana en Grecia. Es sencillamente que no le he leído todavia. Mi padre guarda en Pollensa el ejemplar que me destinaste, y no he querido pedírselo durante el curso por no distraerme de mis estudios. Durante la próxima temporada de vacaciones me propongo leer tu extenso libro, ccmo algo de literatura que por ahora me prohiben mis ocupaciones.

De lo dicho puedes inferir que no puedo darte noticias literarias. De griego nada he visto; y en cuanto al hebreo, muy pronto tuve que abandonar su estudio por no desatender los otros más importantes. — La teologia se enseña en la facultad mayor del Colegio Romano con tal extension, que no deja tiempo para nada más, mayormente á quien, como yo, se halla desprovisto de la debida preparacion filosófico-escolástica. No era mi intento buscar estudios tan magistrales, que no son ciertamente para todos, mas ya que la Providencia á ellos me ha conducido, me conviene seguirlos como pueda. Hasta el presente (á. D. g.) el éxito ha sido harto mejor de cuanto podia prometerme. Sin embargo tengo motivos más que suficientes, para temer el próximo exámen.

Con respecto á las órdenes, todavia estoy en las menores, de las cuales recibí las dos últimas el Sábado Santo. Probablemente tardaré aun cerca de un año en recibir el Sacerdocio, si lo permite la divina Misericordia á quien tanto lo desmerece.

La via *della Valle* de que me hablas se halla precisamente muy cerca de esta en donde vivo, así que no debo andar mucho para recordar el sitio en que habitaste durante la peregrinacion.

Agradezco vivamente el interés de Amer y de Picó que te preguntaron por mí. A Picó no me habia atrevido á escribirle, por no haber recibido contestacion suya a ninguna de las cartas que le dirigí durante los últimos años que pasé en casa.

Saludo cordialmente á tan inolvidables amigos y á tu Sr. Padre. Mis respetos á tu esposa.

Te desea felicidad como siempre tu amigo — *Miguel Costa y Llobera.*

Roma — 18 de Julio — 1887.

Mi siempre querido amigo: hoy salido finalmente de exámenes, me apresuro á contestar tu carta del pasado Junio; y por cierto que lo hago con singular placer.

Para satisfacer tu amistoso deseo, te incluyo mi nuevo retrato y los versos de que te dieron noticia los amigos de Palma. Desearia conocer tu juicio acerca de ellos.

Nada te habia dicho de tareas literarias en mi última carta, por haberme abstenido de ellas durante todo el curso. La poesia que te mando es fruto de las vacaciones del año pasado, como verás por la fecha; y si no te hablé de ella, es porque no tenia espacio para copiarla y no se trataba de cosa reciente. El deseo de cumplir con mi obligación de estudiante y aprovecharme un poco en Teologia

es la causa de mi ayuno literario. Demasiado sé por la experiencia de los años en que cursé Derecho cuan imposible sea (al menos para mí) entregarse á la poesia y atender al mismo tiempo á los deberes escolares. Con esto tienes explicado mi alejamiento de las bellas letras del cual me reprendes como de una mania debida á los escrúpulos. — ¡Qué yo considero la literatura como cosa vitanda! ¡Qué condeno la publicidad! Parece imposible que puedas atribuirme en serio estos absurdos. — Aun cuando por mortificacion me propusiese abandonar mis aficiones (cosa que no he hecho ni pienso hacer en el sentido que tú imaginas) no me atreveria por cierto á tildar de *cosa vitanda* la conducta de Verdaguer, de Collell y de tantos otros que, á imitación del mismo Leon XIII y siguiendo el ejemplo de nuestros *poetas eclesiásticos del siglo de oro,* cultivan noblemente el casto afecto de las Musas.

De otro cargo debo sincerarme: del abandono que me imputas de nuestro materno idioma. El deseo de complacer á mi padre (el cual nunca pudo sufrir mi catalanismo y me ha pedido repetidas veces una coleccion de versos castellanos) ha sido el principal motivo de que yo escribiera en la lengua nacional mis últimos versos. Confieso que no estoy tan feliz en esta como en nuestra lengua de provincia, en la cual me siento como en mi casa; pero tú que no eres exclusivista en el catalanismo sabrás dispensarme si pago algun tributo al habla de Leon y Herrera.

No estoy tan inmediato al Sacerdocio como creiste. Las órdenes que tomé eran las cuatro menores, así que todavia no soy mas que *acólito.* De las órdenes mayores tomaré la primera es decir el *subdiaconato* en Setiembre proximo, el diaconato por Navidad, el Sacerdocio en la futura cuaresma ó poco más tarde (D. m.)

No me olvidé de rogar por tu difunto hermano cuyos infortunios y temprana muerte tanto habrán afligido toda tu familia.

Por fortuna puedo cerrar esta carta con una nota de mejor impresion dándote la enhorabuena mas colmada por el nacimiento de tu primogénito que me participas. Comprendo tu gozo y deseo que crezca á medida que avance en edad y en buenas cualidades esa tierna criatura á quien has impuesto el glorioso nombre de santo patrono de tu patria. A la luz y al calor de este gozo comprenderás mejor lo sagrado de la paternidad y de sus altos deberes.

Celebro tu nueva excursión a nuestra dulce *roqueta.* Debes haberla hecho en los últimos meses, pues de lo contrario hubieras hallado á mi padre en Palma, ya que allí pasó el invierno y no se retiró á Pollensa hasta Mayo.

Adiós. Desearia que al contestarme me indicases la direccion de Verdaguer

Tuyo afmo. — *Miguel Costa y Llobera.*

RUINAS

Oh! como atraen los inciertos pasos
del errabundo soñador, que siente
la invicta majestad de lo caido,
estos escombros de sin par grandeza,
solares del recuerdo de la nada!

Silencio... soledad... La planta apenas
osa turbar los ecos, y la frente
inclínase al contacto de esta sombra
densa de pensamientos. Como abruptas
islas desiertas, formidable resto
de un continente hundido, se levantan
moles de enormidad abrumadora.
Portentos fueron en que el arte un dia
su poder ostentó sobre natura,
portentos que la gran naturaleza,
vencedora á su vez, con rudo escoplo,
á guisa de sus montes ha labrado.
Crece en cima de fragosos riscos
la maleza salvage, rotos muros
orna la yedra, y la fecunda zarza
pende á festones sobre el arco ingente.
Tras él dilatan bóvedas profundas
su pavorosa cavidad, caverna
do va á dormir el tiempo fatigado;
mientras allá, verdosas, en el fondo
del ondulado pavimento, yacen
las aguas del olvido. Por la altura
vagan y giran con graznido flébil
negras bandadas de agoreras aves,
enlutando la luz: tal vez semejan
mensageros de fúnebres suspiros
lanzados desde el reino de las sombras.

Moradas del placer, sumos palacios,
que dominaban sometido el mundo,
de sus bronces y mármoles no guardan
ya ni los restos: el ladrillo humilde,
que era oculto sostén de tanta pompa,
dura ya solo á demostrar que fueron.
Así lo oscuro y débil sobrevive
al cataclismo que lo noble aterra.

Claros prodigios del cincel, beldades,
atletas ó guerreros, muertos dioses
en las entrañas de la madre tierra
halla el corvo azadón. Profunda fosa
demandaron al suelo en su caida
estos cuerpos de mármol, formas yertas
de un ideal que se extinguió: tan grave
es el anhelo por la tierra oscura,
ese pudor sagrado de la muerte!

Como en vasto aluvión creció la tierra
sobre las calles y soberbios foros
de la inmensa metrópoli;... crecieron
al aire y á la luz nuevas moradas.

Y solo raros del subsuelo antiguo
surgen á ver el sol mármoles rotos,
triunfales arcos, pórticos, columnas,
que la avidez abandonó á los siglos.
Duro mármol y aun pórfido mas duro
muestran gastadas sus robustas moles
como peñascos que las olas baten.
Es que baten sin tregua estos escollos,
restos de un mundo para siempre hundido,
las olas de otro mar, mar invisible
que es á la vez occéano y torrente.
Naufraga en él toda grandeza humana;
la gloria va flotando, vaga bruma
que los vientos extienden ó disipan...
 Y flota aquí la fama. ¿De qué siglo
sobre el curso fugaz no se refleja
la sombra ingente de la antigua Roma?
Sus nombres, sus empresas y trofeos
su poder y sus crímenes enormes
medita el tiempo; por doquier aun vaga
la voz de mando de sus altas leyes,
el eco magistral de su elocuencia
y de sus vates el augusto canto.
 Ciudad de los destinos, tus ruinas,
más que fúnebres aras á los manes
de extinguidas grandezas, son testigos
de tu suerte inmortal. Eje del mundo
eres y núcleo de la historia humana,
que en torno á tus colinas por dos veces
has formado del orbe un pueblo solo.
 Este sol perennal, que entre la pompa
de ocaso apocalíptico declina,
con ósculo de luz largo y tranquilo
besa tu doble faz, perenne Roma,
reina con él á compartir llamada
el dilatado imperio de los dias.
Bello es verle dorar estos colosos,
que al crecer de las sombras se agigantan,
y más grande que todos, a lo lejos,
la sacra mole que la cruz corona...
mientras asciende á las calladas cumbres
el confuso rumor de los vivientes...

Roma. Agosto — 1886.

Roma — 8 d'Octubre — 1887.

Amich benvolgut: de bon grat consent á reprendre l'interrompuda costum d'escriuret en catalá, com me proposas. Des qu'estich á Roma, sols un'altre amich,

en Guiraud de Pollensa, m'ha donat ocasió de contestarli en lo llenguatge matern que tan dificilment s'oblida.

Gracies pel judici que'm fas de la poesia castellana *Ruinas*. No creya que fos tan ben rebuda, perque en conjunt no m'acaba de satisfer, encara qu'alguns detalls me fassan efecte. Tens rahó de no preferirla á les poesies catalanes que'm citas; jo no pretench qu'estiga tan sols á l'altura d'aquelles. A tots los nostres poetas passa lo mateix: may conseguexen fer en llengua apresa á l'escola lo que poden fer en lo llenguatge del bressol.

De les *Ruinas* pots ferne l'us que vulgas. Desitjaria emperò que no sortís en alguna d'aquexes revistes batalleres que's disputan lo nom de católiques. — No puch tenir inconvenient en qu'envies mos versos al amich Menendez Pelayo, per mes que tal vegada está disgustat de mí, per la meva conducta relativa á l'*oda horaciana* que tu li havias tramesa. Si vaig ofendre persona per mi tan respectable, t'assegur que fou sense voluntat. Comprench que la ruda independencia ab que li vaig escriure en aquella ocasió no era propia per tractar ab una eminencia, que jo só'l primer en reconéxer. No prengas aquesta última frase en sentit desfavorable: l'he escrita ab tota senzillesa y veritat.

No puch donarte ni tan sols noves de composicions escrites ultimament. Los mesos d'estiu no han sigut per mi de vacacions en bona part. Me vaig examinar lo 18 de Juliol; casi tot l'Agost vaig estar de viatge per l'Umbria; després m'esperava un altre exámen per l'ordenació y en seguida'ls exercicis espirituals fins á les témpores de Setembre, en que vaig rebre'l Subdiaconat, restant ab ell el dia de la *Mercé* lligat per tota la vida ab les dolses cadenes d'angèlica servitut.

Del meu viatge per l'Umbria es massa lo que t'en voldria dir per posarho en una carta. Figura't lo interessant d'aquella regió etrusca, ab les ciutats encastellades sobres les antigues acròpolis, ab monuments sepulcrals y col-leccions arqueològiques d'aquella extranya civilisació, ab catedrals, palaus y monastirs de l'Edat mitjana, ab grandioses recordanses de l'época clássica y dels segles cristians, y ab tradicions de tan encisera poesia com les de la llegenda franciscana, espargida allá casi per tot arréu. L'objecte principal del meu viatge era la devota peregrinació als principals santuaris franciscans, y d'ells conservaré la mes flairosa recordansa. La montanya de l'Alvernia sobre tot m'omplí d'encant y maravella.

Y are parlém un poch de tú. Te don la mes coral enhorabona per les merescudes distincions y relacions literaries tan exteses, qu'á la teva edat es cosa extraordinaria. Més encare te felicit per la pau y ventura domèstica de que gosas: que cresca encara, si es possible.

Sobre'l teu viatge á Mallorca tenia una confusió. Havia sabut del primer viatge de Mossen Collell, que va trobar á Palma mon pare; y no sabent res de la segona excursió del mateix amich, en la qual tú fores un de sos companys, me parexia que, si havias anat á Mallorca ab lo poeta vigatá havia d'haver succehit quant encara's trobava á Palma la meva familia. — He sabut que Mallorca's mostrá obsequiosa y agradá molt al estol catalanista: que no sia aquella la derrera excursió!

Basta ja per vuy. Recorda't del que no t'oblida y procura no donar lloch á les preocupacions que veus afectuoses però mal informades pugan ferte concebre de ton amich — *Miquel Costa.*

Roma — 17 de Janer — 1888.

Estimat amich: comens donante l'enhorabona per l'última noticia que'm comunicares en ta carta del passàt Desembre. Que sia fruyt de benedicció aqueix segon infant arribat casi per les festes de Nadal, com desitx que ho sia també'l majoret, de qui haurás ja concebut qui sab quantes belles esperanses.

Me complau 'veuret passar per convicció a l'escola catalanista de ma preferencia; al mateix temps comprench y aplaudesch la prudent reserva que't detura de ferne pública professió: ton pare mereix bé la respectuosa deferencia que li guardas.

Seguint tes indicacions, vaig cercar en lo Collegi *Pio Llati-Americà* al Sr. Bisbe de Comayaguas. No'l trobí à casa; y com tota aquesta temporada he estat ocupadíssim fent de *cicerone* als pelegrins de Mallorca (entre los quals tenia'l meu oncle Llobera, que tu conegueres à Palma), no he tingut espay de repetir ma visita al Bisbe americà. Tota vegada que tu li havias d'escriure, no era indispensable que jo li donàs noticies teves.

Gracies per la publicació de mes *Ruinas*. Voldràs creure qu'aquesta poesia estampada me paresqué defectuosa?

No puch sino llamentar lo que'm dius de les revistes espanyoles: Deu nos do pau y germandat! — No reprench la conducta dels que lluytan ab sana intenció, pero no crech estar en cas de baxar à l'arena, ja que no seria sino destorbar-me per no coneguir rés, donats mon caracter y situació.

Per enviar à D. M. Caro de Colombia 'l tomet de poesies, no'm queda cap exemplar. Si l'estiu que vé vaig à Mallorca, à les hores tindré'l gust d'enviar mon tribut al eminent escriptor que tu'm vols fer conéxer.

De poesies inèdites no'n tinch mes qu'una, y no es prou correcta encara pei sortir en públich. La vaig escriure per n'Estelrich, que'm va fer unes quantes observacions crítiques bastant acertades. Es una silva inspirada en la *celda* ahont morí'l Tasso.

Motiu tenias de donarme'l *pésam* per la mort d'en Guiraud: fou per mi un dol dels més sentits encare que suavisat per la confiansa en la salvació d'aquella ànima tan bella y virtuosa. — R. I. P.

De les coses que hi ha per Roma, t'en supòs enterat. Sols vull dirte qu'he tingut la ditxa d'assistir à la Missa jubilar de Lleó XIII y, lo qu'es més, à la Canonizació dels nous Sants, entre'ls quals hi havia'l nostre Bto. Alfonso de Palma. També he pogut ja visitar l'exposició Vaticana, si bé encare incompleta. En la recepció dels espanyols vaig trobar al Papa més vigorós que no l'havia vist may: Deu lo conservi per bé de tots.

Adeu, amich Antoni. Ja sabs com te vol bé are y sempre — *Miquel Costa y Llobera.*

Roma — 18 de Juliol de 1888.

Amich benvolgut: Massa temps fa que dech contestació à la teva carta del 6 de Maig, per diferirla encara avuy que finalment he sortit d'exámens.

Te don l'enhorabona pe'l millorament de ta posició, com també pe'ls propòsits que manifestas de continuar traballant en la cátedra y ab la ploma, actiu com á bon catalá.

La qüestió á la qual dedicas, segons dius, ta nova vida de publicista catòlich se fa sentir aquí ara d'una manera particular. L'ordre de coses dominant pren

de de cada dia un carácter més opressor de l'Iglesia; y, per sort ó per desgracia, la tranquila condició del poble italiá es l'única que sia capás de manenir la calma en mitx de tal esperit revolucionari.

Si mon pare no sabé fixarte l'època de mon pas per Barcelona, tampoch jo la puch fixar encara. Si's retarda la meua ordenació de Sacerdot fins á les témpores de Septembre, á les hores es molt possible que dexi anar lo projectat viatge á Mallorca per enguany, ja que de totes maneres hauria de tornar pe'l Novembre á terminar la Teologia ab lo quart any, com es de rigor. — En cas de decidirme pe'l viatge, ja t'avisaré oportunament á fi de veuret de passada.

Ab axó ja queda dit que la meva ordenació será, lo mes tart, si Deu ho vol, á 22 de Septembre.

No t'enviaré per avuy la silva sobre la cel-la del Tasso perque necessita corretgir y no m'en reservaria copia si t'enviás l'unich borrador.

Veig ab gust que les teves relacions literaries vajan en aument de cada dia, encara que jo visca en lo major *aislament,* no per propòsit ni per ascetisme, sinó mes bé per circunstancies y per carácter.

No descuidis dirme alguna cosa de l'Exposició de Barcelona. — Per coincidencia, vaig llegir lo brillant discurs d'en Menendez en los Jochs Florals, que degueren esser aquest any excepcionalment notables. La *stampa* (prensa) italiana no s'ha ocupat de l'Exposició de Barcelona, sinó per les fragates, pe'l Monument á Colon y 'l viatge de la Reina. A pesar d'axò, un periòdich mallorqui m'ha enterat d'alguna cosa.

Basta per avuy. Te saluda de cor ton amich — *Miquel Costa y Llobera.*

Roma — 22 de Septembre de 1888.

Amich estimat: t'escrich depressa y com se vulla abans de partir per Loreto, ahont, si á Deu plau, celebraré la primera Missa. Avuy he rebut l'orde sacerdotal en la Basilica "*omnium Ecclesiarum Mater et Caput*".

Passaré per Barcelona 'l 27 ó 28 d'aquest mes, si Deu vol, anant à Mallorca Faré 'l possible per veuret.

S'encomana a tes oracions ton amich, ara més que may conexedor de sa propia miseria — *Miquel Costa, Pbre.*

Roma 28 de Desembre — 88.

Estimat amich: comens per donarte les bones festes, desitjante un any nou ple de tota ventura.

Tres dies després d'haverte vist à Barcelona, terminava'l meu viatge arribant felisment à n'aquesta ciutat, ahont me tens altra vegada ocupat en la matexa tanda dels anys anteriors, ab la sola diferencia d'afegirhi enguany la missa diariament celebrada. — La que vaig dir en les Catacumbes el dia de Santa Cecilia me feu revenir les ganes d'escriure una poesia sobre aquells sitis venerables. Ho he intentat, però sense fruit, ja que ni tan sols he sabut comensar.

Una poesia tinch comensada sobre'l Moisés de Miquel Angel, y te l'inclouria si no li mancás el final. La del Tasso, de la qual ja tens noticia, ha de menester repastar, sobre tot al principi.

Un poeta italià que no conexia m'ha cridat molt l'atenció: es Giacomo Zanella, sacerdot veronés que morí l'any passat. A pesar de la fama que tenia

aquest escriptor, no esperava tant d'estre en ses poesies, que son d'una forma cisellada y finíssima. Dich axò en desagravi de la poesia contemporanea d'Italia, perque recort haver dit á Barcelona que entre'ls poetes catòlichs no hi ha cap autor d'importancia en les lletres italianes d'aquest ultim temps.

Diumenge passat vaig sentir la conferencia del Cardenal Lavigerie sobre l'esclavitut africana, á l'iglesia del *Gesù*. La figura del Cardenal es tan simpática com la causa que sosté: aquella barba blanca de missioner, aquella noble presencia y bondadoses faccions ajudan molt al efecte de la paraula senzilla, però animada ab l'eloqüencia del cor.

Diumenge vinent baxarà'l Sant Pare de bell nou á la Basílica de St. Pere, á cloure solemnement l'any de son jubileu: será cosa de veure.

Si trobasses avinent la meua *Oda á Horaci* de la qual no guardí copia ni recort perfet, t'agrahiria que me la enviasses per judicar, ara mes ben informat sobre'l seu paganisme y veure en tot cas si té compostura.

Basta ja. — Respectuoses memories á ta familia. — Sempre ton amich, — *Miquel Costa, Pbre.*

Direcció: Pozzetto, 155, 2.º Roma.

Roma — 10 Janer — 1889.

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich benvolgut: en contestació á lo que'm demanas sobre si aceptaria l'encárrech de traduhir al castellá alguna poesia del *Gayter*, te responch de seguida que, á pesar de mes ocupacions, estich dispost á fer lo que puga per complaure á ton pare y á tu mateix. — Exemplar del *Gayter* mo'n tinch á Roma. A Pollensa n'hi ha d'haver un en ma llibrería. Si'l traball no es urgent, puch escriure á mon pare que procuri trobar aquell tom de poesies quant vaja á la vila, perque ell se troba ara per temporada d'hivern á Palma, com de costúm. Convindria que m'indicasses quina composició interesa traduhir, á fi de no multiplicar versions castellanes d'una matexa. — La edició poliglota del *Gayter* será cosa notable y'l millor testimoni d'un *jubileu poètich.* — Tot sia en-hora-bona pe'l respectable poeta y escriptor de mitx segle.

Moltíssimes gracies per la copia de la meua desterrada *Oda á Horaci*, que m'ha fet millor efecte de lo qu'esperava. Es un elogi del gran lírich llatí massa absolut, sense la deguda correcció á son sensualisme; però'm sembla, que, declarant mon pensament en una nota, n'hi havia prou per poder incloure aquesta poesia entre les altres, sense escándol de ningú. — Ja veus que Roma fa tornar més tolerants.

Gracies també per lo qu'enviares al Sr. Fastenrath. — No tinch exemplar del meu *tomet* per enviarli. Desde Mallorca l'hi podran endreçar, si saben sa direcció.

T'incloch la silva "En la celda del Tasso" ja que la demanas. Fesme'l favor de dirme'ls defectes que hi trobaràs. — M'he recordat d'una traducció catalana del episodi d'Orfeu y Eurídice (*Georgicon*) que vaig fer aquí temps enrera. Crech que l'enviaré á algun catalanista que'm te demanats versos inèdits, y per axò no la transcriuré avuy. — A la silva que te tramet no hi he posat algunes notes com deuria: per tu no fan cap falta, ja que sabrás entendre les alusions al lac *Albano* y á altres objectes sense indicació.

A ta Sra. esposa mos respectes y que dispensi la molestia, que sens voler li

he ocasionada, de copiar aquell enfilall d'estrofes. Memories à ton pare y als amichs.

Sempre á tes ordres ton amich — *Miquel Costa, Pbre.*

EN LA CELDA DEL TASSO

Dolor, acerba savia nutridora
de todo lauro que en la tierra crece,
de simpatía que jamás fenece,
mirra embalsamadora,
unción real del que naciendo llora
del orbe decaído soberano...
Dolor, en este mundo,
nada hay sin ti sagrado ni fecundo,
nada sin ti profundamente humano.

Que fuera sin dolor la poesía?
— Vergel sin aguas, monte sin abismos. —
Tremendos cataclismos
abren los senos del más hondo encanto
do náufraga la mente se extasía.
Cánticos ay! de inmensa melodía
nacieron del quebranto;
y hasta el himno triunfal es más sublime,
si entre sus notas gime
un eco grave de profundo llanto.

Triste y noble verdad, en el ambiente
de esta gloriosa estancia,
quién logra meditar y no te siente?
Aquí Torcuato, ya languideciente,
á su fortuna y procelosos días
puerto logrando de segura calma,
tras lentas agonías,
en ósculo de paz depuso el alma.

Alma grande y tiernísima... ¡Cuán bellos
debieron ser los últimos destellos
que daba al trasponer nuestro horizonte,
cuando, con lento paso,
aun vagaba el poeta en este monte
do muere el sol de Roma en el ocaso!
Aun dura el viejo tronco venerable
donde sentarse á meditar solía,
mientras allá á sus plantas se extendía
la Reina de la historia,
que, á coronar su gloria,
guirnalda preparábale tardía.

Como celajes vagos que á la tarde
recuerdos son de la pasada aurora,
de la vida los últimos reflejos
flotarían, perdiéndose á lo lejos,
entorno de su frente soñadora.
Florestas de Sorrento perfumadas
donde arrulló su cuna
el armonioso mar de las Sirenas,
ternuras de una madre consagradas
como la dicha del hogar serenas,
sueños cual de las ondas y la luna,
rayos de inspiración, altos anhelos
de juvenil delirio,
engendros de su musa prodigiosa...
y allá en el fondo, todavía hermosa,
la reina de su amor y su martirio...
Todo entonces pasaba
en esa luz de singular misterio
que difunde el adiós del que se aleja:
¡Hasta el mismo país del cautiverio
parece sonreir al que le deja!

Negras también, como al caer la tarde,
sombras aparecían:
la envidia allí, la traición cobarde
y el desprecio cruel se distinguían;
mas ya rostros humanos no tenían
ni conservaban nombres
ante la noble víctima creyente...
Sólo tenía el corazón doliente
perdón para los hombres.

Y en el campo feraz de la existencia
surgían aún más sombras,
las manchas que en sí guarda la conciencia
Sí! del poeta el corazón fecundo
fuera volcán de ardiente desvarío,
de pasión desbordante sobre el mundo;
y el cráter aun profundo
dilataba su cóncavo sombrío.
Mas era todo paz: el pensamiento
no abrasaban, ya frías, las escorias,
ni el dardo del atroz remordimiento
forjaban ya las extinguidas fraguas.
Sólo un afecto expiatorio y grave
quedaba, mas ya límpido y suave,
cual sombra oculta bajo azules aguas.

(Estancia final de la poesia "En la celda del Tasso", en sustitución de la que empezaba: "¡Oh Musa, tú que la divina frente...")

¡Oh vate sin ventura,
bien ese lauro te ciñó la muerte!
¿En qué inmortal figura
del poeta el carácter y la suerte
mejor que en tí representó natura?
Podrá la edad remota,
de tu épica trompa desdeñando
la acompasada nota,
lo vario preferir que nunca agota
libre la musa del cantor de Orlando.
Mas tipo del poeta
serás tú siempre, del que trajo al mundo
sobrado tierno el corazón profundo,
sobrado audaz la fantasía inquieta.
Vaga á solas errante peregrino,
y si al fulgor divino
de sublime ideal remonta el vuelo,
ay! de la vida en el vulgar camino
cae siempre y lastímase en el suelo.
Torcuato, así viviste;
y de ese augusto, lamentable sino
cual astro sin ocaso,
tu noble imagen laureada y triste
saludarán los siglos á su paso.
Ah! mientras sienta el corazón del hombre,
unidos en tu nombre,
infortunio y amor y poesía,
nunca veráse el día
que tributo no rinda á tu memoria,
y más suäve brillará tu gloria
bañándose en eterna simpatía.

Roma — 27 Mars — 1889.

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich benvolgut: gracies pe'l favorable judici qu'en ta derrera carta fas de la meua silva *En la celda del Tasso*. No esperava que't produhís tan bona impressió una poesia en la qual desde Mallorca se m'havian senyalat defectes de consideració, y alguns d'ells, á mon parer, ab acertada crítica. De totes maneres es aquella una composició que no'm satisfà. — Molt més me contenta, ab tot y esser tan curta, la poesia que t'incloch y que tu no deus conéxer.

Rebí últimament un preciós exemplar de l'edició poliglota del Gayter ab que ton pare ha tingut l'atenció de correspondre á ma pobre traducció de sa poesia *Paraulas de consol*. No sé com agrahir l'inmerescut obsequi, y per tant t'encarrech de manifestar ma gratitut á ton pare, saludantlo en nom meu ab lo millor afecte.

Lo que'm dius del Sr. Fastenrath prova qu'es un traductor facilíssim, com ho acreditan també les numeroses versions seues que veig en lo Gayter, les quals me semblan fidelíssimes, per lo poch que les puch entendre.

He vist los treballs qu'has publicat en la *Revista Catalana,* y puch assegurarte que, á mon judici, has avançat molt en la conexensa y maneig del catalá. L'escriure prosa catalana corrent y castiça es cosa més difícil y més rara de lo que's podria suposar. T'en don l'enhorabona.

Un'altra te n'he de donar pe'l naxement del terç fill, alegrantme de que seguesca bé, així com sa mare. — Comprench les feynes y'ls sacrificis que porta'l matrimoni. Ja S. Pau deya dels casats: "*Tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi.*" — Axò mateix fa mes sant y respectable l'estat qu'es fonament de la familia.

Adeu, amich estimat. Ja veus que no t'oblida ton afm. — *Miquel Costa Pbre.*

P. S. Segons noticies de Mallorca, n'Estelrich se casa ab una viuda. Deu li do ventura. — Vale.

Roma — 26 de Juny — 89.

Amich benvolgut: la mostra de dol que veus en aquesta carta es per la mort de dos oncles de ma familia materna, un d'ells pare del cosí que conegueres á Pollensa y l'altre cap d'una casa que tu no arribares á conéxer. En compensació d'aquest doble dol, ma familia propiament dita té la sort de comptar un Miquel més en lo nebodet nat á Barcelona, ahont mon pare l'apadriná. Aquesta última noticia supós que't seria coneguda, ja que vares tenir l'atenció de visitar á mon pare durant sa permanencia en aquexa ciutat.

Per ell mateix supós que degueres enterarte de la meua indisposició, gracies á Deu ja passada. A conseqüencia de l'interrupció en los estudis á que m'obligá la malaltia, precisament en l'época més crítica del any escolástich, he degut suspendre l'exámen pe'l doctorat en Teologia. M'aconsella tothom que no dexi de darlo, y per axò hauré d'esperar fins á Novembre, qu'es aquí la temporada d'exámens extraordinaris. Los mesos d'estiu y tardor que romanen intermedis no sé ahont anarlos á passar. De bona gana tornaria á Mallorca, però tem no poder allá estudiar com deuria, á força de visites y entreteniments casolans. Si quedás per aquí, de totes maneres sortiria de Roma per cercar aire millor y més bona fresca. He pensat d'anar á Subiaco dins les montanyes Sabines, ahont, á més de bons aires y quietut, podria gosar de la biblioteca y dels monuments d'aquells tan famosos monastirs benedictins, un dels quals inclou *il sacro Speco,* ó sia la cova, primer estatge monástich de St Benet.

Molt favorable es per mí'l judici que'm transcrius del Sr. Caro sobre mes poesies catalanes. Es certa la relativa superioritat d'aquelles composicions respecte de les qu'he escrit en castellá. Axò no sols es degut á la ventatja d'usar la llengua materna, sinó també al ardor de la primera joventut y á la falta d'altres preocupacions ab que llavors jo escrivia, quant era poeta y res més.

Ara ja no puch fer sinó poesia de *jubilat,* com ho prova l'estancia final que t'incloch per sustituir aquella conclusió que't parexia massa retòrica en la silva del Tasso. Pot ser encara trobarás preferible á la nova l'estrofa vella que no t'agradava. Digasme lo que't sembla. — No vull privarte de publicar á Mallorca la carta qu'escrigueres al *Correo de las Aldeas* de Bogotá. En quant á ma poesia *En la celda del Tasso,* si es complement necessari d'aquella carta, pots re-

produhirla, cambiant lo final si ho creus convenient. Una cosa voldria, y es que'ls meus versos no aparesquessen com enviats per mí directament á qualsevol periòdich.

No tinch noticia del discurs d'en Guimerá, al qual me fas referencia. — La tendencia literaria de ton actual catalanisme no cal dirte si es pera mí la més acertada. M'alegra'l tenirte una vegada més per company d'escola.

Encara que vers la mitat de Juliol pense sortir de Roma, pots endreçarme ta contestació com abans en aquesta casa: desd'aquí se cuidarán de ferme arribar allá ahont sia les cartes qu'arriben per mí. Encara que desitjaria conexer desd'ara ton discurs sobre'l renaxament clássich en les lletres catalanes, si no'l vols aventurar, pots directament enviarlo á Mallorca, com pensavas fer. En tot cas, desd'allá mon pare me'l podria remetre, si'm decidís á quedar per Italia.

No't dich res del escándol qu'havem presenciat aquí per les festes Pentecostés. Prou que sabrás tot lo que passá y com l'apoteosis de G. Bruno fou promoguda per l'Universitat: pobre jovent d'Italia! — Los eclesiástichs haguerem d'estar amagats durant aquella explossió de la *llibertat de conciencia.*

Adeu, amich. Mos respectes á ton pare, memories á Mossen Collell, á Mossen Cinto y demés amichs que vejas. — Teu afm. — *Miquel Costa y Llobera Pbre.*

ANTE EL MOISES DE MIGUEL ANGEL

Sentado en su profético reposo,
cautiva este coloso
las miradas al par y el pensamiento;
forma sin moldes, imposible, extraña,
cuya grandeza entraña
el genio del Antiguo Testamento.

Es el sublime, misterioso anciano
que supo el hondo arcano
de los primeros gérmenes que fueron...
Sin mengua á su vigor, aun floreciente,
los años solamente
su veneranda majestad le dieron.

Hirsuta y crespa la cerviz erguida,
parece que despida
de los cedros perennes el efluvio,
y la barba larguísima, ondulante,
derrámase abundante
como suelta cascada del diluvio!

Esta es la frente que conoce el rayo,
la faz que sin desmayo
ver pudo á Dios en la nimbosa cumbre,
que en el turbión horrísono le hablaba,
mientras lejos temblaba
de sagrado terror la muchedumbre.

Guarda ese ceño formidable y santo
la huella de un espanto
que en lengua de mortal no tiene nombre;
y á sus rasgos imprime más nobleza
la singular tristeza
del que es titán y todavia es hombre!

Ah! de un titán artista sin segundo
es el verbo profundo:
Miguel Angel aquí plasmó su mente;
por eso ante este mármol, conmovido,
al verle ya esculpido,
habla! le dijo, y golpeó su frente.

1889.

Pollensa — 28 de Juliol — 1889.

Amich estimat: gracies per l'article que'm dedicares en "El Correo de las Aldeas" y qu'he llegit copiat per "La Almudaina". No's pot quexar per cert la meua *Silva* del cas que tu li has fet. A pesar dels teus elogis, la *silva* no'm satisfá del tot, y li preferesch les *Ruinas*.

Gracies també y una ben plena enhorabona t'he de donar pe'l discurs d'ingrés á l'"Academia de Bones Lletres". L'erudició copiosa y nova, l'acert y trascendencia en los judicis y una forma mes cuidada que en tes obres anteriors fan del teu treball académich una obreta vertaderament notable. Llástima que alguna trasposició fora de lloch ó alguna paraula massa cercada llevin en algun passatge la naturalitat del estil. — De tots modos, te puch dir en plena veritat que, á mon parer, has avançat molt en l'art d'escriure.

T'incloch uns versos que podrás entregar á Mossen Collell per si los vol en la Revista Catalana. Confés que no valen gayre.

Provablement estaré á Pollensa tot l'estiu, peró no podré dedicarme á les lletres perque hauré de prepararme al doctorat en Teologia.

Ahir vaig rebre carta de n'Estelrich que's troba á son poble d'Artá. Seguex bé y'm parla favorablement del teu últim discurs. A Palma, ahont no he passat més qu'un dia tan sols vaig veure al Sr. Quadrado.

Adeu, amich; reb una coral abraçada de ton afm. — *Miquel Costa Pbre.*

Pollensa 29 d'Agost — 89.

Amich benvolgut: rebí ta lletra del 4 d'aquest mes, y començ avuy ma contestació donante'l pésam per la doble perdua ocorreguda en la teua familia.

De salut estich ja restablert y en condicions d'estudiar com deuria, encara que ab molt poques ganes de ferho axí, distret ab vida de familia.

Per correspondre al desitx que'm manifestares, t'incloch la versió de Virgili, no ben acabada de retocar. No crech que meresca sortir en públich mentres no se li corregescan alguns defectes que hi trob. Per altre part, l'efecte del conjunt me resulta poètich y virgilià, y per axò no m'atrevesch á destruir aquest treball, que per ara no puch llimar com voldria.

Tens molta rahó en lo que dius de les estrofes "Adorant". Tampoc m'agradan.

Te tramet dos sonetos per si los vols posar en los periódichs d'América que publicas ó alimentas desde Barcelona. He recullit un tomet de poesies castellanes fins á 27 composicions. No pens publicarlo; seria massa magre. Entre aquestes composicions n'hi deu haver algunes de que no tens noticia. Si't veig á Barcelona, al passarhi per l'Octubre ó Novembre vinent, podrás escullir les que t'agraden.

A Palma vaig veure n'Estelrich y parlarem llargament. Me sorprengueren, per l'avenç notable que demostran, algunes de les seues últimes poesies, tant originals com traduhides. Qui creix de bona manera, y més de lo qu'esperava, es en Joan Alcover. En general, però, dins Mallorca les lletres dormen com lo demés. L'únich sempre actiu es el Sr. Quadrado que continua l'historia d'aquest pais ab un vigor y una firmesa de pols increible á la seva edat.

Farás favor de dir á ton Pare que li agrahesch moltíssim lo segón volúm de la edició poliglota del Gayter. L'estudi d'en Menendez que hi figura m'ha semblat sumament notable.

Ab memories á ta familia se repeteix teu affm. — *Miquel Costa Pbre.*

P. S. Si't determinasses á publicar en la *Revista Catalana* la versió de Virgili adjunta, pots cambiar l'ortografia dels noms clássichs, segons te semble millor, posant, per exemple: *Orfeu,* en lloch d'*Orpheu, Eurídice* y *ninfa,* en lloch de *Eurydice* y *nympha,* etc., etc.

EN LA PLAZA DE LA CONCORDIA *

(Paris — 1878)

Pára y medita al admirar, viajero. —
Contempla el regio alcázar destrozado,
erguido el templo de la Ley á un lado
y en frente el sacro pórtico severo;
allá, brumoso, en el confín postrero,
el Arco de la Estrella agigantado,
y la cúpula allí, yelmo dorado
que cubre el polvo del postrer guerrero.
Bronces en torno y mármoles. Su gloria
aquí la nueva sociedad ostenta,
sobre lava de sangre establecida... (*)
Y en medio, cual testigo de la historia,
rígido surge el obelisco, y cuenta
portentos de grandeza fenecida! (**)

* La plaza de la Concordia, antes llamada de la Revolución fué largamente ensangrentada por la guillotina. Allí fué decapitado Luis XVI. — ** El obelisco de Luxor cubierto de geroglíficos.

ESPAÑA Y SANTA TERESA (*)

Un pueblo fué de corazón profundo
y de fé que moviera las montañas:
cuando su vida desbordó en hazañas,
en sus hazañas anegóse el mundo.
La media luna del Corán inmundo
rota hundió del desierto en las entrañas,
ciñó el orbe, y por ínsulas extrañas
plantó de Cristo el lábaro fecundo.
Y al buscar en sus pléyades de gloria
su estrella tutelar el pueblo hispano,
do viera el alma de su genio impresa;
astro sublime á tan sublime historia,
emblema de la patria soberano,
vió en la virgen magnánima: Teresa!

* Alúdese al hecho de ser Sta. Teresa la única entre los Santos españoles que, después de la Inmaculada y de Santiago, se considera Patrona de la nación.

Roma — 17 de Desembre — 89.

Amich benvolgut: cumplint lo promés, t'escrich ara qu'he sortit de les ocupacions que m'absorbian. — Dijous passat vaig tenir l'exercici oral d'una hora y mitja qu'es el segón y últim pel doctorat. Vaig llegir la disertació escrita en l'altre exercici, y responguí als arguments de quatre professors. Gracies á Deu, la cosa aná millor que no esperava, sense que l'examen resultás brillant. Avuy mateix he jurat segons l'antiga fórmula, sobre'ls Evangelis, ensenyar segons la doctrina de l'Iglesia.

No crech romandre á Roma sinó per un més proximament, de manera que si vols escriure'm no pots trigar gayre. Ara descans y fas un poch la vida de *turista;* després passaré una temporada d'exercicis espirituals, abans de sortir de Roma.

Molts encarrechs he de cumplir, y entre ells me dona més qué fer el d'uns goigs per la festa major de Pollensa. Ab axò, ja pots veure que no puch aprofitar el descans present per escriure espontanea poesia, encara que molt desitje abandonarme un poch á l'afició de tota ma vida.

Memories á ta familia y als amichs que vejas. — Te saluda ab coral afecte ton amich de sempre — *Miquel Costa, Pbre.*

Via del Pozzetto, 155, 2º.

Roma — 12 de Janer — 1890

Amich estimat: tot donante'l pésam per la mort del teu cunyat (q. D. h.) t'he de felicitar per haver sortit felisment ab ta familia inmediata del assalt que'us va donar l'epidemia corrent.

Per aquí se donan casos d'*influenza,* però de caracter benigne, segons diuen.

Aquesta vegada tenia aquí alguns exemplars de les poesies catalanes; y seguint ta indicació n'he endreçat un al Secretari del President de Bogotá, D. A. M. Gomez Restrepo.

T'incloch unes estrofes sáfiques casi improvisades dies passats. Me sembla que vibran d'impressió y tenen eficacia descriptiva; si be necessitan llimar en cara per una estona. — Tinch extés en borrador un himne á les Catacumbes d'estrofes *á lo Manzoni*. Crech que resulta un poch mes oratori que poétich. Ja'n parlarem, si á Deu plau.

No puch assegurarte encare res de quant passaré per Barcelona. De totes maneres, t'agrahiré'ls amistosos oferiments que'm fas.

Tot amich de sempre — *Miquel Costa y Llobera Pbre.*

EN LAS CASCADAS DEL ANIO

(Tívoli)

Saltan rugiendo al asombrado abismo
férvidas linfas de viviente espuma:
náyades locas de furor sagrado
lloran y rien.

Mezclan lamentos de agonia y trinos,
juegos de luz y formidables sombras...
Únese el genio del horror sublime
con la belleza!

Vírgenes ondas, que al caer desmayan,
rasgan su velo en aceradas rocas:
cándidos flotan por el hondo valle
velos de bruma.

Treme la fronda del barranco; el ave
gira azorada en indeciso vuelo;
sobre las fauces de los roncos antros
ciérnese el iris.

Alta en la cima del quebrado risco
surge vetusta la gentil rotonda,
templo que Tibur elevó á la austera
vírgen Sibila.

Oh! bien el templo de la antigua vate
álzase al borde de la augusta sima
donde es el Anio montaraz, del estro
símbolo y norma.

Tal la potente inspiración desata
férvido y puro su raudal sonoro:
flores y abismos, iris y tinieblas,
todo lo anima.

Tal, en imagen de febril cascada, (1)
Píndaro sacro, figuró tu numen
el que templaba su facunda lira
cabe estas ondas.

Cabe estas ondas aprendia Horacio (2)
ímpetu, gracia, rapidéz, frescura,
y el que nos pasma en su viváz estrofa
lírico salto.

Élegos dulces moduló Tibúlo (3)
de estos remansos al gentil sollozo;
y entre poetas tuvo aquí Mecenas
ocios de Olimpo.

—Musa, cautiva y en tenaz letargo,
rompe tus bendas! De tu excelsa vida
siento el latido; palpitar ya siento
rítmicas alas.

Álzate ¡oh Musa! De romero humilde
grata suspende una corona al noble
pórtico, y graba en su vetusto mármol,
graba tan solo:

"Muerto á la gloria, joven un poeta,
vida en el Anio renovó á su Musa.
Vate es el genio de estas ondas ¡Salve,
clásica Tíbur!" (4)

Roma — 1889 — Dbre.

Notas.

1 Recuérdese la oda de Horacio "*Pindarum quisquis studet aemulari.*"

2 Aunque sean supuestas las ruinas de una *villa* de Horacio que se enseñan en Tívoli, no deja de ser cierto que el gran lírico frecuentase tan poéticos lugares, mayormente existiendo allí la soberbia *villa* de Mecenas su protector y amigo.

3 Señálase aun en el mismo barranco de las cascadas el sitio que ocupó la quinta de Tibulo, como los que tuvieron las *villas* de Varo, de Salustio y otros célebres romanos.

4 *Tibur* nombre latino de la ciudad sabina que en italiano se llama Tívoli, asentada al borde de las cascadas que forma el rio Anio, al bajar del Apenino, para rendir su tributo al Tiber junto al antiguo puente Nomentano.

M. C. Ll. Antonio R. sodali S. P. D.

Libenter, amice, pro vernaculo nostro, latinum usurpabo sermonem, quandoquidem id pergratum tibi fore significasti, idque mihi cognosco profuturum ne linguæ usum amittam, quem Romæ commorans sum adeptus. Itaque necessitudinis nostrae testimonium quodammodo, multiplicabitur, dum diverso idiomate resonabit.

Pauca omnino, notatu digna, mihi evenerunt post reditum ad penates. Licet modo rusticari. Sed non ita rusticari, ut otio indulgere et pegasi habenas paternis in agris relaxare valeam. Sacrae quaedam conciones instant praeparandae, quo in munere tempus viresque mentis impendere oportet. Scripsi jam fere totum Stae. Catharinae Senensis panegyricum, ubi nonnulla invenientur italicam meam commorationem redolentia.

Hymnus in Martyrum hypogea nuper Romae conscriptus, de quo, ni fallor, aliquid tibi dixeram in ultimo nostro colloquio, optima habet suffragia peritorum, quibus illum protuli judicandum. — Aliquid aliud tibi prorsus ignotum habeo, carmen scilicet jambicum, ad ora Liguriæ inceptum cum Italiæ valedicerem, nuperrime vero terminatum ac expolitum. Forsitan hispanica Musa metricam novitatem explodet, sed parum refert: nihil enim aliud mihi proposueram, quam ludere versu.

Communis noster sodalis *J. L. Estelrich* retulit mihi verba illa, quæ tibi de me scripserat americanus *D. Restrepo,* quæque grati animi sensu me fateor accepisse. Nescio utrum ipse *Restrepo* jam acceperit libellum carminum meorum, quem sibi in donum misi, juxta indicationem tuam, labente Januario.

Patri tuo optimo gratulor vehementer de postremo volumine suscepto, quo triplex illa corona terminatur, quam in patriarchatûs ejus honorem omnigenæ Musæ collegerunt.

Unum superest dicendum. Librarius *Verdaguer,* si bene memini, carmina mea vernacula frustra postulaverat a librariis Palmensibus. Nunc autem, si ipse *Verdaguer* ejusdem libelli *copias* adhuc suscipere vellet, facile mittere possem, cum plures hujusmodi sint apud me, quas pater meus recuperavit a negligentibus librariis. Satis in compertum est libellum meum non amplius pollere illo novitatis lenocinio, quod ad opus quembibet emendum quam maxime provocat. Auctoris vanitate non illudor. Attamen gratum mihi foret, si rem istam, pro opportunitate, librario supra dicto exponere velles, ejusque transmittere responsum.

Non te morabor amplius. — Vale. — *Michael Costa Llobera,* Præsbyter.

Pollentiæ, III° Idus Aprilis,

MDCCCXC.

Pollensa — 12 de Maig — 1890.

Etimat Antoni: supòs que reberes á temps la carta llatina que't vaig escriure segons el teu desitx. No'm quéix de que no l'hajas contestada perque sé prou les moltes ocupacions que tens.

Avui t'escrich senzillament perque'm faças el favor de posar la direcció complerta á la carta que t'incloch per en Fastenrath. He cregut qu'estava en el cas de donarli directament les gracies pel seu llibre y per haverme distingit ab tantes traduccions.

Ja he començat el traball de la predicació. Gracies á Déu, el *début* va anar molt bé; però tem que no podré improvisar, lo qual es no esser vertader orador.

Mos respectes á ta familia.

Sempre á tes ordes — *Miquel Costa Pbre.*

P. S. Desitjaria que m'escriguesses la direcció d'En Fastenrath, per si ocorre enviarli alguna cosa.

Pollensa — 30 de Maig — 1890

Amich benvolgut: tan prompte com rebí ta noticia de la vinguda á Mallorca del Dr. J. Fastenrath, vaig escriure á Palma pera que'ls companys de Parnás li fessen bona rebuda. Justament la carta anava endreçada á n'en Llabrés, lo més actiu de la colla, y va esser á Madrid. — Havent jo anat á Palma per predicar me trobí en que ningú s'era adonat de res y en Fastenrath se trobava ja á Mallorca. Passí á visitarlo á la fonda, d'ahont ja havia partit cap á Miramar. Avisí personalment, junt ab n'Estelrich á D. Jeroni Roselló y D. Lluis Pons; y deguent sortir per Pollensa dexí per l'il-lustre alemany una targeta d'invitació a passar alguns dies en aquesta casa. — Ell emperò, sense tornar á Palma continuá'l viatge per Deyá y Sóller, y sense que jo sabés res, á nit passada arribá de Lluch. Avuy dematí ja tart he rebut un billet seu y poch després la seua visita. Era tart, jo'm trobava sol á casa, y per l'ausencia de mon pare havia de dinar á casa del meu cosí; axis es que ni tan sols he pogut invitar á taula als qui hauria desitjat obsequiar. He passat ab lo matrimoni alemany una bona estona y l'he despedit á sa partida per la tarde després d'haver visitat el Calvari y'l Puig. En Quadrado se trobava á Sóller y no degué tenir noticia del pas d'en Fastenrath. — A Palma li farán alguns obsequis, però no crec que sia col-lectivament: les lletres mallorquines son ara coloms d'*escampadissa* y no d'esbart.

T'he escrit axò pera que vejas que si no he fet aquell cas que devia de tan distingit hoste, ha succehit ben contra ma voluntat.

Adeu. — Ton afm. — *M. Costa y Llobera.*

P. S. Excús dirte que'l Sr. Fastenrath m'ha parescut molt simpátich y m'ha dexat la millor impressió.

Pollensa — 3 de Septembre — 1890.

Estmat amich Antoni: comencaré per darte la més plena enhorabona per l'entrada en religió de la teua germana Elisea. M'ompliren de cristiana satisfacció'ls sentiments ab que acompanyares la noticia. Tot axò redunda en honra de tos pares y diu ben alt la santa influencia d'una educació vivament religiosa.

També son d'aplaudir les idees que manifestas sobre l'educació regionalista ben entesa. Mes perillan mos nebodets de perdre la pell mallorquina que no tos fills de perdre la faysó catalana.

No he pogut veure l'article que publicares á propòsit de l'Antologia de'n Estelrich. D'ell mateix fa temps que no he rebuda carta, desde que'm consultá una traducció de la balada *Der Erlenkœnig* de Goethe.

Quant hi haja passatge oportú no t'oblides d'enviarme el volum americá de Caro que'm deixi oblidat á casa teva.

Desde que't vaig escriure últimament he passat alguns mesos ocupadíssim. A més de la restauració de Monti-Siòn á Pollensa, ahont traball com mal pintor, he tinguts sermons que predicar ben sovint. Dues vegades n'he fets dos en un mateix dia. Ab axò ja pots considerar que m'he llançat á l'improvisació, per la qual me creya inútil. Mes que'ls elogis dels diaris me complau el fet de que'ls pagesos no s'adormen en els meus sermons, y algunes vegades hi ploran persones no gayre sentimentals. Vulla Deu que no sia tot axò remor infructuosa y vana. Excus dirte que sols predich en castellá quant fas el sermó á Palma. Per les viles encara no's predica *en foraster*.

Ab axò ja pots considerar que les muses dormen per mi, encara que hau-

rian trobada bella ocasió de despertarse durant les excursions á distintes poblacions de l'illa ahont he sentit posades en música distintes poesies del meu tomet. A Felanitx vaig trobar algunes melodies delicioses compostes sobre lletra meua. — Per tot he rebut mostres de viva simpatia y m'han fet recitar més d'una vegada versos inèdits.

Ja veus que t'escrich tot quant me passa. Disculpi la franquesa d'amich lo que podria semblar poca modestia.

Adeu. Te saluda y abraça ton afm. — *Miquel Costa Pre.*

P. S. — A Manacor surt un novell poeta de molta força, en Joan Aguiló, sacerdot jove qu'ha compost alguna lírica y algun fragment èpich, incorrecte sí però molt valent. ¿Has llegit el titulat *Holofernes* que sortí en "El Eco del Santuario"?

Pollensa 3 de Janer de 1891.

Estimat amich: aquesta vegada si que la tardança es meva, però podría donarte excuses ben atendibles. En los últims mesos apenes he tengut temps de reposar. Sermons sense parar y feynes en la restauració de *Monte-Sion* m'han ocupat tots els dies. De l'Inmaculada vaig predicar tota la novena als vespres, después vaig fer el sermó el dia de la festa á Pollensa, y el diumenge *infra octavam* á S. Francesch de Palma. L'anniversari de la conquista prediquí á la Seu, y l'endemá (primer día de l'any) matí y vespre tornava á predicar á Pollensa. De per tota Mallorca me pregan pera ferme aceptar sermons, y ja m'he proposat estalviarme un poch, á fí de que aquesta ocupació no m'absorbesca tot el temps. — Per els pobles ahont he anat fins are he trobades moltes simpaties. M'ha sorprés no poques vegades veure l'afició als meus versos extesa per les viles y tot. A Felanitx (qu'are ja se titula ciutat) m'encantaren algunes melodies delicadíssimes compostes sobre lletra meva per un fill d'aquella població. Arreu me demanan que llegesca poesíes. — Ja veus que no puch quexarme dels meus paisans: no podia suposar que'm fessen cas d'aquesta manera. Devant aquesta popularitat ¡oh! com me veig inhábil per tot y pobre de mèrit vertader!

Me preguntavas si publicaría els sermons en mallorquí. No los publicaré, ni m'es possible publicarne la major part perque molt sovint son de forma improvisada. — A propòsit d'aquesta pregunta, confessas que corrém á enterrar la llengua catalana, ab tot lo moviment de renaxensa. M'extranya que coincidescas ab la tèsis de *L'harpa,* que tú solías tatxar de pessimista.

N'Estelrich me feu conéxer el teu traball sobra sa *Antología.* Del volúm d'en Caro (rebut á son temps) m'han agradat moltes coses: llástima d'aquella *Joven cautiva* tan desfigurada, respecte de la bellíssima de *Chénier.*

He rebut no fa gayre'l llibret d'en Picó. ¿No es veritat qu'es deliciós y discret més que cap altre de la seua classe?

He fullejat també ab fruició l'últim poema de Mistral, *Nerto.*

T'incloch una poesia de forma *Carducciana.* Pot ser que resulti extravagant: dígasme ab franquesa l'efecte que't produheix. A l'Estelrich li agrada.

Per més que't minve la feyna d'Amèrica, veig que tens bons propòsits de treballar ab l'obra que m'anuncias.

Que seguescas axí en profitosa activitat y ab aument de ventura es lo que't desitja saludante per cap d'any ton ver amich — *Miquel Costa Pbre.*

ADIOS A ITALIA

(Navegando por el golfo de Génova)

Ya en la orilla lejana va esfumándose
cual leve niebla la ciudad marmórea... (1)
Riberas encantadas desvanécense
bajo su cielo de ópalo.

Ya en la azul vaguedad, supremas cúspides (2)
vense tan sólo, por la nieve cándidas,
como blancos cendales con que el último,
lejano adiós prolóngase.

¡Adiós, Italia, adiós! Desde tus márgenes
ni un suspiro me sigue ni una lágrima;
mas, al dejarte, palpitar sus íntimos
afectos siente el ánimo.

Huellas no dejo en ti; mas en mí déjalas
hondas tu numen; y doquier la ráfaga
me lleve del destino, allí tus pléyades
veré de gloria fúlgidas.

Por tus ciudades, peregrino incógnito,
solitario pasé. Mi oculta cítara
sólo confió sus notas al olímpico
silencio de tus mármoles.

Ante el sepulcro de Virgilio, pródiga
de luz y encantos, me hechizó Parténope; (3)
y al cráter me asomé, y vi á la víctima
Pompeya abrir su túmulo.

Contóme grave su leyenda mística
Umbria la verde al pié de sus acrópolis:
mi mente embelesó entre olivos áticos
la Flor gentil de Etrúria. (4)

Bañé en serenidad paradisíaca
el alma absorta cabe el Lario límpido; (5)
y á Milán acaté, que alza su gótica
diadema entre los álamos.

En la sabia penumbra de sus pórticos (6)
acogióme Bolonia, y la Adriática
reina oriental me reveló poéticos (7)
arcanos en su góndola.

Un lustro casi en su recinto clásico
Roma la grande dilató mi espíritu,
y en la Madre sin par de sus basílicas (8)
ungió mis manos trémulas.

... ...

Palenque de la Historia, alta metrópoli
de los genios, solar del Arte máximo,
á ti de opuestos y remotos términos
convergen los espíritus.

Sacro es tu suelo á todo fiel que inclínase
de tu Roma eternal ante la cátedra,
sacro á quien sólo te ama por espléndida
madre de humanos númenes.

Italia, Italia, por mundanos ídolos
no arrojes ¡ay! la Cruz, la clave única
de tus destinos, que hasta el vuelo diérate
de tus latinas águilas.

Aun tu antiguo poder hijo de Rómulo (9)
se explica por la Cruz, que ante los Césares
fué á sellar, victoriosa, con el lábaro
tu frente sibilítica! (10)

Notas

1.ª Génova.
2.ª Los Apeninos de la Liguria.
3.ª Parténope es el antiguo nombre griego de Nápoles.
4.ª Florencia ha sido llamada *Urbs flors Etruriæ*.
5.ª Lario es el nombre antiguo y poético del lago de Como.
6.ª Bolonia, llamada *la docta* ó *la sabia* por razón de su célebre Universidad, tiene pórticos contínuos en todas sus calles.
7.ª Venecia.
8.ª La basílica de Letran, *omnium Ecclesiarum Mater et Caput*, según la inscripción antigua conservada en su moderno frontispicio.
9.ª El inmenso poder de Roma pagana se explica, según S. Agustín, por el plan de la Providencia que preparaba con la unidad del imperio los caminos á la difusión de la Iglesia universal.
10.ª *Sibilítica* puede llamarse Italia, cuyas antiguas Sibilas, Cumana y Tiburtina, en sus misteriosos versos han parecido vaticinar la venida del Redentor. — Vid. Lactant. —

Pollensa, 5 d'Abril, 1891.

Amich benvolgut: prou que don per valederes les excuses dels teus quefers Jo, que no tench, ni de molt, una vida tan atrafegada com la teua, me trob sovint sense temps ni humor d'escriure una carta deguda á l'amistat.

Molt valedora ademés era per mi la causa particular d'haver retardat ta contestació á les meues lletres del passat Janer. Conèxer l'opinió d'En Menéndez

sobre una poesia meua, es cosa per mí tan interessant, que bé mereix un poch d'espera. Me complau moltíssim veure que un critich tan eminent haja judicat tan aceptable l'ensay d'aquelles estrofes. També'm complau la teua aprovació autorisada, si bé me la podria fer sospitosa l'amistós afecte que'm professas. — ***Mut del cel*** t'anomenas ab la frase de Richter, perque no escrius poesíes; però ja qu'en tal rench te col-locas, al menys confessa que no pertanys á la classe dels ***sordi-muts,*** sino á la d'aquells que tenen mes delicat sentit per la percepció de la bellesa. Te dich ab tota convicció que has guanyat molt en sentit crítich estètich, en aqueix sentit que no consisteix tant ab veure'ls defectes com en penetrar les belleses y que suposa una vertadera capacitat poètica ò artística en l'escriptor. Tú, que'm tens ben conegut, no prendrás per un agrahiment de vanitat satisfeta axò qu'acab are de dir: Temps fa que m'havía ocorregut á propòsit d'altres judicis teus.

Vaig veure lo que tan favorablement escriguè de mí ton amich colombià Sr. Gomez Restrepo. Ja faré lo possible per que'ls amichs poetes de per aquí li envien alguna cosa. De N'Estelrich y N'Alcover casi ja'n puch respondre desd'ara. — Y á propòsit de Colombia, he format molt bona idea d'aquell estol literari y poètich per lo poch que'n conech, sobre tot desde que he llegit les *Cartas Americanas* de D. J. Valera.

Entre mes últimes lectures m'ha cridat particularment l'atenció un llibre de *pensaments* de Joubert, autor per mi desconegut abans. Sé que'n M. Menéndez en fa grandíssim cas en la *Historia de las ideas estéticas.* Aquesta obra sí que desitx llegirla, y encara no he pogut per falta de temps apropiat.

Tú, tan actiu com sempre, aprofitas lo respir que t'ha donat la feyna d'Amèrica per estudiar ab mestre l'alemany. Altre tant hauría de fer jo, á fí de no perdre lo poch que sabía de tal llengua. Però axò m'es aquí impossible, com m'ho es fins l'estudiar grech, cosa que'm proposava l'amich Rotger, jove sacerdot de Pollensa gran aficionat al llatí, tant que hi versifica. Aquest company es el meu únich confident literari á Pollensa. Gracies á ell, puch amenisar les passejades d'aquestes valls y serres ab troços de Ciceró, de Virgili, de Tácit ò d'Horaci, quant tenim una estona de bon esvagament.

He passat á Palma desde últims de Janer fins á fí de Quaresma. De vegades he parlat de tú ab aquells amichs que no t'oblidan, sobre tot ab N'Estelrich el més constant de tots. En Quadrado ha sofert perdues de persones molt íntimes, y esta un poch postrat, però admira y espanta'l seu vigor de pensament y de cor, la seua joventut, en mitx de la vellesa.

Tal volta aquesta carta t'arribará á Madrid, ja que, segons dius, t'hi ha cridat En Menéndez. Saluda'l en nom meu.

Ja sabs que t'estima ton afm. — *Miquel Costa Pbre.*

P. S. No he pogut trobar la direcció del Sr. Gomez Restrepo ni de D. A. Caro. Quant me contestes me las podrás comunicar á fi de participarles á los amichs Alcover, Estelrich y altres. — *Vale.*

Pollença 22 de Abril — 1892.

Amich benvolgut: participant del sentiment que t'haura produhit la mort de ta mare, m'es de confort poder oferirte'l bálsam millor per tanta pena: la seguretat de les virtuts ab que florí y fructificá aquella noble vida. La teva angelical germana, sortida poch avans d'aquest mon, haurá pogut reconéixer digna-

ment á sa mare á la presencia de Deu. — Així dignes d'ells nos pugan reconéixer un dia els nostres benvolguts que nos han precedit en el camí de l'eternitat.

També fa poch he hagut de llamentar la pèrdua del meu oncle Sebastiá que tu conegueres á Pollença. Morí d'atach apoplètich sense més que l'extrema-unció. A. E. R. I. P.

No sé quin temps fa que no tinch noticies teves. Supòs emperò que vas seguint les teues tasques ab profit de les lletres.

Per aquí seguesch també ocupadíssim cada vegada més.

Participa mos sentiments á ta respectable familia, com també los de mon pare.

Ton affm. — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença — 9 d'Agost — 1892.

Amich estimat: acabada de rebre la teva carta del 4, t'he copiada la poesía, que'm demanas per Amèrica, y que t'incloch. També estich á punt de tirar al correu l'exemplar de mes poesies destinat á D. Vicente Pallares de Quito. Apesar de les continues ocupacions que m'absorbeixen, la setmana passada á Formentor vaig compondre una epístola al meu oncle M. Llobera: crech que t'agradará.

Per la Revista Catalana te copiaré la poesía *Orfanesa,* obra d'una senyoreta filla d'un advocat y propietari molt amich meu, D. Francesch Salvá de Lluchmajor. — Trobantme en aquell poble per predicarhi vaig coneixer un aplech inèdit de poesies que sense mes mestre que la lectura ha compostes la Salvá.

Vaig depressa. Memories.

Teu afm. — *Miquel Costa Pbre.*

Pollensa 18 Novembre 1892.

Amich benvolgut: tambe ha tocat ara'l torn á la meva familia. Després de la mort del oncle Sebastiá, hem sufert la pèrdua de mon cunyat en Bartomeu Bennássar. Ma germana queda viuda encara ben jove, ab dos infants, un de dos anys y l'altre de pochs mesos. La pobre Catarina des que's va casar apenes ha tingut un dia de goig: mal estat d'interessos, malalties y dificultats l'han afligida sempre seguit. Nosaltres, emperò, ara més que abans estarém al seu costat, com es ben just.

Degueres rebre lo que'm demanavas en ta última carta. Desde les hores en mitx de continues ocupacions, he fet així mateix alguna poesía. Si ara no'm faltás temps te copiaría una epístola endreçada al meu oncle Miquel Llobera, que crech de lo més passador que jo haja escrit y ha fet efecte al Sr. Quadrado, entre diferents altres.

M'ha causat un gran efecte'l llibre "La Tradició Catalana" de Mos. Torras y Bages. Es un monument. — També vaig llegint, quant les ocupacions m'ho permeten, *Las ideas estéticas* d'en Menendez; y cada vegada me sembla més prodigiós aquest sabi y escriptor, que per sí sol val tota una literatura.

Ja veus que no he abandonat les bones lletres, encara que visca ab altres ocupacions.

En rebre alguna vegada noticies teves ja sabs que tindrá particular satisfacció bon amich de sempre — *Miquel Costa Pbre.*

Palma — 25 de Febrer — 1893.

Amich estimat: no extranyarías ma poca puntualitat en donarte resposta, si vesses de quina manera m'absorbeixen les ocupacions del sagrat ministeri. Ara que tinch una setmana de repòs, vull aprofitar l'ocasió d'escriuret.

Molt me varen interessar les noticies que'm donares desde *Madrid*: tant lo relatiu al codex de *Curial*, com lo referent al admirable Menéndez y al colombiá Gomez Restrepo. — A propòsit d'aquest, me deyas que no m'ha calgut escriure en castellá pera fer arribar les meves poesíes fins á les altures dels Andes. Es veritat en aquest cas particular. Però també es veritat que casi no he conseguit fer arribar mos versos á Catalunya. — De 100 exemplars que'n vaig entregar á la llibrería d'en Verdaguer, tan sols 25 en arribaren á vendre en alguns anys. La gent de Catalunya vol poesía catalana, si, però no de la meva. Tret de tú, que mostrares per mos versos una predilecció extremada, filla de la bona amistat que may será prou agrahida, dins Catalunya ningú saludá publicament lo meu tomet, sino en Joan Sardà, crítich per cert d'importancia, però ab un troç d'article que gaire be es un insult. Estich per tant convinçut de que no *faig* per Catalunya. — ¿Y per Mallorca? me dirás. — Aquí la gent no vol catalá. Per haver predicat dins Palma en la materna llengua del B. Ramón Lull el seu panegirich, vaig meréixer la desaprovació principalment dels eclesiástichs. Enguany he tornat predicar, en mallorquí més vulgar, un altre sermó del mateix Beato, però ab l'iglesia casi buyda. — Fora d'uns quants floralistes la gent aquí vol castellá... ó per sortir del castellá vol ***mallorquí del que's parla,*** ab totes les degeneracions que tú tens conegudes, y que no van bé á la meva índole poètica. — Ab tot això ja tens explicat el ***per qué*** de mos versos castellans. Aquesta confessió no entranya un ressentiment: es tot just una franquesa.

Per aquí'ls amichs segueixen be. N'Estelrich tradueix del alemany, y per cert que s'excedí admirablement en la traducció perfecta d'una balada de Schiller. — Qui creix de cada dia es en Joan Alcover. Ara té publicat un segon volum de poesies y té començat un poemet que será una maravella. Ha vençut l'estat de peresa habitual y's troba en plena producció literaria. — Veurém si també se mostrará actiu en lo cárrech de diputat á Corts, ja que's presenta en la candidatura fusionista.

Ja veus que no t'he escrit curt y de cumpliment.

Així una vegada més te demostra la vera amistat que't professa ton afm. — *Miquel Costa Pbre.*

Amich estimat: per n'Estelrich he rebut repetides vegades noticies teves y demandes de versos. Aquí en tens uns quants per ferne l'us que bé't paresca.

Noticies dels amichs que tens á Mallorca, ja'n tindrás segurament per n'Estelrich. De mi no puch dirte sino que estich ocupadíssim, sobre tot en la predicació. Per axò m'excusarás que no allargui més aquestes lletres.

Ab respectes y memories á ta familia, te saluda ton afm. — *Miquel Costa Pbre.*

Palma 4 de Febrer de 1894.

ORILLAS DEL TIBER

Por estériles campos, que domina
De lo que fué la majestad ingente,
Arrastra el viejo Tiber su corriente
Que al ocaso y al mar curva declina.

Fulvo tiene el color de piel felina,
Ora se lance en ímpetu rugiente
Y encrespando la crin, ora indolente
Calle lamiendo secular ruïna.

Nunca sonríen esas turbias olas;
Mas se hacen contemplar, y con encanto
Flota la mente en su tristeza arcana...

Es, viejo Tiber, que al mirarte á solas
Se vé el curso febril de sangre y llanto,
¡El torvo rio de la historia humana!

ORILLAS DEL ARNO

Vena mayor de la gentil Toscana,
Fluye el raudal del Arno cristalino,
Fluye del corazón del Apenino;
Mas es su linfa del Cefiso hermana. (1)

De oliva, vid y mármoles se ufana
La etrusca tierra que le da camino;
Y es el Atica nueva, en el divino
Fruto del arte y de la mente humana.

¡Oh! cuánto augusto soñador errante
Se embriagó de ideal en estas ondas,
Consagradas por ti, paterno Dante!

Este es otro *Eunoé*, donde anhelante (2)
Bebe el genio, y, laurel de nuevas frondas,
Ve su cultura renacer pujante.

(1) Cefiso, riachuelo de la campiña de Atenas.

(2) *Eunoé* llama Dante á un rio imaginario en cuyas aguas recobra el poeta la memoria y la inspiración — (Purg., canto XXXIII, v. 142)

Io ritornai dalla santissim' onda
Rifatto si, come piante novelle,
Rinnovellate di novella fronda.

A MI HERMANA EN LA MUERTE DE SU ESPOSO

Reina de los ensueños, abrillanta
Su disco todo la apacible luna,
Que con hechizo seductor encanta
Mar y riberas, bosques y laguna.

Las aguas con reflejos y rumores
La saludan, la brisa con su giro,
Con el canto gentil los ruiseñores,
Las almas tiernas con su fiel suspiro.

¡Ilusión! Esa esfera nacarada,
Que signo de placer sonríe al suelo,
Del veraz telescopio á la mirada
Es ¡ay! un mundo de tristeza y duelo.

Su faz, que desde lejos aparenta
Fina tersura y deleitoso alhago,
Resquebrajada y hórrida, presenta
De múltiples volcanes el estrago.

Allí extinguidos cráteres abiertos
Muestran lo sepulcral de sus entrañas,
Y solo flota en áridos desiertos
La sombra que allí tienden sus montañas.

¡Pobre alma! lo sabes: otra luna
Finge este mundo á juveniles sueños,
Do amor y dichas y placer aduna
Otra esfera de encantos halagüeños.

Tú la viste en futuro desposorio,
Tú la alcanzaste; mas en ella al verte,
Su brillo de venturas fué ilusorio...
Triste su faz te reveló la muerte.

Tal es la vida: al joven seductora
Sonríe la ilusión y oculta el daño;
Mas alcanzada al fin ¡cuál se desdora
Con el triste color del desengaño!

¿Hay quien sea feliz?—Es el que tarda
En ver el fondo de la vida triste.
Segura la tristeza siempre aguarda
Al que más dichas y placer conquiste.

Cerrado está el Edén: sus áureas puertas
Abrir no puede ni la misma llave
Que, las del corazón dejando abiertas,
Junta dos vidas en amor süave.

El matrimonio fiel no es el ficticio
Del Himeneo deleitoso numen:
Es de amor abnegado el sacrificio
En que juntas dos vidas se consumen.

Contra el engaño mundanal, que place
Cuando un Edén quimérico predice,
Ya á los consortes, en su mismo enlace,
La austera Religión así les dice:

"Mirad: el ara donde unís las manos
Es un sepulcro, un holocausto el rito
Que impetra los favores soberanos
Sobre ese nudo por la Cruz bendito."

"Creced, multiplicaos ¡oh mortales!
Educad nuevas almas peregrinas...
Sufrid: las rosas que tejeis nupciales
También corona formarán de espinas."

"Como el divino Esposo y la alma Esposa
Amaos fieles por el mundo en guerra...
Solo esa cruz enseña generosa
La gran ley del amor sobre la tierra."

Así la Iglesia.—Corazón materno,
No es que la dicha del hogar condene,
Si con lenguaje tan veraz y tierno
Para las pruebas del dolor previene.

Quien no sabe sufrir vivir no sabe:
Acrece males un Edén fingido;
Y es forzoso que el dardo más se clave
Quien con más furia se revuelve herido.

De consuelo hasta el germen aniquila
Cuando rebelde se exacerba un alma;
Mientras la fiel resignacion destila
Saludable su díctamo que calma.

No es la resignación estatua dura
De seca faz y rigidez de hielo;
Es la virtud que llora, y la amargura
Templa del llanto con su amor del cielo.

Tan solo allí donde ese amor no alcanza,
Fiero el dolor desesperado mora;
Donde se sufre amando, la esperanza
Tiende el iris de paz consoladora.

Y aunque la pena el corazón taladre,
Valor, consuelo y esperanza ingiere
Besar la mano de benigno Padre
En el azote mismo que nos hiere.

Llora, pues, sin negar la Providencia,
Tú que padeces, con amor acata
Su designio profundo; y la existencia
Más fructuosa hallarás, menos ingrata.

Así las penas de tu acerbo luto,
Que con humilde mérito atesores,
Convertirás en el mejor tributo
Al muerto en quien cifraste tus amores.

Y al mirar esa luna, si imposible
Te es ya soñarla de ilusiones llena;
Astro de los recuerdos apacible,
Aun en tus noches la verás serena.

1893.

FLOR DE ALMENDRO

Ampo de nieve con matiz de aurora,
Como preludio audaz de primavera
Luce el almendro en flor cuando aun impera
Del cano invierno la vejez traidora.

¡Cómo realza el manto, que decora
De esperanza y verdor la sementera,
Tan virginal blancura, que doquiera
Por estos campos se prodiga ahora!

Brota ya, flor del alma ¡oh poesía!
Y, ante el senil positivismo helado,
Di que fruto sin flor nunca se cría.

Di que Dios, más que el fruto, ha prodigado
Las flores... ¡Di que torpe economía
No es la espléndida ley de lo creado!

Pollença 14 d'Agost de 1894.

Antoni estimat: benvinguda, com totes les teues, fou per mi ta carta d'avuy fa un més. ¡Com refresca'l cor l'afecte sempre renovat d'una amistat ja vella! — Les teues cartes son ja les úniques per mi que tenen una expansió jovenívola de quatre planes y encara més.

Te don l'enhorabona corresponent á la filleta de la qual m'anuncias la naxensa, y m'es grat veure'l sentit cristiá ab que prens ton ofici de pare.

També hi ha hagut mudança dins ma familia; pero no d'aument, sino de pèrdua. Dia dos d'aquest més morí aquí á Pollença'l meu oncle Miquel Llobera, aquell home de carácter incomparable que m'ha dexat un buyt corresponent á la seua excel-lencia y al seu afecte privilegiat envers de mí. Anys feya que'l metje caritatiu havia contreta una malaltía del cor. Mesos fa qu'anava pe'l carrer y era ja com un'ombra. Se rendí á últims de Juliol y feu la mort d'un Sant. R. I. P.

La mort del meu oncle ha sigut molt sentida per tota Mallorca, pero molt singularment pe'l Sr. Quadrado, qui se troba quasi be ferit mortalment d'apoplexía, encara que restablert fins á un altre atach que l'amenaça. D. Jeroni Rosselló está baldat y á penes parla: fa compassió. Els nostres guies y mestres s'en van, y l'impressió de la nostra soledat aumenta: ¡Es tan migrada la generació que puja!

Veig que la meua poesía, per lo que'm dius, també va en decadencia. L'espontaneitat de mes rimes catalanes fugí ab la joventut primera; y si no l'he tornada á assolir fins are, més difícil será que l'assolesca després. Hi ha hagut temps en que'm creya poeta de veres: ara veig que lo qu'hi havía en mi era sols molta afició, bastant de gust, un poch d'estre juvenil: *Spiritum grœiœ tenuem Camenœ;* sens que per axò arribás á n'aquell final: *prophanum spernere vulgum.*

Exactes son les noticies que tens de les meues ocupacions que m'absorbexen. Al cap y á la fi les lletres no perden gran cosa. Lo sensible es que fins les meues ocupacions no resultan molt fructuoses espiritualment: molta fulla y poch ò gens de fruyt, com la figuera que fou malehida en l'Evangeli. Que la misericordia de Deu me preservi de semblant maledicció. Puga al menys, ab tota la meua inutilitat, dir com los sirvents evangèlichs qu'he fet lo que devía: *Servi inutiles sumus*: *quod debuimus facere, fecimus.*

No cregas, á pesar del tò un tant melancòlich d'aquesta carta, qu'estiga abatut. Gracies á Deu tinch bastanta serenitat; y ni vull dexar de treballar ni de fer versos quant vinga'l cas de ferne. Estich segur emperò qu'encare que versifiqui en catalá, ja no'm trobarás lo mateix de primer: mes poesies *Adorant* y *Torrent de parells* ja no't semblan germanes de les que feya jo á 20 anys.

Gracies per l'interés literari qu'amistosament te prens per mi, donante la molestia de copiar mos versos per remetre'ls als amichs d'enfora.

Supòs que'n Restrepo no s'en es tornat á l'Amèrica. Crech que vaig parlarte del seu preciós tomet.

A ton Pare fe'l favor de darli les gracies en nom meu per l'exemplar que m'envià del seu erudit discurs sobre'n Bastero.

Mos respectes á ta esposa.

A pesar del llarch silenci, cregas que no t'oblida ton amich de sempre — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença — 24 Desembre — 1894.

Estimat amich: vaig agrahir la carta ab que prengueres part en lo meu dol per la mort de mon oncle Miquel, del qual tan bella memoria guardavas.

Celebraré que ton viatge á *Madrid* haja resultat de veres tan agradable com prometía esser. — ¿Encara se recorda de mí en Restrepo? En Menendez supòs que encara continúa ressentit de la meva conducta ab ell.

Dolentes eran com deyas les noves que t'havía donat dels escriptors mallorquins ab la mort d'en Pons y la malaltía d'en Rosselló y en Quadrado. — Encara la nota fúnebre s'aumentá per mí ab la mort d'un amich jove eclesiástich de Felanitx qu'acabava d'obtenir una canongía á Valencia, y prometía esser un segón Balmes. He escrit un treball necrològich sobre aqueix malaguanyat pensador. Si'n tiran alguns exemplars a part, ja te n'enviaré un per mostra.

A principis de Janer passaré á Palma per estarhi alguns mesos. (D. v.) — A les hores podré donar la nova helènica á n'Estelrich, si be ja no serà novella.

De la festa que'm descrius donada pe'l Sr. Güell en obsequi del Nunci de S. S. ja'n tenía noticia extensa, no sols per los periòdichs, sino per cartes d'en Picó, el qual, com era de suposar, hi reculli nou alè d'entusiasme.

Si'l veus, saluda'l per mon compte.

Mos respectes á ton pare y familia y per tots les bones festes. Ton affm. — *Miquel Costa y Llobera.*

Palma 3 de Març de 1895.

Estimat amich: vaig cumplir de seguida l'encárrech d'en Restrepo, enviantli quatre exemplars de les meves poesies, un d'ells ab dedicatoria pe'l Sr. Cuervo, á fi de que se li trametés. Ab fetxa de 10 de Febrer m'ha escrit desde París l'insigne filòlech colombiá, donantme les gracies y dientme coses molt belles y molt cristianes sobre'l meu llibret poétich. Jo te n'he de donar les gracies á tu, que n'ets la causa *agent* de totes mes relacions americanes.

. . . .

M'es sumament agradable lo que'm dius de les atencions y obsequis qu'has tingut en ton estatge à *Madrid*. Lo que dius de l'activitat literaria d'en Menendez: tan acostumats nos té ell als miracles d'erudició y d'ingeni, que lo extraordinari ve á ser per ell ordinari y corrent.

Ja estarás enterat de la jubilació forçosa del Sr. Quadrado. Crech que'l disgust de la tal jubilació li haurá sigut compensat ab excés per les atencions, mostres de simpatía y admiració qu'ha rebut arreu de tota Mallorca. Ell está decaigut fisicament fins al punt que se li cau la saliva, però conserva un vigor d'enteniment increible. Ara cada setmana nos reuním á casa seva un dia los amadors de les lletres que som á Palma. Entre'ls mallorquins hi figura el P. Restituto del Valle Ruiz un dels redactors de *La Ciudad de Dios* qu'es ara professor del Col-legi dels Agustins en aquesta ciutat. També hi tenim l'ex-jesuita P. Mir, acadèmich, qu'es la quinta-essencia del esperit acadèmich. L'Estelrich dona la nota *amena*, y en J. Alcover hi llegeix fragments d'un nou poemet preciosíssim. També tenim gent novella: dos poetes nous se poden dir els dos germans Orlandis y Despuig, que en sos primers ensaigs mostran ja'l gust format de vertaders artistes. El major dels dos viu á Palma y es l'hereu de sa noble casa; l'altre estudia á Deusto ab los PP. Jesuites. Tots dos versifican en catalá. L'estudiant ha introduit á Deusto l'admiració per M. Verdaguer y altres poetes de per aquí. Voldría enviarte prompte un tomet compost á la una per los dos ger-

mans. — Publicacions mallorquines fetes ha poch no puch enviarten, perque no n'hi ha.

Teu affm. — *Miquel Costa.*

P. S. Memories — Aquesta temporada estich altra volta de dol per la mort de ma tia Francisca viuda de l'oncle Gabriel.

Pollença 6 de Juny de 1895.

Amich benvolgut: Arribant anit passada de Valldemossa, rebí la teva carta plena de bones noticies. — Te felicit per l'acort, ja segur, d'aquexa Diputació Provincial y per ton futur viatge á Italia y Grecia, que te desitjaré tan feliç com interessant y profitós. Casa d'hostes á Roma no t'en puch ara senyalar, com me demanas. Crech que la més propia per tu sería una casa francesa ahont vivía Mossen Collell entre la plaça del Correu y *Sant' Andrea delle Fratte*. Ell t'en sabrá donar noticies més concretes. La casa ahont jo vaig viure la major part del temps que passí á Roma se desfé per mort de la senyora Magistrelli.

No es poca fortuna tenir la niuada que fa goig, com me dius, y el pare viu, encara que delicat de salut, en edat tan avançada. Pugas trobar la familia tota plena de salut, al fer retorn de ton llarch viatge.

L'ilustre Quadrado ha decaigut molt de forces en aquesta última temporada: á penes pot caminar per efecte de l'inflamació d'una cama que ja li supurava l'any passat. Després de alguns mesos de no moures de casa seva, aprofitant una millorança relativa, s'en es anat á Sóller, per consell dels metges, á fi de distreure la melancolía que l'oprimeix. Me sembla que tenim home per poch temps, encara que conserva les facultats mentals ben despertes.

Los novells poetes de qui'm demanas los noms son nebots del Pare Orlandis jesuita y provincial d'Aragó, com també d'un pare Orlandis abat de la Trapa de Burdeus, que encara viu; son fills del hereu de la noble familia y d'una Senyora Despuig. — Pere Orlandis y Despuig s'anomena el germá major que té uns 29 anys. Aquest desde temps enrera tenía gran afició á la poesía y gust exquisit en totes les belles arts; però no s'era resolt á fer versos, ó almenys á mostrarlos á ningú. Los primers versos que dexá veure foren ja perfets, lo qual m'inclina á creure que havía fets ensays ocultament. Es aquest un jove de cor exaltat y romántich. . . . .

Axò explica el carácter de quasi totes les poesíes qu'escriu plenes de sentiment concentrat, d'amargura y resignada quexa. Ara, per calmar l'exaltació del seu cor y fantasía, li han imposat que se dediqui á la prosa, als estudis històrichs, y se dexi de renovarse la ferida ab poética excitació. Ell, com es tan bò, fa'l que li manen, obeyeix, y ara no escriu més poesíes.—Tal vegada hauría convingut més ferli dexar la poesía subjectiva, permetentli espayar sa vena per la objectiva. Una prohibició absoluta me sembla massa violenta; y per cert es una llástima que no cultivi l'art quí tan bé pot ferho. — No sé en qué parará aquest jove: ell es ja l'hereu de casa seva per mort de son pare, y sembla que no's vol casar, perque haventse casat ara'l germá segón, ha volgut que romangués á la casa *pairal*. Fa algun temps me demaná com vivía jo à Roma, perque ell pensava anarhi á viure una temporada... — L'altre Orlandis poeta es lo derrer de la familia, jove de 20 anys, educat pe'ls Jesuites, primer en el Col·legi de Valencia y ara en lo de Deusto, ahont segueix les carreres de Lleys y de Filosofía. Aquest s'anomena Ramón y es un estudiant de profit, ple de cultura clássica, fins al punt de versificar en llatí y grech. La seva nota dominant es la noblesa de l'entonació y certa sobrietat

horaciana. Jove piadós y recullit, no té desenganys que plorar; però no crech que torni á casa seua: segons diuen, ha demanat per entrar en la Companyía de Jesús, si bé axò no es encara del domini públich. — Ja sabs quí son los dos novells poetes mallorquins de qui't parlava. Procura guardar prudent reserva sobre les noves que t'he donades del primer. — No puch avuy enviarte poesies de ningún dels dos germans: ja t'en enviaré quant tinga ocasió oportuna.

L'Estelrich s'es fet per mi casi invisible desde qu'es director de *La última hora*. L'ocupació l'absorbeix.

No conech res d'en Maragall ni crech que haja arribat á Mallorca gaire cosa d'ell.

Mon pare agrayeix tos recorts y te saluda.

Ab memories á ta familia, t'abraça ton amich — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença 8 de Septembre de 1895

Amich meu estimat: No t'havía escrit al rebre la primera noticia de la teva desgracia per la matexa rahó que feu callar als amichs de Job per espay de set dies. Francament, no sabía qué dirte ni com podían ferte bon efecte mes paraules amistoses. Axò si: vaig oferir per tu de seguida'l sant Sacrifici per obtenirte pau de resignació, consol y remey.

Comprench, amich meu, la pena qu'has de sentir. Per una vida consagrada als estudis que no pot passarse del aliment intelectual de la lectura, l'accident que t'ha sobrevingut es un dels més terribles que poden ocorre. Y aquest accident, presentantse en les circumstancies del teu cas, resulta encara més sensible. Quant després de penosa preparació anavas á cullir el fruyt gloriós de tos afanys, en lo millor de la vida, arribant tot just al pais clássich que t'obría tan esplèndides perspectives, sentinte pare volgut d'una familia plena d'esperances, estant enfora de propis y coneguts... ¡oh còm ha degut resultar més y més dolorosa la teva dissort! Bé pots creure que hi he pres part, perque la ferida del amich es ferida també del cor que coneix la vera amistat.

Ventura per tu que conservas la fe y la pietat cristiana y tens una familia saturada d'aquestes virtuts. Los sentiments de resignació y respecte á la Providencia divina que manifestas en ta carta son per alabar á Deu. Axí es com se soportan les desventures d'aquesta vida miserable. Así es com se merexen, per elles, ventures eternes, y també no poques vegades compensacions temporals, Recorda aquella narració consoladora de Tobíes. Sufrir santament val benediccions extraordinaries, companyía y assistencia d'ángels, remey del mal mateix y benestar dels fills ab tota la familia. Dura es certament la tribulació, però sovint es á l'home profitosa. Quant la terra devant l'home s'enfosqueix y's torna desolada, quant se perden les coses d'aqui baix, á les hores l'ánima se gira cap al cel y s'aferra ab més vigor (si es fidel y bona) á los bens que no's desvanexen ni se roban. Sense la tribulació tal vegada aquells bens, preferibles á tot, descuidats s'haurían perduts entre les seductoras joguines de la frivolitat mundana... Deu sab lo que fa, y vol lo nostre bé definitiu. Adorém, per tant la seva Providència, y besém la seva mà paternal que per amor nos castiga.

Dispensa, amich benvolgut, si't molesta aqueix ressabi de sermó; y no duptis que pregará per tú, com demanas, aqueix pobre sacerdot que voldría ara esser un Sant per ferte un miracle. — *Miquel Costa Pbre.*

P. S. Mos respectes á ta esposa y familia.

Pollença — 22 de Desembre — 1895.

Amich benvolgut: ara que s'acostan les festes de Nadal no vull passar sens escriure't, desitjante ventura per l'any novell.

No tot es goig á l'hora present per la meva familia. Mon germá Martí fou destinat á Cuba per manarhi una canyonera: fa un mes y dotze dies que sortí de Cádiz en l'*Alfonso* XII y encara no hem rebut noves d'ell. Tanta tardança ja es alarmant per tots, y particularment per la seva esposa qu'es aquí ab sos infants.

Los amichs de Palma seguexen bé, exceptuant en Quadrado, que á dures penes ja camina y en Rosselló del tot inutilisat.

Les reunions literaries solen esser ara á casa d'en Joan Alcover, ahont no hi faltan may los PP. Agustins Fr. Conrado Muiños Saenz y Fr. Restituto del Valle Ruiz. L'últim diumenge que hi vaig assistir, en Joan Alcover nos llegí un poemet originalíssim titolat *Sinfonía etiópica*. Jo hi vaig portar un poemet en cinch cants de costums pageses, sobre una tradició pollencina, saturat d'aroma regional. No cal dirte qu'está escrit en lo llenguatge matern; bona part d'ell té per forma métrica la nostra *codolada*. Es mon primer ensaig narratiu, y m'ha sorprés agradablement la seva trama y acció reexida més de lo que's podia prometre un poeta abans purament lírich. Diuen los amichs qu'es aqueix poemet una de les coses que m'hajan sortit més acertades. — Te dich axò, no per darmen importancia, sino per satisfer ton gust, ja que tú sempre m'exhortavas á que volgués escriure en catalá.

Dissapte de festes m'en torn á Palma per estarhi tot l'ivern, si Deu ho vol.

Entre tant queda á tes ordres ara com sempre ton affm. — *Miquel Costa Pbre.*

Palma 4 d'Abril — 1896.

Estimat amich: no vull passar sense donarte les bones festes. Reb, donchs, la meua coral felicitació, duplicada per la millorança dels teus ulls, que fou la bona noticia que'm donares pe'l Janer passat. — Molt m'en vaig alegrar, y si be no't vaig escriure de seguida, no fou certament per indiferencia.

Aquesta última temporada estich ocupadíssim, més encare que de costum. Per encárrech del Sr. Bisbe he hagut de repassar y corretgir el Caticisme de la Diòcesis, tot predicant algunes setmanes sermó diari... No dich res més.

El Sr. Quadrado molt desmillorat: ja no camina sino algunes passes ab grandíssima pena y dificultat, sense sortir de casa. D. Jeroni Rosselló está un poch més espedit de la llengua, sense però dexar de seguir baldat. — Tos amichs joves d'aquí continuan bé.

Encara no he publicat el poemet de que'm parlavas, ni sé quant sortirá. Es tan mala ocasió l'actual per publicacions d'aquesta classe!

Memories á ta familia.

T'abraça ton affm. — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença — 26 de Septembre — 1896.

Amich benvolgut: te felicit de tot cor per la vista recobrada y pe'l viatge á Italia y Grecia venturosament complert. També dech felicitarte per l'escaygudíssima carta en que me donas tan belles noves. L'he llegida al amich Picó (qui accidentalment se troba aquí), al sabi canonge Campins y al erudit escorcollador

d'arxius en Mateu Rotger, y tots com jo meteix l'han trobada felicíssima, digna del bon Muntaner.

Prou m'hauría agradat contestarte en lo meteix estil, però me sería molt difícil y'm sustrauría massa temps are que no'n tich de sobra. Precisament aquests dies estich preparant la novena de Sta. Teresa que tinch de predicar á son convent de Palma'l mes vinent.

Per aquesta preparació he interromput un nou traball poètich que duya entre mans. Es un poemet de bastanta estensió, sobre'l Castell del Rey de Pollença. Documents trobats al arxiu per l'amich Rotger m'han suggerit un argument que'm sembla interessant del siti sofert pe'l Castell (1373) quant, únich punt de Mallorca, sostenía la bandera del desventurat Jaume III contra l'usurpador. De les declaracions, sentencies, decrets y comunicacions d'aquella època n'he pogut treure color y sabor del temps y del lloch. Fins are van escrits cinch cants, y han d'arribar á vuyt. — Com per l'altre poemet anterior he escullit, no sols en les imatges, sino fins en la versificació l'element *indígena*. He restablert la *codolada* y les *noves rimades*, introduhinthi el vers de nòu síl-labes en aquest últim poema de sabor més vell. En quant al llenguatge no l'he fet més arcáich que de costum: es el meu de sempre. — En Picó sembla donar la preferencia á n'aqueix segón poemet sobre l'anterior...

Al hivern, quant estigui á Palma faré estampar (*Deo volente*) al menys el primer poemet *La gerreta del Catiu*, com á primer fascicle d'una sèrie de narracions *de la terra*.

A tal empresa m'estimulan los amichs, y particularment en Pere Orlandis y Despuig un novell poeta esquisit que per sort s'es donat á conéxer als 30 anys. Es l'hereu d'una casa noble de Palma, fadrí, desenganyat d'unes amors desventurades, ple de melancolía, d'inspiració y de gust finíssim. Llástima que sia tan paresós.

Pel mes de Juliol vaig passar una setmana ab ell á una de les seues possessions, ab D. T. Forteza, N'Alcover Antoni M.ª y en Rotger, fent escursions delicioses, recitant poesies, parlant de lletres y llegint *Paul Verlaine,* que per cert me paresqué tot un poeta en mitx de les seues estravagancies. Allá vaig compondre'l segon cant del *Castell* y D. Tomás Forteza feu un esplet de poesies desprès d'alguns anys de no ferne cap.

No sé com no está publicat encara un fascicle necrològich dedicat al incomparable Quadrado (q. e. g. s.) Tres dies desprès de la mort del nostre patriarca literari ja havía jo entregada una poesia realment sentida á n'Oliver qui tenía'l projecte de fer la conmemoració literaria del gran escriptor. Supòs que t'haurán invitat á pendre part en aqueix tribut justíssim, ja que son bastants els escriptors de Catalunya qui hi concorren.

Adeu ja, caríssim amich. Deu te do forta salut y enginy per poder aprofitar lo fruyt de ton viatge.

Saluda en nom meu la teua familia, y singularment á la teua esposa donantli l'enhorabona de ta millorança.

Ton affm. — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença — Novembre 26/96.

Amich benvolgut: Rebí la targeta postal en que me demanavas mitja dotzena d'exemplars de ta carta arcaica inserta en *La Ultima Hora.* Com estava á

punt de sortir de Palma, cap á Pollença, vaig remetre l'avís a n'Estelrich, qui s'haurá cuydat del encárrech. — No tenía ell cap contratemps, ans al contrari estava d'enhorabona pe'l naxement d'una filla, que ve á omplir lo buyt que li dexaren sos fillets morts.

Avuy t'he endressat un exemplar del album conmemoratiu d'en Quadrado publicat per *La Almudaina*. Llástima que no hi vaja la teua firma, encare que no sia l'album molt nutrit. Ja hi veurás una poesia meva escrita entre la mort y'l funeral del sabi mestre.

Are estich acabant lo poemet del *Castell* qui ja té vuyt cants y un troç del novè. Despres d'aquest sols hi haurá un epílech.

Fins á cap d'any estaré á Pollença. Desde'l primer de Janer en-llà viuré á Palma tot l'hivern.

Memories á ta familia.

Ton amich de sempre — *Miquel Costa* Pbre.

P. S. ¿Qué tal aquexa *Revista de Catalunya?*

Palma 5 de Febrer — 97.

Amich benvolgut: La conexença dels dos colombians que'm recomanares resultá per mi tan grata com suposavas tu meteix. Los Srs. Torres forman ja part del nostre cenacle literari y tots los de la colla los consideram com amichs vells. He procurat mostrarlos les coses més interessants de Palma, fent ab ells repetides escursions. Per anar ab ells á Pollença esperam que'l temps se posi millor: allá es el punt ahont plou més de tota Mallorca.

Molt me satisfan les versions poètiques de D. *Rafael* y més encare'l seu carácter bondadós y ple de dignitat senzilla, de modestia y pietat sencera. Tant ell com D. Adriano, son digníssim pare, semblan trobarse be en l'atmòsfera que aquí'ls rodeja.

Qui d'una manera particular ha intimat ab los colombians es mon amich Pere Orlandis, el poeta novell de qui t'he parlat en altres ocasions. D'aquest are t'inclouré un romancet que á mon gust té tota la sabor de les antigues cançons de la terra. T'agrahiría que'l fesses publicar á la Revista de Catalunya, si pot ser.

Ja he donat á l'estampa'l manuscrit de tres llegendes ò poemets que formaran un volum baix del títol: *De l'agre de la terra*. Ja t'en enviaré un exemplar de seguida que l'edició estiga feta.

Has fet molt be en aceptar la cátedra de literatura catalana: á tu pertocava esserne'l primer professor. Deu te do vida, salut y tot quant se demana per tal empresa.

Mos respectes á ta familia.

Ton affm. amich de sempre — *Miquel Costa Pbre.*

Palma, 21 de Març — 97.

Amich del cor: aquí t'incloch quatre poesies dels germans Orlandis destinades als Jochs Florals. A fi de que no sia coneguda la procedencia de Mallorca, m'ha semblat convenient enviárteles ab *segell* d'interior; y axí tu podrás tirarles al correu dins Barcelona. Dispensa la molestia qu'ab axò puga ocasionarte, per la qual te don gracies anticipades.

Per últims de mes ja estará acabada (si Deu ho vol) l'estampa de mos poemets.

Sentiré no poder escriure l'article qu'ha d'acompanyar ton *retrato* á la *Ultima Hora*. Aquest diari, precisament quant estava atacat per *El Ancora* (periòdich integrista d'aquí) ha tingut lo desacert de publicar escrits de tendencia ben clarament heterodoxa. Axí s'ha guanyat que tots los sacerdots que li havíam promés colaborar, li retirássem la promesa. Ben merescut s'ho té. Per més que'l director me demostri amistat, no puch en conciencia autorisar ab ma firma una publicació que's permet certes llibertats.

Vale. Ton affm. — *Miquel Costa.*

Palma — 9 d'Abril — 1897.

Amich benvolgut: . . . .

Pe'l correu vinent ja confiy enviarte mon llibre *Del agre de la terra*. L'impressió está acabada, y are s'están cosint los exemplars.

Mos respecte á ta familia.

Teu sempre affm. — *Miquel Costa* Pbre.

P. S. D. *Rafael* estava predestinat á ser mallorquí: fins y tot li agradan les *sopes* y'ls *cocarroys* quaresmals (!)

Contesta lo més aviat possible.

Palma — Abril 13/97.

Amich volgut: divendres passat, te vaig enviar mon llibre novell. Supos que l'haurás rebut. Si no fos axí, avísam, y t'en enviaré un altre exemplar.

Sempre teu — *M. C. Ll.*

Pollença — 3 de Juny — 97.

Amich benvolgut: . . . .

La noticia més important que't puch donar de mi es l'haver rebut un llibre y una carta del gran F. Mistral à propòsit dels meus poemets. Lo llibre es la novella edició de *Lis Isclo d'or* (Lemerre-Paris) ab una dedicatoria que diu: *Au felibre majourquin M. Costa pre. — de tout cor — F. Mistral* — 1897. —

La carta entre altres coses té aquexes frases: *Vos vers nerveux et sobres, comme les indigènes de vôtre île feérique, sont pleins de pieté nationale et de clarté mediterranèennne. Vous êtes un très digne frère du pieux chantre de l'*Atlántida, *et les fils des Baléares doivent savourer vos productions, comme nous savourons en Provence les oranges de vos vergers d'or. Etc.* — No cal dirte si m'he alegrat d'aquesta aprovació del gran poeta, per qui desde la primera jovenesa he sentit tan viva admiració.

Si veus, per casualitat, en Picó ó algun altre de mos amichs de perací, pots donarlos aquesta noticia, saludantlos en nom meu.

¿Vindrás tant meteix á Mallorca aquest estiu? — A últims de Juny seré jo á Palma: més envant ja tornaré á estar de temporada á Pollença.

Adeu, amich estimat; conservat bé y reb una abraçada de ton afm. — *Miquel Costa Pre.*

Palma 20 de Juny de 1897.

Estimat amich: . . . .

T'agraíré molt que, si escrius á n'en Menéndez Pelayo, li preguntis si rebé l'exemplar de mos poemes *Del agre de la terra* que li vaig enviar de seguida que's publicaren. Podría esser que'l tal exemplar se fos perdut pe'l correu, y podría esser que'l sabi amich teu no'm volgués escriure. Desitjaría saber lo qu'ha passat á fi d'enviarli un altre exemplar, en cas d'haverse perdut lo primer ó dexarlo en pau un'altra vegada, si es que no vol coses meues.

Ja sabrás com los amichs y admiradors de D. M. Aguiló li celebrarem un funeral á la capella del Castell de l'Almudayna y jo fuy lo celebrant. Molt me sorprengué la noticia de tal mort, que'm dexa un gran buyt. En sa última lletra, felicitantme per mos poemes, me deya l'Aguiló: "Ja'm fareu un *memento* al saber que Deu m'ha cridat." — Mes jo no vaig donar importancia á tals paraules, que'm parexian una de les acostumades espressions d'un carácter aprensiu... ¡Al cel lo vejém! Lo dia del *Corpus* al vespre vaig escriure per l'estimat Mestre difunt quatre passades, que podrás veure á la *Renaixensa* en lo fascicle necrològich que pensa publicar en Verdaguer y Callís.

Adeu per avuy. Memories á ton pare, per la robusta vellesa del qual te felicit.

Teu de cor — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença 21 de Novembre de 1897.

Amich del cor: massa haurás trobat que trigava en donar resposta á ta benvinguda lletra del 27 de Juliol. No es certament que jo acullis ab indiferencia una carta que, á més de tenir el mèrit d'esser teua, era interessant y agradosa com poques. Me vaig delitar en llegir aquella relació tan xamosa de ton estiuetjar á Montnegre, y m'entraren vius desitjos de conéxer tes epístoles en *tercetos* catalans, de que me parlas. ¿No les publicas? ¿No en veuré al menys una mostra?

Te felicit per lo de ton fill majoret: Deu faça del llinatge Rubió una dinastía literaria digna del patriarcal *Gayter*.

. . . .

Per en Lluis Estelrich he sabut que l'amich Menéndez havía rebut á son temps y llegit ab gust particular mon llibre *Del agre de la terra*. No cal, donchs, que li preguntis res sobre'l particular.

Los últims mesos los he passats de dol. Després de la mort de l'Aguiló, vaig assistir aquí á Pollença á les llargues y penoses derreríes del Rt. D. Joan Cifre, sacerdot sant y director meu desde la primera joventut. N'he escrita una ressenya biográfica, publicada á un setmanari religiós de Palma, després de la seua mort esdevinguda dia 27 d'Agost. Potser la publiqui en catalá en lo *Missatger del Sagrat Cor.*

Després d'un buyt per mi tan sensible un altre m'ha endolat encara més per lo imprevist. N'Orlandis, aquell jove amich meu de qui recort haverte parlat, morí dia 10 d'aquest mes á Salamanca ahont havía començats los estudis eclesiástichs baix la direcció dels PP. Jesuites. Era l'home esquisit, com jo li deya. Hereu y ja posseidor de gran fortuna, aristòcrata ab totes les qualitats ventatjoses de la seua classe, capaç de grans amors y de grans sacrificis, artista delicat è intens, entusiasta de la nostra llengua y poesía, aquell jove m'encantava per sos talents y virtuts y encara parexía haver d'aumentar la nostra amistat l'haverse ell desprès de sa posició abraçant l'estat eclesiàstic. Ab ell vaig passar temporades

de camp inspiradores, ja anant jo á una possessió seua, ja venint ell a Pollença. Ab ell me passetjava sovint les temporades d'hivern á Palma. Ara últimament me consolava de sa ausencia ab la promesa que m'havía feta de tornar á Mallorca després d'ordenat. Ab tot axò ja pots figurarte l'impressió qu'hauré rebuda de sa mort. N'he escrita una complanta de 27 estrofes, que encara no he posada en net. Ja la veurás...

Per mort del Sr. Bisbe Cervera, de la qual deus tenir noticia, queda ara encarregat de la diòcesis de Mallorca, com Vicari Capitular, mon sabi amich lo Canonge Campins de qui t'he parlat alguna vegada. ¡Quin bisbe sería! Sembla talment *nat* per la mitra!

Adeu ja, per avuy. Memories á ton pare y familia. Teu sempre afm. — *Miquel Costa Pbre.*

Palma — 10 de Janer — 1898.

Amich benvolgut: grans mercès y mil felicitacions per la gentil estrena poètica que m'enviares ab ta dolça lletra del 29 passat. M'has fet conéxer un aspecte de Catalunya, ben nou pera mi, en aqueix Montnegre que cantas ab un sentiment de la naturalesa ben pregon y delicat, ab ánima de veritable poeta. Llenguatge y versificació no desdiuen per cert de la bellesa dels conceptes; y, si se treyan algunes assonancies indegudes, les *tercines* resultarían perfectes. Una observació: me sembla que en catalá anirían millor les *tercines* alternant els *bordons* plans ab los aguts, de manera que un estrofa tingués los versos 1er y 3e plans (*graves*) y'l 2^{n} agut, la seguent *vice-versa;* y axí successivament. Ab tal distribució he vista usada aquexa forma mètrica en alemany per Geibel y en francés per Anatole France. — La dedicatoria, que m'envías manuscrita, endreçada á ta germana M. A. es digna del tomet y delicadíssima. Llástima que hi digas *sombra* en lloch d'*ombra* qu'es la paraula en catalá. Però axò es ben fácil de corretgir. Ja veus que les alabances del teu llibret son sinceres del tot, ja que t'hi senyai correccions tan petites.— Deu te do vida, salut y ventura per escriure y cantar tan bellament.

Aviat esper enviarte un volumet ab les poesies den Pere Orlandis. Per elles y pel *retrato*'t farás càrrech de lo esquisit del poeta y del aristócrata. ¡Quina anyorança me dexa!

Ja sabrás que'l 31 de Desembre últim en la festa aniversaria de la Conquista, se descubrí a la Casa de la Ciutat el retrato de D. Marian Aguiló, lleginthi un admirable traball biogràfic en M. S. Oliver, escrit en llengua catalana (!) — vencent prevencions y rutines. Es la primera vegada que s'haja feta aquí solemne proclamació pública d'un fill ilustre del pais. Abans se penjava'l retrato á les sordes. D. Marian ha ben merescudes les primicies y per cert en la nostra llengua

Adeu, amich estimat. Ab recorts á ton pare y familia t'abraça ton affm. — *Miquel Costa* Pbre.

Palma 8 de Març — 1898.

Estimadíssim amich: ocupacions absorbents del sagrat ministeri no m'han dexat fins avuy espay de respondre á ta benvinguda lletra del mes passat.

No tenía noticia de ton començat diccionari d'escriptors en llengua catalana, obra certament molt propia del teu carácter literari y molt escayguda per esser continuada per algun de tos fills, com esperas. — Tinch un gust particular en do-

narte la indicació que'm demanes de les publicacions en nostra llengua sortides á Mallorca l'any passat. No crech que sian més que les següents:

1. *Coses nostres* d'en Bartomeu Ferrá — Articles de costums y versos satírichs en general — 1 tom en 8ᵘ d'unes 200 pagˢ. — Palma — Imp. de la Ultima Hora — 1897.

2. *Rondayes mallorquines* d'en Jordi des Recó (Antoni M.ª Alcover Pbre) tom II (en 4ᵗ. 318 pagˢ.) — Ciutat de Mallorca. Tipogr. Catòlica de *Sanjuan,* germans. — 1897. —

3. *Del Agre de la Terra* — poemes — de M. C. Ll. un tom. Tip. lit d'Amengual y Muntaner — Palma — 1897 —

4. *Discurs de gracies* llegit als Jochs Florals de Barcelona, ab un apèndix Montserrat (poesia) per M. S. Oliver. Fascicle de 42 pagˢ. en 8ᵘ prolongat. Estampa d'Amengual y Muntaner — Ciutat de Mallorca — 1897.

5. *Vetlada de glosadors* celebrada á les fires de Manacor. Tip. Catòlica de Sanjuan germans 1897. Quadern de unes 100 pagˢ. que conté les *glosades* que allá se llegiren ó recitaren y devant un discurs ab que obrí aquell acte lo Rt. D. Antoni M.ª Alcover.

6. *Mallorca dominical* — Setmanari bilingüe de propaganda católica popular.

Ja està estampat y á punt de cosir lo llibret d'en Orlandis. Te n'enviaré un exemplar tot d'una que surti. — La necrología de D. M. Aguiló no sé quant estará estampada, perque les coses del municipi van molt poch á poch. També ne rebrás un exemplar de seguida.

Si alguna de les obres que van indicades t'interessa y no la tens, dígasmho y te la remetré ara que som á Palma. *L'Aplech de rondayes* es cosa de primera. Se n'han ocupat revistes franceses, ingleses, italianes y alemanyes, y en Mistral n'escrigué l'enhorabona al colector.

En quant al altre encàrrech que'm feyas, no es estat precís demanar al Estanislau Aguiló si havia rebut ton *Recort de Montnegre* perque ell meteix ho digué espontaneament un dia a ca'n Forteza que l'havía rebut.

He vist lo llibre d'en Massó y Torrents *Natura*: malgrat sa tendencia, hi ha tot un poeta de sava intensa y esquisida.

. . . .

Memories de mon pare y dels amichs.

Ab recorts per ta familia y'ls amichs de Barcelona. — t'abraça ton afm.—*Miquel Costa Pr.*

Pollença 27 de Septembre — 1898.

Estimat amich: Desitjaría que'm diguesses si sabs alguna obra elemental de historia de la literatura general, que responga al programa de la part històrica del llibre den Milá. Com per la teva cátedra de l'Universitat deus tenir algun text, ó almenys *apuntes,* a tu me dirigesch ab aquesta demanda. — Lo Sr. Bisbe novell de Mallorca, qu'acaba de fer un nou pla d'estudis pel Seminari (ahont hi entra l'ensenyança de la nostra llengua e historia regional!) m'ha encarregat de fer un programa per unes lliçons de literatura que vol posar per classe d'aplicació. Abans de tot crech que importa conèxer un llibre de text que puga servir als seminaristes pera un estudi que'ls ha d'esser molt secundari. — T'agrahiré que, per medi d'un de tos fills ó d'altra persona, me donis la indicació que fa al cas, si pot esser, en breus dies.

Lo que te dich de l'ensenyança regionalista tíngasho reservat fins que's publiqui'l nou pla d'estudis, es a dir, fins entrat l'Octubre vinent. Quí proposá les cátedres de llengua e historia del país, fou l'Arxiver de la Seu, lo jove y estudiós Canonge Dn Joseph Miralles. N'Antoni M.ª Alcover, Provisor del nou Bisbe, es de bon dret lo professor d'aquesta ensenyança.

Quan ne tindré ocasió ja t'enviaré les publicacions den B. Ferrá, que'm demanares, juntament ab una altra qu'ara está sortint del meteix autor.

Creya passar uns díes a Barcelona per acompanyar a mon germá menor, malalt d'una cama, qui hi es anat a consultar al doctor Robert; però no fou precís el meu viatge, perque un cunyat del meu germà pogué suplirme.

Res mes per avuy. Disposa de ton amich — *Miquel Costa Pbre.*

Pollença — 5 d'Octubre de 1898.

Benvolgut amich: No importa que te preocupis per lo que't vaig escriure del llibre y programa per una càtedra d'historia de la literatura. Quan vaig parlar ab lo Sr. Bisbe, ja vaig trobar escullida l'obra de text: es un llibre escrit per un jesuita (del que no'm recorda el nom) y publicada a la república Argentina. No conech encara tal llibre més que per l'index, però aquest me semblá prou aceptable per l'objecte que lo Sr. Bisbe se proposa, qu'es donar als eclesiástichs una tintura general d'historia literaria.

Lo que t'escriguí de les cátedres regionalistes pots ja ferho publich, perque ja está publicat lo nou pla d'estudis. Me sembla que la cosa ha de fer efecte a Catalunya, y qu'en parlarán los periòdichs regionalistes.

Lo novell Bisbe presenta en sa figura la marca de la renaxensa del bon gust. Anells, crossa, mitres y pectoral tot ho té del més depurat estil. No podía anar més enfora l'obsequi dels diocesans ni l'esforç dels artistes mallorquins. Que Deu ho prosperi y beneyesca!

Adeu, amich. Queda a tes ordes ton afm. — *Miquel Costa Pr.*

Pollença — Desembre — 1898.

Amich del cor: Bones festes y bon cap d'any!

Desitjaría que m'indicasses, si no t'es molestia, la direcció d'en Cuervo y d'en Gómez Restrepo pera enviárloshi exemplars del tomet de poesies castellanes que ja tinch estampat. En mala ocasió surt aqueix llibre, però de totes maneres no havía de obtenir gran favor. Porta un pròlech del P. *Restituto del Valle Ruiz,* un dels més brillants escriptors agustins de *La Ciudad de Dios,* qui resideix a Palma y es tertulià literari d'en Joan Alcover. Aquest pròlech y tota l'obreta vindrà a ser una vindicació indirecta del catalanisme, demostrant qu'un meteix poeta en la plenitut de la vida resulta inferior a si mateix quant se val d'una llengua que no es la del seu breçol. — No tenen, donchs, que ofendre's les lletres catalanes per la meva publicació forastera.

També t'enviaré un sermó que m'acaban d'estampar predicat en la festa de Sta. Cecilia. A Manacor hi ha una societat coral, per l'estil del Orfeó d'en Millet, que se dedica a la bona música polifònica de capella y a les cançons populars harmonisades per mestres com en Morera, y altres. Aquexa societat fa prodigis d'art y es del tot regionalista. Enguany celebrà la seva primera festa dedicada a Sta. Cecilia. Se cantà la Missa de Victoria ab lo *Sanctus* de Palestrina y'l sermó fou lo que t'enviaré: Al vespre hi hagué sessió musical y literaria

deliciosa, ahont s'inaugurà l'Associació d'excursionistes mallorquins, presidida pel novell Provisor d'aquest Bisbat n'Antoni M.ª Alcover.

Moltes altres coses te diria, si no fossen tantes que no troban lloch dins un full y reclaman més temps del que té a sa disposició ton amich de sempre — *Miquel Costa.*

Pollença 11 de Abril — 1899.

Estimat amich Antoni: T'acompany de cor en el sentiment per la mort de ton dignissim pare (q. a. c. s.). — Una vida tan llarga y ben aprofitada com la seva, un nom inmaculat y gloriós com te dexa, son certament consols humans que molt valen. Però millor consol te dona encara la sòlida virtut del finat, que li haurà obtingut la ventura perdurable y suprema. — Tal confiança esperiment al encomenar a Deu aquella ànima benehida.

Mon pare s'associa a l'espressió de mos sentiments y te saluda.

Serveixte manifestarho a ta familia, mentres te renova l'abraçada de coral amich ton affm. — *Miquel Costa, Pbre.*

Lamalou-les-Bains, 25 de Junio de 1899

Sr. D. Antonio Rubió.

Mi queridísimo Antonio: Desde este balneario, á donde vine acompañando á mi hermano Pedro, enfermo de la médula, me dirijo hoy á ti para hacerte una recomendación. El portador de esta carta, el joven Augusto Montagnac es mi recomendado. Sus padres, á quienes he conocido en estos baños de Lamalou, me pidieron por favor alguna dirección para ese joven, que debe pasar en Barcelona el tiempo de sus vacaciones, con objeto de aprender el español. No pudiendo yo indicarles maestro ni demás requisitos en esa ciudad, pensé desde luego en recomendarte la persona y el asunto en cuestión, seguro de que tú, como escelente padre de familias, sabrás y querrás hacer en favor de Augusto lo que sus buenos padres desean. Dícenme que el muchacho es sumamente dócil y bueno; por lo mismo desean que no pierda sus ventajosas cualidades hallándose léjos de los suyos.

El mismo joven Montagnac te explicará la enseñanza que desea recibir en esa, y tú, que tienes tantos conocimientos en Barcelona, podrás dirigirle señalándole profesor, etc. — Ya dije á los Sres. de Montagnac que no era Barcelona el punto de España indicado para aprender el castellano, y les ofrecí recomendación para Madrid. Pero ellos me contestaron que Madrid estaba demasiado lejos y que para hablar un extrangero bien bastaba el castellano que se podía aprender en Barcelona.

Ya ves, pues, el objeto de esta carta. No dudo de que harás en favor de un hijo muy querido lo que quisieras que hiciesen en favor de los tuyos en el extranjero.

Al regresar yo á España á principios de Julio, ó tal vez el último de este mes, espero abrazarte en Barcelona.

Recuerdos á tu familia, y hasta la vista.

Tu afmo. amigo de siempre — *Miguel Costa, Pbro.*

Palma — 25 Marzo — 901.

Querido amigo: Mil gracias por tu precioso *Sumario* que acabo de recibir. Celebro la convalescencia de tus hijas y tu próximo viaje. A últimos de la semana que hoy empieza nos trasladamos á Pollensa por temporada.

Memorias. — Tuyo afmo. — *Miguel Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió.

Pollença 23 d'Abril de 1901.

Amich sempre benvolgut: Dech aceptar per valedores les excuses de la teva vinguda à Pollença que, per encàrrech teu, m'escriu l'amich Rosselló; però m'hauría agradat tenirte aquí alguns díes refrescant la nostra antiga amistat, com tu deyas en la postal del día 16.

Entre feynes sacerdotals y atencions degudes à un altre amich que jo tenia à casa, no vaig poder passar à Palma durant los díes que tu hi fores.

Prou desitjava parlarte del teu *Sumari* de literatura, obra verament substanciosa, no solament riquíssima de nova erudició en la part catalana, sinó ademés plena d'alt sentit literari y reveladora d'un cap qui domina la materia ab punts de vista propis y personals. Cal donarten la més complerta enhorabona. Es un traball digne del successor d'en Milà.

Hauría volgut també llegirte un novell poemet qu'à ultims del any passat vaig escriure, sobre les Coves d'Artà. Es de l'època proto-históríca de les primeres expedicions colonisadores de les nostres riberes. Hi figura un jove rapsoda grech, Melasigeni (el futur Homer) salvat d'un sacrifici humà per la Sibila de la tribu sagrada, Nuredduna, qui vé à ser la personificació de Mallorca. Té per sentit simbòlich l'unió de la nostra terra ab lo geni grech. — Ja veus qu'es cosa que tu has de calificar, com te pertoca.

Celebraré qu'hajas trobada ta familia en bon estat à la tornada del teu passeig per la nostra illa.

Mos respectes à la teua esposa, memories als teus fills, com à ton cosí Viada y demés amichs.

T'abraça de cor ton amich de sempre — *Miquel Costa, Pr.*

Pollença 22 de Juliol de 1901.

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich sempre benvolgut: Temps fa qu'estich desitjós de contestar ta derrera lletra, y fins avuy no m'ha llegut ferho ab un poch de vaga.

Abans de tot una explicació. No creya jo que pogués ocasionarte cap recel la meva invitació de venir à Pollença, per no havèrtela escrita directament. Com jo no sabía ta direcció ni'l teu estatge á Palma, vaig creure oportú enviarte l'invitació per medi d'En Joan Alcover, qui segurament t'havía de veure, à fi de que arribàs à tu lo més aviat possible. Després, al veure pels diaris que s'allargava la teva permanenica a Mallórca, ja que havía d'escriure à N'Alomar per un altre assumpto, vaig aprofitar l'ocasió pera invitarte de bell nou. Bé es veritat que podía haver inclos un billet directe per tu dins les lletres dels amichs anomenats, però no hi vaig acudir, ni'm va passar pel cap qu'allò pogués moles-

tarte. En vista del efecte produït, comprench que vaig cometre una falta de civiltat; però be puch assegurarte que no hi hagué falta d'amistós afecte ni de bon desitx. — Es més: si jo fos estat independent y no fill de familia, hauría retrassat l'anarmen à Pollença y t'hauría esperat à Palma obligante à estarhi ab mi. — Però a casa jo m'he fet l'últim de la familia, y m'es forçós seguir la caravana. Mon pare té les temporades fixes y es puntual més que un inglès. Per altra part la familia estava compromesa à passar la setmana Santa y les festes à Pollença albergant al predicador D. Bernat Mates, amich meu, qui sols ab la condició d'estar ab nosaltres havía aceptats aquells sermons... Te dich tot lo que passà, à fi de que vejes clarament que no vaig voler desayrarte.

Molt me va complaure lo que'm dius dels amichs Alcover, Oliver y Alomar. Realment son grans artistes. La narració poètica del segon me fa'l meteix efecte que à tu: me semblà comparable ab la viva y soleyosa *Nerto* de Mistral.

Be prou voldría enviarte mon últim poemet de que't parlaren los amichs dc Palma; per; es massa llarch pera donarten copia avuy. — Are estich en temporada d'esterilitat poètica, que pot ser durarà molt. Hi ha tantes coses qu'aplanen! Hi ha tantes feynes de prosa no gens literaria en que m'he d'ocupar!

Dies passats vaig escriure al jove poeta Montoliu, qui m'havía enviat un exemplar de ses poesíes. Me sembla que promet y fa quelcom de poesía intensa, quant no la desvirtúa l'exageració de la *moda* modernista. Sembla que aquexa moda ha pres més à Barcelona que à cap altre lloch. Y se comprèn per l'ascendent qu'han de tenir entre'l jovent poetes de tanta sava com En Maragall y En Massó y Torrents, qui realment valen molt.

A principis d'aquest mes hem tingut à Mallorca l'amich rossellonés J. Delpont, encare que breus díes. — Pot ser l'any vinent acompanyaré Mossen Alcover fins al Canigó y la Cerdanya.

Molt més te parlaría si no hagués d'acabar aquestes ratlles.

Recorts à ta familia y als amichs.

T'abraça ton afm. — *Miquel Costa.* Pr.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Estimadissim amich: Per conducte d'En Joan Rosselló vaig rebre l'exemplar que'm dedicares del discurs inaugural. Mil gracies per l'atenció y milions d'enhorabones pel treball. Ja'l vaig fullejar ab vera fruició tot d'una de rébrel, retardantne la lectura pera quant tingués més espay y avinentesa. Ara que l'he llegit detingudament, he de dirte que, per la plenitut y domini de la doctrina, per la justesa y serenitat del judici, per la sobrietat tranquila de la forma, aquest discurs es l'obra del hereu d'En Milá. Tu que saps l'altíssim concepte que tinch del mestre venerat d'En Menéndez Pelayo, ja't farás cárreg de lo que significa l'hereuatge que t'he senyalat.

Ja haurás vist el pròleg d'En Mateu Obrador al I tom de les Obres de Lull qu'havia començat a publicar D. Jeroni Rosselló. Es un traball de primera.

Per encárreg dels companys, jo he hagut de fer altre pròleg pel II tom, que, per cert, consta d'opuscles ben poch atractius y molt plens de sequedat didáctica. Això, demunt la meva inhabilitat per aquesta classe de treballs erudits, haurá produit un efecte ben mesquínet, una introduccó ben migrada. Se tractava d'un tom en gran part teològich, y jo no podia defugir l'encárreg dels companys de comissió. Qui fa lo que pot...

De poesía no he fet quasi res. Preocupacions, feynes y abatement d'humor no m'han deixat en tot l'estiu y tardor ocuparme de versos.

En Lluis Estelrich está acabant una monografía eruditíssima sobre les influencies del Dante en la literatura espanyola, que comença per les que'l gran poeta pogué rebre d'autors espanyols. En aquests ultims anys En Lluis ha crescut molt literariament.

Saluda en nom meu a ta esposa y demés familia. Y tu consérvat tan be com desitja ton affm. — *Miquel Costa Pr.*

Pollença — 28 d'Octubre — 1901.

Pollensa — 15 de Juny — 1902.

Estimat amich: Are meteix acab d'escriure una poesia per la mort d'En Verdaguer, y t'en vull donar la primera copia. Aquí la tens, pera ferne l'us que't sembli convenient, si s'ha de publicar alguna cosa ò s'ha de celebrar algun acte literari en conmemoració del gran poeta. En tal cas podrías entregar aqueix manuscrit al teu cosí En Viada y Lluch, qui segurament hi hauría de intervenir, com íntim qu'era de Mossen Cinto. Celebraré que'l meu senzill tribut al poeta capdal (qui m'enviava dedicades totes ses obres) sia del teu gust y aprobació.

Per l'amich Estelrich tindré noticies teves are qu'es arribat a Palma, ahont he d'anar la setmana que demá comença. Ja m'en doná desde Madrid ahont te va veure.

Per aquí res de nou.

Mos respectes a la teva esposa y familia.

T'abraça ton afm. — *Miquel Costa Pr.*

PER LA MORT DEL GRAN POETA VERDAGUER

Passà, ple d'estre y de misteri,
com un *Vident* d'una altra edat,
sortint del fons d'un asceteri
a un món de somnis encantat.

Passá, cubrint de flors divines
tot l'horisó de terra y cel,
y arreu clavantse les espines
qu'en nostre fanch tenen la rel.

Passá ab l'amor del pur asceta,
ab cor senzill com un infant
y ab sa grandesa de poeta
qu'entre'ls majors era gegant.

Passá... Mes no, que jamay passa
l'august poeta qui com ell
concentra'l geni d'una raça
y ne consagra'l foch novell.

Será present a l'edat llunya,
y'ls venidors haurán de dir:
"Es lo *Farell* de Catalunya (*)
qui'l vell Atlant feu resurgir."

Mentres la testa coronada
alcin Montseny y Canigó,
com ells viurá sublim, gemada,
d'un Verdaguer l'inspiració.

Y'l cor humá, mentres aspiri
d'encens y mirra cast perfum,
voldrá sentirho ab lo saltiri
d'aqueix cantor, ángel de llum.

Per ell la llengua catalana,
de nou ungida en l'ideal,
trobará lloch, digna germana,
allá al aplech de lo inmortal.

. . . .

Mes ¡ah! los vans trofeus de la memoria,
sagrat poeta, ja per tu qué son?
per tu qui, revestit d'humana gloria,
sa púrpura ilusoria
ja has sabut lo que val en aquest món?

Are qu'has descubert lo inenarrable
guaytant desde la mort al Infinit,
tot lo qu'axeca nostre món instable
de pompa miserable
¡còm t'haurá de semblar fosch y petit!

Neda ja dins l'essencia de la vida,
com en l'inmensa mar s'abisma'l peix;
vola per cels de claretat sens mida,
com águila qu'ardida
clava la vista sobre'l sol meteix...

Beu al torrent de l'eternal ventura
l'amor qu'a gotes t'endolcía'l cor,
y eleva ja pel cel ta cançó pura,
que fou de tal dolçura
quant era aquí ta *refilada un plor.*

* *Farell* gegant fabulós de les tradicions catalanes, cantat pel meteix Verdaguer (V *Llibre de la Patria*).

Entén la Veritat, tu qui cregueres;
tu qu'esperares, gosa'l Bé anyorat;
viu del Amor, tu qu'estimarlo feres;
y en les sublims esferes
consòlat a la fi, tu qu'has plorat...

Mes com al fons de la claror divina
s'hi veu tot lo creat, distint y net,
com entre l'himne que pel cel domina
tota remor s'hi esbrina,
fins d'un gemech mortal ò un plor secret;

desde'l fons d'exa patria sobirana
atén encare a ton país natal,
y ab sos alts Protectors a Deu demana
qu'en terra catalana
may s'arranqui la Creu, ton ideal!

Miquel Costa y Llobera, Pre.

Pollensa — 15 de Juny — 1902.

Pollensa — 27 d'Agost de 1902.

Molt estimat amich: Be haurás aprofitat aquest estiu, ocupant les vacacions en la forma que'm dexa veure ta carta del 19. Tu serás l'escriptor de l'*Orientada* entre'ls moderns. A la munió de traballs que tens ja escrits sobre aqueix tema fará bona corona aquest nou traball en catalá de que'm parlas. Quant axí se concentran les forces sobre un punt, s'en arriba a dir la fórmula definitiva. Ja val més axò qu'anar esflorant temes diferents sens enfondirne cap. Vint y dos anys fa que començares l'estudi sobre'ls Catalans d'Orient... Assusta un poch poder comptar dates d'aquestes en la vida. *Eheu! quam fugaces labuntur anni*... Comprench l'impressió que't fa la vida atrafegada de la gran ciutat al hivern. Però tot té les seves compensacions. A mí'm causa tristor la vida de poble, ab l'allunyament de tot centre de cultura, sense ningú qui participi de les meves aficions ni pensi a la meva manera en les coses opinables. Aquí l'atmòsfera s'arriba a fer impossible de respirar: un hi sent el buyt. ¿Quin aclaperament no hem de sentir els habitants d'aquestes poblacions rurals qui nos hi trobam externs com aquell pobre Rector de *Els Sots faréstechs?* No envejis, donchs, la vida de poble.

A pesar de l'aclaperament habitual, pensant en la gent de fora he arribat a escriure aquest estiu algunes poesíes noves.

La Revista *Montserrat* d'aquexa Ciutat vostra m'ha ofert començar una biblioteca que té projectada, ab la publcació d'un volum meu. Veurem lo qu'escullirá.

Ja sabs que'm varen fer Corresponent de la *Real Academia Española.* Donchs bé: l'ofici en que'l Secretari Sr. Catalina 'm notificava l'elecció deya que m'havían elegit *para la clase de Correspondientes extranjeros.* Molt m'extranyá aquesta frase, y al contestar agrahint vaig transcriure la frase metexa, a fi de que rectificássen si l'havían posada per error. Lo que va fer de sobte'l Sr. Catalina fou mostrar la meva contestació al amich Menéndez y altres, suposant que jo responía ab una ofensa a la deferencia de l'Academia que m'havia elegit. En

Menendez se posá furiòs contra mi y'l meu catalanisme, per més que l'Estelrich procurás calmarlo assegurantli que jo no podía haver fet un insult a l'Academia. Després el meteix Secretari m'escrigué suplicantme que li remetés el seu ofici, en cas d'haverlo ell enviat ab la redacció equivocada. Lo hi vaig remetre a volta de correu, y després en vaig rebre un altre redactat conforme havía d'estar... Aquest fet ¿no es veritat que sembla un símbol? La gent de la Cort se pot equivocar: nosaltres hem de tenir la culpa de les equivocacions d'ells. ¿Còm no, si som nosaltres provincians y *catalanistes?* La paraula *extranjero* me l'havía posada l'Academia, y al transcríurela jo, era jo un separatista criminal... Com si jo pogués donar les gracies d'una cosa distinta de la que se'm comunicava! — Després de les explicacions donades a n'Estelrich, supòs qu'en Menéndez voldrá reconéxer la veritat.

Prou m'agradaría que vinguesses a repetir la teva excursió passat l'estiu, perque aquesta temporada no tenim lloch a la casa de Pollensa, a pesar d'esser tan gran. Reunides aquí les families dels meus germans y germana, ab lo servey, som unes 30 persones, una tribu.

Consérvat bé, y ab respectuosa salutació a ta esposa y familia, reb l'afecte de ton amich de sempre — *Miquel Costa, Pbre.*

Pollensa — 9 de Septembre — 1902.

Amich molt estimat: Has fet bé demanantme'l segon volum de les obres de R. Lull, ahont hi ha'l meu pròlech. Jo creya que l'amich Garau, qui s'ocupa de la part administrativa de la publicació, te l'hauría enviat, com ho havía fet ab l'anterior tan prompte com sortí. A últims d'aquesta setmana aniré a Ciutat pera estarhi una temporada. Desd'allá t'enviaré l'exemplar que desitjes. M'alegraré de saber lo que't semble'l meu pròlech, que certament no'm fa ilusió, essent fet per força y fora de les meves aptituts. No cal dirte que En Mateu Obrador m'oferí materia bibliográfica.

Mossen Bové, a la seva *Revista Luliana,* diu que molts a Catalunya extranyen y llamenten qu'escriptors mallorquins posem pròlechs en castellá a unes obres catalanes com les de Lull. Certament qu'estaría millor no fer toms *bilingües,* y aquest mescladís a mi meteix no'm satisfá. Però nosaltres no fem més que completar lo fet per D. Jeroni Rosselló (a. c. s.), y aquest tenía ja estampats els textes lulians ab notes castellanes, ab portada y dedicatoria al Arxiduch també en castellá. De manera que nosaltres nos hem vists obligats a les introduccions en llengua forastera per l'unitat y harmonía de la edició. Així també les persones qui no sapien ò *no vullen* llegir en catalá poden formarse alguna idea del contingut de cada tom. Aquí a Mallorca es freqüent el cas de no voler llegir en nostra llengua, fins persones qui parlen molt difícilment la castellana.

Per altra part, si jo no temés ofendre al entusiasta Mossen Bové, li observaría que, ja que vol escriure en catalá, no posi *arrodillat* per *agenollat,* ni tantes altres expressions per l'estil. M'ofen singularment llegir lo *cult del Beat...* Per qué no s'ha de dir *culte del Benaventurat?* Enhorabona que no's diga *culto* (qu'es una castellanada); però dir *cult* es lo meteix que posar *teatr,* per no posar teatro. Axí com diem *teatre,* havem de dir *culte.* Entre vosaltres y de paraula sería més profitós fer aquestes advertencies...

¡Vaja un tò qu'ha anat prenent aquesta carta! Consti qu'es per la força dels barbarismes qui reclamen correctiu.

Es curiós que't passás lo meteix que a mi ab l'ofici de la R. A. E.
Prou per avuy. — Memories.
Ton afm. — *Miquel Costa, Pbre.*

El Dr. Rubió té escrites al peu de la carta les següents paraules: "En Valera diu den Miquel Costa lo següent en sa carta de 19 Septembre 1902: *en dicho tomo IV* (del Florilegio) *irán no pocos versos de Teodoro Llorente y de Miguel Costa, que son, a mi ver (fuera acaso de Nuñez de Arce, con quien por la reputación de que goza no me atrevo á ponerlos en competencia) los más elegantes é inspirados poetas que viven hoy y escriben en castellano.*"

Pollensa — 14 Desembre — 1902.

Amich estimadíssim: Vaig rebre, juntament ab ta postal del 30 passat, l'últim volum de *Lo Gayter.* Moltes gracies per l'obsequi y moltíssimes felicitacions pel teu pròlech. Es aquest un treball de primera, en mon concepte. A més de contenir alta y profitosa doctrina literaria, posa les coses a punt, esbrinant les influencies respectives dels promotors de la renaixença catalana y observant aquell precepte de la justicia, que també ho ha de ser de la crítica vertadera: *suum cuique.* Estich conforme ab la vindicació que fas del teu pare, y no sols perque es justa, sinó perque respira una unció de pietat filial realment esquisida. Que'ls teus fills parlin de tu ab aquest meteix esperit. — No vull deixar d'observarte que en aquest pròlech he notat major puresa abundancia y soltura de llenguatge que en altres anteriors proses teves catalanes. No hi ha dupte: entre'ls estudiosos la llengua's va refinant y fentse del tot literaria, si be n'hi ha prou d'indoctes qui la cultiven fentla mal-bé.

Estich content de que t'haja fet bon efecte el llibre d'En Forteza.

Aquesta derrera temporada, en que no m'he trobat tan ple d'ocupacions eclesiástiques, he fet un esplet de poesies. Algunes d'aquestes (les de carácter lirich-narratiu) anirán al tom qu'está en preparació, com deus saber, a Barcelona.

Del favorable concepte que'm dispensa'l Sr. Valera, n'estava ja enterat per medi d'En Ll. Estelrich. Certament no esperava tant de favor.

Per acabar, t'auguraré bones festes de Nadal y Cap d'any en companyía de ta familia, a la qual saludrás en nom meu.

T'abraça ton afm. amich de sempre — *Miquel Costa, Pbre.*

Palma — 21 de Mars — 1903.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch:

Amich estimadíssim: Son de veritable amich y eixides *ex imo corde* les frases que m'escrius a propòsit del *homenatge* que'm dedicaren aquí. Realment, amichs y companys me fan massa favor, y tu d'una manera singular. Pots bé creure que tinch per honra molt senyalada comptarte entre'ls meus íntims de primera fila, y això no tan sols pel teu valer intel-lectual, sinó també pel teu carácter.

Vaig comanar al editor del meu tomet *Tradicions y fantasíes* que t'en entregui un exemplar en nom meu. Com aquest llibret s'es estampat a Barcelona. he cregut convenient que t'envíen l'exemplar, en compte de remetrel desde aquí. Així donchs, supòs que ja l'haurás rebut del amich Carner.

Per aquí res de particular.

Desitjaría que la present temporada fos més agradable y descansada per tu que l'anterior, en que tan penoses molesties te tocaren.

Memories.

Sempre teu afm. — *Miquel Costa Pr.*

Pollença 6 de Juny de 1903.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich benvolgut: Sé qu'has de venir a Mallorca la segona quinzena d'aquest mes per'esser mantenedor a la festa de Manacor. Desd'ara quedes emplaçat pera estar uns díes ab mi en aquesta vila, abans o després de la festa, segons te vinga més a gust. No puch oferirte estatge a la casa de Palma, qu'actualment ocupa el meu germá Martí ab sa ja nombrosa familia. Si determines passar a Pollença abans d'anar a Manacor, escriumho. Si no vols venir fins després de la festa, ja'ns veurém a Manacor y desd'allá organisarem l'espedició pollencina.

Això es lo que m'importa dirte per ara. Moltes altres coses que vull comunicarte les reservaré pera ta vinguda.

Donchs ¡a reveure!

Ton afm. de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

Pollença — 14 de Juny de 1903.

Amich estimat: No faltava més, sinó que'l teu fill Jordi te fós obstacle pera'l viatge de Pollença. Ell, igual que tu, será ben arribat en aquesta casa, ahont encara no hi haurá la plena de gent que sol reunirshi més tart, al rigor del estiu. Provablement no hi trobareu més que mon pare, ma germana y dos fills d'ella. Ja veus que no tens excusa.

Tens, això si, molta rahó de ferte acompanyar pel teu fill, donantli d'aquesta manera una expansió que s'ha ben guanyada.

Donchs, entesos.

Ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Pollença — 22 de Juny — 1903.

A n'Antoni Rubió y Lluch.

Amich del cor: No puch deixar d'associarme al obsequi qu'avuy t'ofereixen els amichs y admiradors que tens a Palma. L'honra d'esser un dels teus íntims desde la primera joventut — y el regoneixement de lo que vals com hereu del nom de ton pare, successor d'En Milá y company d'En Menéndez Pelayo — m'obliguen a donarte aquest públich testimoni d'estimació.

Pera saludarte d'una manera més íntima, t'espera a Pollença ton afm. de sempre — *Miquel Costa y Llobera,* Pr.

Pollensa — 26 Octubre — 1903.

Benvolgut amich Antoni: Ja es hora de saludarte directament, encara que rebríes salutacions meues per conducte d'En Joan Roselló no fa gayre. ¿Qué m'en dius del èxit del seu llibre? ¿Veritat que resulta ben agradós?

Jo he escrit molt poch aquesta temporada, per falta d'humor y per sobra de impressions depriments al esperit literari. De lo poch que he fet aquí en tens una mostra. Es una poesía conmemorativa del anniversari de Moss... Verdaguer

escrita per encárrech de D. Manuel Duran y Bás y destinada a la sessió necrológica d'aqueixa Academia de Bones Lletres. Fa alguns mesos que'l Sr. Duran m'escrigué demanantme el títol y extensió de tal poesía y consultantme sobre la forma y la data de la indicada sessió necrològica. Li vaig contestar de seguida, y no he tingut avís encara de quant s'ha de celebrar la vetllada a pesar d'haverse senyalat el Novembre y trobarnos a fi d'Octubre. Per aquest motiu t'he endreçada la poesía. Tu com Academich de Bones Lletres la pots entregar en nom meu al President Sr. Duran y pots encarregar al que vulles per llegirla, si no pots ferho directament. — Entre tant pots mostrar el manuscrit al amich Massó, saludantlo per mi.

Ab afectuoses memories a ta familia y respectes al honorable Sr. Duran, t'abraça ton afm. — *Miquel Costa, Pbre.*

Pollença — 11 Desembre — 1903

Estimat amich Antoni: Per ta lletra del 4 m'esplich el retrás de la projectada sessió conmemorativa de Moss. Verdaguer en aqueixa Academia. Comprench el motiu que tens de no presentar al President la meua composició; però es una llástima que les ocupacions sobrades y l'estat de ta vista t'obliguin a rebutjar un encárrech com el de fer la disertació acadèmica sobre Moss. Cinto, que ningú entre'ls acadèmichs, podrá fer ab la teua competencia y dificilment ab lo teu entusiasme.

Me proposes que jo meteix entregui al Sr. Duran la meua poesía quan passi a Barcelona pera donarhi la conferencia al Ateneu. ¿Es que ja'm teniu senyalat pera donar tal conferencia? En Joan Rosselló m'en proposá l'idea, y jo li vaig contestar fentli presents algunes dificultats ben atendibles. No'n sé res més... Lo millor será que l'amich Massó y Torrents, si vol, se prenga la molestia de presentar mon manuscrit al Sr. Duran, ja que tu me proposes també aquesta solució. A tal fi t'incloch un bitllet que'm farás favor d'entregarli.

Molta rahó tens en lo que'm dius del tò oratori de la meua indicada poesía. Sols te dech manifestar qu'es fet espressament ja pel carácter acadèmich de la solemnitat a qu'está destinada, ja per no repetir la nota elegíaca de l'altra poesia que vaig dedicar a la mort del meteix Verdaguer, ja per fer un assaig d'aqueixes disertacions poètiques a la francesa qu'els italians anomenen *sermoni*. Vethoaquí tot.

Respecte a l'observació sobre la *h* intervocálica, has d'observar que *prohibir* la conservaría de totes maneres perque la té en llatí (= *prohibeo*) y si'l meteix verb no la porta en italiá es perque'ls italians suprimeixen totes les *hh* etimològiques. Si s'hagués de posar *h* cada vegada que s'hagues suprimida una consonant entre vocals, les nostres paraules estaríen maselles de *hh*. No obstant això, estich disposat a transigir ab l'*h* intervocálica en aquells mots ja consagrats per l'ús, com *rahó, vehí,* etc. Lo que may admetré es escriure *dihuen mehua*, com fan alguns. ¡Ay! pobre ortografía catalana: bé li cal un dictador!

Aquestes últimes setmanes les he passades a Sóller, per predicarhi la novena de la Puríssima. Així he variat un poch d'impressions.

Lo que'm, dius d'En M. S. Oliver consona ab lo que li he notat: está visiblement més alegre y s'interessa més per la literatura qu'algun temps enrera, en que passá per dures proves. Deu li do ben estar y acert en sa nova situació. Es un talent de primera força.

Prou per avuy. Mon pare agraheix vostres recordances y vos saluda. Bones festes.

Saludantvos també, t'abraça ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Pollensa, 11 d'Abril de 1904.

Estimat Antoni: Aquí tens les noticies biográfiques que'm demanes pera'l Sr. Valera. Passaré per la vergonya de donarles jo meteix, reduides a una sèrie de dates, y n'hi ha prou.

Ja en G .Alomar havia enviat al meteix autor del Florilegio un resum biográfich de n'Alcover y meu, però sembla que'l Secretari d'en Valera degué estraviar tals papers, segons noticies de n'Estelrich.

Vaig depressa.

Memories.

T'abraça ton afm. — *Miquel Costa,* Pr.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich estimadíssim: Ja degueres rebre'l discurs que vaig llegir als Jochs Florals de Palma, que't vaig remetre estampat a *La Almudaina* del 11 d'Agost. Ara t'enviaré la notabilíssima Pastoral del Bisbe Campins sobre la restauració de la Sèu mallorquina. Es un document qui val la pena d'esser llegit.

El meu discurs, ab tota sa moderació, escandalizá l'espanyolisme del nostre benvolgut Estelrich, qui's va tornant més *hidalgo* cada día. Ell creu que m'han agavellat els *Segadors* y *que la cosa tiene poco remedio...*

Molt diferent es l'impressió que'ls Jochs de Palma feren al amich Llabrés, qui ha passat aquí l'estiu a una casa de camp qu'ha comprada aprop de La Victoria dominant la badía de Pollensa. En Llabrés está fet un bon aragonés. Supòs que l'haurás vist a son pas per Barcelona.

Jo vaig acceptar la presidencia dels Jochs Florals no sense alguna repugnancia d'exhibirme en el teatre, cosa dura per un eclesiástich y sobretot a Mallorca. El Vicari General me suplicá qu'admetés el cárrech per bé y prestigi del sacerdoci y amor a la literatura. Y jo vaig acceptar per aquest consell y ademés perque la meva renuncia no pogués esser interpretada com un acte de despit contra l'ajuntament de Palma, qui s'era negat a designarme fill illustre de Mallorca, com se li havía proposat. Realment jo no n'estava gens ressentit, y m'hauría sabut greu que s'hagués pres per ressentiment la meua negativa.

Ja haurás vist com vaig tenir el gust de premiar alguns amichs que bé ho mereixen.

Supòs qu'haurás passat el temps de vacacions com de costum a St. Boy, fugint de la canícula ciutadana. Aquí la calor es estada sofocant, y sols vaig tenirhi un poch de treva la temporada que passárem a Formentor. Desde llavors estich ensopit y sense ganes d'escriure: no més dormiría, pel meu gust, y ja en tench prou ab les ocupacions del ministeri eclesiástich.

A tu si que cal darte l'enhorabona per les conferencias de literatura Catalana donades al Ateneu. Molt m'hauría agradat sentirles, y molt desitjaría que ens en donasses algun trellat pres per la taquigrafía ó un resum substanciós. Es llástima que tal caudal de doctrina s'haja de dissipar ab les vibracions de la veu.

Jo crech que m'hauré de jubilar ben aviat de tot treball literari y especialment poètich. Me sent envellir.

Conservat bé y fesme'l favor de saludar ta familia y especialment En Jordi en nom meu. Afectes també a-n En Massó y demés amichs.

T'abraça coralment ton afm. — *Miquel Costa, Pbre.*

Pollensa — 14 Septembre — 1904.

Palma — 27 Dbre. — 1904.

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich benvolgut: Ja haurás rebut el meu billet de felicitació per les festes, aixís es que no pensava escriuret una carta. Ara, emperò, m'hi obliga una recomanació que'm demanen pera algun catedrátich d'aqueixa Universitat. El Rector d'aquest districte universitari ha de concedir l'interinitat de les escoles de noyes de dos pobles mallorquins ahont hi ha vacant. Pera l'escola d'Alcudia me recomanen la mestra D.ª Francisca Porcel y Palmer de 34 anys, soltera, natural de Palma; y pera l'escola de Estellenchs D.ª Isabel Palmer, també soltera de 44 anys. Una y altra son persones dignissimes y recomanades ab tota justicia. Com jo no tinch amistat ab altre catedrátich d'aqueixa Universitat més que ab tu, m'atrevesch a molestarte ab aquest encárrech. Si no tens oportunitat de trametre al Rector la recomanació suplicada, y pots servirte d'un altre catedrátich, t'ho agrahiré de totes maneres.

Avuy he de fer el discurs presidencial a una festa literaria que les Congregacions Marianes dirigides pels Jesuítes donen dins el gran saló de la Llotja. Llástima que la maravellosa construcció den Sagrera haja de sentir tant de parlar foraster.

Demá els amichs donarem un dinar a l'insigne M. S. Oliver, ara que temporalment se troba aquí. Bé s'ho mereix.

Jo escrich poquíssim de literatura, carregat de feynes d'altra mena.

Felicíssim any novell ab tota la teva familia te desitja ton amich de sempre — *Miquel Costa, Pbre.*

Pollensa — 20 Juny de 1905.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich molt estimat: Ab grandíssima satisfacció vaig rebre la teua carta del día 8, tan plena d'expressions afalagadores per Mallorca y per nosaltres, y enriquida ab ta gentil traducció de Zannella, com també ab ta *vera efigies* fotográfica.

Es ben ajustada al original la versió qu'has feta de Zannella. Sols hi sustituiría aquell *triomfal* de la 3.ª estrofa per un altre mot més modest, conforme ab el tò casolá de la poesía. Un altre petit inconvenient hi veig a les dues derreres estrofes que resulten assonantades entre elles, per les terminacions agudes en *a*. Però això son minucies, com veus *¡Optime!*

La teua fotografía de cònsul es esplèndida. Hi estás finíssim, una mica rejovenit, però ben semblant de faccions y de carácter. S'hi llegeix la teua índole afable, bondadosa, discreta, y la teua cultura superior. *C'est le portrait d'un homme exquis.*

Jo no'n tinch ara de fotografía meua passadora; y com tu ja'n tens una en que estich vestit d'eclesiástich, esperaré a tornarme retratar per pagarte'l novell deute.

A propòsit de les traduccions d'Horaci que'm recomanes, estich entès de que

Mn. Lluís Gispert tradueix arreu les odes del gran lírich llatí. En demés; jo no puch disposar de prou temps per una feyna tan llarga, y crech millor aprofitar les estones de vaga per escriure coses propies, completant la secció d'imitacions clássiques per acompanyar l'*oda* a Horaci en el volum qu'estich preparant. ¿Quin títol donaríes a-n aquesta secció? Jo havía pensat anomenarla *Intermedi clássich;* però aquesta denominació no'm satisfà.

Com a mostra del contingut, ja coneixes l'*Oda a Cabanyes*. Aquí en tens un'altra, feta sobre l'antiga estrofa aclepiadea-glicònica (la de la *Profecía de Nereu,* etc., d'Horaci). Realment aquesta combinació mètrica es massa dificultosa en català, y no cal abusarne. Però'm sembla convenient fer alguna tentativa pera donar agilitat y gallardía a la llengua, com ab un hábil *massage*. ¿Que li trobes?

Si't sembla bé y la composició no resulta massa estranya, pots oferirla a la Ilustració d'En Matheu.

El fragment de ton discurs sobre'l *Quijote,* publicat pel Brusi, me feu ganes de conéixer la peça en son conjunt. Allò está molt ben pensat y molt ben escrit, com calía que ho fés el successor d'En Milá.

La meua germana m'ha contat el desitj que tenía de saludarte y fer coneixença ab la Pilar. Quan aquesta va quedar a Son Forteza, ella torná al Hôtel, però no sabíen allá aont se trobava ta esposa. Tampoch pogué despedirla en el vapor, perque no tingué noticia de la sortida fins l'endemá. De totes maneres, vos saluda ara atentament. Lo meteix fa mon pare, qui's complau en saber que la curta estada en aquest lloch vos fou agradable.

Mos respectes a ta esposa y comandacions a n-En Jordi y demés.

Sempre teu afectíssim — *Miquel Costa, Pr.*

VORA UNA FONT (*)

Plaume la Náyade qu'en les recòndites
verdors ombrívoles aboca l'ámfora,
ab notes trèmoles de flauta idílica
y singloteig de tórtera.

Son llit perfúmali murta aromática;
s'ona may térbola guayten les dríades;
y a sa carícia les pedres rústiques
prenen finures d'ágata.

Tot l'ama. Vòltala turba placévola
d'aucells ab cántigues de vária música;
y ab gust abèurashi la cabra díscola,
com l'anyelleta cándida.

Fins pura y gèlida per la canícula,
de plers y grácies la font es pròdiga.
¿Per qué, donchs trèmola sa veu murmúrali
com un cantar de llágrimes?

No sé... Mes l'ánima per això escóltala,
talment simpática perque es planyívola...
Sembla d'ausències parlar, y súrenhi
flors de la vida pálides.

Son les anémones del cor efímeres,
que l'aura rápida de l'existència
esfulla, bréçales l'ona anyorívola,
corrent a mars incògnites...

¡Oh font, ho Náyade! Ta veu de tórtera
ja no'm diu églogues, sinó elegíaques,
tendres memòries d'una edat cándida
que's coroná d'anémones...

(*) Imitant l'estrofa *asclepiadea-glicònica.*

Pollensa — 18 Novembre — 1905.

Benvolgut amich Antoni: Grans mercès y noves felicitacions pel teu discurs universitari del centenar del *Quijote,* que ara he llegit sencer en l'exemplar que m'en dedicares. Ja sabs la meua opinió sobre aquest treball per lo que n'havía vist estampat al Diari de Barcelona. Donchs aquella primera impressió tan excellent resulta corroborada y enaltida ab l'actual impressió de conjunt qu'acab de rebre.

Supòs que realisaríes el teu projecte de viatge estival a Santander, passanthi bones estones ab l'amich Menéndez Pelayo.

Jo per aquí he continuat el treball de les Horacianes, començades tants anys enrera. No tinc temps ni lleguda de copiarten cap. A n'En Matheu, qui me demanava quelcom per la *Ilustració,* li vaig enviar uns *Jámbichs* qu'aviat provablement podrás veure en aquella revista. En Carner té alguna altra d'aquestes odes meues.

Ja haurás vist com m'han elegit President dels futurs Jochs Florals de Barcelona. He cregut que no havía de desayrar una atenció que jo no esperava, ni remotament; però el cárrech no m'il-lusiona gayre. ¿Quí sab si's fará la festa ab pau? En les meues condicions d'eclesiástich y de particular es més de tèmer algún compromís.

Diumenge qui vé tenim Certamen literari a Inca, del qual som Jurat juntament ab En Joan Rosselló y altres no de la colla. Jo he fet d'examinador sinodal però no parlaré. En Rosselló hi fará'l discurs de gracies.

Bona part del estiu l'he passada inquiet y consirós per malaltia de mon pare. No era cosa de perill inminent; era reuma complicat ab lleugeres tercianes, per fortuna passades aviat, però que deixaren el bon vell anèmich y més envellit. Ara s'es reforçat un poch y surt, però sense poder fer les grans caminades d'abans. A la seva edat això naturalment preocupa.

Memories á ta esposa y fills, singularment a-n En Jordi.

T'abraça ton afm. — *Miguel Costa, Pr.*

Abril 1906

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich benvolgut: No sé com agrahirte l'obsequi que'm feres al Ateneu. Es una proba més de la forta amistat que'm professes.

Estich ara molt atrafegat, y no te puch escriure tan llarch com voldría. Ja parlarem d'espay a Barcelona, si es que puga anarhi, que no es segur del tot, per causa de la malaltía que té el fill petit de la meua germana.

Memories a la teva familia.

T'abrassa ton afm. — *M. Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich molt estimat: grans mercès per l'honra que'm feres al Ateneu ab aquell discurs qu'es una novella prova de la teva amistat may desmentida y ja llarga.

Creya veuret aviat a Barcetona; però ara la mort d'una d'aquelles nebodetes meves, que tu conegueres a Pollensa, me impedirá provablement assitir als Jochs Florals, com m'ha impedit prendre part en els treballs del Consistori. — Ahir vaig retornar de Pollensa després d'acompanyarhi el cadavre, y de darli sepultura. El dol recentissim es motiu suficient pera no prendre part en la festa.

Com si això no fós prou, encara hi ha un nebodet meu, el fill segón de la meua germana, qu'está convalescent d'una *apendicitis.* Deu sab si l'hauré d'acompanyar a la clínica del Dr. Cardenal pera operarlo. Vulla Deu estalviarnos aquesta tribulació.

Memories.

Ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Palma — 24 Abril — 1905.

Pollensa — 15 d'Agost — 06.

Sr. D. Antoni Rubió.

Estimat amich: Te supòs estiuejant a Sant Boy y ab tan bona salut com la que tenies als primers de Juny.

Aquí estich passant calor y entregat a un *far niente* més absolut que'l d'altres estius. A penes he vist cap amich de la colla, havent passat pochs dies a Palma, ahont no poguí veure N'Estelrich. D'ell així mateix sé noves. M'escrigué una oda alcáica sobre les *Horacianes* y posteriorment una carta, sense deixar may de fer constar sa divergencia respecte del esperit catalanista que s'hi sent.

En cambi (cosa estranya!) En Menéndez a qui jo temía que la tendencia patriòtica de les Horacianes hagués de fer mal efecte, no m'hi ha fet esment ni'n sembla gens escandalitzat. Aquí tens la carta que m'en escrigué y que un amich ha publicada al *Diario de Mallorca.* Lo que diu en Menéndez m'es doblement agradable, per lo que val la seua opinió y per quant demostra que ell ja no está ressentit de mí, com jo creya.

Mosen Alcover m'escriu des de *Mont-Louis,* entusiasmat de la feina que ab ell fan els filòlechs alemanys, y demanantme que prengui al Congrés un altre tema abandonat per malaltia del Congresista qui'l tenía senyalat. Així ja en tindría dos... Veurém.

Mos respectes a ta esposa y memories a tos fills.

Ton afm. — *M. Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich molt estimat: A mon retorn d'Orient, vaig pasar per casa teva a Barcelona, y justament te trobaves aquells dies a les festes de Tolosa, segons les noticies que vaig adquirir. Després ja no vaig escriuret, sabent qu'emprenies ab ton fill Jordi el viatge per Italia y Grecia tan ocupat d'investigacions erudites. Supòs que us ha resultat un viatge tan interessant y fructuós com correspòn a tals terres y a tals viatgers. Sía enhorabona.

Jo del meu pelegrinatge n'he tret un aplech de Croquis d'Orient, encara no acabats, que publicaré, si Deu ho vol. Son simples impressions poètiques escrites en forma de versicles hebreus. Potser això fará monotonía; però la monotonia es un carácter propi del país dels hebreus. — Oh! com es interessant en mitj de sa gran desolació la Palestina! Y que't diré del Egipte prodigiós y de Constantinopla, el paratge ideal per una gran metrópoli? — De Grecia més que jo pots judicarne tu que l'has vista més arreu dues vegades. Prou vaig pensar en tu dalt l'Acròpolis d'Atenes, recordant aquella carta que m'en escrigueres, maravellosa imitació del estil den Muntaner. Ja'n parlarem...

Perque pel Maig hauré d'anar a Barcelona, ja que m'heu fet del novell Consistori. Avuy meteix contest l'ofici que vaig rebre ab retrás, y accept el cárrech de Mantenedor, no per ganes de serho, sino per creure que no está bé renunciar, suposada la forma del nou Consistori. El teu discurs de la passada festa m'encantá: la nota personal hi vibra molt oportunament.

Ja haurás vist En Joan Rosselló durant la llarga estada qu'ha feta entre vosaltres, per la malaltia de sa cunyada. No sé qu'encara sía tornat a Mallorca.

Has vist còm se precipiten les coses? Del cinquantenari qu'anem a commemorar fins al discurs den Cambó, quin avenç!

Recorts a ta familia.

T'abraça ton afm. — *Miquel Costa Pre.*

Pollensa — 8 Nov. — 07.

P. S. La teva comunicació sobre en Milá es digna del seu successor.

Pollensa 18 Abril — 08.

Amich Rubió: Sé que arribares a Palma pochs dies després de sortirne jo per venirmen a fer les festes, com de costum, a Pollensa.

Supòs que prolongarás la teva escursió fins aquí, com altres vegades. Aquests dies, passada la festa del Puig, que será dimars 21, esper la visita del P. Casanovas y den Gaudí, per més que no m'han contestat encara fixant la diada per venir. El dimars, com veus estaré ocupat; però després me tens a tes ordres. També hi haura a casa En Riber qui després de predicar a la festa del Puig, pensa aturarse ab nosaltres uns quants dies.

Mon pare te saluda y't repeteix sos antichs oferiments.

Salúdam el teu fill Manuel, qui, segons noticies, t'acompanya, el qual queda naturalment invitat ab tu.

T'abraça donante la benvinguda ton afm. — *Miquel Costa, Pre.*

Pollensa — 11 de Setembre — 1908.

Estimat amich Antoni: Temps ha que no t'he escrit, y no certament per oblidarme de tu, sinó més tost per no aumentarte les feynes, sabent que't cal re-

pòs y vida sossegada. El teu estatge a Sant Boy y el descans de les vacacions t'haurán millorat segurament, com es mon desitj.

Ara justament m'ha sobrevingut el compromís de donarte un encárrech que t'ocasionarà una mica de feyna. Se tracta d'un nebot meu, En Gabriel Llobera, fill major del meu cosí. Aquest *atlot* està a punt de prendre el batxillerat; però els exàmens del grau se retrassen fins a últims de Setembre al institut de Palma, per lo qual es provable que ell no tingui temps de passar a Barcelona pera matricularse a l'Universitat abans del 30, conforme s'exigeix als alumnes d'ensenyança oficial. A fí de subsanar aquest inconvenient, te posaría un telegrama desseguida que'l jovenet tingués el batxillerat; y tu podríes matricularlo a les assignatures d'ampliació, a totes les que constitueixen el primer curs a la carrera de Lleys. Ell tan aviat com puga passará a Barcelona, acompanyat de son pre, y te rembor-sarà lo que per les matrícules hajes degut bestreure, quedant tots sumament agraíts a ta bondadosa condescendència.

No voldría ab això ocasionarte cap estorsió penosa. Dispénsam l'abús de confiança que ta bona y vella amistat tal volta'm fa cometre.

Potser ens veurem aviat. De Girona me preguen qu'accepti la presidencia del Jurat pel Jochs Florals a derreríes d'Octubre.

Pel mateix més esper entregarte un exemplar de les *Visions de Palestina*, qu'estampa l'*Ilustració* y els dos llibres de Monlaur qu'he traduits per En Gili.

Aquest estiu no he fet res de poesia. La vena s'estronca.

Afectuosos recorts a ta familia.

Repetintse a tes ordres t'abraca ton coral amich — *Miquel Costa y Llobera, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Estimadíssim amich: Te recoman el portador d'aquesta, qu'es en Gabriel Llobera y Amer, fill del meu cosí, de quí ja t'havía parlat. Enguany haurà d'esser deixeble teu, y esper que serà bon estudiant, com acostuma. Venturosament pogué graduarse de batxiller al Institut de Palma abans de lo que's creya, y així ha pogut matricularse d'hora en aqueixa Universitat.

Per aquí res de particular des que't vaig escriure últimament.

Aviat tindre el gust de saludarte personalment, quant passaré cap a Girona.

Mon pare te saluda.

Ab afectuoses memories a ta familia, te dona un coral *a-reveure* ton amich de sempre — *Miquel Costa y Llobera, Pr.*

Pollensa — 26 Setembre — 1908.

Pollensa — 21 — XII — 1908.

Estimadíssim amich: Estava jo a punt d'escriuret quan vaig rebre ahir vespre la teva expansiva lletra del 16, vessant d'aquella afectuosa amistat que sempre m'has professada y a la qual de tot cor he procurat correspondre.

Creya jo haverte parlat del teu magnífich discurs sobre l'Acròpolis d'Atenes a l'època catalana: serà que n'havia parlat a qualqun altre amich. Realment aqueix discurs m'entusiasmà per l'assumpte tant simpátich al meu temperament y per lo ben escrit. Dispènsam que no t'en hagués escrit ni una paraula. Serà estat un

descuyt ocasionat per feynes del meu ministeri y después per una temporada d'abatement que estich passant y me confón fins la memòria. Figurat si m'havia de complaure tant bell estudi sobre l'insigne Acròpolis que l'any passat vaig tenir la sort de venerar en mon viatge per Orient...

¿Que't diré ara del Diplomatari que acabes d'enviarme per mans del meu nebot G. Llobera? D'un sol halè vaig llegir aquell pròlech magistral qui l'encapsala, treball d'una plenitut y maduresa dignes del successor d'En Milà y d'una gallardía y amenitat que no posava en sos treballs didáctichs aquell eruditíssim Mestre. M'encanta la *vibració* y *calor* que sabs infondre, com ho fa En Menéndez, a les materies erudites tant sovint presentades pels estudiosos ab la freda aglomeració de les sales d'un museu. Així me resulta molt ben escrit, viu y brillant el teu pròlech, per lo que's refereix al estil. Respecte del llenguatge, descomptanthi uns pochs castellanismes, s'hi reconeix una prudent atenció a lo castiç amb un prudent temor de lo violent o encarcarat. Deu ens en dó de prosa catalana com la teva! L'ortografía adoptada'm sembla molt bé, com una transacció ab l'*Avenç*. Al fons crech que l'*Avenç* ens ha donat el sistema més llògich, per més que costi un poch seguirlo en totes ses parts.

Agraesch moltíssim les teves atencions a mon recomanat. Ja li dire que procuri estudiar, conforme m'encarregues.

No es estrany que no haguesses llegit el meu llibret "Visions de Palestina". Avuy n'he rebuts els primers exemplars; y per aquest correu t'en remet un, amb un *Monlaur* dels qu'he traduits. Petit obsequi en retorn del gros volum que derrerament m'has dedicat.

Mon pare agraeix tos recorts y felicitació de Nadal. (A propòsit lo de dir *Pasqües* a les festes de Nadal es una castellanada. Jo no he vist usar tal expressió en cap altra llengua, ni crech que l'hajes llegida en cap document de la nostra velluria). Dispensa l'observació.

Fesme'l favor de saludar en nom meu y donar les bones festes a ta familia, y singularment al meritíssim Jordi, felicitantlo també per sa colaboració a ton patriòtich y profitós treball del Diplomatari.

Mana ara y sempre a ton afm. amich y company — *Miquel Costa, Pr.*

P. S. — Acab d'observar que *calamo currente* no t'he dit res dels *documents* del Diplomatori... Oh! interessantíssims... Quan m'hi pos no sé deixarme de fullejarlos. Y quants n'hi ha referents a la Roqueta!...

Pollensa — 22 d'agost — 1909.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Benvolgut amich: a son temps rebí la gentil postal que m'enviares de Delfos; y no hi vaig contestar, no sabent ahont endresarte la resposta.

Per una noticia llegida a "La Veu de Catalunya", he sabut derrerament que ja eres retornat a Barcelona; y cal que't doni la benvinguda, després d'un viatge que supòs feliç y molt ben aprofitat.

Però'l goig de tal benvinguda aquesta vegada es amarat de tristors: *Sunt lacrymae rerum*... Es la primera vegada que t'escrich després de la mort del nostre estimadíssim Obrador. Molta impressió me causá aqueixa mort, que es una pèrdua inmensa per aquella pobre familia y per l'edició lulliana. Sols que l'amargura d'aquell dol me fou mitigada per la suprema suavitat de la despedida. N'Obrador, qui conservá claríssimes ses facultats fins al derrer moment, se

prodigava en efusions de bon amich y de cristià piadós. Feu una mort de sant, qu'edificava'ls meteixos sacerdots. Be's feu conèixer lo molt saturat qu'estava del esperit de Ramon Lull. Per això les llágrimes d'aquella mort no'm foren amargues del tot, sinó que'm deixaren un regust de tendresa consoladora.

Ben distint es el regust d'un altre dol qu'entristeix la teua arribada: l'horror y la vergonya de la setmana sacrílega, estigma de Barcelona. Ahont som? No sols es abominable lo qu'han fet les turbes d'incendiaris profanadors y lladres, sinó lo qu'ha deixat fer una ciutat de 600.000 ánimes... Ja sent totes les escuses; però totes, per més valedores que sien, no compensarán la decepció rebuda de propis y estranys. ¿Cóm demanar autonomía en nom d'un poble qui se declara sense patria? ¿Còm predicar cultura desd'una població qui's mostra bárbara sense grandesa trágica, ab la baixesa sols propia del seu blasfemar? — Ah! no cregues que jo vulla afligir més els bons fills de Barcelona. Es que'm consider com un d'ells, y sent com si fossen meues llurs ferides. Jo l'he estimada tant aqueixa bellíssima ciutat, jo confiava tant en la seua força y en ses glorioses destinacions!... Que Deu hi possi remey, que aquest remey haurá d'esser com un miracle.

Dispensa aquesta efusió, que m'hauria guardat de fer devant un contrari de Catalunya.

Desitjant-te venturoses compensacions, te saluda de tot cor ton afm. — *M. Costa, Pr.*

Palma — 5 Octubre — 1909.

Estimat amich Rubió: Vaig agrair el telegrama de felicitació que m'enviares per la canongía, prebenda que jo no havía demanada y me vingué de sorpresa. Crech que te vaig contestar per tarjeta.

Al 1er d'aquest mes comencí la residencia capitular. Absorbeix moltes hores, però té'l seu encant espiritual, sobre tot dins una decoració com la de la nostra Sèu, restaurada pe'n Gaudí.

Ara una recomanació, que m'han demanada en favor de dos jovenets mallorquins qui s'han de presentar per ingressar a la carrera de Correus. Jo he dit que no coneixía'ls professors qu'han de formar tribunal per tals examens. Però m'han contestat que bé coneixería a Barcelona persones de consideració qu'estiguéssen relacionades ab dits professors; y jo desseguida he pensat en tu. Com catedrátich de l'Universitat es molt possible que pugues trametre la recomanació. Els dos interessats, qui s'han d'examinar per correus, son els germans Jaume y Bartomeu Bennassar y Salvá, bons joves y d'escel-lent familia, qu'ab sa falta de recursos mereix més encara que s'interessin en favor seu. Per tant, farás una obra bona si recomanes els dos jovenets indicats, en cas de serte possible, y t'ho agrairé molt.

Reb mes salutacions per ta familia. T'abraça ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió. — Clarís, 7. Barcelona.

Benvolgut amich: *Ad multos annos!* Sense temps avuy per escriuret llargament, me complasch en felicitarte y agrahirte la coral resposta que'm dones a ma darrera lletra.

Recorts. — Sempre teu afm. — *Miquel Costa Pr.*

Palma — 8 — Janer — 1910.

Palma — 11 — 1 — 11.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch. Claris, 7. Barcelona.

Agraint l'atenció d'haverme fet conéixer el teu treball pel centenari de Balmes, t'en felicit de veres.

Recorts a ta familia.

Desitjantvos un bon Any novell, te saluda ton afm. — *M. Costa, Pr.*

Palma — 24 Dbre. de 1911.

Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Amich estimat:

No vuy passar més sense escriuret. Massa temps fa que les ocupacions m'han privat del gust de saludarte. Abans de tot, bones festes de Nadal y feliç any novell per tu y la teua familia.

No haurá deixat de endolarte els díes últimament passats la mort d'aquell simpátich y distingidíssim Maragall, tan excels poeta y home tan excellent. Desde lluny y tot, n'he sentit el dol. ¿Què faríes tu qui d'aprop y sovint el tractaves? Lo qu'es consolador y edificant es l'unció religiosa ab que sortí d'aquesta vida. Ha feta prácticament una suprema poesía cristiana: bé li ha escaigut el sant hábit franciscá. Al cel el puguem veure!

Per Mossen Alcover sé dels teus treballs y dels den Jordi al Institut d'E. C. Quina bella tasca! La dinastía literaria dels Rubió ja té domini assignat en aqueixa institució tan patriòtica.

Jo per aquí molt ocupat en coses eclesiástiques y quasi bé jubilat de tot treball literari. En prop d'un any no he fet més versos qu'uns Goigs per encárrech del P. Rupert de Manresa y una oda de compromís pel centenari de Jovellanos.

No per això he abandonada l'afició á la lectura. Entre les derreres obres qu'he llegides te recomán *Les origines du Christianisme* de Mnsgr. Le Camus, (tres volums *Vie de N. S. Jesu-Christ* y altres tants *L'Œuvre des Apôtres*). Es obra d'alta erudició, de fonda pietat y bellament escrita, fundant-se sempre en l'original grech del N. T. Estich segur que't faria molt de bé si la llegíes.

El dia 31 de Dbre. anniversari de la Conquesta s'han de proclamar alguns nous Fills Illustres de Mallorca, y entre ells el derrer Bisbe de Segorb, amich meu difunt, del qual m'han encarregada la biografia. Ahir la vaig terminar, y l'hauré de llegir á la solemne sessió del Ajuntament, al collocarse el retrat del Illm. Massanet.

No vuy fatigar més la teua vista. Ab recorts á ta familia, te saluda coralment ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Palma — 10 d'abril — 1912.

Benvolgut amich Antoni: Ab la meteixa satisfacció de sempre rebí ta derrera carta, tan plena d'expansiu afecte; y si no t'he contestat fins ara, es per les excessives ocupacions propies del meu cárrech en aquesta temporada qu'acaba de finir.

Ara, ab les felicitacions de Pascua florida, vull donarten unes altres que't devia desde que m'enviares tos derrers opuscles. Aquell estudi sobre la Crònica de Pere III es un treball ben digne del President d'aqueixs *Estudis Catalans*, ja gloriosos dins Europa. ¡Com s'hi presenta vivent l'interessantíssima personali-

tat del Ceremoniós! A fi de que vejes la sinceritat del meu elogi, t'incloch una noteta de faltes llingüístiques que hi he trobades. Dispensa la llibertat, en gracia al zel que cal tenir per la puresa de la llengua desvalguda. — La contestació al discurs den Jordán de Urríes es una obra mestre de discreció, justesa y pietat filial, bellament harmonisades. T'he d'agrair particularment la commemoració que m'hi dediques.

També jo vaig sentir molt, encara que de més lluny, la mort del nobilíssim Maragall. Poch l'havia tractat, però bastava haverlo conegut per sentirne la poderosa simpatía, l'esquisidesa y distinció d'un esperit y d'un cor singularíssims. ¡Quina bella mort! Jo n'havía presentit l'esplendor, mentres l'encomanava a Deu dins el convent de les Tereses; y les noticies rebudes després me confirmaren la bellesa espiritual d'aquell tránzit.

Molt m'ha alegrat lo que'm dius de la teua refermada salut y del teu dalè pel treball literari. Lo que'm contes del teu fill Jordi també m'es molt grat. Certament, ab la seua preparació y l'estatge detingut a la docta Alemanya, té lo més convenient per la seua vocació hereditaria, en profit seu y de Catalunya. Dónali en nom meu l'enhorabona per sa honrosa colocació al Seminari de Hamburg.

Jo'm sent ara ja mort a les lletres; y si he aceptat el treball de traduir les obres de Prudenci, es ab una desillusió d'ultra-tomba. Faré lo poch que'm será possible. No es que'm senti malalt, sinó curt de facultats y decadent. A força de dirme que les meues obretes aceptables son solsament les primeres, m'han convençut de ma decadencia sense retorn. En hora bona será, si això me dedica, com esper, a treballs més profitosos per la meua ánima.

Memories a ta familia.

Te saluda de tot cor ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Palma — 23 Dbre. — 1912.

Estimat amich Antoni: T'agraesch vivament l'exemplar que m'has dedicat del teu bellíssim estudi *Sobre los educadores intelectuales y las ideas filosóficas de Menéndez Pelayo*. L'he llegit ab vera fruició, y puch assegurarte que m'ha parescut digne del gran escriptor, pel pensament y la forma. De cada vegada els teus treballs resulten més forts y propis de la cátedra que ocupes. Els anys no te mencaben, ans be t'ungeixen d'una realesa de magisteri altament coneixedora.

Que sien molts els que pugues encara dedicar a tan noble tasca. Aquesta es la felicitació que's complau en endressarte per les pròximes festes ton afm. amich de tota la vida — *Miquel Costa, Pre.*

Memories y salutacions a tots els teus.

Palma — 29 Dbre. 1913.

Estimat amic Antoni: Al felicitar-te per les festes de Nadal, te desitj un any novell ple de benediccions i prosperitat, en companyia de tots els teus.

Crec haver-te ja felicitat pel discurs sobre en Menéndez Pelayo; però no vull deixar de dir-te, anc que sía repetició, que'm sembla de primera força i digne del successor den Milá. S'hi sent ademés l'efusió propia d'un amic fraternal. Es ben segur que'l gran Menéndez t'en estaría molt agrait.

Pel Vicari General he sabut que't trobes molt millor que abans i com rejo-

venit. Això, en un caràcter tan treballador com el teu, equival a suposar-te en plena activitat literaria. Que duri per molts anys!

Jo per aquí, amb la salut i robustesa de sempre, ocupat en els ministeris sacerdotals i en lectures, principalment ascètiques, ja no faig més versos que'ls de les traduccions de Prudenci. — L'empresa'm resulta fatigosa per lo difícil i per l'extensió d'aquells himnes kilomètrics. No es cosa per continuarla tot seguit.

Aquesta derrera temporada he experimentat un disgust ben imprevist. Tan desenganyat com estic de tota gloria literaria, m'ha sorprès el projecte d'erigirme un monument a Pollensa. No era per cert que'ls meus paisans haguéssen ideat un tal obsequi tan fora de lloc i tan absurde. Era qu'una colonia de pintors qu'allá s'apleguen i una colla de periodistes qui volen esplotarhi una publicació titolada "La Prensa" havien iniciat el projecte sense consultar-me, creient-me prou vanitós per acceptarlo. — A la vila havíen trobat ressò certes propagandes de *cultura* qu'havien fetes amb ardor i esforç tartarinesc (juntes de tota mena, museu, saló de conferencies, etc., etc.); y amb això's figuraven que també aniria endevant el projecte ridícul del monument. Els pollensins ja preveien que jo no l'acceptaría, però no gosaven manifestars'hi en contra per atenció envers de ma familia. Jo, naturalment, me vaig oposar tot d'una a la tartarinada; però la dificultat era que no podía fer entendre als de "La Prensa" que la meua negativa fos una resolució formal i no un compliment de falsa modestia. És estat precís amenaçar amb els medis legals, i encara més, acabar per ressentir-los amb una carta ben dura, a fi de fer-los desistir del projecte. A la fi desistiren (g. a D.) i ja puc respirar lliure d'una obsessió qui torturava la meua modestia de sacerdot i fins la meua dignitat de persona decent. Figura't volerme obsequiar vivent amb el meteix tribut qu'ha fet avergonyir el propi Romanones!

Valía la pena de no haver escrit jo cap poesía, per no veure'm *monumentalisat* en vida de tan grotesca faisó... ni de cap altra, per honorífica que fós. Deu ens dó dignitat i vergonya!

Prou per ara. Mos afectes a ta familia.

Sempre teu afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió. — Barna.

Amic benvolgut: Massa temps fa que no t'he escrit, i per cert que m'en feia cárreg; però entre les creixents ocupacions i les habituts d'un viure cada vegada més recullit, no m'arribava a resoldre pera posar-te les lletres que m'exigía la nostra ja antiga correspondencia. Tan cert és que, conforme un hom escriu menys, més dificultat té per a escriure. Dispensa, doncs, el meu llarc silenci, amb la plena seguranca de que no era degut a mancament de la vella amistat, que't profés tan viva com anys enrera.

Per n'Estelrich vaig enterar-me de com havíes celebrat les *bodes de plata* avalorades amb la presencia del primer nét. Sia en hora bona, i que aquest començ de benedicció patriarcal n'aporti d'altres, per a fer-te, en això també, digne successor de ton pare.

Jo per ma part arribí l'any passat al 25è aniversari de la meua ordenació sacerdotal, que ningú commemorá més que jo mateix, com corresponía a un eclesiástic tan poc útil com jo. Vulla Deu que, al menys en lo intern i en lo que'm resta de vida, puga jo esser un laboriós operari de l'Evangeli, per arribar a rebre el jornal.

De literatura quasi bé no m'en ocup, sentint l'escassa importancia de ma producció passada i la menor força de lo que ara podria fer. No cregues, emperò, que estiga agriat per l'oblit del jovent. En prova de que no hi estic, basta dir-te que seguesc laboriosament la traducció dels Himnes de Prudenci. Es un treball penós per sa dificultat i per l'estensió de tals peces, que fatiga amb arengues, disgressions i retòrica... Prudenci sols me sembla gran poeta llegit a fragments. La meua traducció, imitant els metres de l'original, ajustada a la lletra del mateix, es possible que no trobi lectors.

He llegit amb gust l'escrit de ton fill Jordi i son company sobre el futur centenari lul·lià. Bons continuadors de la teua tasca deixarás en profit de les lletres i l'historia patries! Bé cal que figuris com a capdevanter de l'escola critichistòrica catalana, conforme t'en acredita aquell magistral discurs de contestació a n'en Parpal a l'Academia de Bones Lletres, digna seqüencia de tantes altres obres de madura erudició que ens ha donades. Ja tens dret al descans, com deies en ta derrera carta; però no convé que'n facis ús de tal dret, per just que sía, mentres tes facultats se conservin tan plenes i robustes, i que sía per molts anys.

Segons me digué n'Estelrich, després d'haverte vist últimament a Barcelona, la teua salut física ha millorat en comparació de lo que era els anys derrers. La mateixa impressió m'ha comunicada el nostre Vicari General, qui te veu sovint en sos freqüents viatges per assistir a les sessions dels EE. CC. — No cal dir-te si m'alegren tan bones noticies.

Jo estic ara de temporada a Pollença, aprofitant les vacances que'ns concedeix als capitulars el Concili tridentí. Bona part d'aquest temps l'he passada a Formentor en companyia de mon pare, qui als 85 anys encara té salut i robustesa per estar-se tan lluny de remeis i passejar, a peu o montat, per aquelles montanyes. — A últims d'aquest Setembre (s. D. v.) cont esser ja retornat a Palma.

Amb atentes memories a ta familia, te saluda afectuosament ton amic de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

Pollença — 14 Setembre — 1914.

Palma — 3 Març — 1915.

Estimat amic: He sabut per conducte den Estelrich que t'en vas diumenge vinent cap a Madrid per temporada; trobant-te ja restablert de les contusions ocasionades per l'automòvil en aquell accident de que'm doná noticia en Joan Rosselló.

Dispensa que no t'hagués escrit informant-me del teu estat. Com n'Estelrich me digué que la cosa no tenia importancia, ja'm vaig tranquilisar, i esperava ocasió oportuna per escriure-'t. Ultimament ens sobrevingué la malaltía y la mort del nostre Sr. Bisbe, que m'ha aclaparat del tot, omplint-me de desolació. A la pena per la mort de tal Prelat i de tal amic, s'afegí en mi el temor d'ésser designat per Vicari Capitular s. v. (car això se intentava) i jo no en podia dormir. El sentiment de la meua incapacitat, agravada pels meus 60 anys, me tenia cor-près. Gracies a Deu, no'm pogueren elegir, per no tenir jo títol o grau en Dret Canònic, estant establert que, si el Capítol té Canonistes, aquests hajen d'ésser preferits per al cárrec de Vicari Capitular. — Vet-aquí una ventatja impensada que m'ha reportat el no tenir terminada la carrera de Dret.

Vulla Deu enviarnos un nou Prelat digne successor del Dr. Campins, el qual

figurará com un dels més insignes de quants han ocupada la Sèu de Mallorca. Morí com un sant.

Per N'Estelrich tinc noticia que el teu Jordi y sa germana tenen una magnífica convalescencia, i n'estic contentíssim.

Que Deu vos concedesca salut i prosperitats, en bella compensació de les ansies i tristeses passades.

Ton afm. de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

Palma — 20 Maig — 1915.

Sr. D. Antoni Rubió. Barña.

Estimat amic: Per n'Estelrich he sabut que, en comptes de passar una temporada a Madrid, a on jo te crèia, l'has passada a St. Boi, dins el llit o damunt una cadira de repòs quasi-clínica, per resultes d'aquell desgraciat accident, del qual t'imaginava restablert. Bé t'hauría feta una estona de companyía epistolar, si jo hagués endevinat com te trobaves. Per més que't queixis de que no t'escric sinó rares vegades i lacònicament, encara ets dels poquíssims ab qui conservo correspondencia, lo qual demostra el lloc privilegiat que ocupes en els meus afectes. Allunyats, envellits o morts els amics d'altre temps, visc cada día més solitari i recullit dins les ocupacions sacerdotals; i ja no faig a penes més visites que les del Santíssim. Axís no has d'extranyar que no't sovinteji les lletres, i has de creure que en obsequi teu és ma primera excepció del mutisme acostumat.

Una altre excepció se m'imposa ara des de Barcelona. M'han invitat a l'"Academia de la Llengua Catalana". Ma primera resposta fou donant raons en contra de tal projecte. Objectava jo el descrèdit de les Acadèmies al temps actual, l'esperit d'individualisme anàrquic tan encarnat a Catalunya, el carácter d'uns escriptors més almugávers que acadèmics, el fet que grans literatures (com l'alemanya, l'inglesa, l'italiana) sabíen bellament passar sense Academia directriu... etc... En F. Matheu me contesta que això mateix pensava ell; però que les circumstancies imposen la constitució de l'Academia Catalana, i que no volen prescindir del meu nom. — A mi em sab greu desairar aquells amics; però també m'en sabría figurar com un contrari de l'"Institut d'EE. CC." a on tu estás amb altres íntims meus. Me tranquilisa fins a cert punt veure que tu, essent dels EE., publiquis així mateix a la Ilustració den Matheu. Voldría conèixer qué penses tu d'això, a fi d'orientarme. Consti des d'ara que jo per res del món voldría disgustar-te.

Has vist quina miseria als Jocs Florals? La poesía que'm semblá deliciosa es la den Bofill publicada a "La Veu" sobre la sort de tenir germana. Es cosa molt fina i molt catalanament casolana.

Jo estic desanimat: moltes de les versions que vaig fer de Prudenci no resulten: son d'una sequedat insufrible. Refer-les fóra massa feina.

Desitjant-te plena salut i allunyament de totes aqueixes tribulacions que has passades t'abraça ton afm. de sempre — *Miquel Costa Pr.*

Palma de Mallorca — 30 Oct. — 1915.

Benvolgut amic Antoni: Ja m'hauràs trobat altra volta peresós d'escriure, per haver trigat en respondre a ta lletra del Juliol uns quatre mesos. Prou em

recava el meu silenci, però no volía escriure't sens haver llegit el teu treball "Contribució a la biografía de l'Infant Ferrán de Mallorca"; i en tot aqueix temps no m'era llegut ocupar-me en tal lectura. Això't semblarà impossible; però és ben cert. Entre les ocupacions absorbents de sagrat ministeri i de la vida espiritual els dies me pasen sense deixar-me espai, sobre tot quan sobrevé alguna altra feina un poc llarga.

La feina d'aquesta temporada última èra preparar un volum de sermons meus per al "Foment de la Pietat Catalana". L'amic Mn. Riber, per encàrreg de Mn. Eudald Serra, m'havía compromès a publicar un tomet de sermons; i com la major part dels que tinc escrits ho eren en castellà, he tingut que ocupar-me en la traducció, feina més pesada de lo que'm figurava. Els pocs que tenía en nostra llengua aprofitables els he hagut de refondre. Una dotzena de panegírics formaràn el tomet, havent-ne excluit altre genre de sermons a fi de que sía homogeni tot el contingut. No n'estic content. A voltes em semblen treballs indignes de l'estampa.

De versos no he fet res aquesta temporada, exceptuant tres estrofes per a cantar els pelegrins de Randa. El Centenari Lul·lià ha produit un moviment de pelegrinatges dels pobles al Sepulcre del B. Ramon i a la seva montanya. Diumenge passat precisament vaig predicar dalt el Puig de Randa aon se posà la primera pedra d'una nova esglesia molt espaisosa a càrreg dels Franciscans.

Tu en camvi has versificat més que abans, com ho demostren tes versions de Heine i d'Horaci. Gracies per la dedicatoria del *Pindarum quisquis*... La versió resulta ben justa i elegant. Llàstima que hi haja qualque aspror, com *torrent ràpit,* i sobre tot un descuid com el mot *Apolus*. La terminació llatinisada en *us* està bé tractant-se de paraules que en llatí la tenen, però no si són noms que en llatí no l'admeten. Dir *Apolus* es un error tan gròs com dir *Jupiterus* o *Marsus*. Repara com els francesos, inglesos i altres sols terminen en *us* noms qu'en llatí fant en *us* el nominatiu. Còm dirèm APOLLO (INIS) en català? O bé *Apol·ló,* o bé *Apol* (així els alemanys), o bé *Apollo*, pero aquesta derrera forma no és tan nostrada. — *Cèsar* s'ha de dir en català, i no *Cèssar* del llatí *Caesar* (fran. César, ital. Césare, alemany *Kaiser*, etc...) — Les estrofes si que'm resulten gentils i dignes d'un coneixedor dels clàssics. — Això va també per les alcàiques de la "Font de Bandusia", ben reveladores de l'original. Sía de tot enhorabona.

Amb afecte més viu cal que't feliciti per ton treball històric sobre l'Infant Ferràn de Mallorca. Estàs insuperable en ta especialitat de doctíssim recercador de tot quant se refereix a la dominació catalana dins la Grecia mig-eval. Ja hi has dedicat un munt de treballs qu'espanta, i aquest derrer és per als mallorquins un dels més interessants i simpàtics.

He rebuda l'afectuosa postal amb que m'agraeixes la part que des d'aquí vaig pendre en ton homenatge. Això's diu *pasarse de fino*. Ma senzilla felicitació ben deguda no mereixía tal mostra d'agraiment.

Mon pare segueix bé, i agraint ton record, et saluda.

El nostre Vicari Capitular Dr. Alcover té una convalescencia no gens franca: està molt decaigut i fà tèmer que no's posi bé del tot. Mn. Clascar i en Fabra ja t'en hauràn parlat.

Desitjant que ta esposa ja's trobi en salut perfecta i que hajes sortit de malalties, t'abraça ton afm. — *Miquel Costa, Pbr.*

Palma de Mallorca — 11 Juny de 1916.
Sr. D. Antoni Rubió y Lluch.

Benvolgut amic: Ja feia comptes d'escriure't quan vaig tenir noticia, pel Sr. Miret i Sans, del desgraciat accident que has tingut a Sant Boi. — Bé prou és de plànyer que tot sovint te passin tals desastres. Déu te dó paciencia i remei, ja que sembla voler exercitar-te amb tantes proves.

També jo, encara que més sortat de salut, he trobat quelcom d'amarc en aquesta temporada: la mort del Canonge Rotger, íntim amic meu pollencí, abans soci meu en la restauració de Montissiòn a la nostra vila, i ara company de Capítol. He perdut el confident per qui no tenía secrets, el discretíssim sacerdot escriptor, tan notable per sos treballs històrics i per sos versos llatins, el qui era estat com el braç dret del difunt Bisbe Campins, de qui encara dúiem dol... Una llarga malaltía de cor l'ha tingut mitx any assegut de nit i día, sense poder posarse en el llit... i sempre pacífic i sense queixar-se, animós i tranquil. Al cel sía!

Després de mort en Rotger m'en vaig anar a Pollensa acompanyant-hi mon pare, per a estar-hi amb ell el mes de Maig. Mon pare, qui ja té 87 anys, se conserva molt bé, i un d'aquests díes s'en és tornat a la vila amb una de les seves nores i una partida de nets. Ja és bisavi.

Tenint el pare viu, sembla que jo no sigui tan vell; però en realitat ja estic a la senectut, com a seixantí. Què romàn de lluny aquell temps de la nostra primera coneixença! També jo he conservat el munt de les teves lletres, i en repassar-les se fulleja tot un llibre de memories... Verament he tingut un aplec de bons amics, que no podía esser molt nombrós, però qu'és estat molt fidel, fent de mí més càs del que'm mereixía.

Ara mateix tú encara exageres els meus mèrits calificant de *gloriosa* la meva vellesa. Ja cal mirar les coses amb vidre d'augment per a veure rès de gloriós en la vulgar i obscura condició de ma vellesa. Aquí mateix, d'entre la nova generacio mallorquina, moltíssims ni sols tenen noticia de mos versos ni de ma persona. Els meus llibrets ni sols se troben a les llibreríes de Palma .Aquí som simplement un dels canonges més insignificants de la Sèu. No dic això en sò de queixa. Gracies a Déu estic ben content de la meva obscuritat; i crec que, en general, l'opinió publica no s'equivoca. No crec gaire en els *genis* desconeguts... No'm sab greu esser poca cosa; lo que'm dol és no haver viscut més santament.

Tu, en cambi, has fet obra de profit dins l'element intellectual de Catalunya, formant tota una escola de doctes investigadors, dins la qual sobresurt el teu Jordi. Motiu tenía En Prat per a insistir en fer-te retirar la dimissió de la Presidencia a l'Institut d'EE. CC. que tant has contribuit a fundar i fer créixer, i qu'és ja una vera gloria de Barcelona, tan reconeguda fins a l'extranger.

Que Déu te dó vida i salut per a poder-hi encara treballar profitosament. Sía aquesta la felicitació que pel teu jorn onomàstic encoman al gran taumaturg de Padua, qui sol obtenir tantes mercès de Déu, no sols per l'ànima sinó també pel còs.

Sempre coral amic teu — *Miquel Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió.

Amich benvolgut: Tantmateix és ja bé hora de posar-te uns mots de lletra, ara que som a l'entrada d'un any novell. Que Deu el faci per tu tan ple de benediccions i gaubança com sembla augurar-lo ta darrera carta, i encara més.

Grans mercès pel teu treball *La Grecia Catalana*, digne dels anteriors sobre el mateix tema, i digne també de les doctes publicacions dels "Estudis Catalans". Crec que ja amb això hi ha prou elogi. Es una gran cosa això d'haver triat un assumpte d'erudició tan poc explorat i tan sugestiu per Catalunya, com aqueix de la Companyía i ses conseqüencies, que t'ha donat estudi per tota la vida. El teu nom ja hi està lligat per sempre més, i ton fill Jordi vé a posar el coronament a la teva unió de Grecia i Catalunya.

Gracies per les benèvoles paraules que em dius dels meus *sermons*. Tens raó de que devía haver posat *regnar* i *regne*, en lloc de les formes mallorquines *reinar* i *reine*, suposat que no escrivía en llenguatge dialectal. — Ara el *Foment de la Pietat Catalana* m'ha demanat manuscrits per un altre llibre de sermons. Li he ofert un novenari de la Purissima, que's publicarà de promte al "Missatger del Sagrat Cor de Jesús".

La complanta per la mort del gran Bisbe de Vich és l'única poesia original que he feta l'any passat. Alguns vells l'han rebuda bé, però sembla que'ls joves no n'han fet càs, perque no m'en han dit una paraula. Crec que ja no tinc inspiració i que els meus rims surten encarcarats: coses de vell...

La versió de Prudenci fa poca via: és tan pesada! La traducció de cada un d'aquells himnes kilomètrics em deixa fatigat per una temporada.

Te desitj més perseverancia en la redacció del teu *Sumari de la Literatura Catalana*, que fa bona falta als estudiosos i que tu tens la missió de oferir-nos, com hereu den Milà. Esperem que ben aviat ens donaràs aqueixa obra verament obligada.

Aquí tenim el nou Bisbe Dr. Domènech qu'és persona de gran mèrit, virtuós, culte, eloqüent, amable, ple de simpatía. Tothom s'en fa llengües.

Mon pare ha decaigut des de l'estiu passat, però encara's passeja.

Jo, gracies a Deu, amb la salut de sempre.

Sempre teu afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Palma de Mallorca — 3 Janer 1917.

Ciutat de Mallorca — 29 Dbre. — 1917.

Estimat amic Antoni: Bones festes i feliç any novell! Aprofitant aquesta ocasió que'm posa la ploma a la mà, cal que't feliciti també pel teu erudit treball sobre la cultura catalana en el regnat de Pere III. Es un quadre sinòptic fet amb alta penetració i gran copia de coneixements, digne de tantes obres amb que has illustrada la historia de la nostra antiga literatura. Llàstima que no en redactis una historia completa!

Ja hauràs rebut un n.º de l'Arqueològica Lulliana que't vaig enviar contenint una necrologia del nostre bon amic Estanislau Aguiló (a. c. s.) la mort del qual tu segurament hauràs sentida com nosaltres.

En Gómez Restrepo m'envià des de Colombia quatre grossos volums qui contenen tota l'obra del poeta Pombo, demanant-me que li escrigui la impressió que m'haja produïda. No li he escrit encara, ni he llegit tot aquell occeà de versos. Per les exploracions que he fetes em sembla que hi ha molt de *sargazo*, i no sé compartir la gran admiració que els colombians professen a Pombo. No vull dir que sia per mi un poeta vulgar, però simplement em fa l'efecte de un Tassara americà, més desigual que l'europeu. Aquesta impressió no sé com manifestar-la a una persona tan docta i tan atenta com En Gómez Restrepo, qui en tò d'obse-

qui m'ha fet el voluminós present. Sabries dirme la direcció del mateix Restrepo?

Supòs que seguiu bé tota la familia. Nosaltres bé com de costum. Mon pare tingué un costipat dengós lleuger, però sobre els seus 88 anys resultà feixuc. Romangué molt debilitat i semblava perdre el coneixement. Ara, emperò, ja restablert, té recobrades les facultats i s'aguanta, si bé ja no surt de casa no essent en carruatge. Aviat cumplirà el 89 anys, i fa prou de conservar-se.

El Missatger del Sagrat Cor me va publicant un altre volum de sermons qui conté un novenari de la Puríssima Concepció. Ja t'en destinaré un exemplar tan aviat com n'hi haja. — En quant a mes traduccions de Prudenci cal confessar-te que n'estic encara ben lluny del terme i fatigat d'una feina tan pesada. Crec que obtaré per fer-ne un recull parcial, renunciant a l'empresa d'una versió completa. Hi ha qui m'ha fet proposicions per a publicarme'n un volum d'unes 300 pàgines. Per això caldría desentendre-'m de l'Institut d'EE. CC., cosa no gens difícil, per quant no havía jo contret cap compromís formal de fer la versió per compte de dit Institut. Sols m'en havía parlat d'una manera imprecisa Mn. Alcover.

D'altres projectes literaris no en tinc ni rastre. Els anys i les ocupacions propies del meu ministeri ja'm tenen jubilat de les lletres.

Repetint-te les felicitacions del principi, amb memories per als teus te saluda de tot cor ton afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Pollença — 5 Octubre de 1918.

Sr. D. Antoni Rubió.

Amic benvolgut: A son temps rebí la lletra en que'm donaves noves de ta salut i de ton estatge a St. Boi, a fi de reparar-la. Voldría que la llarga *rusticacio* te sía ben profitosa. Quan pensava contestar-te, m'arribà el teu treball interessantíssim sobre el pros Milà, i ja no volguí escriure-'t fins que l'hagués llegit. Uns Exercicis espirituals m'en impediren de prompte la lectura; però aquesta temporada, qu'estic passant a Pollença, m'hi he pogut dedicar.

Què't diré de tan bell opuscle? — A mon parer, és digne del Mestre retratat i del deixeble successor en sa càtedra. Crec que amb això està dit son millor elogi. Què de coses interessants hi he trobades! La justesa, el seny, la sobrietat, la castiça sabor del llenguatge, fan aqueix opuscle típicament català, com exigia la figura del Patriarca Vilafranquí. Estic segur que ell mateix t'en donaría la enhorabona. Reb-la ben entusiasta de part meva.

Vaig venir a Pollença per a celebrar-hi la festa de Sant Miquel amb mon pare. Poch era d'esperar poder-la-hi celebrar mai més quan pel mes de Juny el sacramentàrem, arribant a llegir-li l'encomenació de l'ànima. Fou ben llarga sa convalescencia; però a la fi és arribat a refer-se, i al present es troba com abans de la malaltía, digerint i dormint com un jove, sense més mostra de sos 90 anys que la sordera, la falta d'agilitat i el tenir que passejar-se sempre en carruatge. Ara es disposa a tornar a Ciutat per passar-hi l'hivern.

El meu *Prudenci* està aturat. M'ocupen tantes altres feines, que no tinc lleguda per un treball tan llarc i difícil. Algunes feines literaries d'encàrreg es tot quant he pogut afegir al catàleg de ma producció poètica. No cal que m'en dolgui: tant mateix, arribada la vellura, ja no ès temps de poesia.

Els teus treballs si que són compatibles amb els anys de la vellesa: per això t'hi surten més perfets que mai.

Que puguis continar-los per temps amb alegría, salut i benediccions privilegiades, te desitja ton afm. amic de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

P. S. N'Estelrich me digué que li demanaves una nota bibliogràfica i biografica meva per encàrrec dei Sr. Cejador. — Aquí t'incloc una i altra cosa. — *Vale.*

Ciutat de Mallorca 25 Dbre 1918.

Estimat amic: Per ta benvinguda postal que acab de rebre, veig que no tens noticia de la desgracia qu'enguany endola ma familia. A últims d'Octubre, mentres les meva cunyada, quatre fills seus y tres criades estaven al llit de la *grippe,* el meu germà Martí qui cuidava sa esposa i sos fills malalts, morí repentinament d'una angina de pit. Enviats en la nit els dos criats qu'estaven bons, a cercar el metje y l'extremaunció, la filla major del meu germà i jo forem els únics qui presenciàrem sa brevíssima agonía. Quina nit! I quin buit dins la familia! Ell era la columna de la casa qui en portava tot el pès. Deixa vuit orfes ab sa viuda i mon pare decrèpit a la casa. Quin càrreg per mi qui era estat sempre tan allunyat de tot govern domèstic y de tota administració!

No cal dir-te res més per donar-te compte de ma situació present. Alabat sia Déu que així ho ha volgut, i que Ell ens ampari. No t'ho havia escrit, com tampoc als altres amics, entre tantes preocupacions i feines.

A reveure! — Ton afm. — *Miquel Costa Pr.*

Mallorca 13 d'Agost — 1919.

Amic benvolgut: Rebuda la teva afectuosa lletra del 31 prop-passat, m'és gratíssim contestar-la.

Verament, com suposaves, no hi ha hagut res de nou a casa d'en-çà que fores aquí, i mon pare segueix en sa lenta decrepitud. Al principi del mes present ens alarmà prou amb una disentería persistent de les que solen esser fatals a la vellesa. Però també aquesta vegada ha vençut el perill, quedant-se, això si, en l'estat de postració que no li permet alçarse del llit, ni sols per estones com abans féia. Sovint pateix allucinacions extranyes, però en general conserva l'enteniment. — Aquest estiu ja no hem pogut trasladar-lo a Pollença.

No cal dir-te com aquestes impressions depriments encara augmenten la meva esterilitat literaria. *C'en est fait!*

Venturosament, les contrarietats que tu pateixes i de les quals em dones noticia no detenen la teva ploma. El teu discurs sobre En Milà, que he rebut i t'agraesc, resulta una prova més d'esser tu son llegítim successor. Tot allò de les primeríes del mestre, qu'és lo que fins ara he pogut llegir, m'ha interessat vivament i en gran part m'és vingut de nou. No parlis de *auto-plagi*: si quelcom hi ha d'això, està tan ben compensat, que no sé com has pogut tractar del mateix personatge quatre voltes distintes sense incorre en quasi inevitables repeticions. Prou té raó l'enginyosa frase den Estelrich. Entre les meves preocupacions actuals me servirà de delitosa recreació el continuar tan simpàtica lectura.

No tot han d'esser tristeses en aquesta vida, com dius molt bé tot donant-me noticia del pròxim casament de ton fill Jordi. La seva elecció d'esposa és segu-

rament digna del seu seny i del seu bon gust mai desmentits. Que Déu coroni de benediccions el nou estat d'aqueix fill qui és la teva corona.

També a casa el fill major de mon germà difunt ha demanada la mà d'una senyoreta de la bona societat de Palma, íntima amiga de mes nebodes. Vulla Deu que'l futur matrimoni del nebot major sía tan ben avingut com el de sa germana amb En Jaume d'Oleza, del qual ja té dos fillets.

Per aquí, acreditant el nom de l'*Illa de la calma,* hem deixat passar el centenari d'En Quadrado sense fer-ne menció, fora d'alguns projectes. El buste projectat encara no està llest i la sessió literaria promesa s'és retrassada fins al Novembre vinent. Jo invitat a pendre-hi part en nom de l'Academia de Belles Arts, de la qual En Quadrado fou el 1.er Secretari, havía escollit per tema l'obra de *Recuerdos y bellezas de España.* Però Mn. Alcover, President de la Junta del Centenari, no obstant la seva aprovació del meu tema, ara ha senyalat a un arquitecte l'estudi d'En Quadrado com a descriptor de monuments, i jo retiraré el meu treball per evitar l'infracció d'aquell precepte que diu: *Non bis in idem.*

Ma familia agraeix tos recorts i te saluda mentres t'abraça ton amic de sempre — *Miquel Costa, Pr.*

Palma — 26 Dbre. — 1919.

Amic benvolgut:

Molt t'agraesc el sentit condol que m'has tramès per la mort de mon pare (a. c. s.); i no m'extranya que no hajes sabut més aviat la trista nova. El difunt vivía ja molt retirat, als 90 anys i 8 mesos, i jo quasi ja no estic present entre'ls vius. De totes maneres em consta la teva bona voluntat i el teu amistós afecte, en les relacions ja hereditaries entre les nostres families. La efusió de ta lletra compensa amb excés la involuntaria tardança.

Era per demés previst el desenllaç d'una malaltía, que propiament no era altra cosa més que inevitable decrepitud. Però aixís i tot el final ens va sorprendre per lo precipitat, quan tots l'esperavem lentíssim com la decadència precedent. Com el pobre vellet ja no podía regir-se de res i l'havíen de rentar sovint, va contreure una congestió pulmonar que'l feu sucumbir en dos dies. Per més que de temps ja tenia les facultats mentals trastornades per estones, al menys pogué rebre els Sagraments amb clara coneixença, com cada vegada que'ls hi havíem administrats.

Per disposició testamentaria tralladàrem el cadavre a Pollença en tren especial. Des de la Pobla un llarc seguici de carruatges acompanyava; i arribant a la nostra vila, un'hora baixa sinistre de Novembre, a l'organisar-se l'enterrament, vaig sentir tot el buid d'una casa qui termina. Per més que jo estic desprès de tota illusió d'hereu, no deixà de fer-me impressió aquesta evidencia: *ja és estat ca'n Costa. Omnes tanquam aquae dilàbimur...*

He presa una casa modesta, però agradosa, prop de la Sèu (Estudi General, 18), que t'oferesc des d'ara. La casa del carrer de Moliners, que mon pare volía deixar-me, la vaig cedir als fills i viuda d'en Martí: tanmateix era per mi massa gran i massa lluny de la Sèu.

Amb el tràfec de la mudança no he tingut encara temps de llegir el teu darrer treball *Joan I humanista,* que segurament m'ha de interessar moltíssim.

Aviat rebràs amb el n.° del *Bolletí de Arg.ca Lulliana* el meu modest estudi sobre Quadrado escriptor. No em posà cap *veto* Mn. Alcover per tractar l'assum-

te que jo havía escollit; però en senyalà un tan idèntic (a l'arquitecte Roca), que jo no vaig trobar altre remei més que desistir del meu primer tema, a fi de observar dins el mateix acte literari aquell precepte qui diu: *Non bis in idem.*

Si que és sensible aqueixa lenta agonia den M. S. Oliver! Un altre dol.

Mes bones salutacions a ta esposa i a tos fills, als quals agraesc la part que han presa en ma desgracia.

Sempre teu afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Sr. D. Antoni Rubió i Lluch.

Benvolgut amic: Amb gran sorpresa he sabuda la mort de ton fill Manuel, i t'acompany en el sentiment per tan dolorosa pèrdua. El temps és de dol: *sunt lacrymae rerum...* Gracies que dins families com les nostres té bon lloc la resignació cristiana, única consoladora eficaç de les desgracies i tristors de la vida. Consolem-nos amb l'esperança sostinguda per la fe, continuant units a nostres difunts pels vincles de la caritat santificadora.

No m'oblidaré del difunt en les meves oracions, amb la confiança de que Déu l'haja trobat en vía de salvació.

Mos respectes a ta bona esposa, a la qual te serviràs trametre l'expressió de mon condol, com també als demés de ta familia.

Ton afm. amic de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

Palma de Mallorca — 11 Febrer — 1922.

Palma — 13 Juny — 1920.

Benvolgut amic Antoni:

La data del día del teu Sant m'indueix a saludar-te, amb el desig de que sia ja passada la serie de tribulacions que t'han afligit per tan llarga temporada. Deu vulla compensar-te de tantes penes qu'has sabut soportar amb cristiana resignació, amb aquella pietat que, com diu l'Apòstol, "es útil per tot, tenint promeses per la vida present i per la eterna".

Supòs que la persistent malaltía de la teva esposa haurà cedit a la fi deixant-la en plena convalescència, si no ja en salut del tot recobrada.

Jo he començat a sentir els primers símptomes de la vellura amb un reuma lleuger al pèu esquerra, qu'alguns díes m'ha fet coixejar, sens impedir-me el moviment. Però, més que en la part corporal, me sent envellit en l'humor i la decadencia de mes aficions literaries. Ja apenes si m'interessen les lectures poètiques que altre temps eren ma delicia, i no cal dir si ma producció s'es estroncada. Fan bé de no contar-me ja entre els vius.

Ara vé la temporada de sortir a fora; i, si em conviden a la casa pairal de Pollença, ja m'és penós anar-hi, per quant sense mon pare ja hi seré com un extern. — A la solitut de Formentor puc anar-hi, com que tinc part en aquella finca; però ja tampoc em fa illusió passejar-m'hi, amb tot i esser allà el niu de la meva musa, puix la vasta possessió provablement s'haurà de vendre. No serà certament per necessitat, ja que la familia resta ben acomodada, sinò per no esser divisible entre molts una finca de bosc i montanya com aquella. — A les altres 3 finques que m'han tocat a Pollença no hi ha casa urbana. — Ja veus com a la

tristor del temps actual s'ajunten per mi causes personals de tristesa... Però beneït sia Déu qui així circumcida el meu cor de ses aficions de la terra.

Amb afectuoses recordances a ta familia te saluda coralment ton amic de sempre — *Miquel Costa, Pr.*

Palma 24 d'Octubre — 1920.

Estimat amic Antoni: he rebuda la teva carta del 15, i les noves que m'hi dones m'han interessat vivament.

Molt m'ha sorprés l'entrada de ta filla Pilar al noviciat de les Reparadores, i comprenc el gran buit que te haurà deixat aqueix Benjamí de ta familia, de la qual me dius tan belles coses. Prou que'm record haver-la coneguda fa dos anys a cà n'Estelrich durant la teva derrera estada a Mallorca, i per cert que'm va semblar molt aixerida i simpàtica en sa vivesa quasi infantil. Sent el teu sacrifici i el de la teva esposa, però al mateix temps no puc menys de felicitar l'ardida joveneta per la seva elecció i felicitar-vos a vosaltres que no podríeu desitjarli millor ventura. *Optimam partem elegit...* Conec l'institut de María Reparadora i n'estic encantat. D'ençà que visc a Palma tot sovint he predicat i assistit a les funcions de tan bones religioses, dirigesc varies de les Congreacions qu'elles cuiden, i en un mot, so per elles de casa. Així és que la meva felicitació resulta ben bé amb coneixement de causa. De més a més, l'institut que ha abraçat la vostra filla vos permet el consol de poder visitar-la i vèure-la de prop. *Ideo consolamini ad invicem in verbis istis.*

Enhorabona també pel nou reboll de la soca Rubió, el fill primogènit den Jordi: que siga continuador de la dinastia intellectual començada per ton pare i que ja compta tres generacions pera honra de Catalunya!

Bé va que cerquis en el treball un consol i sedant tonificador de la vida, ja que conserves les facultats i les energíes com en plena època de producció literaria. Ja tens bona tasca en les conferencies sobre la *Divina Comedia* i l'estudi sobre la traducció den Febrer, la qual (dit sia de pas) me sembla duríssima.

Jo solsament he escrit unes estrofes per agraïr al jove poeta Guillem Colom un exemplar que va dedicar-me del seu poema *Aguiles,* inspirat en les muntanyes de Sóller i en el llibre *Forenses y ciudadanos* de l'insigne Quadrado.

Molt me complau la bona impressió que't produí el meu discurs pel centenari del mateix Quadrado, si be ès fer-li massa favor comparar-lo amb el suprem estudi den Menéndez Pelayo.

Ahir vaig parlar llargament de tu amb en Ll. Estelrich.

Saludant-te coralment se repeteix teu afm. — *Miquel Costa, Pr.*

Palma de Mallorca — 20 Setembre — 1921.

Estimat amic Antoni: Temps fa que t'havia d'escriure; però, amb les meves ocupacions acostumades, he perllongat *ad kalendas graecas* ma deguda correspondència. Perdona-m aquest ressabi de "l'Illa de la Calma".

Molt va complaure-m el teu entusiasme Dantesc i el treball erudit de conferencies que has emprès per celebrar el centenari d l'*altissimo poeta.* Ultimament he sabut que encara hi has contribuit amb una altra forma, traduint expressament un cant del Purgatori. M'ho escrigué En Ramon d'Alós, suplicant-me que jo traduís un cant qualsevol del Paradís dantesc, a fí de publicar la meva versió

juntament amb la teva i una que n'ha feta en Ruyra d'un cant de l'Infern. També'm deia que tant tu com En Ruyra desitjàveu que jo hi prengués ma part. Això precisament em determinà a fer la meva tasca. De prompte no'm sentia amb coratge per envestir-la, trobant el temps ja curt i tement les dificultats que hi trobaría. Però el vostre desig i el gust meu d'anar amb tan bona companyía me resolguéren a provar fortuna. Vaig esollir el cant XXXI, provant de seguida de girar els primers tercets. Aquests cediren fàcilment, i d'un a un altre, en pocs dies ja em vaig trobar amb la feina acabada. Per això encara hi vaig afegir aquella oració de S. Bernat (*Vergine Madre, figlia del tuo Figlio...*) començament del derrer cant.

Segurament la meva traducció se ressentirà d'ésser feta en poc temps; però el cas era tenir-la llesta amb oportunitat per l'homenatge. He indicat a R. d'Alós que't fes veure la copia que li he enviada. Si no us sembla acceptable, no la publiqueu, o suprimiu la oració, que no pertany a la càntiga XXXI, si ho preferiu així.

De les versions prudencianes tinc el *Cathemerinon* casi complet (sols m'hi manquen dos himnes); però del *Peristephanon* m'en falten molts encara: son tan interminables! El de St. Llorenç amb sos 584 versos m'ha cansat abans de terminarlo. — Amb el sol *Cathemerinon* ja n'hi ha prou per un volum regular.

L'impressor Oliva de Vilanova (ara domiciliat a Barcelona) em té demanat el Prudenci, fins el té ja anunciat per la collecció començada amb les Poesíes d'en J. Alcover. Però, segons diuen, aqueixes publicacions resten casi inèdites... Molt més per força haurà de restar-hi un llibre tan inaccessible a la gent del dia com és el Prudenci. Així és que no puc fer-me illusions.

Desitjaria que aquesta carta et trobi ja ben fòra de les tribulacions en que et trobaren les derreres que't vaig escriure.

Que Déu te conservi en salut ta bona esposa i els demés de ta familia.

Jo, després d'una temporada de camp, he tingut que descansar forçosament, detingut per una petita llaga varicosa a la cama esquerra, cosa sense importància, però persistent i que encara dura, si bé ja millorada. La vellesa ja se'm fa sentir.

Memòries a ta família.

T'abraça ton vell amic de sempre — *Miquel Costa, Pre.*

Palma de Mallorca — 9 de Juny — 1922.

Estimat amich Antoni: Rebí oportunament el teu segon volum de "Documents per l'historia de la cultura catalana mig-eval". Grans mercès pel valiós obsequi y felicitacions pel meritíssim treball. El *Pròlech* em sembla digne d'un erudit alemany empeltat de gràcia llatina, o més propiament digne de tu mateix, qui ja tens prou y massa acreditat el teu mestratge en l'alta erudició y en l'esquisida faysó de ferla agradable y saborosa. No de bades fores l'amich predilecte den Menéndez Pelayo. Hereu de ton pare y succesor den Milà, tens la glòria d'haver iniciada dins Catalunya una escola seriosa d'investigadors propis entre els quals ja veus en primera fila ton fill Jordi. — Enhorabona! —

Bé escau aquesta paraula per la pròxima festa del teu Sant, que des d'ara vull augurarte plena de benediccions.

Hauràs observat que t'escrich altra volta ab la vella ortografia que usàvem abans de les *normes* de l'Institut. No es que renegui d'elles. Es simplement per acomodarme a la grafia ab que m'escrius y ab la que has redactat el teu llibre.

Jo també hauré de publicar ab el mateix sistema una tria o selecció de les meves poesies, que pensa editar En F. Matheu a continuació dels volums catalans den M. S. Oliver. Era En Miquel Ferrà qui tenia fa temps el projecte de fer estampar un *choix* dels meus versos; y, després de varies tentatives, decidí encomanar el treball a l'amich Matheu, a fi de que l'edició sortís de pulcra senzillesa y sòbria distinció, com solen ésser les seves. El projecte consistia en tres volumets: el 1er format per les poesíes jovenils, el 2^{n} per les aprofitables de *Tradicions* y *fantasies*, ab qualque troç de *L'Agre de la Terra* — y el 3er per una triadella de mos versos tardorals. Restarien excloses les *Horacianes* y les *Visions de Palestina*, formant sengles volums de distint caràcter.

. . . .

L'amich Estelrich segueix delicat de salut, encara que animós y desaprensiu com sempre. Crech que tracta de jubilarse. Els atachs d'hemoptisis se li repeteixen sovint, y els medges el tenen privat de parlar en quant sia possible. Així mateix fa versos per procurarse entreteniment.

Procura conservarte com te desitja ton afm. y vell amich — *Miquel Costa, Pre.*

CRÒNICA DE LA BIBLIOTECA BALMES

Primera formació de la Biblioteca

D'ençà que va fer-se el casal de *Foment de Pietat Catalana*, vàrem tenir el pensament de reservar lo millor d'ell, que és el pis principal, per una biblioteca d'estudis religiosos, que fos alhora instrument de treball pels nostres redactors, i centre d'estudi per tothom. Allà anàvem preparant la sala de lectura, esperant el moment de poder-la oferir als nostres amics. Això s'esdevingué al començament de l'any 1923, en què poguérem ja publicar la següent fulla:

BIBLIOTECA BALMES

D'Estudis religiosos

I. — A qui va destinada la Biblioteca

Grat sia a Déu, Foment de Pietat Catalana ja pot obrir al públic la seva *Biblioteca d'Estudis religiosos.* Calia batejar-la, i ha semblat que cap nom podia posar-se-li més escaient que el de Balmes, el primer apologista dels temps moderns i home tot nostre.

Aquesta Biblioteca va primàriament ordenada als Sacerdots. Ells, més que ningú, per raó del seu ministeri, senten la necessitat d'una cultura religiosa ampla, intensa i renovellada constantment amb el tresor vell i nou del regne dels cels de què ens parla l'Evangeli; ells, més que ningú, estan mancats dels mitjans dispendiosos que demana una complexitat de ciències tan rica com ho és la cultura religiosa.

Segonament, la Biblioteca obre generosament les seves portes a tots els catòlics il·lustrats. També aquests senten fretura de la cultura religiosa, com element de vida espiritual, i com arma de defensa contra aquells mestres de faules, de què parla Sant Pau, que conviden sempre amb afalacs temptadors. La lectura sanitosa és avui una necessitat vital, gairebé com l'aliment del cos.

II. — Elements de la Biblioteca

Tres instruments principals té avui la cultura: *a*) el llibre, *b*) la revista, *c*) la conferència.

a) *El llibre* és i serà sempre el principal mitjà de cultura. La Biblioteca Balmes vol distingir entre llibres i llibres, i va principalment als llibres de biblioteca, a les obres fonamentals, a les grans col·leccions; emperò, al costat d'aquests grans monuments d'estudi, no vol que hi manquin les obres elementals de cada ciència, acomodades a totes les intel·ligències. Així, vora els prestatges on es veuen arrenglerats els copiosos volums de les grans obres, es trobaran treballs especialitzats de cada ciència religiosa i obres de ràpida informació. És molt lluny encara l'ideal d'aquesta Biblioteca, emperò ja se són fets esforços molt dignes

de consideració. Veus aquí algunes colleccions, que no es troben plegades en cap altra biblioteca de Barcelona:

Patrologiae cursus completus de Migne.
Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum.
Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte.
Regesta Pontificum Romanorum.
Hierarchia catholica medii aevi.
Tavole cronologiche critice della storia della Chiesa Universale.
Atlas Hierarchicus.
Acta Sanctorum.
Analecta bolandiana.
Monumenta Germaniae Historica.
Monumenta Historica S. J.
Recueil des historiens des Gaules et de la France.
Gallia Christiana.
Bibliotheca scriptorum graecorum romanorum teubneriana.
Prosopographia Imperii Romani.
Prosopographia Attica.
Oriens Christianus.
Assemani Codex liturgicus.
Dietari de l'Antic Consell barceloní.
Documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó.
Enciclopèdies (d'Escriptura, Teologia, Arqueologia i Litúrgia, Dret Canònic, Història Eclesiàstica. Espasa).
Obres Completes dels grans teòlegs.
Monuments d'Art Cristià de Garruci, Wilpert, Michel, etc.

b) *La revista* sàvia és el pròleg i l'apèndix del llibre de ciència, i, per tant aquesta Biblioteca ha d'ésser rica de revistes en tots els rams de cultura religiosa, començant per les d'informació general i acabant en les més especialitzades. Aquí el millor ressenyament en aquest ram és el catàleg de les revistes que poden llegir-se en la BIBLIOTECA BALMES.

CULTURA GENERAL

Documentation catholique.
Nouvelles religieuses.
Revue catholique des idées et des faits.
Civiltà Cattolica.
Etudes.
Correspondant.
Razón y Fe.
Ciencia Tomista.
Estudios Franciscanos.
Stimmen der Zeit.
The Tablet.
Ibérica.

N. S. JESUCRIST

Els Missatgers del Sagrat Cor.
Regnabit.
Hostia.
L'Eucharistie.

VIDA ESPIRITUAL

La Vie Spirituelle Ascétique et Mystique.
Revue d'Ascétique et Mystique.

LITÚRGIA

Ephemerides Liturgicae.
Revue Grégorienne.
Bullettin paroissial liturgique.
La vie et les arts liturgiques.
Vida cristiana.

ARQUEOLOGIA

Nuovo bolletino di Arquelogia cristiana.
Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana.

ART CRISTIÀ

Arte Cristiana.
Zeitschrift für Christliche Kunst.
Gottesehr.

HISTÒRIA

Revue d'Histoire Ecclesiastique.
Boletín de la R. Academia de la Historia.

FILOSOFIA

Revue de Philosophie.
Rivista di Filosofia neo-scolastica.
Revue néo-scolastique de Philosophie.

SACERDOTALS

Sal Terrae.
L'Ami du Clergé.
Reseña Eclesiástica.
Rivista del clero italiano.
Ilustración del Clero.

APOLOGÈTICA

Revue d'Apologétique.
Rivista di Apologetica Cristiana.
La Scuola dei Fatti.

CATEQUESI

Butlletí catequístic.
Il Cathechista Cattolico.
Revista Catequística.

ACCIÓ CATÒLICA

Bolletino official dell'Azione Cattolica Italiana.
Rome.
Le Pélerin.
Jerusalem.

MISSIONS

Revista di studi missionari.
Zeitschrift für Missions Wissenschaft.
Las Misiones Católicas.
¡Almas!
El Siglo de las Misiones.
El Apostolado Franciscano.

SOCIOLOGIA

Catalunya Social.
Revista Social.
Dossiers de l'Action Populaire.
Anuario Social.
La Settimana Sociale.
Infantia Nostra.

JOVENTUT

Iuventus.
Tota Pulchra.
Estrella del mar.
Annales de la jeunesse catholique.
Revue des jeunes.
La Veu de l'Angel de la Guarda.

FEMINISME

L'Azione Muliebre.
La Femme belge
La Unión católico-femenina.

TEOLOGIA

Revue des sciences philosophiques et theologiques
Revue thomiste.
Gregorianum.

SAGRADA ESCRIPTURA

Acta Pontificii Instituti Biblici.
Biblica.
Orientalia.
Verbum Domini.
Revue Biblique.
Biblische Zeitschrift.
The Expositor.
Tierra Santa.

DRET CANÒNIC

Acta Apostolicae Sedis.
Il Monitore Ecclesiastico.
Els Butlletins oficials dels bisbats de Catalunya.

CULTURA CATALANA

Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans.
Analecta Montserratensia.
Butlletí de dialectologia catalana.
Crònica oficial de la Mancomunitat.
Quaderns d'Estudi.
Revista musical catalana.

LITERATURA

Arte e Vita
Alma Roma.
Catalana.
La Revista.
Literarischer Handweiser.

BIBLIOGRAFIA

Polybiblion.
Bolletino della publicazione Italiana.
Butlletí de la Biblioteca de Catalunya.

c) *Les conferències.* Res més inútil que una conferència donada sense preparació i sense finalitat; però res tan educatiu com la paraula sàvia que cau en un esperit ben preparat. L'ideal fóra que la BIBLIOTECA BALMES pogués cada any organitzar conferències o cursets donats per gent tècnica, i anar formant un nucli de joventut selecta interessada en els grans problemes religiosos. Si després fos possible arribar a la creació d'un *Institut Balmes* amb cursos regulars, verdadera escola superior apologètica per formar escriptors i conferenciants, fóra estat assolida la suprema aspiració. Però això mai no passarà de pur idealisme, si no es prepara abans l'ambient de mestres i deixebles, i no vénen ànimes gene-

roses que posin els fonaments econòmics d'una obra que necessita grans cabals.

III. — MITJANS DE SOSTENIMENT DE LA BIBLIOTECA

La Biblioteca, com a fillola que és de FOMENT DE PIETAT CATALANA, viurà del seu mateix esperit. Aquest s'és volgut que fos ben evangèlic: *gratis accepistis, gratis date*. Està privat pels estatuts tota mena de lucre; per tant ha de viure sempre de caritat. Emperò en retornar al pròxim la caritat rebuda, tampoc es pot caure en una beneficència desassenyada, que fa que de res no s'estimi lo que res costa; ans encara és també caritat, el que tots cooperin *in pondere et mensura* a l'obra comú de tants esforços espirituals. Es clar que la formació i creixença normal de la Biblioteca ha de venir de més generoses inspiracions, no pas de l'òbol modestíssim dels lectors; però cal esperar que d'aquest es mantinguin les despeses generals ordinàries.

Per totes aquestes raons, doncs, la present Biblioteca no ha d'ésser pas una d'aquestes sales on es va a passar temps més o menys útilment, només per l'esplai de llegir una estona lo que a mà vingui, sinó un clos destinat a gent selecta, que senti necessitats espirituals, que vulgui fer un petit esforç per a satisfer-les, i que aquest esforç es capitalitzi, per dir-ho així, en l'amor d'una obra collectiva de vera germanor. La Biblioteca, doncs, ha de tenir socis.

IV. — ELS SOCIS DE LA BIBLIOTECA

Els socis seran de dues categories: protectors i lectors.

Socis protectors seran aquells qui contribuiran a l'acreixement de la Biblioteca, pagant *anualment* la subscripció a una gran revista, o la compra d'un llibre important. Per senyalar un cànon general, s'ha determinat que la quota sigui de cinquanta pessetes.

Socis lectors seran aquells qui contribuiran a les despeses generals que ocasiona la Biblioteca. Aquests seran de dues menes:

Lectors residents a Barcelona, que pagaran cinc pessetes anyals.

Lectors forans, que pagaran una pesseta anyal.

Tots els socis tindran els següents drets:

1.er Podran utilitzar els llibres i revistes de la Biblioteca, les hores destinades pel reglament, dintre la sala de lectura.

2.^{on} Tindran dret al préstec de llibres, segons reglament, sempre que siguin de la secció de duplicats.

3.er Tindran dret a la proposta de compra de llibres que no siguin a la Biblioteca, mentre no desdiguin del seu fi.

4.^{rt} Tindran dret preferent a assistir a les conferències que es donin en la Biblioteca.

5.^{è} La Biblioteca s'encarregarà de servir (renunciant a tota comissió) les obres que cada soci desitgi comprar, tant de llibreries nacionals com estrangeres.

Festa inaugural

Tres mesos després, el dia 27 d'abril, fèiem la festa inaugural.

Al matí d'aquesta diada de la Mare de Déu de Montserrat, festa patronal de la nostra casa, hi hagué Missa de Comunió general a la Capella del Palau Episcopal. A les sis de la tarda, l'Eminentíssim senyor Cardenal Vidal i Barraquer, Arquebisbe de Tarragona, revestit d'ornaments litúrgics, féu la solemne benedic-

ció de la Biblioteca i de tot el Casal. Seguidament començà la sessió inaugural, presidida per l'esmentat Cardenal, acompanyat del Dr. Ramon Guillamet, Bisbe de Barcelona; el Dr. Justí Guitart, Bisbe de la Seu d'Urgell; el Dr. Francesc de P. Parés, Vicari general de Barcelona; la Junta del *Foment de Pietat Catalana,* amb assistència de molts senyors Canonges i Professors del Seminari de diferents diòcesis catalanes, Superiors d'Ordes religioses, distingits representants de la cultura catalana i gran concurs d'amics que omplia totes les sales. Tots els Prelats de Catalunya que no eren presents, enviaren cartes de benedicció.

Obert l'acte pel senyor Cardenal, En Jaume Raventós, President de la Junta del *Foment de Pietat Catalana,* explicà l'estructura d'aquesta obra, remarcant la seva significació social. Mossèn Eudald Serra, Director, donà llargs ressenyaments i estadístiques del seu desplegament, començant de la primera fulla humilíssima que es va publicar, fins arribar a l'actual floració esplèndida en què les xifres arriben a milions. El consiliari P. Ignasi Casanovas, de la Companyia de Jesús, exposà l'esperit sobrenatural, purament evangèlic, que informa tota l'obra, fent-li adoptar mitjans que la distingeixen de totes les similars, i al qual ha d'atribuir-se l'èxit assolit. Parlà llargament de la *Biblioteca Balmes,* que aquell dia s'inaugurava, explicant la seva raó, el seu fi, els seus mitjans, el seu funcionament i el caràcter que hauria de tenir de centre d'estudi seriós, reposat i ple de modèstia evangèlica.

Finalment parlà el Sr. Cardenal. Ell, amb tots els Bisbes de Catalunya, prenen sota la seva paternal protecció l'obra del *Foment,* ordenada a fins espirituals, en lo qual no fan sinó seguir la direcció del Papa, que tan enamorat en quedà quan li fou presentada, i per això la beneí afectuosament i omplí de gràcies. Era necessari un centre d'estudis religiosos, com el que s'obria amb la *Biblioteca Balmes,* on els sacerdots i escriptors catòlics de la Província Eclesiàstica Tarraconense tinguessin un recés de treball, i del qual podrien sortir obres importants en els diferents ordres de ciència religiosa, particularment en la història eclesiàstica de la nostra terra. Convindria que la *Biblioteca Balmes* tingués un anuari per recollir treballs, projectes i iniciatives.

Com a memòria d'aquesta diada gloriosa, i com a darrera pedra del nostre casal, fou posada en el pòrtic de l'escala d'honor la següent inscripció, gravada en or damunt marbre finíssim ivori.

A MAJOR GLÒRIA
DE
DÉU
I LA HUMIL VERGE MARIA
PER A
FOMENT DE PIETAT CATALANA
FOU BASTIT AMB PIES ALMOINES AQUEST CASAL
L'EMINENTÍSSIM SENYOR
CARDENAL ARQUEBISBE DE TARRAGONA
FRANCESC D'A. VIDAL I BARRAQUER
EL BENEÍ SOLEMNIALMENT
EN LA FESTA PATRONAL DE
LA MARE DE DÉU DE MONTSERRAT
XVII ABRIL MCMXXIII.

Reglament de la Biblioteca

Per al recte funcionament de la *Biblioteca* fou escrit el següent Reglament:

TITOL PRIMER

FI I NATURALESA DE LA BIBLIOTECA

La *Biblioteca Balmes* és una biblioteca d'estudis religiosos en tota la seva amplitud, ordenada a ser instrument de treball dels redactors de FOMENT DE PIETAT CATALANA, i mitjà de formació religiosa i cultural dels fidels en general i particularment dels sacerdots i seminaristes. Constitueix una secció del FOMENT DE PIETAT CATALANA, el qual la funda i sosté com a propietat seva.

TITOL II

GOVERN DE LA BIBLIOTECA

1. La Biblioteca és regida per una Junta posada lliurement per la Junta de FOMENT DE PIETAT CATALANA, la qual es reserva sempre la ratificació dels acords de la primera perquè tinguin valor executiu.

2. La Junta de la Biblioteca està composta de President, Director, Bibliotecari, Consellers i Tresorer.

3. El càrrec de *President* és d'honor i dignitat dintre la Junta, i de representació en les relacions de la Biblioteca amb altres entitats similars.

4. El *Director* vetlla per l'esperit de la Biblioteca, regeix les publicacions i actes culturals de la mateixa, convoca i dirigeix les reunions de la Junta, i expedeix els títols de Soci Honorari.

5. El *Bibliotecari* dirigeix l'organització de la Biblioteca i la feina dels seus oficials, és el secretari de totes les publicacions, fa el pressupost de despeses, proposa les compres de llibres i subscripcions, i expedeix els títols de Soci Protector i Soci Lector.

6. Els *Consellers* uns són eclesiàstics especialitzats en estudis religiosos, i altres són seculars competents en diferents rams de cultura. El seu ofici és contestar a les consultes que se'ls facin, col·laborar a les publicacions de la Biblioteca i proposar lo que judiquin oportú pel seu bon regiment.

7. El *Tresorer* és el mateix de FOMENT DE PIETAT CATALANA.

TITOL III

SOCIS DE LA BIBLIOTECA

1. Són Socis de la Biblioteca aquelles persones a qui es dóna el títol de tals, acreditat en el carnet corresponent. Els *Socis* són de tres menes: *Honoraris, Protectors* i *Lectors*.

2. *Socis Honoraris* són els qui treballen literàriament en bé de la Biblioteca i de les seves publicacions.

3. *Socis Protectors* són els qui contribueixen al sosteniment de la Biblioteca amb la quota de 50 pessetes anyals.

4. Els *Socis Lectors* són de dues menes: *residents* i *forans*.

a) *Socis Lectors residents* són els qui tenen domicili a Barcelona, i paguen 5 pessetes anyals.

b) *Socis Lectors forans* són els qui no tenen domicili a Barcelona, i paguen 1 pesseta anyal.

TITOL IV

DRETS I DEURES DELS SOCIS DE LA BIBLIOTECA

Els Socis de qualsevol de les categories esmentades tenen els següents drets i deures:

1.er Poden usar dels llibres i revistes de la Biblioteca dintre la sala de lectura, en les hores i amb les condicions senyalades en el Títol V d'aquest reglament.

2.on Tenen dret al préstec de llibres duplicats, amb permís del Bibliotecari i firmant el rebut corresponent.

3.er Tenen dret de proposar la compra de llibres que no siguin a la Biblioteca, mentre no caiguin fora del seu fi.

4.t Tenen dret preferent d'assitir als actes de la Biblioteca, mentre acudin amb la deguda oportunitat.

5.nt Tenen dret d'encarregar a la Biblioteca la compra de llibres a llur compte, cedint-los aquella el benefici de comissió. No s'entendrà feta la comanda fins que hagin omplert i firmat la corresponent papeleta, contraient aleshores l'obligació d'acceptar i pagar el llibre encomanat.

TITOL V

Lleis de la sala de lectura

1. Els lectors poden consultar el catàleg d'autors i de matèries i treure's ells mateixos els llibres.
2. Tot llibre tret del prestatge ha d'ésser deixat damunt la taula, sense que el lector pugui tornar-lo al lloc corresponent.
3. No es pot fer cap senyal en els llibres.
4. No es pot escriure damunt ells.
5. No es pot treure cap llibre fora la sala de lectura.
6. No es poden mudar de lloc llibres ni objectes de cap mena.
7. No es pot fumar.
8. S'ha de guardar silenci.
9. La Biblioteca serà oberta als Socis tots els dies feiners, al matí de nou a una i a la tarda de cinc a vuit. S'exceptuen les hores del matí del dilluns, que es destinen a la neteja, i altres ocasions extraordinàries.

Projecte de l'Analecta Sacra Tarraconensia

Les recomanacions del Sr. Cardenal no les perdérem ni un moment, i pesades les coses, i consultades amb gent competent, determinàrem publicar la següent fulla, que fou enviada als Srs. Bisbes, Canonges, Professors de Seminari, Ordes Religioses, i a totes les persones d'especial competència en els estudis eclesiàstics.

ANALECTA SACRA TARRACONENSIA

En la festa inaugural de la *Biblioteca Balmes,* el senyor Cardenal de Tarragona clogué les moltes i belles coses que foren dites amb un parlament encoratjador i magnànim, on, entre altres moltes coses, deia a la Junta de *Foment de Pietat Catalana* que desitjava vivament que la *Biblioteca Balmes* fos un centre de ciència religiosa de la Província Eclesiàstica Tarraconense, i que tingués un òrgan de publicació per aquesta mena de treballs.

Aquesta proposta del nostre senyor Cardenal la trobem tan justa, que sembla el complement natural d'una Biblioteca com la nostra, que no volem que sigui solament un centre d'estudi passiu, sinó un nucli actiu de publicacions de ciència religiosa. Havem pensat, doncs, seriosament com podríem donar curs a una idea tan justa i autoritzada, i exposarem aquí lo que de moment ens ha semblat més oportú.

Deixem de banda la publicació d'obres que tinguin personalitat i consistència pròpies, perquè per lo mateix quiscuna tindrà en la seva naturalesa la seva pròpia llei; i anem a parlar d'una publicació periòdica im-

pulsora i acollidora d'activitats científiques més vives, més espontànies, no tan fermes i transcendentals com l'obra definitiva, però certament fecundes d'ideals i de futures realitzacions. De moment sembla que hem d'anar a un *Anuari*, que podríem prèviament calcular que seira un volum en quart de quatre a cinc centes planes. Un treball així ni és cosa pretensiosa i fora de mida, ni oprimeix amb la urgència d'una revista, ni està mancat de l'estímul d'una publicació fixa. Acceptat aquest pensament com el més oportú i únic realitzable en aquest moment, es presenten algunes qüestions més concretes que cal proposar i resoldre prèviament.

I. Nom de l'Anuari. Hauríem de buscar un títol que digués bé lo que volem que sigui la nostra publicació, es a dir, un recull de treballs de ciència religiosa de tota la Clerecia de Catalunya. Ens sembla que cumpliria totes aquestes condicions i tindria la dignitat i aire d'altres publicacions consemblants de dintre i fora de casa, el de *Analecta Sacra Tarraconensia*.

II. Contingut. Podria dividir-se en cinc seccions:

a) Estudis. Aquesta part, la principal i més difícil, la formarien aquells treballs més pensats i de certa amplitud i consistència personal, que arribin o s'acostin molt a la monografia. Aquí entrarien tesis doctorals o proves d'estudis ben treballades, que els joves no saben on publicar; com també discursos inaugurals o de gran solemnitats fets per professors especialitzats i de mèrit.

b) *Notes.* Tot home d'estudi troba coses petites, però precioses: un fet desconegut, un document amagat, un llibre rarissim, un text mal comprès, i altres coses consemblants que resten infructuoses, perquè s'espera una ocasió més oportuna de publicar-les, que no sol arribar mai. Creiem que fóra molt aprofitada una secció dedicada a aquestes humils notes d'estudi.

c) *Butlletins.* Fóra cosa utilíssima i molt plaent trobar en l'Anuari una síntesi ben feta de cada ram de ciència religiosa en l'any anterior: les obres cabdals publicades, les principals qüestions debatudes en les revistes, les noves orientacions sanes o perilloses, sobretot les fonts d'estudi i amplificació.

Especifiquem alguns dels butlletins o cròniques que es podrien fer:

Filosofia.	Apologètica.	Arqueologia cristiana
Psicologia.	Oratòria sagrada.	Música religiosa.
Teologia.	Dret Canònic.	Lingüística.
Moral.	Sociologia.	Bibliografia.
Antic Testament.	Ascètica.	Llengua llatina.
Nou Testament	Mística.	Llengua grega
Patrística.	Litúrgia.	Llengua catalana
Història Eclesiàstica.	Art religiós.	Literatura catalana.

Si cada any, o lo més sovint possible, podíem tenir cròniques ben fetes del moviment universal en quiscuna d'aquestes matèries, donaríem als nostres sacerdots i als catòlics estimadors de la cultura religiosa un gran mitjà d'estudi. Dues coses necessitem per a realitzar aquest ideal. La primera i principal és trobar una persona competent en cada ram, de bon judici i plena de zel, que prengui pel seu compte redactar la crònica corresponent. Aquest és un dels fins principals perquè s'estampa aquest projecte, i és enviat arreu als homes d'estudi. Segurament es necessiten instruments de treball, i aquests procurarà oferir-los generosament la *Biblioteca Balmes*. Tenim ja les millors revistes en cada ciència religiosa,

i aspirem a adquirir les més importants obres que es publiquin per tot lo món.

Els butlletins haurien d'ésser redactats sense retòriques, amb llenguatge clar, sobri i rublert de doctrina, tal com ho fan les revistes més prestigioses, o com estan escrits els diferents capítols de la història de les religions en el manual *Christus*. L'extensió hauria de ser moderada, per exemple de vuit o deu planes com les d'aquest projecte.

d) *Crònica*. Contindria un ressenyament proporcional al mèrit de les següents coses: llibres publicats en la Província Eclesiàstica, festes científiques o literàries, treballs importants de revistes, memòries de museus diocesans, vida dels seminaris, conferències, etc. Caldria trobar un diligent cronista de cada bisbat.

e) *Butlletí de la Biblioteca Balmes*. Aquí es donaria compte del moviment de la Biblioteca en llibres i revistes, perquè tothom sabés els mitjans d'estudi i de treball que ofereix als seus socis.

III. Redactors. Haurien de ser de tots els bisbats, de la clerecia secular i regular i dels laics més competents en cada matèria.

IV. Direcció. Aquesta publicació, com totes les de la *Biblioteca Balmes*, serà dirigida pel Director de la Biblioteca, tindrà per Secretari de redacció el Bibliotecari, i per Consellers els qui ho són de la mateixa Biblioteca.

V. Temps de publicació. Els redactors hauran d'entregar els seus treballs per tot el mes de desembre. A principi d'any començarà l'estampació, i serà repartit el volum en la festa patronal de la Mare de Déu de Montserrat.

L'any 1924 fóra el primer any de treball, preparant el volum que sortiria per l'abril de 1925.

Conferències de 1923

Mentre anàvem rebent contestes a la nostra consulta, la *Biblioteca Balmes* funcionava ja normalment, oferint als seus socis cada dia major i millor utillatge d'estudis. Algunes vegades aquell recés perd la seva habitual quietud i recolliment, per convertir-se en sala de conferències, a les quals, però, mai no es dóna el caràcter de multitud, sinó el més triat de gent selecta especialment convidada. Farem aquí un breu ressenyament de les que s'han donat fins ara.

El dia primer del mes de maig fou llegit un treball del Dr. Enric Finke, professor de la Universitat de Friburg d'Alemanya, en què explicava les relacions de l'Església i Catalunya en la segona meitat de l'Edat Mitjana. Aquest home eminent, particularment en estudis d'història eclesiàstica, va passar una llarga temporada de l'any 1923 treballant en els arxius de Barcelona, estatjat en la residència sacerdotal del *Foment de Pietat Catalana;* i volent contribuir a la inauguració de la Biblioteca Balmes, escriví expressament aquesta conferència, que fou traduïda al català pel Dr. Antoni Griera. Va publicada en aquest volum.

El dia 3 de maig donà la segona conferència el P. Josep M.ª March, de la Companyia de Jesús. Prengué per tema el *Liber Pontificalis* i el manuscrit de Tortosa, que ell va descobrir en el riquíssim arxiu d'aquella catedral, i que fa necessària una revisió d'aquesta font d'història eclesiàstica, una de les més autoritzades. Mentre prepara aquest treball, molt esperat del món científic, va donarnos un tast de lo que serà la nova edició del *Liber Pontificalis*.

L'eminent sigil·lògraf don Ferran de Sagarra i de Síscar, membre de l'*Ins-*

titut d'Estudis Catalans, tenia assignat el dia 8 per parlar de la sigil·lografia eclesiàstica catalana. Una malaltia sobtada el privà de fer la seva tasca, i per no defraudar la selecta concurrència de tot esplai literari, el P. Ignasi Casanovas, de la Companyia de Jesús, improvisà un parlament sobre l'epistolari i biografia de Balmes que té en preparació.

El dia 11 el Dr. Josep Tarré, Prev., parlà del missal romà, de la seva història i del seu contingut. La dissertació fou absolutament tècnica, amb aquella competència d'especialista en aquestes matèries que caracteritza el conferenciant; però tenia demés el valor tàcit d'una preparació a l'edició catalana del missal, obra magna en què temps ha treballa, i que serà una de les més glorioses publicacions del *Foment de Pietat Catalana,* tant si es considera com a llibre de sòlida formació litúrgica pel nostre poble, com si es mira com a exquisida manifestació de bon gust en la presentació artística i tipogràfica.

El dia 15 tocà el torn al Dr. Antoni Griera, membre de l'*Institut d'Estudis Catalans* i autor, entre molts altres treballs lingüístics, del monumental *Atlas lingüístic de Catalunya.* Prengué per tema la seva dissertació la influència del Cristianisme en el lèxic de les llengües romàniques, i d'una manera molt particular en la nostra llengua catalana. Obra original i notabilíssima, tant pel seu aspecte científic, com per l'apologètic.

Finalment, el dia 17 de maig el Dr. Miquel Vilatimó, Prev., professor aleshores del Seminari de Vich, i ara de la Universitat Pontíficia de Tarragona, dissertà magistralment sobre els conceptes de voluntat, llibertat i responsabilitat, tan fonamentals en tot l'ordre moral. Amb aquesta conferència, granada i plena de seny, que publiquem també en aquest volum, fou acabat aquest primer cicle de conferències, en què es demostraren les especials condicions de quietud, recolliment i bon to que té la nostra *Biblioteca Balmes* per ésser càtedra de selectes vetllades científico-religioses.

Festa patronal de 1924

L'any 1924 també vàrem celebrar la nostra festra patronal de la Mare de Déu de Montserrat amb festa religiosa, al matí, a la capella del Palau Episcopal, i a la tarda amb una vetllada a la *Biblioteca Balmes.* El President, Director i Consiliari van donar compte als amics reunits de la vida del *Foment de Pietat Catalana* en les seves diferents seccions, totes, gràcies a Déu, en progressió molt confortadora. Entre elles ressortí l'*Obra del Sant Evangeli,* fins aleshores en vida oculta de treball, i ara en ple esclat d'activitat apostòlica. Un mes feia tot just que havia llençat al públic la primera edició de l'Evangeli amb deu mil exemplars, i ja no en quedava ni un. S'estava ja treballant a tota màquina en una segona edició de vint-i-sis mil. L'ideal de l'*Obra* és arribar a fer un exemplar per cada u dels tres milions de germans que parlen la llengua catalana.

Conferències de 1924

La festa montserratina s'allargà donant a la *Biblioteca* una tanda de *Conferències culturals de Primavera.* El conferenciant fou el P. Ignasi Casanovas, i el tema venia anunciat amb les següents paraules: "El Dr. Josep Finestres centre de la nostra cultura del segle XVIII^{è}". Les conferències foren cinc.

La primera fou donada el dia 28 d'abril amb el tema: "Estat cultural de Catalunya a principis del segle XVIII^{è}". Estem massa avesats a dir que el segle XVIII^{è} és un segle de mort. La veritat és tot lo contrari, o sigui, que en ell hi hagué un renaixement cultural de primera força, com ho proven les grans figures que arriben fins al segle XIX^{è}, i sobretot la meravellosa florida literària i científica que esclata a Itàlia en arribar-hi els nostres jesuïtes exiliats tirànicament per Carles III. El segle de mort per nosaltres és el XVII^{è}, com ho prova la documentació de l'ensenyament públic i privat que ha arribat fins a nosaltres. Amb el segle XVIII^{è} neix la Universitat de Cervera, que, contra tota previsió humana, havia d'ésser bressol d'una cultura, gràcies principalment al doctor Josep Finestres.

El dia 2 de maig fou desenrotllat el tema: "Valor personal d'En Finestres". Fou presentat pel P. Casanovas com un príncep del Renaixement, auriolat de tota cultura; però, demés, com un home moralment perfecte, tal com pertocava al qui havia d'ésser mestre de tots. Recollí dels contemporanis els testimonis més explícits, que demostren la universal admiració amb què dintre i fora de casa era venerat i consultat com un oracle. En un mestratge de seixanta anys pot afirmar-se que Finestres és tota la Universitat de Cervera, i aquesta era l'única Universitat d'Espanya que aleshores tenia vida pròpia, i es feia obirar de l'estranger gràcies a la resplendor vivíssima d'En Finestres.

La tercera conferència s'escaigué el dia 5 de maig, parlant de "L'escola d'En Finestres". Mayans deia d'aquest home que era el mestre universal d'Espanya; però la seva càtedra de Cervera, i potser encara més la seva casa patriarcal, fou una escola de savis en tota mena d'alta cultura. Aquesta conferència fou una recensió dels homes que sortiren d'aquesta escola, o tingueren amb ella algun contacte espiritual, anotant els mèrits singulars de quiscun. Particularment fou Finestres el mestre de les noves generacions de jesuïtes, que promogueren, primer aquí, i després a Itàlia, una vertadera renovació en tota llei de cultura.

La quarta conferència s'esdevingué el dia 9 de maig, amb el tema: "Renovació cultural de Catalunya". Quatre aspectes presenta aquesta renovació: el literari, el científic, el crític i el jurídic. Expressar en quiscun d'aquests aspectes quins homes hi treballaven, per quins mitjans, amb quin èxit, sempre sots l'alta inspiració del Mestre, fou tasca llarga i complicada d'aquesta conferència, que hauria demanat un llibre.

La cinquena i darrera conferència fou donada el dia 12 de maig, per explicar la "Decadència". L'expulsió dels jesuïtes l'any 1767 i la mort d'En Finestres l'any 1777 foren el principi d'una ràpida decadència en la Universitat de Cervera, que allargà la seva agonia fins l'any 1842, en què ja no era sinó una fantasma. D'aquell enrunament tràgic restaren, com columnes monolítiques, figures de gran valor, entre les quals la més alta fou don Ramon Llàtzer de Dou, fill predilecte d'En Finestres, que envellí gairebé tant com la Universitat cerverina, de la qual fou el darrer Canceller, com per enllaçar la cultura del segle XVIII^{è} amb les primeres figures de la renaixença catalana: Aribau, Martí d'Eixalà, Roca i Cornet, Milà i Fontanals, Rubió i Ors, i sobretot amb Balmes, que s'alçava com un sol ixent quan la Universitat anava a la posta. La conclusió darrera, deduïda de tan llarga exposició de fets, era que, si la renaixença catalana no vol ésser borda o desagraïda, cal que busqui els seus pares, i aquests els trobarà en les fondàries del segle XVIII^{è}.

Darrera aquestes conferències en vingué una segona sèrie interessantíssima.

Teníem entre nosaltres el P. Pere Voltas, Missioner de l'Immaculat Cor de Maria, que venia de Rússia, on havia presidit a Rostow la missió pontíficia de socors; i era molt convenient sentir de persona tan autoritzada l'explicació d'aquest enigma afrós que a tothom turmenta, la revolució russa. Els dies 26, 28 i 30 de maig de 1924 foren satisfets a bastament els nostres desigs i l'expectació de tothom per escoltar aquestes tres interessantíssimes conferències.

En la primera explicà el P. Voltas les causes de la revolució russa, reduint-les a quatre: la qüestió política, la qüestió religiosa, la qüestió agrària i la guerra mundial. Aquí vàrem veure ben explicades les raons proporcionals d'un fet extraordinari, que, sense aquests precedents, fóra inexplicable.

En la segona conferència va proposar el programa revolucionari comunista, en l'ordre religiós, en l'ordre polític i en l'ordre econòmic. L'estat actual de Rússia no és encara l'ideal a què aspiren els comunistes; és només un instrument transitori per destruir lo que destorba, i sobretot per preparar una generació d'homes d'esperit verament comunista, sense cap de les preocupacions que queden de l'antiga organització.

La tercera conferència fou un ressenyament de les conseqüències de la guerra i de la revolució. La més tètrica fou el monstre de la fam, que devorava per milers i per milions els abandonats per l'estat comunista, mentre davant seu els privilegiats feien ostentació d'un luxe i desenfrè espantós. Europa i Amèrica organitzaren missions de socors, entre les quals, si no la més rica, certament la més apostòlica fou la del Sant Pare, distribuïda en diverses regions, i que salvà incomptables víctimes que la mort ja tenia assenyalades.

El caràcter més notable d'aquestes conferències fou el científic. El P. Voltas no es deixava seduir per l'anècdota o per la descripció, sinó que anava dret a l'anàlisi de l'estat social, intellectual i psicològic del poble rus en les seves diverses categories, i sobretot a la comprensió, per nosaltres tan difícil, de l'ideal comunista, que és un nou món o un infern. De tot en ressortia naturalment l'argument apologètic de la nostra religió i de l'acció de l'Església Catòlica, molt particularment de l'esperit magnànim del Papa, per a qui el conferenciant va demanar a tots un testimoni d'admiració. La concurrència fou extraordinària.

Cal remarcar la prova ben explícita d'amor a la nostra llengua que volgué donar el P. Voltas. Allunyat de la pàtria gairebé d'infant, no ha perdut la saba de la llengua ni l'esperit nostrat. Era una delícia veure com la paraula i expressió catalana lluitava heroicament contra el davassall de llengües estrangeres que li eren familiars: l'italià, el francès, l'anglès, el rus; i com el pensament principal havia de desentendre's a dreta i esquerra d'infinitat d'idees que sortien al pas, fins que, finalment, brollava ple i fulgent el concepte essencial, vestit d'una expressió catalana pura i ben sentida.

Comissió tècnica de l'obra del Sant Evangeli

El dia 9 de juny de 1924, segon dia de la Pasqua de l'Esperit Sant, es tingué la primera reunió plenària de la *Comissió tècnica* de l'*Obra del Sant Evangeli*, que, després de successives agregacions, quedà constituïda en la forma següent:

President: Dr. Isidre Gomà, Ardiaca de Tarragona.

Censor: Dr. Francesc Faura, Lectoral de Barcelona.

Consiliari: P. Andreu Fernàndez, S. J., President del Pontifici Institut Bíblic, de Roma.

Secretari: Dr. Pere Ginebra, Llic. en Sda. Escriptura, per l'Institut Bíblic.

Arxiver: Dr. Josep Casanellas, Batxiller en Sda. Escriptura, per l'Institut Bíblic.

Vocals: Dr. Marià Serra i Esturi, traductor de l'edició (any 1912) del Sant Evangeli; Dr. Francesc Franch, Canonge de Girona, Llic. en Sda. Escriptura, per la Comissió Bíblica; Dr. Ramon Ejarque, Lectoral de Tortosa, professor en Sagrada Escriptura, per l'Institut Bíblic; Dr. Bartomeu Pascual, Lectoral de Palma de Mallorca, i Rector del Seminari; Dr. Josep Vallès, Canonge de Tarragona, Llicenciat en Sda. Escriptura, per l'Institut Bíblic; Dr. Pere Pous, Professor en Sagrada Escriptura, per l'Institut Bíblic; Dr. Salvador Saladrigues, Llicenciat en Sagrada Escriptura, per l'Institut Bíblic; Dr. Eloi Reñé, de Lleyda, Llicenciat en Sda. Escriptura, per l'Institut Bíblic; P. Josep M.ª Bover, S. J., Prof. de Teologia Bíblica en la Universitat Gregoriana de Roma; P. Miquel Panadès, C. M. F., Llic. en Sda. Escriptura, per l'Institut Bíblic; P. Joan Rovira, S. J., Professor de Sda. Escriptura en el Collegi Màxim de Sarrià; P. Josep Trepat, O. F. M., Llic. en Sda. Escriptura, per la Comissió Bíblica.

Hi hagué dues sessions: la del dia 9 i la del dia 10. En elles es donà compte de la constitució de l'*Obra del Sant Evangeli* l'any 1921, i dels documents que en aquella data s'havien tramès a la Nunciatura Apostòlica d'Espanya i a la Pia Societat de Sant Jeroni de Roma. Fou presentada la recent edició d'*El Sant Evangeli i els Fets dels Apòstols* de 10.000 exemplars, acabada pel mes de març de 1924 i exhaurida totalment en pocs dies, i es donà compte de com s'estava imprimint la segona edició de 26.000 exemplars, que s'esperava acabar en el termini de pocs dies. Efectivament, fou acabada pel mes de juliol.

Presentats els treballs que ja havien fet alguns de la Comissió per arribar a la versió total del Nou Testament i de tota la Bíblia, tal com ho encomanava l'Emm. Sr. Cardenal de Tarragona en l'allocució que encapçala la nostra edició del Sant Evangeli, es deliberà sobre la manera més pràctica i segura d'acabar el Nou Testament. Fou distribuïda la feina; fou determinat unànimement, en els seus diversos aspectes, el criteri amb què ha de fer-se la versió, tal com queda exposat en el treball que el Dr. Pere Ginebra publica en aquest *Anuari;* i fou designada una comissió revisora per donar unitat als treballs, composta del Pare Bover, Dr. Ginebra i Dr. Pous. També fou determinat el preparar la Concòrdia dels Sants Evangelis.

El dia 30 de desembre de 1924 es reuní altra vegada en ple la *Comissió tècnica* de l'*Obra del Sant Evangeli*. Es donà compte de com quedava gairebé exhaurida la tercera edició del Sant Evangeli.

Fou presentada a punt d'estampar la Concòrdia dels Sants Evangelis, i la versió total del Nou Testament gairebé acabada. D'aquest es determinà fer-ne tres edicions: una molt general, només amb el text català i breus anotacions, destinada al poble cristià; una altra del mateix format, que porti parallel el text llatí, per a la gent més illustrada; i, finalment, una tercera edició de gran format, illustrada amb copioses notes crítiques i exegètiques, destinada particularment als sacerdots. Aquesta darrera edició demanarà espai més llarg; les altres dues i la Concòrdia seran d'execució immediata. Finalment, fou distribuïda la tasca per a la versió de l'Antic Testament.

Comissió d'Història Eclesiàstica

El dia 29 de desembre de 1924 foren convocats a la *Biblioteca Balmes* els següents arxivers i treballadors de la història eclesiàstica:

Dr. Sebastià Puig, Canonge de Barcelona.
Mossèn Josep Mas, de Barcelona.
Mossèn Sanç Capdevila, de Tarragona.
Dr. Ramon Casadevall, Canonge de Vich.
Mossèn Josep Gudiol, de Vich.
Dr. Segimon Cunill, de Vich.
Mossèn Pere Pujol, de la Seu d'Urgell.
Mossèn Joan Serra i Vilaró, de Solsona.
Mossèn Joan Altisent, de Lleida.
Mossèn Eduard Solé, de Tortosa.
Mossèn Josep Masdeu, de Sant Joan de les Abadesses.

Tots hi concorregueren, fora del Canonge Dr. Puig i Mossèn Joan Serra, de Solsona, que restaren impedits, i enviaren la seva adhesió.

Amb gran concòrdia de criteris i voluntats fou aprovada la conveniència de recollir lo que el P. Pascual en digué *Sacrae Cathaloniae Antiquitatis Monumenta,* o sigui, els monuments de la història eclesiàstica de Catalunya, d'estructurar racionalment la classificació d'aquests monuments per facilitar la tasca i fer-la més científica, i, finalment, de treballar gradualment i de comú acord en la recerca dels arxius. El Dr. Ramon Casadevall, que és qui primerament exposà la idea, fou encarregat de redactar un pla provisional, que es publiqués en aquest *Anuari,* perquè tothom pogués fer-hi les seves observacions. Al cap de pocs dies el Dr. Casadevall envià el seu projecte en la forma següent:

Projecte del Codex Diplomaticus Universae Provinciae Ecclesiasticae Tarraconensis

I. — *Esse Ecclesiarum.* Sota aquest títol es compendria la documentació referent a l'erecció o reconstitució de les Diòcesis catalanes; demarcació de les mateixes; fundacions de monestirs i parròquies; les actes de dedicació i dotalies de les esglésies catedrals, monestirials i parroquials que es troben, i tot quant exigeixi el tema d'existència i vicissituds de les pròpies esglésies. Seguiria una segona part, que podria titular-se *Personae Ecclesiarum,* contenint: *a*) una espècie de *Regesta Pontificum Cathalauniae,* o sia, tota la documentació personal referent als Bisbes catalans, per tal de fixar definitivament, o amb la major aproximació almenys, la seva personalitat, la durada de llurs pontificats i donar una visió com més exacta possible dels fets i de les coses que realitzaren o en què intervingueren; i *b*) la documentació corresponent als orígens, desenrotllament i acció dins quiscun Bisbat de les persones morals dels mateixos, com Capítols catedral, col·legials, comunitats seculars i regulars, etc.

II. — *Ornamenta Ecclesiarum.* La primera part del segon volum, així anomenat, la constituiria el *Bullarium* complet de cada una de les esglésies; la segona aniria integrada per *Principum Privilegia,* que seria la col·lecció dels diplomes expedits a favor de les nostres Esglésies pels Reis Francs, Comtes sobirans i Reis d'Aragó i d'Espanya; i formaria la tercera el *Iura Ecclesiarum,* abraçant la documentació pertanyent als drets i senyoriu temporal de les nostres Esglésies; a llurs relacions jurídiques

amb la Metròpoli, amb les altres comprovincials, amb els grans monestirs i amb el Poder civil, feudal i de l'Estat, obrint-se així camí a la publicació de tantes sentències arbitrals, concòrdies, correspondència de notabilíssim valor històric, etc.

III. — *Vita cultus.* S'inclouria sota aquest títol la publicació dels textos litúrgics de les nostres catedrals, com missals, martirologis, calendaris, consuetes, etc., i tota la documentació relativa a la institució i vicissituds de les festivitats peculiars de cada Diòcesi. Com a corollari s'hi podria continuar la documentació sobre l'actitud de les Esglésies catalanes en lo que respecta als treballs d'uniformació romana dels textes litúrgics, i la concernent a l'adopció definitiva del ritu romà.

IV. — *Vita disciplinae.* Formarien aquest llibre: *a*) Les actes dels Concilis Provincials; *b*) les dels Sínodes diocesans; i *c*) la *Vita canonica* de quiscuna de les catedrals i les constitucions capitulars dictades per règim de cada Església. Podrien afegir-s'hi els decrets disciplinars més notables donats per Legats Apostòlics i Prelats diocesans dintre o fora de Visita pastoral; i una última secció podria dedicar-se al mateix tema en lo afectant als Monestirs amb jurisdicció *Nullius* i amb territori separat.

V. — *Rerum administratio.* Contindria aqueix volum: *a*) les donacions dels comtes, eclesiàstics i fidels; les *Chartae haereditatum* que figuren en nostres cartorals; *b*) les escriptures d'adquisició de béns mitjançant contracte; *c*) la documentació referent a la custòdia i conservació dels mateixos; *d*) l'espectant a la creació, atribucions i moviment dels oficis administratius de cada Església; *e*) inventaris de Tresoreria, Sagristia, etcètera, i *f*) tota la documentació relativa a la fàbrica material de les esglésies, altars, claustres i les altres dependències, com construcció, ampliació, reparació, contractació d'operaris, etc.

VI. — *Miscellanea.* Objecte d'aquesta secció podrien ser: *a*) la documentació referent a la vida i a la glorificació pòstuma dels Sants de Catalunya; *b*) *Antiquitates,* on es continuarien les escriptures d'importància i valor històric no pogudes encabir en cap de les seccions precedents i *c*) lo pertanyent al ram de Literatura, i una descripció dels Còdexs que es conserven en les catedrals de Catalunya. Aquest volum, com que es confeccionaria després d'un magne treball d'investigació i d'estudi dels arxius eclesiàstics, podria terminar amb un *Apèndix,* contenint la *Hierarchia Ecclesiastica Tarraconensis,* o sia, un nomenclàtor lo més complet possible dels Arquebisbes, Bisbes, Dignitats jurisdiccionals, Capitulars, Abats, Priors, oficis caustrals, i Pàrrocos; i un altre nomenclàtor de les Esglésies de tota la Província eclesiàstica.

Per últim, seria convenient que preparats els materials per a l'edició, els visés una comissió dels mateixos arxivers eclesiàstics, a fi i efecte que l'obra fos presentada amb la uniformitat deguda.

I ara prega a la competència i reconeguda illustració dels bons amics i estimats companys de les Seus de Catalunya que es serveixin enriquir amb llurs observacions l'aridesa d'aquest projecte.

R. Casadevall, Prev.
Canonge i Arxiver

Arxiu de la Seu de Vich, 5 de gener de 1925.

Mossèn Pere Pujol, mossèn Joan Altisent i mossèn Sanç Capdevila foren encarregats de precisar normes tècniques i pràctiques per a la transcripció uniforme dels documents que han d'ésser disposats per una publicació de conjunt.

Per començar totseguit per una matèria fonamental, es convingué en recollir les actes de consagració i dedicació de les nostres esglésies. Heus aquí les normes proposades per mossèn Pere Pujol.

Normes per a la transcripció d'escriptures d'actes de consagració

Abans, però, anotem:

Primer. Es necessari unificar la tasca prèvia de transcripció dels documents a l'objecte que llur publicació, *amb caràcter d'edició crítica,* responent a un pla rigorosament científic, obtingui una unitat de presentació.

Segón. L'edició projectada ha d'ésser la més perfecta i completa possible, de tal manera que anulli en certa manera les publicacions anteriors. A aquest fi caldrà publicar tots els documents d'actes de consagració coneguts, àdhuc els impresos o ja publicats, confrontant-los i corregint-los degudament amb llurs originals (donat que existeixin) o amb les altres còpies manuscrites que hi puguin haver. Caldrà, doncs, conèixer tots els ja publicats i en quin lloc o llocs ho són.

Tercer. Cal estudiar a fons el text a transcriure. Hom no donarà per definitivament enllestit pel transcriptor tot document que, en ésser ofert en còpia, no sigui per ell completament entès, ço és, que no contingui secrets en llur redacció i sentit d'ordre corrent i ordinari; encara que, per a la més completa coneixença del document, es faci precís consultar llibres (per a la identificació dels mots geogràfics es fa sovint indispensable) i demanar tota mena de claricies. Altrament, caldrà expressar amb un *sic* o signe d'admiració entre parèntesi el mot o sentit de transcripció dubtosa.

Quart. La projectada publicació de documents no s'ha de convertir en una mera transcripció, *sinó que ha d'ésser una reproducció intelligent* de materials per a la història, acompanyada de les degudes anotacions i índexs que la illustrin, deixant-la en condicions d'ésser utilitzada convenientment. No caldrà fer una transcripció diplomàtica o paleogràfica de cada document, car, tenint preferentment l'edició un interès de caràcter històric general, caldrà enllestir la transcripcció prenent per norma les publicacions de documents d'aquest gènere.

Manera de fer la transcripció.

A fi d'unificar en quant sigui possible, el treball dels distints transcriptors, caldrà tenir en compte les indicacions pràctiques següents:

a) Les quartelles s'escriuran per una sola cara en el seu format apaisat o horitzontal.

b) Tot document d'acte de consagració vindrà encapçalat amb un epígraf que contindrà abreujadament el nom, titular i geogràfic, de l'església, el del prelat consagrant, i el dia, mes i any, expressats en la data, resolts al nostre actual calendari. A cada document, en fer-se la publicació, se li destinarà un número d'ordre dintre l acollecció general.

c) Seguidament, després d'aquest epígraf o resum del contingut de cada document, vindran unes indicacions per *A, B, C,* que l'individualitzaran: 1. Si és original, pergamí o paper, amb el lloc on es troba. 2. Si existeix en còpia o còpies i a on. 3. Si és publicat íntegre, o bé hom en dóna notícia, i a on. 4. Si ha estat objecte d'alguna traducció i conseqüent publicació, etc., amb totes les altres claricies del document que hom pugui donar.

d) Hom resoldrà les abreviatures, expressant gràficament totes les lletres que cal suplir. Tot nom personal, el primer mot del qual consisteix

en una sola lletra i un punt, com *B.*, o *G.*, sense que ni pel text, ni altrament, hom pugui saber si es tracta de *Bernardus* o *Berengarius*, *Gerallus* o *Guillelmus*, etc., serà transcrit deixant-lo en abreviatura.

e) Hom escriurà amb majúscula: 1. La lletra inicial del text de cada document. 2. La primera lletra després de punt i punt-i-apart (practicant-se en la còpia aquest darrer únicament quan existeixi ben marcat en l'original). 3. Els noms geogràfics i personals, i tota altra mena de noms propis. 4. Els de *sanctus*, *sancta*, en tots els casos, quan el nom que els segueix és personal; i 5. Els noms dels mesos, tant dintre el text com en la data.

f) A l'objecte de fer el text més intelligible hom resoldrà en *v*, d'acord amb la fonètica, la *u* dels mots que correspongui, com *avunculo*, *vexelos*, *vilare*, etc. La *i* reemplaçarà constantment la *j*, i hom adoptarà la grafia *ti* (gra*ti*a, condi*ti*o, etc.), que és l'acadèmica, sempre que, per causa d'abreviatura, s'hagi de suplir: transcrivint la contrària *ci*, que és la usual, sempre que aparegui en el text.

g) El text del document serà subjectat a una metòdica puntuació, i s'introduirà una convenient separació de paràgrafs sempre que ho reclami la millor intelligència del text. El punt, dos punts, coma i punt-i-coma seran emprats en la forma i manera que hom generalment acostuma en tot altre text. El punt que regularment apareix collocat abans i després de les xifres en romà, tant si fa referència a expressió de quantitat com en la data, serà fidelment conservat en la còpia. Els altres punts en mig del text, quan no se'ls pugui donar la valor de punt i punt-i-apart, seran reemplaçats per coma, punt-i-coma i també dos punts, segons correspongui.

h) Hom emprarà també els signes convencionals següents: 1. Les paraules, síllabes o lletres suplertes pel transcriptor, fóra d'abreviatura, s'enclouran entre claudàtors [ ]. 2. Els passatges i mots obscurs o corromputs i d'interpretació dubtosa, seran assenyalats per un *sic* o signe d'admiració entre parèntesi. 3. Els clars i llacunes, i els mots o frases borrats en el text, es marcaran amb dues estrelles que enclouran punts suspensius *......* 4. El parèntesi ordinari serà usat també pel transcriptor en les paraules o frases a què al seu albir correspongui.

i) Finalment, hom transcriurà amb rigorosa fidelitat les signatures. En els *Sig* ✠ *num* hom no descuidarà la creu; i allà on existeixi rúbrica, sigui de l'atorgant, dels testimonis o de l'escriba, hom posarà, entre parèntesis i en cursiu, el mot (*signe*).

Nota. L'edició dels documents d'actes de consagració comportarà un apèndix d'actes o notes de consagració d'altars.

Estant corretgint les proves d'aquesta crònica, rebem de Roma la següent nota, que demostra a bastament com és arreu sentida la necessitat de treballar en l'arreplec dels materials de la nostra història eclesiàstica.

Hispania Pontificia

Molts cregueren que era una temeritat quan a l'aleshores professor de la Universitat de Gotinga Dr. Pau Kehr, Director ara de *Monumenta Germaniae Historica*, de l'Institut Prussià de Roma i dels Arxius de Prússia, li va semblar que podia ampliar-se la gran collecció de butlles i documents papals que en forma de Regest havien publicat Prothast, i principalment Jaffe, amb la collaboració d'altres erudits, sobretot de Loefeld, per a la segona edició, però després, a mida que anaven sortint volums sobre volums de *Italia Pontificia*, desenterrant documents que havien

estat del tot desconeguts fins ara, els mateixos que el criticaven abans eren els primers sorpresos.

Veient el Sant Pare actual l'èxit de l'obra, i comprenent la necessitat de la mateixa per tot el món cristià, l'ha pregat diferents vegades que estengui la seva obra a la península ibèrica publicant *Hispania Pontificia.* La millorada situació d'Alemanya, i sobretot la munificència de Pius XI, permet ara començar l'obra. És per això que serà el mes entrant a Barcelona el Dr. Kehr, amb el sacerdot català mossèn Josep Rius, a qui encarrega la part corresponent a la nostra Província eclesiàstica.

Per il·lustrar una mica més els nostres lectors respecte a la dita obra, direm que els Regestes sobredits són sempre regestes, és a dir resums dels documents, que demés són ordenats cronològicament. La *Hispania Pontificia,* si segueix com creiem a la *Italia Pontificia,* estarà dividida per Diòcesis i dintre cada Diòcesi per esglésies, publicant íntegres tots els documents inèdits, i en extracte els ja publicats, distingint en cada cas, mitjançant un senyal especial, les butlles autèntiques de les falses i de les perdudes de les quals es té notícia i fins es coneix el text.

La bibliografia de cada església i les còpies que s'han fet dels diferents documents, així com el lloc on es troben, estan anotats amb cura veritablement benedictina.

Treballs publicats

Hem de fer esment honorable en aquesta crònica dels treballs lingüístics publicats pel nostre tresorer N'Anfós Par. L'any 1923 la BEIHEFTE ZUR ZEITSCHRIFT FÜR ROMANISCHE PHILOLOGIE va publicar en un bell volum de 580 planes la seva SINTAXI CATALANA SEGONS LOS ESCRITS EN PROSA DE BERNAT METGE, amb portada editorial de la *Biblioteca Balmes.* Es indubtablement l'estudi més científic que s'ha fet fins ara de la nostra sintaxi.

El dia 30 de novembre de 1924, N'Anfòs Par féu la seva solemnial entrada en l'ACADÈMIA DE BONES LLETRES, llegint el seu discurs retolat d'aquesta manera: NOTES LLINGUÍSTIQUES Y D'ESTIL SOBRE LES INSCRIPCIONS Y CARTES DE CATALUNYA ANTERIORS AL SEGLE XIVè. És una fita importantíssima en la història científica de la llengua catalana, gairebé tota per fer.

Inauguració de l'Obra del Culte

Una de les seccions del *Foment de Pietat Catalana* és la que porta el nom d'*Apostolat de Missions i Exercics i Obres auxiliars,* i una d'aquestes obres auxiliars és l'*Obra del Culte,* que té per fi proveir les esglésies pobres de Catalunya dels mitjans de culte que els manquen. L'obra està constituïda en seccions, que, als pocs mesos de funcionar, arribaven a 48. Fou tal el zel d'aquestes ànimes enamorades, que pel juny de 1924 ja pogueren obrir la primera exposició, que omplia el vestíbul, la sala de juntes, i una de les grans sales destinades a Biblioteca.

El dia 5 de juny s'inagurà públicament l'*Obra del Culte* i la seva primera exposició. La festa es féu a la Biblioteca, plena de gom a gom, sota la presidència del Dr. Justí Guitart, Bisbe de la Seu d'Urgell, qui féu constar explícitament que venia en nom de l'Emm. Sr. Cardenal de Tarragona, impossibilitat d'assistir-hi, com desitjava, i dels altres Prelats de Catalunya. A la presidència hi havia

el Canonge Xantre de Barcelona, Dr. Gaspar Vilarrúbias, que portava particular representació del Sr. Bisbe de Barcelona Dr. Ramon Guillamet.

El P. Josep Pijoan, S. J., director de l'*Obra*, exposà el fi de la mateixa, altíssim i necessari per la gran pobresa de Jesús Sagramentat en molts temples i sagraris de la nostra terra. Més que la feina que fem, Jesús estimarà l'amor amb què treballarem, imitant a la Verge Maria quan feia els vestits del Bon Jesús. Seguidament parlà el Dr. Guitart, declarant la gran satisfacció amb què tots els Prelats de la Província Eclesiàstica, reunits en conferència, havien aprovat i beneït el *Foment de Pietat Catalana*, i particularment l'*Obra* que aleshores s'inaugurava. Ell es gloriava d'haver intervingut personalment en algunes obres d'aquesta casa.

Nous llibres ingressats a la Biblioteca

Posarem aqui un catàleg de les obres principals adquirides per la *Biblioteca Balmes* durant l'any 1924. Y primerament cal fer esment d'una bella collecció de llibres de pietat catalana donada pel bon patrici D. Leonci Soler i March, gran recercador i bibliòfil. Aquest aplec importantíssim, unit al notable tresor de llibres d'aquesta mena que teníem ja arreplegat, forma una collecció potser única, que hauran de consultar sovint els nostres bibliògrafs i escriptors.

També ha estat augmentada considerablement la nostra collecció de *Goigs* per un donatiu de D. Bernardí Martorell.

Heus aquí ara una llista de les principals obres de ciència religiosa que han ingressat en els nostres prestatges.

GALL, AUGUST VON. — *Der Hebräische Pentateuch der Samaritaner*. Giessen, 1916.

HITTEL, RUD. — *Biblia hebraica edidit Rud. Hittel, professor Lipsiensis. Editio altera emendatior stereotypica iterum recognita*. Lipsiae, J. C. Hinrichs, 1913.

FILLION, L. CL. — *La Sainte Bible (texte latin et traduction française) commentée d'après la Vulgate et les textes originaux à l'usage des Séminaires et du Clergé par L. Cl. Fillion, Prêtre de Saint-Sulpice*. Sexième edition. Paris, Librairie Letouzey et Ané. 1920. 8 vols.

Biblia Triglotta continentia scripturas sacras Veteris et Novi Testamenti. 1 vol. Vetus Test. hebraice, graece et latine. 2 vol. Novum Test. graece, syriace et latine. Londoni. 1890.

VIGOUROUX, F. — *La Sainte Biblie Polyglotte, contenant le texte hébreu original, le texte grec des Septante, le texte latin de la Vulgate et la traduction française de M. l'Abbé Glaire*. Paris. 1900. 8 vols.

Biblia Sacra, ad vetustissima Exemplaria nunc recens castigata, Romaeq. revisa: In quibus praeterea, quae subsequens Praefatio indicat capita singula versibus distincta sunt. Adiectis elegantissimis figuris. Lugduni, Apud Gulielmum Rovillium. M. D. LXXXI.

La Sainte Bible, texte de la Vulgate, traduction française en regard, avec commentaires. Paris. P. Lethielleux. Collecció completa.

The old Testament in greek according to the Septuagint. Editet for the syndics of the University press by Henry Barclay Swete D. D. Hon. Litt. D. Dublin... Cambridge at the University Press, 1909. 3 vols.

VOGELS, HENR. JOS. — *Novum Testamentum graece et latine. Textum graecum recensuit, apparatum criticum ex editionibus et codicibus manuscriptis collectum addidit, textum latinum ex vulgata versione Sixti V Pont. Max. iussu recognita*

et Clementis VII auctoritate edita repetiit Henr. Jos. Vogels. Dusseldorf, L. Schwann, Druckerei und Verlag. 1922.

JACQUIER, E. — *Le Nouveau Testament dans l'Église chrétienne par E. Jacquier.* Deuxième edition. Paris, 1911. 2 vols.

JACQUIER, E. — *Histoire des livres du Nouveau Testament, par E. Jacquier.* 10 éd. Paris, 1924. 4 vols.

SANDAY AND HAMILTON. — *Novum Testamentum Sancti Irenaei Episcopi Lugdunensis...* edited from the Mn. With Introductions, Apparatus, Notes and Appendices, by the William Sanday and Guthbert Hamilton Turner. Oxford.

PELT, J. B. — *Histoire de l'Ancien Testament par S. G. Mgr. G. B. Pelt, Evêque de Metz.* Septième édition. Paris, 1922.

A. LAPIDE, CORNELIUS. — *Commentaria in Scripturam Sacram R. P. Cornelii a Lapide e Societate Jesu. Sanctae Scripturae olim Lovanii, postea Romae professoris, accurate recognovit ac notis illustravit Augustinus Crampon Dioecesis Ambian. Presbyter. Editio nova accurate expurgata mendis quae in priorem irrepserant.* Parisiis. Apud. Ludovicum Vivès, Bibliopolam editorem. 13, via vulgo dicta Delambre, 13. M. D. CCCLXXIV. 25 vols.

HÖPFL, HILDEBRANDUS. — *Introductionis in Sacros utriusque Testamenti libros compendium, auctore D. Hildebrando Höpfl, O. S. B.* Sublaci Typis Proto-Coenobii, MCMXXII. 3 vols.

Cursus Scripturae Sacrae auctoribus R. Cornely, S. Knabenbauer, Fr. de Hummelauer aliisque Soc. Jesu presbyteris. Parisiis. Collecció completa.

Etudes Bibliques de l'Ecole biblique et archéologique de Jérusalem. Paris. Librairie Victor Lecoffre, J. Gabalda, éditeur. 1914. 10 vols. En curs de publicació.

Collectanea Biblica latina cura et studio Monachorum S. Benedicti. Federicus Pustet, Pontificius Bibliopola, Romae - Ratisbonae - Neo Eboraci. (1912-1922). 6 vols. En curs de publicació.

PRAT, F., S. J. — *La Théologie de Saint Paul par F. Prat, S. J.*, dixième édition. Paris, Gabriel Beauchesne, rue de Rennes, 117, 1924. 2 vols.

MERZ, PH. P. — *Thesaurus Biblicus hoc est dicta, sententiae et exempla ex SS. Bibliis collecta et per locos communes distributa, lexicorum ordine alphabetico ad usum cancionandi et disputandi. Auctore Ph. P. Merz.* Paris, 1897.

RIESS, RICARDUS. — *Atlas Scripturae Sacrae, auctore Dre. Ricardo de Riess.* Herder, 1924. 1 vol. in fol.

FILLION, L. CL. — *Atlas archéologique de la Bible d'après les meilleurs documents soit anciens, soit modernes, par L. Cl. Fillion.* Paris, 1886. 1 vol. in fol.

Codex Hammurabi. Textus primigenius, transcriptio, translatio latina, vocabularia, tabula comparationis inter leges Mosis et Hammurabi. Romae, 1910. 1 vol. in fol.

SZCZEPANSKI, LADISLAUS. — *Quaestiones geographico-topographicae, Fasc. I. Geographia Palestinae antiquae.* Romae, 1912. 1 vol.

LE CAMUS, L'ABBÉ E. — *Vie de N. S. Jésus Christ.* Paris, 1897. 1 vol.

LESETRE, H. — *Notre Seigneur Jésus Christ dans son Saint Evangile.* Paris, 1902. 1 vol.

SERTILLANGES, A. D. — *Ce que Jésus voyait du haut de la Croix.* Editions de la Revue des Jeunes. 1 vol.

Hebron. Le Haram el Khalîl. Sepulture des Patriarches, par L. H. Vincent, O. P. le Capitaine E. J. H. Mackay, avec la collaboration de F. M. Abel, O. P. Paris, Leroux, 1923. 2 vols. en fol. un de text i un altre de làmines.

BENZINGER, I. — *Hebräische Archäologie von Lic. Dr. I. Benzinger in Jerusalem.* Tübingen, 1907. 1 vol.

A Grammar of the greek New Testament in the light of historical research by A. T. Robertson, M. A., D. D., Ll. D., Litt. D. Professor of Interpretation of the New Testament in the Southern Baptist Theological Seminary, Louisville, Ky. Third édition. Hodder et Stoughton, London, MCMXIX.

KÖNIG, EDUARD. — *Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament von Dr. phil. u. theol. Eduard König. Leipzig*, 1922. 2 ed.

BROCKELMANN, CAROLUS. — *Lexicon Syriacum auctore Carolo Brockelmann.* Editio secunda. Halis Saxonum, 1923. En curs de publicació.

Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio cujus Joannes Dominicus Mansi et post ipsius mortem Florentinus et Venatianus editores ab anno 1758 *ad annum* 1798, *priores triginta unum tomos ediderunt nunc autem continuata, et Deo favente absoluta.* Parisiis, MDCCCCIII. Expensis Huberti Welter, Bibliopolae. 55 vols. en fol.

MERKLE, SEBASTIANUS. — *Concilium Tridentinum. Diariorum Actorum, Epistolarum, Tractatuum nova collectio. Edidit Societas Goerressiana, promovendis inter germanos catholicos litterarum studiis.* Friburgi Brisgoviae, Sumptibus Herder. 1901-1924. 7 vols. publicats.

FINKE, HEINRICH. — *Acta Concilii Constantiensis. Herausgegeben von Heinrich Finke.* Münster i W. Druck und Verlag der Regensbergschen Buchhandlung. 1896. Dos volums.

Monumenta Conciliorum Generalium saeculi decimi quinti. Ediderunt Caesareae Academiae Scientiarum socii delegati. Concilium Basileense. Vindobonae, Typis C. R. officinae typographicae Aulae et Status, MDCCCLVII. 3 vols. en fol.

GONZALEZ, FRANCISCO ANTONIO. — *Colección de Cánones de la Iglesia Española publicada en latín a espensas de nuestros reyes por el Señor Don Francisco Antonio González, Bibliotecario Mayor de la Nacional de la Corte. Traducida al castellano con notas e ilustraciones por D. Juan Tejada y Ramiro.* Madrid. 1849. Imprenta de don José María Alonso. 5 vols.

HEFELE, CHARLES JOSEPH. — *Histoire des Conciles d'après les documents originaux.* Paris. 1907. 8 vols. En curs de publicació.

Corpus Juris Canonici. Editio lipsiensis secunda post Æmilii Ludovici Richteri curas ad librorum manu scriptorum et editionis romanae fidem recognovit et adnotatione critica instruxit Æmilius Friedberg. Ex officina Bernhardi Tauchnitz. Lipsiae MDCCCLXXXI. 2 vols. en fol.

GASPARRI, CARD. PETRUS. — *Codicis Juris Canonici fontes, cura Emi. Petri Card. Gasparri editi.* Romae. Typis Polyglottis Vaticanis. MCMXXIII. 1 vol.

WERNZ, FRANCISCUS XAV. — *Jus Canonicum auctore P. Francisco Xav. Wernz S. J. ad Codicis normam exactum opera P. Petri Vidal eiusdem Societatis sacerdotis.* Romae Apud Aedes Universitatis Gregorianae. 1923. Obra en curs de publicació.

THIEL, ANDREAS. — *Epistolae Romanorum Pontificum genuinae et quae ad eos scripta sunt a S. Hilario usque ad Pelagium II. Ex schedis Clar. Petri Constantii aliisque editis, adhibitis praestantissimis Codicibus Italiae et Germaniae.* Brunsbergae. 1867. 1 vol.

Germania Pontificia sive repertorium privilegiorum et litterarum a Romanis Pontificibus ante annum MCLXXXXVIII Germaniae ecclesiis, monasteriis, civitatibus singulisque personis concessorum. Berolini, 1911. 2 vols.

Italia Pontificia sive repertorium privilegiorum et litterarum a Romanis Pontificibus ante annum MCLXXXXVIII Italiae ecclessiis, monasteriis, civitatibus singulisque personis concessorum. Berolini, 1906. 6 vols.

SEECK, OTTO. — *Regesten der Kaiser und Päpste für die Jahre* 311 *bis* 476 *n. Chr.* Stuttgart, 1919, 1 vol.

EUBEL, CONRADUS. — *Hierarchia Catholica medii aevi, sive Summorum Pontificum, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series amb anno* 1198 *ad* 1600, Monasterii, 1914-1923. 3 vols.

GAMS, PIUS BONIFACIUS. — *Series Episcoporum Ecclesiae Catholicae, quotquot innotuerunt a Beato Petro Apostolo.* Ratisbonae, 1873.

GÖLBER, EMIL. — *Die Päpstliche Pönitentiarie von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V.* Rom, 1907. 4 vols.

HERGENWETHER, CARD. — *Leonis X. Pontificis Maximi regesta.* Friburgi, 1884-1891.

MOURRET, FERNAND. — *Histoire Générale de l'Eglise, par Fernad Mourret.* París, 1923. 9 vols. En curs de publicació.

BREMOND, HENRI. — *Histoire littéraire du sentiment religieux en France.* Paris, 1916. 6 vols.

BOUGAUD, MONS. — *El cristianismo y los tiempos presentes.* Barcelona, 1910. 5 vols.

HERNÁNDEZ, PABLO, S. J. — *Misiones del Paraguay. Organización social de las doctrinas guaraníes de la Compañía de Jesús, obra escrita por el P. Pablo Hernández, religioso de la misma Compañía.* Barcelona. Gustavo Gili, editor. MCMXIII. 2 volums.

Die griechischen christlichen Schrifsteller der ersten drei Jahrhunderte, herausgegeben von der Kirchenväter-Commission der preussischen Akademie der Wissenschaften. Leipzig, 1897-1924. 32 vols. En curs de publicació.

GRAFFIN-NAU. — *Patrologia Orientalis.* Paris, 1907. 17 vols. En curs de publicació.

Oriens Christianus. Halbjahrshefte für die Hunde des chirstilichen Orients, begründet vom Priestercollegium des Deutschen Campo Santo in Rom. Leipzig, 1923.

SANCTI AURELII AUGUSTINI *tractatus sive sermones inediti ex codice Guelferbytano* 4096. Campoduni, 1917. 1 vol.

SANCTI THOMAE AQUINATIS DOCTORIS ANGELICI *opera omnia, iussu impensaque Leonis XIII. P. M. edita.* Romae, 1882. 13 vols. in fol. En curs de publicació.

BELLARMINUS, ROBERTUS, BTUS. — *Ven. Cardinalis Roberti Bellarmini Politani S. J. Opera omnia ex editione Veneta, pluribus ium additis tum correctis, iterum edidit Justinus Fèvre, Protonotarius Apostolicus.* Parisiis, Apud Ludovicum Vivès, Editorem. 1870. 12 vols.

Corpus Catholicorum. Werke Katholischer Schriftsteller im Zeitalter der Glaubensspaltung. Münster in Westfalen, 1919. 8 vols. En curs de publicació.

Miscellania Tomista, en commemoració del sisè Centenari de la canonització de Sant Tomàs d'Aquino. Extraordinari d'Estudis Franciscans. Octubre-desembre. Barcelona, 1924.

MAINAGE, TH. — *Les principes de la Théosophie. Étude critique. Sixième edition.* Editions de la Revue des Jeunes.

GUÉNON, RÉNÉ. — *Le Théosophisme, histoire d'une pseudo-religion.* Paris. Nouvelle Librairie Nationale. MCMXXI. 1 vol.

LLORENS Y BARBA, F. X. — *Lecciones de Filosofía, explicadas en la Universidad Literaria de Barcelona durante los cursos de 1864-65 y 1867-68, por el catedrático de Mètafísica Dr. D. Francisco Javier Llorens y Barba, taquigrafiadas por su discípulo Dr. D. José Balari y Jubany, catedrático de Taquigrafía.* Barcelona, Imprenta Elzeviriana, 1920. 3 vols.

WULF, MAURICE DE. — *Histoire de la Philosophie Médiévale par Maurice de Wulf.* Louvain, 1924. 1 vol. En curs de publicació.

BRAUN, JOSEPH. — *Handbuch der Paramentick von Joseph Braun, S. J. mit* 150 *Abbildungen.* Freiburg im Breisgau, 1912.

BRAUN, JOSEPH. — *Liturgisches Handlexicon von Joseph Braun, S. J.* Regensburg, 1924. 2.ª ed.

BRAUN, JOSEPH. — *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwiklung von Joseph Braun, S. J.* München. 1924. 2 volums amb 371 làmines fora text.

BRAUN, JOSEPH. — *Sakramente und Sakramentalien. Eine Einfürung in das römische Rituale von Joseph Braun, S. J.* Regensburg, 1922. Aquesta obra acabem de traduir-la al català i la tenim en premsa.

PRZYWARA, ERICH. — *Kirchenjahr. Die christliche Spannungseinheit.* Freiburg, 1923. 1 volum.

LANNER, ALOIS. — *Deutsches Laienbrevier, Psalmen, Hymnen und Gebete, von Dr. Alois Lanner.* Freiburg, 1923. 1 vol.

ABTEI MARIALACH. — *Die Beten de Kirche. Ein Liturgisches Volksbuch.* Sankt Augustinus Verlag. Berlin.
BERNARD, TH. *Cours de Liturgie Romaine ou Explication historique, littérale et mystique des cérémonies de l'Eglise à l'usage du Clergé. Prolégomènes-Messe-Bréviaire-Rituel, par M. Th. Bernard, Prêtre de Saint Sulpice.* Nouvelle édition. Paris, Berche et Tralin, éditeurs. 1898. 11 vols.
SAINT FRANÇOIS DE SALES. — *Œuvres de Saint François de Sales, Évêque et Prince de Genève et Docteur de l'Église. Édition complète d'après les autographes et les éditions originales, enrichie de nombreuses pièces inédites.* Librairie Catholique Emmanuel Vitte. 20 vols.
SAN JUAN DE LA CRUZ. — *Obras del Místico Doctor San Juan de la Cruz. Edición crítica y la más correcta y completa de las publicadas hasta hoy, con introducciones y notas del Padre Gerardo de San Juan de la Cruz, Carmelita Descalzo, y un epílogo del Excmo. Sr. D. Marcelino Menéndez y Pelayo.* Toledo, 1912. 3 vols.
SAINT VINCENT DE PAUL. — *Correspondence. Entretiens. Documents. Édition publiée et annotée par Pierre Coste.* Paris, 1923.
S. ALFONSO MARIA DE LIGUORI. — *Opere ascetiche, dogmatiche e morali di S. Alfonso Maria de Liguori, Dottore di Santa Chiesa, Fondatore della Congreg. del SS. Redentore, seguite dalla vita del Santo, scrita dal P. Tannoia del medesimo Instituto.* Torino, 1887. Per Giacinto Marietti.
MURILLO, FRAY DIEGO. — *Instrucción para enseñar la virtud a los principiantes y escala espiritual para la perfección evangélica. Compuestas por el Padre Fray Diego Murillo. Barcelona.* Gustavo Gili, editor. MCMVII. 2 vols.
HOLL, CONSTANTINO. — *Mujeres ilustres. Lecturas para las jóvenes católicas.* Friburgo de Brisgovia, Herder, 1923. 1 vol.
RIBERA, FRANCISCO DE. — *Vida de Santa Teresa de Jesús por el P. Francisco de Ribera* 2.ª ed. Barcelona, 1908. 1 vol.
KEPPLER, PAUL W. VON. — *Escuela del dolor, por el Dr. Paul W. von Keppler.* Friburgo de Brisgovia, Herder, 1924. 1 vol.
ROSSIGNOLI, JUAN. — *La Familia, el trabajo y la propiedad en el estado moderno.* Barcelona, 1911.
LOHNER, TOBIAS. — *Bibliotheca manualis concionatoria ordine alphabetico digesta. Editio novissima et acuratissime emendata.* Parisiis. Apud Hippolitum Walzer, Bibliopolam editorem, MDCCCLXXXVII. 5 vols.
GAY, CHARLES. — *Obras completas de Carlos Gay.* 13 vols.
JORDAN, HERMANN. — *Geschichte der altchristlichen Literatur, von Lic. Hermann Jordan.* Leipzig, 1911, 1 vol.
CHEVALIER, ULISES. — *Répertoire des sources historiques du Moyen Age.* Montbeliard, 1903. 5 vols.
BARDENHEWER, OTTO. — *Geschichte der Altkirchlichen Literatur.* Freiburg im Brisg, 1913. 3 vols.
PACHTLER, G. M. — *Ratio Studiorum et institutiones scholasticae Societatis Jesu per Germaniam olim vigentes, collectae, concinnatae, dilucidatae a G. M. Pachtler, S. J.* Berlin, 1887. 4 vols.
AICARDO, JOSÉ MANUEL. — *Comentario a las Constituciones de la Compañía de Jesús.* Madrid, 1919. 3 vols.
KIRCHNER, JOHANNES. — *Prosopographia Attica, edidit Johannes Kirchner,* Berolini, 1901. 2 vols.
KLEBS, ELIMARUS. — *Prosopographia Imperii Romani saec. I. II. III.* Berolini, 1897. 4 vols.
Monumenta Germaniae historica. Scriptores rerum germanicarum nova series. Berolini, 1922-24. 4 vols.
Monumenta historica Societatis Jesu. Madrid, 1894. 61 volums. En curs de publicació.

SANCHIS Y SIVERA, JOSÉ. — *Nomenclator geográfico-eclesiástico de los pueblos de la Diócesis de Valencia... por José Sanchis y Sivera.* Valencia, 1922. 1 vol.
SANCHIS Y SIVERA, JOSÉ. — *La Diócesis Valentina. Estudios históricos por José Sanchis y Sivera.* Valencia, 1920.
SANCHIS Y SIVERA, JOSÉ. — *Algunos documentos y cartas privadas que pertenecieron al segundo Duque de Gandía don Juan de Borja. Notas para la historia de Alejandro VI.* Valencia, 1919.
ALTISENT, JUAN B. — *Alonso de Borja en Lérida* (1408-1423) *después Papa Calixto III, por el Dr. Juan B. Altisent Jové, Pbro.* Lérida, 1924. 1 vol.
FINKE, HEINRICH. — *Aus den Tagen Bonifaz VIII, Funde und Forschungen von Dr. Heinrich Finke.* Münster i. W., 1902. 1 vol.
FINKE, HEINRICH. — *Acta Aragonensia, Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen zur Kirchen und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II* (1291-1327). Berlin, 1908. 3 vols.
KELLNER, HEINRICH. — *Heortologie oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart.* Freiburg, 1911. 1 vol. de XV-318 p.
SCHRAM, ROBERT. — *Kalendariographische und Chronologische Tafeln von Dr. Robert Schram.* Leipzig, 1908. 1 vol. XXXVI-368 p.
GINZEL, F. K. — *Handbuch der mathematischen und technischen Chronologie.* Leipzig, 1906. 3 vols.
Miscellanea Francesco Ehrle. — Scriti di storia e paleografia, publicati sotto gli auspici di S. S. Pio X in occasione dell'ottantesimo natalizio dell'Emo. Cardinale Francesco Ehrle. Vol. V. Roma, Biblioteca Apostolica Vaticana, MCMXXIV.
COUSSEMAKER, E. DE. — *Scriptorum de musica Medii Ævi novam seriem a Gerbertina alteram collegit nuncque primum edidit E. de Coussemaker.* Paris, 1864-1908.
Université Catholique de Louvain. Revue d'Histoire Ecclésiastique, fondée en 1900 *Par A. Cauchie et P. Ladeuze.* Collecció completa.
Studien über christliche Denkmäler. Herausgegeben von Johannes Ficker. Leipzig, 1902-1922. 14 fasc. En curs de publicació.
DU CANGE. — *Glosarium mediae et infimae latinitatis.* Niort, 1883. 11 vols.
Tesaurus linguae latinae. Editus auctoritate et consilio Academiarum quinque Germanicarum Berolinensis, Gottingensis, Lipsiensis, Monacensis, Vindobonensis. Lipsiae, 1900. 3 vols. En curs de publicació.
Histoire Littéraire de la France, où l'on traite de l'origine et du progrès, de la décadence et du rétablissement des Sciences parmi les Gaulois et parmi les François... par des Religieux Bénédictins de la Congrégation de St. Maur. Paris, 1865. 40 vols.
VIOLLET-LE-DUC. — *Dictionnaire raisonné de l'architecture française.* Paris, 1869. 10 vols.
HULTSCH, FRIEDRICH. — *Griechische und römische Metrologie von Friedrich Hultsch. Zweite Bearbeitung.* Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1882.
Associazione artistica fra i cultori di architettura in Roma. Monografie sulle Chiese di Roma. I. S. Agata dei Goti per C. Huelsen, C. Cecchelli, G. Giovannoni, U. Monneret de Villard, A. Muñoz. Roma, P. Sansaini, editore, 1924.
JÜNEMANN, GUILLERMO. — *Estética literaria por Guillermo Jünemann.* Friburgo de Brisgovia, Herder, 1923. 1 vol.
KIRCH, KONRAD. — *Helden des Christentums. Heiligenbilder, herausgegeben von Konrad Kirch, S. J.* Paderborn, 1921. 7 vols.
Les Manuscrits de Léonard de Vinci, publiés en facsimiles (procédé arosa) avec transcription littérale, traduction française, préface et table methodique par M. Charles Ravaisson. Mollien, Paris, 891, 6 vols. in fol.
GONZÁLEZ HURTEBISE, EDUARDO. — *Guía histórico-descriptiva del Archivo de la Corona de Aragón en Barcelona.* Madrid, 1920.

AGUILÓ Y FUSTER, MARIAN. — *Cançoner de les obretes en nostra lengua materna mes divulgades durant los segles XIV, XV e XVI recullit e ordenat per Marian Aguiló y Fuster.* Barcelona, Verdaguer.

Constitutions y altres drets de Cathalunya, compilats en virtut del capitol de Cort LXXXII de las Corts per la S. C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. Nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona, any MDCCCII. Barcelona. En Casa de Joan Pau Martí, y Joseph Llopis Estampers. Any 1704. 2 vols. relligats en un sol tom, de format gran foli. L'any 1909 fou reproduït a càrrec del Molt Il·ltre. Col·legi d'Advocats de la present ciutat.

GRIERA, A. — *Atlas lingüístic de Catalunya.* Barcelona, 1923. 3 vols. En curs de publicació.

SAGARRA, FERRAN DE. — *La Sigil·lografia Catalana.* En curs de publicació.

NEUSS, WILHELM. — *Die katalanische Bibelillustration um die Wende des ersten Jahrtausends und die altspanische Buchmalerei von Dr. Wilhelm Neuss, Professor der Theologie an der Universitat Bonn.* Kurt Schroeder Verlag, Bonn und Leipzig, 1922. 1 vol.

ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. — *Història nacional de Catalunya.* Barcelona, 1922. 2 vols. En curs de publicació.

BRUNET, JACQUES. — *Manuel du libraire et de l'amateur de livres.* Berlin, 1922. 5 ed.

PALAU Y DULCET, ANTONIO. — *Manual del librero hispano-americano.* Barcelona, 1924. 2 vols. En curs de publicació; el segon volum conté fins la *Ch.*

GRAESSE, JEAN GEORGE. — *Trésor de livres rares et précieux ou Nouveau dictionnaire bibliographique, par Jean George Théodore Graesse.* Berlin, Josef Altmann, 1922. 8 vols. en fol.

SOMMERVOGEL, CHARLES, S. J. — *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus.* Paris, Alphonse Picard, MDCCCXC. 11 vols. en fol. Està en curs de publicació un suplement a aquesta obra.

ÍNDEX

ESTUDIS BIBLICS

ESTUDIS TEOLOGICS I FILOSOFICS

ESTUDIS HISTORICS I ARQUEOLOGICS

CULTURA GENERAL

AQUEST . PRIMER . VOLUM . DE . ANALECTA . SACRA . TARRACONENSIA . ESTAMPAT . EN . L'OBRADOR . BARCELONÍ ATENES . A . G . FOU . PUBLICAT . EL . DIA . XXVII . D'ABRIL DE . M . CM . XXV . DIADA . DE . LA . MARE . DE . DÉU . DE . MONTSERRAT . FESTA . PATRONAL . DE . LA . BIBLIOTECA . BALMES